

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ โลกของชาวไทดำ : ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อม
ที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม

ในชุดโครงการ

ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย - ไท
คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น

โดย

วีระ อินพันทัง

ดร. ต้นข้าว ปาณินท์

ดร. อภิรดี เกษมสุข

ดร. ไซติมา จตุรวงศ์

มีนาคม 2549

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

**โครงการ โลกของชาวไทดำ : ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อม
ที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม**

ในชุดโครงการ

ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย - ไท
คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น

โดย

วีระ อินพันทัง

ดร. ต้นข้าว ปาณินท์

ดร. อภิรดี เกษมสุข

ดร. โชติมา จตุรวงศ์

มีนาคม 2549

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ โลกของชาวไทดำ : ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อม
ที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม

ในชุดโครงการ

ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย - ไท
คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น

ผู้วิจัย

วีระ อินพันทัง

ดร. ดันข้าว ปาณินท์

ดร. อภิรดี เกษมสุข

ดร. โชติมา จตุรวงศ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

ชุดโครงการ : ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท :
คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น

หัวหน้าชุดโครงการ : อรศิริ ปาณินท์

โครงการวิจัยย่อย 1 : โลกของชาวไทดำ : ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อม
ที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม

ที่ปรึกษาโครงการ : ทวี สว่างปัญญางกูร

คณะผู้วิจัย : วีระ อินพันทัง
ดร. ต้นข้าว ปาณินท์
ดร. อภิรดี เกษมสุข
ดร. ไซติมา จตุรวงศ์

ผู้ช่วยวิจัย : สุภาวดี เชื้อพราหมณ์
ศศิธร คล้ายชม

แหล่งที่วิจัย : จังหวัดเพชรบุรี ประเทศไทย
จังหวัดเตียนเบียนและจังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม

จำนวน : 285 หน้า

ปีที่วิจัย : 2545 - 2548

คำนำ

โครงการวิจัย “โลกของชาวไทดำ : ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม” เป็นหนึ่งในชุดโครงการทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัย (เมธีวิจัยอาวุโส) ภายใต้ชื่อโครงการ “ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท : คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น” โดยมีศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์ เมธีวิจัยอาวุโส สกว. เป็นหัวหน้าชุดโครงการ ประกอบด้วย ศึกษาศาสระเกี่ยวกับชนกลุ่มชาติพันธุ์ไท 6 กลุ่ม ได้แก่ ไทดำ ไทใหญ่ ไทเขิน ไทลื้อ ลาว และไทยมุสลิม

โครงการนี้เป็นโครงการวิจัยต่อเนื่อง 3 ปี (2545-2548) ที่มุ่งศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างไทดำในไทยกับในเวียดนาม ชนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่แยกแตกจากราชธานีไปอยู่คนละทิศคนละทางเป็นเวลานานนับร้อยปีมาแล้ว คำถามที่น่าสนใจคือ ชนกลุ่มผู้ซึ่งได้ชื่อว่าสามารถรักษาวรรณธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่นทั้งสองถิ่นนี้อยู่กันอย่างไรในปัจจุบัน มีสิ่งใดที่ยังคงเหมือนกันอยู่ และมีสิ่งใดที่ปรับเปลี่ยนจนแปลกแยกกันไป

คณะผู้วิจัยหวังว่า ผู้สนใจจะสามารถค้นหาคำตอบ โดยเฉพาะประเด็นด้านสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำได้ในงานวิจัยนี้

คณะผู้วิจัย

มีนาคม 2549

กิตติกรรมประกาศ

ตลอดช่วงระยะเวลา 3 ปี ของการดำเนินงานโครงการวิจัย"โลกของชาวไทดำ: ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม" ได้รับการอนุเคราะห์จากบุคคลหลายท่าน ยังผลให้งานวิจัย ลุล่วงไปด้วยดี ที่ควรแก่การกล่าวนามไว้ในที่นี้คือ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์ เมธีวิจัยอาวุโส สกว.ได้บรรจุเข้าเป็นหนึ่งในชุดโครงการทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัย อาจารย์ทวี สว่างปัญญางกูร ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาชนกลุ่มไท กรณารับเป็นที่ปรึกษาโครงการ ทั้งยังอนุเคราะห์อักษรคอมพิวเตอร์ ภาษาไทดำและเวียดนามที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยตัวท่านเองมาให้ใช้ เติมความสมบูรณ์ให้กับงานวิจัยนี้ ในจำนวนนี้รวมถึงผู้อนุเคราะห์ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ ยิ่งได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์มนู อุดมเวช อาจารย์ดร. ภัทธิตยา ยิมเรวัต อาจารย์ณอม คงยิ้มละมัย และผู้อ่านผลงานวิจัย รองศาสตราจารย์ ดร. สันติ จันทวิลาสวงศ์ บุคคลที่กล่าวนามข้างต้นคือหัวใจของความสำเร็จ ในงานวิจัย ขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งไว้ ณ โอกาสนี้ และขอขอบพระคุณเป็นพิเศษต่อศาสตราจารย์คำจอง นักวิชาการชาวเวียดนามเชื้อสายไทดำ ผู้เขียนหนังสือ *Người Thái ở Tây Bắc Việt Nam* (คนไทในพายุพ ของเวียดนาม) ในการสละเวลาให้คณะผู้วิจัยได้พูดคุยซักถามที่ฮานอยอย่างเป็นกันเอง

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยท่าช้าง องค์การบริหารส่วนตำบลหนองปรัง องค์การบริหารส่วนตำบลหนองชุมพล ในการให้ความช่วยเหลือแนวทางสำรวจหมู่บ้านไทดำอย่างปรุโปร่ง เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานประจำเมืองเซินลา ในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับไทดำในเวียดนามเป็นอย่างดี และขอขอบคุณอย่างสุดซึ้งต่อชาวไทดำทุกๆท่านทั้งในไทยและในเวียดนาม ในการต้อนรับพวกเราด้วยความอบอุ่น สละเวลาร่วมพูดคุย สละความเป็นส่วนตัวให้เข้าไปศึกษาภายในที่อยู่อาศัย อันนำมาซึ่งข้อมูลมากมายที่บรรจุอยู่ในงานวิจัยนี้

บทคัดย่อ

งานวิจัยเกี่ยวกับไทดำในไทยและในเวียดนามนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำทั้งสองแหล่ง ความจริงแล้วไทดำในไทยเป็นชนกลุ่มเดียวกับไทดำในเวียดนาม ผู้ซึ่งตั้งหลักแหล่งอยู่ที่แคว้นแคว้นสิบสองจุไทยมานานนาน พวกเขาถูกพรากจากแผ่นดินแม่เพราะภัยสงครามตั้งแต่สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทดำทั้งสองแหล่งจึงเป็นผู้ร่วมรากเหง้าทางวัฒนธรรมเดียวกันและต่างก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่น

สาระของงานวิจัยมุ่งศึกษาครอบคลุมประเด็นสำคัญ 4 ประการ คือ โลกทัศน์ของผู้คน การตั้งถิ่นฐาน บ้าน(หมู่บ้าน) และเรือน วิธีการศึกษาเน้นการสำรวจเป็นหลัก โดยมีจังหวัดเพชรบุรีเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ศึกษาในไทย สำหรับในเวียดนามนั้นศูนย์กลางของพื้นที่ศึกษาอยู่ที่จังหวัดเตียนเบียน

ผลการศึกษาปรากฏว่า เมื่อแรกที่ไทดำลงหลักปักฐานในไทย วัฒนธรรมการปลูกสร้างจากแผ่นดินแม่ได้รับการสานต่ออย่างเต็มรูปแบบ พวกเขาตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปงเรือนเหมือนกับที่เคยทำในถิ่นเดิม แม้ว่าภูมิลักษณะถิ่นฐานแบบที่ราบในไทยจะมีลักษณะแตกต่างออกไปก็ตาม กาลต่อมากการพัฒนาคลี่คลายจึงค่อยๆดำเนินไป โดยมีกระแสวัฒนธรรมหลักของคนไทยเป็นแม่แบบ ขณะที่ไทดำในเวียดนามยังคงสืบทอดการตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปงเรือน ณ เบื้องหุบเขาอันเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ เป็นประจักษ์พยานยืนยันให้เห็นการหลอมรวมพลัทธิธรรมชาติและวิถีชีวิตไว้ในสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย อย่างไรก็ตาม มีสัญญาณการเปลี่ยนแปลงที่แสดงว่าอิทธิพลจากวัฒนธรรมกระแสหลักของเวียดนามกำลังไหลเข้าเจือปนวิถีการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวเวียดนามให้คล้อยตาม ก็เป็นไปได้ว่า ลักษณะเฉพาะของไทดำจะค่อยๆสูญหายไปตามลำดับ ถึงวันนั้นแล้ว ชาวไทดำจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่รักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่นอีกหรือไม่

ABSTRACT

This research is a comparative study on living environments between the Black Tais in Thailand and in Vietnam. The Black Tai in Thailand, in fact, is of the same ethnic group to the Black Tai who had long lived and still live in the north-west of Vietnam. They had migrated from their homeland to Thailand because of historical circumstances at the early period of Rattanakosin. Many scholars have suggested that the Black Tais of these two locations share the same cultural roots and are able to maintain their original culture within the dynamics of the contemporary world.

The research's studies cover four main issues: the people's world views, settlements, villages and houses. Site survey was the main research method. This was carried out on a number of settlements, in Thailand mainly being those villages located in Phetchaburi, and in Vietnam being those located around the province of Dien Bien.

It was found that when the Black Tai had first settled in Thailand, traditional settlement forming and house building were fully carried out, as similar to those done in Vietnam and despite of the geographical differences between the two countries' settlement locations. Gradually, this has been changed, due to the influence of Thai culture. While the Black Tai in Vietnam still maintains their traditional valley settlement forming and house building, which clearly indicate the symbiosis between the power of nature and the way of life, changes are imminent, however. Vietnamese culture has already started to distinctively influence the characteristics of the Black Tai's living environments. This indicates that their living identities are gradually disappearing. In the future, would the Black Tais be the strong cultural conservationist as they used to be?

สารบัญ

คำนำ	3
กิตติกรรมประกาศ	4
บทคัดย่อ	5
ABSTRACT	6

ตอนที่ 1 ปฐมบท

บทที่ 1 บทนำ	21
1.1 ความเป็นมาของโครงการ	21
1.2 วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย	23
1.3 แหล่งพื้นที่ศึกษา	24
1.4 กรอบแนวคิด	25
1.5 ระเบียบวิธีวิจัย	26
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	27
1.7 นิยามศัพท์	28

ตอนที่ 2 สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทย

บทที่ 2 โลกทัศน์ไทดำในไทย	31
2.1 การแต่งกาย	31
2.2 ประวัติศาสตร์	32
2.3 ลักษณะทางสังคมและการปกครอง	34
2.4 ลักษณะครอบครัว	36
2.5 ความเชื่อ	37
2.6 ชีวิตความเป็นอยู่และประเพณี	43
บทที่ 3 ถิ่นฐานไทดำในไทย	55
3.1 หลักแหล่ง	55
3.2 ประวัติศาสตร์การอพยพสู่สยาม	58
3.3 ภูมิลักษณะท้องถื่น	61
3.4 ภูมิทัศน์ถิ่นฐาน	65
บทที่ 4 บ้านไทดำในไทย	71
4.1 ลักษณะของบ้านไทดำ	71
4.2 องค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก	72
4.3 ถนนหนทาง/เส้นทางสัญจรภายในบ้าน	78
4.4 สิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในอาณาบริเวณรั้ว	80

บทที่ 5	เรือนไทดำในไทย	91
5.1	รูปลักษณะเรือน	92
5.2	เรือนแห่งชีวิต	109
5.3	อัตลักษณ์เรือนไทดำ	117

ตอนที่ 3 สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในเวียดนาม

บทที่ 6	โลกทัศน์ไทดำในเวียดนาม	129
6.1	การแต่งกาย	129
6.2	ประวัติศาสตร์	130
6.3	ลักษณะทางสังคมและการปกครอง	132
6.4	ลักษณะครอบครัว	135
6.5	ความเชื่อ	136
6.6	ชีวิตความเป็นอยู่และประเพณี	142
บทที่ 7	ถิ่นฐานไทดำในเวียดนาม	153
7.1	หลักแหล่ง	153
7.2	ประวัติศาสตร์ชนชาติ	157
7.3	ภูมิลักษณะท้องถิ่น	160
7.4	ภูมิทัศน์ถิ่นฐาน	163
บทที่ 8	บ้านไทดำในเวียดนาม	173
8.1	ลักษณะของบ้านไทดำ	173
8.2	องค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก	175
8.3	ถนนหนทาง/เส้นทางสัญจรภายในบ้าน	180
8.4	สิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในอาณาบริเวณกลุ่มรั้ว	184
บทที่ 9	เรือนไทดำในเวียดนาม	191
9.1	รูปลักษณะเรือน	191
9.2	เรือนแห่งชีวิต	201
9.3	อัตลักษณ์เรือนไทดำ	211

**ตอนที่ 4 ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อม
ที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำในไทยกับในเวียดนาม**

บทที่ 10 การเปรียบเทียบสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำ	221
10.1 โลกทัศน์ไทดำ	221
10.2 ที่นันทไทดำ	226
10.3 บ้านไทดำ	231
10.4 เรือนไทดำ	237
บทที่ 11 การเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำ	243
11.1 การเปลี่ยนแปลงด้านโลกทัศน์ไทดำ	243
11.2 การเปลี่ยนแปลงในที่นันทไทดำ	245
11.3 การเปลี่ยนแปลงในบ้านไทดำ	248
11.4 การเปลี่ยนแปลงในเรือนไทดำ	252

ตอนที่ 5 ปัจจัยบท

บทที่ 12 บทสรุป	261
12.1 บทนำ	261
12.2 สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำในไทย	262
12.3 สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำในเวียดนาม	266
12.4 ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำในไทยกับในเวียดนาม	270
12.5 บทสรุป	274

สารบัญรูป

บทที่ 1	บทนำ	21
รูป 1.1	เรือนไทดำบริเวณ "บ้านโชน" เมืองโบราณ จังหวัดสมุทรปราการ	22
รูป 1.2	สภาพแวดล้อมในถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ บ้านดอนขวาง	24
รูป 1.3	เหมืองทอดแหขนานทางเข้าสู่บ้านแจกันที่เห็นลิบๆอยู่ปลายทาง	25
บทที่ 2	โลกทัศน์ไทดำในไทย	31
รูป 2.1	การแต่งกายแบบประเพณีของหญิงไทดำ จังหวัดเพชรบุรี	31
รูป 2.2	ศาลผีบ้านของหมู่บ้านไทดำ จังหวัดเพชรบุรี	38
รูป 2.3	เสาผีเรือนภายในห้องผีเรือน	39
รูป 2.4	ศาลผีบรรพบุรุษฝ่ายสามี บ้านแม่ประจันต์ จังหวัดเพชรบุรี	39
รูป 2.5	กะเบเตาไฟภายในเรือนไทดำ จังหวัดเพชรบุรี	39
รูป 2.6	เตาแกะสลักจากไม้ ภายในเรือนไทดำ จังหวัดเพชรบุรี	41
รูป 2.7	เตาไม้มักจะแขวนไว้เหนือเสาเอก ในอดีตเสาเอกมักจะอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้กับกะเบเตาไฟภายในเรือน	41
รูป 2.8	จิ้งหรีด	42
รูป 2.9	พิธีเสนดั่งบังหน่อ	43
รูป 2.10	พิธีเสนดั่งบังหน่อ	43
รูป 2.11	พิธีปาดตง	46
รูป 2.12	"คอน" หรือ ลูกช่วง	46
รูป 2.13	การประดับเรือนแล้วของผู้ตายชายไทดำ	51
รูป 2.14	เสาที่ตกแต่งด้วยบายไม้ เลื้อยของผู้ตายและภรรยา รวมทั้งนกฟางสำหรับให้ผู้ตายขี่กลับเมืองแกง	51
รูป 2.15	เรือนแก้วหรือวิมาน	52
รูป 2.16	ตาเหลวที่ปักไว้หน้าประตูรั้วบ้าน	52
รูป 2.17	ตาเหลวที่เสาใกล้บันไดขึ้นเรือน	52
บทที่ 3	ถิ่นฐานไทดำในไทย	55
รูป 3.1	เรือนไทดำบ้านหนองชุมพล มีภูเขาอีโก้เป็นฉากหลัง	56
รูป 3.2	แผนที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้	57
รูป 3.3	แผนที่จังหวัดในภูมิภาคตะวันตกที่มีชาวไทดำตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่น	61
รูป 3.4	ถิ่นฐานไทดำ ตำบลห้วยท่าช้าง จังหวัดเพชรบุรี	63
รูป 3.5	แผนที่จังหวัดเพชรบุรี แสดงที่ตั้งของบ้านไทดำ	64

รูป 3.6	ภาพถ่ายทางอากาศ บ้านหนองเข้	66
รูป 3.7	ทิวทัศน์ทุ่งนารอบบ้านหนองเข้	67
รูป 3.8	ทิวทัศน์บ้านห้วยท่าช้าง	68
รูป 3.9	ทิวทัศน์ทุ่งนา บ้านหนองเข้	68
รูป 3.10	ทุ่งนาล้อมรอบบ้านกวย	69
รูป 3.11	ทุ่งนาและดงตาลบ้านกวย อันเป็นสภาพแวดล้อมที่เป็นลักษณะเฉพาะของถิ่นไต่ดำ เพชรบุรี	69
รูป 3.12	เรือนไต่ดำ บ้านหนองชุมพล	70
บทที่ 4	บ้านไต่ดำในไทย	71
รูป 4.1	ภาพบ้านหนองเข้ ตำบลหนองปร่ง อำเภอเขาย้อย เพชรบุรี มองจากถนนเลียบคลองชลประทาน ด้านทิศตะวันตก	71
รูป 4.2	ภาพถ่ายทางอากาศของบ้านหนองเข้เปรียบเทียบกัน 4 ช่วงเวลา ปี พ.ศ. 2496, 2519, 2523 และ 2537	72
รูป 4.3	กลุ่มเรือนไต่ดำของยายแดง แซ่ม้อย บ้านก่อ ตำบลหนองปร่ง อำเภอเขาย้อย เพชรบุรี	73
รูป 4.4	ป้ายแสดงทางไปที่ทำการของสถานที่ราชการต่างๆ ตั้งอยู่บนถนนสายหลักในตำบลหนองปร่ง	74
รูป 4.5	ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านห้วยท่าช้าง ตำบลหนองปร่งตั้งอยู่บริเวณแยกจุดตัดระหว่างถนนที่เข้าจากคลองชลประทาน และถนนสายรองกระจายไปยังพื้นที่ต่างๆ ในบ้าน	74
รูป 4.6	ศาลาริมทางด้านทิศเหนือบ้านหนองเข้	74
รูป 4.7	ศาลาประชุมลูกบ้านของบ้านหนองเข้	74
รูป 4.8	ร้านค้าย่อยในบ้านห้วยท่าช้าง, ร้านค้าย่อยตั้งอยู่บนถนนสายหลักในตำบลหนองปร่ง, และร้านค้าย่อยในบ้านหนองเข้	75
รูป 4.9	ที่รับซักรีดผ้าในบ้านหนองเข้	75
รูป 4.10	ศาลผีของบ้านหนองเข้ได้ มีสองศาล และมีศาลาเล็กอยู่ภายในบริเวณด้วย ตัวพื้นลานของศาลเป็นลานคอนกรีตและมีชาวบ้านนำพืชผลทางการเกษตรมาตากแดดให้แห้งอยู่เสมอ เมื่อไม่มีการใช้งาน	76
รูป 4.11	ป่าแสวแห่งหนึ่งในตำบลหนองปร่ง เป็นป่าแสวของบ้านหนองเข้	77
รูป 4.12	ผังบ้านหนองเข้	79
รูป 4.13	ถนนสายหลักที่เข้ายังตำบลหนองปร่งแยกออกมาจากถนนเพชรเกษม	78
รูป 4.14	ถนนสายหลักสายหนึ่งของบ้านห้วยท่าช้าง	78
รูป 4.15	ถนนดินสายหนึ่งในบ้านหนองเข้	78
รูป 4.16	ทางดินเชื่อมกลุ่มเรือนกลุ่มหนึ่งในบ้านหนองเข้	80
รูป 4.17	ลักษณะรั้วที่ทำมาจากไม้ไผ่รวก บ้านห้วยท่าช้าง	81

รูป 4.18	ชาวบ้านกำลังเก็บยอดมะขามจากรั้วมะขามในบ้านห้วยท่าช้าง	81
รูป 4.19	แสดงภาพประตูรั้วที่ปิดและเปิดโดยมีทางตาลเป็นตัวถ่วงน้ำหนัก	82
รูป 4.20	ภาพแสดงองค์ประกอบในอาณาเขตเรือนไทดำหลังหนึ่งตั้งอยู่ในบ้านหนองเข้	84
รูป 4.21	เล้าข้าวแห่งหนึ่งในบ้านก่อ	85
รูป 4.22	ไก่ที่เลี้ยงไว้ได้ถุ่นเรือนตาแหลมในบ้านก่อ	85
รูป 4.23	ส้วมบ้านตาแหลม บ้านก่อ ตำบลหนองปรังสร้างอยู่ระหว่างเรือนไม้เสาสูงเดิม และเรือนก่ออิฐถือปูนใหม่ที่สร้างให้ลูกชาย	86
รูป 4.24	โรงเก็บแฝกแห่งหนึ่งในบ้านก่อ	86
บทที่ 5	เรือนไทดำในไทย	91
รูป 5.1	เรือนทรงกระดองเต่าจำลองขนาดเท่าจริง ณ ศูนย์วัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเพชรบุรี	91
รูป 5.2	เรือนทรงกระดองเต่าแห่งบ้านแม่ประจันต์	93
รูป 5.3	เรือนทรงกระดองเต่าบ้านโชน ตำบลสระยายโสม อำเภอบัวชุม สุพรรณบุรี	93
รูป 5.4	บ้านไทดำที่จังหวัดเพชรบุรี เมื่อ พ.ศ.2410 ล้วนเป็นเรือนทรงกระดองเต่าวางหันหลังคาไปในแนวเดียวกัน	95
รูป 5.5	ภาพแสดงการวางทิศทางขวางตะวันของเรือนไทดำ	96
รูป 5.6	เรือนไทดำปลูกสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่นโดยล้วน	98
รูป 5.7	บ้านสระยายโสมเมื่อ พ.ศ.2513 มีทั้งทรงกระดองเต่าแบบเดิม เรือนทรงไทย เรือนทรงปั้นหยา	100
รูป 5.8	เรือนไทดำที่พัฒนาคือคล้ายไปใช้หลังคาเป็นระนาบตรง ที่บ้านกวย	101
รูป 5.9	เรือนไทดำที่ปรับมาใช้หลังคาจั่วทรงจอมแหแบบเรือนไทยที่จังหวัดสุพรรณบุรี	103
รูป 5.10	เรือนทรงไทยของชาวไทดำ บ้านกวย ตำบลไร่โคก อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี	105
รูป 5.11	เรือนหลังคาทรงมนิลา หรือ เรือนทรงฝรั่งของชาวไทดำ บ้านหนองเข้	108
รูป 5.12	เล้าข้าว หลังคาทรงมนิลา	108
รูป 5.13	เรือนไทดำที่มีแบบอย่างผสมผสานทั้งทรงไทย ทรงลาว และทรงฝรั่งที่บ้านดอนขวาง	108
รูป 5.14	ผังพื้นและรูปตัดแสดงการจัดพื้นที่บนเรือนแบบแผนดั้งเดิม	111
รูป 5.15	ผังพื้นเรือน	113
รูป 5.16	ภายในเรือนทรงไวซึ่งความโล่ง ไม่นิยมกันห้อง เว้นแต่ห้องผีเท่านั้น	113

รูป 5.17	เรือนไทดำบ้านแม่ประจันต์ ขยายจากเรือนเดี่ยวเป็นเรือนหมู่	114
รูป 5.18	ผังหลังคา แสดงลักษณะเรือนจั่วเดี่ยว เรือนจั่วแฝด และเรือนหลายจั่ว	115
รูป 5.19	กะล่อห้องในเรือนไทดำ บ้านหนองชุมชน	116
รูป 5.20	ชอกกุดเหนือจั่วเรือนไทดำ อันเป็นต้นแบบของชอกกุดในเรือนจำลองหลายแห่ง	119
รูป 5.21	ชอกกุดเหนือจั่วเรือนไทดำแบบต่างๆ	119
รูป 5.22	เรือนไทดำ บ้านหนองชุมพล ดำรงลักษณะธรรมชาติของสิ่งปลูกสร้าง	120
รูป 5.23	องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ที่ยังคงร่องรอยขวานตากไถบนผิวไม้	121
รูป 5.24	ชั้นโลชั่นเรือนไทดำที่บ้านกวย มีการแต่งแม่ชั้นโลให้โค้งแอ่นเล็กน้อย	123
รูป 5.25	รูปตัดเรือนตามยาว ไม่มีไขว่ขาเปียพาดทแยงยึดโครงหลังคา	123
รูป 5.26	กวางตุบที่หลังคาด้านสกัด ใช้ไม้ไผ่รวก 5-6 ลำ มัดรวมกันดัดโค้ง	124
บทที่ 6	โลกทัศน์ไทดำในเวียดนาม	129
รูป 6.1	การแต่งกายแบบประเพณีของชาย-หญิงไทดำ ในประเทศเวียดนาม	129
รูป 6.2	การแต่งกายแบบประเพณีของหญิงไทดำ	130
รูป 6.3	หญิงไทดำสวมใส่เสื้ออย่างประเพณีเดิมแต่ตัดเย็บด้วยผ้าสีสดใส และโพกผ้าเปียวที่ศีรษะ	130
รูป 6.4	ศาลผีบ้านบ้านก้อมี ประเทศเวียดนาม	137
รูป 6.5	เสาผีเรือนพร้อมด้วยบักน้ำเต้าตง(ขวดน้ำ)และคันไถภายในห้องผีเรือน	137
รูป 6.6	ห้องใต้	137
รูป 6.7	กะล่อห้อง	137
รูป 6.8	กะล่อห้องที่ยกขึ้นเป็นชั้นลอย	138
รูป 6.9	เชื่อนเซ หรือ เชื่อนง	138
รูป 6.10	ก้อนเส้าและกะบะแม่เตาไฟภายในเรือนไทดำในเวียดนาม	139
รูป 6.11	สัญลักษณ์แทนขวัญของไทดำในเวียดนามนิยมแขวนไว้ได้หลังคาภายในห้องผีเรือน	140
รูป 6.12	เชื่อนตุบทรงกระดองเต่าของไทดำในเวียดนาม	141
รูป 6.13	กระดองเต่าแขวนไว้เหนือเสาเอก	141
รูป 6.14	ไม้สลักเป็นรูปเต่าเหนือเสาเอก	141
รูป 6.15	หางปลาเหนือกรอบประตูเรือน	142

รูป 6.16	สัญลักษณ์ตาเหลวภายในอาณาบริเวณบ้านของไทดำในเวียดนาม	142
รูป 6.17	เรือนแฮ้วสันนิษฐานว่าเป็นของผู้ชาย ณ ป่าแฮ้ว บ้านส้ม เตียนเบียนญ	149
รูป 6.18	เรือนแฮ้วของชายไทดำพร้อมด้วยเรือนแก้วหรือวิมาน ในพิพิธภัณฑ์เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม	149
รูป 6.19	“จาวฟ้า” หรือ “ถาว” ที่ประดับด้วยผ้าขาวสลับแดงซึ่งในพิพิธภัณฑ์เมืองเซินลา ประเทศเวียดนามคล้าย “เบายี่ไม้” ต้นจาวฟ้าของไทดำในประเทศไทย	150
รูป 6.20	ร่มและนกตัวเงินตัวคำ เหนือต้นจาวฟ้า ในพิพิธภัณฑ์เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม	150
รูป 6.21	เรือนแฮ้วของศพหญิงไทดำที่ประดับด้วยต้นฮวา หรือ ปลีกกล้วยภายในพิพิธภัณฑ์เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม	150
บทที่ 7	ถิ่นฐานไทดำในเวียดนาม	153
รูป 7.1	บ้านไทดำในเวียดนาม ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ท่ามกลางหุบเขา	154
รูป 7.2	แผนที่แสดงที่ตั้งบริเวณสิบสองจุไท	155
รูป 7.3	แผนที่ประเทศเวียดนาม	161
รูป 7.4	หมู่บ้านไทดำ ณ. บริเวณหุบเขาที่มีลำน้ำไหลผ่าน	163
รูป 7.5	หมู่บ้านไทดำ บ้านบ้อ	165
รูป 7.6	ชุมชนไทดำซึ่งเลือกทุ่งราบหุบเขาเป็นผืนนา ตั้งบ้านอยู่เชิงเขา	165
รูป 7.7	แผนภูมิแสดงการตั้งบ้านบริเวณหุบเขาของไทดำ	166
รูป 7.8	โลกของชาวไทดำซึ่งมีภูเขาเป็นอาณาเขต	167
รูป 7.9	ทุ่งนาของไทดำเป็นน่าน้ำขัง หรือนาลุ่ม ที่ต้องยกขอบคันนา	169
รูป 7.10	เหมือง	170
รูป 7.11	ฝาย	170
รูป 7.12	ริน	170
รูป 7.13	กังหันน้ำ	171
รูป 7.14	เรือนไทดำรวมกลุ่มเป็นแนวยาวตลอดเชิงเขา	172
บทที่ 8	บ้านไทดำในเวียดนาม	173
รูป 8.1	รูปตัดแสดงการตั้งบ้านไปตามเชิงเขาของชาวไทดำในภูมิภาคพายัพของประเทศเวียดนาม	174
รูป 8.2	กลุ่มเรือนไทดำที่ปลูกบนที่ราบเชิงเขา	175
รูป 8.3	ลานบ้านของบ้านแจกัณ จังหวัดเตียนเบียน	176
รูป 8.4	ระฆังที่เอาไว้ตีเรียกประชุมลูกบ้านท่ามาจากแผ่นเหล็กชิ้นหนึ่ง และตั้งอยู่ที่มุมของลานบ้านแจกัณ	176

รูป 8.5	ศูนย์วัฒนธรรมที่ปลูกสร้างขึ้นใหม่บริเวณลานบ้านของบ้านเม่น	177
รูป 8.6	ร้านค้าย่อย	177
รูป 8.7	เสื่อบ้านแห่งหนึ่ง	179
รูป 8.8	ผังบ้านส้ม จังหวัดเดียนเบียน	181
รูป 8.9	ผังบ้านกอมิ (บ้านขนุน) จังหวัดเซินลา	182
รูป 8.10	ลักษณะและบรรยากาศของถนนที่มีรั้วสองข้างทางในบ้านไทดำ	182
รูป 8.11	ผังบ้านแจกัน จังหวัดเซินลา	183
รูป 8.12	ทางเดินดินเข้าเรือนผ่านมาจากเรือนอื่น	184
รูป 8.13	ถนนเสมือนที่เกิดจากลานดินของเรือนต่างๆ มาเชื่อมกัน	184
รูป 8.14	รั้วไม้ไผ่รวกมีไม้เลื้อยแซมกันทางเดินระหว่างเรือน	185
รูป 8.15	ใต้ถุนเรือนไทดำเรือนหนึ่งที่มีการกันฝาไว้สำหรับเก็บของ	185
รูป 8.16	เล้าข้าวหลังหนึ่งที่ถูกแยกออกมาจากเรือนนอน	186
รูป 8.17	บ่อน้ำขุดและบิมน้ำ	187
รูป 8.18	ส้วมหลังหนึ่ง	187
รูป 8.19	แปลงผักสวนครัว	188
บทที่ 9	เรือนไทดำในเวียดนาม	191
รูป 9.1	เรือนไทดำมีลักษณะทั่วไปเป็นเรือนเสาสูง หลังคาชัน มีชานเปิด	192
รูป 9.2	แผนผังเรือนไทดำ	193
รูป 9.3	แผนผังแสดงทิศทางการวางเรือนของชาวไทดำ	194
รูป 9.4	กระเบื้องดินเผาที่นิยมใช้มุงเรือนไทดำในละแวกเมืองเซินลาและเดียนเบียน	196
รูป 9.5	รูปตัดขวางแสดงโครงสร้างเรือน	197
รูป 9.6	เตาไฟภายในเรือนไทดำ	199
รูป 9.7	เรือนตูปกลม	199
รูป 9.8	เรือนตูปลาด	199
รูป 9.9	เรือนตูปลาด หลังคามุงกระเบื้อง ที่พัฒนาแยกเรือนไฟมาอยู่ทางด้านชานที่บ้านแจกัน	201
รูป 9.10	เรือนขนาดยาว 7 ห้องเสา ที่บ้านโรมลา	202
รูป 9.11	ผังพื้นและรูปตัดเรือนไทดำ ตามแบบแผนดั้งเดิม (เรือนตูปกลม) ที่บ้านตาเกิน	205
รูป 9.12	ภายในห้วงห้องของพื้นที่ส่วนกลางเรือน	206
รูป 9.13	ส่วนนอนภายในเรือนไทดำ ใช้ม่านกันที่นอนแต่ละคูหาไว้	206
รูป 9.14	ห้องผีภายในเรือนไทดำ	207
รูป 9.15	ผังพื้นเรือนห้าห้องเสาแสดงการจัดพื้นที่บนเรือน	209

รูป 9.16	เรือนไทดำมีบันไดทั้งทางด้านเจียงและด้านชาน	210
รูป 9.17	เรือนไทดำบ้านแดงเถียน อำเภอเดียนเบียน จังหวัดไลเจา เมื่อ พ.ศ. 2503 ล้วนเป็นเรือน หลังคาทรงกระดองเต่า	212
รูป 9.18	รูปโค้งเรียวยาวของพระจันทร์เสี้ยว และเขาควาย	213
รูป 9.19	เขาฤดูด	215
รูป 9.20	ลูกกรงกันตอกของหน้าต่างเปิดติดพื้นประดิษฐ์ลวดลายอย่างง่าย ๆ	217
บทที่ 10	การเปรียบเทียบสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ	221
รูป 10.1	เรือนหลังความตายของไทดำในไทย	224
รูป 10.2	เรือนหลังความตายของไทดำในเวียดนาม (วาดจากภาพถ่ายของ ภักทิยา ยิมเรวัต)	224
รูป 10.3	ในพิธีศพมีการนำเสื้อผู้ตายแขวนหันหน้าไปทางเมืองแดง	226
รูป 10.4	ถิ่นฐานของไทดำในไทยเลือกอยู่ใกล้ภูเขา	228
รูป 10.5	ถิ่นฐานไทดำในเวียดนามอยู่บริเวณทุ่งราบหุบเขา	229
รูป 10.6	บ้านไทดำในไทยมีเรือนรวมกลุ่มกันนับร้อยหลังคา	230
รูป 10.7	บ้านไทดำในเวียดนามมีเรือนรวมกลุ่มกันไม่กี่สิบหลังคา	230
รูป 10.8	ถนนหนทางภายในบ้านไทดำในเวียดนาม	234
รูป 10.9	ถนนหนทางภายในบ้านไทดำในไทย	234
รูป 10.10	ป่าแถวที่บ้านส้มในเวียดนาม	235
รูป 10.11	ป่าแถวที่บ้านหนองเซในไทย	235
รูป 10.12	ศาลผีของบ้านกวยบริเวณชายขอบของหมู่บ้าน	236
รูป 10.13	ลานกลางบ้านไทดำที่บ้านแจกัน	236
รูป 10.14	เรือนหลังคาตูปลาดของชาวไทดำ บ้านนาใต้ในเวียดนาม	239
รูป 10.15	เรือนหลังคาทรงมนิลาของชาวไทดำ บ้านหนองชุมพล ในไทย	239
รูป 10.16	เรือนไทดำในไทยมีเล้าข้าวขนาดใหญ่ปลูกอยู่คู่เรือน	241
รูป 10.17	เรือนไทดำในเวียดนามแยกครัวไฟออกมาปลูกไว้ทางด้านชาน	241
บทที่ 11	การเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ	243
รูป 11.1	หญิงไทดำในไทยปัจจุบัน	244
รูป 11.2	หญิงไทดำทุกวันในเวียดนามนิยมใส่เสื้อกั๊กมัสสิดสีโพกผ้าเปียว และสวมงอบญวน	245
รูป 11.4	ถนนและชุมชนที่พัฒนาขึ้นภายหลังจากการตัดถนนใกล้ๆ กับบ้าน แจกัน จังหวัดเดียนเบียน	247
รูป 11.5	เมืองลา หรือจังหวัดเซินลาในปัจจุบัน	248

รูป 11.6	เรือนทรงกระดองเต่าจำลองขนาดเท่าจริง ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี	250
รูป 11.7	เรือนวัฒนธรรมที่บ้านแดน จังหวัดเดียนเบียน	251
รูป 11.8	เรือนยาว 7 ห้องที่บ้านโรมลาเมื่อ พ.ศ.2538 ยังเป็นเรือนมุงคาอยู่	253
รูป 11.9	เรือนยาว 7 ห้อง ที่บ้านโรมลา ใน พ.ศ.2547 เปลี่ยนเป็นเรือนมุงกระเบื้องแล้ว	253
รูป 11.10	เรือนไทดำที่ปรับเปลี่ยนมาใช้วัสดุสมัยใหม่ ที่บ้านก้อมี จังหวัดเดียนเบียน	253
รูป 11.11	เรือนติดดินหลังคามุงกระเบื้องสี่สุด ของไทดำรุ่นปัจจุบัน ปลูกอยู่ใกล้ๆเรือนเดิมที่บ้านห้วยท่าช้าง	254
รูป 11.12	เรือนทรงกระดองเต่า ของชาวไทดำบ้านดอนมะนาวปลูกเป็นที่อยู่อาศัย	254
รูป 11.13	เรือนติดดินของชาวไทดำในเวียดนามที่บ้านส้ม	255
รูป 11.14	เรือนแถว ที่อยู่หลังความตาย มีการปลูกเป็นเรือนติดดินกันแล้วในปัจจุบัน	255
รูป 11.15	โรงแรมแห่งหนึ่งในจังหวัดเดียนเบียนปลูกเรือนเสาสูงหลังคามุงกระเบื้องไว้ด้วย	256

ตอนที่ 1 ปฐมบท

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของโครงการ

ชนหมู่นี้นิยมเรียกตนเองว่าไทดำ มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปอีกหลายคำ คนทั่วไปมักรู้จักพวกเขาในนาม ลาวโซ่ง หรือ ลาวทรงดำ บ้างก็เปลี่ยนคำนำหน้าจาก ลาว เป็น ไทยให้สอดคล้องกับสถานะการเป็นคนสัญชาติไทยของพวกเขาว่า ไทยโซ่ง ไทยทรงดำ นอกจากนี้ยังมีชื่อเรียกแปลกแยกกันไปอีกมากมาย ชนหมู่นี้มีอารยธรรมมาตั้งแต่อดีตกาล มีภาษาและหนังสือเป็นของตัวเอง จัดอยู่ในตระกูลภาษาไท-กะได ร่วมตระกูลเดียวกับภาษาไทย ไทดำจึงเป็นชุมชนที่มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมร่วมกระแสเดียวกับคนไทย เสมือนเกี่ยวข้องเป็นน้องพี่กัน

ถิ่นฐานเดิมของไทดำอยู่ที่แคว้นสิบสองจุไท อันเป็นดินแดนที่แผ่อาณาบริเวณอยู่ทางภาคพายัพของเวียดนาม ต่อเนื่องกับทางตอนเหนือของลาว และคลุมเลยไปถึงทางตอนใต้ของจีนด้วย โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองแกง ซึ่งปัจจุบันคือจังหวัดเดียนเบียน เมืองชายแดนของเวียดนามที่อยู่ใกล้กับพรมแดนลาว กลุ่มชนชาวไทดำจำเป็นต้องพลัดพรากระจากที่อยู่พหุเข้าสู่สยามประเทศหลายระลอกในฐานะผู้ถูกกวาดต้อนจากภัยสงคราม หลายครั้งหลายคราที่ครอบครัวชาวไทดำส่วนหนึ่งถูกนำกลับมาพร้อมกับขบวนทัพของอาณาจักรสยามที่ยกขึ้นไปปราบปรามความไม่สงบ นับเนื่องจากสมัยธนบุรี รัตนโกสินทร์ ตอนต้น เลยมารั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่ไทดำส่วนที่เหลือยังคงครองถิ่นฐานเดิมไว้ และดำเนินชีวิตสืบทอดวิถีทางของตนต่อมาจนถึงทุกวันนี้

ชาวไทดำพวกที่รอนแรมเข้าสู่แผ่นดินสยามนั้นเมื่อแรกได้รับการจัดให้ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ที่เมืองเพชรบุรี เพชรบุรีจึงเป็นถิ่นฐานตั้งต้นของชาวไทดำในสยาม ดังที่ชาวไทดำมักเรียกเพชรบุรีว่า “บ้านเก่า” ในช่วงศตวรรษแรก การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชนหมู่นี้นอกจากจะจำกัดอยู่เฉพาะในเขตเมืองเพชรบุรี ล่วงมาถึงสมัยเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครอง ยังผลให้การคุมเข้มที่มีต่อเหล่าไพร่คลายไปโดยปริยาย การขยายขยายถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทดำออกนอกขอบขัณฑ์เมืองเพชรบุรีค่อยเป็นไปโดยกว้างขวางและเสรี (สุมิตร ปิติพัฒน์ และ เสมอชัย พูลสุวรรณ 2540 : 7 - 8) ปัจจุบันนี้มีชาวไทดำกระจายตัวตั้งถิ่นฐานอยู่ในหลายท้องถิ่น นอกเหนือจากจังหวัดต่างๆ ในภูมิภาคตะวันตกแล้ว ยังมีชนหมู่นี้อาศัยอยู่ในภาคกลาง รวมทั้งภาคอีสานด้วยหรือแม้แต่ที่ภาคใต้ก็มีการเคลื่อนย้ายเข้าไปตั้งหลักปักแหล่งอยู่ในบางท้องถิ่นเช่นเดียวกัน

ไทดำทั้งที่สิบสองจุไทในเวียดนามและในไทยต่างครองตนในฐานะชนหมู่น้อย และแม้ว่าวงล้อการพัฒนาของสังคมไทดำจะหมุนไปไม่เคยหยุด

แต่ดูเหมือนว่าจะเคลื่อนที่ไปในอัตราที่ช้ากว่าชนหมู่มากผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน วัฒนธรรมจำเพาะหมู่ชนหลายอย่างยังคงได้รับการธำรงรักษาไว้สืบเนื่องมา อย่างไม่ขาดสายศัพท์สำเนียงไทดำยังคงกังวาลในการสื่อสารระหว่างพวกเขา กันเอง พิธีกรรมหลายอย่างเกิดขึ้นตามวาระเหมือนครั้งอดีต ถิ่นฐานบ้าน ชองปรากฏร่องรอยความเก่าแก่ ยืนยันความเป็นของแท้ดั้งเดิมอยู่หลายแห่ง จนชาวไทดำได้รับการยกย่องในวงกว้างว่า เป็นหมู่ชนที่สามารถรักษาอัต- ลักษณะทางวัฒนธรรมไว้ได้เหนียวแน่นกว่าชนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นใดในละแวก เดียวกัน

ขณะที่ส่วนอื่นๆ ของสังคมเร่งรุดพัฒนาไปข้างหน้า นำพาให้บ้าน เมืองแปลกแยกแตกต่างห่างไกลจากอดีตอย่างลิบลับ จนผู้คนทั่วไปลืมเลือน รากเหง้าของตัวเองไปที่ละน้อย ที่สุดแล้วก็ล้าล่วงเข้าสู่ความไม่รู้จักที่มาของ ตนเองมากขึ้นโดยลำดับ ตรงข้ามกับชาวไทดำที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิม ของตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่น นี่คือเหตุผลว่า ทำไมบรรดานักวิชาการจึงให้ ความสนใจชนหมู่น้อยกลุ่มนี้เป็นอย่างมาก การได้รู้จักไทดำผู้มีรากเหง้าทาง วัฒนธรรมร่วมกับเราลึกซึ้งเท่าไร เท่ากับว่าได้ย้อนกลับไปเห็นที่มาของตัวเอง เองชัดยิ่งขึ้นเท่านั้น

สาระเชิงมานุษยวิทยา สังคมศาสตร์ ภาษาศาสตร์ และสาขาที่ เกี่ยวเนื่องใกล้เคียง ล้วนมีนักวิชาการที่เล็งเห็นความสำคัญศึกษาเรื่องราว เหล่านี้อย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดเอกสารทางวิชาการว่าด้วยไทดำศึกษามาก มาย ในทางกลับกันเอกสารทางวิชาการที่เน้นศึกษาเรื่องราวด้านสถา- ปัตยกรรมกลับอยู่ในภาวะขาดแคลน (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ 2541 : 108) ทั้งที่ในเชิงสถาปัตยกรรมแล้ว เหย้าเรือนภายใต้วัฒนธรรมการปลูกสร้างอย่าง ไทดำดั้งเดิม ที่มีหลังคาโค้งมนคล้ายกระดองเต้านั้นมีความเด่นสะดุดตาไม่ เหมือนใคร สถาปัตยกรรมของชาวไทดำจึงมีความน่าสนใจยิ่งนัก

การที่เมืองโบราณ จังหวัดสมุทรปราการ อันเป็นแหล่งรวมมรดกทาง สถาปัตยกรรมที่สำคัญและมีคุณค่าของไทยตั้งแต่เหนือจรดใต้มาจำลองรวมไว้ ในที่แห่งเดียวกัน คัดสรรเอาสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำมาบรรจุไว้ ในนาม "บ้านโซ่ง" ประกอบด้วยกลุ่มเรือนหลังคากระดองเต้า 3-4 หลัง (รูป 1.1) เป็นข้อยืนยันความสำคัญของสิ่งปลูกสร้างแบบแผนไทดำได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเป็นหนทางหนึ่งในการอนุรักษ์วัฒนธรรมการปลูกสร้างดั้งเดิมของชนหมู่นี้ไว้ได้ อย่างน่านิยม

การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมของชาวไทดำคือภาระ หลักของงานวิจัยนี้ แต่ความสนใจก็มีได้จำกัดอยู่เพียงรูปลักษณะอันโดดเด่น สะดุดตาเท่านั้น สาระที่สำคัญยิ่งกว่า คือ ภายใต้อุปลักษณะที่ไม่เหมือนใครนั้น การก่อรูปก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเกิดขึ้นได้อย่างไร มีสิ่งใดเป็นเครื่อง กำหนดทิศทางการสร้างสรรค์ จึงบรรลุเป็นสถาปัตยกรรมอันมีอัตลักษณ์แห่ง หมู่ชน ต่างจากชนทุกหมู่เหล่าที่ครองถิ่นฐานย่านเดียวกันและไกลออกไป

รูป 1.1 เรือนไทดำบริเวณ "บ้านโซ่ง"
เมืองโบราณ จังหวัดสมุทรปราการ

1.2 วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย

เนื้อหาสาระที่งานวิจัยนี้มุ่งแสวงหาความรู้ คือเรื่องราวว่าด้วยสิ่งปลูกสร้างตามแบบแผนไทดำที่พัฒนาขึ้นในชุมชนดั้งเดิมที่มีสภาพเป็นสังคมชนบท ซึ่งอนุเคราะห์เข้าใจไว้ในประเภทสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเด็นคำถามสำคัญที่ต้องค้นหาคำตอบ คือสถาปัตยกรรมไทดำเป็นอย่างไร ทั้งในไทยและในเวียดนาม และสถาปัตยกรรมไทดำทั้งสองแหล่งมีความสัมพันธ์กันหรือไม่อย่างไร โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษา

- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทดำในไทย
- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทดำในเวียดนาม
- เปรียบเทียบระหว่างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทดำในไทยกับในเวียดนาม

ด้านขอบเขตของพื้นที่ศึกษานั้น สำหรับในไทยกำหนดศึกษาในพื้นที่ภูมิภาคตะวันตก อันเป็นหลักแหล่งที่มีไทดำอาศัยอยู่หนาแน่นที่สุด ส่วนในเวียดนามกำหนดศึกษาในดินแดนสิบสองจุไทยอันเป็นเสมือนแผ่นดินแม่ของไทดำ ซึ่งเผ่าอาณาบริเวณอยู่ทางภาคพายัพ

ด้านขอบเขตของเนื้อหาสาระ เน้นศึกษาการสร้างบ้านแปงเมืองตามวิถีทางที่ก่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างชีวิตผู้คนและธรรมชาติของถิ่นฐาน จนก่อเกิดเป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม และเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในประการนี้ สาระหลักของการศึกษาจึงขยายเนื้อหาครอบคลุมประเด็นสำคัญ 4 ประการคือ โลกทัศน์ของผู้คน หลักแหล่งถิ่นฐาน การตั้งบ้าน และการสร้างเรือน

สรุปแล้ว งานวิจัยนี้ประกอบด้วยเนื้อหาสาระหลัก 3 ส่วน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. บ้านเรือนไทดำในแดนตะวันตกของไทย
 - โลกทัศน์
 - ถิ่นฐาน
 - บ้าน
 - เรือน
2. บ้านเรือนไทดำในแดนพายัพของเวียดนาม
 - โลกทัศน์
 - ถิ่นฐาน
 - บ้าน
 - เรือน
3. ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านเรือนไทดำในไทยกับในเวียดนาม
 - ลักษณะเด่น
 - ลักษณะร่วม
 - ความแตกต่าง

1.3 แหล่งพื้นที่ศึกษา

กำหนดกรณีศึกษาเชิงพื้นที่ ด้วยการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ ที่ซึ่งสภาพแวดล้อมของถิ่นฐานยังดำรงลักษณะชุมชนบ้านแบบชนบทอยู่

1.3.1 แหล่งพื้นที่ศึกษาในไทย

ในไทยนั้นเลือกถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในภูมิภาคตะวันตกเป็นพื้นที่ศึกษา โดยมีจังหวัดเพชรบุรี อันเป็นหลักแหล่งแรกที่ไทดำลงหลักปักฐานในไทยเป็นศูนย์กลาง การเก็บข้อมูลภาคสนามเลือกดำเนินการในชุมชนบ้านที่มีร่องรอยของความเป็นไทดำดั้งเดิมปรากฏให้เห็นได้ชัด ซึ่งสังเกตจากการสื่อภาษาของผู้คน การแต่งกายของผู้เฒ่าผู้แก่ ลักษณะบ้านเรือน เป็นปฐมประกอบไปด้วย

- บ้านดอนขวาง ตำบลหนองพลับ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี (รูป 1.2)

- บ้านกวย ตำบลไร่โคก อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี
- บ้านแม่ประจันต์ ตำบลวังไคร้ อำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี
- บ้านหนองแซ่ ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี
- บ้านน้อย ตำบลห้วยท่าช้าง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี
- บ้านหนองชุมพล ตำบลหนองชุมพล อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี
- บ้านท่าตะคร้อ ตำบลท่าตะคร้อ อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี

รวมทั้งได้ศึกษาในพื้นที่จังหวัดใกล้เคียงด้วย ได้แก่ ราชบุรี นครปฐม และสุพรรณบุรี

รูป 1.2 สภาพแวดล้อมในถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ บ้านดอนขวาง

1.3.2 แหล่งพื้นที่ศึกษาในเวียดนาม

สำหรับที่ดินแดนสิบสองจุไทในเวียดนาม เลือกพื้นที่หลักในการศึกษาที่เมืองแถง อันเป็นเมืองศูนย์กลางของแคว้นแค้วนแห่งนี้ในอดีต ซึ่งยก

รูป 1.3 เหมืองทอดแนวนานทางเข้าสู่บ้าน
แจกกันที่เห็นลิบๆอยู่ปลายทาง

ฐานะขึ้นเป็นจังหวัดเตียนเบียน (Điện Biên) ในปัจจุบันโดยเลือกบ้านหลายแห่งในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ด้วยบรรทัดฐานเดียวกันกับการเลือกพื้นที่ศึกษาในไทย ประกอบด้วย

- บ้านแจกกัน ตำบลเมืองฟาง อำเภอเตียนเบียน จังหวัดเตียนเบียน (รูป 1.3)

(bản Che Cấn xã Mường Phăng huyện Điện Biên tỉnh Điện Biên)

- บ้านลัม ตำบลแพงอาน อำเภอเตียนเบียน จังหวัดเตียนเบียน (bản Xóm xã Thanh An huyện Điện Biên tỉnh Điện Biên)

- บ้านโรมรา ตำบลแพงเซียง อำเภอเตียนเบียน จังหวัดเตียนเบียน (bản Rôm La xã Thanh Xương huyện Điện Biên tỉnh Điện Biên)

- บ้านตาเกิน ตำบลเซียงสิง อำเภอเมืองกวาย จังหวัดเตียนเบียน (bản Ta Gơn xã Chiềng Sinh huyện Tuần Giáo tỉnh Điện Biên)

รวมทั้งได้ศึกษาบ้านบางแห่งในจังหวัดเซินลา (Sơn La) ด้วย ได้แก่

- บ้านโดง ตำบลเซียงโสม อำเภอเมือง จังหวัดเซินลา (bản Tông xã Chiềng Xôm thị xã Sơn La tỉnh Sơn La)

- บ้านหุ่ม ตำบลเซียงโสม อำเภอเมือง จังหวัดเซินลา (bản Hụm xã Chiềng Xôm thị xã Sơn La tỉnh Sơn La)

1.4 กรอบแนวคิด

ในการวิจัยเกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้างภายใต้วัฒนธรรมไทดำนี้ อิงกรอบแนวคิดสำคัญ 2 ประการ คือ

1.4.1 กรอบแนวคิด นิเวศวัฒนธรรม

แนวคิดเชิงนิเวศวัฒนธรรมนั้น มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับถิ่นที่อยู่และสิ่งแวดล้อม ก่อเกิดเป็นแบบแผนวัฒนธรรมที่ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม สังคมไทยดำมีการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป มิใช่สังคมที่พัฒนาแบบก้าวกระโดด วิถีการดำรงชีวิตของผู้คนอิงอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก มีความสมถะเป็นที่ตั้ง ไม่เกินขีดขั้นที่จะทำให้คุณภาพของสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ร่องรอยของการเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมของผู้คนกับสิ่งแวดล้อมของถิ่นฐานยังปรากฏให้เห็นได้ชัด การอิงกรอบแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม

ยอมเกื้อหนุนให้การศึกษาสิ่งปลูกสร้างแบบแผนไทดำ ไม่จำกัดกรอบอยู่เฉพาะตัวสถาปัตยกรรม หากแต่ขยายขอบข่ายไปในเชิงความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อม

1.4.2 กรอบแนวคิด สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเกิดจากการสรรค์สร้างโดยกลุ่มชนของสังคมหนึ่งๆ ในถิ่นที่หนึ่งๆ สถาปัตยกรรมประเภทนี้สร้างขึ้นด้วยน้ำมือของผู้คนในท้องถิ่นเอง โดยใช้วัสดุที่สรรหาได้ภายในท้องถิ่นนั้น และตอบรับกับปัจจัยแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น ด้วยวิธีการปลูกสร้างอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ทำให้บรรลุผลเป็นสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่มชน เฉพาะถิ่นที่มีอัตลักษณ์ของกลุ่มชนหนึ่งและมีความแตกต่างไปจากกลุ่มชนอื่น ขณะเดียวกันก็มีพลวัตมีการปรับเปลี่ยนไปตามปัจจัยแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ นับเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างสรรค์โดยชาวนิรนาม มิใช่สถาปัตยกรรมอันเกิดจากการออกแบบของสถาปนิกผู้มีความรอบรู้ด้านหลักทฤษฎีการออกแบบเป็นพื้นฐาน นั่นทำให้การศึกษาสถาปัตยกรรมไทดำในครั้งนี้ มิได้นำทฤษฎีการออกแบบสถาปัตยกรรมเป็นประเด็นนำ หากแต่แนวทางในการศึกษาเป็นการไปรวบรวมความรู้จากท้องถิ่นเป็นสำคัญ

1.5ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจ เน้นการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจภาคสนามในพื้นที่แหล่งศึกษาเป็นหลัก โดยมีขั้นตอนและวิธีการดังต่อไปนี้

1. ในลำดับแรก ทำการสืบค้นข้อมูลภาคเอกสารเกี่ยวกับไทดำเท่าที่ได้มีการศึกษาวิจัยไว้แล้ว คัดกรองเฉพาะที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของไทดำ รวมทั้งที่มีสาระเกี่ยวเนื่อง ครอบคลุมด้านประวัติศาสตร์ชนชาติ การตั้งถิ่นฐาน และวัฒนธรรม เป็นหลัก

2. กำหนดเลือกพื้นที่แหล่งศึกษา อันเป็นถิ่นฐานของไทดำทั้งในไทยและในเวียดนาม ตั้งแต่ระดับภูมิภาค จังหวัด และชุมชนบ้าน ตามลำดับ

3. สำรวจข้อมูลภาคสนาม ณ แหล่งชุมชนไทดำกรณีศึกษาในไทย

- สำรวจสภาพแวดล้อมของถิ่นฐาน ลักษณะทางกายภาพของบ้าน โดยอาศัยแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศเป็นพื้นฐาน แล้วเดินเท้าตระเวนสำรวจทั่วทั้งบริเวณพื้นที่แหล่งศึกษา พร้อมบันทึกข้อมูลด้วยการถ่ายภาพและเขียนภาพ

- สัมภาษณ์ลักษณะเรือนด้วยการถ่ายภาพ เขียนแบบและร่างวัด

- สังเกตการณ์ด้วยการเข้าร่วมงานประเพณีพิธีกรรมตาม

โอกาสอำนวย

- สัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลด้านคติชนและการอยู่อาศัย ด้วยการพูดคุยกับเจ้าของเรือน รวมทั้งผู้รู้ ในลักษณะการพูดคุยแบบเปิด ท่ามกลางบรรยากาศสบายๆ โดยกำหนดสาระในการพูดคุยไว้ล่วงหน้าเพียงคร่าวๆ เปิดทางให้บางแง่มุมที่ไม่คาดคิดเผยออกมาจากคำบอกเล่าของผู้ให้สัมภาษณ์

4. สืบหาข้อมูลภาคสนาม ณ แหล่งชุมชนไทดำกรณีศึกษาในเวียดนาม ในทำนองเดียวกันกับการสำรวจในไทย

- สืบหาสภาพแวดล้อมของถิ่นฐาน ลักษณะทางกายภาพของบ้าน โดยอาศัยแผนที่ การสำรวจจากที่สูง และการเดินเท้าสำรวจภายในบริเวณพื้นที่แหล่งศึกษา บันทึกข้อมูลด้วยการถ่ายภาพและเขียนภาพ

- สืบหาอุปนิสัยเรือนด้วยการถ่ายภาพ เขียนแบบ และรังวัด

- สัมภาษณ์ผู้รู้และเจ้าของเรือนเกี่ยวกับคติชนและการอยู่อาศัย โดยการสื่อสารผ่านล่าม

5. จัดทำแผนที่ถิ่นฐาน แผนผังบ้าน และแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือน

6. วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีเชิงคุณภาพโดยอิงหลักการทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ในการแยกแยะลักษณะการตั้งถิ่นฐาน แบบแผนทางกายภาพของการจัดระบบบ้าน และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือน

7. สังเคราะห์ข้อมูล เชื่อมโยงวิถีชีวิตของผู้คน ปัจจัยแวดล้อมของถิ่นฐาน และสถาปัตยกรรมเข้าด้วยกัน ในรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างการก่อร่างสร้างสถาปัตยกรรมตามลักษณะการอยู่อาศัยและอิทธิพลจากธรรมชาติแวดล้อมของถิ่นฐานแต่ละแหล่งที่ตั้ง

8. ประมวลลักษณะเด่นของการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมภายใต้วัฒนธรรมการปลูกสร้างอย่างไทดำ ทั้งในไทยและในเวียดนาม เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างระหว่างสถาปัตยกรรมไทดำทั้งสองแหล่ง และสรุปทิศทางการพัฒนาสถาปัตยกรรมตามการเปลี่ยนแปลงแห่งปัจจัยแวดล้อม

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน การสร้างบ้านแปงเมือง และการปลูกเรือนตามแบบแผนไทดำ จะได้รับการรวบรวมบันทึกไว้ เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สั่งสมไว้ และตกทอดเป็นมรดกล้ำค่าแก่คนรุ่นต่อไป องค์ความรู้ทั้งหลายเหล่านี้สามารถผนวกเข้าเป็นสาระส่วนหนึ่ง ในการเรียนการสอนในสาขาวิชาสถาปัตยกรรมและสาขาเกี่ยวเนื่องได้เป็นอย่างดี

2. ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เคยหยุดนิ่ง ข้อมูลเกี่ยวกับบ้านเรือนไทดำ โดยเฉพาะบ้านเรือนแบบแผนดั้งเดิมที่เก็บรวบรวมไว้ อาจเป็นการบันทึกอย่างมีระบบครั้งสุดท้าย ก่อนการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ข้อมูล

ดังกล่าวย่อมยังประโยชน์ยิ่งต่องานอนุรักษ์วัฒนธรรมการปลูกสร้างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชนหมู่นี้ นอกจากนี้ การให้ความสนใจหยิบยกเอาบ้านเรือนอันเป็นแบบแผนเฉพาะกลุ่มชนขึ้นเป็นประเด็นปัญหาในการศึกษาวิจัย ยังเป็นกระแสเสริมแรงให้ผู้คนรักและหวงแหนวัฒนธรรมของตนอีกโสดหนึ่ง

3. ภูมิปัญญาการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมอย่างกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม เน้นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติตามวิถีทางไทดำ จักเป็นแนวทางสำคัญในการนำไปประยุกต์ใช้ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัย อันเป็นแนวทางการสร้างสรรค์สิ่งจากน้ำมือมนุษย์ที่รักษาสภาพแวดล้อมโลก ก่อเกิดเป็นสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมขึ้นทดแทนสถาปัตยกรรมที่ทำลายโลกยับอย่างเช่นทุกวันนี้

1.7 นิยามศัพท์

ไท ชนชาติทั้งหลายผู้ซึ่งใช้ภาษาาร่วมกันในตระกูลไท-กะได

ไทดำ ชนชาวไทหมู่นี้ มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่สิบสองจุไทย นิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีครามเข้มหรือดำ มีชื่อเรียกแปลกแยกแตกต่างกันไปหลากหลาย ได้แก่ ชงดำ ไชง ไคคัง ไคดำ ไคทัน ไคมว้ย ไคล่า ไทยชงดำ ไทยชง ไทยชงดำ ไทยชาดำ ไทยไชง ไทยดำ ไทยทรงดำ ไทยไล่ดำ ผู้โต ผู้โตชงดำ ผู้โตชวงดำ ผู้โตดำ ผู้โตดำ ผู้ไทยดำ ผู้ไทยทรงดำ ภูไทดำ ลาวชงดำ ลาวชง ลาวชวงดำ ลาวไชง ลาวทรงดำ

ไทย ประเทศไทยและชนชาติที่อยู่ในประเทศไทย

บ้าน ถิ่นฐานที่รวมเรือนหลายหลังเข้าอยู่ในหมู่เดียวกัน มีความหมายตรงกับคำว่า หมู่บ้าน

บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย หมายรวมทั้งภาพรวมในระดับบ้านและเล็กลงมาในระดับเรือน

เรือน สิ่งปลูกสร้างอันเป็นที่อยู่อาศัย

เวียดนาม ประเทศและชนชาติหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพรมแดนติดต่อกับเขมร ลาว และจีน มีชื่อเดิมว่าสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สิ่งปลูกสร้างเฉพาะแหล่ง สร้างขึ้นโดยคนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับความรู้ในการปลูกสร้างสืบทอดมาจากบรรพบุรุษมีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากสถาปัตยกรรมในแหล่งอื่นๆ

สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม สิ่งปลูกสร้างที่มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับวิถีชีวิตของผู้คนและระบบนิเวศของถิ่นฐานเป็นคุณลักษณะสำคัญ

ตอนที่ 2 สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำในไทย

บทที่ 2

โลกทัศน์ไทดำในไทย

ไทดำเป็นชื่อที่ใช้เรียกกลุ่มคนไทที่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ ซึ่งสันนิษฐานว่าถูกเรียกว่าไทดำตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยนักวิชาการชาวฝรั่งเศส ถิ่นฐานดั้งเดิมของไทดำอยู่บริเวณสิบสองจุไททางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนามและบริเวณชายแดนใกล้สาธารณรัฐประชาชนจีนและลาว เมื่อไทดำได้ถูกกวาดต้อนเข้าสู่ประเทศไทยในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ไทดำมีชื่อเรียกตามมาอีกหลายชื่อ เช่น ผู้ไททรงดำ ผู้ไตซ่งดำ ลาวทรงดำ ลาวซ่งดำ ลาวซ่งดำ และลาวซ่ง ชื่อเหล่านี้ล้วนหมายถึงคนไทผู้ใส่เสื้อผ้าสีดำ และที่เรียกไทดำว่าเป็นลาว เนื่องจากว่าคนไทภาคกลางเข้าใจผิดคิดว่าไทดำเป็นพวกเดียวกับลาว เพราะไทดำอพยพเข้าสู่ประเทศไทยพร้อมกับคนลาวกลุ่มอื่นๆ (สุมิตร ปิติพัฒน์, บัณฑิต อ่อนดำ และ พูนสุข ธรรมาภิมุข, 2521: 2)

แม้ไทดำอพยพเข้าสู่ประเทศไทยแล้ว ก็ยังนิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ ไทดำในประเทศไทยมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นภายในชุมชน ถิ่นฐานดั้งเดิมของไทดำในประเทศไทยอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี แม้ว่าไทดำได้รับอิทธิพลประเพณีและคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาจากคนไทยสยามในภาคกลางของไทย แต่ไทดำยังคงรักษานับธรรมนิยมประเพณีและความเชื่อเดิมที่สืบทอดมาจากสิบสองจุไทไว้เป็นอย่างดี โลกทัศน์ของไทดำในประเทศไทยแยกกล่าวออกได้เป็น การแต่งกาย ประวัติศาสตร์ ลักษณะทางสังคม และการปกครอง ลักษณะครอบครัว ความเชื่อ และชีวิตความเป็นอยู่และประเพณี

2.1 การแต่งกาย

การแต่งกายแบบประเพณีนิยมของไทดำในประเทศไทยมีทั้งที่คล้ายและแตกต่างจากของไทดำในสิบสองจุไท กล่าวคือ ทั้งชายและหญิงไทดำในประเทศไทยสวมเสื้อก้อมที่เป็นเสื้อคอตั้งไม่มีปก ผ่าหน้าติดกระดุม แขนยาวติดเย็บด้วยผ้าฝ้ายย้อมคราม ไม่มีลวดลาย คล้ายกับเสื้อของไทดำในเวียดนาม แต่เสื้อก้อมของหญิงไทดำในประเทศไทยติดกระดุมเงินทรงดอกบัวตูม ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากลวดลายกระดุมของหญิงไทดำในเวียดนาม (รูป 2.1) ไทดำในเมืองไทยนิยมสวมใส่เสื้อก้อมในหน้าหนาวและเวลามีกิจกรรม เนื่องจากเสื้อก้อมมีความหนาและภูมิอากาศในประเทศไทยมีความอบอุ่นกว่าทางตอนเหนือของเวียดนาม หญิงไทดำในประเทศไทยเวลาอยู่กับเรือนมักใส่เสื้อชั้นในคอกลมไม่มีแขนที่เรียกว่า “เสื้อน้อย” หรือ “เสื้อห้อย” ที่เป็นเสื้อมีสายห้อยคล้ายกับเสื้อคอกระเช้า ในงานพิธีสำคัญ เช่น งานศพ งานแต่งงาน และงานเล่นผีเรือน ทั้งชายและหญิงไทดำในเมืองไทยจะสวมใส่เสื้อที่เป็นเสื้อผ้าฝ้ายยาวคลุมถึงเข่าโดยเอาด้านที่มีลายตกแต่งไว้ด้านใน เสื้อฮี้เป็นเสื้อที่สามารถ

รูป 2.1 การแต่งกายแบบประเพณีของหญิงไทดำ จังหวัดเพชรบุรี

สวมใส่ได้ทั้งสองด้าน แต่เสื้ออีด้านที่มีลวดลายตกแต่งจะใช้เฉพาะคลุมโรงศพ เท่านั้น (ถนอม คงยิมละมัย, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2548) สำหรับผ้าถุงของหญิงไทดำในประเทศไทยนิยมสวมใส่ผ้าถุงที่เรียกว่าลายแดงโมซึ่งเป็นผ้าฝ้ายย้อมคราม มีลายเป็นเส้นสีขาวคล้ายๆลายบนผืนแดงโม ลายแดงโมดังกล่าวคล้ายกับลวดลายที่ปรากฏบนผ้าถุงของหญิงไทดำเมืองวาดในประเทศเวียดนาม นอกจากนั้นยังพบผ้าชิ้นลายตาหมีในจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งก็เป็นลวดลายที่สืบทอดมาจากไทดำเมืองเด็กและเมืองวาดในประเทศเวียดนามอีกด้วย

หญิงไทดำในเมืองยังใช้ผ้าคลุมที่เรียกว่าผ้าเปี้ยวเหมือนอย่างหญิงไทดำสิบสองจุไท แต่เนื่องจากไทดำในประเทศไทยเห็นว่าฝ้ายหรือไหมที่ย้อมเป็นสีครามเป็นสีของหญิงที่แต่งงานแล้วหรือของคนชรา ทำให้ผ้าเปี้ยวไม่เป็นที่นิยมของหญิงสาวไทดำในประเทศไทย ผ้าเปี้ยวจึงกลายเป็นผ้าที่หญิงไทดำเตรียมไว้เพื่อไปไหว้แม่ของสามี หญิงไทดำห่มผ้าเปี้ยวเวลาอยู่กับเรือนหรือห่มแบบผ้าสไบไปวัด นอกจากนั้นยังใช้หมวกของหญิงไทดำ เนื่องจากไทดำเชื่อว่าเมื่อเสียชีวิตแล้วต้องไปเฝ้าเงาจึงต้องแต่งตัวดี และญาติที่ล่องลับไปแล้วก่อนหน้านั้นจะได้เดินทางมารับได้ถูก เพราะเห็นลวดลายบนผ้าเปี้ยวอันเป็นลวดลายประจำตระกูล (สารานุกรมไทดำล้ำค่า, 2547:ภาคผนวก ก.; ถนอม คงยิมละมัย, 2544: 236)

2.2 ประวัติศาสตร์

การอพยพไทดำจากสิบสองจุไททางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนามเข้าสู่ประเทศไทยเริ่มตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เหตุผลสำคัญเนื่องจากขณะนั้นอาณาจักรสยามขาดแคลนกำลังพลในการพัฒนาบ้านเมืองและราชการศึกสงคราม ภายหลังจากการกอบกู้เอกราชคืนจากพม่าได้เมื่อปี พ.ศ. 2310 ประกอบกับเพื่อตัดปัญหาการชิงชิงอิทธิพลกับเวียดนาม จึงไม่ยอมให้ไทดำเป็นกำลังพลแก่เวียดนาม

การกวาดต้อนไทดำเข้าสู่ประเทศไทยที่สำคัญอยู่ในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1) สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) และสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ไทดำที่ถูกกวาดต้อนเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ล้วนมีดำริให้ไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองเพชรบุรีทั้งสิ้น เนื่องจาก

- เมืองเพชรบุรีไกลจากแหล่งที่อยู่เดิมของไทดำ เพื่อป้องกันการหลบหนีกลับบ้านเมืองเดิม ประกอบกับเพชรบุรีอยู่ใกล้เมืองหลวง จึงง่ายต่อการควบคุม
- ภูมิประเทศเมืองเพชรบุรีมีป่าเขาที่น้ำท่วมไม่ถึง เช่น เขาสุมนศรี

(เขาวัง) เขาค้อแหวน เขาทะโมน เขาคีไกร เขาชวด เขาย้อย
เขาหลวง และเขาชะอำ เป็นต้น ซึ่งคาดว่าจะมีลักษณะใกล้เคียง
กับภูมิประเทศบริเวณสิบสองจุไททางภาคเหนือของเวียดนามที่
ประกอบด้วยภูเขา

- เมืองเพชรบุรีมีความสำคัญทางเศรษฐกิจและการเมือง เนื่องจากเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าระยะไกลทั้งทางบกและทางทะเล ประกอบกับเมืองเพชรบุรีมีทรัพยากรป่าไม้และแร่ธาตุ เช่น ดินบุกจำนวนมาก จึงต้องการแรงงานในการเพิ่มผลผลิตในการเกษตรและทำส่วยส่งให้รัฐ นอกจากนั้นเมืองเพชรบุรียังต้องการกองกำลังทำหน้าที่ยึดรับป้องกัน เนื่องจากเมืองเพชรบุรีเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในการตั้งรับข้าศึกศัตรูและกันมิให้ข้าศึกเข้าสู่ราชอาณาจักรได้เร็วจะได้มีเวลาเตรียมตัวตั้งรับได้ โดยเฉพาะกองทัพนมาที่ยกทัพเข้าสู่กรุงศรีอยุธยาบางส่วนโจมตีเข้ามาทางใต้

การที่รวมไทดำให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ เมืองเพชรบุรีเมืองเดียวในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เนื่องจากเพื่อความสะดวกในการควบคุมดูแลและคำนึงถึงสภาพจิตใจของไทดำที่ไม่อยากให้คนเชื้อชาติเดียวกันต้องพลัดพรากจากกัน ประกอบกับการใช้ระบบการปกครองไทดำแบบมูลนายและไพร่ ที่มูลนายต้องป้องกันการหลบหนีของไพร่และตรวจตราไพร่ที่อยู่ในสังกัดให้ครบจำนวนอยู่เสมอ เนื่องจากไพร่มีหน้าที่ส่งส่วยหรือให้แรงงานแก่รัฐ ถ้าไพร่หายไป มูลนายต้องรับผิดชอบผลประโยชน์ที่รัฐต้องสูญเสียไป (บังอร ปิยะพันธุ์, 2529: 68-69, 95, 203, 206-207) ในสมัยรัชกาลที่ 1 ไทดำตั้งบ้านเรือน ณ บริเวณบ้านหนองปรัง (บ้านหนองเลก) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้ไทดำไปตั้งบ้านเรือน ณ บ้านท่าแร่ อ. บ้านแหลม แต่เนื่องจากไทดำไม่ไ้ปลูกทะเล จึงไม่ชอบที่โล่งแจ้งและเป็นพื้นที่ลุ่มที่มีน้ำท่วมถึง อีกทั้งการตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้ทะเลทำให้ไทดำหากินลำบาก ท่าแร่ในสมัยโบราณคงติดกับทะเล จากหลักฐานการบันทึกของสุนทรภู่กล่าวว่ามีเห็นทะเลจากเขาหลวงซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากท่าแร่ นัก ประกอบกับบ้านท่าแร่ อ. บ้านแหลมขาดแคลนไม้ในการสร้างเรือน ไทดำจึงขอย้ายมาตั้งบ้านเรือนบริเวณสะพานยี่หน (สะพานยายหน) ใกล้เขาวัง หรือเขาสุมณศรี (สมพันธ์ สุขวงศ์ อ้างถึงใน สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ, 2521: 8) ไทดำรุ่นต่อมาได้อพยพไปอยู่ที่บ้านเวียงคอย และวังตะโก เมื่อจำนวนประชากรไทดำมากขึ้น หมู่บ้านได้ขยายไปยังพื้นที่ด้านตะวันตกของเมืองเพชรบุรีที่ติดกับภูเขากลายเป็นหมู่บ้านต่างๆ เช่น บ้านป่าตาล บ้านเขาแร่ บ้านเขาย้อย บ้านหนองจิก บ้านหนองกระพ้อ บ้านท่าช้าง บ้านท่าลาว และบ้านทับคาง เป็นต้น

จวบจนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครองและยกเลิกระบบไพร่ ไทดำจึงมีอิสระในการโยกย้ายที่อยู่อาศัยมากขึ้น ไทดำในสมัยถัดมากระจ่ายตัวอยู่ตามจังหวัดต่างๆ เช่น ราชบุรี สุพรรณบุรี

นครปฐม กาญจนบุรี นครสวรรค์ ลพบุรี พิจิตร พิษณุโลก สุโขทัย และเลย แต่กระนั้นก็ตามไทดำยังคงตั้งถิ่นฐานหนาแน่นอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี อันเป็นถิ่นฐานบ้านเก่าของไทดำในประเทศไทย

2.3 ลักษณะทางสังคมและการปกครอง

2.3.1 ลักษณะทางสังคม

เนื่องจากไทดำถูกกวาดต้อนมาจากดินแดนภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม ไทดำจึงมีภาษาและวัฒนธรรมที่ค่อนข้างแตกต่างจากของคนไทยสยามทั่วไป ประกอบกับในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัฐบาลประเทศสยามมีดำริที่จะให้ไทดำได้อยู่รวมกัน ณ เมืองเพชรบุรี ทำให้คนไทดำมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นและมักแยกตัวจากคนไทยสยาม คนไทดำมีความผูกพันภายในชุมชนสูงทั้งภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านที่ไกลออกไป ซึ่งจะเห็นได้จากในช่วงเดือน 5 ที่ว่างเว้นจากการทำนา คนไทดำจะจัดเทศกาลเล่นคอนและลงช่วงในแต่ละหมู่บ้าน เพื่อเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวไทดำได้รู้จักกันและได้แต่งงานภายในกลุ่มไทดำเสียเป็นส่วนใหญ่ ภายในหมู่บ้านไทดำมักจะมีการแบ่งเป็นกลุ่มเรือนตามสายสกุลของบิดาหรือสิ่ง ซึ่งสิ่งของไทดำในประเทศไทยสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ สิ่งชั้นผู้ท้าว และสิ่งชั้นผู้น้อย ชนชั้นผู้ท้าวหมายถึงคนไทดำตระกูลล่อคำ โดยไทดำตระกูลดังกล่าวเป็นชนชั้นปกครองในอดีตของไทดำในสิบสองจุไทย ขณะที่ชนชั้นผู้น้อยหมายถึงคนไทดำตระกูลอื่นๆที่เหลือ เช่น รุ วี กา กวาง เรือง ลอ (น้อย) แลง และตอง การแบ่งตระกูลไทดำออกเป็นสองกลุ่มในประเทศไทยปัจจุบันไม่มีผลทางด้านสังคมและการปกครอง แต่มีผลต่อพิธีการเสนผีเรือนและการวางตำแหน่งของเสาผีเรือนที่แตกต่างกันของไทดำชั้นผู้ท้าวและชั้นผู้น้อย

2.3.2 การจัดการปกครองไทดำ

การแบ่งเป็นชนชั้นผู้ท้าวและผู้น้อยในกลุ่มไทดำอาจมีผลต่อการจัดการปกครองในช่วงตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากรัฐบาลสยามนำวิธีการปกครองระบบไพร่ของไทยมาใช้ในการปกครองไทดำ ซึ่งพอจะแบ่งระดับการปกครองออกเป็น 2 ระดับคือ ระดับมูลนาย และ ระดับไพร่ โดยถือว่าชุมชนไทดำเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองชุมชนลาว เนื่องจากถูกกวาดต้อนมาพร้อมกัน

ระดับมูลนายลาว หรือ มูลนายไทดำ : มูลนายลาวของไทดำทั้งในระดับสูงและระดับล่างมักเป็นเพียงท้าวเก่าหรือหรือชนชั้นผู้ท้าวเมื่อครั้งอยู่ที่สิบสองจุไทย มูลนายไทดำมักจะเป็นคนที่มาจากตระกูลล่อคำ เนื่องจากเพียงท้าวเดิมที่สิบสองจุไทยมักถูกกำหนดให้เป็นหัวหน้าชุมชนชาวไทดำอพยพเข้าสู่ประเทศไทย ตำแหน่งมูลนายไทดำในระยะแรกคงมีการสืบทอดตำแหน่งตาม

สายสกุลจากบิดาสืบตระกูล เช่น หัวหน้าโง (หรือไทดำ) บ้านสะพานยายหน หรือ สะพานยี่หน คือ เพี้ยท้าว ซึ่งคุมพวกโงลงมาจากทางภาคเหนือของ เวียดนาม โดยเพี้ยนั้นมีอำนาจ แต่งตั้ง นายกอง นายหมวด และ พวกเล็กที่อยู่ ในสังกัด รวมทั้งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงไชยภักดี เมื่อเสีย ชีวิตแล้วบุตรชายคนโตได้รับพระราชบรรดาศักดิ์เป็นหลวงไชยภักดีคนต่อไป (สุลิ, 2519 : 94-95)

มูลนายไทดำมีอำนาจ สิทธิ และหน้าที่เท่าเทียมกับขุนนางไทย แต่ ต้องอยู่ภายใต้การดูแลของขุนนางไทยระดับสูงอีกชั้นหนึ่ง เนื่องจากเพี้ยกัน ไม่ให้มูลนายลาวและไทดำมีอำนาจมากเกินไป ซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อไทยได้ ภายหลัง มูลนายลาวปกติมิได้มีตำแหน่งมาแต่กำเนิดและตำแหน่งสามารถ แบ่งออกได้เป็น เจ้าเมือง ปลัดเมือง จางวางลาว นายกองลาว นายร้อยลาว เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่ามูลนายลาวผู้ได้รับการแต่งตั้งมักเป็นที่รักใคร่ของ คนไทดำ และต้องสามารถเก็บผลประโยชน์ของรัฐ เช่น ส่วยได้อย่างเต็มเม็ด เต็มหน่วย (บังอร ปิยะพันธุ์, 2529: 205-206)

ระดับไพร่ : ได้แก่ไทดำตระกูลอื่นๆที่เหลือ ไพร่ไทดำยังสามารถ จำแนกออกได้อีก 2 ประเภท คือ เลกลาวไพร่สม และเลกลาวไพร่หลวง

- **เลกลาวไพร่สม** ทำหน้าที่รับราชการปฏิบัติหน้าที่ที่บ้านของแม่ทัพ นายกองหรือมูลนายที่มีความดีความชอบในราชการ แม้กระทั่ง เป็นไพร่สมของมูลนายไทดำเอง
- **เลกลาวไพร่หลวง หรือไพร่หลวง** รัฐได้แบ่งชายฉกรรจ์ไทดำและ ครอบครัวให้สังกัดกองลาวต่างๆที่ตั้งขึ้นในเมืองภายใต้การควบคุมดูแลของมูลนายลาวระดับต่างๆ โดยพบไทดำทำหน้าที่ตาม กองลาวต่างๆ เช่น
 - เป็นทหาร ในกองทัพไทย เช่น ในคราวที่ยกไปปราบปรามฮ่อที่ม รุกขานแถบหัวเมืองลาว
 - เป็นแรงงานสร้างพระนครคีรี (เขาวัง)
 - เป็นเด็กชาที่ทำหน้าที่รับใช้ในพระราชวังตลอดจนหามพระคาน ลงจากเขาวัง โดยมีข้าหลวงไชยภักดีเป็นหัวหน้า เด็กชาเหล่านี้ มีทั้งที่มาจากบ้านสะพานยายหน เวียงคอย วังตะโก และหนอง พลับ เมื่อเด็กชาคนใดถึงแก่กรรมลูกหลานของเด็กชานั้นก็ได้เป็น เด็กชาคนต่อไป
 - เป็นเลกลาวกองส่วย เช่นส่วยไม้และดินบุก เพื่อรวบรวมส่วยส่ง แก่รัฐ ผ่านทางมูลนายลาว

ปัจจุบันหมู่บ้านไทดำมีฐานะเทียบเท่าหมู่บ้านไทยสยามและคนไท กลุ่มอื่นๆ ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นย่อยของตำบล อำเภอ และ จังหวัด หมู่บ้านไทดำในปัจจุบันนอกจากจะประกอบด้วยคนไทดำเป็นส่วน ใหญ่แล้วยังประกอบด้วยคนไทกลุ่มต่างๆ อาศัยคละเคล้าไปด้วย เช่น ไทย

สยาม และไทย-จีน เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ดำรงตำแหน่งปกครองท้องถิ่นของ ต.หนองปร่ง จ.เพชรบุรี ในปัจจุบัน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และนายกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านไทดำอื่นๆส่วนใหญ่ล้วนเป็นผู้ที่มีเชื้อสายไทดำ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้กระทั่งระบบการปกครองในปัจจุบันภาครัฐยังให้โอกาสในการปกครองชุมชนส่วนท้องถิ่นแก่คนไทดำ และยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และผูกพันภายในชุมชนไทดำเองอีกด้วย

2.4 ลักษณะครอบครัว

ครอบครัวไทดำถือสายฝ่ายชายเป็นสำคัญ (patrilineal) กล่าวคือ เมื่อหญิงไทดำแต่งงานแล้วจะหันไปนับถือผีบรรพบุรุษฝ่ายสามี การจัดระเบียบทางสังคมของไทดำถือระบบเครือญาติ โดยมีผีบรรพบุรุษเป็นสัญลักษณ์ร่วมระหว่างกลุ่มเครือญาติ และมีการยึดหลักของการจัดลำดับตามความอาวุโส เมื่อมีการเสนผีเรือนบิดาผู้เป็นหลักของเรือนจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธี เมื่อบิดาเสียชีวิตลูกชายคนโตหรือลูกชายคนใดคนหนึ่งที่เหลือในเรือนจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีคนต่อไป ครอบครัวไทดำในประเทศไทยเดิมคงจะเป็นครอบครัวขยายอยู่กันหลายครอบครัว แต่มาเปลี่ยนแปลงในภายหลัง เนื่องจากเรือนไทดำแบบดั้งเดิมในประเทศไทยมักเป็นเรือนยาวขนาด 3 ห้องโดยส่วนใหญ่บุตรชายไทดำในประเทศไทยมักแยกเรือนออกจากบิดา-มารดา ภายหลังจากมีครอบครัว แต่เรือนใหม่ของบุตรชายและครอบครัวมักสร้างอยู่ในอาณาบริเวณที่ใกล้กับเรือนของบิดามารดาตน และกลายเป็นหลักของการเสนผีเรือนในเรือนของตน ลูกชายที่เหลือในเรือนของบิดามารดาจึงเป็นลูกชายคนสุดท้ายที่ออกเรือน ซึ่งมักเป็นลูกชายคนสุดท้ายและเป็นผู้ได้รับมรดกเรือนจากบิดา-มารดา เมื่อบิดาเสียชีวิตจะเป็นผู้นำในการเสนผีเรือนคนต่อไป

ก่อนการแต่งงานในอดีตชายไทดำต้องไปอาสาช่วยเป็นแรงงานในด้านเกษตรกรรมแก่ครอบครัวฝ่ายหญิงชั่วระยะเวลาหนึ่งตามแต่จะตกลงกัน เพื่อทดแทนบุญคุณบิดา-มารดาของฝ่ายหญิงก่อนจะแยกเรือนออกไป แต่ถ้าครอบครัวนั้นมีบุตรสาวคนเดียวฝ่ายชายจะต้องมาอาสาที่ครอบครัวฝ่ายหญิงตลอดชีวิต รวมทั้งเลี้ยงดูบิดา-มารดาของฝ่ายหญิง เมื่อมีบุตรชาย หลานชายคนโตนั้นจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีเสนผีเรือนของเรือนบิดา-มารดาฝ่ายหญิงต่อไป

ช่วงการอาสาในอดีตฝ่ายชายจะล่องละเมิดต่อฝ่ายหญิงไม่ได้ แต่สมัยต่อมาอาจมีกรณีที่ฝ่ายชายและหญิงสามารถอยู่ร่วมกันได้จุลสามีภรรยาในช่วงการอาสา จนมีบุตรด้วยกัน เนื่องจากฝ่ายชายอาจได้กราบไหว้ผีเรือนของฝ่ายภรรยาแล้ว รวมทั้งฝ่ายหญิงและชายตกลงแต่งงานกันเป็นที่แน่นอน และเป็นที่ยอมรับทั้งครอบครัวฝ่ายหญิงและชาย (สุลิ, 2519: 184) เพียงแต่ครอบครัวของคู่บ่าวสาวอาจจะยังไม่พร้อมที่จะจัดพิธีแต่งงาน เพราะโดยปกติ

แล้วไทดำถือว่าความมีความสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานโดยไม่บอกกล่าวแก่ผีเรือน
อย่างเป็นทางการ เป็นการผิดผีซึ่งอาจนำมาซึ่งความเดือดร้อนและการ
เจ็บป่วยของคนภายในครอบครัวได้

เนื่องจากครอบครัวไทดำในประเทศไทยให้ความสำคัญแก่ผู้ชายหรือ
ผีบรรพบุรุษฝ่ายชายเป็นสำคัญ ลูกชายจึงได้รับการประคบประหงมเป็นพิเศษ
โดยเฉพาะลูกชายคนโตที่จะเป็นผู้สืบผีเรือนคนต่อไป ด้วยเหตุนี้บุตรชายจึงมัก
ได้รับอภิสิทธิ์มากกว่าบุตรสาว เช่น บิดา-มารดาจะแบ่งที่ดินหรือมรดกให้แก่
บุตรชายมากกว่าของบุตรสาว และในอดีตถ้าบุตรสาวที่แยกเรือนไปแล้วคิด
จะสร้างเรือนใหม่ให้ใกล้เรือนของบิดามารดาก็สามารถสร้างได้แค่บริเวณขอบ
ของเรือนบิดา-มารดาเท่านั้น (โชติมา จตุรวงศ์, 2540: 258-259) นอกจากนี้
ยังห้ามลูกสะใภ้ไม่ให้นอนในตำแหน่งที่ใกล้กับเสาผีเรือนของฝ่ายสามีโดยเด็ด
ขาด เมื่อภรรยาเสียชีวิต สามีไม่จำเป็นต้องไว้ทุกข์ให้ แต่ถ้าสามีเสียชีวิต
ภรรยาต้องไว้ทุกข์ด้วยการละชายผ้าถุงที่เย็บตกแต่งไว้ รวมทั้งปล่อยมวยผม
ที่เคยตกแต่งสวยงามออก และต่อจากนั้นจึงไว้ผมทรงปั้นเกล้าตกเพื่อเป็นการ
ไว้ทุกข์ไว้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ตามแต่จะอาลัยผู้ตาย (สมิตร ปิติตุมนและคณะ
2521: 50)

2.5 ความเชื่อ

ไทดำในประเทศไทยเป็นคนมีสองวัฒนธรรม คือเป็นวัฒนธรรม
ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม ภาษาและศาสนาที่สืบทอดมาจากไทดำสิบสอง
จุไท และวัฒนธรรมที่รับเอาแบบแผนทางวัฒนธรรมไทยภาคกลางเข้ามาเพิ่ม
เติม ภายหลังจากที่ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคกลางของประเทศไทย เช่น
ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อไทดำที่สืบทอดมาจากสิบสอง
จุไท ได้แก่ ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติที่ส่วนหนึ่งมีพื้นฐานมาจากการ
เคารพบุคคลที่มาก่อนหรืออาวุโส เช่น แดงผู้ให้กำเนิดชนชั้นปกครอง ผีบ้าน
ผู้สร้างหมู่บ้าน ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ อันได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย และบิดา มารดา
โดยจะเน้นบรรพบุรุษฝ่ายบิดาเป็นสำคัญ ความกตัญญูของไทดำยังสัมพันธ์
กับความเชื่อเรื่องเต่า ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติของไทดำอื่นๆ ได้แก่
ความเชื่อเรื่องผีและขวัญ และผู้นำประกอบพิธี เช่น หมอผี และมด ผีของ
ไทดำแบ่งออกได้เป็นหลายระดับ เช่น แดง ผีบ้าน ผีวัด ผีเรือน ผีเจ้าที่เจ้าทาง
 เป็นต้น

2.5.1 ความเชื่อเรื่องผี

แดงหรือผีฟ้า: เป็นเทพเจ้าอันสูงสุดที่อาศัยอยู่บนฟ้า แดงมีอำนาจ
เหนือมนุษย์ เนื่องจากไทดำเชื่อว่า แดงเป็นผู้สร้างโลกและทุกสิ่งทุกอย่างบน
โลก แดงสามารถดลบันดาลให้เกิดทั้งผลดีและผลร้ายได้ มนุษย์จึงต้องปฏิบัติ

ตนให้ถูกต้องตามความประสงค์ของแดง เพื่อให้ได้รับความเมตตา ชีวิตจะได้
อยู่เย็นเป็นสุข นอกจากนั้นในยามทุกข์ยากไทดำจะเงยขึ้นสู่ท้องฟ้าและ
ระบายความในใจกับแดง ที่แปลแล้วได้ความว่า “ทุกข์ยากเหลือเกิน ฟ้าเอ๋ย
แดงเอ๋ย” (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 44)

ผีบ้าน : ได้แก่บรรพบุรุษไทดำผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน โดยทุกหมู่บ้านจะมี
ศาลผีบ้านของตัวเอง และประกอบพิธีเสนผีบ้านเป็นประจำเกือบทุกปี (รูป 2.2)

รูป 2.2 ศาลผีบ้านของหมู่บ้านไทดำ จังหวัดเพชรบุรี

ผีวัด : ได้แก่ ไทดำที่เสียชีวิตจากอุบัติเหตุหรือตายโหง ซึ่งหลังจาก
เสียชีวิตแล้วต้องฝังศพไว้จนลึ้ม และห้ามเผาศพโดยทันที เสร็จแล้วจะถูกเชิญ
ให้ไปเป็นผีประจำวัด และห้ามเชิญให้ไปเป็นผีเรือนหรือผีนา (เรไร สืบสุข และ
คณะ, 2524: 47)

ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษฝ่ายบิดา : คือผีที่ตายได้แต่ตายเนื่อง
จากอุบัติเหตุ เป็นผีที่มีความสำคัญและใกล้ชิดกับไทดำที่สุด ทำหน้าที่ปกป้อง
คุ้มครองผู้อยู่ในเรือนพักอาศัย ผีบรรพบุรุษจะพำนักอยู่ ณ เส้าผีเรือนภายใน
เรือนของไทดำ (รูป 2.3) ไทดำในประเทศไทยมีข้อปฏิบัติต่อผีเรือนหลายประ
การ เช่น เวลนอนภายในห้องที่มีเส้าผีเรือนต้องหันหัวนอนไปทางด้านที่เป็น
ที่ตั้งของเส้าผีเรือน ห้ามใส่หมวกเข้าห้องผีเรือน เมื่อมีการสร้างเรือนใหม่ต้อง
เชิญผีเรือนขึ้นเรือนใหม่ด้วย และต้องทำความเคารพบูชาผีเรือนเป็นประจำ
ทุกวัน นอกจากนั้นถ้าหากมีการล่วงละเมิดดังต่อไปนี้ ต้องทำการขอขมาต่อ
ผีเรือน เช่น เมื่อหญิง-ชายล่วงเกินกันมากกว่าการจับมือถือแขน หญิง-ชายหนี
ตามกันไปโดยมิได้สุขอพ่อแม่ และคนโดยเฉพาะคนต่างสกุลหรือสัตว์เข้ามา
ในบริเวณเรือนโดยมิได้บอกกล่าวแก่ผีเรือนให้ทราบ (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524:
45) ในกรณีนี้ที่ครอบครัวไทดำใดไม่มีบุตรชายเพื่อสืบสกุล เมื่อลูกสาว
ที่ต้องทำหน้าที่ดูแลพ่อแม่แต่งงาน เขยหรือสามีอาจต้องย้ายเข้าไปอาศัยอยู่ ณ
เรือนของภรรยา แต่สามีไม่อาจนำผีบรรพบุรุษของตนขึ้นไปพำนัก ณ เส้าผี
เรือนของบรรพบุรุษฝ่ายภรรยาได้ จึงอาจมีการตั้งศาลผีเรือนของผีบรรพบุรุษ
ฝ่ายสามีนอกเรือนพักอาศัย (รูป 2.4)

รูป 2.3 เสาผีเรือนภายในห้องผีเรือน

รูป 2.4 ศาลผีบรรพบุรุษฝ่ายสามี บ้านแม่ประจันต์ จังหวัดเพชรบุรี

ผีประจำสถานที่ต่างๆในเรือน : เช่นผีแม่บันได ผีแม่เตาไฟ ผีประตู ผีธรณี เป็นต้น

- ผีบันได ไทดำเชื่อว่าผีประจำอยู่ที่บันได จึงมีข้อห้ามเกี่ยวกับบันได เช่น ห้ามนั่งคาบบันได ห้ามเล่นบันได และห้ามมิให้ใช้ของมีคมพบบันได เนื่องจากอาจจะก่อให้เกิดเหตุร้ายแก่ผู้กระทำและครอบครัวได้ นอกจากนั้นในพิธีเสนผีเรือน ต้องนำเลือดหมูสดที่ได้จากการฆ่าหมูเพื่อเสนผีเรือนที่บันไดเพื่อเป็นการบูชาผีบันไดด้วย (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 45)
- ผีธรณี ไทดำเชื่อว่าผีธรณีประจำอยู่ที่ประตู จึงห้ามเหยียบธรณีประตู รวมทั้งห้ามตำข้าวจนครกแตก เนื่องจากอาจถูกผีธรณีสูบได้ (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 46)
- ผีเตาไฟหรือแม่เตาไฟ เตาไฟเป็นสิ่งสำคัญของเรือนไทดำในอดีต ถ้าเตาไฟไม่เสร็จถือว่าเรือนยังสร้างไม่เสร็จสมบูรณ์ ผีเตาไฟของไทดำคงสัมพันธ์กับสตรีเพศ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการปรุงอาหารที่ทำโดยสตรีและสัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์ ดังจะเห็นได้จากในอดีตกะบะเตาไฟของเรือนไทดำตั้งอยู่ใกล้เสาเอกโดยเหนือบาเอกแขวนข้าวโพด และพริกเพื่อความอยู่ดีกินดี มีความอุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีวิต (รูป 2.5) นอกจากนั้นเสาเอกถูกยกขึ้นโดยพี่ชายหรือน้องชายฝ่ายภรรยาของเจ้าของเรือนที่เรียกว่าลุงตาลุงตาหรือญาติของภรรยาเจ้าของเรือนยังเป็นผู้เลือกก่อนหินที่ใช้สำหรับวางหม้อหุงต้มอาหารหรือแม่เตาไฟ และเป็นผู้นำเอาเชื้อไฟวางไว้ในเตาอีกด้วย (บุญล ชมภูนิช, 2538: 155) มีข้อห้ามของไทดำไม่ให้ข้ามแม่เตาไฟ เนื่องจากจะทำให้เดือดร้อน (เรไร สืบสุข และคณะ, 2537: 46)

รูป 2.5 กะบะเตาไฟภายในเรือนไทดำ จังหวัดเพชรบุรี

- ผีกล่อมข้าวหรือยั้งข้าว มีคำสอนให้กราบไหว้บูชาผีกล่อมข้าว เนื่องจากมีผีประจำอยู่ รวมทั้งมีข้อกำหนดว่าพื้นของยั้งข้าวต้องสูงกว่าพื้นเรือน ตำแหน่งของยั้งข้าวต้องอยู่ด้านหัวนอนของเรือน และอยู่ในระยะที่ไม่ให้เงาของเรือนไปทับได้และหญ้าคาที่ใช้มุงหลังคาของเรือนแล้วจะนำไปมุงหลังคายั้งข้าวไม่ได้
 - ผีเจ้าที่เจ้าทาง หรือ ผีศาลพระภูมิ ซึ่งอาจจะเป็นอิทธิพลของคนไทยสยาม เนื่องจากเดิมไทดำไม่มีประเพณีตั้งศาลพระภูมิ
- ผีที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม :** ได้แก่ ผีนา แม่โพสพ และผีลานนวดข้าว
- ผีนา ต้องมีการบอกกล่าวต่อผีนา เมื่อเวลาข้าวตั้งท้อง เพื่อให้ปกป้องคุ้มครองให้ข้าวเจริญเติบโต รวมทั้งมีการเสนผีนาก่อนการเกี่ยวข้าว เพื่อตอบแทนบุญคุณผีนาที่ช่วยให้ผลผลิตข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ไม่เสียหาย (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 46)
 - แม่โพสพ เป็นผีประจำเมล็ดข้าว มีข้อห้ามไม่ให้ถอนขางทางเดินของแม่โพสพ รวมทั้งห้ามสวมร้องเท้าใส่เข้าไปในลานนวดข้าวเพราะแม่โพสพจะไม่พอใจ และขณะรับประทานข้าว ห้ามเอาช้อนเคาะจานข้าวเพราะจะทำให้แม่โพสพตกใจ (เรไร สืบสุข และคณะ, 2537: 46)
 - ผีลานนวดข้าว ไทดำเมืองเพชรบุรีจะให้ผีลานนวดข้าวในเดือนยี่ หรือ เดือนสาม อันเป็นเดือนของการนวดข้าว (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 47)

ผีธรรมชาติที่อาศัยอยู่ตามป่าเขา : เช่น ผีนางไม้ที่รักษาต้นไม้ใหญ่ และห้ามนำไม้ตะเคียนมาใช้ในการก่อสร้าง เนื่องจากเชื่อว่ามีผีนางตะเคียนเป็นผู้รักษา (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 47)

ผีอื่นๆ เช่น ผีปอบ และผีกระสือซึ่งถือว่าเป็นผีไม่ดี

2.5.2 ความเชื่อเรื่องเต่า

ไทดำเชื่อว่าเต่ามีบุญคุณต่อมนุษย์ จากนิทานโบราณที่เล่าขานเกี่ยวกับเต่า กล่าวว่า เพราะเต่าสอนบทสวดถวายแด่แด่แม่มนุษย์ ทำให้มนุษย์ไม่ต้องคำสาปของแฉ่ง ความจากนิทานมีอยู่ว่า กาลครั้งหนึ่ง เมื่อมนุษย์และสัตว์สามารถพูดคุยกันรู้เรื่อง แฉ่งผู้เป็นเทพเจ้าสูงสุดได้แก้มลิงทำเป็นเสียชีวิตเพื่อพิสูจน์ว่าใครรักและภักดีต่อตนเองมากที่สุด ระหว่างทางที่มนุษย์จะขึ้นไปเฝ้าแฉ่ง มนุษย์ได้เจอเต่าหนึ่งตัวที่ไม่สามารถเดินผ่านขอนไม้ที่ล้มทับขวางหน้าได้ เต่าขอร้องให้มนุษย์อุ้มเต่าข้ามขอนไม้นั้นพร้อมสัญญาว่าจะสอนบทสวดถวายแด่แม่มนุษย์ เมื่อมนุษย์และเต่าเดินทางมาถึงดินแดนสวรรค์ มนุษย์ได้ร้องบทสวดที่เต่าสอน สร้างความพึงพอใจแก่แฉ่งยิ่งนัก แฉ่งจึงเนรมิตให้มนุษย์เป็นยอดของสรรพสัตว์ทั้งหลาย พร้อมกับสาปให้เหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายเป็นอาหารของมนุษย์และพูดไม่ได้ (มาเชียล ดัสเซ่ และ

รูป 2.6 เต่าแกะสลักจากไม้ ภายในเรือนไทดำ จังหวัดเพชรบุรี

รูป 2.7 เต่าไม้มักจะแขวนไว้เหนือเสาเอก ในอดีตเสาเอกมักจะอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้กับ กระบะเตาไฟภายในเรือน

ไพฑูรย์ ดัสเช, 2519: 16; Dang Nghiem Van, 1990: 81-82) นอกจากนั้น ไทดำยังเชื่อว่าเต่าเป็นผู้สอนมนุษย์สร้างเรือนหลังคาโค้งแบบกระดองเต่าอีกด้วย ความเชื่อเรื่องเต่านำไปสู่การแขวนไม้สลักเป็นตัวเต่าเหนือเสาเอกของเรือนไทดำ (รูป 2.6-2.7) นอกจากนั้นยังมีนิทานของไทดำที่กล่าวถึงว่า หน้าอกเต่าสามารถใช้เป็นยารักษาโรคได้ (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 43)

2.5.3 ความเชื่อเรื่องขวัญ

ไทดำเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีขวัญที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 32 ขวัญ โดยขวัญทั้ง 32 มีเทพประจำขวัญหรือ “ผีขวัญ” เป็นผู้ดูแล ขวัญทั้ง 32 ได้แก่ กระหม่อม หน้าผาก ศรีษะ ท้ายทอย คอ ปาก ลิ้นไก่ ลิ้น ฟัน แก้ม ตา จมูก หู ไหล่ ป่า ลำตัว นม อก รักแร้ หลัง ดับ ปอด หัวใจ อวัยวะเพศ ไหล่ หน้าแข้ง หัวเข่า ขา ฝ่ามือ ฝ่าเท้า นิ้วมือ และนิ้วเท้า ส่วน “ผีขวัญ” ได้แก่ พ่อ แม่ นม น้ำ ไฟ ไก่ ปลา กล้วย หูกทอผ้า เปล ฝ่าหลา (ฝ่าสะพานลูก) และผู้กำหนดชะตาชีวิตหรือดวง เมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยต้องมีการอ้อนวอนเทพประจำขวัญดังกล่าว (ถนอม คงยิ้มละมัย, 2544: 322) ไทดำทุกคนมีสัญลักษณ์แทนขวัญหัวหรือศรีษะ แขนงไว้ ณ บริเวณใกล้กับเสาผีเรือนโดยมีผีเรือนเป็นผู้รักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข สัญลักษณ์แทนขวัญของผู้ชายเรียกว่า “ไต้” ของผู้หญิงเรียกว่า “หอ” ไทดำเชื่อว่าการเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดจากการที่ขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว หรืออาจเกิดจากสาเหตุที่ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยกระทำการไม่ดีที่เรียกว่า “ผิดผี” หรือความเจ็บป่วยอาจเกิดจากการที่ผีเรือนกระทำความผิดแกลงจนถูกแกลงจับไปลงโทษมีผลทำให้ลูกหลานต้องเจ็บป่วย หลังจากมนุษย์เสียชีวิตแล้ว ไทดำในประเทศไทยเชื่อว่า ขวัญจะกระเจายตัวไปอยู่ ณ เมืองฟ้า เสาผีเรือนของลูกหลาน และตามป่าเขา เมืองฟ้าในความหมายของไทดำในประเทศไทยหมายถึงเมืองแกลงที่สิบสองจุไทยอันเป็นที่อยู่ดั้งเดิมของบรรพบุรุษไทดำ ไทดำในจังหวัดเพชรบุรีมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับขวัญและความเจ็บป่วยที่สัมพันธ์กับขวัญหลายพิธี คือ

พิธีแบ่งขวัญ หรือ การเรียกขวัญ ซ่อมขวัญ เนื่องจากขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว จนทำให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วย จึงต้องมีการเรียกขวัญโดยการจุดฟืนไฟร้องเรียกขวัญอยู่ที่หน้าบ้าน พร้อมเอาสรวงใส่เสื้อคนที่ขวัญไม่ดี ห่อข้าว ห่อไก่ หรือ หมู โดยในพิธีจะเชิญผีขวัญและขวัญทั้ง 32 มารับเครื่องเซ่นและกลับเข้าร่าง โดยมีหมอขวัญเป็นผู้นำประกอบพิธี

เล่นเรียกขวัญหรือเล่นโต้ (เล่นตัว) เป็นการเล่นเพื่อเรียกขวัญของตัวเอง เพื่อเสริมสิริมงคลและให้หายจากความเจ็บป่วย พิธีเล่นโต้แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ (สารานุกรมไทดำลำคำ, 2547: ภาคผนวก ค.)

- พิธีเล่นต่อมึงต่อแนน เพื่อเสริมมึงขวัญ ทำเมื่ออายุครบ 60 ปี
- พิธีเล่นปุกกล้วยเมืองฟ้าหรือเมืองสวรรค์ ทำเมื่ออายุครบ 70 ปีขึ้นไป

- พิธีเล่นปูกกล้วยเมืองลุ่มหรือเมืองมนุษย์ (ผู้ท้าวเรียกว่าเสนกุลาบายศรี) จะเล่นเมื่อมีอายุครบ 80 ปีขึ้นไป

เสนเต็งหรือเสนน้อยจ้อย เป็นการเล่นเพื่อไถ่ความผิดของผีเรือนที่ถูกแฉงจับไปลงโทษ จนลูกหลานต้องเจ็บป่วย มีผู้นำประกอบพิธีเป็นแม่มด

เสนสะเดาะเคราะห์ เป็นการเล่นภายหลังจากหายจากความเจ็บป่วยแล้ว ซึ่งการเจ็บป่วยอาจเกิดจากการเซ่นไหว้ผีไม่ดี แต่เพราะความคุ้มครองของผีเรือนจึงหายจากความเจ็บป่วย จึงเป็นการเล่นเพื่อขอบคุณผีเรือนที่ให้ความคุ้มครองจนได้รับความปลอดภัย รวมทั้งเป็นการเสริมขวัญและกำลังใจ โดยมีแม่มดเป็นผู้นำในการประกอบพิธี

จากพิธีดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าผู้นำในการประกอบพิธีส่วนใหญ่คือ มด ที่หมายถึงผู้ที่มีเวทมนต์และมีคุณธรรมสูงที่สามารถหายเหตุการณ์ล่วงหน้าได้ มดแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ แม่มดหรือมดผู้หญิง และพ่อมดหรือมดชาย ข้อแตกต่างระหว่างพ่อมดและแม่มด ได้แก่ พ่อมดสามารถใช้ปีเป็นเครื่องมือประกอบในพิธีได้ ขณะที่แม่มดใช้ไม้มอ (ดิว) และไม่สามารถใช้ปีเป็นเครื่องดนตรีประกอบพิธี นอกจากนั้นแม่มดยังไม่สามารถประกอบพิธีเสนหมู พ่อมดแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ มดเฝ้าบ้านและมดชอบเที่ยวหรือมดสนุกสนาน โดยมดสนุกสนานมีศักดิ์สูงกว่าของมดบ้าน (ถนอม คงยิ้มละมัย, 2544: 327, 331) การเป็นพ่อมดและแม่มดสืบเชื้อสายทางสายโลหิตกล่าวคือคนที่เปนมดได้ต้องเป็นลูกหลานของมด ถ้าเรือนใดมีบรรพบุรุษเป็นมดจะต้องมีหิ้งผีมดพร้อมม้วางเป็นสัญลักษณ์ และหิ้งมดมักแยกต่างหากจากเสาผีเรือนทั่วไป (รูป 2.8) ไทดำมีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีมด เช่น การเล่นรับมดและเสนดั่งนั้งหน่อ

รูป 2.8 หิ้งผีมด

เล่นรำมด หรือ เล่นฮัมมด เป็นพิธีที่จะประกาศว่าจะเป็นทายาทมดคนต่อไปและเชิญมดขึ้นหิ้งในเรือน

เล่นดั่งบังหน่อ เป็นพิธีเล่นผีมดหรือมดชายที่ชอบสนุกสนาน จัดขึ้นเฉพาะเรือนที่มีผีมดดังกล่าว การเล่นดั่งบังหน่อประกอบด้วยการเล่นเป่าปี่ ร่ายรำ และกระแทกกระบอกไม้ไผ่ (บังหน่อ) การเล่นดั่งบังหน่อจะจัดขึ้นในวันเดียวกันกับการที่เล่นผีเรือนหรือเล่นผีบรรพบุรุษทั่วไป โดยการเล่นผีเรือนจะประกอบพิธีในช่วงเช้า ขณะที่เล่นดั่งบังหน่อจะจัดขึ้นในช่วงเย็นราวประมาณบ่าย 4 โมงเย็น ถึง 2 ทุ่ม (รูป 2.9-2.10)

รูป 2.9 พิธีเล่นดั่งบังหน่อ

รูป 2.10 พิธีเล่นดั่งบังหน่อ

2.6 ชีวิตความเป็นอยู่และประเพณี

ไทดำในประเทศไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักทางด้านเกษตรกรรม เช่น การทำนา ไทดำในอดีตทำนาหนึ่งครั้งในรอบหนึ่งปี ซึ่งการทำนาพื้นบ้านสัมพันธ์กับฤดูกาลตามธรรมชาติของไทย โดยฤดูฝนอยู่ระหว่างช่วงเดือน 7 ถึง เดือน 11 ตามการนับเดือนทางจันทรคติของคนไทสยามในภาคกลาง (ราวกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม) ฤดูหนาวอยู่ในช่วงเดือน 12 เดือนอ้าย เดือนยี่ และเดือนสาม (ราวกลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์) และฤดูร้อนในระหว่างช่วงเดือน 4 ถึง เดือน 6 (ราวกลาง

เดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม) การทำนาห่มโดยทั่วไปในภาคกลางจะเริ่มในช่วงต้นฤดูฝนราวเดือนพฤษภาคมหรือเดือน 6 ด้วยการเตรียมดินตกกล้าและการปักดำ ช่วงการเพาะปลูกจะอยู่ตั้งแต่เดือน 7 ถึง เดือน 12 ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝน และการเก็บเกี่ยวและนวดข้าวจะทำในฤดูหนาวระหว่างเดือนธันวาคมและเดือนมกราคม

2.6.1 ประเพณีในรอบสิบสองเดือน

ประเพณีในรอบหนึ่งปีของไทดำในประเทศไทยสัมพันธ์กับช่วงเวลาการเพาะปลูก โดยประเพณีภายในรอบหนึ่งปีหรือฮัต 12 ของไทดำประกอบด้วย ประเพณีปาดตงข้าวใหม่ เทศกาลอันคอน พิธีเสนผีหมู่บ้าน พิธีเสนผีเรือน และพิธีเสนผีนา นอกจากนั้นประเพณีไทดำในจังหวัดเพชรบุรีในปัจจุบันยังประกอบด้วยประเพณีที่อาจได้รับอิทธิพลของคนไทยสยามและพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณีไหว้ลานนวดข้าว ทำบุญข้าวจีถวยผีเรือน ประเพณีสงกรานต์ ทำบุญสารภ และทำบุญกฐิน

ตารางสรุปกิจกรรมการเกษตรและประเพณีของไทดำในรอบหนึ่งปี

เดือน	เดือนไทยสยาม	ฤดูกาล	กิจกรรมการเกษตร	ประเพณี
กลาง พย. ถึง กลาง ธค.	เดือนอ้าย	ฤดูหนาว	เก็บเกี่ยวและนวดข้าว	- ปาดตงข้าวใหม่ - เสนผีนา ก่อนเกี่ยวข้าว
กลาง ธค. ถึง กลาง มค.	เดือนยี่	ฤดูหนาว	เก็บเกี่ยวและนวดข้าว	- ปาดตงข้าวใหม่ - ไหว้ลานนวดข้าว
กลาง มค. ถึง กลาง กพ.	เดือนสาม	ฤดูหนาว	ว่างเว้นจากการทำนา	- ทำข้าวสีหรือข้าวเหนียว ปิ้งชุปน้ำผึ้งถวายผีเรือน - เมาข้าวหลาม
กลาง กพ. ถึง กลาง มีค.	เดือนสี่	ฤดูร้อน	ว่างเว้นจากการทำนา	- สิ้นเดือน 4 เล่นกำกระรูด - เสนผีเรือน
กลาง มีค. ถึง กลาง เมย.	เดือนห้า	ฤดูร้อน	ว่างเว้นจากการทำนา	- อันคอน - ทำบุญเข้าตูละและ สงกรานต์ - เข้ากำ

เดือน	เดือนไทยสยาม	ฤดูกาล	กิจกรรมการเกษตร	ประเพณี
กลาง เมย. ถึง กลาง พค.	เดือนหก	ฤดูร้อนและ ต้นฤดูฝน	เริ่มเตรียมดินเพื่อปลูก และปักกล้า	- ขึ้นปีใหม่ - เล่นผีบ้าน ระหว่าง ขึ้น 1 ค่ำ ถึง 6 ค่ำ - เล่นผีเรือน
กลาง พค. ถึง กลาง มิย.	เดือนเจ็ด	ฤดูฝน	ช่วงการเพาะปลูกข้าว	--
กลาง มิย. ถึง กลาง กค.	เดือนแปด	ฤดูฝน	ช่วงการเพาะปลูกข้าว	--
กลาง กค. ถึง กลาง สค.	เดือนเก้า	ฤดูฝน	ช่วงการเพาะปลูกข้าว	ไม่เล่นผีเรือนเพราะผีเรือน ไปเฝ้าถาง
กลาง สค. ถึง กลาง กย.	เดือนสิบ	ฤดูฝน	ช่วงการเพาะปลูกข้าว	ไม่เล่นผีเรือนเพราะผีเรือน ไปเฝ้าถาง - ทำบุญสารท
กลาง กย. ถึง กลาง ตค.	เดือนสิบเอ็ด	ฤดูฝน	ช่วงปลายของการเพาะ ปลูกข้าว	- บุญกฐิน
กลาง ตค. ถึง กลาง พย.	เดือนสิบสอง	ฤดูหนาว	ช่วงปลายของการเพาะ ปลูกข้าว	- เล่นผีเรือน

พิธีปาดตง (จัดตลอดทั้งปี) เป็นการเลี้ยงผีประจำสัปดาห์ โดยไทดำ
 ชนผู้ทำว (ตระกูลลอคำ) จะทำการเลี้ยงผีหรือถวายอาหารแต่ผีเรือนทุกห้าวัน
 ขณะที่ไทดำมีชนผู้น้อยจะเลี้ยงผีประจำสัปดาห์ทุกสิบวัน (รูป 2.11) คำว่า
 “ปาดตง” แปลว่า พาดหรือวางตั้งไว้ เหตุที่มีการเลี้ยงผีทุก 5 และ 10 วัน เนื่อง
 จากสัปดาห์ของไทดำมี 10 วันคือ มือกาบ **มีทว** มือฮับ **มีทว** มือฮาย **มีทว**
มีเม้ง **มีมอ** มือเป็ก **มีทว** มือกัก **มีทว** มือโชด **มีดอ** มือห้วง **มีทว** มือเตา
มีไคว และมือกำ **มีทว** แต่ละตระกูลจะถือวันไหนเป็นวันทำปาดตงของ
 ตระกูล ขึ้นอยู่กับวันที่เชษฐวิญญานบรรพบุรุษมาเป็นผีเรือนในครั้งแรก และ
 การทำปาดตงครั้งต่อไปก็ถือเป็นวันเดียวกันนั้น (เรไร สืบสุข และคณะ,
 2524: 67) กระนั้นก็ตามไทดำมักหลีกเลี่ยงที่จะทำปาดตงในวันกำ (วันถือ)

ซึ่งเป็นวันที่จะไม่ประกอบพิธีมงคล เช่น มื้อกั๊ดและมื้อโชด ส่วนวันที่เป็นสากลของไทดำคือ มื้อเต่า วันแสงไฟเสือนเป็นวันถือประจำบ้าน ซึ่งได้แก่วันที่ทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ และมีการก่อเตาไฟไว้ในบ้านเป็นเวลา 1 คืน (ถนอม คงยัมละมัย, 2544: 285)

พิธีเสนผีนว (นิยมจัดในเดือนอ้าย) เป็นการเสนผีนวที่นำข้าวด้วยไก่สดและเหล้า

พิธีปาดตงข้าวใหม่ (เดือนอ้าย) มักจัดขึ้นในช่วงเดือนอ้ายและเดือนยี่หรือราวกลางเดือนพฤศจิกายนถึงกลางเดือนมกราคม ซึ่งตรงกับช่วงฤดูกาลการเก็บเกี่ยวและนวดข้าวของชาวนา ประเพณีปาดตงข้าวใหม่เป็นการนำเอาอาหารไปเสนถวายผีเรือนเป็นพิเศษภายหลังจากการได้ข้าวใหม่หลังการเก็บเกี่ยว อาหารที่นำมาถวายผีเรือนในพิธีปาดตงข้าวใหม่ประกอบด้วยข้าวใหม่ อันได้แก่ ข้าวเม่า ข้าวฮางป่างข้าวใหม่ และข้าวตะหลาย ข้าวฮางป่างข้าวใหม่คือข้าวเปลือกข้าวเหนียวที่นำไปนึ่ง แล้วนำไปผึ่งแดดพอแห้งแล้วนำไปตำเป็นข้าวสาร แล้วนำเอาข้าวสารไปนึ่งอีกครั้ง ส่วนข้าวตะหลาย คือข้าวเปลือกข้าวเหนียวที่เป็นข้าวใหม่ในนาผ่านการผึ่งแดดหลายแดด แล้วจึงนำไปตำเป็นข้าวสาร นอกจากนั้นบางหมู่บ้านมีการปลูกข้าวพิเศษที่เรียกว่า "ข้าวเหล็กหล้า" หรือ ข้าวเหนียวดำเพื่อพิธีปาดตงข้าวใหม่อีกด้วย (ถนอม คงยัมละมัย, 2544: 284)

พิธีทำข้าวจีหรือข้าวเหนียวบั้งซุบน้ำผึ้งถวายผีเรือน (เดือน 3) วรรณกรรมไทดำ กล่าวว่า ในเดือน 3 ไทดำทำข้าวจีหรือข้าวเหนียวบั้งซุบน้ำผึ้งถวายผีเรือน (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 45)

เทศกาลอื่นคอน (เดือน 5) จัดขึ้นในช่วงเดือนห้าไปจนถึง ช่วงขึ้น 1 ถึง 6 ค่ำของเดือน 6 อันเป็นช่วงที่ไทดำว่างเว้นภาระจากการทำนา ตามฮีต 12 เดือนของไทดำกำหนดไว้ว่าหลังจากการไถมีบ้านแล้ว ห้ามเล่นลูกช่วงหรืออื่นคอนโดยเด็ดขาด คำว่า "อื่น" แปลว่า เล่น คำว่า "คอน" หมายถึง ลูกช่วงที่ทำจากผ้าที่เย็บคล้ายหมอนสี่เหลี่ยมเล็กๆ มีหูห้อยอยู่ 4 มุม ภายในบรรจุด้วยทรายหรือเมล็ดธัญพืชหรือมะขาม (รูป 2.12) ไทดำในแต่ละหมู่บ้านจะจัดเทศกาลอื่นคอนไม่ตรงกัน เพื่อให้หนุ่มไทดำจากหมู่บ้านหนึ่งได้มีโอกาสไปรื่นเริงและร่วมเทศกาลลงช่วงในอีกหลายหมู่บ้าน ทำให้หนุ่มสาวไทดำจากหลายหมู่บ้านได้มีโอกาสรู้จักกัน นอกจากการเล่นโยนลูกคอนแล้ว เทศกาลอื่นคอนยังประกอบด้วยการตอกลอน เป่าแคน ฟ้อนรำและลงช่วง การลงช่วงหมายถึงการที่หญิงไทดำมาร่วมกันทำงานเล็กๆ น้อยๆ ณ บริเวณลานบ้านหรือของหมู่บ้านในตอนกลางคืนหลังจากเสร็จภาระการทำงานในตอนกลางวันแล้วราวประมาณหนึ่งทุ่มหรือสองทุ่ม งานเล็กๆน้อยๆที่หญิงไทดำร่วมกันทำ ได้แก่ ปั่นฝ้าย เย็บปักถักร้อย จักสาน และตำข้าวเป็นต้น ซึ่งปกติจะนั่งรวมกันเป็นวงกลมจุดไฟไว้ตรงกลางเพื่อให้สว่างพอเห็น (ถนอม คงยัมละมัย, 2544: 290) ลานช่วงยังอาจหมายถึงลานตากข้าวหรือลานนวดข้าว โดยหมู่บ้านไทดำหนึ่งๆจะมี

รูป 2.11 พิธีปาดตง

รูป 2.12 "คอน" หรือ ลูกช่วง

หลายลานช่วง โดยเรียกชื่อตามหญิงสาวผู้ที่เป็นหัวหน้า การอยู่ช่วงไม่มีการเลือกฤดูสามารถทำได้ตลอดทั้งปี อาจมีการหยุดพักเป็นบางช่วงถ้าหากมีภาระงานหนักแล้วในช่วงกลางวัน การลงช่วงโดยปกติจะอยู่กันจนถึงเวลาเที่ยงคืน การลงช่วงในเทศกาลอื่นคอนนอกจากจะทำให้หนุ่มสาวไทดำได้รู้จักกันแล้ว ลานช่วงยังเป็นสถานที่ที่บอกกล่าวเรื่องราวและข่าวคราวของชุมชนในหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไป เช่น เรื่องการทำงานในไร่ นา การทำมาหากิน และการหาของป่า เป็นต้น

พิธีเสนผีหมู่บ้าน (เดือน 6) คำว่า "เสน" หมายถึง เสนหรือสังเวท "บ้าน" หมายถึง ผีประจำหมู่บ้าน หรือผีของผู้ที่ก่อตั้งหมู่บ้าน ไทดำในแต่ละหมู่บ้านจะประกอบพิธีเสนผีบ้านทุกปี โดยนิยมเสนผีบ้านในช่วงขึ้น 1 ค่ำ ถึง 6 ค่ำของเดือน 6 ซึ่งเป็นช่วงปีใหม่ของไทดำ หลังจากการเสนผีบ้านแล้วห้ามเล่นลูกช่วงอย่างเด็ดขาด เนื่องจากเข้าสู่ฤดูการทำนาแล้ว (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 47)

พิธีเสนผีเรือน (นิยมจัดในเดือน 4, 6, 12) คำว่า "เรือน" หมายถึง ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษฝ่ายบิดา ที่ตายดีไม่ไ้ตายด้วยอุบัติเหตุหรือตายท้องกลม พิธีเรียกผีขึ้นเรือนทำหลังจากเผาศพแล้ว ไทดำในประเทศไทยประกอบพิธีเสนผีเรือนทุกปี หรือ 2-3 ปี ต่อครั้ง พิธีการเสนผีเรือนแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ เสนผีเรือนชั้นผู้ท้าวของไทดำตระกูลลอคคำ และเสนผีเรือนชั้นผู้น้อยของไทดำตระกูลอื่นๆ การเสนผีเรือนชั้นผู้ท้าวและชั้นผู้น้อยมีข้อแตกต่างกันดังนี้

- เสนผีเรือนชั้นผู้ท้าว เป็นการเสนผีเรือนของไทดำตระกูลลอคคำ ณ บริเวณกว๋านของเรือนซึ่งถือว่าเป็นห้องผีเรือนของเรือนชั้นผู้ท้าว ผู้นำประกอบพิธีหรือหมอปิธีต้องเป็นคนตระกูลลอคคำหรือชนชั้นผู้ท้าวด้วย โดยหมอปิธีจะสวมเสื้อพิเศษ ที่เรียกว่า "จาง" ที่เป็นเสื้อแบบคอตั้งและแหวกชายเสื้อทั้งสองข้าง เสื้อเย็บด้วยด้ายสีแดง ในอดีตไทดำชั้นผู้ท้าวจะเสนผีเรือนด้วยเนื้อควาย แต่ปัจจุบันเสนด้วยเนื้อหมู เนื่องจากมีราคาย่อมเยารักว่า หมูที่ใช้เสนจะต้องต้มให้สุก โดยปกติการเสนผีเรือนไทดำชั้นผู้ท้าวจะทำพิธีใหญ่โตและหรูหรากว่าพิธีของชั้นผู้น้อย การเสนผีเรือนไทดำชั้นผู้ท้าวจะให้ผีเรือนกินเหล้าก่อนกินข้าว วิธีการให้อาหารแก่ผีผู้ท้าวจะยกห่อข้าว หรือ "ห่อหล่อ" ส่งทางหน้าต่างครั้งเดียว "ข้าวหล่อ" ประกอบด้วยหมูย่าง ผลไม้ และขนม ที่มัดรวมกันห่อด้วยใบตองที่มีลักษณะโคนเรียวปลายบาน (ถนอม คงยิ้มละมัย, 321) แต่บางหมู่บ้าน เช่น บ้านแม่ประจันต์ การเสนผีชั้นผู้ท้าวจะถวายอาหารผ่านรูเจาะที่พื้นข้างเสาผีเรือน
- เสนผีเรือนชั้นผู้น้อย เป็นการเสนผีเรือนของไทดำตระกูล รุ วิภา กวาง เรือง ลอ (น้อย) แลง และตอง เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นชนชั้นผู้น้อย โดยจะประกอบพิธี ณ บริเวณกะล่อห้องหรือห้องผี

เรือนของเรือนชั้นผู้น้อย ผู้นำในการประกอบพิธีหรือหมอปิธิก็
ต้องเป็นไทดำชั้นผู้น้อยด้วย โดยหมอปิธิผู้น้อยสวมเสื้อฮีหรือ
เสื้อไท และถือพัดหรือวี การเสนผีเรือนชั้นผู้น้อยจะเสนด้วยเนื้อ
หมูดิบ และให้มีเรือนกินข้าวก่อนกินเหล้า วิธีการให้อาหารผี
เรือนกิน จะคืบอาหารส่งผ่านช่องที่เจาะไว้ที่ผนังของห้องผีเรือน

การเสนผีเรือนสามารถทำได้ตลอดทั้งปี ยกเว้นเดือน 9 และเดือน 10
เนื่องจากไทดำในประเทศไทยเชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่มีผีเรือนไปเฝ้าแดง ไทดำมัก
จะเสนผีเรือนในเดือน 4, 6, และ 12 อันเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากการะงานในไร่นา
วันขึ้นปีใหม่ (เดือน 6) วันขึ้นปีใหม่ของไทดำในจังหวัดเพชรบุรีตรงกับ
วันขึ้น 1 ค่ำเดือน 6 ซึ่งถือว่าเป็นวันแรกของการทำงานของไทดำ ภายหลังจาก
การหยุดพักผ่อนเล่นคอนตลอดทั้งเดือน 5 อันเป็นเดือนที่ว่างเว้นจากการภาระ
ไร่ นา วันขึ้นปีใหม่เป็นการเริ่มปฏิบัติตัวใหม่และละเว้นสิ่งที่ไม่ดี และมักจะเป็น
ช่วงเดือนที่ทำพิธีเสนต่างๆด้วย เช่น ไทดำจังหวัดเพชรบุรีเสนผีบ้านในวันขึ้นปี
ใหม่หรืออาจจัดอยู่ในช่วงวันขึ้น 1 ค่ำ ถึง ขึ้น 6 ค่ำของเดือน 6 แต่ไทดำบ้าน
เกาะแรต จังหวัดนครปฐม เสนผีบ้านในวันที่ 14 เมษายน ซึ่งตรงกับวันขึ้นปีใหม่
ของคนไทย แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลวันขึ้นปีใหม่ของคนไทย นอกจาก
การเสนผีบ้านแล้ว ในวันที่ 14 เมษายน ไทดำบ้านเกาะแรตยังนิมนต์พระสงฆ์
มาสวดมนต์เย็นเพื่อเป็นสิริมงคล ตลอดจนมีพิธีบายสีสู่ขวัญ รดน้ำดำหัวแก่ผู้
สูงอายุในหมู่บ้าน และหนุ่มสาวเล่นลูกช่วง ส่วนคนชราหรือพ่อแม่ พี่นอง
และต่อกลอน (นกุล ชมภูนิช, 2538 : 123-125) นอกจากนั้นเดือน 6 ยังเป็น
เดือนที่ไทดำนิยมเสนผีเรือน นอกเหนือไปจากเดือน 4 และ เดือน 12

ประเพณีของไทดำจังหวัดเพชรบุรีที่อาจได้รับอิทธิพลของคนไทย
ภาคกลางและพระพุทธศาสนา ได้แก่ ประเพณีเผาข้าวหลาม และประเพณี
เข้าตูลูและสงกรานต์

ประเพณีเผาข้าวหลาม (เดือน 3) เป็นประเพณีของคนไทดำ อำเภอยะ
เขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี โดยไทดำเชื่อว่าข้าวที่สุกคากระบอกละไม่ไผ่เป็นข้าวที่
เหมาะแก่การถวายแด่เจ้าแม่โพสพ แต่หลังจากการเผาข้าวหลามแล้วไทดำนำ
ข้าวหลามไปถวายพระภิกษุสงฆ์และแจกจ่ายแก่ญาติพี่น้อง ประเพณีเผาข้าว
หลาม มักจะกระทำกันในช่วงที่เสร็จจากข้าวนาปีหรือในช่วงขึ้น 15 ค่ำเดือน 3
ไปจนถึงสิ้นเดือน 3 (ถนอม คงยิ้มละมัย, 2544: 288)

ทำบุญเข้าตูลูและสงกรานต์ (เดือน 5) ซึ่งตรงกับช่วงเทศกาล
สงกรานต์ของคนไทย ไทดำนิยมทำข้าวเหนียวแดงไปทำบุญที่วัด และหยุดทำ
งานทั้งปวงเป็นเวลา 7 วัน ที่เรียกว่า “เข้ากำ”

ปัจจุบันไทดำในภาคกลางของไทย เช่นจังหวัดเพชรบุรี มีการทำนา
สองครั้งต่อปี ได้แก่ นาปีและนาปรัง โดยนาปีอยู่ในช่วงเดือน 8-11 และนาปรัง

ในช่วงเดือน 3-6 ซึ่งเป็นการทำนาครั้งละ 4 เดือน และใช้น้ำจากระบบชลประทานเข้าช่วย การทำนาสองครั้งต่อปีของไทดำไม่มีผลกระทบกับประเพณีดั้งเดิมของไทดำ แต่อาจมีผลต่อการดำเนินชีวิต เนื่องจากไทดำมีรายได้เพิ่มขึ้น จึงมีโอกาสปูฟุ้งเฟ้อได้ (ถนอม คงยิ้มละมัย, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2548)

2.6.2 พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวัฏจักรของชีวิต

นอกจากพิธีกรรมในรอบสิบสองเดือนแล้ว ไทดำยังประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฏจักรของชีวิต เช่น การเกิด การแต่งงาน การเจ็บไข้ และการตาย

ประเพณีการเกิด เป็นประเพณีที่ไทดำในประเทศไทยปัจจุบันไม่นิยมทำแล้ว เนื่องจากไทดำหันไปคลอดบุตรที่โรงพยาบาล ในอดีตก่อนการคลอดบุตรไทดำจะประกอบพิธี “วานขวัญผีเรือน” โดยหมอผีจะทำการฆ่าไก่เพื่อเซ่นไหว้ผีญาติพี่น้องที่ตายขณะคลอดบุตร เพื่อไม่ให้มารบกวนขณะคลอดลูก หลังจากการคลอดบุตรเสร็จแล้ว จะนำรกของทารกใส่กระบอกไม้ไผ่ไปแขวนไว้ที่คอบต้นไม้ใหญ่ในป่า ฝ่ายมารดาหลังจากอยู่ “กำไฟ” หรือ อยู่ไฟเป็นเวลา 3 วันแล้ว จะมีการเซ่นไหว้ผียาไฟเพื่อสู่ขวัญผียาไฟให้ดูแลรักษาเด็กที่เกิดใหม่ หลังจากนั้นมารดาจะอยู่ “กำเดือน” หรือ อยู่ไฟจนครบ 30 วัน (สารานุกรมไทดำลำคำ, 2547: 26-27)

ประเพณีการแต่งงานหรือกินดอง ไทดำมักจะไม่แต่งงานในวันที่ดีถือว่าเป็นวันอัปมงคล ได้แก่ มือกุดและมือไซด และในเดือน 5 เพราะเชื่อว่าจะอยู่กันได้ไม่นาน ไทดำห้ามแต่งงานในเดือนอ้าย ยี่ สาม ห้า และในเดือนที่มีจันทร์คาส (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524 : 63) การแต่งงานของไทดำจะเริ่มจากการที่พ่อแม่ของฝ่ายชายส่งคนไปทาบทามพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ต่อจากนั้นประเพณีการแต่งงานไทดำจะประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ “ส่ง สู่ ส่ง สา”

ส่ง หมายถึง การหมั้น ที่ฝ่ายชายจะนำเอาหมากพลูไปมอบให้แก่พ่อแม่ของฝ่ายหญิง

สู่ หมายถึง หลังจากการหมั้นแล้ว ชายจะหมั้นไปเยี่ยมเยียนฝ่ายหญิงเป็นระยะๆ

ส่ง หมายถึง พิธีการส่งตัวเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด

สา มาจาก อาสา หมายถึง การที่ฝ่ายสามีอยู่อาสาช่วยงานด้านนาไร่แก่ครอบครัวของฝ่ายภรรยาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แล้วแต่จะตกลงกัน อาจประมาณ 1-5 ปี

ในอดีตไทดำยังมีการอาสาก่อนการแต่งงาน แต่จะไม่หลับนอนในห้องเดียวกันกับว่าที่ภรรยา

ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ มักนิยมจัดในช่วงเดือน 6 และเดือน 12 และไม่นิยมจัดในเดือน 5 เพราะเป็นหน้าแล้งที่น้ำทำไม่อุดมสมบูรณ์ ประกอบกับ

เป็นเดือนแห่งการพักผ่อน และเล่นคอน นอกจากนั้นไทดำยังไม่นิยมจัดประเพณีขึ้นบ้านใหม่ในเดือน 9 เดือน 10 และเดือน 11 โดยเฉพาะเดือน 9 และ 10 เนื่องจากเชื่อว่าเป็นเดือนที่มีผีเรือนไปเฝ้าดวง ประเพณีขึ้นบ้านใหม่มักจัดในวันที่ถือว่าเป็นวันมงคลของไทดำและจัดขึ้นในตอนเย็นหลังเวลาบ่ายสามโมง โดยมีหมอปิธีเป็นผู้นำในการประกอบพิธี ซึ่งจะประกอบด้วย การชมช่วงหรือสิ่งชั่วร้าย เช่น ผีร้ายที่อาศัยอยู่ตามต้นไม้ที่นำมาสร้างเรือนให้ไปอยู่ที่อื่น รวมทั้งขนอุปกรณ์ที่จำเป็นในการดำรงชีพขึ้นเรือน เช่น ที่นอน หมอน มุ้ง เป็นต้น ต่อจากนั้นมีการเชิญผีเรือนให้ขึ้นเรือนใหม่ และทำพิธี "จีไฟไหข้าว" หรือพิธีหนึ่งข้าวเหนียวก่อไฟบนเตาที่ใช้ก่อนหिन 3 ก้อนหรือก้อนเล็กที่เลือกโดยลูกตาหรือผู้ที่ เป็นพี่ชายหรือน้องชายของภรรยาเจ้าของเรือน อันเป็นการแสดงถึงการเริ่มต้นชีวิตใหม่ แต่เดิมไทดำก่อแม่เตาไฟบนกะละมังที่บรรจุดินจนเต็ม แต่ปัจจุบันใน พิธีขึ้นบ้านใหม่ไทดำก่อแม่เตาไฟบนถาดหรือกะละมังสังกะสีที่บรรจุดินจนเต็ม แทนพอบเป็นพิธี ส่วนการจุดไฟหนึ่งข้าวก็เป็นเพียงการสมมติ เสร็จแล้วก็ถวาย เครื่องเช่นแกมสังนางไม้ เพื่อให้มาคุ้มครองเจ้าของเรือน แล้วลูกตาจะเป็นผู้ชี้ เขตที่ตั้งของเสาเปิด เสาไก่ และคอกหมู และสุดท้ายมีการเลี้ยงอาหารแขกที่ มาร่วมงาน

ประเพณีที่เกี่ยวกับความตาย แต่เดิมหลังจากมีคนตายภายในหมู่บ้าน จะมีการยิงปืนขึ้นฟ้าจำนวน 3 นัด เพื่อเป็นการบอกกล่าวให้คนในหมู่บ้านรับทราบจะได้หยุดงาน และไปช่วยงานศพ ผู้ตายจะได้รับการอาบน้ำและสวมเสื้อผ้าใหม่ โดยมีเสื้อสีดำเรียบสวมอยู่ชั้นนอกสุด ต่อจากนั้นศพจะถูกห่อด้วยผ้าขาวหรือผ้าที่ทอขึ้นเอง เรียกว่า การ "หลอยศพ" หลังจากนั้นจะใช้ผ้าแพรสีแดงปิดหน้าศพ โรงศพจะคลุมด้วยเสื้อสีดำที่มีลวดลาย ศพจะตั้งไว้ที่เรือนของผู้ตายประมาณ 2-3 วัน โดยหันปลายเท้าไปทางทิศเหนือเพื่อเวลา คนตายลุกขึ้นจะได้เดินขึ้นทิศเหนือกลับบ้านเมืองเดิมที่สิบสองจุไท ถ้าเป็นศพผู้ชายจะวางไว้ตรงแนวชื่อของห้องผีเรือน และถ้าเป็นผู้หญิงจะวางศพไว้ตรงแนวชื่อของเสาเอก (โชติมา จตุรงค์, 2540: 250) โดยศพจะถูกวางได้ชื่อ เรือนตามยาวของชื่อ ไม่วางขวางชื่อ แต่หลังจากเสร็จพิธีบอกทางแล้วศพจึงจะถูกวางขวางชื่อ ระหว่างที่ตั้งศพที่เรือน เขยยกหรือผู้นำประกอบพิธีจะอ่าน ความโตเมืองแดงในความหมายของเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ เพื่อผู้ตายจะได้กลับบ้านเกิดเมืองนอนเดิมที่สิบสองจุไท หลังจากนั้นจะเคลื่อนศพไปยังป่าช้าหรือป่าช้าของหมู่บ้านเพื่อประกอบพิธีเผาศพและบอกทางกลับไปสู่เมืองแดง โดยขณะเผาศพ เขยยกหรือผู้บอกทางจะอ่านหนังสือไทดำที่บอกทางกลับสู่เมืองแดง แล้วนำกระดูกที่ได้จากการเผาใส่ไว้ในหม้อแล้วฝัง ณ ป่าช้านั้น และจะมีการโยนสายใจออกมาจากไหกระดูกนั้น จากนั้นก็วางจอบหรือเคียวไม้ไผ่ และฟูกที่นอนของคนตาย เหนือหลุมฝังไหกระดูกพร้อมกับสร้างเรือนแฮ้ว หรือเฮือนแฮ้ว ครอบ ถ้าผู้ตายเป็นชาย เฮือนแฮ้วจะประดับด้วย กอกาว (หรือเสาใหญ่) ประดับด้วยผ้ายาวสีขาวขลิบแดง (รูป 2.13) และเสาอีกต้นประดับด้วย

“เบายี่ไม้” หรือ โปไม้ ที่เป็นแผ่นผ้าสีขาวและแดงเรียงเป็นดပ် ข้าง “เบายี่ไม้” จะแขวนเสื้อ 2 ตัว อันได้แก่ เสื้อของผู้ตายและเสื้อของภรรยา โดยเสื้อของผู้ตายชายจะหันหน้าไปทางเมืองแกงสิบสองจุไท ขณะที่เสื้อของภรรยาจะหันหน้าสู่หมู่บ้าน เหนือ “เบายี่ไม้” จะประดับด้วยร่มหรือเขียน ได้ร่มแขวนลูกกอน ถ้าผู้ตายอายุมากกว่า 80 ปีขึ้นไปจะปักนกฟางสำหรับให้ผู้ตายขึ้นกลับไปเมืองแกง (รูป 2.14)

รูป 2.13 การประดับเรือนชั่วคราวของผู้ตายชายไทดำ

รูป 2.14 เสาที่ตกแต่งด้วยเบายี่ไม้ เสื้อของผู้ตายและภรรยา รวมทั้งนกฟางสำหรับให้ผู้ตายขึ้นกลับไปเมืองแกง

แต่ถ้าผู้ตายเป็นหญิง เชื้อนแล้วจะประดับด้วยธงเล็กที่ปักเป็นพุ่ม และแขวนเสื้อฮี (ถนอม คงยัมละมัย, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2548) การประดับเชื้อมแล้วด้วยธงที่ปักเป็นพุ่มคล้ายกับการประดับเชื้อมแล้วของผู้ตายหญิงไทดำในเวียดนาม นอกจากนั้นไทดำยังมีประเพณีสร้างเรือนแก้วหรือวิมานถวายแก่ผู้ตายด้วย ถ้าผู้ตายมีอายุมากกว่า 72 ปี หรือในบางหมู่บ้านถ้าผู้ตายมีอายุมากกว่า 75 ปี และไม่ได้ตายจากอุบัติเหตุ (ถนอม คงยัมละมัย, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2548) (รูป 2.15)

ระหว่างประกอบพิธีศพและเผาศพ ภรรยาหรือสามีรวมทั้งบุตรธิดาของผู้ตายจะสวมเสื้อดำ ที่เป็นเสื้อขาวไม่มีแขนเย็บชั่วคราว และมีผ้าขาวคาดศีรษะ คล้ายเครื่องแต่งกายงานศพตามอย่างประเพณีจีน ลูกชาย 1 คนซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกชายคนโตจะโกนผม 1 วัน ขณะที่ญาติผู้ตาย สะใภ้และลูกเขยสวมเสื้อฮีเอาด้านที่มีลวดลายไว้ด้านใน ไม่มีการไว้ทุกข์หลังงานศพ

หลังจากเสร็จพิธีที่ป่าแล้วแล้วประมาณ 20-30 วัน จะมีการเชิญผีกลับไปเป็นผีเรือนที่จะล่องลอย และประกอบพิธีเสนอื่นๆตามมาอีกหลายพิธี ได้แก่ เสนแผ่วเชื้อม เสนกวัดกว้าย เสนแก้เคราะห์เรือน และเสนเอาผีขึ้นเรือน

เสนแผ่วเชื้อม หมายถึงการกวาดสิ่งเลวร้ายออกไปจากเรือน ภายหลังจากผู้อยู่อาศัยในเรือนนั้นเสียชีวิต ซึ่งถือว่าตอนนั้นเป็นเรือนร้าย หรือเชื้อมร้าย โดยการแผ่วเชื้อมจะจัดขึ้นหลังจากการเผาศพไปแล้วประมาณ 1-2 เดือน เป็นพิธีที่ไม่ต้องจัดเครื่องเซ่น ผู้นำประกอบพิธีคือแม่ผัว

เสนกวัดกว้าย เป็นการเสนที่ทำควบคู่ไปกับการเสนแผ่วเชื้อม เป็นการเสนที่ต้องมีเครื่องเซ่นด้วย

เสนแก้เคราะห์เรือน เป็นการเสนที่ขาดไม่ได้สำหรับเรือนที่มีผู้อาศัยเสียชีวิต ซึ่งอาจไม่ต้องจัดพิธีเสนแผ่วเชื้อม และเสนกวัดกว้ายก็ได้ แต่ถ้าหากมีการประกอบพิธีทั้ง 2 ชนิดนั้นแล้ว การเสนแก้เคราะห์จะต้องจัดในเดือนอื่น การเสนแก้เคราะห์เป็นการทำให้เรือนมีความสะอาดบริสุทธิ์ และมักมีการปักดาเหลวไว้ตามมุมของบ้านเพื่อป้องกันผีและสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาในบ้านได้ (รูป 2.16-2.17) นอกจากนั้นก่อนการขึ้นบ้านใหม่ มักจะต้องมีการเสนแก้เคราะห์ด้วย เพื่อบูชาตะปูและสิ่งร้อยรัดให้เรือนคงอยู่ได้

เสนเอาผีขึ้นเรือน เป็นพิธีที่จัดขึ้นภายหลังการเสนแผ่วเชื้อมและเสนกวัดกว้าย แต่ต้องจัดก่อนเสนแก้เคราะห์เรือน โดยจะประกอบพิธีหลังการเผาศพราว 1-2 เดือน ผีในที่นี้หมายถึงผีบรรพบุรุษที่ไม่ได้เสียชีวิตจากอุบัติเหตุ เรือนที่ยังไม่มีการเสนเอาผีขึ้นเรือน ไม่สามารถจัดงานมงคลใดๆได้ รวมทั้งคนที่อาศัยอยู่ในเรือนนั้นถือว่ายังไม่บริสุทธิ์ที่ไม่ควรขึ้นเรือนใครได้ (ถนอม คงยัมละมัย, 2544: 328-329)

รูป 2.15 เรือนแก้วหรือวิมาน

รูป 2.16 ดาเหลวที่ปักไว้หน้าประตูบ้าน

รูป 2.17 ดาเหลวที่เสานักบันไดขึ้นเรือน

ไทดำหรือกลุ่มคนไทที่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศไทยในนาม ไททรงดำ ลาวทรงดำ หรือ ลาวโซ่ง ไทดำถูกกวาดต้อนเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยธนบุรี โดยมีเพชรบุรีเป็นจังหวัดแรกและจังหวัดเดียวที่เป็นที่ตั้งของชุมชนไทดำในช่วงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จวบจนรัชกาลที่ 5 ได้ทำการยกเลิกระบบไพร่ ไทดำจึงได้รับอนุญาตให้สามารถโยกย้ายหาแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานอื่นที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าทางตอนเหนือของประเทศ ประกอบกับไทดำมีนัยเพื่อเดินทางกลับบ้านเมืองเดิมทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม ถึงแม้ว่าความเชื่อดั้งเดิมของไทดำที่สัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผี และขวัญ คล้ายกับความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย แต่ความเชื่อเดิมของไทดำปราศจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ประกอบกับเป็นกลุ่มคนที่ถูกกวาดต้อนเข้ามา ทำให้ไทดำในช่วงต้นมักแยกตนออกจากคนไทยสยาม แต่กระนั้นก็ตามรัฐบาลสยามค่อนข้างให้อิสระภาพในการปกครองตนเองแก่ชุมชนไทดำ แม้กระทั่งปัจจุบันผู้นำในชุมชนไทดำส่วนใหญ่แล้วล้วนมีเชื้อสายไทดำ ในอดีตผู้นำชุมชนมักเป็นเพียงท้าวเก่าผู้เป็นผู้นำปกครองไทดำในสิบสองจุไทยและเป็นผู้ดำเนินการอพยพเข้าสู่ประเทศไทย การสืบทอดตำแหน่งผู้นำชุมชนในครั้งนั้นมักนิยมสืบทอดจากบิดาสู่บุตรชายคนโตหรือบุตรชายคนอื่นที่มีความเหมาะสม เนื่องจากระบบครอบครัวของไทดำถือสายฝ่ายบิดาเป็นสำคัญ กล่าวคือเมื่อหญิงสาวไทดำแต่งงานแล้ว ต้องหันไปนับถือผีบรรพบุรุษฝ่ายสามี บุตรชายจึงมักได้รับการเลี้ยงดูแบบประคับประคองมากกว่าบุตรสาว และบุตรชายจะต้องเป็นผู้นำในการเสนผีเรือนคนต่อไป แต่ก่อนการแต่งงานในอดีตฝ่ายชายต้องไป "อาสา" เป็นแรงงานช่วยงานไร่นาที่ครอบครัวฝ่ายหญิงเป็นช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดาของฝ่ายหญิง ไทดำในอดีตทำนาหนึ่งครั้งต่อปี ซึ่งการทำนาในรอบหนึ่งปีสัมพันธ์กับประเพณี 12 เดือนของไทดำ อันได้แก่ วันขึ้นปีใหม่ เทศกาลอันคอน รวมทั้งการเสนผีบ้าน ผีเรือน และผีนา ประจำปี ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติของไทดำ ที่ประกอบด้วยความเชื่อเรื่องผีและขวัญ ภายหลังไทดำได้ปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมและประเพณีของคนไทยสยาม และรับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนา ประเพณีสิบสองเดือนของไทดำจึงผนวกประเพณีสงกรานต์ เข้าพรรษา และทอดกฐิน เข้าสู่ระบบความเชื่อของไทดำในประเทศไทย วัฒนธรรมแบบผสมผสาน ไม่ว่าความเชื่อ ลักษณะทางการเมือง และการปกครอง รวมทั้งลักษณะทางสังคมและครอบครัวสะท้อนออกมาให้เห็นในการเลือกถิ่นฐาน หมู่บ้านและลักษณะของสถาปัตยกรรมของเรือนพักอาศัยของไทดำในประเทศไทยด้วย

บทที่ 3

ถิ่นฐานไทดำในไทย

การที่ชาวไทดำอพยพเคลื่อนครัวจากบ้านเกิดที่สิบสองจุไทยมา โดยได้รับการกำหนดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยที่เมืองเพชรบุรีจนกลายเป็นรกรากแรกในสยาม นับว่าเป็นเรื่องเหมาะสมพอดีในประการที่ถิ่นฐานใหม่นี้มีสภาพภูมิประเทศละม้ายถิ่นฐานเดิมที่จากมา คือมีภูเขาผุดขึ้นให้เห็นอยู่ทั่วไป เช่น เขาวัง เขาหลวง เขาย้อย เขาสีไก่ เขาทะโมน เป็นต้น รวมทั้งภูเขาที่รายเรียงเป็นเทือกทางฟากตะวันตกอีกมากมายโดยมีทุ่งราบกว้างใหญ่อันอุดมเอื้อต่อการทำเกษตรกรรมซึ่งเป็นวิถีทางทำมาหากินที่อยู่ในสายเลือดของผองไทดำมานานนาน แตกต่างออกไปตรงที่เพชรบุรีมีชายฝั่งทะเลด้วย แต่ชาวไทดำเลือกที่จะอยู่ห่างจากฝั่งทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดิน อันเป็นภูมิลักษณะที่คุ้นเคยมากกว่า และได้ปักหลักอยู่อาศัยทำมาหากินอย่างผาสุกตามอัตภาพ สืบทอดพงศ์พันธุ์สร้างสรรพสุขจนมีความมั่นคงสืบมาจนทุกวันนี้เป็นเวลาสองร้อยกว่าปีมาแล้ว

3.1 หลักแหล่ง

ในปัจจุบันไทดำตั้งถิ่นฐานหนาแน่นในภาคตะวันตก จังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี และนครปฐม โดยมีไทดำบางกลุ่มปักหลักตั้งบ้านเรือนอยู่ในจังหวัดอื่นประปราย เช่น สุโขทัย พิจิตร พิษณุโลก กาญจนบุรี ลพบุรี สระบุรี และจังหวัดเลย

ถิ่นฐานแรกของไทดำในแถบจังหวัดเพชรบุรีนั้นเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ด้านตะวันออกติดฝั่งทะเลอ่าวไทย ในขณะที่ด้านตะวันตกเรื่อยไปยังจังหวัดราชบุรีมีเทือกเขาตะนาวศรี ทอดแนวกันเขตแดนไทยและพม่า ลักษณะของภูมิประเทศอันเป็นเทือกเขาสูงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้นี้เป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธารที่หล่อเลี้ยงที่ราบเบื้องล่าง ยังความชุ่มชื้นให้กับผืนดิน ก่อนที่สายน้ำเหล่านั้นจะไหลลงสู่อ่าวไทย นอกจากนี้สภาพภูมิอากาศที่มีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จากประเทศจีนนำฝนเข้ามาตั้งแต่เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนตุลาคม ทำให้บริเวณลุ่มน้ำหลัก ทั้งลุ่มน้ำเพชรบุรี และลุ่มน้ำแม่กลองมีน้ำเพียงพอแก่การเพาะปลูกอยู่เสมอยังผลให้ภูมิภาคแถบนี้เป็นหลักแหล่งถิ่นฐานอันอุดมสมบูรณ์แก่ผู้อาศัยทุกหมู่บ้าน (รูป 3.1)

ผืนแผ่นดินถิ่นฐานของไทดำในประเทศไทยนั้นมีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขาขนาบด้วยภูเขาสูงทางด้านตะวันตก โดยที่ด้านตะวันออกนั้นเปิดออกสู่ทะเลกว้าง ดินแดนแถบนี้เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำหลักของประเทศไทย 3 ลุ่มน้ำ คือ ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี ซึ่งนอกจากแม่น้ำหลักทั้งสามสายที่เปรียบเสมือนสายโลหิตใหญ่หล่อเลี้ยงชีวิตให้กับแผ่นดินแล้วภูมิภาคนี้

ยังมีลำน้ำสาขา ตลอดจนเครือข่ายคูคลองแผ่กระจายเปรียบได้ดั่งเส้นเลือดฝอยหล่อเลี้ยงให้ความชุ่มชื้นกับพื้นที่ต่างๆ ทุกหัวระแหง มีหลักฐานทางโบราณคดีบ่งชี้ว่าในอดีตนั้นผืนดินแถบนี้เคยอยู่ติดทะเล แต่จากการยกตัวของเปลือกโลกทำให้ฝั่งทะเลถอยร่นลงมาทางใต้จนทำให้เหลือเพชรบุรีเท่านั้นที่ยังคงเป็นเมืองชายทะเลอยู่ (วีระ อินพันทัง, 2544:43)

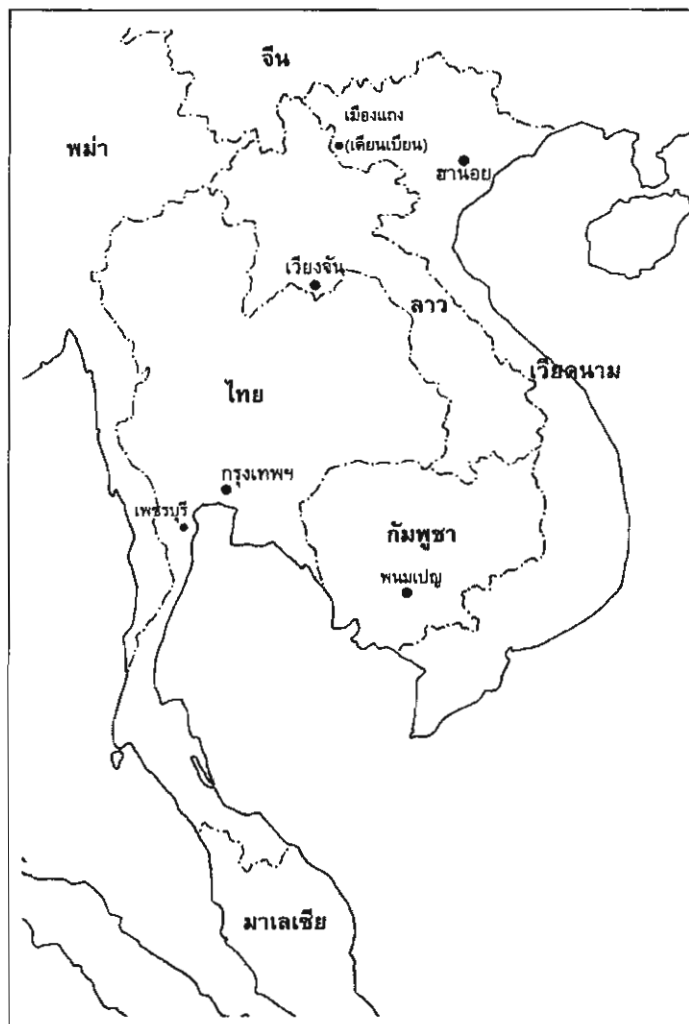
การเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำทะเล รวมไปถึงการทับถมของตะกอนตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ ทำให้ผืนดินแถบนี้เป็นแหล่งเพาะปลูกสำคัญตั้งแต่อดีตกาลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ตั้งแต่สมัยทวารวดี ราวพุทธศักราชที่ 11-12 บริเวณภูมิภาคตะวันตกนี้ยังมีชายหาดติดต่อกัน ประกอบไปด้วยชุมชนที่ตั้งหลักแหล่งเลียบไปกับชายหาด ดินแดนบริเวณนี้จึงนับเป็นเมืองรัฐริมฝั่งทะเลที่มีความสำคัญ जबจนเมื่อฝั่งทะเลค่อยเคลื่อนแนวร่นออกไป เมืองเหล่านี้จึงค่อยๆ กลายเป็นเมืองห่างทะเล เหลือเพียงเพชรบุรีที่ยังคงผสมผสานภูมิประเทศความเป็นภูเขาและทะเลไว้ด้วยกัน (วีระ อินพันทัง, 2544 : 46)

รูป 3.1 เวียนไทดำ บ้านหนองชุมพล มีภูเขาอิโก้เป็นฉากหลัง

กลุ่มชนที่ตั้งหลักปักแหล่งถิ่นฐาน ณ บริเวณนี้ก็มีไม่เพียงชนชาติไทยเท่านั้น แต่ยังมีผู้คนอีกมากมายหลายชาติพันธุ์ที่อยู่อาศัยร่วมกันมาเป็นเวลานานร่วมกับเหล่าคนไทยอย่างกลมกลืน ผสมผสานแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกันจนแทบจะแยกออกจากกันได้ยาก ดินแดนประเทศไทยนอกจากจะมีความอุดมสมบูรณ์แล้วยังเปิดโอกาสให้กลุ่มคนหลากหลายจากภายนอกเข้ามาตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน จนกลายเป็นชุมชน บ้านเมืองตามท้องถิ่นต่างๆ อีกทั้งในยามศึกสงคราม มีการกวาดต้อนผู้คนจากดินแดนอื่นมาเป็นไพร่บ้านพลเมือง ผู้คนที่อาศัยในแถบตะวันตกจังหวัดเพชรบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี และนครปฐม จำนวนหนึ่งก็คือหมู่ชนจากดินแดนอื่นที่ต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองมาอาศัยในถิ่นนี้ เพราะภัยสงครามในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้เอง (วิระ อินพันทัง, 2544 : 59) ชาวไทดำผู้มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่แถบแคว้นสิบสองจุไทยในเวียดนามก็เป็นกลุ่มชนผู้มีการโยกย้ายเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องด้วยสงครามกวาดต้อน (รูป 3.2)

รูป 3.2 แผนที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

3.2 ประวัติศาสตร์การอพยพสู่สยาม

3.2.1. การอพยพ

จากสงครามการสู้รบแต่ละครั้ง ชาวไทดำมักถูกกวาดต้อนไปยังประเทศผู้ชนะสงคราม ในปัจจุบันมีชาวไทดำตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นผลจากสงครามและความขัดแย้งของดินแดนรอบข้าง การอพยพของชาวไทดำจากดินแดนสิบสองจุไทยสู่ประเทศไทยมิได้เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียว แต่ได้เกิดขึ้นหลายครั้งหลายครา โดยการอพยพที่สำคัญได้เกิดขึ้นใน 4 รัชสมัย คือ สมัยพระเจ้าตากสินมหาราช สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (โชติมา จตุรวงศ์, 2540 : 2)

ในสมัยกรุงธนบุรี อาณาจักรลาวขณะนั้น แบ่งออกเป็น 3 อาณาจักร คือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ แต่ละอาณาจักรมีหัวเมืองอยู่ภายใต้อำนาจ เช่น เมืองพวน และบริเวณที่ราบสูงทรานนิงห์ (Tranninh) อยู่ภายใต้นครเวียงจันทน์ แคว้นสิบสองจุไทย และหัวเมืองฝ่ายเหนืออยู่ภายใต้การปกครองของนครหลวงพระบาง

การอพยพของไทดำเข้าสู่ประเทศไทยครั้งแรกเริ่มขึ้นเมื่อสมัยกรุงธนบุรีในปี พ.ศ.2322 ในขณะนั้นกรุงธนบุรีมีอำนาจเหนือเวียงจันทน์และหลวงพระบาง แต่เนื่องด้วยเมื่อต้นรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เจ้านครเวียงจันทน์ได้กระทำการอันหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก (รัชกาลที่ 1) และเจ้าพระยาสุรสีห์พิชณวารีราช (กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท) ยกกองทัพไปตีอาณาจักรล้านช้างในปี พ.ศ.2321 ต่อมาในปี พ.ศ.2533 เมื่อกองทัพสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์พิชณวารีราช ตีเมืองล้านช้างได้แล้วได้กำหนดให้กองทัพเมืองหลวงพระบางไปตีเมืองทัน (หรือเมืองซ็องหงี) และเมืองม่วย ซึ่งเป็นเมืองไทดำ ตั้งอยู่ริมเขตเวียดนามทางตอนเหนือและกวาดต้อนครอบครัวไทดำลงมายังประเทศไทย พร้อมกับลาวเวียงจันทน์ (สมิตร บิดิพัฒน์, 2521:4) ลาวเวียงจันทน์นั้นโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองสระบุรี ราชบุรี และจันทบุรี ส่วนไทดำนั้นโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองเพชรบุรี เนื่องจากภูมิประเทศมีป่าเขา และน้ำท่วมไม่ถึง คล้ายคลึงกับบ้านเมืองเดิมของชาวไทดำ

ชาวไทดำได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นครั้งที่ 2 ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากเจ้าเมืองเวียงจันทน์ได้ยกทัพไปตีเมืองพวนและเมืองแฉ่ง พร้อมทั้งกวาดต้อนพลเมืองลาวพวนและไทดำลงมาถวายที่กรุงเทพฯ ฯ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้ส่งไทดำและลาวพวนมาที่เพชรบุรี จำนวนประมาณ 4,000 คน (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2521:4) และด้วยผลจากสงคราม เช่นเดียวกับการอพยพของชาวไทดำสู่สยามในครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2369 สมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าอนุวงศ์เมือง

เวียงจันทน์ก่อนการกบฏต่อสยาม จึงโปรดเกล้าฯ ให้กองทัพสยามจัดกำลังทัพตอบโต้ โดยมีกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงบัญชากองทัพ เข้าตีเมืองเวียงจันทน์ และพระยาสุภาวดีคุมทัพเข้าตีเมืองจำปาศักดิ์ กองทัพสยามมีชัย เจ้าอนุวงศ์จึงอพยพหนีภัยเข้าไปในดินแดนเวียดนาม ต่อมาในปี พ.ศ.2371 เจ้าอนุวงศ์กลับเข้ามายึดเมืองเวียงจันทน์ เจ้าพระยาสุภาวดีจึงนำกองทัพสยามเข้าตีเวียงจันทน์อีกครั้ง โดยเมืองเวียงจันทน์ได้ถูกทำลายลง และผู้คนพลเมืองถูกกวาดต้อนเข้ามาในอาณาเขตสยามมากมาย (สมิทร ปิติพัฒน์, 2521:6) แต่เนื่องจากหัวเมืองต่างๆ เช่น หัวพันทั้งห้าทั้งหก และเมืองพวนอยู่ใกล้ชิดกับเวียดนาม ญวนจึงขยายอิทธิพลเข้ามายึดครองเมืองพวน กองทัพสยามร่วมกับกองทัพหลวงพระบาง จึงได้ส่งกองทัพไปปราบขับไล่ญวน พร้อมกับโจมตีเมืองแฉ่งในสิบสองจุไทย กวาดต้อนพลเมืองลาวพวนและไทดำเข้ามาในสยาม ในปี พ.ศ.2378 นับเป็นครั้งที่ 3 ของการอพยพไทดำสู่สยาม (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 4) หลังจากนั้นดินแดนสิบสองจุไทยได้มาขึ้นกับสยามโดยอยู่ในความดูแลของหลวงพระบาง ซึ่งกองทัพหลวงพระบางได้เข้าโจมตีหัวเมืองสิบสองจุไทยอีก ในปี พ.ศ.2379 และ 2381 และกวาดต้อนไทดำลงมาดินแดนสยามอีกครั้ง โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ชาวไทดำตั้งถิ่นฐาน ณ เมืองเพชรบุรีเช่นเดิม

การอพยพสู่สยามครั้งสำคัญครั้งสุดท้ายของชาวไทดำเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ.2407 พวกจีนฮ่อบุกเข้ามาก่อวุ่นในแถบแม่น้ำดำ แม่น้ำแดง ก่อให้เกิดความวุ่นวายขึ้นในแคว้นดงเกีย สิบสองจุไทยและลาวเหนือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 หัวเมืองเวียงจันทน์และหลวงพระบางถูกจีนฮ่อบุกเข้ามาโจมตี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงส่งกองทัพไปปราบฮ่อในปี พ.ศ.2421 โดยกองทัพจากหัวเมืองต่างๆ ร่วมกับกองทัพจากกรุงเทพฯ โจมตีจนพวกฮ่อถอยร่นไป เมื่อกองทัพจากกรุงเทพฯ ยกทัพกลับได้นำครอบครัวลาวและไทดำอพยพเข้ามาในอาณาจักรไทยดำ (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540:4) แต่กระนั้นพวกจีนฮ่อยังคงก่อวุ่นตามหัวเมืองในเขตสิบสองจุไทยต่อไป โดยเฉพาะในเขตเมืองแฉ่งและเมืองไล ในปี พ.ศ.2428 และ 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับโปรดเกล้าฯ ให้จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรียกกองทัพไปปราบปราม และได้นำพลเมืองไทยดำเข้ามาอยู่ในประเทศไทยอีกครั้ง (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540:4)

3.2.1 ถิ่นฐานภายหลังการอพยพ

การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของไทดำในประเทศไทยนั้นจึงสามารถสรุปได้เป็นครั้งหลักตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้ (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 10-15)

1. สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ปี พ.ศ. 2322 ไทดำถูกกำหนดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองเพชรบุรี สันนิษฐานว่าอยู่ในเขตหมู่บ้านหนองปรัง อำเภอเขาย้อย

2. สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประมาณ ปี พ.ศ. 2335 ทรงโปรดให้ไทดำไปตั้งบ้านเรือนที่บ้านหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

3. สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2371 ไทดำที่อพยพมาอยู่ในจังหวัดเพชรบุรีในรัชกาลที่ 3 นี้ ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ตำบลท่าแร่ อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เป็นบริเวณที่อยู่ใกล้ชายทะเล แต่เนื่องจากชาวไทดำเคยอยู่กันแต่บริเวณที่ดอนใกล้ภูเขา ดังนั้นในเวลาต่อมาจึงอพยพโยกย้ายมาอยู่บริเวณอำเภอเขาย้อย ซึ่งเป็นที่ดอนค่อนข้างแล้ง น้ำไม่ท่วม มีป่าเขาเหมือนถิ่นฐานเดิม จึงได้ตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเรือนอยู่จนปัจจุบัน แต่ก็มีบางส่วนได้อพยพโยกย้ายต่อไปยังจังหวัดอื่นๆ เช่น นครปฐม สุพรรณบุรี ราชบุรี และบางกลุ่มขึ้นไปไกลถึงพิจิตร ส่วนบางกลุ่มลงได้ถึงชุมพรและสุราษฎร์ธานี

4. สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2421 ซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายในการกวาดต้อนไทดำจากแคว้นสิบสองจุไทยและให้ไปอยู่ที่เพชรบุรีเช่นกัน

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการอพยพของไทดำเข้าสู่ประเทศไทย ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้นได้ถูกกำหนดให้ตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดเพชรบุรี จวบจนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครอง จึงทรงโปรดเกล้าให้ไทดำไปตั้งถิ่นฐานในจังหวัดอื่นๆ ได้ ซึ่งปัจจุบันไทดำตั้งถิ่นฐานหนาแน่นในภาคกลาง จังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี นครปฐม แต่ยังปรากฏว่ามีไทดำอาศัยอยู่ในจังหวัดอื่นๆ เช่น สุโขทัย พิจิตร พิษณุโลก กาญจนบุรี ลพบุรี สระบุรี และเลย (โชติมา จตุรวงศ์, 2540:2)

จากประวัติศาสตร์การอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวไทดำ จะเห็นได้ว่าด้วยผลแห่งสงคราม ชาวไทดำผู้รักอิสระเสรี และมีลักษณะเฉพาะตัวทางสังคม วัฒนธรรม อันผูกพันกับธรรมชาติของสภาพแวดล้อมและถิ่นที่ รวมไปถึงระบบเครือญาติ ได้ถูกกวาดต้อนและจำต้องอพยพจากดินแดนแม่ของตนสู่ดินแดนใหม่ เพื่อตั้งถิ่นฐาน ณ ประเทศอันมีลักษณะภูมิประเทศ ธรรมชาติ ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งแตกต่างไปจากดินแดนเดิม การอพยพของไทดำสู่ประเทศไทยตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้นได้ถูกกำหนดให้ตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดเพชรบุรี จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครอง จึงทรงโปรดเกล้าให้ไทดำไปตั้งถิ่นฐานในจังหวัดอื่นๆ ได้

ชาวไทดำผู้มีความผูกพันกับถิ่นฐานและเครือญาติ เมื่อถูกกวาดต้อนอพยพสู่ดินแดนใหม่ ย่อมมีความประสงค์ที่จะกลับคืนสู่ดินแดนบ้านเกิดหลังปฏิรูปการปกครองชาวไทดำจำนวนหนึ่ง จึงได้แสดงความพยายามอพยพกลับสู่ดินแดนสิบสองจุไทย โดยเดินทางขึ้นเหนือจากเพชรบุรี แต่การอพยพนั้นอาจไปได้ไม่ถึงดินแดนเดิม ทำให้มีชาวไทดำกระจายอยู่ตามจังหวัดอื่นๆ ความผูกพันและความต้องการที่จะหวนกลับดินแดนถิ่นเกิดนั้นยังคงแสดงให้เห็น

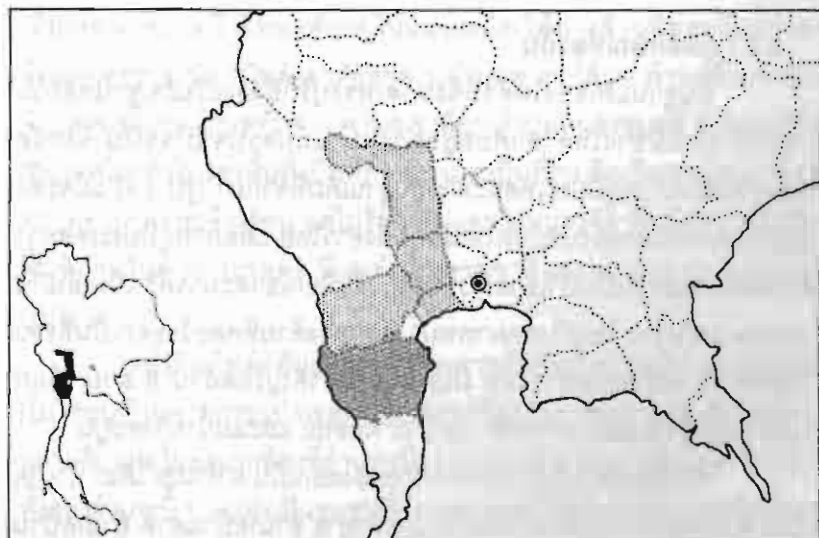
เห็นจากคำบอกทางเพื่อนำวิญญาณชาวไทดำผู้เสียชีวิตอันประกอบด้วยการเดินทาง 14 วัน และเป็นการเดินทางไปในทิศทางเพื่อกลับสู่ดินแดนสิบสองจุไทย

3.3 ภูมิลักษณะท้องถิ่น

3.3.1 ภูมิศาสตร์พื้นที่

ประเทศไทยตั้งอยู่ระหว่างละติจูด 16 องศา 25 ลิปดาเหนือ และลองจิจูด 101 องศา 08 ลิปดาตะวันออก มีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่หลากหลายภาคเหนือประกอบด้วยเทือกเขาจำนวนมาก จุดที่สูงที่สุด คือ ดอยอินทนนท์ (2,576 เมตร) ในจังหวัดเชียงใหม่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ราบสูงโคราชติดกับแม่น้ำโขงทางด้านตะวันออก ภาคกลางเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งสายน้ำไหลลงสู่อ่าวไทย ภาคตะวันตกติดเทือกเขาตะนาวศรี ภาคใต้มีจุดที่แคบลง ณ คอคอดกระแล้วขยายใหญ่เป็นคาบสมุทรมลายู ภูมิอากาศของไทยเป็นแบบเขตร้อน อากาศร้อนที่สุดในเดือนเมษายน-พฤษภาคม โดยจะมีฝนตกและเมฆมากจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในช่วงกลางเดือนพฤษภาคม-เดือนตุลาคม ส่วนในเดือนพฤศจิกายนถึงกลางเดือนมีนาคม อากาศแห้ง และหนาวเย็นจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือยกเว้นภาคใต้ที่มีอากาศร้อนชื้นตลอดทั้งปี

ถิ่นฐานหลักของชาวไทดำนั้นเป็นภูมิภาคย่อยทางตะวันตกของประเทศ (รูป 3.3) โดยทั่วไปยังถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของภาคกลาง (ภาคกลางเดิมที่รวมทั้งภาคตะวันตก และภาคตะวันออกด้วย) แม้ว่าจะจัดรวมอยู่ใน "ภาคตะวันตก" แต่ในภูมิภาคนี้ยังมีความหลากหลาย ตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ซึ่งแตกต่างกันค่อนข้างมาก ในภาคตะวันตกนี้ มีจังหวัดต่างๆ 8 จังหวัด

รูป 3.3 แผนที่จังหวัดในภูมิภาคตะวันตกที่มีชาวไทดำตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่น

ประกอบด้วย กาญจนบุรี, นครปฐม, ประจวบคีรีขันธ์, เพชรบุรี, ราชบุรี, สมุทรสงคราม, สมุทรสาคร, และสุพรรณบุรี ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนตะวันออก อยู่ติดชายฝั่งอ่าวไทยตอนบน ได้แก่ สมุทรสงคราม และสมุทรสาคร ส่วนตะวันตก ได้แก่ สุพรรณบุรี, กาญจนบุรี, ราชบุรี และนครปฐม ส่วนใต้ อยู่ติดชายฝั่งอ่าวไทยด้านตะวันออก ได้แก่ เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ พื้นที่ของภาคตะวันตกนี้ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและหุบเขาแคบ ๆ พื้นที่ที่เป็นที่ราบค่อนข้างกว้างคือบริเวณดินตะกอนรูปพัดในพื้นที่บางส่วนของจังหวัดกาญจนบุรี และที่ราบชายฝั่งของจังหวัดราชบุรีและเพชรบุรี เนื่องจากทางภาคตะวันตกเป็นจังหวัดชายแดนที่ติดต่อกับพม่าจึงมีชนกลุ่มน้อย ประกอบด้วยกะเหรี่ยงมอญ และพม่า เข้ามาอาศัยปะปนอยู่ตามบริเวณที่เป็นชายแดน

อาชีพในภูมิภาคนี้ ที่สำคัญได้แก่ การทำนาและการปลูกพืชไร่ แหล่งปลูกอ้อยที่สำคัญของประเทศอยู่ในจังหวัดกาญจนบุรีและประจวบคีรีขันธ์ ส่วนการทำไร่สับปะรดทำกันมากในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์และเพชรบุรี พืชทั้งสองชนิดมีโรงงานแปรรูปคือ โรงงานน้ำตาล และโรงงานสับปะรดกระป๋อง นับว่าเป็นการกระทำที่ต่อเนื่องครบวงจรช่วยให้เศรษฐกิจในภูมิภาคนี้ดีและมั่นคง การทำนาและทำสวนมีในจังหวัดราชบุรีและเพชรบุรี การเลี้ยงโคนมในจังหวัดราชบุรีกำลังได้รับการส่งเสริมและขยายตัวเพิ่มมากขึ้น เพราะความต้องการบริโภคโคนมในประเทศมากขึ้น เป็นที่น่าสังเกตว่าภาคตะวันตกมีลักษณะภูมิประเทศอานวย จึงมีเขื่อนเก็บกักน้ำผลิตกระแสไฟฟ้าขนาดใหญ่ถึงสามแห่ง คือ เขื่อนภูมิพลที่จังหวัดตาก เขื่อนศรีนครินทร์และเขื่อนเขาแหลมที่จังหวัดกาญจนบุรี นับได้ว่าเป็นภูมิภาคที่ผลิตไฟฟ้าจากพลังน้ำมากที่สุดของประเทศ นอกจากนั้นที่จังหวัดกาญจนบุรีมีการขุดพลอยที่อำเภอบ่อพลอย และมีการเจียระไนพลอยกัน แต่มีไม่มากเมื่อเทียบกับภาคตะวันออก ภาคตะวันตกมีชายฝั่งทะเลในจังหวัดเพชรบุรีและประจวบคีรีขันธ์

3.3.1 ภูมิลักษณะท้องถิ่น

ถิ่นฐานแรกของไทดำที่จังหวัดเพชรบุรีก็ยังคงเป็นถิ่นฐานหลักในประเทศไทยที่มีชาวไทดำอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นจนปัจจุบัน จังหวัดเพชรบุรีนั้นมีสภาพภูมิประเทศละม้ายถิ่นฐานเดิมที่จากมา (รูป 3.4) แม้จะตั้งอยู่ในภาคตะวันตกของประเทศไทยติดริมฝั่งอ่าวไทย แต่สภาพภูมิประเทศทางด้านทิศตะวันตกก็เป็นป่าเขาสลับซับซ้อน มีเทือกเขาตะนาวศรี เป็นเส้นกั้นอาณาเขตระหว่าง ไทยกับสหภาพพม่า ส่วนทางด้านทิศตะวันออกเป็นที่ราบไปจนจรดชายฝั่งทะเลอ่าวไทย มีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำเพชรบุรีเป็นแม่น้ำสายหลัก แม่น้ำบางกลอย และแม่น้ำบางตะนูน

จังหวัดเพชรบุรีแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 8 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอชะอำ อำเภอเขาย้อย อำเภอท่ายาง อำเภอบ้านลาด อำเภอบ้านแหลม อำเภอหนองหญ้าปล้อง และอำเภอแก่งกระจาน มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

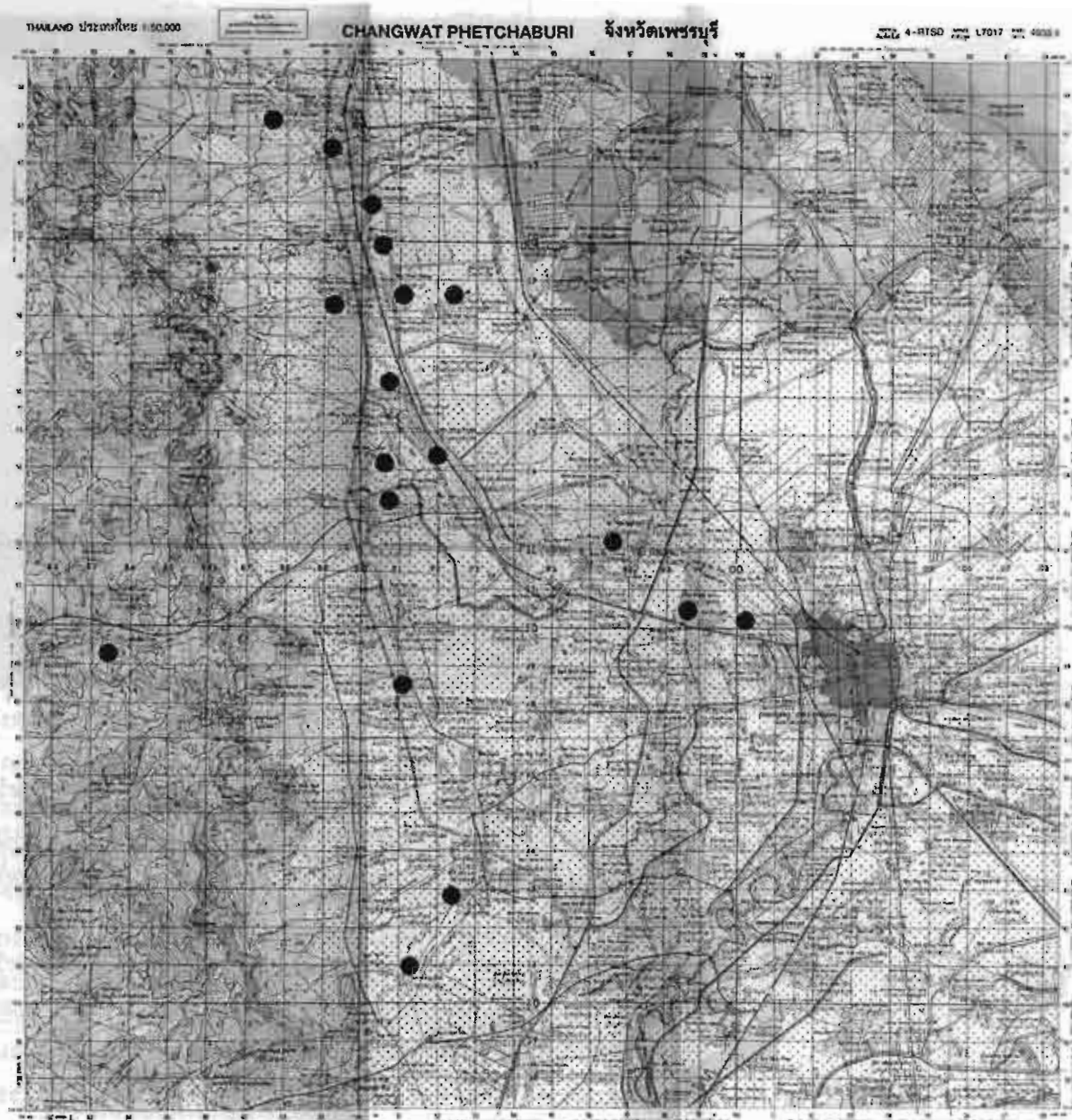

รูป 3.4 ถิ่นฐานไทดำ ตำบลห้วยท่าช้าง จังหวัดเพชรบุรี

ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดราชบุรี และจังหวัดสมุทรสงคราม ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทิศตะวันออก จดอ่าวไทย ตั้งแต่ปากอ่าวบางตะบูนอำเภอบ้านแหลม ทิศตะวันตกจดเทือกเขาตะนาวศรี ซึ่งกั้นพรมแดนระหว่างไทยกับประเทศสหภาพมา

ในพื้นที่อำเภอเขาย้อยเป็นอำเภอที่มีชาวไทดำอยู่มากที่สุดในจังหวัดเพชรบุรี อำเภอเขาย้อย จัดอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ ซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำเพชรบุรีที่มีความอุดมสมบูรณ์ และพื้นที่ลาดชันขึ้นตามแนวเทือกเขาตะนาวศรี ที่ทอดตัวอยู่ในแนวเหนือ-ใต้ทางด้านทิศตะวันตกของจังหวัดเพชรบุรี มีชาวไทดำอาศัยอยู่ตามตำบลต่างๆ ได้แก่ ตำบลห้วยท่าช้าง ตำบลหนองปรัง ตำบลทับคาง ตำบลเขาย้อย ตำบลหนองชุมพล ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของพื้นที่ เป็นที่ราบลุ่ม และเป็นที่ราบลาดเชิงเขาบ้างเล็กน้อย สภาพอากาศค่อนข้างร้อน แต่ไม่ร้อนชื้น และไม่หนาวจัด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สำหรับการเกษตร มีแหล่งน้ำธรรมชาติและจากระบบชลประทาน (รูป 3.5)

หมู่บ้านไทดำอันเกิดจากการเกาะตัวกันตั้งบ้านเรือนเป็นชุมชน (ไม่ใช่หมู่บ้านตามการแบ่งเขตการปกครองท้องถิ่น) กระจายอยู่เป็นหย่อมๆ หลายสิบแห่ง ในละแวกท้องที่อำเภอเมืองและเขาย้อย รวมทั้งพื้นที่ต่อเนื่องของทั้งสองอำเภอนี้ บางแห่งเป็นชุมชนที่ประกอบด้วยบ้านเรือนเพียง 20-30 หลังคา ชาวไทดำเรียกว่า "บ้านก่อ" ในความหมายว่าบ้านหย่อมเล็กๆ ที่มีจำนวนเป็น 100-200 หลังคาก็มี ขณะที่บางแห่งรวมตัวกันเป็นหมู่บ้านใหญ่ มีประชากรไทดำ

รูป 3.5 แผนที่จังหวัดเพชรบุรี แสดงที่ตั้งของบ้านไทดำ

ปลูกเรือนอาศัยอยู่ในแหล่งเดียวกันกว่า 500 หลังคา ดังปรากฏในหมู่บ้านแรกๆ ของการตั้งถิ่นฐานที่เพชรบุรี เช่น บ้านหนองปรัง บ้านห้วยท่าช้าง เป็นต้น

ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทางสังคม ทำให้ชนหมู่น้อยกลุ่มนี้เกาะตัวกันอยู่ รวมตัวกันติด หมู่บ้านไทดำขนาดใหญ่เทียบได้กับชุมชนระดับตำบลทีเดียว กรณีเช่นนี้ไทดำก็กลายเป็นคนหมู่มากของตำบลไปโดยปริยาย ส่วนที่เป็นหมู่บ้านไม่ใหญ่โตก็มักรวมตัวอยู่เฉพาะชุมชนชาวไทดำด้วยกันในท่ามกลางหมู่บ้านชาวไทยและชนหมู่น้อยกลุ่มอื่น ท่ามกลางวิถีทางของตนเองอย่างสงบ แต่มิใช่ว่าเขาเหล่านั้นจะโดดเดี่ยวจากกัน ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นในหมูชนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจะเผยให้เห็นเมื่อถึงคราวมีงานประเพณี

ช่วงสงครามนี้ ไทดำทุกผู้คนจะผละจากงานไร่งานนา แต่งกายตามแบบแผนของชนเผ่า รวมตัวกันเวียนไปชุมนุมตามหมู่บ้านหลายแห่งที่จัดงานรื่นเริงเหลื่อมวันกัน ร่วมกินดื่ม สรวลเสี เข้าวงการละเล่นพื้นบ้านอย่างสนุกสนานที่แฝงไว้ด้วยการอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงามและการกระชับเกลียวความสัมพันธ์ในชนหมู่เดียวกันที่มีอยู่เดิมให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

หลักแหล่งในเมืองเพชรบุรีที่ชาวไทดำเลือกตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ซึ่งไม่ได้ยึดลำนํ้าสายหลัก คือแม่น้ำเพชรบุรีในการตั้งชุมชนชนหมู่นี้ยึดห้วยน้ำลำธารอันเป็นแขนงของแม่น้ำสายหลักและหนองบึงเป็นแหล่งอิงในการอยู่อาศัย ภูมินามบางคำก็แสดงนัยยะเช่นนี้ ดังชื่อหมู่บ้านห้วยท่าช้าง แม่ประจันต์ ที่ตั้งตามชื่อลำห้วยที่ชุมชนอิงอยู่ หรือบ้านหนองปร่ง หนองชุมพล ก็บ่งบอกถึงการยึดเอาหนองน้ำเป็นที่ตั้งชุมชน เช่นเดียวกับบ้านหนองเข้ที่เลือกเอาหนองน้ำใหญ่ที่มีตัว เข้ หรือ เข้ หรือ จระเข้ ตามการเรียกขานอย่างไทย เป็นแหล่งอยู่อาศัย (โพธิ์ ศือพงษ์, 2546) ซึ่งปัจจุบันถูกบ้านเรือนและไร่นาเบียดจนเหลือสภาพเป็นหนองน้ำขนาดเล็ก ส่วนจรเข้เหลือเพียงความทรงจำที่คนรุ่นเก่าเก็บไว้เล่าให้ลูกหลานฟังเท่านั้น

ถิ่นฐานของชาวไทดำในจังหวัดนครปฐมอยู่ห่างจากแม่น้ำสายหลักซึ่งมีคนไทยและจีนตั้งหลักแหล่งอยู่ก่อนแล้ว (บุญล ชมภูนิช, 2531 : 11) เช่นกัน โดยเฉพาะกลุ่มที่อาศัยอยู่ละแวกอำเภอกำแพงแสนและดอนตูมนั้น เป็นการจับจองบริเวณพื้นที่ป่าของผู้มาใหม่ จึงห่างไกลจากแม่น้ำลำคลอง ในจังหวัดอื่นๆ ที่ไทดำขยายขยายไปตั้งรกรากก็อยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่คล้ายไปทางเดียวกันนี้

3.4 ภูมิทัศน์ถิ่นฐาน

การเกาะกลุ่มตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ กัน ย่อมก่อให้เกิดความอุ่นใจจากการช่วยกันดูแลความสงบภายในกลุ่ม มีนัยยะของการปกป้องผองภัยจากภายนอก (บุญล ชมภูนิช, 2531 : 11) โดยใช้ความรู้จักมักคุ้นกันทางเครือญาติ และการเกาะกลุ่มกันทางกายภาพของชุมชนเป็นเกราะกำบัง ย่านที่ตั้งบ้านเรือนของชาวไทดำจึงมีขอบเขตที่ชัดเจนแยกออกจากพื้นที่นาไร่ที่แผ่อณาบริเวณโดยรอบ (รูป 3.6)

อย่างไรก็ตาม ถิ่นฐานที่เอื้อต่อการทำเกษตรกรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกเป็นหลักแหล่งเพื่ออยู่อาศัยของชาวไทดำ การเป็นเกษตรกรได้รับการสานต่อจากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นหลังเรื่อยมาอย่างไม่ขาดสาย ทำให้สังคมไทดำส่วนใหญ่ยังคงดำรงความเป็นสังคมเกษตรกรรมดังที่เป็นมา มีการทำนาทำไร่เป็นอาชีพหลัก นอกจากนี้ ยังมีการเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปด้วย โดยเฉพาะหมู เป็ด และไก่ แต่กาลเมื่อยังใช้วัวควายผ่อนแรงคนในการทำนา ชาวไทดำเลี้ยงวัวควายกันแทบทุกครัวเรือน มาในระยะหลังราว 10-20 ปีที่ผ่านมาเอง

รูป 3.6 ภาพถ่ายทางอากาศ บ้านหนองแซ่

เครื่องจักรเปียดเข้าแทนที่วัวควายอย่างสมบูรณ์ แต่ชาวไทดำหลายครัวเรือนยังคงใช้ความชำนาญเลี้ยงวัวสืบมาด้วยหญ้าที่มีอยู่ตามหัวไร่ปลายนาและฟางซึ่งเป็นของเหลือหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวและนวดเอาเมล็ดออกแล้ว หากแต่เป็นการเลี้ยงเพื่อขายเป็นวัวเนื้อเสริมอาชีพทำนาทำไร่อีกแรงหนึ่ง

ชาวไทดำนั้น ประกอบอาชีพหลักคือการทำนาข้าว ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันของชาวไทดำมาตั้งแต่ดั้งเดิม (รูป 3.7) อาชีพที่รองลงมาได้แก่ การปลูกพืชตระกูลถั่ว การทำไร่เผือก การปลูกพืชผักสวนครัว และการเลี้ยงสัตว์ ส่วนใหญ่จะเลี้ยงแบบปล่อยให้หาอาหารกินเองตามธรรมชาติ ในการเลี้ยงสัตว์มีทั้งเลี้ยงไว้สำหรับใช้งาน และเลี้ยงไว้เพื่อจำหน่ายและบริโภคเช่น วัว ควาย หมู ไก่ เป็ด เป็นต้น สัตว์เลี้ยงที่สำคัญ คือ หมู แต่เดิมแทบทุกบ้านจะต้องเลี้ยงหมูไว้อย่างน้อย 1 ตัว เพื่อนำมาฆ่าในวันประกอบพิธีเสนเรือนแต่ในปัจจุบันบางครอบครัวนิยมซื้อหมูที่ฆ่าแล้วจากตลาดมาทำพิธีเพราะสะดวกสบายกว่า

อาชีพอื่นๆ ที่รองลงมาได้แก่ รับจ้าง รับราชการ เป็นพนักงานรัฐ-วิสาหกิจ รวมถึงออกไปเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และในปัจจุบันบางครอบครัวได้มีการประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน ได้แก่ การทอผ้า และการกลึงไม้ตาล ที่สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนด้วย

รูป 3.7 ทิวทัศน์ทุ่งนารอบบ้านหนองแซ่

ไทดำเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติอย่างเหนียวแน่น ในหมู่บ้านที่น้องถือว่าเป็นพวกเดียวกัน อยู่ร่วมผืนเดียวกัน หรืออีกนัยหนึ่งคือ การมีบรรพบุรุษร่วมกันนั่นเอง แม้ญาติห่างๆ ก็ผูกพันสนิทสนมกันเป็นอย่างดี ความเป็นญาติพี่น้องจึงเป็นเรื่องที่ไทดำให้ความสำคัญมาก ความแนบชิดกันแบบสังคมเครือญาติสะท้อนให้เห็นได้ในคำพูดที่รุนแรงที่สุดหากมีเรื่องบาดหมางกันว่า "เราไม่ใช่พี่น้องกัน เสนเรือนมึงไม่ต้องไป" (เรื่อง แยกรัง, 2546) พิธีเสนเรือนหรือเสนผีเรือนได้รับการยกมากล่าวถึง เพราะเป็นพิธีกรรมสำคัญของไทดำซึ่งทุกครัวเรือนจะจัดทำขึ้นทุก 3 ปี หรืออาจมากกว่านั้นตามแต่อัธยาศัย อันเป็นการรวมมวลญาติที่มีพิธีกรรมเป็นศูนย์กลางนั่นเอง

เกลียวความสัมพันธ์ในหมู่บ้านได้รับการถ่ายทอดลงสู่การตั้งบ้านเรือนอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน โดยนิยมปลูกอยู่ใกล้ๆ กันเรียงรายต่อเนื่องกันไปทั้งชุมชน เมื่อแต่งงานฝ่ายหญิงจะย้ายเข้าไปอยู่บ้านฝ่ายชายหากมีกำลังทรัพย์ก็แยกออกไปปลูกเรือนใหม่ไม่ห่างจากเรือนพ่อแม่ มักไม่ใคร่แยกออกไปปลูกอยู่โดดๆ ตามลำพังในที่หากินของใครของมัน

ภูมิทัศน์หมู่บ้านไทดำเมื่อมองจากภายนอก มีทุ่งกว้างงามตาของไร่นาเป็นฉากหน้า โดยมีกลุ่มบ้านเรือนเรียงรายต่อเนื่องกันอยู่เหนือท้องทุ่ง แต่บ้านเรือนนั้นไม่ทอดยาวต่อเนื่อง เห็นไร่ไร่นาแทรกตัวอยู่เบียดไม่เว้นครีမ် อันเป็นพรรณไม้พื้นถิ่นทั่วไปที่ขึ้นเอง และได้รับการปล่อยให้เจริญงอกงามตามธรรมชาติ อีกทั้งไม้ผลที่ปลูกไว้เพื่อกินขึ้นแซมเบียดเสียดปนเปกันไปจนเป็นดง ทำให้ย่านที่ตั้งบ้านเรือนมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นปกคลุมทั่วทั้งบริเวณ ติดกับทุ่งเกษตรกรรมที่ปลูกข้าวและพืชไร่ระยะดิน ทิวไม้ที่มีสุมทึบสูงต่ำตามธรรมชาติจึงครองเส้นขอบฟ้าของหมู่บ้านไทดำ มีไผ่เส้นขอบฟ้าที่เกิดจากเส้นสายทางเรขาคณิตของอาคารบ้านเรือนอย่างชุมชนคนเมืองทั่วไป (รูป 3.8)

นอกเหนือจากนี้ หมู่บ้านไทดำหลายแห่งมีทิวเขาเป็นฉากหลัง บ่งบอกถึงการเจาะจงเลือกหลักแหล่งที่เชื่อมโยงกับถิ่นฐานบ้านเดิมที่สิบสองจุไทย ดังที่

ชาวไทดำแห่งบ้านห้วยท่าช้างบอกกับเราถึงเรื่องเล่าที่ได้รับฟังมาจากเฒ่ายาเจื้อ (ยา) ของเขาว่า บรรพบุรุษไทดำที่มาตั้งบ้านเรือน ณ ที่นี้เลือกเอาทำเลที่มองเห็นภูเขา "ถ้าไม่เห็นเขาไม่ยอมอยู่" (สมชาติ วงศ์เวช, 2546) ด้วยเหตุนี้เมื่อมองชุมชนไทดำบ้านห้วยท่าช้างจากด้านตะวันออกจึงเห็นทิวเขาฟากตะวันตก ซึ่งอยู่ห่างออกไปไม่ไกลเป็นฉากหลัง อย่างน้อยก็ทำให้สภาพแวดล้อมที่เขาค้นเคียยังคงดำรงอยู่ในความรู้สึกไม่จาง (รูป 3.9)

สภาพแวดล้อมละม้ายเหมือนกันนี้พบได้ในหมู่บ้านไทดำอีกหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นละแวกเขาย้อย หรือเหนือขึ้นไปแถบบ้านหนองชุมพลก็มีเขาอีโก้ เขาอีบิด ตั้งตระหง่านเหนือท้องทุ่งเป็นฉากหลัง ส่วนบ้านท่าตะคร้อนั้นอยู่บนพื้นที่ราบสูงที่มีเนินเขาสลับซับซ้อนรายรอบ ชาวไทดำใช้ที่ราบเพื่อการทำนาทำไร่ (รูป 3.10) ในขณะเดียวกันก็ใช้ที่เนินหรือที่ลาดเชิงเขาปลูกแฝกคาเอาไว้เก็บเกี่ยวมาลงหลังคาเรือน (สมชาย นิลอาริ, 2541 : 42) แฝกและคาเป็นพืชตระกูลหญ้าที่มีใบคายแข็ง ขอบที่ดอง ขึ้นง่าย ทนแล้ง ไม่ต้องดูแลแต่อย่างใด ปล่อยให้เติบโตไปตามจังหวะของสายลมแสงแดดยามว่างจากงานไรร่นาก็ไปเกี่ยวเอามากองเป็นตับไว้ซ่อมเปลี่ยนหลังคาที่ผุได้เป็นอย่างดี (รูป 3.11)

รูป 3.8 ทิวทัศน์บ้านห้วยท่าช้าง

รูป 3.9 ทิวทัศน์ทุ่งนา บ้านหนองเข้

รูป 3.10 พุงนาล้อมรอบบ้านกวย

รูป 3.11 พุงนาและตงตาลบ้านกวย อันเป็นสภาพแวดล้อมที่เป็นลักษณะเฉพาะของถิ่นไทดำเพชรบุรี

ลักษณะภูมิประเทศที่ตอบรับกับวิถีการดำรงชีวิต ทำให้สังคมไทดำอยู่ได้ด้วยตนเอง ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาโลกภายนอกมากนัก เมื่อประกอบกับการมีโครงสร้างทางสังคมที่เข้มแข็ง การตอบรับกับการพัฒนาจึงมีค่อนข้างน้อย การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างช้าๆ อันน่าจะเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ยังผลให้ชาวไทดำได้ชื่อว่าเป็นชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังคงธำรงวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่นกว่าชนกลุ่มใดๆ ในภูมิภาคเดียวกัน

ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านไทดำแสดงความเป็นถิ่นฐานที่มีการตั้งรกรากมาแรมปี การเกาะกลุ่มของบ้านเรือนเป็นกระจุกอยู่ท่ามกลางท้องทุ่งนานั้นเป็นการก่อตัวและพัฒนาขึ้นตามธรรมชาติโดยแท้ แตกต่างจาก

ชุมชนในระยะหลังที่มักมีเส้นทางสัญจรอันพลุกพล่านดึงดูดให้เกิดการหลั่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ซึ่งเป็นการเกาะตัวเรียงรายไปตามแนวยาวจนเกิดเป็นชุมชนที่มีลักษณะเส้นทางสายหลักผ่ากลาง หมู่บ้านไทดำนั้นไม่ใช่การตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นภายหลังการตัดเส้นทางสัญจร เครือข่ายของถนนรวมทั้งคลองชลประทานที่ตัดขึ้นภายหลังเพียงทอดแนวผ่านไปใกล้ๆ ไม่พ่วงผ่านเข้าไปภายในย่านบ้าน ถิ่นที่อยู่อาศัยของไทดำจึงยังครองความเรียบง่ายสงบและน่าอยู่เดิมเช่นที่เป็นมา (รูป 3.12)

รูป 3.12 เรือนไทดำ บ้านหนองชุมพล

บทที่ 4

บ้านไทดำในไทย

การที่ชาวไทดำอพยพเคลื่อนครัวจากบ้านเกิดที่สิบสองจุไทยมา โดยได้รับการกำหนดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยที่เมืองเพชรบุรี จนกลายเป็น รกรากแรกในสยาม นับว่าเป็นเรื่องเหมาะสมพอดีในประการที่ถิ่นฐานใหม่นี้มี สภาพภูมิประเทศละม้ายถิ่นฐานเดิมที่จากมา คือมีภูเขาผุดขึ้นให้เห็นอยู่ทั่วไป เช่น เขาวัง เขาหลวง เขาย้อย เขาอีโก้ เขาทะโมน เป็นต้น รวมทั้งภูเขาที่รายเรียง เป็นเทือกทางฟากตะวันตกอีกมากมาย โดยมีทุ่งราบกว้างใหญ่อันอุดมเอื้อต่อ การทำเกษตรกรรมซึ่งเป็นวิถีทางทำมาหากินที่อยู่ในสายเลือดของมองไทดำ มานมนาน แตกต่างออกไปตรงที่เพชรบุรีมีชายฝั่งทะเลด้วย แต่ชาวไทดำเลือก ที่จะอยู่ห่างจากฝั่งทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดิน อันเป็นภูมิลักษณะที่คุ้นเคยมาก กว่า และได้ปักหลักอยู่อาศัยทำมาหากินอย่างผาสุกตามอัตภาพ สืบทอด พงศ์พันธุ์สร้างสรรค์ชุมชนจนมีความมั่นคงสืบมาจนทุกวันนี้เป็นเวลาสองร้อย กว่าปีมาแล้ว

การศึกษาว่าบ้านของชาวไทดำมีลักษณะเช่นไรมีองค์ประกอบ ไตที่สำคัญ และองค์ประกอบเหล่านั้นสะท้อนให้เห็นในเรื่องของวัฒนธรรม ในการดำเนินชีวิตของชาวไทดำ เป็นสาระสำคัญของบทนี้ โดยศึกษาถึงรูป ลักษณะและองค์ประกอบที่พบได้ทั่วไป ในบ้านไทดำ แยกออกเป็น 4 หมวด ได้แก่ ลักษณะของบ้าน (Village Form) องค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ ประโยชน์ที่ดินหลัก (Main Land-use Types) ผังและเส้นทางสัญจรภายใน (Road Network) และประเภทของสิ่งปลูกสร้างที่อยู่ภายในอาณาบริเวณรั้ว (Building Types within a House Compound) ซึ่งประมวลและวิเคราะห์จาก การสำรวจบ้านไทดำ จำนวนหนึ่งที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดเพชรบุรี

4.1 ลักษณะของบ้านไทดำ (Village Form)

บ้านไทดำเกิดจากการเกาะตัวกันตั้งบ้านเรือนเป็นชุมชน (ไม่ใช่บ้าน ตามการแบ่งเขตการปกครองท้องถิ่น) กระจายอยู่เป็นหย่อมๆ มีขนาดตั้งแต่ 20-30 หลังคาเรือนซึ่งเรียกว่า “บ้านก่อ” ไปจนถึงบ้านขนาดกลางมีขนาด ประมาณ 100-200 หลังคา และบ้านขนาดใหญ่ มีขนาดประมาณ 500 หลังคา เป็นต้น ถิ่นฐานในการตั้งบ้านมักเป็นที่ที่เอื้อต่อการทำเกษตรกรรมเป็นปัจจัย สำคัญ ลักษณะเช่นนี้ ก่อให้เกิดลักษณะที่สำคัญในทางกายภาพได้แก่ ภูมิ- ทัศน์บ้านไทดำเมื่อมองจากภายนอก มีทุ่งกว้างงามตาของไร่นาเป็นฉากหน้า ล้อมรอบกลุ่มเรือนเรียงรายต่อเนื่องกันอยู่เหนือท้องทุ่งแทรกตัวอยู่ในดงไม้ร่ม ครึ้มเป็นจุดศูนย์กลาง (รูป 4.1) และบ้านไทดำเป็นบ้านที่ยังครองความเยียบ สงบและน่าอยู่เฉกเช่นที่เป็นมา เป็นเพราะว่าเกิดตามธรรมชาติก่อนการตัด

ป.4.1 ภาพบ้านหนองเข้ ตำบลหนองปรัง
อำเภอเขาย้อย เพชรบุรี มองจากถนนเลียบ
คลองชลประทาน ด้านทิศตะวันตก

เส้นทางสัญจร เครือข่ายของถนน รวมทั้งคลองชลประทาน ทำให้องค์ประกอบเหล่านี้ทอดแนวจนไปไกลๆ ไม่พ่วงผ่านเข้าไปภายในย่านบ้าน ต่างจากชุมชนในระยะหลังที่มักมีเส้นทางสัญจรอันพลุกพล่านดึงดูดให้เกิดการหลั่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐาน

ตัวบ้านไทดำเองมีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นเวลานาน บางครั้งเกิดก่อนที่ระบบการแบ่งพื้นที่การปกครองในสมัยปัจจุบันจะเกิดขึ้นส่งผลให้คนบ้านเดียวกันแต่เดิมกลายเป็นคนต่างบ้านไป เช่นที่บ้านหนองเซ่ ที่มีการแบ่งเขตการปกครองของบ้านออกเป็น บ้านหนองเซ่เหนือและบ้านหนองเซ่ใต้

นอกจากนี้เมื่อบ้านไทดำมีการขยายตัวมักจะขยายตัวภายในพื้นที่จะขยายพื้นที่ของบ้านออกไปภายนอก ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายทางอากาศของบ้านหนองเซ่ ตำบลหนองปรือ อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ในช่วงเวลาต่างๆ แสดงให้เห็นว่า โดยสันฐานบ้านหนองเซ่มีลักษณะยาวไปในทิศเหนือ-ใต้ ล้อมรอบด้วยทุ่งนา รูปทรงและขอบเขตของบ้านมีลักษณะคงที่ ไม่มีการขยายตัวออกไปยังพื้นที่ภายนอกอย่างเด่นชัดในทิศใดทิศหนึ่ง แม้เวลาจะผ่านไปกว่า 40 ปี การขยายตัวที่มีนั้น เป็นการขยายตัวภายใน โดยการเพิ่มความหนาแน่นของกลุ่มเรือนในพื้นที่บ้าน

พ.ศ. 2496

พ.ศ. 2519

พ.ศ. 2523

พ.ศ. 2537

รูป 4.2 ภาพถ่ายทางอากาศของบ้านหนองเซ่เปรียบเทียบกัน 4 ช่วงเวลาปี พ.ศ. 2496, 2519, 2523 และ 2537

4.2 องค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก (Main Land-use Types)

องค์ประกอบที่สำคัญของบ้านมีอยู่ 3 อย่าง ได้แก่

4.2.1 กลุ่มเรือน

เรือนไผ่ดำมีลักษณะเป็นเรือนเสาสูง ปลุกสร้างอยู่เป็นกลุ่มตั้งเรียงรายต่อเนื่องกันไป การนิยมปลูกเรือนอยู่ใกล้กับพ่อแม่ญาติพี่น้อง ทำให้บ้านเรือนในชุมชนไผ่ดำเกาะกลุ่มกันค่อนข้างหนาแน่น มีลานดินกระจายแทรกอยู่ในระหว่างกลุ่มเรือน (รูป 4.3) ใช้เป็นลานร่วมในการนวดข้าวหลังการเก็บเกี่ยว และประกอบกิจกรรมอื่นๆ ร่วมกัน ลักษณะของบ้านเรือนก็คล้ายคลึงกันทั้งหมด ด้วยมีที่มาจากความเชื่อเหมือนกัน (สมชาย นิลอาริ, 2521: 42)

รูป 4.3 กลุ่มเรือนไผ่ดำของยายแดง แซ่มะซ้อย บ้านก่อ ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย เพชรบุรี

ลุงโพธิ์ ตือพงษ์ (2546) ผู้อาวุโสแห่งบ้านหนองเข้เล่าให้ฟังถึงภาพในอดีตของบ้านไผ่ดำว่า สมัยเมื่อลุงเป็นเด็ก เรือนทุกหลังปลูกเป็นเรือนหลังคาทรงกระดองเต่าเหมือนกันหมด ไร้แบบแปลกปลอมมั่วเจี๊ยน และวางสันจั่วไปตามแนวเหนือใต้ทุกหลัง ยิ่งเพิ่มความเป็นพวกเดียวกันของเหล่าคนในบ้านให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ปัจจุบันนี้อิทธิพลจากภายนอกพรากเรือนทรงกระดองเต่าแบบดั้งเดิมหมดไปแล้ว ความเสรีที่มีมากขึ้นทำให้การจำกัดความคิดคล้ายตามพวกเดียวกันคลายลง แต่ความมีลักษณะร่วมกันของเรือนยังคงประจักษ์ได้ทั้งด้านรูปแบบและการใช้วัสดุ แม้จะมีความแตกต่างปนเปื้อนอยู่บ้างก็ตาม องค์ประกอบและสิ่งปลูกสร้างภายในบริเวณที่ตั้งของกลุ่มเรือนนี้จะกล่าวถึงภายหลังในบทนี้ และการศึกษาในรายละเอียดถึงตัวเรือนเองเสนอไว้ในบทที่ 5

4.2.2 พื้นที่สาธารณะต่างๆ

พื้นที่สาธารณะต่างๆ ในบ้านไผ่ดำทั่วไปพอจะแบ่งออกได้เป็นกลุ่มใหญ่ 4 กลุ่มดังนี้

ก. วัด

แต่เดิมนั้นชาวไผ่ดำนับถือผี ทุกวันนี้หันมานับถือพุทธศาสนาเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไปเป็นส่วนใหญ่ นำแปลกอย่างยิ่งที่การนับถือผียังคงมีอยู่มิคลายแม้เขาจะเป็นชาวพุทธเต็มตัวแล้วก็ตาม เป็นการประนีประนอมโดยที่ไม่ตัดความเชื่อเดิมออกและไม่ปฏิเสธศาสนาใหม่ นำมาหลอมรวมเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ยกเว้นชาวไผ่ดำส่วนน้อยที่เข้ารับเป็นคริสต์ศาสนิกชนเท่านั้น

ที่เลิกนับถือผีเรือน (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 19) วัดจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจที่เกิดขึ้นภายหลัง แต่มีเฉพาะในชุมชนที่ค่อนข้างใหญ่เท่านั้น ส่วนที่มีขนาดเล็กใช้วัดร่วมกับชุมชนคนไทยและชนหมู่น้อยกลุ่มอื่นอย่างไม่แปลกแยก ในภาพรวมของการสำรวจศึกษาบ้านไทดำหลายๆ บ้านไม่มีวัดอยู่ภายใน เช่น บ้านก่อ บ้านหนองเข้ ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

ข. สถานที่ราชการ

สิ่งที่มีอยู่คู่วัดเสมอคือโรงเรียน ดังนั้นจึงคล้ายๆ กับวัด ที่บ้านไทดำไม่ได้มีโรงเรียนทุกบ้าน เด็กไทดำในบ้านขนาดเล็กก็ต้องไปโรงเรียนในบ้านที่ใหญ่กว่า นอกจากโรงเรียนแล้วประเภทของสถานที่ราชการอื่นๆ ที่มีตั้งอยู่ในบ้านไทดำก็จะขึ้นอยู่กับขนาดของบ้าน บ้านที่มีขนาดเล็กก็อาจไม่พบสถานที่ราชการใด ยกเว้นมีที่ทำการของผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งจริงแล้วก็เป็นการเอาป้ายไปติดไว้ที่เรือนของคนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้านให้กับทางราชการนั่นเอง ในบ้านที่มีขนาดใหญ่ขึ้นไป ประเภทของสถานที่ราชการก็อาจมีหลากหลายมากขึ้น เช่น สถานีอนามัย สหกรณ์ หรือเดี๋ยวนี้อาจเป็นอาคารที่ปลูกสร้างใหม่ของสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นต้น (รูป 4.4) ในบ้านขนาดกลางถึงใหญ่ บางบ้านยังมีสถานที่ราชการประเภทอื่นที่มีไว้เพื่อให้บริการประชาชนนอกเหนือไปจากงานบริการประเภทที่เกี่ยวกับการปกครองและงานทะเบียน เช่น ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน (รูป 4.5) ศาลาประชุมลูกบ้าน (รูป 4.6) ศาลาริมทางเอาไว้อบรมประจำทาง (รูป 4.7) เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นสิ่งปลูกสร้างที่อยู่ภายนอกกลุ่มเรือน ตามสภาพการณ์ของสาธารณูปการที่ทยอยเกิดขึ้นภายหลังการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนจนมั่นคงเข้ารูปเข้ารอยแล้ว

รูป 4.6 ศาลาริมทางด้านทิศเหนือบ้านหนองเข้

รูป 4.7 ศาลาประชุมลูกบ้านของบ้านหนองเข้

รูป 4.4 ป้ายแสดงทางไปที่ทำการของสถานที่ราชการต่างๆ ตั้งอยู่บนถนนสายหลักในตำบลหนองปรัง

รูป 4.5 ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านห้วยท่าช้าง ตำบลหนองปรัง ตั้งอยู่บริเวณแยกจุดตัดระหว่างถนนที่เข้าจากคลองชลประทาน และถนนสายรองกระจายไปยังพื้นที่ต่างๆ ในบ้าน

รูป 4.8 ร้านค้าย่อยในบ้านห้วยท่าช้าง, ร้านค้าย่อยตั้งอยู่บนถนนสายหลักในตำบลหนองปรัง, และร้านค้าย่อยในบ้านหนองเข้

รูป 4.9 ที่รับซักรีดผ้าในบ้านหนองเข้

ค. พื้นที่สาธารณะอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริการ

นอกจากวัดและสถานที่ราชการแล้ว ก็มีลานบ้านซึ่งเป็นลานกลางที่ชาวบ้านทุกคนจะเข้ามาใช้ร่วมกันได้ (แต่ไม่จำเป็นต้องอยู่ตำแหน่งตรงกลางของบ้าน) ในหลายๆ บ้านพบว่า ลานบ้านนี้ใช้เพื่อติดตลาดนัดหรือจัดงานชุมนุม แต่เดิมลานบ้านนี้เป็นลานดิน แต่เดี๋ยวนี้กลายเป็นลานคอนกรีตไปมากแล้ว

เนื่องจากการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันเปลี่ยนไป และบางครั้งจำเป็นจะต้องพึ่งพิงสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ทำให้พบอาคารและพื้นที่ประเภทอื่นๆ อีกในบ้านไผ่ดำหลากหลายขึ้น เช่น ร้านค้าย่อย (รูป 4.8) ร้านขายน้ำมัน ร้านรับซ่อมรถ ร้านก๋วยเตี๋ยว หรือแม้กระทั่งที่รับซักรีดผ้า (รูป 4.9) และที่ให้บริการอินเทอร์เน็ต (บางแห่ง อบต. เป็นผู้ให้บริการเอง) เป็นต้น ยิ่งหมู่บ้านใหญ่ จำนวนสถานที่ที่อำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตที่จำต้องใช้เงินเป็นปัจจัยในการซื้อหาจึงมีมากกว่าบ้านเล็กเป็นที่สังเกตได้ชัดเจน

4.2.3 พื้นที่สำคัญทางความเชื่อต่างๆ

พื้นที่สำคัญทางความเชื่อนี้แยกออกเป็นประเภทได้ 2 ประเภท และมีอยู่ในทุกบ้านไผ่ดำ

ก. ศาลผีประจำบ้าน

องค์ประกอบสำคัญที่แสดงความเป็นชุมชนไผ่ดำ คือการมีศาลผีประจำบ้าน เรียกว่า ศาลพ่อปู่บ้าง ศาลเจ้าปู่บ้าง หรือ ศาลคุณพ่อ ศาลเจ้าพ่อ ก็มี เมื่อก่อสร้างบ้านเรือนจนสามารถตั้งชุมชนเป็นปึกแผ่นแล้ว ก็เริ่มสร้างศาลผีประจำบ้านขึ้น (มานิตา เชื้อนันทน์, 2541: 61) เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง โดยเลือกตั้งไว้บริเวณลานใต้ต้นไม้ใหญ่ปากทางเข้าบ้านหรือชายขอบด้านหนึ่งของกลุ่มบ้านเรือน เพื่อเป็นที่ชุมนุมกันประกอบพิธีเช่นไหว้ประจำปี ให้ผีบ้านผีเมืองปกป้องผองภัยจากสิ่งชั่วร้ายและบันดาลให้อยู่ดีมีสุข หรือหากมีเหตุไม่ดั่งใจเกิดขึ้นในบ้าน ก็อาจมีการเซ่นไหว้เพิ่มพิเศษเป็นครั้งคราว (สมทรง นุราชพัฒน์, 2540: 24) เพื่อปิดเป่าเหตุร้ายให้มลายไป ศาลผีจึงเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวทางใจยามทุกข์ร้อนของผู้คนในบ้าน

บริเวณศาลผีประจำบ้านถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อยังไม่มีพิธีกรรมใดๆ และในบางที่ดูเหมือนพื้นที่ที่ถูกทิ้งร้างจนหญ้าขึ้นรก แต่ก็ไม่มีใครไถกล้ำกราย ถึงคราวมีพิธีกรรมประจำปีจึงมีการถางหญ้าตัดกวาดให้โล่งสะอาด พร้อมรับผู้คนมาชุมนุมประกอบพิธีกรรม ความเปลี่ยนแปลงปรากฏให้เห็นเมื่อชุมชนไทดำที่มีขนาดใหญ่ถูกแบ่งซอยออกเป็นบ้านย่อยตามการแบ่งเขตการปกครองท้องถิ่น ที่ตามมาด้วยการแยกสร้างศาลผีประจำบ้านที่เกิดขึ้นใหม่บนการตั้งถิ่นฐานที่มีมาแต่เดิมตอบรับกับแนวทางการปกครองท้องถิ่นของไทย ตัวอย่างเช่นบ้านหนองเซ่ ซึ่งมีศาลผีประจำบ้านอยู่ 2 แห่ง ทั้งสองแห่งตั้งอยู่บนถนนที่เป็นทางหลักเข้าบ้าน ศาลผีประจำบ้านแห่งแรกตั้งอยู่ทางทิศเหนือ เยื้องไปทางตะวันออก หากมาจากตำบลหนองปรังจะต้องผ่านศาลก่อนถึงหมู่บ้าน ศาลผีแห่งนี้เป็นศาลผีของบ้านหนองเซ่เหนือ เป็นศาลขนาดเล็ก และมีศาลอยู่เพียงศาลเดียว ศาลผีแห่งที่สองตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของบ้าน พื้นที่ศาลมีขนาดใหญ่กว่าพื้นที่ศาลด้านทิศเหนือ เป็นศาลของบ้านหนองเซ่ใต้ ตัวศาลเองประกอบไปด้วยศาล 2 ศาล ได้แก่ศาลผีและศาลเจ้าที่

นอกจากนี้ การพัฒนายังชักพาให้ลานดินรอบศาลผีประจำหมู่บ้านหลายแห่งถูกกลบทับด้วยลานคอนกรีตที่เรียบเตียนสะอาดตา ปราศจากหญ้ารก แต่มีความกระด้างแข็งและแล้งร้อนพ่วงติดมาด้วยเสมอ (รูป 4.10) ในทางกลับกันชาวบ้านเลยใช้ประโยชน์เป็นลานตากพืชผลทางการเกษตรไปเสียเลย หรือศาลผีของบางบ้านเดี๋ยวนี้ก็มีรั้วรอบขอบชิดเสียแล้ว เช่นศาลผีของบ้านห้วยท่าช้าง เป็นต้น

รูป 4.10 ศาลผีของบ้านหนองเซ่ใต้ มีสองศาล และมีศาลาเล็กอยู่ภายในบริเวณด้วย ตัวพื้นลานของศาลเป็นลานคอนกรีตและมีชาวบ้านนำพืชผลทางการเกษตรมาตากแดดให้แห้งอยู่เสมอ เมื่อไม่มีการใช้งาน

ข. ป่าแส่ว

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์อีกแห่งหนึ่งของบ้านไทดำคือป่าแส่ว อันเป็นป่าบริเวณท้ายบ้าน ใช้เป็นป่าช้าของชุมชน เมื่อมีการตายพิธีศพจะจัดขึ้นที่เรือน ถือเป็นครั้งสำคัญที่ทุกคนจะหยุดการทำงานประจำเพื่อร่วมพิธี เสร็จจาก

พิธีที่เรือนแล้วจึงนำศพไปเผาที่ป่าแหว่ ต่อด้วยการเก็บกระดูกและทำพิธีส่งวิญญาณกลับไปยังเมืองแดง หรือ แถน มีนัยยะที่สำคัญ 2 ประการ ประการหนึ่งนั้นหมายถึงเมืองแห่งเทวดาหรือเมืองฟ้าเมืองสวรรค์อันเป็นดินแดนแสนสุขในมโนคติ อีกประการหนึ่งหมายถึงเมืองศูนย์กลางของไผ่ดำในดินแดนเวียด-นามฝ่ายเหนือหรือถิ่นฐานบ้านเดิมที่สิบสองจุไท

ทุกวันนี้การเผาศพนิยมทำที่วัดซึ่งสะดวกกว่า จากนั้นจึงเก็บกระดูกมาทำพิธีส่งวิญญาณกันต่อที่ป่าแหว่ พิธีส่งวิญญาณกลับเมืองแดงนี้ หมอผู้ทำพิธีจะท่องบทบอกทางนำวิญญาณของผู้ตายตั้งแต่ออกจากป่าแหว่ ผ่านไปที่ละย่านที่ละถิ่นจนถึงหนองคาย ช้ามโขง ผ่านเวียงจันทร์ เข้าเวียดนาม สู่มืองแดง (โรงเรียนชุมชนวัดดอนคลังมิตรภาพที่ 178, 2542: 54) ป่าแหว่ที่ดูผิวเผินคล้ายสถานที่อันรกร้าง แท้จริงแล้วเป็นสถานที่เชื่อมโยงจิตใจไปสู่บ้านพ่อแม่เมืองแม่ ช่วยเติมเต็มมิติที่ขาดหายไปในชีวิตของคนที่ถูกพลัดพรากจากถิ่นเกิด คติความเชื่อห้ามสร้างเรือนทับป่าแหว่ (โชติมา จตุรงค์, 2540: 97) มีนัยยะแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ผืนนี้ได้รับการสงวนรักษาไว้ให้คงอยู่คู่บ้านไผ่ดำตราบนานเท่านาน

ตำแหน่งของป่าแหว่ถูกกำหนดไว้ให้อยู่ห่างจากกลุ่มบ้านเรือนออกไปสักหน่อยหนึ่งในระยะที่เดินถึงได้สะดวก ในทิศทางที่ต่างกันออกไปในแต่ละบ้าน ป่าแหว่แห่งบ้านหนองเซ้อยู่ทางปากตะวันตกของบ้าน แต่บ้านแม่ประจันต์นั้นป่าแหว่กลับอยู่ทางปากตะวันออก ส่วนที่บ้านกวยป่าแหว่ตั้งไว้ทางด้านเหนือ อย่างไรก็ตาม ทุกแห่งสัมพันธ์กับทิศทางลมประจำถิ่นที่พัดมาจากทางทิศใต้ จะได้หอบพาเอาฝุ่นควันจากการเผาศพปลิวพ่นเลยบ้านออกไป

ในบ้านใหญ่ๆ หรือในระดับตำบล ป่าแหว่อาจมีได้มากกว่าหนึ่งแห่ง เช่นที่ตำบลหนองปร่งมีป่าแหว่อยู่ 3 แห่ง ในพื้นที่ป่าแหว่มักจะมีศาลเล็กอยู่หนึ่งศาล (รูป 4.11) อาจารย์ ปานถนอม คงยิ้มละมัย แห่งบ้านหนองปร่งให้ข้อมูลว่า ศาลนี้เป็นศาลสำหรับผีในป่าแหว่นั้น นอกจากนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าในพื้นที่ป่าแหว่บางแห่งมีที่ทำการของสถานที่ราชการอยู่ด้วย ซึ่งปลูกสร้างในภายหลังและน่าจะเกิดมาจากการขาดแคลนที่ดินหรืองบประมาณในการตั้งสถานที่ราชการ เช่น ในป่าแหว่แห่งหนึ่งของตำบลหนองปร่งมีที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลตั้งอยู่ด้วย

รูป 4.11 ป่าแหว่แห่งหนึ่งในตำบลหนองปร่ง เป็นป่าแหว่ของบ้านหนองเซ่

4.3 ถนนหนทาง / เส้นทางสัญจรภายในบ้าน (Road Network)

ลักษณะทางกายภาพโดยรวมของบ้านไทดำมีกลุ่มบ้านเรือนเป็นใจกลาง ศาลมีประจำบ้าน ป่าช้า วัด โรงเรียน และอื่นๆ กระจายโอบอยู่ชายขอบด้านนอก ทั้งหมดนี้แวดล้อมด้วยท้องทุ่งเกษตรกรรมงามตาบ้านไทดำแถบเพชรบุรีไม่มีขั้วประตูปากทางเข้าบ้าน การตัดกันอย่างชัดเจนระหว่างพื้นที่ภายนอกและย่านที่ตั้งกลุ่มบ้านเรือนเป็นเสมือนประตูได้เป็นอย่างดี โดยไม่จำเป็นต้องมีสัญลักษณ์ใดๆ แสดงไว้ เมื่อคนแปลกหน้าอย่างเราผ่านเข้าไปก็รู้สึกได้ถึงการก้าวล่วงสู่สถานที่ของผู้อื่น ต้องเร่งพาตัวเข้าทำความรู้จักกับเจ้าของถิ่น ซึ่งไทดำทั่วไปก็ต้อนรับแขกเยือนด้วยน้ำใจไมตรีเสมอ

ในภาพรวมโครงข่ายถนนหนทางภายในบ้านไทดำมีรูปแบบการเชื่อมต่อกันตามธรรมชาติ (Organic) ไม่มีการวางแผน (Planned) หรือขยายตัวอย่างเป็นระบบหรือเป็นกิจลักษณะอย่างไร (Unsystematic) ทั้งถนนภายในบ้านไทดำไม่ค่อยมีลักษณะของโครงข่ายถนนที่สานกันเป็นตาราง (Grid) หรือโครงข่ายถนนที่เชื่อมกันด้วยถนนเล็กๆ สั้นๆ ที่ทำให้เกิดทางเลือกในการเดินทางได้มากกว่าหนึ่งทาง (Rings) ดังแสดงให้เห็นในผังของบ้านหนองเข้ (รูป 4.12) ซึ่งลักษณะเช่นนี้พบในชุมชนไทยดำขนาดใหญ่ระดับตำบลด้วย คือเป็นชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวกันอย่างไม่ใคร่มีกฎเกณฑ์ของบ้านหลายๆ บ้านเข้าด้วยกัน

ลักษณะของถนนภายในบ้านไทดำพอแยกลำดับออกได้ 3 ประเภท ถนนสายหลักที่นำเข้าสู่บ้านไทดำ เป็นถนนสายรองที่ตัดแยกจากถนนสายหลักเข้าสู่เมือง และเป็นเส้นทางเชื่อมโลกภายนอกกับชุมชนไทดำ (รูป 4.13) ในหลายๆ หมู่บ้าน ถนนสายนี้มักจะมีขนาดแคบเล็กลง ผิวถนนมักเป็นคอนกรีตหรือมีฉะนั้นก็ลาดยาง เมื่อพุ่งแนวเข้าสู่ภายในบ้านถนนสายนี้ก็กลายเป็นถนนสายหลักของชุมชน ลดเลี้ยวเลาะเลียบไปในระหว่างบ้านเรือน (รูป 4.14) แสดงให้เห็นการพัฒนาจากทางคนเดินที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ มิใช่ถนนที่ตัดด้วยการส่องกล้องวัดระยะจนตรงเผง ถนนกว้างพอต่อการวิ่งรถคันเดียวได้สะดวก หากสวนกันต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ รถที่เคลื่อนเข้าไปต้องใช้ความเร็วต่ำ อย่างไรก็ตาม ภายในชุมชนไทดำไม่มีใครมีรถยนต์วิ่งไปมาอย่างดีก็มีเพียงรถจักรยาน รถจักรยานยนต์ และรถอีแต๋นที่วิ่งผ่านนานๆ คับ ถนนครองความโล่งและเงียบสงบเป็นส่วนใหญ่

ในบ้านยังมีถนนสายย่อยๆ ที่มีขนาดเล็กๆ แยกออกจากถนนสายหลัก ถนนเหล่านี้มักเป็นถนนแยกออกจากบ้านในทิศอื่นๆ ไปสู่ไร่หรือนา หรือเป็นถนนที่เข้าไปยังกลุ่มเรือนบางกลุ่ม ถนนนี้ถ้ามีระยะยาวจะพบว่าถนนจะมีลักษณะค่อนข้างคดเคี้ยว น้อยครั้งที่จะวกกลับไปเชื่อมกับถนนหลักของบ้านด้านอื่น แต่ถ้าเป็นถนนสั้นลักษณะถนนจะค่อนข้างตรงพุ่งตรงเข้าสู่เรือนเลย ผิวของถนนนี้มักเป็นดินหรือโรยด้วยหิน (รูปที่ 4.15) ขนาดของถนนค่อนข้างแคบ บางสายเป็นเพียงแค่ว่าทางเดินเล็กๆ เท่านั้น และหลายๆ สายรถเข้าไม่ได้ ยกเว้นรถจักรยานยนต์หรือรถจักรยาน

มองเข้าไปยังบ้านหนองปรัง

มองออกไปยังถนนเพชรเกษม

รูป 4.13 ถนนสายหลักที่เข้ายังตำบลหนองปรัง แยกออกมาจากถนนเพชรเกษม

รูป 4.14 ถนนสายหลักสายหนึ่งของบ้านห้วยท่าช้าง

รูป 4.15 ถนนดินสายหนึ่งในบ้านหนองเข้

รูป 4.12 ผังบ้านหนองเต้

นอกจากนี้ ยังมีเครือข่ายทางเดินเป็นทางดินธรรมชาติเชื่อมต่อกับถนนรอง เป็นทางเชื่อมต่อเรือนต่อเรือนและเป็นทางลัดระหว่างเรือนผ่านไปยังเรือนอื่นๆ (รูป 4.16) กระจายอยู่ทั่วพื้นที่บ้าน ถนนเหล่านี้เป็นทางเดินในอาณาเขตเรือนเอง โดยมากเป็นทางเดินตัดผ่านลานดินของเรือน คล้ายสายใยที่ร้อยผูกความเป็นญาติพี่น้องให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น รั้วรอบของบ้านเรือนมีบ้างไม่มีบ้าง การผ่านเข้าออกถึงกันเป็นไปโดยเสรีในบ้านถิ่นเดียวกัน ส่วนเรือนที่เกาะตัวอยู่ขอบด้านนอกติดกับพื้นที่เกษตรกรรมก็เปิดเป็นช่องทางออกสู่ที่ทำกินด้วย ยามเมื่อเราไปเยือนเขาก็พาเดินออกบ้านโน้น ทะลุบ้านนี้ เลาะเลียบบ้านนั้น แสดงความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันได้โดยสะดวกดาย

ด้วยเหตุนี้ ลักษณะที่สำคัญที่สุดที่ได้จากการศึกษาเปรียบเทียบผังโครงข่ายถนนในบ้านไทดำในครั้งนี้คือ โครงข่ายถนนหนทางภายในบ้านไทดำไม่มีรูปแบบที่แน่นอนอย่างหนึ่งอย่างใด ทั้งที่ในบ้านหนึ่งๆ จะมีองค์ประกอบหรือประเภทของการใช้พื้นที่ดังที่กล่าวมาครบทุกประเภท ผังถนนมีลักษณะคดเคี้ยวตามธรรมชาติ ไม่ใช่ผังถนนที่มีการวางแผนตัดเป็นแนวเส้นตรง และถนนหลักของบ้านน้อยสายที่จะวนหากันเป็นวง (Loop) ในภาพรวมผังถนนในพื้นที่ลักษณะเป็นเหมือนกิ่งก้านสาขาของต้นไม้ (Bush) มีถนนหลักเป็น (แกน) กิ่งหลักและถนนรองที่นำไปสู่ทางเข้าบ้านต่างๆ เป็นเหมือนกิ่งต้นไม้เล็กๆ สั้นๆ

อย่างไรก็ตามถนนในบ้านไทดำที่มีทางเดินย่อยๆ โดยไม่แบ่งแยกเป็นถนนอย่างชัดเจนไปในกลุ่มเรือนต่างๆ ทำให้มองได้ว่าเป็นโครงข่ายถนนเสมือน และเป็นตัวสร้างวงแหวนการสัญจร (Rings) วนเชื่อมระหว่างถนนต่างๆ ทั้งยังทำหน้าที่ร้อยความเป็นพวกเดียวกันเข้าไว้อีกด้วย นอกจากนี้ถนนยังเป็นแกนให้สาธารณูปโภคอื่นๆ คือ ไฟฟ้า โทรศัพท์ และประปา เกาะติดนำความสะดวกสบายสู่ชีวิตชาวไทดำเทียบเคียงได้กับมาตรฐานของชุมชนคนไทยในชนบททั่วไป แต่บางบ้านเครือข่ายของระบบประปายังไม่ครอบคลุมถึงทั่วทั้งหมด มีหลายครัวเรือนที่ยังอาศัยน้ำบ่อที่ขุดขึ้นบ้าง น้ำฝนจากฟ้าบ้าง เป็นน้ำใช้อุปโภคบริโภคดังเช่นที่เป็นมาแต่เดิม

4.4 สิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในอาณาบริเวณรั้ว (Building Types within a House Compound)

สิ่งต่างๆ ที่กำหนดขอบเขต ตั้งอยู่ และปลูกสร้างในอาณาบริเวณของเรือน มีอยู่ด้วยกันหลักๆ 3 ประเภทดังนี้

4.4.1 รั้ว

รั้วเป็นสิ่งปลูกสร้างที่ล้อมขอบเขตของอาณาบริเวณเรือนภายในหมู่บ้านไทดำ แต่ขอบเขตที่ล้อมนี้ เป็นขอบเขตหลวมๆ ตัวรั้วเองก็ทำขึ้นอย่างง่ายจากสิ่งที่หาได้ในท้องถิ่น ไม่หมายให้มั่นคงแข็งแรงเพื่อป้องกันการรุกรานจากภายนอกแต่อย่างใด บางทีก็ทำเพื่อกันสัตว์เท่านั้น บางเรือนไม่มีรั้วรอบเลย

รูป 4.16 ทางดินเชื่อมกลุ่มเรือนกลุ่มหนึ่งในบ้านหนองเข้

เพียงปลูกต้นไม้ตามแนวขอบที่ดินไว้บ้าง พอให้สังเกตเห็นว่าเป็นเขตเรือนก็พอ เขาพูดในทำนองเดียวกันว่าไม่มีใครเข้ามาเอาอะไรหรอก ทุกบ้านเป็นญาติพี่น้องกัน ใครแปลกหน้าเข้ามาก็รู้หมด การปลูกเรือนอยู่ในหมู่ญาติพี่น้องและความเป็นพวกเดียวกันเป็นรั้วที่มองไม่เห็น ไม่จำเป็นต้องสร้าง แต่ป้องกันภัยได้เป็นอย่างดี ดังนั้นมักพบว่ามีเรือนอยู่หลายหลังภายในรั้วเดียวกัน

วิสูตรธรรมชาติหลากหลายชนิดที่มีอยู่ในท้องถิ่น ชาวไทดำสามารถหยิบจับมาทำเป็นรั้วบ้านได้อย่างง่ายดาย ที่เห็นได้ทั่วไปคือการนำไม้ไผ่รวกขนาดยาว 3-4 ศอก มาขัดตามแนวตั้งสลับนอกในกับไม้เงินที่วางแนวนอน 3 แถว (รูป 4.17) ซึ่งปัจจุบันไม่จำเป็นต้องเข้าไปหาตัดไม้ไผ่รวกมาใช้เองแล้ว เมื่อมีผู้ตัดนำมาวางขายเป็นมัดๆ สามารถหาซื้อได้ในหัวเมืองชนบททั่วไป แต่ที่ตัดเอากิ่งไม้มาริดแขนงและใบออก แล้วนำมาขัดด้วยวิธีการเดียวกับไม้ไผ่รวกก็มี กลายเป็นรั้วขัดแตะที่มีกิ่งไม้แนวตั้งตรงบ้างคดงอบ้างดูเป็นธรรมชาติที่มีความงามอยู่ในตัวโดยไม่ต้องปรุงแต่ง อย่างไรก็ตามพบว่ารั้วไม้ไผ่ของบางบ้านเริ่มมีการตัดปลายให้เรียบเสมอกัน และพบมากในหมู่บ้านขนาดกลาง เช่นหมู่บ้านห้วยท่าช้าง อาจารย์ ปานถนอม คงยิ้มละมัย ให้ข้อมูลว่า ชาวบ้านที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจดีมีความคิดว่ารั้วไม้ไผ่ปลายตัดมีความสวยงามและแลดูเป็นระเบียบเรียบร้อยกว่ารั้วไม้ไผ่ปลายแหลม

นอกจากรั้วไม้ไผ่แล้วไทดำหลายครัวเรือนถ่ายทอดความเป็นนักเพาะปลูกไว้ในการทำรั้วรอบด้วย โดยการปลูกต้นไม้จำพวกชบา ช่อย มะขาม เป็นต้น ให้ขึ้นเบียดต่อเนื่องกันเป็นแนวยาวไปตามขอบที่ดิน จัดแต่งอยู่เสมอให้เป็นแถวเป็นแนวคงสภาพอยู่ในระดับสูงเพียงเอวหรืออก รั้วต้นไม้ชนิดให้สีเขียวสดใสนอกเงยได้ ไม่ผูกพัน แกมมะขามต้นเตี้ยยังเป็นรั้วกันได้อีกด้วย ยามแตกยอดอ่อนเด็ดไปต้มแกงเป็นอาหารมีอร่อยได้โดยง่าย (รูป 4.18) ที่ทำเป็นรั้วหนามไผ่ ด้วยการเอาลำไผ่ที่มีแขนงติดอยู่มาสะไว้ก็มี

รูป 4.17 ลักษณะรั้วที่ทำมาจากไม้ไผ่รวกบ้านห้วยท่าช้าง

รูป 4.18 ชาวบ้านกำลังเก็บยอดมะขามจากรั้วมะขามในบ้านห้วยท่าช้าง

บางครั้งเรือนเห็นประโยชน์อื่นๆ ของทางใบตาลที่หาได้ง่ายในจังหวัดเพชรบูรณ์นอกเหนือจากการใช้เป็นเชื้อไฟ เขาเอาทางของใบตาลซึ่งเป็นแท่งตรงที่ตัดเอาส่วนใบไปใช้ประโยชน์แล้ว เหลือเพียงโคนใบที่ทิ้งร่องรอยเป็นรัศมีติดอยู่เล็กน้อย วางตั้งเรียงต่อกันโดยมีไม้โครง้านวนอนเป็นโครงยึดเป็นรั้วบ้านที่ดูแปลกตาต่างไปจากที่เคยเห็นทั่วไป และบ่งบอกถึงถิ่นที่ตั้งได้เป็นอย่างดี

สำหรับประตูรั้ว มักทำประตูเป็นรั้วไผ่หรือรั้วไม้ ตีช่องห่างๆ กันหลายๆ บ้านเอาทางของใบตาลตรงโคนใบที่ทิ้งร่องรอยเป็นรัศมีติดอยู่เล็กน้อย มาวางเป็นที่กั้นให้ประตูปิดลงกับรั้ว (รูป 4.19) บางบ้านใช้ทางตาลนี้มากกว่าหนึ่งทางในการปิดประตูรั้ว ชาวบ้านที่บ้านก่อบอกว่า ทางตาลนั้นจะไหวง่าย เมื่อปิดประตูรั้วลงและมีคนแอบมาเปิด ทางตาลจะส่งเสียงกรรกรากปลุกให้ชาวบ้านตื่นมาดูว่าเกิดอะไรขึ้น

รูป 4.19 แสดงภาพประตูรั้วที่ปิดและเปิดโดยมีทางตาลเป็นตัวถ่วงน้ำหนัก

อย่างไรก็ตามการศึกษาสำรวจพบว่า หากเรือนใดที่ปลูกขึ้นใหม่ และปลูกในลักษณะและตามทรงที่นิยมกันในปัจจุบัน คือเป็นเรือนติดดินแทนที่จะเป็นเรือนเสาสูง และปูหลังคาบ้านด้วยกระเบื้องลอนคู่หรือกระเบื้องซีแพค รั้วของเรือนนั้นมีแนวโน้มว่าจะมีรั้วคอนกรีต หมายความว่า รั้วไม้ไผ่ยังคงใช้อยู่สำหรับเรือนที่ปลูกสร้างเป็นเรือนเสาสูง รั้วที่เป็นต้นไม้พบบ่อยๆ รวมถึงรั้วสังกะสีด้วย รั้วหลายๆ ประเภทนี้พบปะปนกันไปในถนนสายเดียวกันก็มี และมีแนวโน้มว่ารั้วไม้ไผ่ของเรือนที่ตั้งอยู่บนถนนสายหลักจะเปลี่ยนไปเป็นรั้วคอนกรีตมากกว่ารั้วไม้ไผ่ของเรือนที่ตั้งอยู่บนถนนสายย่อย ในเรื่องของประตูรั้วก็พบแนวโน้มเช่นเดียวกับรั้ว คือถ้ารั้วเป็นรั้วคอนกรีต ประตูรั้วก็มักจะเป็นประตูเหล็ก ถ้ารั้วเป็นรั้วไม้ไผ่ ประตูรั้วก็มักจะเป็นประตูโปร่งทำด้วยไม้ไผ่ สะไว้ด้วยทางตาล หรือประตูรั้วชนิดสังกะสี ประตูรั้วเหล่านี้จำนวนมากเปิดเข้าหาถนนสายหลัก

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นรั้วโปร่งๆ ที่แบ่งกันอาณาเขตแต่ไม่กั้นความสัมพันธ์ทางสังคม สายตาของผู้คนในบ้านสามารถมองลอดผ่านไปยังเรือนข้างเคียงหรือพื้นที่สาธารณะภายนอกได้ ในทางกลับกัน ผู้คนภายนอกก็สอดสายตาลอดเข้ามาภายในบริเวณรั้วได้ การทำรั้วรอบของชาวไทดำไม่มี

หลักว่าต้องทำรอบด้าน หลายเรือนมีรั้วเพียงบางด้าน ปล่อยให้ด้านที่เหลือเชื่อมเป็นเนื้อเดียวกันกับพื้นที่ภายนอก ประตูรั้วไม่ใช่ของจำเป็นว่าจะต้องมีที่ไม่มีก็มีมาก ส่วนที่มีบางที่ก็เปิดค้างทิ้งไว้ เป็นเพียงสัญลักษณ์ของทางเข้าบ้านที่แทบไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการเปิดปิดเลย

ความสัมพันธ์กันทางสังคมอันแน่นแฟ้นเป็นเครื่องป้องกันความปลอดภัยให้เกิดความอุ่นใจ จนรั้วรอบขอบชิดไม่ต้องทำหน้าที่นี้ มีไว้เพื่อแสดงอาณาเขตมากกว่า แต่อิทธิพลจากความเจริญที่ศิลปกลานเข้าไปเริ่มส่งผลกระทบให้เห็นที่รั้วบ้านเป็นลำดับแรก บ้านชาวไทดำบางครัวเรือน โดยเฉพาะที่อยู่ใกล้ทางคมนาคมสายหลัก หันมาเปลี่ยนรั้วโปร่งที่ทำจากวัสดุธรรมชาติเป็นรั้วทึบที่ก่อด้วยวัสดุอุตสาหกรรมจำพวกอิฐและคอนกรีตบล็อกกันบ้างแล้ว โดยมีประตูรั้วแน่นหนาไว้ปิดเปิดเยี่ยมบ้านของคนเมืองทั่วไป

4.4.2. สิ่งปลูกสร้างที่อยู่ภายในอาณาบริเวณรั้ว

ก. เรือนเสาสูง

ในอาณาบริเวณที่รั้วล้อมมีเรือนเสาสูงตั้งเป็นประธาน หลายๆ เรือนเป็นเรือนเก่าสร้างมากกว่า 50-60 ปีแล้ว และเรือนเหล่านี้เป็นเรือนไม้เกาะกลุ่มกันอยู่โดยมีลานดินเป็นตัวเชื่อมเรือนเข้าด้วยกัน ไม่พบว่าการวางกลุ่มเรือนล้อมลานมีแบบแผนในลักษณะเช่นใด อย่างไรก็ตามเรือนที่มีลักษณะนิยมในปัจจุบันก็พบอยู่เป็นจำนวนพอสมควร หลายๆ หลังเป็นเรือนชั้นเดียว ปลูกติดดิน โดยมากเป็นเรือนก่ออิฐถือปูนที่ปลูกขึ้นใหม่ในพื้นที่ใกล้ๆ กับเรือนเสาสูงเดิม เรือนสองชั้นมีบางหลังก็เป็นเรือนผสมระหว่างเรือนก่ออิฐถือปูนในชั้นล่าง และเรือนไม้ในชั้นบน เป็นที่น่าสังเกตว่ามีเรือนเสาสูงหลายๆ เรือนถูกปล่อยให้ทิ้งร้างไม่มีคนอยู่และไม่มีการซ่อมแซม ซึ่งน่าเป็นกังวลว่าในอนาคตเรือนเหล่านี้คงถูกรื้อลงไป และถ้าเป็นเช่นนั้นบรรยากาศภายในบ้านไทดำคงเปลี่ยนไปจากเดิมเป็นอย่างมาก

ใต้ถุนอันโล่งของเรือนเสาสูงนั้นมีพื้นเป็นดินอัดแน่นที่ถมสูงกว่าพื้นลานภายนอกราว 1 ฝ่ามือ ใช้สำหรับพักผ่อนยามกลางวัน เลี้ยงดูเด็ก ทอดผ้า รวมถึงเก็บเครื่องมือเกษตรกรรม (รูป 4.20) แม้ว่าในหมู่คนไทย การทอดผ้าใช้เองในครัวเรือนหมดไปตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองแล้ว แต่ในหมู่ชนชาวไทดำยังคงมีการทอดผ้าสืบมาจนทุกวันนี้ ก็ทอดผ้าของหลายครัวเรือนยังตั้งถาวรครอบพื้นที่ใต้ถุนเรือนมุมหนึ่งรอคุณปู่คุณย่าลงมาทอดเส้นไหมใยฝ้ายให้เป็นผืนยามว่างจากงานประจำ ทั้งเมื่อเสื้อผ้าที่มีวางขายหลายหลากในท้องตลาด ปัจจุบันเป็นทางเลือกของหญิงไทดำรุ่นใหม่ การสานต่อความชำนาญในการทอดผ้าก็ค่อยๆ เลือนไป หลายครัวเรือนทยอยเลิกทอดผ้ากันไปมากแล้ว พร้อมกับกับการหายไปของก็ทอดผ้าที่ใต้ถุนเรือน ในทางตรงกันข้าม บางครัวเรือนกลับพลิกฟื้นการทอดผ้าขึ้นมาใหม่อย่างมีชีวิตชีวา ขยับขยายจนกลายเป็นสินค้าท้องถิ่นขายดีที่คนเมืองต้องการ

รูป 4.20 ภาพแสดงองค์ประกอบในอาณาเขตเรือนไทดำหลังหนึ่งตั้งอยู่ในบ้านหนองเข้

ข. เล้าข้าว

นอกจากตัวเรือนแล้ว สิ่งปลูกสร้างสำคัญอันแสดงความเป็นสังคมชาวนาของไทดำ คือเล้าข้าว เล้าข้าวเป็นที่เก็บข้าวเปลือกที่ได้รับการใส่ใจปลูกสร้างไว้อย่างมั่นคงแข็งแรงเสมอ เสาของเล้าข้าวหลายหลังใหญ่กว่าเสาเรือนเสียอีกและวางถี่กว่าด้วย ยังมีข้อยืนยันถึงการให้ความสำคัญกับเล้าข้าว อันเป็นแหล่งเก็บเสบียงไว้กินตลอดปีอีกบางประการ เป็นต้นว่า การปลูกสร้างเล้าข้าวให้มีขนาดใหญ่พอๆ กับตัวเรือนของบางครอบครัว หรือเล้าข้าวบางหลังมุงหลังคาด้วยกระเบื้องอย่างดี ขณะที่หลังคาเรือนที่อยู่อาศัยมุงด้วยหญ้าคาอย่างเดิม สะท้อนให้เห็นว่าการป้องกันฝนรั่วเปียกข้าวเปลือกนั้นเป็นสิ่งจำเป็นมากกว่า ยามฝนเทกระหน่ำจะเล็ดลอดหยดลงมาเปียกปอนคนบนเรือนบ้างก็ไม่ใช่เป็นไร

เล้าข้าวแบบดั้งเดิมยังเหลือร่องรอยให้เห็นได้ที่บ้านหนองพลับ บ้านห้วยท่าช้าง และบ้านท่าตะคร้อ เป็นเรือนยกพื้นสูง ปลูกห่างจากเรือนเล็กน้อย ในตำแหน่งทิศหัวนอนตรงที่เงาของเรือนจะไม่ทอดไปทับเล้าข้าว (โชติมา จตุรงค์, 2540: 117) หลังคาทรงกระดองเตาหรือไม่กี่ดัดแปลงไปจนคล้ายทรงมนิลา มุงด้วยแฝก มีตะล่อมข้าว หรือที่เรียกตามสำเนียงท้องถิ่นว่า กระล่อม ทำจากไม้ไผ่สานขึ้นรูปเป็นวงกลม ตรงกลางป่อง วางบนพื้นเล้าแล้วฉาบทางด้วยซีเมนต์ผสมดิน แต่ครัวเรือนที่ฐานะยังไม่มั่นคงนัก ก็เพียงทำยกพื้นเดี่ยวๆ ได้ขยายคาเรือนที่ต่อออกไปคลุม วางตะล่อมข้าวไว้บนนั้น เมื่อฐานะมั่นคงขึ้น การปลูกสร้างเล้าข้าวอย่างแข็งแรงถาวรจึงตามมา

เล้าข้าวที่พัฒนาขึ้นในระยะหลัง เป็นเรือนยกพื้นเช่นเดิม แต่หลังคานิยมทำเป็นทรงมนิลาหรือปั้นหยาเปิดจั่ว คล้อยตามอาคารบ้านเรือน บ่งบอกถึงอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมที่แพร่เข้ามาจากสังคมเมือง ซึ่งรับเอามาจากแบบอย่างของสถาปัตยกรรมตะวันตกอีกทอดหนึ่ง หญ้าคาที่เคยไปเกี่ยวมากรองเป็นต้นเองถูกแทนที่ด้วยกระเบื้องหรือสังกะสีวัสดุเชิงอุตสาหกรรมที่ซื้อหามาจากภายนอกท้องถิ่น เล้าข้าวแบบพัฒนาหลายหลังเลิกใช้ตะล่อมข้าวแล้วโดยใช้แผ่นไม้จริงติดกับโครงเคร่าเป็นฝาเล้า เข้าลักษณะห้องรูปสี่เหลี่ยมเหมือนเรือนที่อยู่อาศัย (รูป 4.21) และหลายเรือนเล่นงานเชื่อมเล้าข้าวรวมเข้าด้วยกันกับเรือนจนเป็นอาคารกลุ่มเดียวกัน

รูป 4.21 เล้าข้าวแห่งหนึ่งในบ้านก่อ

รูป 4.22 ไก่ที่เลี้ยงไว้ได้ถุ่นเรือนตาแหลมในบ้านก่อ

อย่างไรก็ตาม ไผ่ดำยังถือว่าข้าวคือแม่โพสพ มีขวัญข้าวประจำอยู่ โดยนัยนี้ข้าวจึงเป็นสิ่งที่ชีวิตเช่นเดียวกับที่ร่างกายของคนเรามีขวัญประจำอยู่ คอยหล่อเลี้ยงชีวิต คนที่ตายแล้วคือคนที่ขวัญออกจากร่างไป สำหรับข้าว นอกจากมีชีวิตจิตใจแล้ว ยังเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีบุญคุณต่อคนเรา ควรแก่การเคารพ เขาจึงทำพื้นของเล้าข้าวให้สูงกว่าพื้นเรือนที่คนเหยียบย่ำอยู่ตลอดเวลา (บุญล ชมภูนิช, 2531: 25) เป็นนัยแสดงความต่ำสูงด้วยการยกสิ่งทีเคารพบูชาให้อยู่สูงกว่าตัวเรา

ค. กรงไก่/คอกหมู

ชาวไทดำชอบเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะไก่มีอยู่แทบทุกครัวเรือน เขาปล่อยให้ค้ายเดินหากินในบริเวณเรือน (รูป 4.22) โดยทำกรงไก่ไว้ได้ถุ่นเรือนให้นอนตอนกลางคืนกันหนูและงูมาโหมยลูกไก่ไปกิน ที่ทำกรงแยกต่างหากไว้นอกเรือนก็มี

แต่ก่อนนั้นแทบทุกครัวเรือนต้องเลี้ยงหมูไว้อย่างน้อย 1 ตัว เพื่อนำมาเป็นเครื่องเซ่นในวันประกอบพิธีเสนเฮือน ซึ่งกำหนดขึ้นตามอายุหมูที่เลี้ยงจนโตสมบูรณ์ ตกราว 3 ปีต่อครั้ง (ซูชีพ อุดมชัย และคณะ, 2518: 24) คอกหมูที่ได้ถุ่นเรือนหรือบริเวณใกล้ๆ จึงมีให้เห็นเป็นองค์ประกอบหนึ่งในบริเวณเรือน ทุกวันนี้ หลายครัวเรือนเลือกที่จะซื้อหมูเมื่อวาระการทำพิธีเสนเฮือนเวียนมาถึงแทนการเลี้ยงเอง แต่บางครัวเรือนสานต่อภูมิรู้ที่มีอยู่ด้วยการเลี้ยงหมูต่อมา หากเป็นการเลี้ยงเพื่อขายมิได้มุ่งหมายเพื่อใช้เป็นเครื่องเซ่นไหว้

ครัวเรือนที่เลี้ยงวัวด้วยก็ปลูกโรงกันคอกให้วัวอยู่หรือไม้กั้นคอกได้ต้นไม้ เอาพุ่มใบเป็นหลังคาแผ่ร่มเงาให้วัวอยู่ไม่ไคร้นิยมเลี้ยงไว้ได้ถุ่นเรือนเหมือนแต่ก่อน

ง. ส้วม

ทุกครัวเรือนมีส้วมซึมอยู่ที่มุมหนึ่งในบริเวณรั้ว ส้วมไม่มีอยู่บนเรือนที่ปลูกมาแต่เดิม เป็นของใหม่ที่เกิดขึ้นภายหลัง ลักษณะที่พบก็คือ ถ้ำเรือน

โหนดเป็นเรือนเสาสูงเรือนนั้นมักมีส้วมหลังเล็กๆ ปลูกติดพื้นดินอยู่ใกล้ๆ แต่ถ้าเรือนโหนดเป็นเรือนที่ปลูกในแนวปัจจุบันนิยม เรือนนั้นก็มีส้วมเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ในเรือนเลย โดยไม่มีการปลูกแยกส่วนออกมา เช่นเรือนที่ปลูกเป็นสองชั้น ก็จะมีพื้นที่ส้วมอยู่มุมหนึ่งของพื้นที่ชั้นล่างเป็นต้น มีบางบ้านที่เป็นกลุ่มเรือนเสาสูงภายในรั้วเดียวกันให้ส้วมร่วมกัน ส้วมที่ปลูกแยกออกมาจากเรือนมักมีผนังก่ออิฐมอญฉาบปูนหรือก่อด้วยคอนกรีตบล็อก หลังคาเพิงมุงสังกะสีหรือไม่ก็กระเบื้องลอน (รูป 4.23) บ่งบอกถึงอิทธิพลจากสังคมเมืองที่ไม่มีลักษณะการปลูกสร้างอย่างไทดำแฝงอยู่

รูป 4.23 ส้วมบ้านตาแหลม บ้านก่อ ต่าบล หนองปรัง สร้างอยู่ระหว่างเรือนไม้เสาสูงเดิมและเรือนก่ออิฐฉาบปูนใหม่ที่สร้างให้ลูกชาย

จ. โรงเก็บแฝก

ภายในรั้วของเรือนไทดำที่ยังอยู่เรือนหลังคามุงแฝก เราอาจเห็นโรงเก็บแฝกตั้งอยู่ ลักษณะเป็นศาลาโปร่ง ยกพื้นขึ้นเล็กน้อย หลังคาจั่ว และแน่นอนว่าเขาใช้แฝกมุงหลังคา (รูป 4.24) ชาวไทดำมีความชำนาญในการกรองแฝก ยามว่างจากงานไร่นาก็ไปเกี่ยวแฝกมาเย็บเข้าด้ายไว้ซ่อมเปลี่ยนหลังคาที่ผุ โดยเฉพาะบ้านไทดำที่ทำตะคร้อหลายครัวเรือนมีโรงเก็บแฝกให้เห็น นอกจากจะกรองแฝกไว้ซ่อมบ้านตนเองแล้ว สิ่งที่ทำยามว่างยังกลายมาเป็นอาชีพได้อีกด้วย เมื่อดับแฝกเป็นความต้องการของตลาด

รูป 4.24 โรงเก็บแฝกแห่งหนึ่งในบ้านก่อ

ฉ. ศาลพระภูมิและศาลเจ้าที่

ร่องรอยการนับถือผีปรากฏให้เห็นได้ในการตั้งศาลพระภูมิและศาลเจ้าที่ไว้บูชา ชาวไทดำถือเคร่งในเรื่องนี้ ทุกเรือนต้องมีศาลทั้งสอง ศาลพระภูมิเป็นที่สถิตของภูมิเทวดาที่ปกปักษ์รักษาพื้นที่ให้อยู่บนศาลเสาเดียว ส่วนศาลเจ้าที่มีมุกเส้า เป็นที่สถิตของผี สถาปัตยกรรมขนาดจิ๋วทั้งสองมักตั้งไว้คู่กันที่ขอบของที่ดินติดริมรั้ว มีน้อยเรือนที่มีเพียงศาลเดียว เท่าที่พบเรือนที่มีศาลเดียวนั้นมักปลูกศาลเจ้าที่ เห็นได้จากเส้าเดียวของศาล แล้วยังอาจมีศาลผีอีกฝ่ายหนึ่ง กรณีที่แต่งงานอยู่กินกันแล้ว ฝ่ายชายจำเป็นต้องทำหน้าที่สืบผีทั้งข้างฝ่ายตนและฝ่ายหญิง แต่เป็นคนละผีหรือคนละสกุลกัน ก็มีอาจนำผีต่างฝ่ายขึ้นไว้บนเรือนได้ ต้องปลูกคูบผีปู่ย่าเป็นเรือนน้อยให้อยู่

ช. บ่อน้ำขุด

สิ่งที่มักมีอยู่ในบริเวณรั้วเสมอคือบ่อน้ำขุด เป็นบ่อกว้างราว 1 เมตร ที่ฝังท่อซีเมนต์ทรงกระบอกกลมสำเร็จรูปต่อกันลงไปจนถึงระดับน้ำใต้ดินเป็นผนังกันดินหลาย ชาวไทดำนิยมใช้น้ำจากบ่อน้ำขุด แม้ในบ้านแม่ประจันต์ที่น้ำในลำห้วยยังคงไหลไม่ขาดสาย หลายครัวเรือนมีบ่อน้ำขุดเป็นแหล่งน้ำใช้นอกจากนี้ เรายังเห็นโถงน้ำตั้งเรียงรายอยู่ข้างเรือน เพื่อรองน้ำฝนจากหลังคาเก็บไว้ดื่มกินตลอดปีอีกด้วย สำหรับบ้านเรือนที่ได้รับการพัฒนาจนระบบประปาส่งน้ำตามท่อมาถึง โถงน้ำก็ค่อยๆ ถูกลืมเลือนและเลิกการการใช้สอยไป

ช. เต่าเผาด่าน

อีกสิ่งหนึ่งที่พบเห็นได้บ่อยในเขตรั้วรอบของบ้านไผ่ดำ คือเต่าเผาด่านขนาดเล็กที่ขุดดินให้เป็นหลุม แล้วปั้นฝาโค้งครอบจนเป็นโพรงสำหรับเผากิ่งไม้ให้เป็นถ่านไว้ใช้ในครัวเรือน ชาวไผ่ดำไม่น้อยยังคงเผาด่านใช้เอง บางครัวเรือนขยายขนาดเต่าเผาด่านให้ใหญ่ขึ้น จนยึดเอาการเผาด่านขายเป็นอาชีพหลักไปเลยก็มี

4.4.3 ดันไม้ในรั้ว

ภายในบริเวณรั้วที่มีเรือนตั้งเป็นประธานนั้น มีพรรณไม้ใหญ่น้อยเจริญพันธุ์เป็นของคู่กันจนมีสภาพเป็นเรือนในหมู่ไม้ สะท้อนความเป็นเกษตรกรที่การเพาะปลูกเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวไผ่ดำ วิถีเช่นนี้แฝงอยู่ในคติการเลือกพื้นที่ปลูกเรือนด้วย พิธีเสี่ยงทายว่าบริเวณนั้นเป็นมงคลหรือไม่ ใช้การหว่านเมล็ดถั่วลงไปแล้วรดน้ำกลับหน้าดิน รอดูสองสามวัน หากเมล็ดถั่วงอกขึ้นมาแสดงว่าที่ตรงนั้นเป็นมงคล เหมาะแก่การปลูกเรือน (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 25) ทำให้รอบๆ เรือนมีต้นไม้ขนาดเล็กชูต้นเขียวงามตา สร้างความร่มรื่น เสริมบรรยากาศร่มเย็นเป็นมงคลแก่ที่อยู่อาศัยแน่นอน

ต้นไม้ใหญ่ที่พบบ่อยในบริเวณรั้วไผ่ดำคือไม้พื้นบ้านจำพวกแงง ไม้ใหญ่ใบเขียวเข้มที่แผ่พุ่มกว้างจนเกิดเงาร่มครึ้ม บางต้นที่ขึ้นมานานความใหญ่โตนำพาให้กลายเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ มีผู้เอาผ้าแพรหลากสีมาผูกไว้ตามความเชื่อเรื่องผีของไผ่ดำ ต้นแงงใหญ่จึงเป็นที่ยึดมั่นทางใจไปอีกสิ่ง โดยไม่มีผู้ใดกล้าโค่นด้วยความศักดิ์สิทธิ์เป็นหลักประกันในการย่นต้นแผ่ความร่มรื่นแก่บริเวณไปชั่ววนาตาปี มะขามเป็นไม้ใหญ่อีกชนิดหนึ่งที่ขึ้นแทรกอยู่ทั่วไปให้ทั้งร่มเงาและฝักที่นำมาทำเป็นส้มมะขามใช้ในการปรุงรสเปรี้ยวแก้อาหาร แถมยังมีสรรพคุณทางยาอีกด้วยนอกจากนี้ ก็มีมะขามเทศ ข่อย สะเดา ไม้และอื่นๆ ไม้พื้นบ้านที่ขึ้นเองโดยไม่ต้องปลูกไม่ต้องดูแล เติบโตโดยธรรมชาติ อาศัยความอุดมของผืนดินที่เลือกสรรแล้วก่อนปลูกเรือนพาดันสูงสูดอากาศ ยังประโยชน์แก่เจ้าของเรือนเรื่อยมา นอกเหนือจากต้นไม้พื้นบ้านที่ขึ้นเองโตเองแล้วยังมีไม้ผลที่เจ้าของจงใจปลูกลงไปเพื่อกินอยู่อีกหลายชนิด ที่เห็นเด่นตาคือมะพร้าวต้นสูง เตี้ยลงมามีมะม่วง มะเฟือง มะยม ขนุน และกล้วย เป็นต้น ไม้ทั้งหลายเหล่านี้งอกเงยจากการปลูกแซมขึ้นเรื่อยไป ไม่หมายให้เข้าแถวเข้าแนวแต่อย่างใด ทั้งไม้ที่ปลูกลงไปและไม้พื้นบ้านที่ขึ้นเองผสมกลมกลืนกันจนดูเป็นธรรมชาติอันนำพาความร่มรื่นมาสู่บริเวณบ้าน ยังมีต้นไม้ใหญ่ประเภทหนึ่งที่นิยมปลูกในรั้วบ้าน ได้แก่ต้นเพกา อาจารย์ ปานถนอม คงอัมละมัยแห่งบ้านหนองปร่งให้ข้อมูลว่า ต้นเพกานี้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของบ้านชุมชนไผ่ดำ

ในระดับต่ำลงมาที่เบื้องล่างมีพืชผักสวนครัว พร้อมสรรพด้วยชา ชิง ตะไคร้ พริก กะเพรา แฝง พัก ตลอดจนผักต่างๆ ที่ปลูกไว้เพื่อเก็บมาปรุงอาหารอีกด้วย เหตุนี้เอง ดันไม้ในบริเวณบ้านไผ่ดำจึงมีเพียงประดับเรือนให้ร่ม

เย็นเป็นธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังเป็นต้นไม้ที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนอีกด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในจำนวนพืชล้มลุกที่อยู่ระดับล่างนี้มีพืชใบรูปหัวใจสีเขียวสดเป็นมันอยู่กอนหนึ่งหรือมากกว่านั้นแทบทุกครัวเรือน นั่นคือพลู เขาใช้ไม้หลักปักเป็นค้ำให้พลูเลื้อยเป็นพุ่มเป็นกอสดใสดงงาม ปลุกไว้ไม่ห่างจากเรือนหรือใกล้ๆ โถงน้ำที่ซักล้าง ยามน้ำจากการใช้แล้วนองลงจะไหลไปตามร่องเล็กๆ ที่เขาขึงไว้ไปเลี้ยงต้นพลู ธรรมชาติของพลูเป็นพืชชอบน้ำ เมื่อมีน้ำหล่อเลี้ยงไม่ขาดก็งอกงามผลิใบเขียวงามตาอยู่เสมอ ชาวไทดำนิยมเคี้ยวหมากพลู คนรุ่นปู่ย่าเคี้ยวหมากพลูกันแทบทุกคนก็ได้อาศัยใบพลูที่ปลุกขึ้นเองโดยไม่ต้องไปหาซื้อมา ประการสำคัญพลูเป็นสิ่งที่จักขาคมิได้ในพิธีเซ่นผีเรือน ซึ่งมีเป็นประจำทุก 10 วันต่อครั้งแล้วแต่การกำหนดของแต่ละครัวเรือนเรียกว่า ปัดตง หรือ ปาดตง(สำหรับครัวเรือนของชนชั้นผู้ทำวามีพิธีปาดตงทุก 5 วันต่อครั้ง) ในวันนั้นมีการจัดอาหารพร้อมหมากพลูไปวางไว้ในห้องผีเพื่อเซ่นผู้ซึ่งเป็นบรรพบุรุษที่ชอบเคี้ยวหมากพลุนั่นเอง รวมทั้งพิธีกรรมอื่นๆ ในวิถีชีวิตไทดำก็ล้วนมีพลูเป็นส่วนประกอบของเครื่องเซ่นเซ่นกัน แม้ไทดำรุ่นใหม่ไม่นิยมเคี้ยวหมากพลูแล้วแต่พลูยังคงเป็นพืชแห่งพิธีกรรมที่พึงปลุกไว้ประจำครัวเรือนอยู่ ยามเมื่อเราไปเยือน พลู 4-5 ใบก็ถูกเด็ดออกมาจากกอ เรียงซ้อนกันคว่ำไว้ในชามพร้อมหมากแห้งหีบมือ เต้าปูน และขันใส่น้ำ จัดใส่พาน (พาน) ไม้ แล้วเจ้าของเรือนก็นำไปเซ่นบอกกล่าวผีให้รับรู้การมาของผู้ต่างผีต่างสกุล จะได้ไม่มาทำร้ายรบกวน ทำให้เราผู้เป็นแขกเยือนตระหนักถึงการให้ความสำคัญกับผีบรรพบุรุษของเขาและก้าวขึ้นไปบนเรือนด้วยความสำรวมยิ่ง

บ้านไทดำในไทยมีบ้านเรือนที่เกาะกลุ่มอยู่ใกล้ๆ กันเป็นหัวใจสำคัญ โดยมีศาลผีคอยปกป้องคุ้มภัยผู้คน ปัดเป่าความชั่วร้ายออกไปจากชุมชน มีป่าแอ่วอันสงบสำหรับเผาศพเมื่อตายทั้งยังเป็นแหล่งเชื่อมโยงถิ่นฐานใหม่เข้ากับถิ่นฐานเดิมผ่านพิธีกรรมในการส่งวิญญาณสู่เมืองแกงหรือเมืองแกน แควลงมาในระดับเรือน ความสัมพันธ์อันแนบแน่นของสังคมระบบเครือญาติทำให้รั้วไม่ใช่สิ่งจำเป็น มีไว้เพียงเพื่อแสดงอาณาเขตมากกว่าการทำหน้าที่ป้องกันการรุกรานจากภายนอก ในอาณาบริเวณที่เรือนตั้งอยู่นั้นนอกจากมีเรือนเสาสูงและเล้าข้าวแสดงความเป็นสังคมชาวนาแล้ว ยังมีต้นไม้ใหญ่มากมายยืนยันความเป็นเกษตรกรของไทดำได้เป็นอย่างดีประการสำคัญคือการมีกอพลูเสมือนเป็นพืชประจำครัวเรือนเพื่อใช้เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องเซ่นผีบรรพบุรุษ แสดงความเป็นผู้เคร่งในพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอันเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมไทดำที่สืบมาจนปัจจุบันสมัย

การที่พบว่าบ้านต่างๆ ของชาวไทดำมีองค์ประกอบภายในบ้านต่างๆ ที่เรียบง่ายสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพประกอบอาชีพ

ไม่มีความซับซ้อนมากนัก ทั้งความเรียบง่ายเหล่านี้ยังสะท้อนให้เห็นทั้งในส่วน
ของผังถนนหนทางบ้าน ที่เป็นไปอย่างตรงไปตรงมา ถึงแม้ว่าถนนจะคดเคี้ยว
ก็ตาม คนแปลกถิ่นเมื่อเข้าไปในบ้าน เดินไม่นานก็เข้าใจได้อย่างรวดเร็วว่าบ้าน
ตั้งอยู่บนถนนหลักๆ ไม่กี่เส้น ที่สำคัญการที่ไม่มีกฎเกณฑ์ที่ตายตัวว่า องค์-
ประกอบใดควรจะอยู่ในตำแหน่งใดเป็นที่มั่น เช่น ป่าแอ่วที่เปลี่ยนทิศไปเรื่อยๆ
หรือตำแหน่งของศาลผีประจำหมู่บ้าน หรือแม้กระทั่งไม่มีแบบแผนในการขยาย
กลุ่มเรือนภายในรั้ว ทำให้คิดได้ว่า แท้จริงแล้วชาวไทดำเป็นนักปฏิบัติ แบบ
แผนที่คงไว้คือแบบแผนที่ชาวไทดำไม่ว่าจะอพยพไปอยู่ที่ใดก็นำไปปฏิบัติ
ได้ทั้งสิ้น อีกนัยหนึ่งก็อาจมองได้ว่าชาวไทดำเป็นผู้ที่มีความยืดหยุ่นสูงและการ
ที่ชาวไทดำเป็นผู้ที่มีความยืดหยุ่นสูงเช่นนี้ได้ เป็นเพราะชาวไทดำเป็นกลุ่มคน
ที่มีสังคมและโครงสร้างสังคมที่เข้มแข็ง ยึดเหนี่ยวกันผ่านประเพณีที่เกี่ยวกับ
ความเชื่อ ที่ใช้ในการดำรงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายและในชีวิตประจำวันนั่นเอง

บทที่ 5

เรือนไทดำในไทย

ณ วันนี้ เวลาที่สัญจรไปตามถนนเพชรเกษม ผ่านหมู่บ้านไทดำสองฟากทางแถบอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี เรือนที่ตั้งเรียงรายปรากฏโฉมคล้ายตาทุกคู่ นั้น ไม่มีอะไรแตกต่างพิเศษโดดเด่นชี้ชัดว่าเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์จำเพาะ ส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้เสาสูง ที่เป็นเรือนครึ่งตึกครึ่งไม้ก็มีบ้าง แม้แต่บ้านตึกทั้งหลายก็มีแซม หลังคามีทั้งที่มุงด้วยกระเบื้องลอนแบบใหม่ กระเบื้องซีเมนต์แบบเก่า สังกะสีทั่วไป และแฝกแบบเดิม ดูเผินๆก็เหมือนกับอยู่อาศัยของคนไทยในชนบททั่วไป แต่เรื่องเล่าเกี่ยวกับชาวไทดำจากปากคำของคนเก่าคนแก่ รวมทั้งที่บันทึกไว้ในเอกสารวิชาการทั้งหลาย กล่าวออกมาตรงกันว่า ไทดำเป็นกลุ่มชนที่มีวิถีของตนเองมาแต่เดิม โดยเฉพาะวิถีวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนนั้นโดดเด่นไม่เหมือนใคร

สิ่งที่ยืนยันความโดดเด่นด้านวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนได้เป็นอย่างดี คือเรือนจำลองขนาดเท่าจริงซึ่งสร้างขึ้นตามแบบแผนดั้งเดิม อย่างที่เรียกว่า เรือนทรงกระดองเต่า ที่ปรากฏอยู่ตามแหล่งอันเป็นศูนย์วัฒนธรรมในถิ่นไทดำหลายแห่ง (รูป 5.1) เรือนอย่างนี้กล่าวมานี้ตั้งสงบ สง่างามแปลกตา ดึงดูดใจผู้ผ่านพบให้เข้าไปสัมผัสความไม่เหมือนใครเสมอมา

รูป 5.1 เรือนทรงกระดองเต่าจำลองขนาดเท่าจริง ณ ศูนย์วัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเพชรบุรี

เรือนทรงกระดองเต๋าดำตามแบบแผนดั้งเดิมของชาวไทดำในสภาพที่ใช้งานจริงยังหลงเหลืออยู่หรือไม่ ลักษณะทางกายภาพของ **รูปลักษณะเรือน** สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของถิ่นฐานในไทยอย่างไรการพัฒนาคีลคล้ายไปจากแบบแผนดั้งเดิมเป็นไปในทิศทางไหน และในด้านความเป็น **เรือนแห่งชีวิต** ที่ร้อยรัดความสัมพันธ์ของวิถีการดำรงชีพและสิ่งปลูกสร้างเข้าด้วยกันปรากฏอยู่ในเรือนไทดำทั้งนั้นหรือไม่ ตลอดจนลักษณะเฉพาะที่หลอมรวมเป็น **อัตลักษณ์เรือนไทดำ** จนมีความโดดเด่นอยู่ที่สิ่งใด ยังดำรงอยู่หรือไม่ ทั้งหมดนี้คือคำถามที่งานวิจัยนี้พยายามค้นหาคำตอบ

5.1 รูปลักษณะเรือน

5.1.1 ลักษณะทั่วไป

เมื่อวาดภาพในใจย้อนอดีตไปราวสัก 100 ปีที่ผ่านมา ถิ่นที่อยู่อาศัยของไทดำแถบเพชรบุรี คือแหล่งที่รวมเอาเรือนทรงกระดองเต๋ามาตั้งอยู่ด้วยกัน เกาะตัวเรียงรายหันไปทางเดียวกันทั้งกลุ่ม โดยไม่มีเรือนแบบอื่นปะปนอยู่ เสมือนการยกเอาหมู่บ้านไทดำจากสิบสองจุไทยมาตั้งไว้ที่นี่ หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นการนำวัฒนธรรมการปลูกสร้างที่ติดตัวจากถิ่นฐานบ้านเดิมมาสานต่อในไทยด้วยเป็นระยะแรกในการก่อร่างสร้างชุมชนในถิ่นฐานบ้านใหม่ จึงเกิดเป็นหมู่บ้านไทดำแท้ันบริสุทธ์ โดยที่อิทธิพลกระแสหลักของคนไทยเจ้าของถิ่นยังไม่ไหลเข้าไปเจือปน

ต่อเมื่อกาลเวลาเคลื่อนผ่านเลยมาจนถึงปัจจุบันเรือนในหมู่บ้านไทดำที่ประจักษ์แก่สายตาเรามีแต่แบบอื่นๆ ไม่เหลือเรือนทรงกระดองเต๋าให้เห็นเลย เว้นแต่ที่บ้านแม่ประจันต์ ตำบลวังไคร้ อำเภอกำแพง จังหวัดเพชรบุรี เท่านั้น ที่มีเรือนทรงกระดองเต๋าของผู้อาวุโสไทดำ แล ชื่นฤทัย ยืนหยัดตั้งสง่าต่อเนื่องมาจนถึงวันนับเวลาได้ 80 ปีแล้ว เป็นประจักษ์พยานของวัฒนธรรมการปลูกสร้างบ้านเรือนแบบฉบับของไทดำที่เหลืออยู่เป็นหลังสุดท้าย (รูป 5.2) เรือนหลังอื่นในหมู่บ้านแห่งนี้แปรเปลี่ยนไปจากแบบฉบับดั้งเดิมจนหมดสิ้นแล้ว ในสภาพการณ์เดียวกับหมู่บ้านไทดำแห่งอื่นๆ

เรือนตามแบบฉบับไทดำดั้งเดิมหรือเรือนทรงกระดองเต๋านั้น มีลักษณะเป็นเรือนเดี่ยว ยกพื้นสูง หลังคาทรงกระดองเต๋าที่มีผังเป็นรูปวงรี หรือจะเรียกว่าทรงจั่วรูปวงรีก็ได้ ซึ่งต่างกับหลังคาทรงจั่วทั่วไปที่มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตามแบบที่คุ้นเคยกัน หลังคารูปทรงพิเศษนี้ที่ถิ่นไทดำแถบเพชรบุรียังมีความแปลกแยกจากถิ่นอื่น ในประการที่ชายคาที่ทิ้งลงมาจากสันกลาง ทอดชายต่ำลงมาปิดด้านข้างจนมองไม่เห็นฝาเรือน ความจริงแล้วเรือนไทดำก็มีฝาเรือน แต่ฝาเรือนด้านข้างเตี้ย คือสูงราวระดับหัวคนนั่งเท่านั้นและผายออกเล็กน้อยรับกับระแนบหลังคาที่เอียงต่ำลงมา ส่วนด้านสกัดทั้งหัวและท้ายอันเป็นทางเข้าออกเรือนนั้น ฝาเรือนสูงพ้นระดับหัวคนตอบรับกับการใช้

สอยอย่างพอดี หลังคาทรงจั่วรูปวงรีก็ได้รับการสร้างสรรค์อย่างสอดคล้อง
 ต่อกัน แนวชายคาที่ทอดต่ำลงมาทางด้านข้างค่อยๆยกระดับสูงขึ้นทางด้าน
 สกิด เปิดรับกับการเข้าออกอย่างพอดี ขณะที่เรือนหลังคาทรงกระดองเต่า
 ที่ถิ่นอื่นนั้น ชายคามักทอดแนวอยู่ในระดับเดียวกันทั้งหมด หรือสูงต่ำไม่ต่าง
 กันนักระหว่างด้านข้างและด้านสกิด ทั้งยังไม่ทิ้งชายลงต่ำมาก เผยฝาเรือน
 ให้เห็นได้ชัด (รูป 5.3)

รูป 5.2 เรือนทรงกระดองเต่าแห่งบ้านแม่ประจันต์

รูป 5.3 เรือนทรงกระดองเต่าบ้านโง่ ตำบลสระยายโสม อำเภอกู่ทอง
 สุพรรณบุรี (วาดจากภาพถ่ายของ ศิริชัย นฤมิตรเรขการ ในกรมยุทธโยธา
 ทหารบก. 2514 : ไม่มีเลขหน้า)

ภาพของเรือนแบบฉบับไทดำแห่งเพชรบุรีที่ปรากฏต่อสายตาเรานั้น
 จึงเห็นแต่เสาและหลังคาเป็นหลัก คล้ายยกเอากระดองเต่าทรงสูงไปวางไว้บน
 เสา โดยมีชั้นพื้นที่ให้อู่นแก่ผู้อยู่อาศัยซ่อนอยู่ภายใต้ชายคาผืนใหญ่อ่าง
 มิดชิด รูปทรงของหลังคาก็แปลกตาอยู่แล้ว ยิ่งเสริมให้ระนาบอันโดดเด่นของ
 หลังคากลายเป็นสัญลักษณ์ของเรือนทั้งหลัง เพียงเห็นแวบแรกในระยะไกล
 ก็บอกได้ทันทีว่านั่นคือเรือนไทดำอันน่ายล

รูปทรงเรือนข้างต้นอันเป็นผลจากภูมิปัญญาสร้างสรรค์ของชาว
 ไทดำ ย่อมตอบรับกับสภาพภูมิอากาศในถิ่นที่ราบหุบเขาในแนวเส้นรุ้งที่ 21
 องศาเหนือที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 600-800 เมตร ของสิบสองจุไทย ซึ่งม
 ความหนาวเย็น หลังคาที่ปิดคลุมลงมาจะช่วยกันลม เมื่อประกอบกับการมี
 กระบะเตาไฟภายในเรือน ผู้คนจึงอาศัยอยู่ภายใต้ชายคาเรือนได้อย่างอบอุ่น
 เรือนแบบแผนไทดำดั้งเดิมเมื่อมาปลูกในแถบเพชรบุรียังคงตอบรับกับอากาศ
 ในฤดูหนาวได้เป็นอย่างดี เช่นที่ไทดำบ้านแม่ประจันต์ผู้อยู่อาศัยในเรือนที่ปลูก
 มาราว 60 ปี กล่าวออกมาว่า “ชอบตอนอากาศหนาว ลมเข้าไม่ได้ อุ่นดี
 หน้าร้อนไม่ดี ต้องอยู่ใต้ถุน” (สายทอง บุญชุม, 2546)

อนึ่ง บ้านแม่ประจันต์อยู่ต่ำลงมาที่แนวเส้นรุ้งราว 13 องศาเหนือ และมีความสูงจากระดับน้ำทะเลเพียง 20-30 เมตร มีสภาพภูมิอากาศที่ร้อนกว่าสิบสองจุไท ฤดูหนาวครองระยะเวลาในรอบปี 3-4 เดือนเท่านั้น เรือนตามแบบแผนดั้งเดิมจากสิบสองจุไทจึงไม่อาจตอบสนองความสบายในการอยู่อาศัยได้ตลอดทั้งปี

เรือนไทดำมีลักษณะร่วมกับเรือนไทยแบบประเพณีภาคกลาง ในประการที่เป็นเรือนยกพื้นสูงพื้นระดับหัวคน แต่ชายคาที่ทอดลงมาจนบางครั้งอยู่ต่ำกว่าระดับพื้นเรือนเป็นข้อที่แตกต่างอย่างตรงกันข้าม ฝาเรือนไทยประเพณี ไม่ว่าจะเป็นฝาที่ประกอบจากไม้จริงหรือฝาขัดแตะจากซีเมนต์ ล้วนเผยแผงฝาเด่นชัด ขณะที่ฝาเรือนไทดำถูกซ่อนอยู่ใต้หลังคาผืนใหญ่จนลับตาเมื่อมองจากด้านนอกเทียบความสูงของเสาเรือนที่เผยอยู่กักระนาบหลังคาที่สูงสูงขึ้นไปแล้วมีอัตราส่วนถึง 1 : 4 หรือ 1 : 5 ที่เดียว เป็นเครื่องยืนยันความสำคัญของหลังคาเรือนไทดำได้เป็นอย่างดี

เรือนที่พัฒนาคลี่คลายไปจากเรือนทรงกระดองเต่า แม้ไม่ทำหลังคา ด้านสกัดโค้งมน ทำเป็นระนาบตรงเข้าลักษณะหลังคาทรงมนิลา ความสูงชันและการทิ้งชายคาทอดลงต่ำก็ยังคงปรากฏอยู่ ดำรงภาพลักษณ์ของเรือนที่เห็นแต่เสาและระนาบหลังคาผืนใหญ่ใกล้เคียงกับสภาพเดิม อย่างไรก็ตาม หลังคาที่สูงชันค่อยๆ ปรับลดความลาดเอียงลงในเรือนที่พัฒนาต่อมา พร้อมๆ กับการเผยให้เห็นฝาเรือนมากขึ้น ลดข้อเสียของเรือนแบบแผนดั้งเดิมที่ภายในค่อนข้างสลับให้สว่างขึ้นและรับลมโกรกได้มากขึ้นตามไปด้วยคล้อยตามสภาพภูมิอากาศของไทยซึ่งร้อนกว่า ด้วยเคลื่อนลงมาอยู่ในตำแหน่งใกล้เส้นศูนย์สูตรมากกว่า สิ่งหนึ่งที่ยังคงเดิมไม่เปลี่ยนแปลงคือการนิยมยกพื้นเรือนสูงพื้นระดับหัวคน อำนวยให้การใช้สอยได้ถุนเรือนเป็นไปอย่างสะดวกตายดั่งเดิม

แม้ว่าแบบแผนเรือนจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่นแล้ว แต่ลักษณะร่วมที่แสดงให้เห็นคตินิยมที่คล้อยตามกันยังคงปรากฏอยู่ เมื่อเริ่มมีเรือนแบบที่แตกต่างออกไปเกิดขึ้น เรือนที่สูงที่หลังก็มักจะเอาเป็นแบบอย่างตามๆ กันไป จึงเห็นเรือนในหมู่บ้านไทดำแสดงนัยยะของความเป็นพวกพ้องเดียวกันอยู่ แม้จะไม่เด่นชัดเท่าในอดีตก็ตาม โดยเฉพาะลักษณะความเป็นเรือนเสาสูงได้ถุนโล่ง หลังคาชัน อันเป็นแบบแผนเดียวกับเรือนทรงกระดองเต่ายังคงดำรงอยู่ไม่จางหาย

ในระยะหลังที่วัฒนธรรมกระแสหลักของคนไทยเถาถิ่นเข้าสู่สังคมไทดำ แต่การเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ในหมูชนกลุ่มนี้เป็นไปอย่างช้าๆ ด้วยเป็นสังคมที่สืบรากเหง้ามาจากวัฒนธรรมดั้งเดิมอันเข้มแข็ง ภายใต้สำนักทางชาติพันธุ์ในความเป็นพวกเดียวกันที่สะท้อนผ่านภาษา เครื่องแต่งกาย ความเชื่อ พิธีกรรม และอื่นๆ (สมิตร ปิติพัฒน์ และ เสมอชัย พูลสุวรรณ 2540 : 31) เป็นเหตุผลว่าทำไมไทดำจึงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่นกว่าชนกลุ่มใดในภูมิภาคเดียวกัน

5.1.2 ทิศทางเรือน

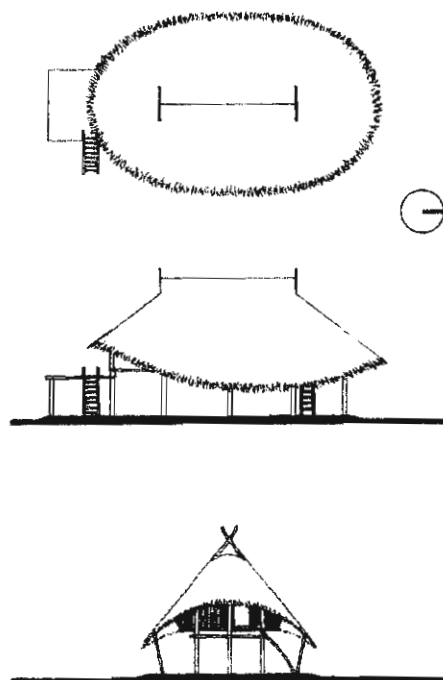
แม้ว่าการปลูกเรือนของไทดำจะไม่มีระเบียบแบบแผนมากมายนัก แต่การมีคติชนคล้ายไปทางเดียวกันกลับส่งผลให้บ้านเรือนในภาพรวมดูคล้ายมีกฎเกณฑ์กำกับร่วมกัน ในเรื่องทิศทางการวางเรือนเขาก็ถือเหมือนกันว่าต้องวางขวางตะวัน คือหันเอาด้านยาวของเรือนประจันกับทิศตะวันออกตะวันตก ด้านสกัดหันหาทิศเหนือและใต้ (สมชาย นิลอาธิ 2521 : 47) หรืออีกนัยหนึ่งคือวางในลักษณะเอาแนวสันหลังคาขวางตะวัน เมื่อทุกคนถือตามกันเช่นนี้ จึงก่อให้เกิดภาพหมู่บ้านที่มีแต่เรือนทรงกระดองเต้าเหมือนกัน กันและวางไปทางทิศเดียวกันโดยไม่มีแปลกแยก เป็นภาพเดียวกับชุมชนไทดำบ้านหนองแซ่ เมื่ออดีต ตามที่ผู้อาวุโสแห่งหมู่บ้านแห่งนี้เล่าให้ฟัง (โพธิ์ ตี๋พงษ์ 2546) และก็คงคล้ายเหมือนกับบ้านไทดำแต่ก่อนนั้นอีกหลายๆ แห่งภาพถ่ายหมู่บ้านไทดำแห่งเพชรบุรีที่บันทึกไว้ครั้งสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นประจักษ์พยานการวางแนวสันหลังคาเรือนไปในทิศทางเดียวกันได้เป็นอย่างดี (รูป 5.4)

รูป 5.4 บ้านไทดำที่จังหวัดเพชรบุรี เมื่อ พ.ศ. 2410 ล้วนเป็นเรือนทรงกระดองเต้าวางหันสันหลังคาไปในแนวเดียวกัน (วาดจากภาพถ่ายของ ฟรินซิส จิต)

คติการวางเรือนขวางตะวันของไทดำออกจะเป็นเรื่องที่ขัดต่อความรู้สึกอยู่ลึกหน่อย เพราะคนไทยเราคู่เคยกับคติการวางเรือนตามตะวัน คือวางแนวสันจั่วตามแนวโคจรของดวงตะวันตามเงื่อนไขของการเอาด้านสกัดซึ่งแคบเป็นด้านรับแดดทางทิศตะวันออกและตะวันตก เลี่ยงไม่ให้แดดสาดแสงแรงเข้าด้านยาวของเรือน จึงวางด้านนี้หันไปทางทิศเหนือและใต้ ซึ่งประจวบกับทิศทางการรับลมประจำที่พัดมาจากทางทิศใต้สู่เหนือ เป็นการตอบรับกับเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมอย่างลงตัว

ต้องไม่ลืมว่า เรือนไทยนั้นมีทรวดทรงระหง ฝาเรือนเผยเด่นเปิดหน้าต่างรับลมเย็นได้เต็มที่ แต่เรือนทรงกระดองเต้าของไทดำแตกต่างออกไป ในประการที่ด้านยาวของเรือนมีชายคาลาดลงมาต่ำจนปิดมิดฝาเรือน ลักษณะเช่นนี้ย่อมตอบรับกับการปกป้องแสงแดด ไม่เหมาะกับการรับลม ขณะที่หลังคาโค้งด้านสกัดเปิดสูงรับทางเข้าเรือนจากเจียงและชานแดด กลับเป็นทางรับกระแสนลมได้ดีกว่า และด้อยในเรื่องการกันแดด ด้วยลักษณะเรือนอันพิเศษออกไปเช่นนี้ การวางเรือนขวางตะวันก็กลายเป็นการวางเฉียงแดดแต่รับลมได้ดี (รูป 5.5)

รูป 5.5 ภาพแสดงการวางทิศทางขวางตะวัน
ของเรือนไทดำ

อนึ่ง เรือนไทดำที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ซึ่งพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปจากเรือนทรงกระดองเต้าแล้ว ก็ไม่แสดงว่าเขานิยมวางเรือนขวางตะวันกัน ที่ถิ่นไทดำบ้านแม่ประจันต์ เรือนได้รับการวางอิงตามแนวลำห้วยแม่ประจันต์นั้น คือวางแนวสันหลังคาขนานกับลำห้วย (โชติมา จตุรงค์ 2540 : 97) ซึ่งไหลเลียบหมู่บ้านจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือลงสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ขณะที่บางหมู่บ้านนิยมวางเรือนตามตะวันก็มี อย่างไรก็ตามเป็นที่ค่อนข้างชัดเจนว่าทิศทางการวางเรือนในแต่ละถิ่นมักวางคล้อยไปทางเดียวกัน ดังที่ไทดำแห่งบ้านกวย เจ้าของผู้ลงมือปลูกสร้างเรือนเองบอกว่า "การวางเรือนดูตามเพื่อนบ้านว่าหันไปทางไหนก็หันตามไป" (เรือง แยกร้าง 2546) ป่งบอกนัยยะของการยึดมั่นในการเป็นพวกเดียวกันที่ยังดำรงอยู่มิคลาย

ในอีกทางหนึ่ง การถือถือการวางบันไดเรือนกลับมีความชัดเจน ความเป็นชาวพุทธและการนับถือผีที่มีอยู่ในตัวตน ทำให้ไทดำเจ้าของเรือนหลายหลังต่างหมู่บ้านในจังหวัดเพชรบุรี ถือเหมือนกันในเรื่องการวางบันไดเรือนว่า ต้องวางบันไดหันไปทางทิศเหนือหรือทิศใต้เป็นหลัก และหลีกเลี่ยงที่จะวางพาดลงทางทิศตะวันออก สำหรับทิศตะวันตกนั้นถือเป็นข้อห้ามโดยเด็ดขาด เพราะถือว่า "บันไดหันไปทางตะวันออกเป็นบันไดพระ บันไดหันไปทางตะวันตกเป็นบันไดผี" (จำ ทิศวงศ์ 2546) เรือนของปฤชนคนเดินดินจะหันบันไดไปทางตะวันออกก็ไม่ได้ เพราะไม่ใช่ที่อยู่ของพระ จะหันไปทางตะวันตกก็ไม่มีมงคล เพราะยังไม่ถึงเวลาตาย ต้องหันไปทางทิศเหนือหรือใต้จึงจะนำพาให้อยู่เย็นเป็นสุข

5.1.3 การปลูกสร้าง

ไทดำเป็นชนชาติที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ลักษณะถิ่นฐานเดิมแถบสิบสองจุไทยที่แวดล้อมด้วยป่าเขาสลับกับทุ่งราบอันอุดมสมบูรณ์หล่อหลอมให้ชนหมู่นี้ดำรงตนในสังคมเกษตรกรรมที่อาศัยการเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน

สภาพแวดล้อมธรรมชาติของเมืองเพชรบุรีมีความหลากหลายและกว้างขวาง ตั้งแต่ที่ราบสูงจนถึงที่ลุ่มต่ำ ทิวเขาสลับซับซ้อนจรดท้องทะเลเว้งว้าง บริเวณทุ่งราบที่มีภูเขาเล็กๆ ผุดขึ้นประปรายในระหว่างพื้นที่ทั้งสองคือแหล่งที่ไทดำเลือกปักหลักตั้งรกรากใหม่ ต่ำจากทิวเขาตะนาวศรีทางปากตะวันตกลงมา และสูงจากผืนทะเลอ่าวไทยทางปากตะวันออกขึ้นไป เขาใช้ที่ราบเป็นผืนไร่นาที่ดอนเล็กน้อยตั้งบ้านเรือน ที่ลาดเชิงเขาเป็นแหล่งปลูกข้าว ป่าเขาเป็นแหล่งไม้ ทั้งหมดนี้ อำนวยให้เขาสืบทอดแนวทางดำเนินชีวิตดั้งเดิมต่อมาในถิ่นใหม่ได้อย่างไม่ขัดเจน

สรุปแล้วหลักแหล่งที่พร้อมอุดมทั้งที่ทำกินและแหล่งไม้ไผ่ที่ใช้ในการปลูกเรือน เป็นปัจจัยทางธรรมชาติที่เขาเลือกสรรเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยต่างจากคนเมืองอย่างลิบลับที่มักถือเอาบรรทัดฐานอื่นๆ เช่นความเป็นแหล่งค้าขาย การอยู่ใกล้เส้นทางคมนาคมสายหลัก หรือการมีสาธารณูปโภคครบครัน เป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจยึดเป็นถิ่นอาศัย

หลักแหล่งที่เลือกสรรเพื่อใช้ชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติของไทดำ เอื้อให้ทุกทิวทัศน์ที่ประกอบรวมกันเข้าเป็นเรือนล้วนเป็นสิ่งที่ตัดทอนได้จากธรรมชาติในท้องถิ่นทั้งสิ้น โดยไม่ต้องควักเงินออกมาซื้อหาหรือใช้เงินตราในอนาคตกดแลกมา ทั้งไม่ต้องขนส่งจากแดนไกลให้สูญเวลาและผลาญพลังงาน ไม้ไผ่จากชายบ้าน ไม้จริงจากราวป่า หญ้าคาจากเนินเขา ก็เพียงพอที่จะสอดสลับ สับบาก ร้อยขัด ขึ้นเป็นเรือนได้ด้วยภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดต่อกันมา และด้วยแรงกายที่เกิดจากการร่วมใจกันในหมู่ญาติพี่น้อง

เราจึงเห็นเรือนไทดำที่มีเสา ขาง (รอด) ซื่อ และโครงสร้างหลักอื่น ๆ รวมทั้งชั้นไล (บันได) ทำจากต้นไม้หรือท่อนไม้ โครงสร้างรองที่เล็กลงมา เช่น สิงยัว (จันทัน) ไม้ฮาว (แป) ไม้ไชวซาเปีย (ไม้ไชวทแยง) ฯลฯ ใช้ไม้กิ่งหรือไม้ไผ่ นอกจากนี้ ไม้สารพัดประโยชน์เช่นไผ่ยังใช้ได้ทั้งการทาบแปเป็นฟากปูพื้นเรือน และแตกออกเป็นซี่แล้วขัดกันเป็นฝาเรือน ส่วนหลังคามุงด้วยหญ้าคาที่เกี่ยวมากรองเป็นตับด้วยมือเจ้าของเรือนเอง บ่งบอกถึงการมีที่ดอนอันอุดมด้วยหญ้าคาอยู่ในละแวกถิ่นฐานไทดำ และแม้ว่าที่เพชรบุรีจะมีจากขึ้นชุกชุมในบริเวณที่ลุ่มน้ำกร่อยแถบพื้นที่ไม่ไกลทะเลนัก เมื่อนำมากรองเป็นตับใช้มุงหลังคาได้ดีและเป็นที่ยินยอมกันมาก แต่ไม่ใช่ในหมู่ไทดำผู้เลือกอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เขาคั่นเคย ซึ่งห่างไกลจากกลิ่นอายทะเลออกไป

การเริ่มต้นปลูกเรือนด้วยการสรรเลือกวัสดุจำเพาะที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ โดยมีเครื่องมือพื้นฐานอย่าง เลื่อย ขวาน มีด ช่วยในการแปรไม้ธรรมชาติ ให้กลายเป็นวัสดุปลูกสร้าง ทำให้เรือนทั้งหลังเกิดขึ้นด้วยวิธีการง่าย ๆ ตรงไปตรงมา ไม่ต้องผ่านกระบวนการผลิตอันซับซ้อนสิ้นเปลือง และมีของเสียเป็นของแถมแต่อย่างใด อันเป็นคุณสมบัติสำคัญประการหนึ่งของความเป็นสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม อนึ่ง แม้ว่าทุกองค์ประกอบของเรือนล้วนเป็นไม้ที่ไม่ผ่านกรรมวิธีถนอมรักษาด้วยสารเคมีให้คงทน แต่หลังคาที่ค่อมลงมาช่วยปกป้องแดดเผาและฝนชุ่มได้เป็นอย่างดี ถนอมเนื้อไม้ให้มีอายุการใช้งานนานปี โดยมีหญ้าคามุงหลังคารองรับการผุพังเสื่อมสลายแทน (รูป 5.6) ทุก 3 - 4 ปี ต้องมีการเปลี่ยนตับหญ้าคาใหม่ ซึ่งหญ้าคาที่ถูกเก็บเกี่ยวไปแล้วสามารถตากกองออกงามได้อย่างรวดเร็ว รอการเก็บเกี่ยวครั้งใหม่ได้อย่างอุดมมีนัยยะแสดงถึงการสรรเลือกวัสดุปลูกอย่างสอดคล้องกับวงจรพืชพันธุ์ในธรรมชาติแวดล้อม

รูป 5.6 เรือนไทดำปลูกสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่นโดยล้วน

มีเพียงการพึงพาธรรมชาติในด้านวัสดุปลูกสร้างอย่างที่เราเห็นเป็นรูปธรรมเท่านั้น แม้ในเชิงคติชนรูปลักษณะเรือนก็มีที่มาจากรูปทรงธรรมชาติของเตา ดังที่เรียกเรือนไทดำว่าเรือนทรงกระดองเตา ซึ่งไม่มีศัพท์เฉพาะในการบัญญัติเรียกรูปทรงอันเป็นธรรมชาติเช่นนี้ ต่างจากรูปทรงเรขาคณิตสมบูรณ์แบบ เช่น สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม หรือวงกลม อันเป็นภาพลักษณ์ของผลผลิตเชิงอุตสาหกรรมที่เหลาสถาปนิกสมัยใหม่ยึดเอาเป็นบรรทัดฐานในการออกแบบหลังคาแบบกระดองเตาของไทดำมีฐานเป็นรูปวงรีที่ไม่สมบูรณ์แบบ ด้านข้างย้อยต่ำลงมาแล้วค่อยๆ ตัดสูงขึ้นทางด้านสกัด ทั้งผืนมีพื้นผิวที่ไม่เรียบตามลักษณะของเส้นหญ้าคาที่ปูซ้อนทับกัน เจกเช่นความเป็นธรรมชาติของกระดองเตาที่เป็นต้นแบบ

5.1.4 แบบอย่างทางสถาปัตยกรรม

แต่เดิมเคยมีแต่เรือนทรงกระดองเตาหลังโดดๆ ครอบพื้นที่ถิ่นฐานไทดำทั้งย่านบ้าน ช่วงเวลานั้นดูเหมือนเป็นอดีตอันไกลโพ้น ความจริงแล้วเพียงชั่วระยะเพียง 70 – 80 ปี หรือชั่วอายุคนที่ผ่านมาเองที่เรือนไทดำเริ่มพัฒนาลึกลายไปจากแบบแผนดั้งเดิมโดยลำดับ แต่ก็มากพอที่จะทำให้สถานการณ์ด้านรูปแบบเรือนไทดำในวันนี้กลับตาลปัตรกับในอดีตอย่างคาดไม่ถึง ไม่เหลือเรือนทรงกระดองเตาที่ก่อรูปก่อร่างจากวัสดุปลูกสร้างธรรมชาติ อันเด่นสะดุดตาให้เห็นเลยแม้เพียงหลังเดียว (เว้นแต่ที่บ้านแม่ประจันต์เท่านั้น แต่เรือนทรงกระดองเตาหลังสุดท้ายที่เหลืออยู่ก็ได้ต่อเติมเพิ่มขยายออกไปจากเดิมมาก) มีแต่บ้านเรือนแบบคันทาที่พบเห็นได้ทั่วไป เหมือนกับชุมชนอื่นๆ เป็นรูปแบบหลัก คือเรือนไม้จริงหลังคามุงสังกะสีมุงกระเบื้อง แต่มีไต่ว่าบ้านเรือนในปัจจุบันขาดจากอดีตเสียทีเดียว ยังมีรอยต่อการเปลี่ยนแปลงที่สามารถเชื่อมโยงกลับไปหาอดีตพร้อมกับสืบสาวต่อมาในภายหลังได้ในเวลาเดียวกัน

ไทดำอาวุโสแห่งบ้านหนองเข้ผู้ผ่านกาลเวลามากกว่า 70 ฤดูฝน ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่ละเล็กละน้อยมาโดยตลอด กล่าวแสดงความคิดรวบยอดของรูปทรงเรือนที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันว่ามีอยู่ 3 แบบ (โพธิ์ ตีอพงษ์ 2546) คือ

- ก. เรือนทรงลาว
- ข. เรือนทรงไทย
- ค. เรือนทรงฝรั่ง

มุมมองของคนไทดำที่มีต่อบ้านเรือนของเขาเองนี้ชี้ให้เห็นพัฒนาการด้านสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยของไทดำในไทยได้เป็นอย่างดี ภาพถ่ายบ้านไทดำสระยายโสม อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ในอดีตเมื่อ พ.ศ.2513 (รูป 5.7) ที่สถาปนิกนักวิชาการด้านสถาปัตยกรรมไทย ฤทัย ใจจงรัก ศิลปินแห่งชาติ สาขาสถาปัตยกรรม บันทึกไว้ บอกถึงเรื่องราวของรูปทรงเรือนในทำนองเดียวกันนี้ ได้เป็นอย่างดี

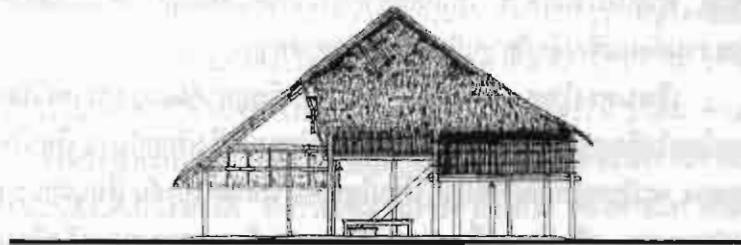
รูป 5.7 บ้านกระยายโสมเมื่อ พ.ศ. 2513 มีทั้งทรงกระดองเต้าแบบเดิม เรือนทรงไทย เรือนทรงปั้นหยา (วาดจากภาพถ่ายของ ฤทัย ใจจงรัก)

เรือนทรงลาว : คนแถบเมืองเพชรบุรีเรียกไทดำว่า ลาวโซ่งกันทั้งนั้น และคำนี้ก็กลายเป็นชื่อเรียกตนเองของไทดำละแวกนี้ไปด้วย เมื่อพูดเร็วๆ เลยเรียกสั้นๆ ว่า ลาว แม้เจ้าของเรือนเก่าดั้งเดิมก็เรียกเรือนของเขาว่า เรือนทรงลาว เรือนทรงลาวของชาวไทดำมีที่มาจากเรือนทรงกระดองเต้าอันเก่าแก่ตามแบบแผนวัฒนธรรมการปลูกสร้างดั้งเดิม วิธีการปลูกสร้างเป็นอย่างเรือนเครื่องผูกที่มีเสาและโครงสร้างหลักทำจากไม้จริง ส่วนอื่นๆ ทั้งโครงสร้างรองพื้นและฝาเรือน ใช้ไม้ไผ่ทั้งสิ้น หลังคามุงด้วยหญ้าคา ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นวัสดุท้องถิ่นที่ไปตัดหาเอามาเอง รวมทั้งร่วมแรงกันปลูกสร้างด้วยน้ำมือของเจ้าของเรือนเองและหมู่ญาติพี่น้อง

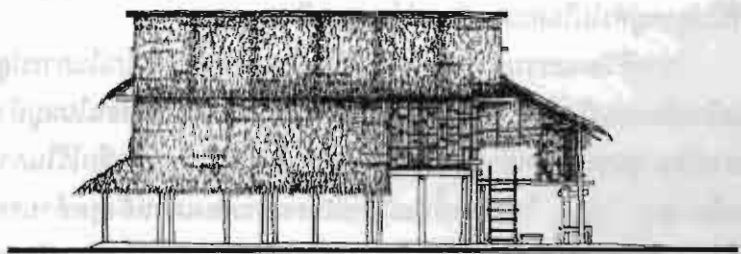
ลักษณะเด่นเป็นพิเศษของเรือนทรงกระดองเต้าอยู่ที่รูปทรงหลังคาที่มีสันกลางและทั้งชายคาต่ำลงมาโดยรอบด้าน ด้านสกัดโค้งมนทำให้ฝั่งหลังคาเป็นรูปวงรีที่แปลกตา มีจั่วเล็กๆ ที่ยอดเรียกว่า ช่อจวงแมว ดับหญ้าคาที่ติดตั้งได้อำนวยให้การมุงหลังคาโค้งที่ด้านสกัดเป็นไปได้อย่างง่ายดาย มีความสอดคล้องต้องกันพอดีของวัสดุปลูกสร้างกับรูปทรงเรือน จะทำเช่นนี้ไม่ได้เลยหากใช้วัสดุมุงหลังคาที่ผลิตตามระบบอุตสาหกรรม อย่างสังกะสีหรือกระเบื้อง ด้วยเหตุนี้ความเป็นเรือนทรงลาวที่เด่นชัดประการหนึ่ง จึงอยู่ที่การใช้วัสดุท้องถิ่นและการปลูกสร้างอย่างเรือนเครื่องผูกตามวิธีการดั้งเดิม

นอกเหนือจากนี้เรือนทรงลาวยังหมายรวมถึงเรือนที่พัฒนาคลี่คลายไปจากเรือนทรงกระดองเต้าด้วย โดยนัยแล้วคือเรือนที่ปลูกสร้างกันเองด้วยวัสดุท้องถิ่น สืบทอดวัฒนธรรมการปลูกสร้างดั้งเดิมต่อมา แม้ว่าความโค้งมนของหลังคา ด้านสกัดจะถูกลบหายไปด้วยระแนบหลังคาผืนตรงที่ทำงานกว่า

แทน แต่ลักษณะของหลังคาหน้าจั่วอันสูงชันตามคุณสมบัติของวัสดุ และการทอดชายคาทั้งลงต่ำจนมองแทบไม่เห็นฝัาเรือน การเปิดช่องจวงแนวขนาดเล็กที่ด้านสกัด ตามลักษณะของเรือนทรงกระดองเต่า ยังคงปรากฏเป็นลักษณะเด่นของเรือนที่คลี่คลายไปจากเดิมเหล่านี้ (รูป 5.8) รวมทั้งรายละเอียดเชิงช่างบางประการ เช่น เสาไม้ง่าม ขางกลม ไม้ไขว่ขาเปียพาดทแยง เป็นต้น ซึ่งเป็นภูมิรู้ของชุมชนชาวไทดำโดยเฉพาะ ก็ยังคงได้รับการสืบทอดมาในเรือนที่แปรเปลี่ยนรูปทรงไปแล้วนี้ด้วย

รูป 5.8 ก รูปด้านสกัด

รูป 5.8 ข รูปด้านข้าง

รูป 5.8 เรือนไทดำที่พัฒนาคลีคลายไปใช้หลังคาเป็นระนาบตรงที่บ้านกวย

แม้ไม่มีการบันทึกไว้อย่างเป็นกิจจะลักษณะว่าการปรับหลังคาเรือนที่มีความโค้งมนบนผังรูปวงรี มาเป็นหลังคาระนาบตรงบนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เกิดขึ้นเมื่อใดและอย่างไร หลังคาเรือนหลายหลังต่างลักษณะกันไป เล็กน้อยเท่าที่มีปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เมื่อนำมาวางเรียงกันก็พอจะชี้ให้เห็นร่องรอยของการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยๆ เกิดขึ้นได้บ้าง จากผังหลังคารูปวงรีแบบดั้งเดิม คลี่คลายเป็นผังรูปหกเหลี่ยม ที่สุดแล้วก็กลายเป็นผังรูปสี่เหลี่ยม เมื่อหลังคาพัฒนาจนเป็นผังรูปสี่เหลี่ยมก็มีลักษณะไปพ้องกับหลังคาทรงมนิลาโดยปริยาย อย่างไรก็ตาม ช่องจวงแนวหรือจั่วที่เปิดเหนือระนาบหลังคาด้านสกัดทั้งสองด้านของเรือนไทดำนั้นยังคงเป็นจั่วเล็กๆ ตามลักษณะดั้งเดิมดังที่ปรากฏในเรือนทรงกระดองเต่า

บางครั้งเป็นการยากที่จะแยกเล้าข้าวออกจากเรือน เล้าข้าวที่มีขนาดใหญ่ ชาวไทดำปลูกไว้ไม่ต่างจากเรือน บางทีเล้าข้าวมีขนาดใหญ่เท่ากับเรือน รูปลักษณะก็ไม่แตกต่างกัน คือปลูกสร้างด้วยวัสดุที่ล้วนมีในท้องถิ่น มีเสาซึ่งมักเป็นเสาไม้้งามค้ำจุนรองรับพื้น ภายใต้พื้นหน้าคาอันสูงชันและทอดต่ำมีตะล่อมไม้ไผ่สานยาด้วยซี่ววดสมดินไว้เก็บข้าวเปลือก เล้าบางหลังมีตะล่อมมากกว่า 1 ใบเพื่อแยกเก็บข้าวต่างฤดูกาลกัน ข้อที่แตกต่างกันคือ เล้าข้าวไม่ล้อมฝารอบอย่างเรือน และมักใช้เสาไม้้งามต้นโต มีทางท่อนใหญ่วางพาด สะท้อนการปลูกสร้างอย่างมั่นคงแข็งแรงเหนือเรือน แต่ก็อีกนั้นแหละ บางครัวเรือนก็ไม่แยกการใช้สอยระหว่างเล้าข้าวและเรือนออกจากกันอย่างเด็ดขาด พื้นที่เป็นบริเวณเล้าข้าวที่เหลือจากการวางตะล่อมแล้วกลับเป็นที่นอนได้ด้วย รวมทั้งมุมที่เหลือก็อาจเป็นครัวได้อีกต่างหาก

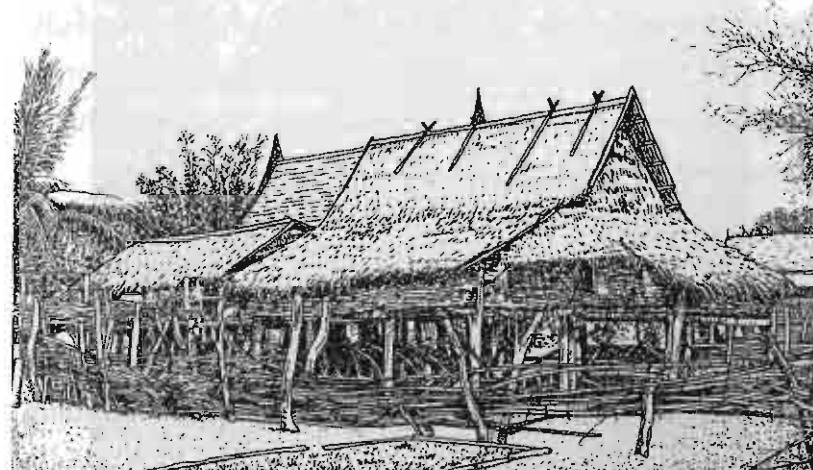
เรือนทรงไทย : เรือนแบบนี้หมายถึงที่อยู่อาศัยแบบประเพณีนิยมของคนไทยในถิ่นฐานที่ราบลุ่มตอนกลางของประเทศ จึงเรียกกันว่า เรือนไทย ภาคกลาง จะเรียกเป็นอย่างอื่นว่า เรือนไทยเดิม เรือนเครื่องสับ เรือนฝาปะกน เรือนฝากระดาน หรือเรือนเครื่องประดู่ ก็ตามแต่ ล้วนเจาะจงกล่าวถึงเรือนที่เรียกกันติดปากคนทั่วไปว่า เรือนทรงไทย มีลักษณะเด่นอยู่ที่ความเป็นเรือนยกพื้นลอยบนเสาสูง หลังคาจั่วทรงจอมแห ประดับปั้นลมยอดแหลมที่ปลูกสร้างด้วยไม้จริง เรือนเยี่ยงนี้เป็นที่อยู่อาศัยในวัฒนธรรมกระแสหลักของคนไทยที่มีปลูกอยู่ทั่วไปในละแวกลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี

การที่วัฒนธรรมการปลูกสร้างอย่างไทยไหลเข้าเจือปนในการปลูกบ้านสร้างเรือนของไทดำประจักษ์ชัดได้เมื่อย้อนไปดูสภาพบ้านเรือนในหมู่บ้านสระยายโสม ชุมชนคนไทดำแห่งเมืองสุพรรณบุรี ที่ได้รับการบันทึกไว้ในภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2513 ในเวลานั้นแม้เรือนทรงกระดองเต๋าหลังสุดท้ายของหมู่บ้านแห่งนี้ยังคงปรากฏอยู่ แต่เรือนทรงไทยก็เข้าไปครองที่อยู่อาศัยของครัวเรือนไทดำส่วนใหญ่แล้ว ที่เพชรบุรีไทดำเจ้าของเรือนทรงไทยแห่งบ้านกวยผู้สร้างเรือนด้วยน้ำมือของตนเองเมื่อ พ.ศ.2515 กล่าวว่า “ปลูกเป็นทรงไทยสมัยนั้นเขานิยมกัน” (เรื่อง แยกร้าง 2546) นอกจากจะเป็นข้อยืนยันว่า เรือนทรงไทยเป็นรูปแบบของที่อยู่อาศัยอันเป็นที่นิยมกันในหมู่คนไทดำในช่วงทศวรรษ 2510 ยังมีนัยยะที่แสดงว่าชาวไทดำเปิดรับเอาภูมิรู้เรื่องการปลูกเรือนอย่างไทยเข้าไปในตัวตนอีกด้วย ข้อความในบทความทางวิชาการเรื่อง “ลาวโซ่ง” ซึ่งตีพิมพ์ในวารสารเมืองโบราณเมื่อ พ.ศ.2518 มีสาระเชิงสนับสนุนในเรื่องนี้ว่า “ลักษณะเรือนที่พบเห็นในปัจจุบันนั้นส่วนมากได้ดัดแปลงให้กระเดียดมาเป็นเรือนแบบไทยแล้ว.....โดยเฉพาะราว 40 ปีมานี้เอง ชาวโซ่งก็ค่อยๆ หันมาปลูกบ้านเป็นเรือนไม้จริงแบบคนไทยเป็นส่วนมาก” (ชูชีพ อุดมชัย 2518 : 30)

เมื่อที่อยู่อาศัยของไทดำปรับมาเป็นเรือนทรงไทย มีการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมการปลูกสร้างบ้านเรือนที่เด่นชัดอย่างน้อย 2 ประการ ประการแรก เป็นการปรับเปลี่ยนรูปลักษณะที่ประจักษ์ได้จากภายนอก โดยเฉพาะ

หลังคาเรือนทรงกระดองเต่าถูกแทนที่ด้วยหลังคาจั่วทรงจอมแห อีกประการหนึ่ง เป็นการปรับเปลี่ยนวิธีการเชิงช่างในการปลูกสร้าง จากการปลูกสร้างอย่างเรือนเครื่องผูกโดยมีไม้ไผ่เป็นวัสดุหลัก มาเป็นการปลูกสร้างอย่างเรือนเครื่องสับที่ใช้ไม้จริงเป็นส่วนใหญ่

พัฒนาการจากเรือนทรงกระดองเต่าไปเป็นเรือนทรงไทย มิใช่การพลิกผันอย่างทันทีทันใด การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างช้าๆ ตามวิถีทางไทดำ ที่มักไม่ตอบรับกับสิ่งใหม่อย่างฉับพลัน ในระยะแรกของการพัฒนานับย้อนอดีตไปราวชั่วอายุคน การปรับเปลี่ยนเริ่มต้นที่เรือนอย่างเครื่องผูกด้วยการนำเอาลักษณะเครื่องบนแบบหลังคาทรงไทยมาผสมผสานกับแบบดั้งเดิมของไทดำ ยังผลให้รูปทรงหลังคาเรือนแปรไปจากทรงกระดองเต่ามาละม้ายทรงจอมแห โดยที่ส่วนอื่นๆ ของเรือนยังคงไว้ตามแบบแผนไทดำดั้งเดิม (รูป 5.9) ภาพที่บันทึกไว้ในเอกสารวิชาการ “เรือนโซ่ง บ้านโซ่ง ตำบลสระยายโสม อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี” (สมชาย นิลอาธิ 2521) บอกเล่าเรื่องราวการเริ่มเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี ทั้งการใช้เสาไม้จริง ฝาไม้ไผ่ หลังคาแฝก ด้วยวิธีการปลูกสร้างอย่างเดิมที่มองเห็นได้ด้วยตา และคติชนในการปลูกเรือนเดี่ยวขวางตะวัน ตลอดจนการจัดประโยชน์ใช้สอยภายในเรือนที่มีห้องผีเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ยังคงกลืนอายุวัฒนธรรมการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยตามแบบฉบับไทดำอยู่เต็มเปี่ยม

รูป 5.9 เรือนไทดำที่ปรับมาใช้หลังคาจั่วทรงจอมแหแบบเรือนไทยที่จังหวัดสุพรรณบุรี (วาดจากภาพถ่ายของ ฤทัย ใจจงรัก)

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยในงานปลูกสร้างบ้านเรือนของไทดำดังกล่าวข้างต้น ในเชิงสถาปัตยกรรมกลับเป็นการปรับเปลี่ยนทางรูปทรงอย่างมากมาย ชัดเจน และรุนแรง เนื่องเพราะทั้งรูปทรงหลังคาทรงดองเต๋ออันเป็นของเดิมและจั่วทรงจอมแหอันเป็นของใหม่ ต่างก็เป็นรูปทรงที่มีความโดดเด่น เป็นสัญลักษณ์ของแต่ละวัฒนธรรมการปลูกสร้าง การเปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่นไม่ว่าจะเปลี่ยนจากทรงกระดองเต๋อเป็นทรงจอมแห หรือจากทรงจอมแหเป็นทรงกระดองเต๋อ ล้วนยังผลให้เกิดความแตกต่างที่ปรากฏชัด มีอาจซ่อนเร้นหรืออำพรางการแปรเปลี่ยนไปได้

ความจริงแล้วการปรับรูปทรงหลังคาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ว่างเบื้องล่างตามมา ต่างจากหลังคาทรงกระดองเต๋อที่เป็นรูปทรงเดี่ยวที่มีความสมบูรณ์ในตัว หลังคาทรงจอมแหอย่างไทยนั้นนอกจากจั่วหลักแล้วยังมีระนาบหลังคาลดระดับลงมาคลุมระเบียงอีกผืนหนึ่ง ด้วยความเอียงน้อยกว่าซึ่งรับกับหลังคาผืนหลักที่เอียงลาดลงมาแล้วโค้งงอนเซ็ดปลายเล็กน้อยอย่างพอดีพองาม พื้นที่ใช้สอยบนเรือนภายใต้ชายคาจั่วทรงจอมแหจึงประกอบด้วยพื้นที่หลักตามแบบเดิมและพื้นที่ลดระดับลงมาที่ระเบียงด้านข้างเป็นการขยายพื้นที่ใช้สอยออกทางกว้าง พื้นที่ส่วนนี้เองที่รองรับการใช้สอยเป็นครัวไฟที่เคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ร่วมกับส่วนนอนในเรือนทรงกระดองเต๋อ ออกจะกล่าวได้ว่า การปรับใช้หลังคาทรงไทยอำนวยให้การพัฒนาวิตีชีวิตในเรือนไทดำตามมาด้วยการแยกครัวไฟออกจากส่วนนอน

พัฒนาการเรือนทรงไทยตามวิถีไทดำในระยะต่อมาเป็นการปรับเปลี่ยนสู่ความเป็นเรือนเครื่องสับซึ่งใช้ไม้จริงในการปลูกสร้าง ส่วนวัสดุผนังหลังคามีทั้งที่ยังคงใช้แฝกคาที่หาได้ในท้องถิ่นโดยไม่ต้องซื้อหา และที่ปรับมาใช้วัสดุเชิงอุตสาหกรรมอย่างกระเบื้องหรือสังกะสีก็ต้องแลกมาด้วยเงินพร้อมกันนี้ ฝาเรือนที่เคยเตี้ย อยู่ห่างจากพื้นเรือนไม่มากก็ถูกยึดให้ยาวขึ้นรับกับหลังคาที่ถูกชูไว้สูงตามแบบฉบับเรือนทรงไทย ความห่างไกลจากรูปลักษณะเรือนทรงกระดองเต๋อแบบดั้งเดิมมีมากขึ้นโดยลำดับตามการเดินทางของกาลเวลา

กรณีเรือนทรงไทยของชาวไทดำบ้านกวย จังหวัดเพชรบุรี ชี้ชัดถึงการพัฒนาอีกลำดับหนึ่ง เมื่อเรือนเดี่ยวที่แรกปลูกใน พ.ศ. 2515 ตามแบบแผนเรือนหลังคาจั่วทรงจอมแหได้รับการขยายขยับไปอีก 5 ปีต่อมา ด้วยการเพิ่มเรือนจั่วทรงจอมแหหลังที่สองทางด้านข้างเปลี่ยนสภาพจากเรือนเดี่ยวอันเป็นที่นิยมของไทดำแต่เดิมเป็นเรือนแฝดแบบเรือนคนไทยเมืองเพชรในทันทีภายหลังเรือนหลังนี้ก็ได้เติมต่อเรือนครัวเป็นเรือนขวางขึ้นทางด้านหลัง (รูป 5.10) คล้อยตามความนิยมในหมู่คนไทยที่อยู่รายรอบ สะท้อนวัฒนธรรมสายหลักที่หลังไหลเข้าสู่ชนหมู่น้อยชาวไทดำอีกกระแสหนึ่ง

แต่อย่างไรก็ตามพื้นที่บนเรือนอันกว้างขวางภายใต้หลังคาจั่วทรงจอมแหนั้นน่าฉงนสนเท่ห์เป็นอย่างยิ่ง ความต่างระดับของพื้นเรือนส่วนต่างๆ

มีเพียงเล็กน้อยราว 1 ฝ่ามือหรือ 1 คืบเท่านั้น ไม่มากพอติดรับกับคนนั่งห้อยขาตามแบบบ้านเรือนของคนไทย ไม่มีความต่างของที่ว่างที่แปรเปลี่ยนจากชานโล่งสู่กระเบื้องโถงภายใต้หลังคาคลุม ก่อนเข้าสู่ห้องที่ล้อมฝาไว้มิดชิดที่ว่างบนเรือนครองความโล่งโดยตลอด ไม่มีการล้อมฝาเป็นห้องหับสำหรับแยกเป็นห้องนอน ครีวไฟ หรือห้องอื่นแต่อย่างใด ฝาเรือนมีเพื่อกันขอบด้านนอกของพื้นที่เท่านั้น และมีเพียงบางด้าน บางด้านก็ปล่อยโล่งไว้พาที่ว่างบนเรือนเชื่อมเป็นเนื้อเดียวกับโลกภายนอก เพียงพื้นที่ 1 ช่วงเสาบริเวณห้องผีเท่านั้นที่เขากันห้องไว้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่เหลือใช้ได้อย่างเอนกประสงค์พร้อมรับญาติพี่น้องจำนวนมากเมื่อถึงวาระการจัดพิธีเสนเรือน

รูป 5.10 เรือนทรงไทยของชาวไทดำบ้านกวย ตำบลไร่โคก อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี

แม้ว่ารูปทรงภายนอกของเรือนจะแปรเปลี่ยนไปเป็นทรงไทยตามอิทธิพลของวัฒนธรรมกระแสหลัก โดยไม่เหลือร่องรอยวัฒนธรรมการปลูกสร้างอย่างไทดำทิ้งไว้ให้ประจักษ์แจ้ง แต่พื้นที่ภายในเรือนยังคงได้รับการถนอมไว้ตามวิถีทางไทดำสืบมา อย่างน้อยการผสมผสานของใหม่เข้ามาในวิถีชีวิตก็ไม่ได้ทำให้ความเป็นเรือนแห่งผีและพิธีกรรมอันเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมไทดำสูญหายไป

เรือนทรงฝรั่ง : ที่อยู่อาศัยอย่างที่เราเรียกว่าเรือนทรงฝรั่งนี้ มีที่มาจากอิทธิพลของชาวยุโรปอันเป็นชาติตะวันตกที่ไทยเราเรียกรวมๆ ว่าฝรั่ง ซึ่งแพร่เข้ามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และหลังไหลเป็นกระแสใหม่ที่ชัดเจนและมาแรงในสมัยรัชกาลที่ 5 มีความแปลกแยกแตกต่างอย่างโดดเด่นไปจากเรือนทรงไทย ในประการที่ไม่ยกเสาสูง ชั้นล่างที่ติดดินมีการกันเป็นห้องหับเพื่อใช้สอยตามลักษณะวัฒนธรรมบกของชาวตะวันตก และทรงหลังคาแบบปั้นหย่าที่มีระนาบหลังคาทั้งสี่ด้านเอียงขึ้นไปบรรจบกันที่สันกลาง ไม่มีหน้าจั่วเผยออกมา เป็นเหตุให้มีการเรียกว่า เรือนลัมจั่วด้วยหน้าจั่วต้องลัมเอนไปกลายเป็นผืนหลังคา บ้างก็เรียกว่า เรือนน้ำหลบ ตามจำนวนสันหลังคาที่ต้องทำหลบปิดครอบห้าแนว ทำนองเดียวกับชาวมุสลิมแดนใต้ที่เรียกหลังคาปั้นหย่าว่าลัมมะ ซึ่งแปลว่าห้าเช่นกัน

ที่เพชรบุรีเรือนพักอาศัยแบบฝรั่งตะวันตกเริ่มจากตำหนักในพระราชวังเป็นลำดับแรก แล้วขยายความนิยมสู่ที่อยู่อาศัยของเหล่าเจ้านาย คหบดี และแพร่สู่บ้านเรือนราษฎรทั่วไป เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในส่วนกลาง

ช่วงเวลาแห่งการพลิกแผ่นดินให้เป็นฝรั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ทรงโปรดให้สร้างพระที่นั่งหลายองค์ทั้งในกรุงเทพมหานครและหัวเมืองด้วยลักษณะสถาปัตยกรรมแบบยุโรป เพชรบุรีเป็นเมืองหนึ่งที่มีพระราชประสงค์ให้สร้างพระราชวังสำหรับประทับแรมในฤดูฝนขึ้นริมฝั่งแม่น้ำที่บ้านปิ่น แต่การก่อสร้างมาแล้วเสร็จในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2459 และได้รับนามพระราชทานว่า พระรามราชนิเวศน์ คนเมืองเพชรเรียกติดปากกันว่า วังบ้านปิ่น ตามภูมินามอันเป็นที่ตั้ง นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดให้สร้างพระราชนิเวศน์มฤคทายวันขึ้นที่ริมฝั่งทะเลชะอำ ด้วยลักษณะอาคารเรือนไม้เสาสูง หลังคาทรงปั้นหย่า มุงกระเบื้องสีเคลือบทั้งพระที่นั่งสมุทรพิมานอันเป็นที่ประทับและพระที่นั่งพิศาลสาครที่อยู่ติดทะเล เว้นแต่พระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์ ซึ่งใช้เป็นโรงละครและที่ชุมนุมในโอกาสต่างๆ เท่านั้นที่สร้างเป็นอาคารติดดิน

เรือนปั้นหย่าแพร่รูปลักษณะครอบงำที่อยู่อาศัยของเจ้านายและคหบดี เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงนำการบุกเบิกชายทะเลชะอำให้เป็นตำบลพักผ่อนตากอากาศใน พ.ศ. 2464 ชื่อว่า "สหคามชะอำ" เรือน 3 หลังแรกชายทะเลแห่งนี้เป็นตำหนักของพระองค์ ปีก่อมาเรือนชายทะเลก็เพิ่มจำนวนขึ้นเป็นลำดับ (สรศิทธิ์ แผงสภา 2537 : 176)

เรือนพักตากอากาศสมัยแรกที่ชายทะเลชะอำนี้ล้วนเป็นเรือนไม้ทรงปั้นหยา หลังคามุงกระเบื้องทั้งสิ้น

ชาวเมืองเพชรคงจะถ่ายทอดความแปลกใหม่ของเรือนเจ้านายลงสู่ที่อยู่อาศัยของตนเรื่อยมาโดยลำดับ จนเรือนปั้นหยาเข้าครองพื้นที่ส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในย่านเมือง ดังที่ช่างภาพเมืองเพชรบรรยายภาพที่เขาถ่ายไว้เมื่อราว พ.ศ. 2500 ว่า “สภาพเมืองเพชรบุรีในครั้งนั้นเป็นเมืองเล็กๆ รู้สึกไม่กว้างขวางขยายออกไปเหมือนทุกวันนี้ บ้านเรือนที่เห็นอยู่สองฝั่งแม่น้ำเพชรในเขตอำเภอเมืองเป็นหลังคาทรงปั้นหยา” (เนาว์ เนาว์รุ่งโรจน์ 2537 : 45)

เรือนทรงฝรั่งหรือเรือนทรงยุโรป หรือบางทีก็เรียกว่า เรือนแบบนอกนี้คงจะถ่ายทอดลงสู่หมู่คนไทดำภายหลังช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา เพราะปรากฏว่าที่อยู่อาศัยที่ครอบด้วยหลังคาห้าสันมุงกระเบื้องสี่เหลี่ยมของไทดำส่วนใหญ่มีอายุเรือนราว 30 - 40 ปี เป็นความบังเอิญโดยแท้ที่เรือนปั้นหยาหลังคามุงกระเบื้องเป็นที่มาของปริศนาคำทายว่า “สี่ตีนเดินมา หลังคามุงกระเบื้อง” (น. ณ ปากน้ำ 2535 : 13) หรือ “สี่ตีนย่างมา หลังคามุงกระเบื้อง” ในหมู่ไทดำ และคำไขก็คือ “เต่า” เต่ามีเพียงเป็นที่มาของหลังคาแบบดั้งเดิมเท่านั้น ยังเปรียบเทียบได้กับหลังคาแบบเรือนทรงฝรั่งที่ไทดำรับเข้ามาภายหลังอีกด้วย อนึ่งเรือนเยี่ยงนี้ที่ปรากฏอยู่ในหมู่บ้านไทดำกลายเป็นจากเรือนทรงฝรั่งต้นแบบไม่น้อย ดังข้อสังเกตต่อไปนี้

1. ในระยะแรกไทยดำรับเอาหลังคาปั้นหยามาใช้ในเรือนตน ยังคงลักษณะความเป็นเรือนเดี่ยวบนเสาสูงตามแบบแผนเรือนไทดำ ได้ถุนปล้อยโล่ง ทรงความเป็นที่อยู่อาศัยของผู้คนในวัฒนธรรมน้ำ ไม่กั้นปิดมิดชิดเป็นห้องหับเหมือนเรือนต้นแบบอันเป็นสถาปัตยกรรมของผู้คนในวัฒนธรรมบกที่ชอบอยู่ติดดิน

2. บรรดาเรือนที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะหลังคาแบบปั้นหยา ยกจั่ว หรือที่เรียกว่า หลังคามนิลาเป็นส่วนใหญ่ (รูป 5.11) การมีจั่วเปิดที่ด้านสกัดทั้งสองด้านเพิ่มการระบายอากาศได้หลังคาเป็นการลดข้อจำกัดของหลังคาปั้นหยาที่ไม่มีทางระบายอากาศร้อนได้หลังคาได้เลย หลังคาทรงมนิลาไนี้ยังคงความเป็นหลังคาห้าสันเช่นเดิม แต่มีจั่วเปิดทำนองเดียวกับช่องจวงแมว ในหลังคาทรงกระดองเต่า เป็นความพ้องกันอย่างน่าประหลาดระหว่างหลังคาทรงมนิลา กับหลังคาทรงกระดองเต่าที่คลี่คลายไปจากผังรูปวงรีเป็นผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เหตุนี้กระมังไทดำจึงรับเอาหลังคาแบบใหม่ไว้อย่างไม่ขัดใจ

3. ในระยะหลังที่ไทดำหันมาใช้วิธีการขยายพื้นที่อยู่อาศัยออกไปด้วยการเติมต่อเรือนเดิมขยายออกไปอย่างคนไทยแล้ว วิธีการเดียวกันนี้ได้รับการถ่ายทอดให้กับที่อยู่อาศัยที่สืบแนวมาจากฝรั่งนี้ด้วย แต่ไม่ใช้การเพิ่มมุขหักแนวต่อจากเรือนหลักตามแบบแผนของเจ้าของเดิม ไทดำใช้การเพิ่มหลังคาเป็นเรือนแฝดและเรือนหมู่ร่วมกับการต่อขยายเรือนออกไปอย่างที่เขาค้นเคยมากกว่า

รูป 5.11 เรือนหลังคาทรงนิลาหรือ เรือนทรงฝรั่งของชาวไทดำ บ้านหนองเข้

4. ภายได้ขายคาเรือนจั่วแฝดหรือเรือนจั่วหมู่หลังคาทรงนิลานั้น ความไม่สูงชันของหลังคาตามคุณสมบัติของวัสดุเชิงอุตสาหกรรมที่อำนวยความสะดวก ให้ทำได้ เป็นผลให้ฝาเรือนแผยชิดแต่ก็เป็นเพียงกรอบนอกของพื้นที่เท่านั้นที่ฝา เรือนครองแนวอยู่ พื้นที่ภายในเป็นโถงโล่ง ไม่ชอยห้องดังเรือนทรงฝรั่งแท้ที่ ทำกัน เพียงพื้นที่ 1 ช่วงเสาบริเวณห้องผีเท่านั้นที่กันเป็นห้องไว้

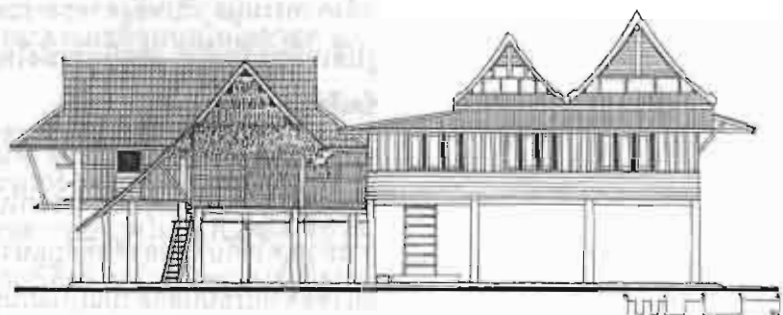
5. หลังคาทรงปั้นหยาและทรงนิลาได้รับการนำมาใช้กับเล้าข้าว ด้วย โดยที่เสาเล้าข้าวนิยมใช้ไม้งามตามความนิยมของไทดำแต่ดั้งเดิมมา (รูป 5.12)

ฉะนั้นเรือนทรงฝรั่งที่เห็นนั้นก็เพียงเปลือกนอกที่แปรไปตาม สมัยนิยมแต่ละช่วงเวลาเมื่อผ่านเปลือกที่ล้อมอยู่เข้าไปสู่พื้นที่ภายในจิตวิญญานของไทดำยังคงดำรงอยู่ภายในเรือนมิคลาย

นอกเหนือจากนี้ ในบางเรือนประกอบไปด้วยรูปทรงต่างแบบผสม ปนเปื้อนอยู่ด้วยกัน เรือนไทดำที่บ้านดอนขวางหลังหนึ่งมีเรือนอยู่อาศัยเป็นทรง ไทย แต่เรือนครัวเป็นทรงลาว ส่วนเล้าข้าวเป็นทรงฝรั่ง เชื่อมต่อกันด้วยชาน (รูป 5.13) รวมเข้าเป็นงานสถาปัตยกรรมที่แฝงน้ำใสใจคอประนีประนอมไว้ อย่างแนบเนียน

รูป 5.12 เล้าข้าว หลังคาทรงนิลา

รูป 5.13 เรือนไทดำที่มีแบบอย่างผสมผสานทั้งทรงไทย ทรงลาว และทรงฝรั่งที่บ้านดอนขวาง

5.2 เรือนแห่งชีวิต

5.2.1 ชีวิตที่ผูกพันกับเรือน

ชีวิตของชาวไทดำผูกพันกับเรือนตั้งแต่แรกเกิดเรื่อยไปจนจนวาระสุดท้ายของชีวิต ในอดีตการคลอดลูกของหญิงไทดำมีที่พื้นฟากบนเรือน (ในปัจจุบันการคลอดดำเนินไปในสถานผดุงครรภ์หรือโรงพยาบาลตามมาตรฐานชีวิตของคนไทยโดยรวม) เมื่อเด็ก “ตกฟาก” แล้วก็จะได้รับการบรรจุใส่กระบอกไม้ไผ่เรียกว่า “บั้งแห” แล้วนำไปฝังไว้ การฝังรکنนี้มีความเชื่อกำกับว่า ถ้าฝังไว้ใต้บันไดเด็กจะเติบโตเป็นคนอยู่ติดบ้าน หากฝังไว้ในบริเวณบ้านก็จะอยู่ใกล้บ้าน หากฝังไว้นอกรั้วบ้านจะอยู่ห่างไกลออกไป ซึ่งสืบต่อความหมายออกไปเป็นการ “ตั้งรกราก” นั่นเอง

เมื่อชีวิตดำเนินไปจนโตใหญ่เข้าวัยหนุ่มสาว ถึงคราวแต่งงานพิธีการต่างๆ ดำเนินไปบนเรือนของฝ่ายสาวโดยตลอด เสร็จพิธีแล้วฝ่ายชายมีธรรมเนียมต้องอยู่ร่วมเพื่อช่วยงานที่ครอบครัวพ่อตาแม่ยาย (พ่อตาแม่ยาย) ระยะเวลาหนึ่งก่อนในฐานะ “เขยอาสา” เป็นเวลา 1 2 หรือ 3 ปี ตามแต่จะตกลงกัน หลังจากนั้นจึงย้ายไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับครอบครัวของตนเองหรือไม่ก็แยกออกไปปลูกเรือนใหม่หากอยู่ในวิสัยที่ทำได้ (สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ 2521 : 50)

เรือนจึงมีใช้เพียงที่อยู่อาศัยเท่านั้น แต่เป็นที่ประกอบประเพณีเกี่ยวกับชีวิตตั้งแต่วาระแรกที่ลืมตาดูโลกจนกระทั่งสิ้นลม เรือนคือชีวิตดังนี้ ทุกผู้คนจึงดำรงตนในสถานะที่มีเรือนอยู่อาศัย ในชุมชนไทดำไม่มีผู้ใดเป็นคนจรจัด แม้ธุรกิจบ้านเช่าก็ไม่อาจเติบโตได้ในชุมชนของเขา คู่ครอบครัวใหม่หากไม่ใช่ชีวิตอยู่ร่วมในเรือนเดียวกับพ่อแม่พี่น้อง ก็จะต้องปลูกเรือนใหม่เป็นที่อยู่อาศัยของตนเองขึ้นมา รวมทั้งคนที่ตายไปแล้วก็มีอาจขาดแคลนที่อยู่อาศัยได้ ชีวิตหลังความตายจะมีที่อยู่ถึง 3 แห่ง คือเฮือนป่า เป็นเรือนจำลองหลังจ้อยทำล้อกับเรือนจริง อย่างง่าย ๆ ด้วยไม้ไผ่และแฝก ปลูกไว้เหนือหลุมฝังถ้ากระดูก รวมทั้งมีเฮือนแก้วทำจากกระดาษสีสวยและผ้าไหมสีสดด้วยฝีมือประณีตกว่าเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยเมื่อขึ้นไปถึงเมืองฟ้าอีกต่างหาก ท้ายที่สุดหลังการเผาศพแล้วราว 7 วัน วิญญาณที่กลับจากการไปเฝ้าถนที่เมืองฟ้าจะได้รับเชิญให้สถิตอยู่บนเรือนที่เสาผี ณ ที่นี้คือที่อยู่หลังความตายของบรรพบุรุษที่ใกล้ชิดกับลูกหลานที่สุด

ความสำคัญในการมีเรือนเพื่ออยู่อาศัยบรรลุได้โดยไม่ยากในวิถีไทดำ เรือนทั้งหลายของไทดำทั้งมวลล้วนก่อรูปก่อร่างขึ้นจากสองมือของเจ้าของและผองญาติที่มาร่วมแรงกันสรรค์สร้าง สำเร็จเป็นเรือนไม้ใหญ่โตเกินกำลังไม่กว้างขวางเกินความต้องการ ไม่ผลาญไม้ไผ่เกินกว่าที่ธรรมชาติให้มา เรือนไทดำโดยทั่วไปจึงเริ่มต้นที่ความเป็นเรือนเดี่ยวและจะคงสภาพเช่นนี้ต่อไปตราบนานเท่าที่ครอบครัวยังไม่ขยายใหญ่ สะท้อนชีวิตอันเรียบง่ายของเขาลงไว้ในลักษณะทางกายภาพของเรือนอย่างเห็นชัด และแสดงอำนาจในการครอบ

ครองที่อยู่อาศัยของชนหมู่น้อยกลุ่มนี้ได้เป็นอย่างดี เรือนหลังใหญ่ภายใต้หลังคาหลายชั้นที่พบเห็น ส่วนมากเป็นการเพิ่มเติมต่อขยายจากเรือนเดี่ยวอย่างค่อยเป็นค่อยไป ตามจังหวะการขยายตัวของครอบครัว ตามความพอเหมาะพอควรแก่อัตภาพ มิใช่การโหมสร้างครั้งเดียวเสร็จเหมือนคฤหาสน์ของผู้มีอันจะกินในสังคมเมือง

ความผูกพันกับเรือนของไทดำยังฉายให้เราเห็นได้ในการนำไปโยงโยเข้ากับวรรณกรรมพื้นบ้านของเขา รูปลักษณะเรือนโดยรวมได้รับการเชื่อมเข้ากับรูปทรงเต่า ซึ่งเป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับตำนานสร้างโลกอันเพื่องฟูในหมู่คนไท นอกจากนี้ในนิทานเรื่องท้าวสีทนนางหล้า (มีโครงเรื่องพ้องกับพระสุทนต์ในราวี) กล่าวพาดพิงถึงแผงไม้สานขัดกันเป็นตะแกรงปิดช่องว่างระหว่างซอกกับหลังคา ว่ามีไว้เพื่อกันนางหล้าบินหนีออกไป อย่างไรก็ตาม ในที่สุดแล้วนางหล้าก็ติดปีกหางและบินจากไป ท้าวสีทนออกติดตามอย่างมุ่งมั่นและอดทนจนพบและครองรักครองเมืองอยู่ด้วยกันในตอนท้าย (เลา บุญแก้ว อ้างใน เรไร สืบสุข และคณะ 2523 : 86)

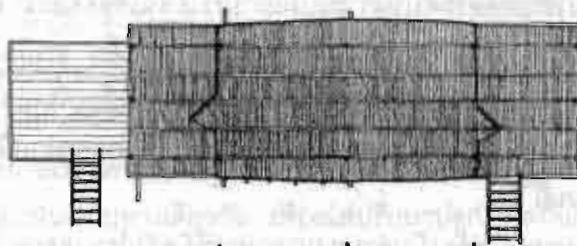
ยังมีนิทานเรื่อง นกกระจ่างกับนกอินทรี หรือนกกระจอกกับนกอินทรีเล่าว่านกกระจอกขันอาสาเจ้าเมืองไปฆ่านกอินทรีที่อาละวาดจับชาวบ้านชาวเมืองกิน โดยขอเรือนอยู่เป็นข้อทดแทน นกกระจอกตัวจ้อยล่อนนกอินทรีที่แกร่งกล้าอดเก่งเข้าไปในถ้ำซึ่งมีหลืบหินให้หลบหลีกนกอินทรีจะไล่จับจิกตีอย่างไรก็ไร้ผล จนพ่ายภัยตัวเองสิ้นแรงสิ้นลมไป นกกระจอกเลยได้อาศัยอยู่ในเรือนอย่างที่เห็นกันอยู่ทุกวันนี้ (สวัสดิ ลิขิตขอม อ้างใน สุนันท์ อุดมเวช, 2528 : 203)

สาระเล็กๆ น้อยๆ ของเรือนที่แฝงอยู่ในวรรณกรรมพื้นบ้านนี้ชี้ให้เห็นความเก่าแก่ของวัฒนธรรมการปลูกสร้างของไทดำ ในเวลาเดียวกันก็แสดงถึงความผูกพันร้อยรัดเรือนเข้ากับวิถีชีวิตอย่างเป็นเนื้อเดียวกัน

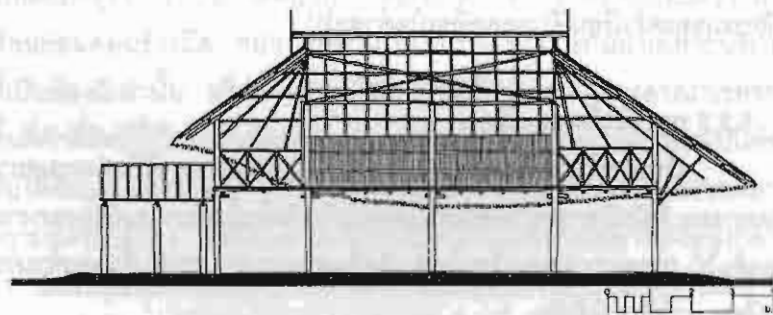
ในด้านการอยู่อาศัยนั้นเรือนไทดำเหมือนกับเรือนไทยประเพณีในประการที่เป็นเรือนยกพื้นสูง มีเพียงเสาเท่านั้นที่ยังลงดิน นอกเหนือจากนี้ไม่มีอะไรปิดทับ เมื่อปลูกเรือนแล้วพื้นดินยังเผยอยู่เช่นเดิม ได้ทุนเรือนกลายเป็นพื้นที่โล่ง โปร่ง และร่ม เป็นบริเวณที่เชื่อมกับพื้นที่โดยรอบด้วยไม่มีอะไรปิดล้อม แล้วยังพาให้มีความสว่างกว่าบนเรือน และลมโกรกเย็นสบาย จึงเป็นที่พักผ่อนยามกลางวัน ที่นั่งสานกระบุง ตะกร้า หรือเครื่องมือดักปลาของฝ่ายชาย ที่ตั้งที่ทอดผ้าของฝ่ายหญิง รวมทั้งเป็นที่เก็บเครื่องมือเกษตรกรรมของครัวเรือน มักถมดินอัดแน่นสูงกว่าพื้นลานภายนอก 1 ฝ่ามือ เป็นการแยกพื้นที่ให้สอยได้ทุนเรือนออกจากพื้นที่ภายนอก ทั้งกันไม่ให้น้ำฝนนองเข้าไปเปียกและอีกด้วย

พื้นที่บนเรือนตามแบบแผนดั้งเดิมนั้นแบ่งแยกเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย กว้าน หรือเฉลียงอยู่ทางด้านสกัดปากหนึ่งของเรือน อีกปากหนึ่งเป็นชาน ตรงกลางล้อมฝารอบเป็นส่วนอยู่อาศัย ลักษณะเป็นห้องหับชัดเจนโดยมี

ประตูเข้าออกทั้งด้านเจดียงและชาน (รูป 5.14) เจดียงเป็นพื้นที่ได้ร่มชายคาโค้งพоди ส่วนชานนั้นส่วนหนึ่งอยู่ใต้ร่มเงาชายคา เรียกว่า กกชาน อีกส่วนหนึ่งยื่นเลยออกไปเป็นชานแดด มีบันไดขึ้นลง 2 ทางคือทั้งทางด้านเจดียงและด้านชาน พื้นที่ส่วนอยู่อาศัยตรงกลางเรือนเป็นห้วงห้องอันโล่งโถงไม่กั้นซอยฝ่าภายในแต่อย่างใด มีส่วนที่เรียกว่า กะล่อหอง หรือห้องผีครองพื้นที่มุมห้องทางด้านขวามือ ซึ่งมีเสาผีเป็นหัวใจสำคัญ ถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเรือนกลางห้องในทิศปลายตีน (เมื่อนอน) มีกระเบระเตาไฟวางอยู่ (โชติมา จตุรงค์ 2540 : 111) เป็นที่หุงหาอาหารและกระจายไอน้ำสู่ผู้คนในเรือน

รูป 5.14 ก ผังพื้น

รูป 5.14 ข รูปตัดตามยาว

รูป 5.14 ผังพื้นและรูปตัดแสดงการจัดพื้นที่บนเรือนแบบแผนดั้งเดิม

พื้นที่ให้สอยในเรือนไทดำจึงมีทั้งส่วนที่เป็นห้องหับมิดชิดซึ่งค่อนข้างสลับเป็นที่อยู่อาศัยหลบฝนแดดเจดียงภายใต้ชายคาเป็นที่พักผ่อนและต้อนรับแขกเยือนที่สว่างขึ้นมามากลัดับ และชานโล่งซึ่งเปิดรับแสงตะวันและสายลมโกรกไว้เป็นที่ซักล้าง ตากพริก ตากปลา สำหรับเรือนเยี่ยงนี้แห่งบ้านแม่ประจันต์ที่ยืนหยัดตั้งสง่าสืบมาจนปัจจุบัน พื้นที่ภายใต้ชายคาทรงกระดองเต๋ามีได้รองรับการอยู่อาศัยของสมาชิกในครัวเรือนอีกต่อไป ต่างเขยิบออกมาอาศัยอยู่บนพื้นที่บริเวณต่อเติมขึ้นภายหลัง คงสงวนเรือนดั้งเดิมไว้เป็นห้องผีเป็นศูนย์กลางของการประกอบพิธีกรรมต่อมา

เรือนตามแบบแผนดั้งเดิมนี้พื้นที่ภายใต้ชายคาทรงกระดองเต่า ปลูกด้วยฟาก เรียบเสมอกันโดยตลอด ทั้งในส่วนเฉลียง ห้องอยู่อาศัย และ ฐานใต้ชายคา โดยยกระดับสูงจากฐานแดดที่นิยมปลูกด้วยไม้จริงชั่วคราว การขึ้นได้สะดวก การปูพื้นฐานแดดด้วยไม้จริงเป็นการลดการผุกร่อนจากการถูกฝนชะและแดดเลีย ส่วนการลดระดับลงมาจากพื้นเรือนนั้นสัมพันธ์พอดีกับการเพิ่มระยะความสูงของชายคาโค้งด้านสกัดให้อยู่ระดับเหนือหัว เพื่อให้คนเดินรอดเข้าสู่ภายในเรือนได้โดยไม่ติดขัด

การเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนของที่ว่างในเรือนพร้อมๆกับการเลิกทำหลังคาโค้งมนที่ด้านสกัด คือการแยกครัวไฟออกจากส่วนหลับนอนซึ่งเห็นได้ในเรือนเก่าที่ยังคงใช้วัสดุท้องถิ่นปลูกสร้าง พื้นที่ใช้สอยในเรือนที่ปรับเปลี่ยนไปจากแบบแผนดั้งเดิมใช้การลดระดับในการแบ่งแยกประโยชน์ใช้สอยละม้ายเรือนของคนไทย โดยยกส่วนห้องนอนถึงส่วนนอนไว้สูงกว่าส่วนอื่น ระเบียง และ ฐานจัดไว้ในระดับต่ำลงมาตามลำดับ บ้านไคทางขึ้นลดลงเหลือเพียงแห่งเดียวทางด้านฐาน ไม่มีบันไดหลัง เพราะเป็นที่ตั้งส่วนครัวที่ยกออกจากห้องอยู่อาศัยมาไว้ในส่วนนี้

การแยกครัวไฟอันเป็นส่วนหุงหาอาหารที่มีควันโขมงออกจากส่วนอยู่อาศัยหลับนอนนี้ เป็นการพัฒนาที่ตอบรับกับสุขอนามัยในการอยู่อาศัย สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศของไทยที่ไม่จำเป็นต้องก่อไฟให้อุ่นแก่ผู้คนบนเรือน โดยที่ห้องผิงยังคงดำรงความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์กลางของการประกอบพิธีกรรมของครัวเรือน สืบทอดคติชนไทดำต่อไป

5.2.2 การเติบโตของเรือน

เรือนไทดำเมื่อเริ่มต้นปลูกนั้นเป็นเพียงก้าวแรกของวิถีแห่งงานสถาปัตยกรรม ที่มักมีการขยายตัวเติบโตต่อไปไม่ติดอะไรกับการเจริญงอกงามของต้นไม้ การงอกงามของเรือนไทดำเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเพิ่มขึ้นของจำนวนจั่วเรือน ทำให้แบ่งได้เป็น

- ก. เรือนจั่วเดียว
- ข. เรือนจั่วแฝด
- ค. เรือนหลายจั่ว

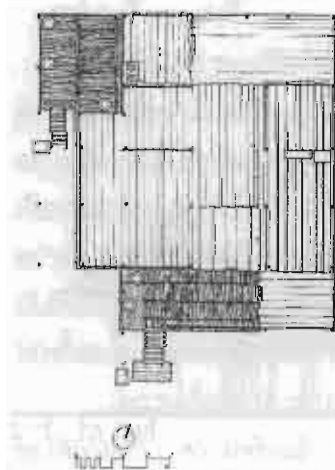
เรือนจั่วเดียว : แต่กาลเมื่อเรือนทรงกระดองเต่าของชาวไทดำปรากฏอยู่ดาษดื่นเหนือท้องทุ่งแถบเพชรบุรีและท้องที่ใกล้เคียงนั้น โดยทั่วไปเป็นเรือนขนาด 3 ห้องเสา หรือที่ใหญ่อย่างมากที่สุดไม่เกิน 5 ห้องเสาเมื่อครอบครัวขยาย คนรุ่นลูกที่เป็นฝั่งเป็นฝายนิยมแยกออกไปปลูกเรือนหลังใหม่ใกล้ๆ เรือนพ่อแม่ (สมชาย นิลอาธิ 2521 : 29) ด้วยรูปทรงคล้ายตามกันและวางเรือนไปในทิศทางเดียวกัน เรือนทรงกระดองเต่าที่มีมาแต่เดิมจึงล้วนเป็นเรือนจั่วเดียวทั้งสิ้น

ไทดำในไทยใช้วิธีปลูกเรือนใหม่เพิ่มเติมทีละหลังโดยลำดับเมื่อครัวเรือนขยายใหญ่ขึ้นจนกลายเป็นกลุ่มเรือนล้อมลาน ไม่ใช้วิธีขยายเรือนหลัง

เดิมออกไปทางด้านสกัดจนเกิดเป็นเรือนยาว 7 ห้อง 9 ห้อง หรือถึง 11 ห้องก็มี อย่างที่ปรากฏในถิ่นฐานเดิมที่สิบสองจุไท "เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็คงเพราะว่าลาว ไช่หรือไทยดำในดินแดนประเทศไทยได้ปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ ทางวัฒนธรรม ที่ไม่จำเป็นต้องอยู่บ้านในลักษณะที่เป็นเรือนยาวอีกต่อไป แล้วเปลี่ยนมาเป็นสร้างบ้านเรือนเดี่ยวแบบ 3 ห้อง อย่างเรือนคนสยามไป" (ศรีศักร วัลลิโภดม 2534 : 29-30)

เรือนจั่วแฝด : ทุกวันนี้มีเรือนจั่วเดี่ยวให้เห็นไม่มากนักส่วนใหญ่มีการต่อเติมเพิ่มขยายเรือนออกไป ซึ่งในระยะหลังนิยมการขยายตัวจากเรือนเดิมออกไปแทนการปลูกสร้างเรือนหลังใหม่ เรือนที่เคยครองสภาพเป็นเรือนจั่วเดี่ยวหลายหลังแปรสภาพเป็นเรือนจั่วแฝด เมื่อมีการขยายพื้นที่เรือนเพิ่มขึ้น ด้วยวิธีเติมเรือนขึ้นอีกหลังหนึ่งประชิดเรือนเดิมทางด้านข้าง เข้าลักษณะเรือนจั่วแฝดหรือเรือนสองหลังคู่ ความจริงแล้ว ลักษณะที่อยู่อาศัยแบบเรือนจั่วแฝดนี้มีแบบอย่างให้เห็นอยู่ทั่วไปในเรือนไทยประเพณีของคนเพชรบูรณ์เอง เดิมที่ไทดำขยายเรือนด้วยการปลูกเรือนขึ้นอีกหลัง โดยแยกปลูกไว้ไม่ห่างจากเรือนเดิม และหันจั่วไปทางเดียวกัน เพียงแต่ปรับมาปลูกไว้ชิดกันก็กลายเป็นเรือนจั่วแฝด ซึ่งสอดคล้องกับภาวะการณ์ที่ดินมีความจำกัดจำเขี่ยมากขึ้น

การขยายเรือนออกไปทางด้านข้างทำให้แผนผังของเรือนเดิมที่เคยมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีความกว้างมากขึ้น จนกระโดดไปทางรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เรือนขนาดพื้นที่กว้างที่มีหลังคาปิดคลุมโดยตลอดนี้ตรงกลางเรือนย่อมค่อนข้างมืด อย่างไรก็ตาม พื้นที่ภายในมีการกั้นฝาเฉพาะบริเวณที่เป็นห้องผีเท่านั้น หรือบางเรือนก็เพียงใช้ตู้เสื้อผ้าวางแสดงอาณาเขตของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ไว้พอเป็นห้องอย่างสังเขป ที่เหลือปล่อยโล่ง ไม่กั้นซอยเป็นห้อง หับให้คับแคบแต่อย่างใด (รูป 5.15, 5.16) นอกจากนี้ ความโล่งยังช่วยคลายความมืดไปได้บ้าง ดังที่คุณยายเจ้าของเรือนจั่วแฝดชาวไทดำหลังหนึ่งกล่าวว่า "ไม่กันห้องเพราะมันทึบ เวลาเสนเรือนมีแขกมาแล้วมันแคบ ไม่กว้าง" (แอรอดดี, 2546)

รูป 5.15 ผังพื้นเรือน

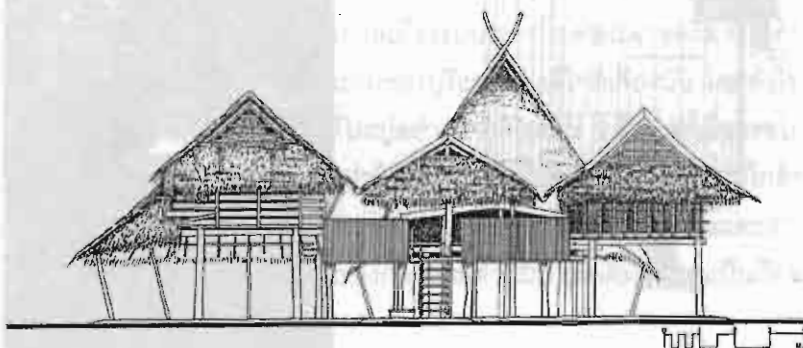

รูป 5.16 ภายในเรือนทรงไว้ซึ่งความโล่ง ไม่กั้นกันห้อง เว้นแต่ห้องผีเท่านั้น

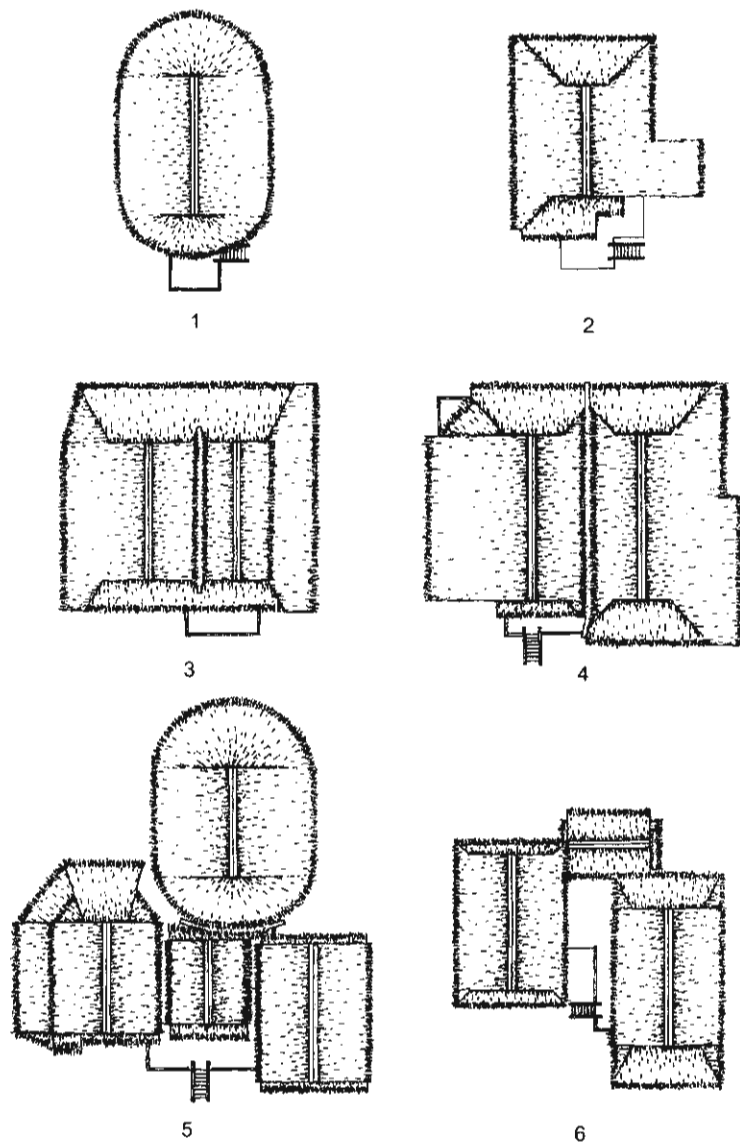
เรือนที่พัฒนาไปจากเดิมในระยะหลังนิยมที่จะปลูกเสาข้าวไว้เคียงคู่เรือน เชื่อมต่อกันด้วยกระเบื้องหรือชาน แทนที่จะแยกปลูกไว้ต่างหากเช่นแต่ก่อน การเอาเสาข้าวไว้รวมเป็นหลังเดียวกับเรือนของไทดำ สะท้อนการบูชาผีประจำข้าวหรือแม่โพสพให้ประจักษ์ได้ ในการยกกระดပ်พื้นเสาข้าวไว้สูงกว่าพื้นเรือนที่คนเหยียบย่ำเสมอ ได้ทุนเสาข้าวจึงมีความสูง อำนวยให้เข้าไปใช้สอยได้โดยสะดวก แตกต่างจากเสาข้าวที่แยกปลูกไว้ห่างจากเรือนซึ่งมักมีได้ทุนเตี้ย อย่างดีก็ใช้เพียงเป็นที่เก็บเครื่องมือเกษตรกรรม ใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ไม่มากนัก

สำหรับเรือนจั่วเตี้ยวนั้นแต่ละหลังมีพื้นที่ใช้สอยราว 50 ตารางเมตร เมื่อขยายจนกลายเป็นเรือนจั่วแฝดพื้นที่เรือนก็เพิ่มขึ้น 2 เท่า หรือถึง 3 เท่าก็กลายเป็นเรือนที่มีพื้นที่ 100-150 ตารางเมตร เพราะนอกจากหลังคาหลักซึ่งเป็นหลังคาคู่แล้ว ไทดำชอบที่จะต่อขยายคายยื่นยาวออกไปทุกๆ ด้านคลุมพื้นที่เบื้องล่างไว้ พื้นที่ภายใต้คายคาเรือนจึงกว้างขวาง แต่คงไว้ซึ่งความโล่ง มีการกันฝาภิเฉพาะบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตรงกะล่อหองเป็นห้องขนาด 1 ช่วงเสา หรืออย่างมากก็ไม่เกิน 2 ช่วงเสาเท่านั้น

เรือนหลายจั่ว : หากขยายขยายให้เป็นเรือนที่มีหลังคา 3 ผืนหรือมากกว่านั้น จัดว่าเป็นเรือนจั่วหมู่ เรือนทรงกระดองเต่าหลังสุดท้ายที่บ้านแม่ประจันตซึ่งเริ่มต้นเมื่อราว 80 ปีที่ผ่านมา ด้วยการเป็นเรือนจั่วเดี่ยว การต่อเติมเมื่อราว 20 กว่าปีมานี้ทำให้พัฒนาเป็นเรือนจั่วหมู่ที่มีหลังคารวม 4 ผืน ขยายพื้นที่เรือนเดิมจาก 60 ตารางเมตรเป็นราว 160 ตารางเมตร ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน (รูป 5.17) การขยายตัวของเรือนหลังนี้ไม่ใช้วิธีขยายทางด้านข้าง เป็นการเพิ่มกลุ่มเรือนที่ประกอบด้วยเสาข้าว โถง และเรือนนอนไว้ทางด้านหน้า ด้วยการวางสันหลังคาไปในทิศทางเดียวกันทั้งหมด ในเรือนหมู่หลังอื่นๆ การถ่ายทอดวัฒนธรรมกระแสหลักของคนไทยที่อยู่รายรอบลงสู่เรือนไทดำ ปรากฏอีกคำรบ จากการใช้ลักษณะเรือนขวางซึ่งไม่เคยมีในวัฒนธรรมการปลูกสร้างดั้งเดิมของไทดำเรือนขวางที่วางทิศทางหลังคาสลับกับเรือนประธาน มักเป็นเรือนครัวเช่นเดียวกับเรือนของคนไทย หรือไม่กี่เสาข้าวที่ปลูกเพิ่มขึ้นในภายหลัง (รูป 5.18)

รูป 5.17 เรือนไทดำบ้านแม่ประจันต ขยายจากเรือนเดี่ยวเป็นเรือนหมู่

รูป 5.18 ผังหลังคา แสดงลักษณะเรือนจั่วเดี่ยว เรือนจั่วแฝด และเรือนหลายจั่ว

1.เรือนทรงกระดองเต่า 2.เรือนที่บ้านกวย 3.และ 5.เรือนที่บ้านแม่ประจันต์
4.เรือนที่บ้านหนองเซ่ 6.เรือนที่บ้านน้อย

5.2.3 เรือนแห่งผี

เบื้องหน้าของชีวิตไทดำที่ดำเนินไปในแต่ละวันเวลานั้นมีผีคอยกำกับความเป็นไปอย่างใกล้ชิดอยู่เบื้องหลัง แม้ว่าเขาจะหันมานับถือพุทธศาสนาอย่างเต็มตัวแล้วก็ตาม ดูประหนึ่งว่าจะไม่ได้ทำให้ความเชื่อเรื่องผีที่มีอยู่ก่อนเจือจางลงเลยแม้แต่น้อย และพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องยังคงได้รับการสานต่อมาอย่างไม่ขาดสาย ตามข้อสรุปที่ว่า “กลไกที่เข้มแข็งและคงทนที่สุดได้แก่คติการนับถือผีบรรพบุรุษและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่อง ซึ่งนับเป็นรากแก้วของวัฒนธรรมทั้งระบบ” (สุมิตร ปิติพัฒน์ และ เสมอชัย พูลสุวรรณ 2540 : 31-32)

ความเชื่อที่ว่าสิ่งต่างๆ มีผีประจำอยู่ยังรากลึกฝังแน่นอยู่ในคติชนของคนไทดำ ความจริงแล้ว ผีของไทดำไม่ใช่วิญญาณลึกลับที่ชอบปรากฏกายน่ากลัวหลอกหลอนคนอย่างที่เราเข้าใจกัน หากแต่มีความหมายยืนตามคำ

โบราณในความหมายว่าเทวดา ผู้มีฤทธิ์บันดาลทุกข์สุขแก่ผู้คนได้ ผีที่อยู่เบื้องสวรรค์มีอำนาจเหนือสิ่งมีชีวิตทั้งมวล คือ ผีฟ้า หรือ แถน นั่นเอง

ถิ่นที่อยู่อาศัยของคนตั้งแต่ระดับเมืองลงมาจนถึงตัวเรือนล้วนมีผีสถิตประจำอยู่ทั้งสิ้น เมืองนั้นมีผีเมืองสถิตอยู่คอยปกป้องรักษาชาวเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข ต้องมีพิธีเสนเมืองพลีเครื่องเซ่นบูชาเป็นประจำทุกปีไป แต่ไทดำในประเทศไทยไม่มีพิธีกรรมนี้ ด้วยไม่มีถิ่นฐานระดับเมืองที่มีเจ้าเมืองปกครอง พิธีเสนเมืองก็พลอยสูญหายไปด้วย (สุมิตร ปิติตมน์ และคณะ 2521 : 23) เล็กลงมาในระดับหมู่บ้านก็มีผีประจำอยู่เช่นกัน ทุกหมู่บ้านต่างปลุกศาลไว้เป็นที่สถิตของผี ทุกรอบปีจะมีพิธีเซ่นสรวงบูชาเพื่อให้ผีบันดาลสิ่งที่ดีแก่ชาวบ้าน จะได้ไม่มาทำร้ายรบกวนให้ร้อนใจ

แม้เมื่อจำกดวงแคบลงมาในระดับที่อยู่อาศัยก็ไม่เว้นที่จะมีผีทำหน้าที่ปกป้องรักษาบริเวณ คือผีเจ้าที่ซึ่งสถิตอยู่บนศาล 4 เสา หรือ 6 เสา แล้วยังมีเทพารักษ์ประจำผืนดินหรือพระภูมิ สถิตอยู่บนศาลเสาเดียวควบคู่อยู่ทุกครัวเรือนอีกด้วย ถิ่นที่อยู่อาศัยของไทดำจึงมีผีประจำทั้งระดับเมือง บ้าน และที่อยู่อาศัยแต่ละหลัง บรรดาผีทั้งหลายเหล่านี้ต้องมีการเซ่นสรวงตามวาระประจำปีหรือในโอกาสประกอบพิธีกรรมต่างๆ จะขาดเสียมิได้ การเซ่นบูชาจะยังผลให้ผู้คนอยู่เย็นเป็นสุข จัดหาทักยสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงให้ไกลออกไป

สำหรับในเรือนอันเป็นโลกที่เล็กลงมาในระดับครอบครัว มีผีบรรพบุรุษประจำเป็นผีสำคัญ แล้วยังมีผีอื่นๆ อีก ได้แก่ ผีเตาไฟ ผีประตู และผีบันได โดยกายภาพแล้วพื้นที่บนเรือนได้รับการจัดไว้เพื่อการใช้สอยของคน แต่ในเชิงมโนคตินั้นเป็นที่รู้กันทุกคนในครัวเรือนว่ามีพื้นที่ของผีซ่อนทับอยู่ บริเวณพื้นที่ของผีที่ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมที่สุด คือ กะล่อห้อง (รูป 5.19) หากบริเวณนี้ล้อมฝาก็จัดว่าเป็นห้องผี บริเวณนี้ของเรือนสงวนไว้เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมโดยเฉพาะ หากเป็นเรือนเล็กลูกหลานอาจใช้เป็นที่นั่งนอนร่วมด้วยได้ ส่วนผีเตาไฟ ผีประตู และผีบันได ก็ได้รับการเคารพจากผู้อยู่อาศัยโดยนัยยะทางอากัปกริยาที่ปรากฏออกมาเป็นข้อห้าม คือ ห้ามข้ามเตาไฟ ห้ามเหยียบธรณีประตู และห้ามนั่งคาบบันได ตามลำดับ

สำหรับตัวเรือนไทดำนั้นมีผีบรรพบุรุษเป็นผีเรือน เมื่อบรรพบุรุษลาลับโลกนี้ไปแล้วจะกลับมาปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข โดยสถิตอยู่ที่เสาผี เสาต้นนี้เป็นเสาสำคัญของเรือนอีกต้นหนึ่งนอกเหนือจากเสาเอกหรือเสาแรก จึงได้รับการกำหนดให้อยู่ในตำแหน่งมุมห้องทิศหัวนอน (โชติมา จตุรวงศ์ 2540 : 148) มุมห้องนี้ภาษาไทดำเรียกว่า "กะล่อห้อง" มีเสาผีเป็นนิมิตหมาย ถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเรือนเพราะเป็นที่สถิตของผีบรรพบุรุษห้ามคนต่างผี (ต่างตระกูล) กล้ากรายโดยเด็ดขาด

อนึ่ง ไม่ไต่ไปตัดเอามาจากป่าเพื่อปลุกเรือนก็อาจมีผีประจำต้นไม้สิงอยู่ เมื่อปลุกเรือนแล้วเสร็จ ในการขึ้นบ้านใหม่หมอด้องทำพิธีขับไล่ผีนางไม้ให้ออกไปเสียก่อน ครั้นปลอดภัยจากผีร้ายแล้วจึงเชิญผีบรรพบุรุษไปสถิตที่เสาผีต่อไป (เรณู เหมือนจันทร์ 2542 : 71)

รูป 5.19 กะล่อห้องในเรือนไทดำ
บ้านหนองชุมชน

บริเวณกะล่อหองตรงโคนเสาผีมีแก้วน้ำตั้งเช่นไว้ตลอดเวลา มุมห้องอันเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์นี้จะกลายเป็นศูนย์กลางการประกอบพิธีกรรมของครัวเรือนที่มีอยู่เสมอมิได้ขาด ทุกรอบ 10 วัน จะมีพิธีปิดตง คือถวายเครื่องเซ่นด้วยการจัดอาหารไปวางตั้งไว้เป็นพิธีบูชา และทุกๆ 3 ปี ต้องทำพิธีเสนเฮือน อันเป็นการไหว้ผีเรือน ถือเป็นพิธีกรรมสำคัญที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ทำแล้วเป็นมงคลแก่ครัวเรือน หากไม่ทำจะเกิดความอัปมงคลขึ้น

นอกเหนือจากผีประจำเรือนแล้วองค์ประกอบสำคัญของเรือนไทดำยังมีผีประจำอยู่อีกด้วย ได้แก่ ผีบันได ผีประตู และผีเตาไฟ ในคราวเดียวกับพิธีเสนเฮือนจะต้องเซ่นผีเหล่านี้ด้วย กล่าวได้ว่าเรือนไทดำเป็นเรือนแห่งผีโดยแท้

สำหรับไทดำแล้ว เรือนมิใช่เพียงพื้นที่รองรับกิจกรรมการใช้สอยในชีวิตประจำวันตามที่เห็นเป็นรูปธรรมเท่านั้น เรือนยังเป็นพื้นที่รองรับพิธีกรรม อันเป็นกลไกเสริมสร้างพลังใจ ร่วมก่อให้เกิดความแข็งแกร่งมั่นคงในการดำรงชีพอีกมิติหนึ่ง ในทางกายภาพพื้นที่บนเรือนก็ถูกจัดไว้เพื่อรองรับพิธีกรรมอย่างเห็นได้ชัด ด้วยการมีห้องผีเป็นศูนย์กลางของการประกอบพิธีกรรม และการเปิดพื้นที่ที่เหลือเป็นโถงโล่งตลอดเรือน เพื่ออำนวยความสะดวกให้ผู้คนจำนวนมากที่ขึ้นเข้าร่วมพิธีกรรมได้โดยไม่แออัด

5.3 อัตลักษณ์เรือนไทดำ

5.3.1 ลักษณะเด่น

รูปลักษณะของเตาเทียบเคียงได้กับเรือนทรงกระดองเต่า ในประการที่กระดองเต่ามีผังเป็นรูปวงรี ตรงกลางนูนสูงและโค้งลาดต่ำลงมาโดยรอบ หลังคาเรือนไทดำก็มีผังเป็นรูปวงรีเจกเช่นกัน สันกลางสูงและทิ้งชายลาดต่ำลงมารอบด้านในลักษณะเดียวกับกระดองเต่าเมื่อพิจารณาหน้าที่ยกกระดองเต่ายังสัมพันธ์แนบสนิทกับหลังคาเรือน เพราะกระดองเต่าที่ปิดคลุมอยู่ด้านบนช่วยปกป้องตัวเต่าที่ซ่อนอยู่ภายใต้จากผองภัยในสภาพแวดล้อมไม่ผิดอะไรกับหลังคาเรือนที่ป้องแดดคุ้มฝนให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ภายใต้ชายคาอย่างปลอดภัย

ลักษณะเด่นพิเศษของเรือนทรงกระดองเต่าที่มีหลังคาด้านสกัดหัวและท้ายโค้งมนมาต่อกันกับระนาบหลังคาด้านข้าง เป็นรูปทรงที่แปลกตาด้วยไม่มีให้เห็นในบ้านเรือนของคนไทยซึ่งมีผังหลังคาเป็นรูปสี่เหลี่ยมเท่านั้น และยังเพิ่มความน่าอัศจรรย์ใจขึ้นไปอีกเมื่อรูปทรงเยี่ยงนี้กลายเป็นแรงบันดาลใจในการสันนิษฐานรูปทรงเรือนมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์สมัยนีโอลิทิก (neolithic) ซึ่งเป็นการสันนิษฐานจากเรือนของผู้คนในสังคมเกษตรกรรมที่ขุดพบที่บ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี และบ้านหนองแซงเสา จังหวัดราชบุรี (Henriksen, 1982 : 17-24) หรือว่านี่คือรูปทรงที่แสนจะธรรมดาในสมัยดึกดำบรรพ์ มนุษย์คงเริ่มต้นสร้างสิ่งต่างๆ โดยอิงรูปทรงที่มีอยู่ในธรรมชาติ เพราะ

ไม่มีรูปทรงที่เป็นเส้นตรงเข้าเหลี่ยมมุมแบบเรขาคณิตอันแข็งแกร่งที่เห็นอยู่ดาษดื่นในปัจจุบันเป็นแบบอย่าง เหล่าผู้ที่พัฒนามาจนคุ้นเคยติดตาอยู่แต่รูปทรงเรขาคณิตอย่างเรขาคณิตที่เห็นเป็นของแปลก ด้วยเหตุนี้ เรือนไทดำจึงเปรียบเสมือนตัวแทนที่อยู่อาศัยของมนุษย์โบราณที่ปรากฏให้เราเห็นได้ในปัจจุบันสมัย

ความจริงแล้ว เรือนที่มีหลังคาโค้งมนคล้ายตามรูปทรงในธรรมชาติ ไม่ใช่มีเฉพาะเรือนไทดำเท่านั้น เรือนของชนหลายกลุ่มในละแวกสิบสองจุไทและย่านใกล้เคียงก็มีรูปทรงหลังคาเช่นเดียวกันนี้ ในคราวที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกรีธาทัพไปปราบฮ่อที่เข้ามารุกรานดินแดนแถบสิบสองจุไทและหัวพันห้าทั้งหกใน พ.ศ.2429 และตั้งฐานทัพใหญ่ที่นั่น ค่ายพักก็มีหลังคามุงแฝกที่มีลักษณะด้านสกัดโค้งมนเช่นกัน แสดงว่ารูปทรงหลังคาแบบกระดองเต้านี้เป็นของพื้นที่นั้นในเวลานั้น

แม้ทุกวันนี้ ที่ภาคเหนือแถบจังหวัดแม่ฮ่องสอนเราอาจเห็นเกียงนาหรือกระท่อมฝัานาของชาวไทใหญ่ ทำหลังคาปีกนกด้านหน้าเป็นรูปโค้งมนคล้ายร่ม มีลักษณะพ้องกับหลังคาทรงกระดองเต้า สะท้อนลักษณะหลังคายุคแรกที่ยังพอเหลือร่องรอยติดมาให้เห็นได้บ้างในวันนี้

5.3.2 ขอกูด : สัญลักษณ์เหนือจั่วเรือน

หากกล่าวถึงไม้ไขว่กันอันโดดเด่นที่ประดับอยู่เหนือยอดจั่วเรือน อาจพาให้นึกถึง “กาแล” ของเรือนล้านนา องค์ประกอบลักษณะเดียวกันนี้ก็มีอยู่ในเรือนไทดำเช่นกัน แต่เรียกแตกต่างกันไปตามเพศภาษาว่า “ขอกูด” ขอกูดแบบธรรมดาทำจากไม้ไผ่สองลำไขว่กันเหนือจั่วเรือนเครื่องผูกของไทดำ มีลักษณะไม่แตกต่างจากไม้ไขว่ในเรือนเครื่องผูกของคนไทยและชนหมู่อื่นที่มีกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของไทย แสดงถึงลักษณะร่วมของวัฒนธรรมการปลูกสร้างของชุมชนในละแวกนี้

ครั้งเมื่อผลออกจากไม้ไผ่ หันไปใช้ไม้จริงแผ่นแบน เพียงการแต่งขอบโค้งมนอย่างง่าย ๆ โดยไร้การจำหลักลายใดๆ ลงบนเนื้อไม้ กลับกลายเป็นการจารึกสัญลักษณ์แห่งไทดำอันแปลกแยกแตกต่างจากเรือนของชนชาติอื่นไว้เหนือยอดจั่วเรือนอย่างสง่างาม

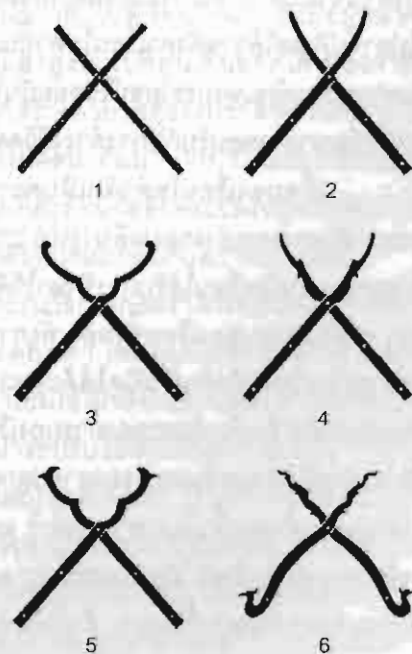
ทุกวันนี้ ขอกูดเหนือจั่วเรือนไทดำพลอยหายไปพร้อมกับเรือนทรงลาวที่ลดจำนวนลงโดยลำดับ แต่ขอกูดอันโดดเด่นของเรือนทรงกระดองเต้าแห่งบ้านแม่ประจันต์ที่ยังหลงเหลืออยู่ เป็นประจักษ์พยานความมีอัตลักษณ์ของขอกูดตามแบบฉบับไทดำได้เป็นอย่างดี แม้จะมีลักษณะเรียบง่าย เพียงการตัดไม้บางส่วนออก ให้ส่วนที่เหลือเข้ารูปโค้งเล็กน้อย ก็เพียงพอที่จะทำให้ผู้ที่สัมผัสเห็นสร้างจินตภาพถึงเขาควายได้โดยไม่ยาก และเกินพอต่อการสร้างความรู้สึกแตกต่าง ไม่เหมือนไม้ไขว่เหนือจั่วเรือนของชนหมู่อื่นใดในไทย

สำหรับชอกูดอย่างไทดำที่คุ้นตาคนทั่วไปมากกว่าคือชอกูดที่มีลักษณะโค้งสองจังหวะ ปลายยอดสุดขมวดม้วนคล้ายลายผักกูด เมื่อประกอบเข้าด้วยกันทั้งสองข้างกลับโค้งรับกัน จนเข้ารูปคล้ายเขาสัตว์ในจินตนาการอันงามแปลกตา ชอกูดแบบนี้มีให้เห็นได้ในเรือนไทดำจำลองขนาดเท่าจริงที่นิยมปลูกไว้ตามวัด โรงเรียน หรือศูนย์วัฒนธรรมหลายแห่งในภูมิภาคตะวันตก อันเป็นแหล่งที่ไทดำตั้งถิ่นฐานอยู่ อย่างไรก็ตาม ภาพของเรือนไทดำที่ได้รับการบันทึกไว้เมื่ออดีต (รูป 5.20) สามารถยืนยันความมีอยู่ของชอกูดแบบนี้ได้ดีที่สุด

นอกเหนือจากนี้ ยังมีชอกูดที่ประดิษฐ์เป็นลวดลายอื่นๆบันทึกอยู่ในเอกสารทางวิชาการว่าด้วยวัฒนธรรมการปลูกสร้างของไทดำอีกเช่นกัน ทั้งหมดสะท้อนความเรียบง่ายในการแต่งลวดลาย ด้วยกรรมวิธีตัดเนื้อไม้ส่วนที่ไม่ใช่ลายออก ให้ส่วนที่เหลือไว้เข้ารูปเข้าร่างเป็นลวดลายอย่างที่ต้องการ แสดงถึงลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ยังคงดำรงอยู่ในเรือนไทดำ (รูป 5.21) แตกต่างจากการประดิษฐ์ไม้ไขว้เหนือจั่วเรือนกาแล ที่มีการแต่งลวดลายวิจิตร ใช้ทั้งวิธีการฉลุและจำหลักเนื้อไม้จนเกิดเป็นลวดลาย อันเป็นวิธีเชิงช่างชั้นสูง ที่แสดงถึงความเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนที่มีความรุ่มรวยทางศิลปวัฒนธรรม

รูป 5.20 ชอกูดเหนือจั่วเรือนไทดำ อันเป็นต้นแบบของชอกูดในเรือนจำลองหลายแห่ง (วาดจากภาพถ่ายในน. ณ ปากน้ำ)

รูป 5.21 ชอกูดเหนือจั่วเรือนไทดำแบบต่างๆ

1. ชอกูดไม้ไผ่ 2. เรือนบ้านแม่ประจันต์
3. เรือนจำลอง 4. จาก สมชาย นิลอารี, 2521 : 64
5. จาก โรงเรียนชุมชนวัดดอนคลัง, 2524 : 13
6. เรือนที่บ้านโง้ง เมืองโบราณ

5.3.3 ความงาม

เรือนไทดำมีความเป็นธรรมชาติแทรกอยู่อย่างเต็มเปี่ยม โดยมีต้นไม้ กิ่งไม้ และใบไม้ ที่ไม่ผ่านการแปรเปลี่ยนคุณสมบัติด้วยกรรมวิธีใดๆ ร่วมก่อรูป ก่อร่างขึ้นเป็นเรือน เพียงการเลื้อย สืบ ถาก ให้ได้ขนาดใกล้เคียงกับที่ต้องการ เท่านั้น ทั้งหมดทั้งเรือนยังคงเปล่งเนื้อแท้ตามธรรมชาติของเนื้อไม้ ความงาม ของเรือนไทดำจึงเป็นความงามอันเกิดจากความ เป็นจริงและความเป็นไปตาม ธรรมชาติ เป็นความงามในแบบของความเรียบง่าย ความธรรมดา ไม่ใช่ความ งามอันเกิดจากการประดับประดาให้หรูหราเป็นพิเศษ มีความสันโดษ มักน้อย เป็นสโรจนะ จึงไร้การตกแต่งฟุ่มเฟือย ความหยากกร้านของผิวสัมผัสตาม ธรรมชาติได้รับการคงไว้โดยไร้การขัดถูให้เรียบเกลี้ยงมันวาว

ความเป็นไปในรูปทรงและที่ว่างของเรือนเกิดจากการตอบสนอง อย่างตรงไปตรงมากับการใช้สอยและเงื่อนไขแห่งสภาพแวดล้อม ไม่ใช่การ บรรจงแต่งหรือดัดแปลงด้วยมายาคติให้เลิศหรูดูดีแต่อย่างใด แม้ว่าหลังคา เรือนไทดำอันมีที่มาจากกระดองเต่าจะเป็นเพียงเรื่องเล่าจากตำนาน ความ เทียบเคียงกันของทั้งสองสิ่งกลับไม่ใช่เรื่องไกลเกินจินตนาการ กระดองเต่า เป็นรูปทรงรีที่เป็นธรรมชาติ ผิวมีร่องรอยไม่เรียบกริบ ฐานไม่เป็นแนวตรง ขอบเว้าสูงชันตรงหัวและหางเพื่อให้รางค้ำทั้งสองยื่นออกมา หลังคาเรือนไทดำ เจกชันกัน เส้นหญ้าคาปรากฏร่องรอยธรรมชาติทั่วทั้งผืน แนวฐานรูปวงรีลาด ต่ำที่ด้านข้างแล้ววกเว้าสูงชันทางด้านหัวและท้ายเพื่อสนองรับกับทางเข้าเรือน ทางด้านชานและการใช้ประโยชน์ส่วนเฉลี่ยทางด้านสกัดตรงกันข้าม จริงอยู่ที่ ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าหลังคาเรือนไทดำนั้นเกิดจากน้ำมือมนุษย์ แต่การตอบรับ กับความเป็นจริงแห่งประโยชน์ใช้สอยนั้นไม่ผิดอะไรกับธรรมชาติของกระดอง เต่าที่วิวัฒนาการตอบรับกับการดำรงชีวิตของมันโดยปราศจากการเสแสร้งใดๆ

เมื่อมองเรือนไทดำจักเห็นความเป็นธรรมชาติของเรือนล้อรับกับ ธรรมชาติโดยรอบอย่างกลมกลืน (รูป 5.22) สีสันตามธรรมชาติของต้นไม้ใบไม้ ที่ประกอบเข้าเป็นเรือนได้รับการรักษาไว้ดังเดิม ไม่ทาเคลือบด้วยสีประดิษฐ์ใดๆ ทุกๆ องค์ประกอบของเรือนทั้งหลาย ทั้งภายนอกภายในดำรงความเป็นต้นไม้ที่ สามารถโยโย่ไปยังต้นกำเนิดได้ด้วยตา การใช้คำว่า “ปลูก” กับเรือนเช่น เดียวกับต้นไม้ ยิ่งเพิ่มนัยยะของการมองเรือนเหมือนต้นไม้ขึ้นไปอีก ซึ่งสะท้อน ให้ประจักษ์ได้ตั้งแต่ขั้นตอนของการปลูกอย่างตรงไปตรงมา เริ่มจากการปัก ลำต้นลงดินตั้งตรงขึ้นไป(เสา) ค่อยๆ แตกกิ่งก้านสาขาและแขนงออกโดย ลำดับ (ข้าง ตง ชื่อ สิงขัว ไม้สาว และอื่นๆ) แล้วผลิบานปกคลุมเป็นพุ่มทรง (หลังคา) แผ่รับแสงตะวันอยู่ เบื้องบน ต้นไม้แห่งเรือนนั้นให้ความจำเริญตาเช่น เดียวกับที่เราสัมผัสรับได้จากต้นไม้แห่งธรรมชาติ

ในอดีตไทดำปลูกที่อยู่อาศัยเป็นเรือนทรงกระดองเต่าเหมือนกันหมด ก็จริง หากแต่ความเหมือนกันที่เกิดขึ้นเป็นการผลิตซ้ำทางความคิด มิใช่การ ผลิตซ้ำที่เกิดจากแบบหล่อทางกายภาพเดียวกันตามวิธีการผลิตเชิงอุตสาหกรรม มิใช่การถอดแบบจากพิมพ์เขียวฉบับเดียวกันอย่างการปลูกสร้างบ้าน

รูป 5.22 เรือนไทดำ บ้านหนองชุมพล ดำรง ลักษณะธรรมชาติของสิ่งปลูกสร้าง

รูป 5.23 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม
ที่ยังคงร่องรอยขวานตกไว้บนผิวไม้

จัดสรร หรือที่เรียกให้เห็นภาพว่า “บ้านไหล” ภาพรวมที่เหมือนๆ กันของเรือนไทดำนั้น เมื่อพิจารณาในรายละเอียดจะพบความแตกต่างที่ไม่ซ้ำกันเลยการใช้คำว่า “เหมือน” จึงดูไม่ค่อยจะตรงกับความจริง คำว่า “คล้าย” ดูจะใกล้เคียงมากกว่า แม้แต่ในเรือนเดียวกัน เสาไม้งามที่ตัดจากไม้ในป่าต่างต้นกันก็มีความใหญ่เล็ก คด งอ หยาบ ละเอียด เป็นลักษณะจำเพาะแต่ละต้นไป ขางแต่ละท่อนก็ไม่เท่ากัน ไม่เหมือนกัน ไม่ซ้ำแบบกัน เพราะเป็นต้นไม้ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มีสายน้ำ สายลม และแสงแดด เป็นปัจจัยหล่อหลอม ไม่มีแบบหล่อคอยกำกับให้ผลผลิตมีความสม่ำเสมอโดยตลอด ภายใต้ภาพรวมแห่งความคล้ายคลึงอย่างเป็นเอกภาพ ความแตกต่างเล็กๆ น้อยๆ ในเรือนแต่ละหลังคือเสน่ห์ลึกลับของเรือนไทดำ

ไทดำไม่เน้นการตกแต่งด้วยความประณีตแต่อย่างใด ร่องรอยหยาบๆ ของขวานตกที่พื้นผิวเสา (รูป 5.23) ขาง ชื่อ ถูกปล้อยไว้อย่างจงใจ ไม่แต่งให้เรียบร้อย ช่อ ตา รอยแตกของท่อนไม้กิ่งไม้ถูกทิ้งไว้แสดงความเป็นธรรมชาติของมัน พื้นเรือนบางช่วง ฝาเรือนบางผืนใช้ไม้กระดานที่ผ่านการเลื่อย และนั่นคือการผ่านเครื่องมือมากที่สุดแล้ว การขัดเกลาหรือไสกลบรอยพื้นเลื่อยดูจะเป็นเรื่องเกินความจำเป็น รอยโหว่ระหว่างแผ่นอันเกิดจากความไม่เรียบเป็นแนวตรงของขอบไม้ ปลายที่สั้นยาวไม่เท่ากันถูกปล้อยไว้สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นท่วงทีธรรมชาติที่พบได้ในทุกอนุของเรือนไทดำ

จริงอยู่ที่ทุกวันนี้ไม่มีเรือนทรงกระดองเต่าให้เราเห็นแล้ว เรือนที่พัฒนาคลี่คลายไป ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกลับไปสู่เรือนต้นแบบยังมีอยู่หนาตาในหลายหมู่บ้าน ด้วยลักษณะเรือนเสาสูงระดับที่คนเดินลอดได้ หลังคาชั้นทอดชายคาทิ้งลาดลงมาจนต่ำ ปลุกสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติที่ล้วนสรรหาได้ภายในท้องถิ่น เพียงขอแรงพวกพ้องไปตัดหากันมาจากป่าในละแวกบ้านและช่วยกันปลุกสร้างตามภูมิรู้ที่มีอยู่ เรือนที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนพร้อมๆ กับอัตลักษณ์ท้องถิ่นก็สำเร็จเป็นที่อยู่อาศัยอันกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม

เรือนอย่างทีกล่าวมานี้มีกรรมวิธีการก่อสร้างกระเดียดไปทางเรือนเครื่องผูก เช่นเดียวกับเรือนทรงกระดองเต่า เพียงแต่ไม่ทำหลังคาด้านสกัดโค้งมน ทำเป็นผืนระนาบแบนแทน นิยมใช้ไม้จริงในส่วนของเขาและพื้นบางส่วน ที่เหลือใช้ไม้ไผ่เป็นหลักซึ่งสามารถปรับใช้ได้ทั้งในส่วนของพื้น ฝาเรือนและโครงหลังคา ส่วนหลังคามันใหญ่มุงด้วยแฝก เรือนทั้งหลังล้วนก่อรูปก่อร่างจากวัสดุธรรมชาติที่คงพื้นผิวของมันไว้ตามเนื้อแท้เดิม เสาไม้ก็เพียงโกรงกรวดด้วยเครื่องมืออย่างๆ ไม่เรียบเกลี้ยงแต่อย่างใด ปล้อยร่องรอยของการถากสับให้ปรากฏออกมา บ้างก็คงผิวตามธรรมชาติของไม้ไว้ เผยให้เห็นตามความเป็นจริง ขณะที่ผืนหลังคามีผิวพื้นละเอียดที่มาจากแฝกกรองเป็นดับแล้วปูซ้อนเหลื่อมกันจนเป็นผืนใหญ่ ดูคล้ายผืนหญ้าอันเรียบสวยที่ช่วยกรองความร้อนจากแสงแดดและรับน้ำฝนให้ไหลนองลงสู่เบื้องล่างโดยไม่เล็ดรอดเข้าสู่ภายในเรือน

ภาพของเรือนที่เปล่งสีสันตามเนื้อแท้ของวัฒนธรรมชาติยังคงปรากฏต่อมาแม้ในเรือนที่พัฒนาตามกรรมวิธีการปลูกสร้างอย่างเรือนเครื่องสับแล้วถึงจะใช้ไม้แปรรูปจากโรงเลื่อยเป็นหลัก แต่ลักษณะเรือนเสาสูงที่เผยพื้นผิวเนื้อแท้ของวัสดุไม่ว่าจะเป็น เสา พื้น ฝา หรือส่วนอื่นใด ยังปรากฏเป็นภาพลักษณ์ของเรือนไทดำอยู่ดังเดิม หลังคาเรือนที่เคยมุงด้วยแฝกที่ทรงเองกับมือก็พลอยเปลี่ยนเป็นวัสดุเชิงอุตสาหกรรมที่วางขายในท้องตลาดที่นิยมกันมากคือสังกะสีและกระเบื้องซีเมนต์ ซึ่งกลายเป็นวัสดุแปลกปลอมในชุมชนไทดำแต่นั่นก็เป็นเพียงระยะแรกของการมุง เพียงเวลาล่วงเลยไปสักหน่อยหนึ่ง เมื่อคราบน้ำฝนเกาะจนลบความใหม่หมดไป ก็ดูเหมือนว่าจะกลมกลืนล้นรับกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติได้อย่างไม่ขัดเขิน

นอกเหนือจากนี้เรายังรู้สึกคุ้นเคยกับภาพของเรือนไทดำที่เกิดจากการผสมผสานวัสดุหลากหลายชนิดรวมไว้ในเรือนหลังคาเดียวกัน หลังคาเรือนบางหลังมีทั้งที่มุงด้วยแฝก กระเบื้อง และสังกะสี ปนเปกันไปบางหลังพอใจที่จะใช้ฝาขัดแตะในบางส่วน ผสมกับฝาฟาก แล้วยังอาจมีฝาไม้จริงร่วมด้วย โครงสร้างเรือนอย่างเสาหรือโครงหลังคาก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องใช้ไม้อย่างเดียวกันทั้งหมด สุดท้ายจะหาวัสดุอะไรมาได้อีกก็ดัดแปลงใช้ร่วมกันไป สะท้อนลักษณะประนีประนอม ไม่ยึดติดกับกฎเกณฑ์อะไรเกินไปนักของไทดำที่แฝงอยู่ในเรือนอันเรียบง่ายนั้น

5.3.4 ภูมิปัญญาเชิงช่าง

ความจริงแล้ว การถักร้อยสอดประสานกันของวัฒนธรรมชาติที่ล้วนมีในท้องถิ่น จนบรรลุเป็นเรือนอันงามสง่าไม่มีใครเหมือนนั้นเองที่แสดงภูมิปัญญาเชิงช่างในงานก่อร่างสร้างเรือนของไทดำ ให้เป็นที่ประจักษ์ได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม หากมองผ่านภาพรวมๆ และการกล่าวลอยๆ นี้เข้าไปพิจารณาในรายละเอียดกลับเห็นภูมิปัญญาเชิงช่างในเรือนไทดำได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ดังจะกล่าวต่อไปนี้

1. เสาไม้งาม ไทดำเอาธรรมชาติของต้นไม้ที่แยกแวกกิ่งออกเหนือโคนขึ้นไปเป็นเสาหลักในการรับน้ำหนักเรือน สิ่งที่เราคุ้นเคยกันคือการเอาไม้งามซึ่งเป็นแขนงเล็กๆ ที่ปลายกิ่งมาทำเป็นหนังสติก โดยที่ไม่เคยมองเห็นว่าลักษณะแบบเดียวกันนี้ที่ลำต้นหลักจะสามารถนำมาเป็นเสาค้ำจุนเรือนได้ แต่ไทดำมองเห็น เขาตัดกิ่งหนึ่งออก เหลืองามไว้พอที่จะเป็นบารอง โครงสร้างรับพื้นเรือนได้ จังหวะของการแตกกิ่งก็มักจะตอบรับกับระดับความสูงเหนือหัวของพื้นเรือนได้พอดี ความแข็งแรง ความพอดีและความมีอัตลักษณ์หลอมรวมอยู่ในองค์ประกอบเล็กๆ นี้อย่างน่าอัศจรรย์

2. ขาง โครงสร้างหลักทางนอนรับพื้นเรือนใช้ไม้ท่อนกลมโดยไม่ต้องโกรกหรือฉาก หรือไม่ก็ฉากให้มีหน้าตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ลักษณะเช่นนี้ยอมทำให้รับแรงได้ดีทั้งแรงกดจากพื้นเรือนด้านบนและแรงกระทำจากด้าน

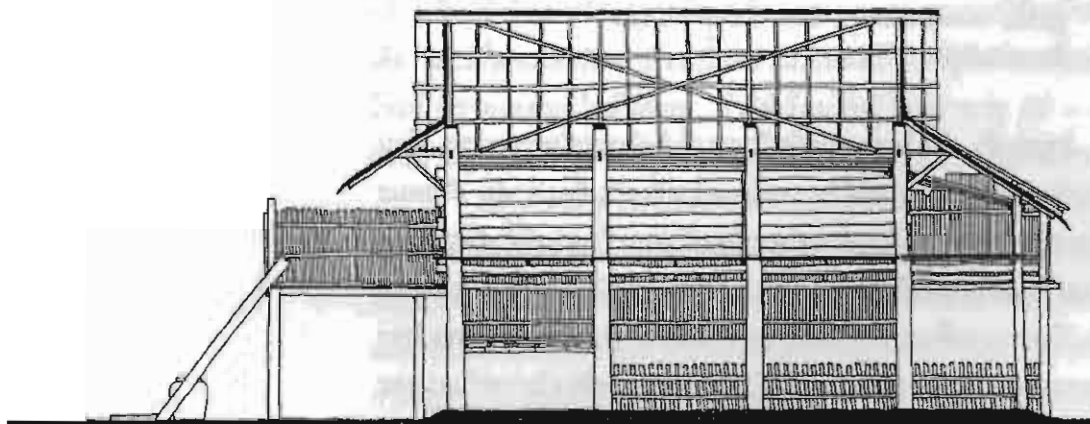

รูป 5.24 ชั้นโลขึ้นเรือนไทดำที่บ้านกวยมีการ
แต่งแม่ชั้นโลให้โค้งแอ่นเล็กน้อย

ข้าง โดยไม้ไม่บิดตัว มีข้อที่น่าสังเกตในการวางขาพาดกับง่ามเสาให้ปลาย
ยื่นเลยเสาออกไปทั้งสองด้าน ไทดำคงไม่ได้ทำเช่นนี้ด้วยเหตุผลทางวิศวกรรม
โครงสร้าง แต่ลักษณะเช่นนี้คงไม่มีอะไรดีเท่าการนำเอาหลักวิชาการทางวิศวะ
กรรมมาอธิบายเช่นกัน กล่าวคือ การปล่อยให้ขายื่นเลยแทนการกุดอยู่แค่
เสาช่วยถ่วงแรงที่กดลงบนเสาให้อยู่ในอาการสมดุล ไม่เกิดแรงบิดในเสา ใน
ทางโครงสร้างจึงทำให้เสามั่นคงแข็งแรง ส่วนในเชิงการใช้ประโยชน์ยอมทำให้
พื้นเรือนขยายกว้างเลยเสาออกไป นับว่าได้ประโยชน์ทั้งสองทาง

3. ชั้นโล (ชั้นไหล) หรือ ชั้นโด คำนี้ทำให้เราย้อนกลับไปหาราก
ของคำว่า บันได ได้เป็นอย่างดี ดูประหนึ่งว่า ไทดำจะให้ความสำคัญกับองค์
ประกอบนี้ไม่น้อย ส่วนใหญ่เขาจึงทำชั้นโลขึ้นเรือนกันด้วยไม้จริงไทดำเมือง
เพชรนิยมทำชั้นโลให้มีจำนวน 7 ชั้น เขากล่าวในทำนองเดียวกันว่ารับกับ
จังหวะการก้าวขึ้นลงได้พอดี ไม่ถี่หรือห่างเกินไปสำหรับชั้นโลขึ้นเรือนไทดำ
ละแวกบ้านกวยมีความน่าสนใจเป็นพิเศษ ตรงที่แม่ชั้นโลได้รับการแต่งให้โค้ง
แอ่นลงเล็กน้อย ชั้นทั้งเจ็ดวางเรียงกันขึ้นไปตามการทอดแอ่นนั้น (รูป 5.24)
รายละเอียดเพียงเล็กน้อยนั้นนอกจากทำให้ชั้นโลดูอ่อนช้อยงามตาแล้ว ยังทำ
ให้การขึ้นลงง่ายขึ้นอย่างได้ผล

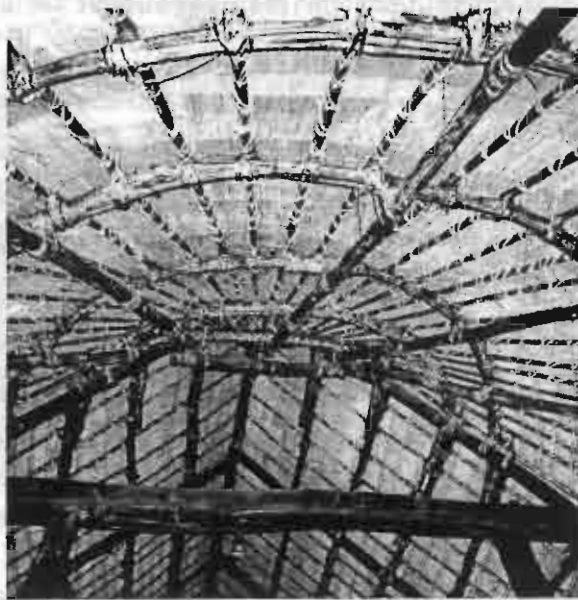
4. ไม้ไขว้ขาเปี้ย โดยปกติแล้วโครงหลังคาเพื่อรองรับวัสดุมุงประ
กอบด้วยไม้แนวตั้ง (จันทัน) และไม้แนวนอน (แป) วางพาดกันเป็นโครงรูปสี่
เหลี่ยม โครงหลังคาเรือนไทดำก็มีองค์ประกอบสำคัญเช่นเดียวกันนี้ คือมีสังขี
และฮาววางพาดกัน แต่ยังมีไม้ไผ่รวกกล้วยาซึ่งพาดทแยงอยู่ได้สังขีจากไม้
ข่มหัวข้อเหนือเสาไปจรดด้านบนในลักษณะไขว้กันเป็นรูปกากบาท (รูป 5.25)
หรืออย่างน้อยต้องมีอยู่ลำหนึ่ง และก็เพียงพอที่จะเปลี่ยนโครงสร้างรูป
สี่เหลี่ยมให้เป็นโครงสร้างรูปสามเหลี่ยมอันแข็งแรงแน่นอนหา ไม้ไขว้ขาเปี้ยเป็น
องค์ประกอบที่สะดุดตา เมื่อเข้าไปอยู่ใต้ชายคาเรือนของเขาจะสัมผัสรู้ได้ทันที
เพราะเป็นลักษณะเฉพาะซึ่งไม่มีในบ้านเรือนของคนไทยอันคั่นตา

รูป 5.25 รูปตัดเรือนตามยาว ไม้ไขว้ขาเปี้ยพาดทแยงยึดโครงหลังคา

5. กวางตูป ไม้ฮาวนั้นวางพาดตามแนวนอนบนลึงยั่วทางด้านข้างเรือนเพื่อรับกลอนลึงและดับหญ้าคา อาจใช้ไม้ไผ่หรือไม้ท่อนขนาดราวลำไม้ไผ่ กวางตูปทำหน้าที่คล้ายกันนี้ หากแต่อยู่ที่ด้านสกัดของเรือนซึ่งมีลักษณะโค้งดั่งโครงร่ม ลำไม้ไผ่และไม้ท่อนที่ใช้เป็นไม้ฮาวทางด้านข้างนั้นมีความแข็งแรงพอเพียง แต่มีอาจตอบรับกับการดัดโค้งได้ ในการผสมผสานความอ่อนและความแข็งเข้าด้วยกัน ไทดำนำเอาไม้ไผ่รวกลำเรียวยาวเล็กที่สามารถดัดโค้งได้ง่าย เพิ่มจำนวนรวมเข้าด้วยกันเป็น 5 - 6 ลำความแข็งแรงที่สามารถดัดโค้งได้ในเวลาเดียวกันกับบรรลุผลอย่างน่านิยม (รูป 5.26)

6. ดับหญ้าคา เรือนไทดำแบบดั้งเดิมล้วนมุงหลังคาด้วยหญ้าคาทั้งสิ้น ด้วยการเอามากรองเข้าดับกับแกนไม้ไผ่ยาว 3 ศอก หรือ 4 ศอกก็มี ดับหญ้านี้เองที่เอื้อให้การมุงหลังคาทรงกระดองเต่าที่มีความโค้งมนไม่เหมือนใครอยู่ในวิสัยที่ไม่เกินจริง เพราะสามารถมุงดัดโค้งไปตามแนวโครงหลังคา ด้านสกัดได้โดยง่าย อย่างที่วัสดุเชิงอุตสาหกรรม เช่น กระเบื้องหรือสังกะสีที่แข็งแรงตรงมีอาจทำได้

รูป 5.26 กวางตูปที่หลังคาด้านสกัด ใช้ไม้ไผ่รวก 5-6 ลำ
มัดรวมกันดัดโค้ง

สรุปแล้ว เมื่อไทดำลงหลักปักฐานที่เมืองเพชรในระยะแรก เรือนแบบเดียวกันกับที่สิบสองจุไทได้รับการปลูกสร้างขึ้นเป็นที่อยู่อาศัย ลักษณะเป็นเรือนทรงกระดองเต่า เรือนทั้งหลังสะท้อนลักษณะถิ่นฐานที่ตั้งด้วยบรรดาวัสดุปลูกสร้างที่ล้นหาได้ในท้องที่ ความน่าสนใจที่ประการหนึ่งของคติชนชาวไทดำ คือการวางเรือนขวางตะวัน อย่างไรก็ตาม ด้วยเงื่อนไขจำเพาะของรูปเรือนทรงกระดองเต่า การวางเช่นนี้ก็กลับมีความสอดคล้องกับการรับลมและกันแดดได้พอดี แสดงการตอบรับกับสภาพลมฟ้าอากาศอย่างอ่อนอ่อนผ่อนตาม

รูปลักษณะเรือนทรงกระดองเต้านั้นมีลักษณะเป็นเรือนตั้งอยู่บนเสาสูง ตามแบบฉบับของผู้คนในวัฒนธรรมน้ำที่นิยมยกพื้นเรือนให้ลอยขึ้นไปจากพื้น วัฒนธรรมการปลูกสร้างเยี่ยงนี้มีความเก่าแก่และมีอัตลักษณ์ หลังคาเรือนที่มุงด้วยหญ้าคามีความชันมาก โค้งมนในด้านสกัด และทอดชายด้านข้างลงต่ำเกือบติดดิน จนดูเหมือนว่าเรือนประกอบด้วยเสาและหลังคาเท่านั้น พื้นและฝาเรือนถูกซ่อนอยู่ใต้ร่มหลังคาทรงกระดองเต่าอย่างแนบเนียน เว้นแต่ชานแดดซึ่งเป็นชานรับบันไดทางขึ้นที่ยื่นพื้นเลาะชายคาออกมาจากด้านสกัดปีกหนึ่ง ความพิเศษในลักษณะทางสถาปัตยกรรมเช่นนี้ ทำให้เรือนไทดำเป็นสัญลักษณ์ประจำชนเผ่าที่โดดเด่นเหนือเรือนของชนหมู่ใดในละแวกนี้ ในประการสำคัญ เรือนไทดำมีความเป็นเรือนแห่งธรรมชาติ ตามวิถีทางในการอยู่อย่างกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของชนผู้สร้างสรรค์ จนปรากฏออกมาเป็นความงามตามธรรมชาติในแบบฉบับของความเรียบง่าย สมถะ ไร้การปรุงแต่ง นอกเหนือจากนี้ เรือนไทดำยังบรรจุภูมิปัญญาการปลูกสร้างอันมีอัตลักษณ์ไว้อย่างเต็มเปี่ยม

เรือนจั่วเดี่ยวทรงกระดองเต่าเป็นจุดเริ่มต้นของพัฒนาการเรือนไทดำในไทย เรือนหลังน้อยสำหรับครอบครัวเล็กๆ นี้เพิ่มจำนวนอย่างต่อเนื่องตามการขยายตัวของครอบครัว โดยการทำขึ้นใหม่ซ้ำต้นแบบภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อมใหม่ทางวัฒนธรรม แทนการต่อเรือนเดิมออกทางด้านสกัด จนกลายเป็นเรือนยาวดั่งในถิ่นฐานเก่า อย่างไรก็ตาม การขยายตัวจากเรือนเดิมถูกนำมาใช้อีกครั้งในภายหลัง แต่เป็นไปในวิธีใหม่ คือการขยายเรือนออกทางด้านข้างประชิดเรือนเดิมเข้าลักษณะเรือนจั่วแฝด ที่มีตัวอย่างเรือนของคนไทยเป็นต้นแบบให้เห็นอยู่ทั่วไป ตอบรับกับภาวะการณที่คนมากขึ้นแต่ที่ดินเท่าเดิม ในที่สุดแล้ว เมื่อวิธีการขยายจากเรือนเดิมดำเนินต่อไปก็กลายสภาพเป็นเรือนจั่วหมู่หรือเรือนหลายจั่ว กระแสนี้ทำให้เรือนจั่วเดี่ยวลดลงไปโดยปริยาย

วันเวลาพาเรือนไทดำพัฒนาค่อยๆ คลี่คลายจากเรือนทรงกระดองเต่าไปเป็นเรือนไทยที่มีหลังคาจั่วทรงจอมแห พร้อมๆ กับการเปลี่ยนวัสดุปลูกสร้างเป็นไม้จริงและวัสดุมุงหลังคาเชิงอุตสาหกรรมแทนการใช้หญ้าคาอย่างเดิม และเมื่อคนไทยรับเอาเรือนปั้นหยาแบบฝรั่งเข้ามาอยู่ในความนิยม กระแสใหม่นี้ก็ถ่ายทอดสู่หมู่ไทดำด้วย ทำให้เรือนที่อยู่ในช่วงอายุ 30 – 40 ปีที่ผ่านมาปลูกเป็นเรือนทรงปั้นหยาและทรงมนิลามุงกระเบื้องกันเป็นแถว

อย่างไรก็ตาม เรือนไทดำมีความเป็นเรือนแห่งชีวิตโดยแท้ ไม่ว่าเรือนจะแปรเปลี่ยนรูปลักษณะภายนอกไปเช่นไร ความผูกพันที่คนมีต่อเรือนนั้นยังคงแนบแน่น นับเนื่องตั้งแต่เกิดจนตาย เรือนเป็นที่พักพิงอาศัยไปตลอดชีวิต แม้ลาโลกนี้ไปแล้ว ก็ยังอาศัยอยู่ในเรือนหลังเดิมต่อไปในสถานะของผีเรือน การอยู่ร่วมในเรือนเดียวกันระหว่างคนกับผี ทำให้เรือนมิเพียงรองรับความสะดวกต่อการใช้สอยทางกายของคนเป็นเท่านั้น ยังเป็นพื้นที่รองรับพิธีกรรม

อันเกี่ยวเนื่องกับผี ที่มีความสุขทางใจของคนเป็นอยู่เบื้องหลังอีกด้วย เรือนไทดำจึงสะท้อนสภาพแวดล้อมธรรมชาติของถิ่นฐาน ในขณะที่สะท้อนวิถีชีวิตตามวิถีทางของไทดำไปพร้อมๆ กัน นับเนื่องเป็นสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมโดยสมบูรณ์

ตอนที่ 3 สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในเวียดนาม

บทที่ 6

โลกทัศน์ไทดำในเวียดนาม

สิบสองจุไททางภาคตะวันตกเฉียงเหนือหรือภาคพายัพของเวียดนามเป็นที่อยู่ดั้งเดิมของคนไทดำ ไทดำในเวียดนามจัดอยู่ในกลุ่มของคนท่าย (Thai) คนไทในเวียดนามซึ่งมีจำนวนราวหนึ่งล้านคนสามารถแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มท่าย (Thai) และไต (Tày) โดยกลุ่มท่ายประกอบด้วย ไทดำ ไทขาว ไทแดง และไทกลุ่มย่อย เช่น ไทซ่านไจ (Sán Chay) และ ไทไย่ (Giáy) เป็นต้น ขณะที่กลุ่มไต ประกอบด้วย ไทไต และไทหนุง (Tày, Nùng) (ทวี สว่างปัญญางกูร, 2539: 1) คนไทกลุ่มท่ายมักตั้งบ้านเรือนอยู่ทางด้านขวามือของแม่น้ำแดงจนจรดพรมแดนเวียดนาม-ลาว ขณะที่กลุ่มไตมีถิ่นฐานอยู่ทางด้านซ้ายของแม่น้ำแดงไปทางด้านทิศตะวันออกจนสุดพรมแดนจีน-เวียดนาม ข้อแตกต่างระหว่างกลุ่มท่ายและไตที่เห็นชัดเจน คือ กลุ่มท่ายมีอักษรภาษาใช้เป็นของตนเอง เช่น อักษรภาษาของไทดำ ไทขาว ไทแดง เป็นต้น ขณะที่กลุ่มไต เช่น ไทไต และไทหนุงไม่มีอักษรของตนเอง ในสมัยโบราณไทไตและไทหนุงต้องใช้อักษรจีนและในปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้อักษรโรมันตามอักษรวิธีเวียดนาม นอกจากนั้นกลุ่มไตยังรับอิทธิพลของเวียดนามและจีนมากกว่ากลุ่มท่าย เช่น การสร้างเรือนติดดิน และความเชื่อทางศาสนา ไทขาวคนไทในกลุ่มท่ายก็รับอิทธิพลของจีนและเวียดนามอยู่บ้าง แต่น้อยกว่าคนกลุ่มไตและมากกว่าไทดำ (ทวี สว่างปัญญางกูร, 2539: 1-2)

ไทดำในสิบสองจุไทมีประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางด้านการเมืองการปกครองและลักษณะทางสังคมที่ค่อนข้างแตกต่างจากไทดำในประเทศไทย เนื่องจากไทดำสิบสองจุไทอยู่ภายใต้การปกครองของสาธารณรัฐเวียดนาม จึงมีโอกาสได้รับอิทธิพลและผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของเวียดนามอยู่ไม่น้อย แต่อย่างไรก็ตามไทดำในสิบสองจุไทมีลักษณะร่วมกันหลายประการกับไทดำในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นที่การแต่งกาย ลักษณะครอบครัว ความเชื่อตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่และประเพณี ซึ่งพอจะแยกกล่าวได้ดังนี้

6.1 การแต่งกาย

การแต่งกายของไทดำในเวียดนามมีทั้งที่แตกต่างและคล้ายคลึงกับของไทดำในประเทศไทย โดยเครื่องแต่งกายแบบประเพณีของชายไทดำในเวียดนามไม่มีใครมีความแตกต่างมากนักจากของชายไทดำในประเทศไทย (รูป 6.1) ขณะที่การแต่งกายโดยเฉพาะเสื้อของหญิงไทดำในสองพื้นที่ค่อนข้างมีความแตกต่างกัน กล่าวคือถึงแม้ว่าเดิมหญิงไทดำสิบสองจุไทนิยมสวมใส่เสื้อและผ้าถุงสีดำหรือน้ำเงินเข้ม โดยเสื้อมีลักษณะคอตั้ง แขนยาว และ

รูป 6.1 การแต่งกายแบบประเพณีของชาย-หญิงไทดำ ในประเทศเวียดนาม

ผ้าหน้า แต่เสื้อของสตรีไทดำในเวียดนามค่อนข้างสั้นและมีขนาดเล็กกว่าของหญิงไทดำในประเทศไทย นอกจากนั้นลักษณะของกระดุมที่เลียนแบบแมลง เช่น กระดุมจักจั่น กระดุมเขากูด และกระดุมโตกระปือ (ผีเสื้อ) ของเสื้อหญิงไทดำในเวียดนามก็แตกต่างจากลักษณะของกระดุมเสื้อไทดำในประเทศไทย (รูป 6.2) ปัจจุบันหญิงสาวไทดำสิบสองจุไทในเวียดนามหันมาสวมใส่เสื้อแบบไทดำที่ตัดเย็บด้วยผ้าสีสดสดใส เช่น สีเขียว ชมพู ม่วง และน้ำเงิน เป็นต้น ส่วนผ้าถุงแบบโบราณที่เมืองวาดในสิบสองจุไทพบว่ามีลักษณะคล้ายกับผ้าถุงลายแดงโมของไทดำในประเทศไทย นอกจากนั้นในงานพิธีกรรม ไทดำสิบสองจุไทยังมักสวมเสื้อคลุมยาวสีดำที่เรียกว่า “เสื้อฮี” โดยเอาด้านที่เป็นสีดำล้วนออกข้างนอก และเอาด้านที่มีลวดลายไว้ข้างใน คล้ายอย่าง que ไทดำในประเทศไทยปฏิบัติกัน และหญิงไทดำสิบสองจุไทยังนิยมโพกศีรษะด้วยผ้าเปียที่ทอมาจากผ้าฝ้ายย้อมสีครามเข้มหรือดำประดับด้วยการปักลวดลายสีสรรต่างๆ มากกว่าหญิงไทดำในประเทศไทย (รูป 6.3)

รูป 6.2 การแต่งกายแบบประเพณีของหญิงไทดำ

รูป 6.3 หญิงไทดำสวมใส่เสื้ออย่างประเพณีเดิมแต่ตัดเย็บด้วยผ้าสีสดใสและโพกผ้าเปียที่ศีรษะ

6.2 ประวัติศาสตร์

บรรพบุรุษของคนไทสันนิษฐานว่าคงตั้งถิ่นฐานทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนามหรือสิบสองจุไทมากกว่าสองพันปี หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของเวียดนามกล่าวถึงกลุ่มคนไทตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 11 ภายหลังที่เวียดนามได้รับเอกราชจากจีน (เก็ม จอง, 2532: 2) สิบสองจุไทเป็นเขตปกครองตนเองเป็นอิสระมาช้านาน โดยคำว่า “จุ” อาจมาจาก “จู้” ที่แปลว่า ลำเนา ถึงแม้ว่าสิบสองจุไทเป็นเมืองสามฝ่ายฟ้าที่ต้องส่งเครื่องบรรณาการแก่ลาว จีน และเวียดนาม เนื่องจากสิบสองจุไทมีอาณาเขตติดต่อกับจีน เวียดนาม และลาว แต่กระนั้นก็ตามผู้มีอำนาจเหนือสิบสองจุไทเหล่านี้ก็ไม่ได้

เข้าไปยุ่งเกี่ยวในการปกครองแต่อย่างใด คงปล่อยให้เป็นการปกครองกันเองตามเดิม เช่น รวบทศวรรษที่ 19-20 เมื่อเวียดนามขยายอิทธิพลมาทางใต้และลาวขยายอิทธิพลมาทางตะวันตก สิบสองจุไทก็ยังมีอิสรภาพในการปกครองตนเองถึงแม้ว่าขณะนั้นสิบสองจุไทตกอยู่ภายใต้การคุ้มครองของนครหลวงพระบาง เช่น เดียวกันกับเมื่ออาณาจักรล้านช้างอยู่ภายใต้อิทธิพลของสยามในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นและสิบสองจุไทอยู่ภายใต้อิทธิพลของสยามด้วย แม้กระทั่งเมื่อฝรั่งเศสเข้ามามีอิทธิพลเหนืออินโดจีนในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดินแดนสิบสองจุไทก็ยังมีอิสระในการปกครองตนเองที่เรียกว่า "เขตไทยปกครองตนเอง" โดยมีผู้นำท้องถิ่นเป็นหัวหน้า แต่พยายามรักษาสมดุลภาพความสัมพันธ์ระหว่างส่วนการปกครองของคนไทและประเทศฝรั่งเศส (มาเซียง ดัสเซ และไพฑูร ดัสเซ, 2519: 24) ในวันที่ 29 พฤษภาคม ค.ศ. 1890 มีการรับรองสนธิสัญญาปาวิ ระหว่างประเทศฝรั่งเศสและเดิยว วัน ตริ (Đèo Văn Tri) ซึ่งเป็นคนจีนจากแมนดาริน เคยได้รับการแต่งตั้งเป็นกษัตริย์ลาว สนธิสัญญาปาวิแต่งตั้งให้ เดิยว วัน ตริ เป็นผู้ครองสิบสองจุไท โดยสิบสองจุไทมีสถานะเป็นสหพันธ์ในระดับรัฐเช่นเดียวกับลาว และต่อมาอีก 1 ปี ได้เลื่อนสถานะเป็นรัฐร่วมสมทบ (associe) ของสาธารณรัฐฝรั่งเศส ในยูเนียนฝรั่งเศส (Union Francaise) หรือสหภาพฝรั่งเศส มีรัฐบาลทำหน้าที่ปกครองประเทศ แต่กลับทำให้ชาวเวียดนามเกิดปฏิกิริยาต่อต้านอย่างรุนแรง โดยเฉพาะกลุ่มเวียดนามี่เนื่องจากเห็นว่าเป็นการชลอให้ประเทศเวียดนามทั้งหมดไม่ได้รับเอกราชเร็วขึ้น นอกจากนั้นยังเกิดความขัดแย้งภายในสหพันธ์ เนื่องจากความไม่พอใจในการปกครองแบบเผด็จการของ เดิยว วัน ลอง (Đèo Văn Long) และคนไทดำส่วนหนึ่งเข้าไปช่วยเหลือนฝ่ายเวียดนามในการทำสงครามเดียนเบียนฟูกับฝรั่งเศส (มาเซียง ดัสเซ และไพฑูร ดัสเซ, 2519: 24, 33, 39) ฝรั่งเศสพ่ายแพ้สงครามที่เดียนเบียนฟูในปี พ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) และได้มีการเจรจาทำสัญญาสันติภาพระหว่างเวียดนามและฝรั่งเศส ณ กรุงเจนีวา โดยทั้งสองประเทศตกลงที่จะแบ่งประเทศเวียดนามออกเป็น 2 ส่วน โดยให้เวียดนามเหนืออยู่ภายใต้การปกครองของเวียดนาม และเวียดนามใต้อยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส มีการจัดตั้งเขต ไท-แม้ว ปกครองอิสระ (Tai-Meo Autonomous Zone) หรือ เขตไต-บัค ปกครองอิสระ (Tây-Bắc) ขึ้น คิดเป็นดินแดน 1/5 ของดินแดนเวียดนามเหนือทั้งหมด โดยมีเมืองหลวงอยู่ที่บ้านเชียงลี (Bản Chiềng Ly) แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 16 จุ (chau) ประกอบด้วยประชากรจำนวนราว 500,000 คน รวม 25 เผ่าพันธุ์ โดยคนเผ่าไทที่มีจำนวน 190,000 คน และเผ่าแม้วจำนวน 60,000 คน มีความสำคัญที่สุด มีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารที่ทำหน้าที่เป็นข้าหลวงประจำเขต ซึ่งประกอบด้วย คนไท 10 คน คนแม้ว 5 คน คนเวียดนามที่มาจากที่ราบจำนวน 2 คน แย้ 1 คน และผู้แทนจากเผ่าชนกลุ่มน้อยที่มีความสำคัญรองลงไปจำนวน 10 คน (มาเซียง ดัสเซ และไพฑูร ดัสเซ, 2519: 65-66)

การกำหนดเขตปกครองตนเอง ไท-แม้ว ภายหลังปี ค.ศ. 1954 นั้นไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดว่า เวียดนามเหนือมีความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองและสังคมแบบดั้งเดิมของไทดำหรือไม่ บางกระแสกล่าวว่า เวียดนามไม่ได้พยายามที่จะเปลี่ยนหรือกระทบกระเทือนขนบธรรมเนียมและความเชื่อของไทดำ แต่ผลกระทบทางด้านจิตวิทยาของนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจค่อยๆ เปลี่ยนคุณค่าดั้งเดิมของไทดำ (Schrock, J. et al., 1972: 44) กล่าวคือภายหลังจากความบอบช้ำจากสงคราม รัฐบาลใหม่ของเวียดนามเหนือเริ่มต้นการพัฒนาประเทศด้วยการฟื้นฟูเศรษฐกิจ การจัดระเบียบทางสังคมและการเมือง ภายหลังการประชุมพรรคครั้งที่ 3 ในปี ค.ศ. 1960 มีการริเริ่มระบบโครงสร้างแบบสังคมนิยม ด้วยการปฏิวัติสามประการที่รัฐบาลต้องเร่งดำเนินการ คือ การปฏิวัติที่เกี่ยวกับการผลิต การปฏิวัติทางวัฒนธรรมและแนวความคิด และการปฏิวัติทางวัฒนธรรมและเทคนิค (เหงียนดักเวียน, 2545: 323) อาจจะเป็นเนื่องจากการปฏิวัตินี้ดังกล่าวพิธิเสนผีบ้านผีเมือง ของไทดำลดความสำคัญลง และหลังปี ค.ศ. 1954 และชาวนาไทดำหันมาทำนาปีละ 2 ครั้ง เนื่องจากรัฐบาลเวียดนามเหนือมีนโยบายปฏิรูปที่ดิน เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรกรรม อันถือว่ามีความสำคัญเป็นอันดับแรกของการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมดังจะเห็นได้จากพื้นที่การเพาะปลูกในเวียดนามเหนือมีจำนวนเพิ่มขึ้นจากจำนวน 2,139 พันเฮกตาร์ ในปี 1939 เป็น 2,870 พันเฮกตาร์ ในปี 1960 พื้นที่ชลประทานในปี 1960 มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 7 เท่า ของปี 1939 คือ จากจำนวน 345.7 พันเฮกตาร์ เป็น 2,202.4 พันเฮกตาร์ และผลผลิตอาหาร เช่น ข้าวเปลือกและผลผลิตอื่นในปี 1960 มีปริมาณเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าของปี 1939 กล่าวคือ จาก จำนวน 2,728 พันตัน เป็น 4,698 พันตัน (เหงียนดักเวียน, 2545: 324) ซึ่งอาจเป็นผลทำให้ไทดำในปัจจุบันไม่นิยมสร้างยุ้งข้าวเพื่อเก็บข้าวไว้รับประทานตลอดทั้งปี เนื่องจากไทดำทำนาหลายครั้งภายในหนึ่งปีจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องการที่สำหรับเก็บข้าว รวมทั้งประเพณีสิบสองเดือนของไทดำที่มีฐานมาจากการทำนาปีละหนึ่งครั้งต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย

6.3 ลักษณะทางสังคมและการปกครอง

6.3.1 ลักษณะทางสังคม

ระบบสังคมไทดำในสิบสองจุไทในอดีตเป็นสังคมแบบศักดินาที่มีการจำแนกชนชั้นในสังคม และการจำแนกชนชั้นทางสังคมให้โอกาสในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในที่ไม่เท่ากัน ชนชั้นในสังคมไทดำในอดีตสามารถแบ่งคร่าวๆ ได้เป็น 4 กลุ่ม คือ ชนชั้นปกครองหรือผู้ท้าว ชนชั้นหมอช่าง ชนชั้นสามัญชนหรือผู้น้อย (ไป หรือ ไพร์) และชนชั้นทาส โดยชนชั้นทั้งสี่แบ่งตามเชื้อชาติ ตระกูล และสีผิว กล่าวคือ ชนชั้น 3 ระดับแรกเป็นไทดำที่แบ่งตามสายตระกูล คือ

ชนชั้นปกครอง ได้แก่ไทดำตระกูลล่อคำ หรือ ตระกูลล่อ หรือ ลอบัก (ล่อเงิน) หรือ บางหมู่บ้านอาจเป็นตระกูลกวางคำก็ได้ ส่วนหมอช่างผู้ประกอบพิธีกรรม มักจะเป็นไทดำตระกูลเลื่องหรือตระกูลกา (Placzek, 1990 : 55-56) และชนชั้นสามัญ ได้แก่ ไทดำตระกูลต่างๆที่เหลือ เช่น ตระกูลลาว ทอง ลู และวี ชนชั้นสามัญยังหมายรวมถึงไทดำที่มีความยากจนและยอมตกเป็นทาสรับใช้ของชนชั้นปกครองที่เรียกว่า กวงยกอีกด้วย (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2533 : 76-82) ในอดีตไทดำประกอบด้วยตระกูลหรือสังวาว 12 ตระกูล ส่วนคนฆ่าหรือส่า ถือว่าเป็นชนชั้นข้าทาส

การแบ่งชนชั้นทางสังคมของไทดำสัมพันธ์กับพงศาวดารเมืองแกลง ตำนานในดินแดนดั้งเดิมของเวียดนาม และตำนานที่เล่าขานแถบเมืองซอนลา (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2504: 207-209; ถวิล เกษรราช, 2512 : 37-47; มาเซียล ดัสเซ และไพฑูร ดัสเซ, 2519: ค-ง; Schrock, J. et al., 1972: 41-42) ที่กล่าวว่าถึงกำเนิดของไทดำและคนฆ่า โดยบรรพบุรุษของไทดำกำเนิดมาจากผลน้ำเต้า บรรพบุรุษไทดำตระกูลกวางกำเนิดออกมาจากรูของผลน้ำเต้าเป็นอันดับแรก ตามมาด้วยบรรพบุรุษไทดำตระกูลเลื่อง (หลวง) เป็นอันดับสอง และบรรพบุรุษไทดำตระกูลอื่นๆที่เหลือ แต่บรรพบุรุษไทดำตระกูลล่อคำผู้เป็นชนชั้นปกครองไม่ได้กำเนิดจากผลน้ำเต้า เนื่องจากแกลงหลวงผู้เป็นเทพเจ้าสูงสุดของไทดำเป็นผู้สร้างและส่งลงมายังโลกมนุษย์เพื่อให้เป็นผู้บุกเบิกและปกครองชุมชนไทดำ ขณะที่บางตำนานกล่าวว่าบรรพบุรุษตระกูลล่อเป็นผู้ช่วยไทดำตระกูลล่อคำบุกเบิกดินแดนของไทดำด้วย ด้วยเหตุจากตำนานดังกล่าวจึงทำให้ไทดำตระกูลล่อคำได้รับการยกย่อง เนื่องจากมีแกลงเป็นผู้สร้างและสามารถติดต่อกับแกลงได้ ไทดำตระกูลล่อที่เป็นผู้ช่วยตระกูลล่อคำและตระกูลกวางผู้กำเนิดจากรูของผลน้ำเต้าเป็นอันดับหนึ่งจัดเป็นชนชั้นกลางที่อยู่ระหว่างผู้ปกครองกับสามัญชน เช่น ถ้าหากเมืองใดไม่มีไทดำตระกูลล่อคำ ไทดำตระกูลล่อหรือกวางจะถูกเลือกให้เป็นผู้นำ (Condominas, 1990: 72; Placzek, 1990: 56) ไทดำตระกูลเลื่องที่กำเนิดจากผลน้ำเต้าเป็นอันดับสอง ถือว่าเป็นชนชั้นหมอช่างหรือผู้นำประกอบพิธีกรรม ไทดำตระกูลอื่นๆที่กำเนิดเป็นลำดับถัดมาถือว่าเป็นชนชั้นสามัญ ส่วนคนฆ่าที่ถือว่าเป็นชนชั้นข้าทาสหรือแรงงานมีกำเนิดคล้ายกับของคนฆ่าและคนไทกลุ่มอื่นๆ ผิดแต่ว่าคนฆ่ากำเนิดจากรูที่เกิดจากการใช้ไม้คานไฟเสียบเข้าไปในผลน้ำเต้า ทำให้มีรอยเขม่าดำติดอยู่ที่ผิวของคนฆ่า คนฆ่าจึงมีผิวดำคล้ำ

ตำแหน่งเพี้ยเจ้าหรือชนชั้นปกครองของไทดำมีการสืบทอดทางสายโลหิต กล่าวคือ มีการสืบทอดตำแหน่งจากบิดาสู่บุตรชายคนโตหรือผู้สืบเชื้อสายฝ่ายชายอื่น ถ้าบุตรชายคนโตไม่มีความเหมาะสม ผู้ที่เป็นเพี้ยท้าวทำหน้าที่สองอย่าง คือ เป็นเจ้าเมืองจัดการเรื่องเมืองและเป็นเจ้าเลื่อจัดการเรื่องความเชื่อ (คำ จอง, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2547)

การจัดระเบียบทางสังคมของไทดำมีผลต่อการสรรที่นาในชุมชน โดยมีเจ้าเมืองหรือเพี้ยเจ้าเป็นผู้ทำการจัดสรรและมีสิทธิ์ที่จะเลือกที่ดินที่ดีที่สุด แก่ตนเองและญาติพี่น้อง เพี้ยเจ้าและขุนนางที่คิดเป็นจำนวน 5% ของจำนวนประชากรทั้งหมดในชุมชนมักจะครอบครองผืนนาที่อุดมสมบูรณ์ที่คิดเป็นจำนวน 50% ของจำนวนผืนนาทั้งหมด ขณะที่ผืนนาจำนวนที่เหลือ 50% จะถูกจัดสรรให้แก่ราษฎรที่มีจำนวน 95% ของจำนวนประชากรทั้งชุมชน (Condominas, 1990: 61-62) การจัดสรรที่นาสันนิษฐานว่าน่าจะแบ่งตามขนาดของครอบครัวเป็นสำคัญ เนื่องจากภูมิประเทศของสิบสองจุไทยประกอบด้วยภูเขาและป่าไม้จำนวนมาก ทำให้ที่ราบสำหรับใช้เป็นผืนนามีจำนวนน้อย ไม่พอเพียงต่อการจัดสรรเป็นรายบุคคล พร้อมกันนั้นถือว่าพื้นที่นาเป็นของชุมชนไม่มีใครเป็นเจ้าของ เมื่อภายในชุมชนมีพลเมืองมากขึ้น การจัดสรรที่นาต้องได้รับการจัดสรรใหม่ ทำให้จำนวนที่ดินต่อคนมีขนาดเล็กลง การแบ่งชนชั้นทางสังคมของไทดำยังมีผลต่อการแยกป่าแควหรือป่าช้าของชนชั้นปกครองกับสามัญชน โดยชนชั้นปกครองจะประกอบพิธีศพ ณ ป่าแควที่ใกล้กับภูเขา เรียกว่า ดงเชียงแก้ว ขณะที่ชั้นสามัญชนจะประกอบพิธีศพ ณ ป่าแควที่อยู่ใกล้กับนาข้าวในหมู่บ้าน (คำ จอง, สัมภาษณ์ 19 ธันวาคม 2547)

6.3.2 การจัดการปกครอง

ระบบการปกครองของไทดำในสิบสองจุไทยในอดีตแบ่งออกได้เป็นหลายระดับ คือ ระดับเมืองหลวงซึ่งปกครองเหนือดินแดนไทดำทั้งหมด ระดับเมืองเจ้าเมือง ระดับเมืองเพี้ย ระดับเมืองตง และระดับหมู่บ้าน โดยหลายหมู่บ้านรวมกันเป็นเมืองตงมีหัวเมืองตงเป็นผู้ปกครอง เมืองตงจำนวน 5-6 เมืองรวมกันเป็นเมืองเพี้ย มีเพี้ยเมือง (พญา) เป็นผู้ปกครอง หลายเมืองเพี้ยรวมกันเป็นเมืองเจ้าเมือง มีเจ้าเมือง (อาญา) เป็นผู้ปกครอง เช่น เมืองแกลงประกอบด้วย 9 เมืองเพี้ย เมืองใดมีเจ้าฟ้าผู้ปกครองดินแดนทั้งหมดเป็นผู้ปกครองถือว่าเมืองนั้นเป็นเมืองหลวง (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 11)

การปกครองระดับ	เกิดจาก	ผู้ปกครอง
หมู่บ้าน	หลายครัวเรือนไทดำ	ตัวบ้าน (หัวบ้าน)
เมืองตง	หลายหมู่บ้าน	หัวตง
เมืองเพี้ย	5-6 เมืองตง	เพี้ยเมือง (พญา)
เมืองเจ้าเมือง	หลายเมืองเพี้ย	เจ้าเมือง (อาญา)
เมืองหลวง	เมืองเจ้าเมืองที่มีเจ้าฟ้าปกครอง	เจ้าฟ้า (อาญาเมืองหลวง)

อาณาเมืองหลวงหรือเจ้าฟ้ามักจะไม่ใคร่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการปกครองในระดับท้องถิ่น คงปล่อยให้ไปเป็นไปตามจารีตของแต่ละเมือง เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของสิบสองจุไทยประกอบด้วยภูเขาสูงทำให้มีความยากลำบากในการเดินทางติดต่อกัน มีผลให้การรวมตัวระหว่างเมืองเป็นไปด้วยความลำบาก กระนั้นก็ตามเจ้าฟ้ามีหน้าที่ในการแต่งตั้งเจ้าเมืองทั้งหลาย และเกณฑ์กองกำลังจากเมืองต่างๆ เวลาเกิดสงครามทั้งจากภายในและภายนอก ตลอดจนมีหน้าที่เก็บส่วยเพื่อรวบรวมส่งเป็นเครื่องบรรณาการแก่บรรดาประเทศที่มีอำนาจรอบข้าง อันได้แก่ เวียดนาม ลาว และจีน (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 11)

ปัจจุบันบ้านไทดำเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองส่วนท้องถิ่นของรัฐบาลเวียดนามที่แบ่งเขตการปกครองส่วนท้องถิ่นคล้ายกับของไทย ภายในหมู่บ้านประกอบด้วยคุ้มที่เรียกว่าโชน(thôn) หลายหมู่บ้านรวมเป็นซา(xã) ในภาษาเวียดนามที่เทียบได้กับตำบลของไทย ซาทำหน้าที่ดูแลระบบชลประทานของชุมชน ซารวมกันเป็นเวียน(huyện) หรืออำเภอ และจากเวียนเป็นตึง(tỉnh) หรือจังหวัด ผู้นำของหมู่บ้านไทดำหรือท้าวบ้านมาจากการเลือกตั้ง โดยต้องเป็นคนดีและอยู่ในตำแหน่งราว 5 ปี การจัดสรรที่นาภายในหมู่บ้านจัดสรรโดยรัฐ ชาวนามีสิทธิ์ทำกินบนที่นาที่ได้รับการจัดสรรราว 20 ปี หลังจากนั้นอาจมีการจัดสรรที่ดินใหม่ ทำให้ไทดำไม่มีที่นาตกทอดสู่ลูกหลาน ชาวนาไทดำตอบแทนรัฐด้วยข้าวสสาร หนึ่งครอบครัวได้รับจำนวนที่ดินจัดสรรมากน้อยเท่าไรนั้นไม่มีตัวเลขระบุแน่นอน (กว๋าง ถิ เฟื่อง, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2547)

6.4 ลักษณะครอบครัว

ครอบครัวไทดำมีลักษณะเป็นครอบครัวขยายที่หลายครอบครัวอาศัยอยู่รวมกันภายในเรือนหลังเดียว นอกจากนั้นยังเป็นครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียว และถือฝ่ายชายเป็นสำคัญ ก่อนการแต่งงานชายไทดำต้องไปอาสา ที่เรือนของบิดามารดาของว่าที่ภรรยาเพื่อช่วยงานครอบครัวเป็นช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งอาจจะกินเวลาหลายปี เนื่องจากเรือนหลังหนึ่งอยู่กันหลายครอบครัว จึงมักมีข้อห้ามไม่ให้พี่ชายพูดคุยกับน้องสาวของภรรยาในกรณีพี่ชายไทดำมาอาสาที่เรือนของว่าที่ภรรยา และห้ามมิให้ชายพูดคุยกับหญิงที่เป็นภรรยาของคนอื่นภายในเรือน เพื่อป้องกันการสนทนสนมซึ่งจะนำไปสู่การผิดประเพณีได้

การเลี้ยงดูบุตรสาวและบุตรชายในครอบครัวไทดำมีความแตกต่างกัน เห็นได้จากในพิธีทำขวัญให้ทารก ถ้าเป็นทารกหญิงจะพันเส้นด้ายไว้ที่นิ้วของทารก เพื่อว่าเมื่อทารกหญิงเติบโตขึ้นจะได้รู้จักการทอผ้า แต่ถ้าเป็นทารกชายจะนำหน้าไม้เล็กๆ มาใส่มือ เพื่อว่าเมื่อทารกเติบโตขึ้นจะได้ล่าสัตว์ในป่าได้ ดังนั้นเมื่อทารกเติบโตเป็นเด็กชายจึงมักมีการสอนให้รู้จักการยิงหน้าไม้

ล่าสัตว์ และทำเครื่องมือเครื่องใช้ภายในเรือน ขณะที่เด็กหญิงจะได้รับการสอนให้รู้จักการเย็บปักถักร้อย ทำงานบ้าน และทำอาหาร นอกจากนั้นหญิงไทดำยังเรียนรู้การทำเหล้าด้วยเนื่องจากไทดำใช้เหล้าในการประกอบพิธีกรรม และเป็นสิ่งที่ไทดำทั้งหญิงและชายนิยมบริโภค (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 22, 81-82)

ครอบครัวไทดำในอดีตแบ่งพื้นที่การใช้สอยอย่างชัดเจนระหว่างชายและหญิง กล่าวคือ บ้านไต่ด้านหน้าด้านขวานจะสงวนไว้สำหรับแขกชายและผู้ชายภายในเรือน บางเรือนอนุญาตให้ภรรยาเจ้าของเรือนใช้บ้านไต่ด้านขวานได้ ขณะที่บ้านไต่ด้านซ้ายสงวนไว้สำหรับแขกหญิงและสตรีภายในเรือน รวมทั้งห้ามให้สตรีขณะมีประจำเดือนขึ้นบ้านไต่ด้านขวานอย่างเด็ดขาด การแยกบ้านไต่ระหว่างชายและหญิงยังรวมไปถึงการนำเอาศพออกจากเรือน โดยมีประเพณีที่ให้นำศพบิดาออกจากเรือนทางบ้านไต่ด้านขวาน และให้นำศพมารดาออกจากบ้านไต่ด้านซ้าย (ลอ วัน เนือง, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2547)

6.5 ความเชื่อ

ความเชื่อของไทดำมีลักษณะเป็นความเชื่อของสังคมไทแบบดั้งเดิมที่ยังไม่ได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ความเชื่อของไทดำสัมพันธ์กับแฉ่ง ผี ขวัญ และสิ่งเหนือธรรมชาติอื่นๆ เช่น ความเชื่อเรื่องเต่าและเครื่องรางของขลัง เป็นต้น

6.5.1 ความเชื่อเรื่องผี

ผีตามความเชื่อของไทดำสามารถจำแนกออกได้เป็น แฉ่งหรือผีฟ้า ผีบ้าน ผีเมือง; ผีบรรพบุรุษ; ผีป่าเขาและธรรมชาติ; และผีอื่นๆ ผีเหล่านี้มีทั้งประเภทที่ให้คุณและให้โทษ โดยชาวไทดำมีประเพณีเสนผีบ้านผีเมือง ผีบรรพบุรุษ ผีน้ำและผีนาค เป็นประจำทุกปี

แฉ่งหรือผีฟ้า

แฉ่งอาศัยอยู่เมืองสวรรค์และเป็นผู้ส่งไทดำตระกูลล่อคำลงมาปกครองไทดำ มนุษย์ต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้อง เพื่อให้ได้รับความเมตตาจากแฉ่ง ชีวิตจะได้อยู่เย็นเป็นสุข แฉ่งในระบบความเชื่อของไทดำมีหลายแฉ่ง แต่ละแฉ่งมีหน้าที่ที่แตกต่างกัน เช่น แฉ่งหลวง เป็นหัวหน้าของแฉ่งทั้งปวง; แฉ่งบัวกาลาร์ เป็นผู้ควบคุมดินฟ้าอากาศ; แฉ่งชาด เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิต; แฉ่งแนน เป็นผู้ตั้งมิ่งขวัญของมนุษย์ นอกจากนั้นยังมีแฉ่งอื่นๆอีก เช่น แฉ่งบุญ แฉ่งเคอ แฉ่งเคาะ แฉ่งสิง แฉ่งสัด และแฉ่งหุ้งขาว (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 28-29)

ผีบ้านผีเมือง หมายถึงผีเจ้าที่คุ้มครองรักษากันบ้านหรือเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข โดยหลักเมืองมักจะอยู่ที่ตอนเมืองที่เรียกว่ามิ่งเมือง เนื่องจากเมือง

รูป 6.4 ศาลผีบ้านบ้านก้อมี ประเทศเวียดนาม

มักตั้งอยู่ใกล้ภูเขา ขณะที่หลักบ้านมักอยู่ที่ดงหรือเสาไม้แกน หรืออาจมีหอให้อยู่ (รูป 6.4) แต่ไม่มีหลักบ้าน เมื่อมีการเล่นผีบ้านผีเมืองมักเอาเสื้อไปไว้ที่ศาล เพราะเสื้อ หมายถึงขวัญ และเป็นที่มาของการเรียกศาลผีบ้าน ผีเมืองว่า เสื้อบ้าน เสื้อเมือง นอกจากนั้นในวันเล่นผีบ้าน ผีเมือง มักจะมีการเล่นผีดินและผีน้ำด้วย เพราะแม่น้ำและผืนดินเปรียบเสมือนมารดาและบิดา (คำ จอง, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2547)

หลังปี ค.ศ. 1954 การเล่นผีบ้าน ผีเมืองคลายความสำคัญลง บ้านไทดำบางหมู่บ้านไม่มีเสื้อบ้านประจำ แต่จะมีการสร้างเสื้อบ้านใหม่ทุกครั้งที่มีการเล่นผีบ้าน โดยปกติแล้วศาลผีบ้านจะอยู่บริเวณปลายของหมู่บ้านหรือบางหมู่บ้านอาจไม่มีศาลผีบ้านเลย

ผีบรรพบุรุษ

สัมพันธ์กับห้องผีเรือนและเสาผีเรือนอันเป็นที่สถิตยของผีบรรพบุรุษ เรียกว่า เสาทะล่อห้องภายในห้องผีเรือน (รูป 6.5) ทะล่อ แปลว่ามุมห้อง ย่อ หมายถึง หิ้งบูชา ห้องผีเรือนของชนผู้ไทว เช่น ไทดำตระกูลล่อคำ (ทอง) และปัก (เงิน) จะมีขนาดใหญ่กว่าไทดำตระกูลอื่นๆ เช่น เรือนของตระกูลลอบัก (ล่อเงิน) หมู่บ้านตาเก็น เมืองกวาย ดึงเดียนเบียน คอมมูนเซียงซิง พื้นที่ของห้องผีเรือนแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ห้องใต้ และทะล่อห้อง ห้องใต้ประกอบด้วยพื้นที่สำหรับวางโต๊ะเครื่องเช่นผีเรือน (รูป 6.6) ขณะที่ทะล่อห้องคือพื้นที่ส่วนที่เป็นที่ตั้งของเสาผีเรือนหรือเสาทะล่อห้อง (รูป 6.7) โดยปกติผู้หญิงภายในเรือนยกเว้นภรรยาเจ้าของเรือนไม่ได้รับอนุญาตให้ผ่านเข้าออกทางห้องผีเรือน และใช้บันไดด้านข้างที่ติดกับห้องผีเรือน

รูป 6.5 เสาผีเรือนพร้อมด้วยปักน้ำเต้าตง(ขวดน้ำ) และคันไถ ภายในห้องผีเรือน

รูป 6.6 ห้องใต้

รูป 6.7 ทะล่อห้อง

ทะล่อห้องมักประกอบด้วย ปักน้ำเต้าตงหรือขวดน้ำ ที่ต้องเปลี่ยนน้ำใหม่ทุกครั้งเมื่อมีการเล่นไหว้ประจำวันปาดตง ชนชั้นผู้ไทวทำปาดตงทุกห้าวัน ขณะที่ชนชั้นผู้น้อยทำปาดตงทุกสิบวัน นอกจากนั้นภายในทะล่อห้องยังมีถ้วยน้ำชาเล็กสำหรับบูชาบรรพบุรุษฝ่ายชาย ในอดีตภายในห้องผีเรือนเป็นที่เก็บรักษาโซ่ผีเรือนหรือรายชื่อบรรพบุรุษ และบางเรือนอาจมีคันไถไม้ (รูป 6.5) เนื่องจากไถและคราดนับเป็นอุปกรณ์สำคัญมากสำหรับการทำนาในวรรณกรรมสำคัญ

สำคัญของไทดำเรื่องไต้ปู่เล็ก (ติดตามปู่ไปทำศึก) เปรียบการเสียดูญาติผู้ใหญ่เหมือนไต้หู้ไต้ที่พึ่ง (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2539: 17)

การเล่นผีเรือนชั้นผู้ท้าวเรียกว่า "ลอลี้ยก" จะเล่นด้วยการหย่อนข้าวใส่ถุง แล้วนำไปทิ้ง ขณะที่การเล่นผีชั้นผู้น้อยจะเอาข้าวหย่อนลงพื้นหรือผนัง การเล่นผีเรือนมักจะเล่นด้วยเนื้อหมู โดยถ้าคนตายอายุน้อยต้องเลี้ยงข้าวก่อนเลี้ยงเหล้า ขณะที่คนตายสูงอายุเลี้ยงเหล้าก่อนเลี้ยงข้าว การเล่นผีเรือนจะเลี้ยงผีเรือนจะเรียงลำดับจากหนังสือรายชื่อ (ใช้ผีเรือน) คือเรียงลำดับจากผู้เสียชีวิตก่อนตามด้วยผู้เสียชีวิตภายหลัง ดังสุภาษิตที่ว่า "ผู้ตายก่อนกินหลัง ผู้ตายหลังกินก่อน"

ในปัจจุบันกะล่อฮ่องของเรือนไทดำบางหลังถูกยกขึ้นเป็นชั้นลอย เพื่อป้องกันการถูกรบกวนจากบุคคลภายนอก (รูป 6.8) เนื่องจากว่าถ้าหากผู้หญิงที่ไม่ใช่ภรรยาเจ้าของเรือนเดินผ่านบริเวณกะล่อฮ่อง จะทำให้เกิดความเจ็บป่วยขึ้นภายในครอบครัว นอกจากนั้นเจ้าของเรือนยังสามารถใช้พื้นที่ใต้กะล่อฮ่องทำประโยชน์อย่างอื่นได้ เช่น ใช้เก็บข้าวเปลือกและสิ่งของ

รูป 6.8 กะล่อฮ่องที่ยกขึ้นเป็นชั้นลอย

รูป 6.9 เอือนเซ หรือ เอือนแง

เรือนไทดำบางหลังมีศาลผีฝ่ายมารดาที่เรียกว่า เอือนเซ หรือ เอือนแง ตั้งอยู่นอกเรือนพักอาศัย ในอดีตเรือนไทดำมักสร้างศาลผีบรรพบุรุษฝ่ายภรรยาเจ้าของเรือน (รูป 6.9) ถ้าไม่มีต้องสร้างศาลชั่วคราวขึ้นในวันขึ้นปีใหม่ การเล่นผีฝ่ายมารดามักจะกระทำ 2-3 ครั้งต่อปี คือ วันขึ้นปีใหม่ วันที่ได้ข้าวใหม่ และวันสำคัญในช่วง 1 ปี ขณะที่ผีฝ่ายบิดาจะมีการเล่นปาดตงทุกห้าวันหรือสิบวัน การเล่นผีฝ่ายมารดาจะกระทำโดยการวางอาหารไว้บนศาล ขณะที่การเล่นผีบรรพบุรุษฝ่ายบิดาชั้นผู้น้อยหย่อนข้าวลงพื้นหรือผนัง

ผีป่าเขาและธรรมชาติอื่นๆ แม่น้ำ ป่าเขา และไร่นา ล้วนเป็นที่อยู่ของผีน้ำ ผีป่า และผีนา บ้านและเมืองก็มีผีน้ำ ผีดินอยู่อาศัย ถ้ามนุษย์กระทำให้ผีธรรมชาติเกิดความไม่พอใจ อาจนำไปสู่การเจ็บไข้ได้ป่วยได้ จึงต้องทำพิธีขอขมา

รูป 6.10 ก้อนเหล้าและกะบะแม่เตาไฟภายใน
เรือนไทดำในเวียดนาม

ผืนอื่นๆ เช่น ผืนนายเตาไฟ มีข้อห้ามมิให้เคาะนายเตาไฟหรือก้อนเหล้า 3 ก้อนที่ก่อเป็นเตาไฟ เนื่องจากถือว่าก้อนเหล้าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ (รูป 6.10) ก้อนเหล้าดังกล่าวเลือกโดยลุงตาผู้เป็นพี่ชายหรือน้องชายของภรรยาเจ้าของเรือน (คำ จอง, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2547) นอกจากนั้นไทดำยังมีผืนอื่นๆ เช่น ผืนบอบ ผืนปาย และผืนท่า เป็นต้น ซึ่งเป็นผืนไม่ดี อาจนำมาซึ่งความเดือดร้อนแก่มนุษย์ได้

6.5.2 ความเชื่อเรื่องขวัญ

ไทดำเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีขวัญ คือ นอกจากร่างกายแล้ว ภายในตัวมนุษย์ยังประกอบด้วยมิ่งและขวัญ โดยมิ่งจะอยู่กับร่างกายไม่หนีไปไหน แต่ขวัญอาจออกไปนอกร่างกายได้ เช่น เวลาหลับ ถ้าหากว่าขวัญออกไปจากร่างกายแล้วไม่กลับมา จะเป็นผลให้มิ่งไม่สบาย ร่างกายเกิดความเจ็บป่วย ไทดำจึงต้องทำพิธีเรียกขวัญที่มีการจัดเครื่องเช่นถวายเป็นแต่แดงผู้ที่มีอำนาจสามารถเรียกขวัญกลับคืนสู่ร่างกายได้ บ้างกล่าวว่าร่างกายมนุษย์มีขวัญทั้งหมด 32 ขวัญ หรือ 80 ขวัญอาศัยอยู่ตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย หลังจากที่มนุษย์เสียชีวิตแล้ว ขวัญจะแยกออกเป็น 3 ส่วน คือ ขวัญกก ขวัญหัว และขวัญปลาย เพื่อแยกไปอยู่เมืองฟ้าหรือสวรรค์ ครอบครวั และป่าแ้ว (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 27) โดยขวัญกกจะอยู่เมืองฟ้าอันเป็นที่อยู่ของบรรพบุรุษและแดง ขวัญหัวที่อยู่บริเวณศีรษะมีความสำคัญที่สุดจะไปพำนักที่เสาผีเรือนของลูกหลาน และขวัญปลายจะไปพำนักที่ป่าแ้วหรือป่าช้า เสาผีเรือนภายในกะล่อฮ่องเป็นที่พำนักของขวัญหัวของบิดามารดาฝ่ายสามี ส่วนบิดามารดาของฝ่ายภรรยาเจ้าของเรือนจะพำนัก ณ ศาลนอกเรือนที่เรียกว่า เฮือนเซ เมืองฟ้ายังแบ่งออกได้อีกเป็น ชั้นเรือนพานหลวง ชั้นเรือนพานน้อย และชั้นด้าดอย (Hickey, 1958: 149; Dang Nghiem Van, 1990: 70-71; สุมิตร ปิติพัฒน์, 2534: 47) โดยมีเขยกกเป็นผู้บอกทางส่งขวัญที่ออกจากร่างกายของผู้ตายกลับไปยังเมืองฟ้าที่เหมาะสมกับสถานภาพของผู้ตาย

- ชั้นเรือนพานหลวง (Lien Pan Luong หรือ Great Nirvana) เป็นที่อยู่ของขวัญกกของชนชั้นปกครองหรือไทดำตระกูลล่อคำ
- ชั้นเรือนพานน้อย (Lien Pan Noi หรือ Little Nirvana) เป็นที่อยู่ของขวัญกกของชนชั้นขุนนางและครอบครวั
- ชั้นด้าดอย (Dam Doi) เป็นที่พำนักของขวัญกกของสามัญชน

ไทดำทุกคนจะมีสัญลักษณ์แทนขวัญของตนแขวนไว้ภายในเรือน สัญลักษณ์แทนขวัญจะถูกทำลายด้วยการเผา เมื่อผู้ที่เป็นเจ้าของขวัญนั้นเสียชีวิต สัญลักษณ์ขวัญหัวที่เรียกว่า "ถุงได้" หรือ "ได้หอ" ของผู้หญิงและชายแตกต่างกัน โดยสัญลักษณ์แทนขวัญของผู้ชายเรียกว่า "ได้" สัญลักษณ์แทนขวัญของผู้หญิงเรียกว่า "หอ" ถุงได้ของผู้ชายประกอบด้วย ถุงหรือตระกร้าไม้ไผ่ทรงกระบอกเล็กๆ สำหรับใส่ผ้าแดง เงินและทองคำที่ใส่โดยลุงตา

(พี่ชายหรือน้องชายของภรรยาเจ้าของเรือน) เพื่อความเป็นสิริมงคล นอกจากนั้นยังมีพัดเล็กๆหรือวี และหน้าไม้ขนาดเล็ก (รูป 6.11) ส่วนหอหรือสัญลักษณ์ขวัญของผู้หญิงประกอบด้วยไม้ไผ่สานรูปตระกร้าขนาดเล็กและพัด (เก็ม จอง, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2547)

6.5.3 ผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

ไทดำมีหมอและมดเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากหมอและมดสามารถติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติได้ หมอตามความหมายของไทดำสามารถแยกออกได้เป็น หมอหนังสือ หมายถึงอาจารย์ หรือผู้ที่เรียนมาก หมอชาหมายถึงหมอเมือง หมอเมือง คือผู้รู้เรื่องฮีดและครอง เป็นผู้นำการเสนบ้าน เสนเมือง และความหมอ หมายถึงผู้ที่รู้เรื่องการเสนเรือนเป็นผู้นำการเสนเรือน ส่วนมดหมายถึงผู้ที่สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ด้วยการติดต่อกับผี เนื่องจากเชื่อว่าโรคนั้นเกิดจากการกระทำของผี โดยปกติแล้วถ้าเป็นการเจ็บป่วยทั่วไปที่ไม่รุนแรง ไทดำจะรักษาด้วยยาพื้นบ้าน ผู้ที่สามารถจะเป็นมดได้จะต้องมีเชื้อสายมดหรือมีบรรพบุรุษเป็นมด มดมีสองประเภท คือ

- มดหญิง รักษาโรคด้วยการขับ แต่ไม่มีการเป่าปี่ตอนประกอบพิธี
- มดชายหรือมดลาว เป่าปี่ตอนประกอบพิธี

นอกจากข้อแตกต่างเรื่องการเป่าปี่แล้ว มดชายยังมีความรู้ด้านคาถาอาคม ขณะที่มดหญิงไม่มี จึงอาจเป็นเหตุให้มดหญิงมีความรู้ไม่พอที่จะประกอบพิธีการรักษาแบบมดชายได้ และในทางกลับกันมดชายสามารถรักษาอย่างมดหญิงได้

ถ้าไทดำคนไหนหายจากความเจ็บป่วยด้วยการรักษาของมด ผู้ป่วยจะนำเสื้อของมดมาแขวน ณ หิ้งมด เพื่อแสดงถึงการเป็นลูกเลี้ยงของมดนั้น หิ้งมดของไทดำที่สิบสองจุไท จะแยกตั้งอยู่ต่างหากจากหิ้งผีเรือน โดยมักจะตั้งหิ้งมดไว้ ณ ห่องด้านปลายสุดของเรือนด้านที่ติดกับชาน ขณะที่หิ้งผีเรือนจะอยู่ ณ ห่องด้านปลายสุดที่ติดกับกว้าน

6.5.4 ความเชื่อเรื่องเต่า

ไทดำเชื่อว่าเต่าช่วยสอนให้ไทดำสร้างเรือนหลังคาโค้ง อีกทั้งทำให้ไทดำพ้นจากคำสาปของແງ่ นอกจากนั้นการดำเนินชีวิตของคนไทดำก็คล้ายเหมือนการเคลื่อนที่ของเต่า คือช้าแต่มั่นคง ความเชื่อเรื่องเต่าของไทดำในสิบสองจุไทสะท้อนให้เห็นจากรูปทรงหลังคาโค้งคล้ายกระดองเต่า ที่ชาวบ้านเรียกว่า เอียนตูปโมน หรือ ตูปกง และ แขนงกระดองเต่าหรือไม้แกะสลักเป็นรูปกระดองเต่าแขวนไว้ ณ เสาเอก หรือเสาแรกที่ถูกยกขึ้นเมื่อสร้างเรือน ตัวอย่างเรือนเครื่องผูกที่มีหลังคาโค้งหรือเอียนตูป ได้แก่ เรือนของตระกูลบัก (เงิน) ณ หมู่บ้านดาเกิน เมืองกวาย ตึงเตียนเบียน คอมมูนเซียงซิง (รูป 6.12) ตัวอย่างการแขวนกระดองเต่าหรือเต่าไม้เหนือเสาเอก พบได้ที่เรือนไทดำตระกูล

รูป 6.11 สัญลักษณ์แทนขวัญของไทดำในเวียดนามนิยมแขวนไว้ได้หลังคาภายในห้องผีเรือน

บ้านโตง ชาเลียงโสม ดิสเซินลา ดิงเซินลา (รูป 6.13) และเรือนนายลอ ผั้นนาม บ้านหุ่ม ชาเซียงโสม ดิสเซินลา ดิงเซินลา (รูป 6.14) คำว่า "แฮก" หรือ ก้า แปลว่า คักดีลีทรี นอกจากกระดองเต่า เนื้อเสาแฮกไทดำยังนิยมแขวน ข้าวเปลือก ผ้าย กรวยเสาแฮกที่กันมิให้ข้าวเปลือกและผ้ายหลุด ตลอดจนหญ้าที่สมมุติเป็นอาหารแก่เต่าอีกด้วย (คำ จอง, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2547)

รูป 6.12 เรือนคู้บทรงกระดองเต่าของไทดำในเวียดนาม

รูป 6.13 กระดองเต่าแขวนไว้เหนือเสาแฮก

รูป 6.14 ไม้สลักเป็นรูปเต่าเหนือเสาแฮก

6.5.5 เครื่องรางของขลัง

นางปลา เนื่องจากไทดำดำรงชีพด้วยการทำนา ล่าสัตว์ และหาปลา ชายไทดำที่เก่งกาจการตกปลาจึงเป็นที่หมายปองของหญิงสาวชายไทดำบางคนจึงติดหางปลาไว้ที่กรอบประตูเรือน (รูป 6.15) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความขยันของผู้ชายภายในเรือน คือยังมีจำนวนหางปลามากก็แสดงให้เห็นว่ายังมีความขยันมาก นอกจากนั้นไทดำเชื่อว่าหางปลายังสามารถป้องกันสิ่งชั่วร้ายมิให้เข้ามาในเรือนได้อีกด้วย ดังตัวอย่างที่พบหางปลาติดไว้ที่กรอบประตูเรือน เครื่องผูกของตระกูลลอบ บ้านโตง ชาเซียงโสม ดิสเซินลา ดิงเซินลา

ตาเหลว ตาเหลวเป็นสัญลักษณ์ที่ทำมาจากไม้ไผ่ (รูป 6.16) แต่ไม่ทราบแน่ชัดว่าลักษณะของตาเหลวมีต้นตอมาจากที่ใด สัญลักษณ์ตาเหลวมี 2 ความหมาย คือ ประการแรกเป็นการแสดงความเป็นเจ้าของหรือกรรมสิทธิ์ เช่น เมื่อเจอรังผึ้งแล้วปักตาเหลวไว้ แสดงให้เห็นว่ารังผึ้งมีเจ้าของคือผู้ที่ปักตาเหลวแล้ว ความหมายประการถัดมา คือ ตาเหลวเป็นสัญลักษณ์ที่ป้องกันมิให้สิ่งชั่วร้ายและผีเข้ามารุกราน ดังจะพบว่าเมื่อมีการคลอดบุตรในเรือน จะมีการแขวนตาเหลวไว้เหนือประตูหรือบันไดหรือบนหลังคาเรือน สัญลักษณ์ตาเหลวยังติดไว้เหนือเสาแฮก ปักไว้บริเวณเรือนที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ ปักบนหลุมฝังศพหรือปรากฏเป็นลวดลายบนผ้าเปี้ยวของสาวไทดำที่ใช้คลุมศีรษะอีกด้วย (กว่าง ถิ เฟื่อง, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2547)

รูป 6.15 หางปลาเหนือกรอบประตูเรือน

รูป 6.16 สัญลักษณ์ตาเหลวภายในอาณานิคมบ้านของไทดำในเวียดนาม

6.6 ชีวิตความเป็นอยู่และประเพณี

ดินแดนสิบสองจุไทยมีลักษณะภูมิประเทศที่ประกอบด้วยภูเขาสูง มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่านสองสาย คือ แม่น้ำแดงและแม่น้ำดำ คนไทดำในสิบสองจุไทยประกอบอาชีพหลักด้วยการทำนา โดยแต่เดิมมีการทำนาปีละหนึ่งครั้ง วงจรการทำนาหนึ่งครั้งต่อปีของไทดำสัมพันธ์กับฤดูกาลในเวียดนามเหนือ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ฤดู คือ ฤดูหนาวและฤดูร้อน ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึง เดือนเมษายน ส่วนฤดูร้อนที่มีอุณหภูมิสูงและมีฝนตกชุก เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึง เดือนตุลาคม (สถานเอกอัครราชทูตเวียดนามประจำประเทศไทย, ประเทศเวียดนามโดยสังเขป: 3) ช่วงการทำนาจะอยู่ระหว่างเดือนเจียงถึงเดือนหก หรือ ราวเดือนกรกฎาคมถึงเดือนธันวาคม คำ จองกล่าวว่าเดือนเจียง (เดือนอ้าย) ของไทดำตรงกับเดือนเจ็ดของเวียดนาม ซึ่งอยู่ในราวเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม เนื่องจากเดือนเจียงหรือเดือนอ้ายของเวียดนามอยู่ในช่วงตรุษจีนซึ่งอยู่ราวในเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ (คำ จอง สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2547) การเก็บเกี่ยวข้าวและขนข้าวเข้ายุ้งอยู่ประมาณเดือนตุลาคมถึงธันวาคม (เดือน 4-6 ของไทดำ) และการเอาน้ำออกจากนาอยู่ในราวเดือนมกราคม (เดือน 7) และช่วงเวลาที่เหลือไทดำคงทำไร่และปลูกข้าวนาดอน คนไทดำให้ความสำคัญกับกาละ คือความเหมาะสมของเวลาในการทำกิจกรรมต่างๆ ดังสุภาษิตที่ว่า “เฮ็ดกินมีเบื่อน ตั้งเฮือนมีมือ” ที่หมายความว่า “การทำมาหากินคือการทำนาจะต้องคำนึงถึงเดือนที่เหมาะสมเช่นเดียวกับการปลูกเรือนต้องคำนึงถึงวันดีหรือวันที่เป็นมงคล” นอกจากนั้นไทดำยังมีภาษิตเกี่ยวกับเดือน เช่น เดือนอ้ายฝนปรอยๆ เดือนยี่ฝนพรำๆ เดือนสามน้ำเอี่ยมท่า เดือนสี่น้ำล้นฝาย เดือนห้าฟ้าผ่าแล้งสังเลา (หญ้าเลา) เดือนหกฟ้าไร้ทุกข์ไม่ผ่า ต้นแพรต้นท้อออกดอก เดือนเจ็ดไข่เบ็ดออกลูก เดือนแปดฟ้าแดดลม เดือนเก้าฟ้ามีดมัว เดือนสิบดอกบานโรยออกผล เดือนสิบเอ็ดน้ำนอง เดือนสิบสองน้ำท่วม (ทวี สว่างปัญญางกูร, 2548: 7-8) คนไทดำแต่เดิมมีฮีดบ้าน 12 ครองเมือง 24 ซึ่งพบได้ในพิธีแต่งงาน โดยสามัญชนปฏิบัติ 12 อย่าง ขึ้นผู้ท้าวปฏิบัติ 24 อย่าง (คำ จอง, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2547)

6.6.1 ประเพณีในรอบสิบสองเดือน

ประเพณีสำคัญ 12 เดือนของไทดำส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก เช่น การเสนผืนน้ำ เสนนา ไถนา เสนขวัญควาย ทำขวัญข้าว เป็นต้น และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการบูชาบรรพบุรุษ เช่น การเสนผีเรือน ผีบ้าน และผีเมือง ประเพณีสิบสองเดือนของไทดำและวัฏจักรการทำงานหนึ่งครั้งต่อปีของชาวไทดำพอจะสรุปได้ดังนี้ (ประคอง นิมมานเหมินทร์, 2539: 18-20; คำ จอง, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2547)

ตารางสรุปกิจกรรมการเกษตรและประเพณีในรอบ 12 เดือนของไทดำสิบสองจุไท

เดือน	เดือนไทดำ	ฤดูกาล	กิจกรรมการเกษตร	ประเพณี
มกราคม	เดือน 7	ฤดูหนาว	เอาน้ำออกจากนา	- กินเจียงแกว - เสนเฮือน - อั้นม่วง - เล่นกอน
กุมภาพันธ์	เดือน 8	ฤดูหนาว	เผาไร่นา	- ขอน้ำฟ้า
มีนาคม	เดือน 9	ฤดูหนาว		- เสนผืนน้ำ
เมษายน	เดือน 10	ปลายฤดูหนาว	ทำนาดอ	
พฤษภาคม	เดือน 11	ฤดูร้อนและมีฝน		- เสนนา
มิถุนายน	เดือน 12	ฤดูร้อนและมีฝน	น้ำมาจับปลา	
กรกฎาคม	เดือนเจียง	ฤดูร้อนและมีฝน	ไถนา หว่านข้าว	- ขึ้นปีใหม่ - อั้นกอน - ให้อ้นน้ำ - เสนผืนนา - เสนขวัญควาย - เสนบ้าน เสนเมือง
สิงหาคม	เดือนยี่	ฤดูร้อนและมีฝน	ดำนา	- เสนผีเมือง (เสนผีเฮือน เสนบ้าน)

เดือน	เดือนไทดำ	ฤดูกาล	กิจกรรมการเกษตร	ประเพณี
กันยายน	เดือน 3	ฤดูร้อนและมีฝน	ช่วงปลายของการ ทำนา	- ทำขวัญข้าว - เล่นนา
ตุลาคม	เดือน 4	ปลายฤดูร้อน และฝน	เก็บเกี่ยวข้าว กิน ข้าวใหม่	
พฤศจิกายน	เดือน 5	ฤดูหนาว	เก็บเกี่ยวข้าว ตัดไม้ ทำครก	- เล่นแก้ว
ธันวาคม	เดือน 6	ฤดูหนาว	เก็บเกี่ยวข้าว	- แต่งงาน

ประเพณีขึ้นปีใหม่ เดิมอยู่ในช่วงเดือนเจียงหรือเดือนอ้ายของไทดำ ซึ่งเป็นช่วงเวลาการเริ่มต้นทำนาของชาวนา คล้ายกับวันขึ้นปีใหม่ของไทยในประเทศไทยซึ่งอยู่ในช่วงการเริ่มต้นหว่านข้าวและไถนาเช่นกัน เดือนเจียงของไทดำสิบสองจุไทยยังเป็นเดือนที่ไทดำทำพิธีเสนเมือง มีการเล่นอันกอน การแข่งม้า และการยิงหน้าไม้แข่งกันซึ่งนิยมจัดขึ้นในช่วงเสนบ้านเสนเมือง เนื่องจากเดือนเจียงเป็นช่วงเริ่มต้นของงานในไร่นาจึงมีการเสนผืนน้ำ ผีนาและขวัญควายด้วย การเสนผีเมืองมักจะทำก่อนเสนผีบ้านและตามมาด้วยการเสนผีเรือนเรียงตามลำดับ การเสนผีเมืองมักทำในเดือนเจียงและเดือนยี่ ส่วนเสนผีบ้านผีเรือนจัดขึ้นในเดือนสามไทดำ (คำ จอง, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2547) แต่ในบางพื้นที่เสนผีเมือง ผีบ้านในเดือนเจียงและเดือนยี่

พิธีเสนผีเมือง ในอดีตไทดำประกอบพิธีเสนผีเมืองอย่างยิ่งใหญ่ทุกปี เพราะเชื่อว่าจะทำให้บ้านเมืองร่มเย็น ปราศจากโรคภัยอันตรายทั้งปวง และมีความอุดมสมบูรณ์ โดยมีองหมอบเป็นผู้นำในการประกอบพิธี จากคำบอกเล่าพิธีเสนผีเมืองของเมืองแกง มีหมู่บ้านจำนวน 12 หมู่บ้านเข้าร่วม เนื่องจากเป็นหมู่บ้านสำคัญในการรวมตัวกันเป็นเมืองแกง การเสนผีเมืองมีเป้าหมายสำคัญคือเพื่อบูชาผี 2 กลุ่ม คือ ผีบรรพบุรุษของชนชั้นปกครองไทดำ และผีแกงหลวงที่อยู่บนฟ้าผู้เป็นผีชั้นประมุขสูงสุด โดยในแต่ละหมู่บ้านของเมืองแกงจะส่งหมอบประจำหมู่บ้านเข้าร่วมพิธี พร้อมส่งควายดำเข้าร่วมพิธีอย่างน้อยหมู่บ้านละ 1 ตัว โดยควายเหล่านี้นต้องเข้ากำหรือชะล่ำก่อน 5 วัน ผู้เข้าร่วมพิธีที่สำคัญได้แก่เจ้าเมือง และผู้นำประกอบพิธี พิธีการเสนผีเมืองประกอบด้วย การจัดตั้งเครื่องเซ่นไหว้และอาหาร จากนั้นผู้นำในการประกอบพิธีอ่านหนังสือสำคัญประจำเมือง หรือบิ๊บสือหมอบ แล้วก็เชิญเชิญแกงและผีเมืองมารับเครื่องสังเวยคนละชุด โดยเชิญแกงก่อนและตามด้วยผีเมือง หลังจากเสร็จพิธีไทดำ

ก็เลี้ยงดูอุปถัมภ์กันอย่างอันทรงเกียรติและแจกจ่ายเครื่องสังเวย เช่น เนื้อควาย ไปตามหมู่บ้านไทดำต่างๆ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 50-54)

พิธีเสนผีบ้าน ไทดำประกอบพิธีเสนผีบ้านหรือผีหมู่บ้าน ณ บริเวณที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน อันเป็นที่ตั้งของเสาเลื้อยบ้านหรือศาลเลื้อยบ้านที่เป็นที่สถิตยของเจ้าเลื้อยผู้ตั้งหมู่บ้านเป็นคนแรก มีการฆ่าหมูหรือวัวในการสังเวยผีบ้าน โดยมีหมอสวมเสื้อยีสสีดำเป็นผู้นำในการประกอบพิธี พิธีกรรมจะประกอบด้วยการเชิญผีบ้านมาทานเครื่องเซ่น ตามด้วยผีที่ตายในหมู่บ้านเรียงลำดับในแต่ละรุ่น และสุดท้ายจะเป็นการกินเลี้ยงของคนไทดำภายในหมู่บ้าน การเสนผีบ้านมีวัตถุประสงค์เพื่อขอให้ผีบ้านคุ้มครองคนในหมู่บ้านให้ปราศจากสิ่งชั่วร้ายเข้ามาสร้างความและขอให้ชาวบ้านทำมาหากินสะดวก (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 54)

ก่อนวันที่จะมีการเสนผีบ้าน ผีเมืองมักจะห้ามคนจากในและนอกหมู่บ้านเข้าหรือออกหมู่บ้านที่เรียกว่ากำแพงเมือง เพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้ายผ่านเข้ามาในหมู่บ้าน มีการติดสัญลักษณ์ตาเหลวไว้ที่ประตูหน้าหมู่บ้าน เพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้าย และในวันที่มีการเสนผีบ้านผีเมือง มักมีการละเล่นต่างๆประกอบ เช่น การเล่นลูกกอน การชักกะเย่อ และการขี่ม้าแข่ง เป็นต้น

พิธีเสนผีเรือน ไทดำสิบสองจุไทเดิมจัดเสนผีเรือนทุกปีหรือ 2-3 ปี ครั้ง ตามแต่สภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว ในอดีตผีชั้นผู้ท้าวจะเสนผีเรือนด้วยเนื้อควายและผีชั้นผู้น้อยจะเสนด้วยเนื้อหมู นอกจากมีการเสนผีเรือนประจำอย่างไทดำในประเทศไทยปฏิบัติกันแล้ว ไทดำที่สิบสองจุไทยังทำปาดตงหรือการถวายอาหารประจำสัปดาห์แก่ผีเรือนเช่นเดียวกันกับที่เมืองไทยด้วย โดยชั้นผู้ท้าวทำปาดตงทุก 5 วัน และชั้นผู้น้อยทำปาดตงทุก 10 วัน เช่นเดียวกัน ไทดำเชื่อว่าทุก 5 วันและ 10 วัน ผีดำหรือผีบรรพบุรุษจะลงมาตามเสาดังเพื่อมารับประทานเครื่องเซ่น และที่คล้ายกับการปฏิบัติของไทดำในประเทศไทยอีกประการหนึ่ง คือ ไทดำสิบสองจุไทมีประเพณีปาดตงข้าวใหม่หลังการเก็บเกี่ยวด้วย

พิธีปาดตงข้าวใหม่ ภายหลังจากการเก็บเกี่ยว ไทดำจะนำข้าวใหม่มาถวายผีเรือนเป็นกรณีพิเศษ เพื่อความเป็นสิริมงคลและเพื่อขอให้การเก็บเกี่ยวผลผลิตได้มากในปีถัดไป ข้าวใหม่ที่นำมาถวาย ได้แก่ ข้าวเม่า ข้าวหลาม และข้าวอื่นๆ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 56)

หลังจากที่เวียดนามถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนและเวียดนามอยู่ภายใต้การปกครองของเวียดนามในปี พ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) ชาวไทดำได้รับการส่งเสริมให้ทำนาสองครั้งต่อปี การทำนาครั้งที่หนึ่งเริ่มในเดือนมกราคม และการทำนาครั้งที่สองเริ่มในราวเดือนมิถุนายน การเสนผีบ้านและผีเมืองเริ่มเสื่อมความนิยม คงไว้แต่การเสนผีเรือน ซึ่งไม่นิยมเสนในเดือนมกราคมซึ่งตรงกับวันขึ้นปีใหม่ของชาวเวียดนาม และไทดำมีการกินเลี้ยงเนื่องในวันปีใหม่ของเวียดนามในช่วงตรุษจีนด้วย

ตารางสรุปกิจกรรมการเกษตรและประเพณีในรอบ 12 เดือนของไทดำสิบสองจุไทในปัจจุบัน

เดือน	เดือนไทดำ	ฤดูกาล	กิจกรรมการเกษตร	ประเพณีสำคัญ
มกราคม	เดือน 7	ฤดูหนาว	ทำนา	- กินเจียงแกว (ขึ้นปีใหม่เวียดนาม) - ไม่เล่นผีเรือน
กุมภาพันธ์	เดือน 8	ฤดูหนาว	ทำนา	--
มีนาคม	เดือน 9	ฤดูหนาว	ทำนา	--
เมษายน	เดือน 10	ฤดูหนาว	เกี่ยวข้าว	--
พฤษภาคม	เดือน 11	ฤดูร้อนและมีฝน	เกี่ยวข้าว	--
มิถุนายน	เดือน 12	ฤดูร้อนและมีฝน	ทำนา	--
กรกฎาคม	เดือนเจียง	ฤดูร้อนและมีฝน	ทำนา	--
สิงหาคม	เดือนยี่	ฤดูร้อนและมีฝน	ทำนา	--
กันยายน	เดือน 3	ฤดูร้อนและมีฝน	--	--
ตุลาคม	เดือน 4	ปลายฤดูร้อน และมีฝน	เก็บเกี่ยวข้าว กินข้าวใหม่	--
พฤศจิกายน	เดือน 5	ฤดูหนาว	เก็บเกี่ยวข้าว	--
ธันวาคม	เดือน 6	ฤดูหนาว	--	--

การทำนาสองครั้งต่อปีของไทดำใช้ระบบชลประทานเข้าช่วย โดยระบบเหมืองฝายมีความสำคัญอย่างมากต่อชีวิตคนไทดำตั้งแต่ครั้งในอดีต ดังภาษิตของไทดำที่กล่าวเปรียบเทียบความสำคัญระหว่างพ่อและฝายว่า “พ่อตายฝายยัง พ่อยังฝายอยู่” นอกนั้นไทดำยังมีกลุ่มคำที่ออกเสียงคล้องจองกันของระบบเหมืองฝาย เช่น “เหมือง ฝาย หลาย ลิน” เหมือง หมายถึงการรับน้ำเข้าเหมือง ฝาย คือ ทำนบกั้นน้ำขนาดใหญ่ที่ใช้ไม้ขนาดใหญ่ หลาย คือ ฝายขนาดเล็กที่ประกอบขึ้นด้วยไม้ไผ่ขนาดเล็ก และลิน คือ ท่อน้ำ ที่ทำจากลำไม้ไผ่ ที่นำน้ำเข้าสู่แปลงนาที่ห่างไกลออกไป (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2539: 15)

นอกจากชาวไทดำจะดำรงชีพด้วยการทำนาแล้ว ผู้ชายยังนิยมล่าสัตว์และจับปลา เพื่อนำมาประกอบอาหารสำหรับสมาชิกในครอบครัวอีกด้วย

6.6.2 พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวัฏจักรของชีวิต

นอกเหนือจากประเพณีการเล่นผีเมือง ผีบ้าน และผีเรือนแล้ว ไทดำที่สืบสองจุไทยังมีประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การลงช่วง การแต่งงาน การเล่นลูกกอน และงานศพคล้ายอย่างที่ไทดำในประเทศไทยปฏิบัติกัน

ประเพณีการเกิด การคลอดลูกของไทดำที่สืบสองจุไทส่วนใหญ่ยังคงแบบวิธีดั้งเดิม คือหลังจากทารกคลอดแล้ว จะนำรกห่อด้วยใบตองไปฝังหรือใส่ในกระบอกไม้ไผ่แขวนไว้ตามต้นไม้หรือทิ้งลงในน้ำ หลังจากการคลอดได้ระยะเวลาหนึ่งจนแน่ใจว่าทารกจะมีชีวิตรอดต่อไป ก็จะประกอบพิธีทำขวัญให้ทารก มีการผูกพันนิ้วทารกหญิงด้วยด้ายและนำหน้าไม้เล็กๆ ใส่มือของทารกชาย พออายุครบหนึ่งเดือนจะทำพิธีตั้งชื่อให้ทารก และลงดา (พี่ชายหรือน้องชายของเจ้าของเรือน) จะทำสัญลักษณ์แทนขวัญแก่ทารก เนื่องจากถือว่าเด็กนั้นได้กลายเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์แล้ว และนับว่าเป็นสมาชิกของครอบครัวโดยสมบูรณ์ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 81-82)

การลงช่วง หนุ่มสาวไทดำในอดีตมีโอกาสรู้จักกันด้วยการลงช่วงหรือการเล่นลูกกอน

การเล่นลูกกอนหรือตีกกอนหรืออื่นกอน คล้ายการละเล่นลูกช่วงของไทยและของไทดำในประเทศไทย โดยจะมีการแบ่งฝ่ายการเล่นออกเป็นทีมฝ่ายชายและฝ่ายหญิง และมีการโยนลูกตีกไปมาทั้งสองฝ่าย ถ้าฝ่ายใดรับไม่ได้ อีกฝ่ายเอาสิ่งของของฝ่ายที่รับไม่ได้เป็นประกัน การเล่นลูกตีกช่วยให้หนุ่มสาวไทดำได้มีโอกาสรู้จักกัน เป็นที่มาของการเริ่มต้นความรัก ถ้าหญิงหรือหนุ่มไทดำเสียชีวิตก่อนวัยอันควรและยังไม่ได้แต่งงาน จะมีประเพณีโยนลูกกอนข้ามโรงศพ จากนั้นนำลูกกอนไปวางไว้ในโลงศพ เพราะเชื่อว่าการโยนลูกกอนเป็นที่มาของครอบครัวที่เชื่อนำมาซึ่งความสุข (กว้าง ธิ เพ็ญ, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2547)

ประเพณีการแต่งงาน เริ่มต้นจากการที่หนุ่มสาวไทดำชอบพอกัน พ่อแม่ของฝ่ายชายส่งลามาไปทาบถามกับพ่อแม่ฝ่ายหญิงพร้อมของกำนัล แล้วก็มีการส่งลามาไปเจรจาตัวหรือคำหัวของฝ่ายหญิงอีกครั้งเมื่อจะแต่งงาน ครั้นเป็นที่ตกลงกันได้แล้วก็ถึงขั้นตอน “ส่งเขย” หรือ การที่ฝ่ายชายย้ายไปอยู่เรือนของฝ่ายหญิง เพื่อ “อาสา” หรือช่วยทำงานกับครอบครัวของฝ่ายหญิง และเพื่อทดลองความขยันหมั่นเพียรของผู้ชาย โดยเวลาที่ลูกเขยจะอาศัยนอน ณ ส่วนกว้านของเรือน โดยจะเข้าไปยังด้านหลังของเรือนและห้องนอนของฝ่ายหญิงไม่ได้ การไป “อาสา” หรือ เป็น “เขยกวาน” สำหรับตระกูลสามัญชน ในปัจจุบันใช้เวลา 3 เดือน ถึง 1 ปี และชั้นผู้ท้าวใช้เวลา 2-3 ปีหลังจากครบกำหนดที่ได้ตกลงกันแล้ว ก็มีการประกอบพิธีแต่งงานเป็นทางการที่เรียกว่า “กินตอง” มีการเลี้ยงอาหารและเหล้าแก่ผู้มาร่วมงาน หลังจากการแต่งงานแล้ว ฝ่ายชายยังต้องอยู่กินในเรือนภรรยาต่อไปอีกช่วงระยะเวลาหนึ่งที่เรียกว่า “อยู่เขย” คนธรรมดา 8 ปี และผู้ท้าว 12 ปี ถ้ามีการนำสิ่งของมามอบให้กับครอบครัวของฝ่ายภรรยา ระยะเวลาการอยู่เขยอาจลดลงได้ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 77-79)

ประเพณีงานศพ หลังจากมีการตายเกิดขึ้น ถ้าผู้ตายเป็นชายจะสวมเสื้อแขนยาวและกางเกงขายาวสีครามไว้ด้านในและสวมทับด้านนอกด้วยเสื้อผ่าข้างและกางเกงขายาวทับอีกหนึ่งชั้น ถ้าผู้ตายเป็นหญิงจะสวมเสื้อด้านในด้วยเสื้อแขนยาวสีดำแต่ไม่ติดกระดุม มัดด้วยด้ายและผ้าชิ้นสีขาวที่สวมทับด้านนอกด้วยเสื้อยาวหรือเสื้ออี (เสื้อลวง) และผ้าถุงลายตาหมี

ศพจะถูกนำมาวางบนฟูกที่วางบนไม้ไผ่ขัดและบริเวณใต้ซอกกลางเรือน ศพจะถูกคลุมหน้าด้วยผ้าขิดและคลุมทับด้วยผ้าเปียว หลังจากนั้นจะมีการยิงปืน 3 นัดขึ้นฟ้า เพื่อปลุกผี พิธีศพจะมีเขยกก หรือ เขยใหญ่ เป็นผู้ทำหน้าที่สำคัญในพิธี ศพจะตั้งไว้ที่เรือนประมาณ 1 วัน 1 คืน หรือ 1-2 เดือนถ้าเป็นศพชั้นผู้ท้าว ระหว่างที่ตั้งศพไว้ที่เรือน ชายที่รู้หนังสือจะอ่านนิทานต่างๆ เพื่อให้ผีขวัญและทุกคนฟังเพื่อคลายความโศกเศร้า และเขยกกจะอ่านความโตเมืองในตอนดึก เพื่อให้เด็กถึงประวัติศาสตร์ไทดำและที่มาของบรรพบุรุษ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545 : 84-97)

นอกจากนั้นพิธีศพยังประกอบด้วยพิธีสวดส่งผีคนตายโดยมีหมอผีหรือผู้นำทางพิธีกรรมกล่าวนำบทสวดโดยมีเขยกกกล่าวตาม เพื่อบอกให้ผีขวัญของผู้ตายทราบถึงสถานภาพของตนเองและบอกทางไปสู่เมืองฟ้าหรือโลกของผู้ตาย พิธีการต่อมาคือการนำศพไปเผาที่ป่าแฮ้ว ป่าแฮ้วหมายถึงป่าช้าที่อยู่บริเวณปลายของหมู่บ้าน บ้านหรือเมืองที่มีขนาดใหญ่มักจะแยกป่าแฮ้วของชนชั้นสามัญออกจากป่าแฮ้วของเพี้ยเจ้า ที่เรียกว่า “ดงเขียงแก้ว” โดยป่าแฮ้วของสามัญมักจะอยู่ใกล้ลำน้ำ ช่วงที่ดงเขียงแก้วของเพี้ยเจ้าอยู่ใกล้ภูเขา (คำ จอง, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2547) และหลังจากนั้น 5 วันจะเป็นพิธีเก็บกระดูกใส่ไห แล้วฝังที่หลุมในป่าแฮ้ว ถ้าผู้ตายเป็นชนชั้นสูงจะนำไหกระดูกไปฝังไว้ ณ ยอดเขาเนินเมือง เหนือหลุมที่ฝังกระดูกไทดำจะสร้างเรือน

รูป 6.17 เรือนแฉ้วสันนิษฐานว่าเป็นของผู้ชาย ณ บ้านแฉ้ว บ้านส้ม
เดียนเบียนฟู

แฉ้วที่ต่อมาญาติของผู้ตายได้นำเอาสิ่งของมาถวาย เรือนแฉ้วมีลักษณะคล้ายกันไม่ว่าผู้ตายเป็นชายหรือหญิง (รูป 6.17-6.18) ถ้าผู้ตายเป็นชาย เรือนแฉ้วจะประดับด้วย ต้น "จาวฟ้า" (Chao Pha) หรือ "การ" 2 ต้น ต้นหนึ่งเรียกว่า "ตุง" บนยอดมีถาดหนึ่งใบ เรียกว่า "พานข้าวเปา" (รูป 6.19) เหนือพานเป็นร่ม เพื่อบังแดดฝน 1-2 คัน ได้ร่มมีท่อนไม้มัดตามขวางหรือแขนเสื้อกางใหม่ 2 ชุด และประดับด้วยนกสลัก หรือ "นกตัวเงินตัวคำ" เพื่อให้พาผู้ตายบินกลับไปหาต้า (บรรพบุรุษ) ตนเอง (รูป 6.20) ส่วน "การ" อีกต้น ประดับด้วยธงใบกล้วยและแขนผ้าขาวและผ้าขีด ถ้าผู้ตายเป็นหญิง เรือนแฉ้วจะประกอบด้วย ต้น "ฮว" หรือปลีกล้วยที่เกิดจากการประดับด้วยธงขนาดเล็กจนมีลักษณะคล้ายปลีกล้วย (สมิทร ปิติพัฒน์, 2545: 84-97) (รูป 6.21) คล้ายที่พบที่เรือนแฉ้วของหญิงไทดำในประเทศไทย นอกจากนั้นสีสันทองประดับต้นจาวฟ้าสีขาว-แดง ที่ตามความหมายของวัฒนธรรมจีนหมายถึง ฟ้าและดิน ตลอดจนรั้วไม้ไผ่และสัญลักษณ์ปลอกแขนเงินที่ทำจากดอกไม้ไผ่ คล้ายคลึงกับการประดับประดาเรือนแฉ้วของไทดำในประเทศไทยอีกด้วย แต่ในสิบสองจุไทถ้าสามีเสียชีวิต ภรรยาจะตัดผ้าเปียวหรือผ้าคลุมผมของตนออกเป็นสองส่วน โดยส่วนหนึ่งฝ่ายหญิงจะเก็บไว้กับตัวเอง และอีกส่วนหนึ่งเก็บไว้กับผู้ตาย โดยในงานศพจะใช้ผ้าเปียวประมาณ 5 ผืน (กว่าง ถิ เฟื่อง, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2547)

รูป 6.17 เรือนแฉ้วสันนิษฐานว่าเป็นของผู้ชาย ณ บ้านแฉ้ว บ้านส้ม
เดียนเบียนฟูรูป 6.18 เรือนแฉ้วของชายไทดำพร้อมด้วยเรือนแก้วหรือวิมาน
ในพิพิธภัณฑ์เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม

รูป 6.19 “จาวฟ้า” หรือ “การ” ที่ประดับด้วยผ้าขาวสลับแดงซึ่งในพิพิธภัณฑ์เมืองเซินลา ประเทศเวียดนามคล้าย “เบายไม้” ต้นจาวฟ้าของไทดำในประเทศไทย

รูป 6.20 รั้วและนกตัวเงินตัวดำ เหนือต้นจาวฟ้า ในพิพิธภัณฑ์เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม

รูป 6.21 เรือนข้าวของศพหญิงไทดำที่ประดับด้วยต้นธวาทิ หรือ ปลีกกล้วยภายในพิพิธภัณฑ์เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม

ระหว่างพิธีศพที่ป่าช้าจะมีการเซ่นผีผู้ตาย รวมทั้งเซ่นควายเผือกเพื่อถวายให้คนตายเอาไปทำนาดำ ในงานศพญาติผู้ตายจะสวมเสื้อผ้าสีขาวและโปกศีรษะด้วยผ้าขาวคล้ายการปฏิบัติของไทดำในประเทศไทย

ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในการประกอบพิธีศพของไทดำในบางหมู่บ้านของเวียดนาม กล่าวคือไม่ทำการเผาศพแต่ทำการฝังแทน โดยชาวไทดำให้เหตุผลว่าเนื่องจากขาดแคลนพื้นที่เผาศพ หรืออาจจะเป็นไปได้ว่าไทดำรับอิทธิพลการฝังศพของชาวเวียดนาม โดยศพไทดำจะถูกฝังให้หันเท้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและหันหัวไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ศพคนตายจะสวมเสื้อผ้าใหม่ 2-3 ชุด ศพจะตั้งที่เรือนประมาณ 24 ชั่วโมง ถ้าศพเป็นบิดาให้น้ำศพลงบันไดทางขวามือ และถ้าศพเป็นมารดาให้น้ำศพลงทางซ้าย ถ้าบุตรชายเสียชีวิตก่อนบิดาให้น้ำศพลงบันไดทางขวา ศพของลูกสาวให้หามลงบันไดทางซ้ายเสมอ แต่บางเรือนหรือบางหมู่บ้านไม่มีการแยกทางลงของศพหญิงและชายแล้ว (ลอ วัน เนือง, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2547)

สิบสองจุไทถิ่นฐานดั้งเดิมของไทดำเปรียบเสมือนเมืองฟ้าของไทดำในประเทศไทย ถึงแม้ว่าสิบสองจุไทเป็นเมืองสามฝ่ายฟ้าที่ต้องส่งเครื่องบรรณาการเพื่อขอความคุ้มครองจากจีน ลาว และเวียดนามแต่ไทดำค่อนข้างมีอิสระในการปกครองตนเองมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากอาณาจักรใหญ่รอบข้างไม่ค่อยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองของไทดำแต่อย่างใด ประกอบกับภูมิประเทศทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนามประกอบด้วยภูเขาสูงทำให้

พัฒนาการเป็นอาณาจักรใหญ่เป็นไปด้วยความยากลำบาก จึงมักไม่มีใครได้รับ ความสนใจมากนักจากอาณาจักรใหญ่รอบข้าง แม้กระทั่งเมื่อฝรั่งเศสเข้ามา มีอำนาจในเวียดนาม แต่การเมืองการปกครอง ตลอดจนประเพณีของไทยดำ ถึงจุดหักเหภายหลังจากที่ฝรั่งเศสพ่ายแพ้แก่กลุ่มเวียดนามหัวในสงครามเย็น เป็นผู้ และภาคเหนือของเวียดนามตกอยู่ภายใต้การปกครองของเวียดนามหัว ในปี ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) รัฐบาลใหม่ของเวียดนามได้ทำการปฏิรูป การเมืองและเศรษฐกิจของเวียดนามเหนือ ส่งผลให้การปกครองแบบศักดินา เดิมรวมทั้งการจัดสรรที่ดินโดยชนชั้นปกครองเปลี่ยนเป็นการเข้าไปดูแลโดยรัฐ ทำบ้านหรือผู้นำของหมู่บ้านมาจากการเลือกตั้ง และที่ดินภายในหมู่บ้านตก เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ นอกจากนั้นรัฐยังส่งเสริมให้ไทดำทำนา 2 ครั้งต่อปีเพื่อ พัฒนาสภาพเศรษฐกิจ ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณี 12 เดือนของไทยดำ การเสนผีเมือง ผีบ้านคลายความนิยม คงไว้แต่การเสนผีเรือนและไทดำหันมาฉลองปีใหม่ในเดือนมกราคมหรือช่วงตรุษจีนซึ่งเป็นวันปีใหม่ของชาวเวียดนาม กระนั้นก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างไทดำในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม และไทดำในประเทศไทยยังสามารถสืบสาวได้จากลักษณะของครอบครัวที่เน้นฝ่ายชาย เป็นสำคัญ ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ อันได้แก่ ผี ขวัญ เต่า และเครื่องรางของขลัง ตลอดจนพิธีการเสนผีเรือน การทำปาดตง การเกิด การแต่งงาน และพิธีศพ ความคล้ายและความต่างของไทยดำในเวียดนามกับ ไทดำในประเทศไทยยังสะท้อนให้เห็นได้จากการเลือกถิ่นฐาน ลักษณะของ หมู่บ้าน และลักษณะของเรือน

บทที่ 7

ถิ่นฐานไทดำในเวียดนาม

การพัฒนาเติบโตของมนุษย์จากวัยเยาว์ ย่อมมิได้เป็นผลจากการเลี้ยงดูของบุพการีเท่านั้น หากแต่สภาพแวดล้อมรอบตัวยังนับเป็นปัจจัยที่หล่อหลอมจิตใจและบุคลิกลักษณะของเราแต่ละคน ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมในระดับย่อยของครัวเรือน ไปจนถึงระดับสังคมของชุมชน ตลอดจนหลักแหล่งถิ่นฐานบ้านเกิด หากในครอบครัวหนึ่งๆ มีบุพการีทำหน้าที่เป็นแม่พิมพ์อบรมเลี้ยงดูเกื้อกูลให้บุตรเติบโตเป็นบุคคลที่มีความเป็นตัวตนอันเป็นลักษณะเฉพาะ สภาพแวดล้อมของถิ่นฐานที่กลุ่มคนหรือชุมชนใดได้ปักหลักพำนักพักพิงก็เปรียบเสมือนพ่อแม่ผู้เกื้อกูลและสร้างชีวิตให้กับชุมชนนั้นๆ ตลอดจนบ่มเพาะลักษณะนิสัยใจคอก่อกำเนิดความเป็นเอกลักษณ์อันเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชน

สภาพแวดล้อมของถิ่นฐานและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ นอกจากจะมีอิทธิพลในการปลูกฝังนิสัยใจคอของชุมชนแล้ว ยังส่งผลต่อวิถีทางการดำเนินชีวิต อาชีพ ตลอดจนอัตลักษณ์ของสิ่งที่กลุ่มชนนั้นสร้างสรรค์ขึ้น ตั้งแต่หน่วยเล็กๆ วัตถุ สิ่งของ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ไปจนถึงเรือนที่พักพิง และลักษณะของชุมชนในระดับบ้าน เมือง และประเทศ

7.1 หลักแหล่ง

7.1.1 หลักแหล่งดั้งเดิม

ภาคตะวันตกเฉียงเหนือหรือภาคพายัพของเวียดนามนั้นเป็นดินแดนที่มีผู้คนหลากหลายเผ่าพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกัน หนึ่งในจำนวนนั้นคือชุมชนชาวไท อันประกอบด้วยไทดำ ไทขาว และไทกลุ่มอื่นที่มีชื่อเรียกย่อยออกไปอีกหลายเหล่า

ตำนานสร้างโลกของไทดำมีอยู่ว่ามนุษย์นั้นมีต้นกำเนิดมาจากผลน้ำเต้า มีพี่น้อง 5 คนที่คนโตคือพวกราชและอาศัยอยู่ทั่วไปบนเทือกเขาสูง ต่อมาคือไทดำผู้อาศัยอยู่แถบเมืองแถง และลาวพุงขาวอยู่ที่เมืองลาว คนที่สี่คือพวกล้ออยู่ที่เมืองล้อแถบนาน และคนสุดท้ายคือพวกล้ออยู่ที่เมืองญวน พี่น้องทั้ง 5 คนนี้ ถือกำเนิดมาจากที่เดียวกัน แต่ได้แยกย้ายไปเติบโตตั้งถิ่นฐาน ณ ที่ต่างๆ มีลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มที่ต่างกัน (ภักธิยา ยิมเรวัต, 2544: 21) ตำนานนี้บ่งชี้ให้เห็นได้ชัดว่าชาวไทดำได้ตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับชนหมู่อื่น รู้ว่าในโลกของความจริงนั้นพวกเขาอยู่ร่วมดินแดนกับชนหมู่อื่นๆ อีกหลายเผ่าพันธุ์

ถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวไทดำในบริเวณภาคพายัพของเวียดนามนั้นเดิมมีชื่อเรียกว่าดินแดนสิบสองจุไทย เป็นดินแดนของทุ่งราบที่ถูกโอบล้อมด้วย

ภูเขา มีเขตแดนเชื่อมต่อกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือของลาวและจีนตอนใต้ บริเวณมณฑลยูนนาน คำว่า “จุ” นั้นมาจากภาษาเวียดนามว่า เจา หรือ เจิว ซึ่งแปลว่า เขต แดน หรือ แคว้น ฉะนั้นจุไทก็หมายถึงดินแดนหรือแคว้นของชาวไทนั่นเอง

ภูมิประเทศของสิบสองจุไทเป็นเทือกเขาหลายลูกสร้างซับซ้อน อันเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธารสายน้อยใหญ่ที่ไหลลงไปยังที่ราบระหว่างหุบเขา (รูป 7.1) ทำให้ที่ราบเหล่านั้นมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถทำการเพาะปลูกได้ดี ในจำนวนแม่น้ำลำธารหลายสายที่หล่อเลี้ยงดินแดนสิบสองจุไทนั้น แม่น้ำแดงเป็นเสมือนเส้นพรมแดนของคนไท จำเพาะปากตะวันตกของลำน้ำนี้ เหล่าคนไทตั้งถิ่นฐานอยู่ แม่น้ำแดงนี้เป็นแม่น้ำหลักทางตอนเหนือของเวียดนาม มีความยาว 1,149 กิโลเมตร เปรียบเสมือนเส้นโลหิตใหญ่ของความอุดมสมบูรณ์ แก่ภูมิภาค แม่น้ำลำธารสายต่างๆเป็นจำนวนมากในแถบนี้ล้วนเป็นสาขาของแม่น้ำแดง

รูป 7.1 บ้านไทดำในเวียดนาม ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ท่ามกลางหุบเขา

ในช่วงต้นๆ ของพุทธศตวรรษ 25 อาณาบริเวณที่คนไทปักหลักตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ฟากตะวันตกของแม่น้ำแดงนี้มีเมืองหลักอยู่ 12 เมือง ได้แก่ เมืองสอ เมืองไล เมืองสาง เมืองเติก เมืองแกง เมืองหม่วย เมืองลา เมืองมวก เมืองวาด เมืองกวาย เมืองลอ เมืองถาน สีเมืองแรกเป็นเมืองของคนไทขาว ส่วนอีก 8 เมืองเป็นของไทดำ รวมกันเข้าเป็นดินแดนแคว้นแคว้นที่เรียกกันว่าสิบสองจุไท หรือสิบสองเจ้าไท นอกจากนี้ยังมีบ้านเมืองของคนไทในละแวกนี้อีกหลายชุมชน ตั้งหลักปักฐานกระจายอยู่ทั่วไป รวมทั้งเลยเข้าไปในดินแดนจีนและลาว ซึ่งทำให้เส้นแบ่งเขตแดนประเทศที่เกิดขึ้นภายหลังนี้แบ่งแยกผู้คนร่วมสายวัฒนธรรมเดียวกันออกจากกันด้วย อย่างไรก็ตามมีความเห็นที่แตกต่างกันไปเกี่ยวกับชื่อเมืองทั้ง 12 เมืองในชั้นเดิมว่ามีเมืองอะไรบ้าง และภายหลังจากการเข้าครองของฝรั่งเศส เมืองของคนไทได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 16 เมืองรวมทั้งยังมีบ้านเล็กเมืองน้อยของคนไทในละแวกนี้อีกหลายแห่ง (รูป 7.2)

รูป 7.2 แผนที่แสดงที่ตั้งบริเวณสิบสองจุไท
(ปรับปรุงจากแผนที่ใน Helen West: 1991, 152)

ใกล้กับพรมแดนลาว ห่างจากกรุงฮานอยเมืองหลวงของเวียดนามเหนือออกไปราว 500 กิโลเมตร ที่นั่นเป็นที่ตั้งของเมืองแดง เมืองหลักอันเปรียบเสมือนเมืองแม่ของชาวไทดำ เมืองในตำนานสร้างโลกอันเป็นจุดกำเนิดของคนไท เมืองอันเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการปกครองของแว่นแคว้นเมืองแดงจึงมีความสำคัญต่อชาวสิบสองจุไททั้งในเชิงมโนภาพและภาพลักษณ์ที่ปรากฏ

ชาวเวียดนามเรียกเมืองแดงว่าเดียนเบียนฟู (Dien Bien Phu) ในความหมายว่าอำเภอชายแดน ซึ่งขึ้นอยู่กับจังหวัดไลเจา (Lai Chau) เดิมเป็นเขตปกครองของชนกลุ่มน้อย ชื่อเสียงของเดียนเบียนฟูขจรกระจายเป็นที่รู้จักแพร่หลายไปในสากลในฐานะสมรภูมิกู้อิสรภาพแห่งชาติเวียดนาม ค่ายเดียนเบียนฟู คือที่มั่นสุดท้ายของฝรั่งเศสหลังจากที่ยึดครองเวียดนามมาว่าครึ่งศตวรรษ ก่อนที่จะถูกเวียดนามเหนือตีแตกในที่สุดเหตุการณ์ครั้งนั้นทางการเวียดนามเพิ่งจัดฉลองชัยชนะครบ 50 ปี ไปเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2547 ที่ผ่านมานี้ หลังเป็นอิสระจากการยึดครองของฝรั่งเศส อำเภอเดียนเบียนฟูภายใต้ร่มธงชาติเวียดนามก็พัฒนามาโดยลำดับ จนทุกวันนี้ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดเดียนเบียนแล้ว

7.1.2 การตั้งถิ่นฐาน

ดินแดนแถบสิบสองจุไทนี้มีร่องรอยว่ามีชุมชนเข้ามาอาศัยอยู่เป็นเวลานานหลายพันปีมาแล้วตั้งแต่สมัยที่ยังไม่มีการตั้งถิ่นฐานถาวรเป็นบ้านเมืองขึ้นมา (ภัททิยา ยิมเรวัต, 2544 : 23) กลุ่มชนดั้งเดิมที่เก่าแก่ที่สุดที่อาศัยอยู่ในแถบนี้อาจอยู่ในยุคปลายวัฒนธรรมหินเก่าต่อกับยุควัฒนธรรมหินใหม่ โดยที่ผู้คนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ และเคลื่อนย้ายไปในที่ต่างๆ และยังไม่มี การตั้งถิ่นฐานถาวรแต่มีการย้ายไปพักพิงตามถ้ำและเพิงผาต่างๆ ในทิวเขาที่เรียงรายสลับซับซ้อนอยู่ในบริเวณนี้ ผู้คนดั้งเดิมกลุ่มเล็กๆ ที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้อาจมีความสัมพันธ์กันในแต่ละกลุ่มในแง่ของการติดต่อแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ แต่ในทางสังคมวัฒนธรรมแล้วยังคงแยกกัน (ภัททิยา ยิมเรวัต 2544, 25)

ในระยะต่อมากลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ราบหุบเขาคงจะมีการรวมตัวที่ใหญ่ขึ้นเป็นปึกแผ่น เกิดเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ตลอดจนการถ่ายทอดการเรียนรู้การแลกเปลี่ยนภาษาระหว่างกลุ่มคนในบริเวณหุบเขาที่ใกล้เคียงกันออกไปเรื่อยๆ จนถึงหุบเขาห่างไกลชุมชนเล็กๆ จึงเริ่มเกิดการรวมตัวกลายเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้นจนเกิดเป็นบ้านเมืองขึ้น

แม้นักวิชาการหลายท่านจะมีความเห็นว่ากลุ่มคนที่มีพัฒนาการมาแต่ดั้งเดิมกว่า 2000 ปีในดินแดนสิบสองจุไทนี้กลุ่มหนึ่งน่าจะเป็นชาติพันธุ์ไทผู้ที่พูดภาษาไทยดั้งเดิม แต่จากประวัติศาสตร์ชนชาติไทในเวียดนามนั้น นักประวัติศาสตร์ชาวเวียดนามได้ถือเอาช่วงศตวรรษที่ 8-11 เป็นช่วงที่พอจะลำดับความเป็นมาของชนชาติได้จากเอกสารเก่าของชาวไทที่ยังหลงเหลือ

ตำนานไทดำได้กล่าวไว้ว่าถิ่นกำเนิดเดิมของคนไทคือเมืองแถน ใกล้กับพรมแดนลาว เมืองแถนนี้มีลักษณะภูมิประเทศเป็นทุ่งราบซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดาทุ่งราบสี่แห่งที่เป็นหลักแหล่งถิ่นฐานของชาวไทยในเวียดนาม คือ ทุ่งแถน ทุ่งถาน ทุ่งเด็ก และทุ่งลอ จากหนังสือ ประวัติศาสตร์สิบสองจุไทย ภัทริยา ยิมเรวัต ได้กล่าวไว้ว่า หากคนไทมีต้นกำเนิดที่เมืองแถนนี้จริงดังในตำนาน ก็จัดว่าเป็นชนเผ่าดั้งเดิมกลุ่มหนึ่งของดินแดนนี้ และในเวลาต่อมา คนไทที่มีเมืองแถนก็คงจะขยายไปตั้งถิ่นฐานในแถบอื่นๆ ซึ่งสาเหตุหลักของการอพยพย้ายถิ่นฐานในยุคดั้งเดิมในดินแดนสิบสองจุไทยนี้มักเป็นการแสวงหาที่ทำกิน เนื่องจากในยุคนั้นผู้คนยังชีพด้วยการแสวงหาอาหารจากธรรมชาติ เก็บของป่าล่าสัตว์ ยังไม่รู้จักริธีทำการเพาะปลูก จนในระยะต่อมาผู้คนเริ่มเรียนรู้สภาพแวดล้อมตลอดจนระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ในธรรมชาติ ภูมิอากาศ ลักษณะพื้นที่ พืชพันธุ์ ทำให้สามารถทำการเพาะปลูกได้ ประจวบกับพื้นที่ในบริเวณทุ่งราบเชิงเขาที่มีลักษณะเป็นป่าโปร่งเช่นทุ่งราบเมืองแถนนี้มักจะเป็นบริเวณที่มีพืชพันธุ์ต่างๆ หลากหลายและมีความอุดมสมบูรณ์ต่อการเพาะปลูกจึงเป็นถิ่นฐานที่เอื้ออำนวยต่อเศรษฐกิจการยังชีพแบบผลิตอาหารขึ้นมาได้

การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยในดินแดนสิบสองจุไทยนั้นในยุคแรกจึงเป็นด้วยลักษณะพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต จวบจนในระยะต่อมาเมื่อมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนจึงได้มีการกำหนดการใช้พื้นที่อย่างเป็นระบบเข้ากับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิต ทั้งพื้นที่อยู่อาศัยที่ทำกิน ตลอดจนถึงฝั่งกระดุกผู้ล่องลပ် และเมื่อชุมชนเริ่มขยายตัวมั่นคงขึ้น ผู้คนเข้าใจลักษณะถิ่นฐาน สร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ สามารถปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ให้เข้ากับสภาพแวดล้อม จัดการให้ธรรมชาติเอื้ออำนวยต่อการยังชีพ ตลอดจนสร้างความมั่นคงปลอดภัย ผู้คนก็ไม่คิดจะอพยพอีกต่อไป จึงเกิดเป็นการสร้างบ้านเมืองถิ่นฐานที่ถาวรขึ้นมา (ภัทริยา ยิมเรวัต, 2544 : 27)

7.2 ประวัติศาสตร์ชนชาติ

ชาวไทยในเวียดนามนั้นมีตำนานเกี่ยวกับต้นกำเนิดของตนเองที่เล่าถ่ายทอดกันมาและมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเนื้อหาหลักก็กล่าวถึงพญาแถน น้ำเต้าปุง และเมืองแถน แต่จากหลักฐานเอกสารของคนไทในสิบสองจุไทยเรื่องราวความเป็นมาบางชี้ว่า แต่เดิมนั้นคนไทมีภูมิลำเนาอยู่ที่จีนตอนใต้ ต่อมาจึงได้อพยพตั้งหลักแหล่งในดินแดนที่เป็นเวียดนามปัจจุบัน กลุ่มคนไทนี้ได้แยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองหลายแห่ง จนเกิดเป็นรัฐและแว่นแคว้น โดยดินแดนของคนไทที่สำคัญมีอยู่สามดินแดนคือ สิบสองจุไทย ในภาคพายัพของเวียดนาม ดินแดนสิบเก้าเจ้าฟ้า แถบลุ่มน้ำสาละวิน และดินแดนสิบสองปันนา ทางตอนใต้ของประเทศจีน (ภัทริยา ยิมเรวัต, 2544 : 11)

ดินแดนชาวไทเหล่านี้เปรียบเสมือนบ้านที่เมืองน้องมีความสัมพันธ์เป็นพันธมิตร และเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกันโดยแต่ละดินแดนล้วนมีระบบการปกครองของตนเอง ขอบเขตของอาณาจักรก็ไม่มีกำหนดชัดเจน อาศัยความคุ้นเคยของผู้คน และธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมา

ในแง่การเมืองการปกครองนั้น บริเวณที่เป็นดินแดนสิบสองจุไท เป็นดินแดนที่ได้ถูกเปลี่ยนมือผ่านการปกครองของหลายอาณาจักร เดิมดินแดนสิบสองจุไทขึ้นอยู่กับอาณาจักรน่านเจ้า ต่อมาภายหลังขึ้นอยู่กับอาณาจักรโยนกเชียงแสน เมื่ออาณาจักรเชียงแสนถูกทำลายลง ดินแดนสิบสองจุไทได้ไปขึ้นกับอาณาจักรล้านนา ต่อมาในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ดินแดนสิบสองจุไทได้มาขึ้นอยู่กับอาณาจักรสุโขทัย ดินแดนนี้จึงได้ถูกแบ่งเป็น 2 ภาค คือ แคว้นสิบสองปันนา ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับพม่าและจีน และแคว้นสิบสองจุไท ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับจีน ลาว และเวียดนาม (ม. ศรีบุษรา ,2522 : 14)

จนเมื่ออาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจลง แคว้นสิบสองจุไทนี้ ต่อมาได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรล้านช้างซึ่งมีกรุงศรีสัตนาคนหุตเป็นเมืองหลวง จนกระทั่งกรุงศรีสัตนาคนหุตเสียแก่พม่าครั้งพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง อำนาจการปกครองก็ลดลง ในเวลาต่อมาเมื่อกรุงศรีสัตนาคนหุตแยกเป็น 2 อาณาจักร คือหลวงพระบางและเวียงจันทน์ เมืองฝ่ายตะวันออกได้แยกออกไปขึ้นกับเจ้านครเวียงจันทน์ ส่วนเมืองที่อยู่ทางตอนเหนือใกล้หลวงพระบาง เจ้านครหลวงพระบางได้แต่งตั้งท้าวพระยาไปปกครอง ดินแดนนี้เดิมมีอยู่ 5 เมือง ภายหลังเพิ่มขึ้นอีกเมืองหนึ่ง จึงเรียกว่าหัวพันทั้งห้าทั้งหก อันประกอบด้วย เมืองควาย เมืองดุง เมืองม่วย เมืองลา เมืองไล และเมืองแดง ซึ่งปัจจุบันคือเมืองเดียนเบียนฟูในประเทศเวียดนาม (สมทรง บุรุษพัฒน์ ,2540 : 3) ส่วนเมืองที่อยู่ห่างไกลออกไปคงเรียกสิบสองจุไท และให้ปกครองกันเองในลักษณะประเทศราช (ถวิล เกษรราช ,2512 : 34-35)

ในบริเวณสิบสองจุไทนี้การแบ่งเขตการปกครองไม่มีการเขียนแผนที่แน่นอน แต่เป็นไปตามลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ เช่นภูเขา ลำห้วย ซึ่งกั้นระหว่างเขตพื้นที่ การที่บ้านใดจะขึ้นอยู่กับเมืองใด ถือสายสัมพันธ์ของความเป็นเครือญาติและความสะดวกทางพื้นที่เป็นเกณฑ์ (สุมิตร ปิติพัฒน์,2512:3) จากลักษณะเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่า สำหรับชาวไทดำในดินแดนสิบสองจุไทสิ่งที่มีอิทธิพลต่อวิถีความคิด ตลอดจนการปกครอง คือลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ สภาพแวดล้อม และความสัมพันธ์แบบเครือญาติ หรือสังคมแบบญาติพี่น้อง ปัจจัยทั้ง 2 ประการนี้ เป็นปัจจัยอันมีผลต่อสังคม วัฒนธรรม ประเพณีของชาวไทดำ ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตอันเรียบง่าย รักสงบ และปรองดองซึ่งกันและกัน

ดินแดนสิบสองจุไทนี้ถึงแม้พลเมืองจะเป็นผู้รักสงบ แต่ด้วยเหตุที่เป็นดินแดนอันมีอาณาเขตติดต่อกับมหาอำนาจ 3 ฝ่าย คือ จีน ลาว และเวียดนาม ทำให้สิบสองจุไทเป็นเขตที่มีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนในทางการเมือง

การปกครอง และทำให้เป็นพื้นที่ซึ่งเกิดสงครามอยู่เสมอ ถึงแผ่นดินแดนสิบสอง-จุไทจะเข้ามาอยู่ในความปกครองของนครหลวงพระบาง ตั้งแต่ช่วงพุทธศักราช 19-20 การปกครองท้องถิ่นยังคงดำเนินไปเป็นอิสระ โดยที่เจ้าเมืองสิบสองจุไท ต้องส่งเครื่องบรรณาการไปยังมหาอำนาจรอบข้าง เมืองสามส่วยฟ้า หรือเมืองสามฝ่ายฟ้า (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2521 : 3) ด้วยเหตุนี้เองชาวไทดำในดินแดนสิบสองจุไท ผู้รักความสงบ และอิสระ จึงมีชีวิตรอยู่ภายใต้ความกดดันทางการเมืองการปกครอง โดยคงรักษาความสงบอิสระไว้ด้วยการโอนอ่อนให้แก่มหาอำนาจจากบริเวณรอบข้าง

ด้วยลักษณะที่ตั้งและอาณาเขตนั่นเอง ทำให้บริเวณสิบสองจุไทเป็นดินแดนซึ่งผ่านการสู้รบอยู่เสมอ ชาวไทดำจึงมีชีวิตรเต็มไปด้วยสงคราม การอพยพ และการพลัดพรากจากดินแดนบ้านเกิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น อาณาจักรสยามได้เข้ามามีอำนาจเหนืออาณาจักรล้านช้าง พระเจ้าตากสินมหาราชได้ยกทัพไปตีเวียงจันทน์และหัวเมืองต่างๆ ในอาณาจักรล้านช้าง พร้อมทั้งกวาดต้อนพลเมืองเข้ามาตั้งบ้านเรือนในอาณาจักรสยาม ดินแดนสิบสองจุไทจึงได้เข้ามาอยู่ภายใต้อิทธิพลของสยามในครั้งนั้น แต่การปกครองท้องถิ่นของดินแดนสิบสองจุไท ยังคงอยู่ในความดูแลของหลวงพระบาง โดยที่อาณาจักรสยามไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยว (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2521 : 3) ในเวลาต่อมาเมื่อฝรั่งเศสแผ่อิทธิพลเข้าไปในเวียดนาม และได้ยึดเวียดนามเป็นเมืองขึ้น ฝรั่งเศสได้พยายามรวบรวมแคว้นสิบสองจุไทให้อยู่ในเขตอาณานิคมนั้นด้วย ในปี พ.ศ. 2432 อาณาจักรสยามจึงได้เสียดินแดนสิบสองจุไทและหัวพันทั้งห้าทั้งหกให้แก่ฝรั่งเศส

ดินแดนสิบสองจุไทตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส จนกระทั่งคณะพรหมคอบกู้อิสรภาพแห่งชาติเวียดนาม หรือที่เรียกกันย่อๆว่าเวียดนามห์ มีจุดประสงค์ที่จะให้เวียดนามเป็นเอกราช จึงทำการขับไล่ฝรั่งเศสออกไปจากดินแดนอินโดจีน เวียดนามห์ได้เข้าโจมตีเมืองเดียนเบียนฟูหรือเมืองแดง ซึ่งเป็นเมืองป้อมปราการของฝรั่งเศส และเป็นเมืองแม่ของชาวไทดำ อันมีพลเมืองไทดำอยู่หนาแน่น การสู้รบครั้งนี้ทำให้เมืองเดียนเบียนฟูแตกฝรั่งเศสยอมจำนน และเวียดนามห์เข้าปกครองดินแดนสิบสองจุไท อาจกล่าวได้ว่าศูนย์กลางชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทดำ ณ เมืองแดงได้ถูกสั่นคลอน ยังผลให้พลเมืองไทดำจำนวนมากต้องอพยพย้ายถิ่นฐาน จากการสู้รบในเมืองเดียนเบียนฟูครั้งนี้ พลเมืองไทดำประมาณ 4,000 คน ได้อพยพไปอยู่เวียดนามได้ อีกจำนวนหนึ่งประมาณ 2,000 คน อพยพไปอยู่เมืองเซียงขวางประเทศลาว แต่เนื่องจากสถานที่ทำมาหากินคับแคบ พลเมืองไทดำจึงอพยพต่อไปยังบริเวณเมืองเวียงจันทน์ (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540 : 4)

หลังจากที่ไทดำได้อาศัยอยู่ที่เวียงจันทน์ประมาณ 20 ปี คอมมิวนิสต์ได้เข้าครอบครองลาว ชาวไทดำผู้รักอิสระเสรี ไม่สมัครใจจะอยู่ภายใต้การ

ปกครองระบอบคอมมิวนิสต์จึงต้องละทิ้งถิ่นฐานอีกครั้งหนึ่ง และอพยพหลบภัยเข้ามาในประเทศไทย โดยส่วนหนึ่งเข้าอยู่ในศูนย์ผู้อพยพจังหวัดหนองคาย อีกส่วนหนึ่งได้ลี้ภัยคอมมิวนิสต์ไปอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา แคนาดา และออสเตรเลีย (สมทรง นุราชพิมพ์, 4)

ประวัติศาสตร์ชนชาติของชาวไทดำนี้แสดงให้เห็นว่า ชาวไทดำผู้รักสงบได้ผ่านการต่อสู้ ถูกรุกราน และผ่านการอพยพหลบภัยหลายครั้งหลายครา ทำให้ชนชาติไทดำกระจัดกระจายกันไปหลายทิศทาง ดังนั้นนอกจากดินแดนสิบสองจุไทย ซึ่งเป็นดินแดนแม่และเป็นถิ่นฐานดั้งเดิม ชาวไทดำได้กระจัดกระจายอยู่ในบริเวณเวียดนามตอนใต้ จีน ลาว ไทย รวมทั้งส่วนหนึ่งที่ได้อพยพไปตั้งรกรากในประเทศตะวันตกอีกด้วย

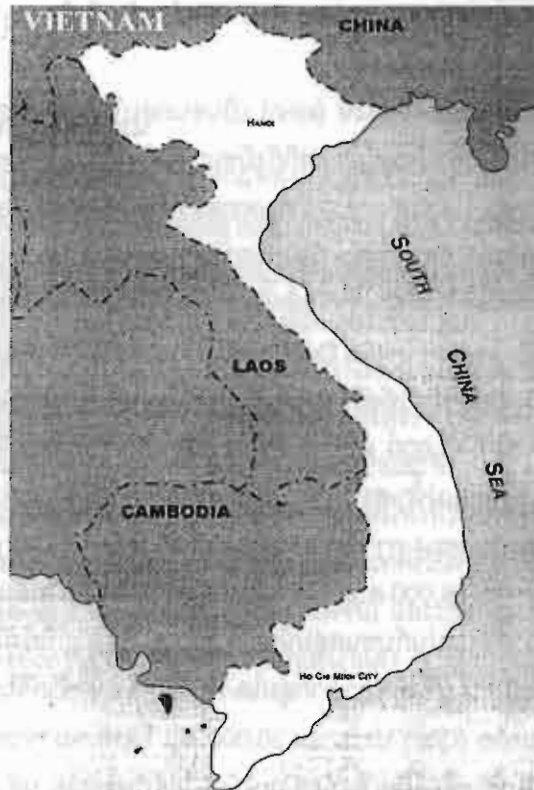
7.3 ภูมิลักษณะท้องถิ่น

7.3.1 ภูมิศาสตร์พื้นที่

ในด้านลักษณะของภูมิประเทศนั้น แผ่นดินประเทศเวียดนามมีรูปร่างโค้งตัวคล้ายอักษร S ที่วางตามแนวเหนือใต้กินบริเวณตามยาวของคาบสมุทรอินโดจีน โดยมีปากตะวันออกเป็นชายฝั่งยาวเหยียดติดทะเลจีนใต้ตลอดความยาวราว 1,600 กิโลเมตร ของประเทศ ตลอดพรมแดนของประเทศเวียดนามนั้นมีความยาวประมาณ 3,730 กิโลเมตร โดยมีชายแดนทางภาคเหนือประมาณ 1,150 กิโลเมตร ติดกับประเทศจีน ส่วนทางทิศตะวันตกประมาณ 1,650 กิโลเมตร ติดกับลาว และ 930 กิโลเมตร ติดกับกัมพูชา (เวียดนามหน้าต่างสู่โลกกว้าง, 61) บริเวณแผ่นดินทั้งหมดของเวียดนามนั้นมีพื้นที่ประมาณ 327,500 ตารางกิโลเมตร โดย 3 ใน 4 เป็นภูเขาและป่าไม้ โดยอาณาเขตของประเทศยังรวมไปถึงพื้นที่ในทะเลไม่ว่าจะเป็นไหล่ทวีปหรือหมู่เกาะมากมายที่อยู่ในช่วงอ่าวตังเกี๋ยไปจนถึงอ่าวไทย (รูป 7.3)

เวียดนามตั้งอยู่ระหว่างละติจูด 8 องศา 33 ลิบดา ถึง 23 องศา 20 ลิบดาเหนือ และลองจิจูด 102 องศา ถึง 109 องศา 27 ลิบดาตะวันออก เป็นดินแดนที่งดงามประกอบไปด้วยสภาพภูมิประเทศอันหลากหลายและอุดมสมบูรณ์ (เวียดนาม หน้าต่างสู่โลกกว้าง, 61) และด้วยความแตกต่างทางด้านภูมิศาสตร์ของประเทศนั้นยังผลทำให้พืชพันธุ์ธรรมชาติที่ขึ้นตามเทือกเขา ป่าไม้ ที่ราบและที่ราบสูงมีลักษณะแตกต่างกันไปด้วย โดยมีป่าเขตร้อนปกคลุมอยู่ราว 40% ของประเทศและมีพืชพันธุ์ที่ต่างกันกว่า 700 ชนิด ซึ่งพืชเหล่านี้เป็นแหล่งทรัพยากรในการดำรงชีวิตของผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่อาศัยอยู่ในดินแดนเวียดนามตลอดจนเป็นแหล่งทรัพยากร ไม้มีค่า ยาง น้ำมัน สมุนไพร และไม้สำหรับใช้ในอุตสาหกรรม

ทางด้านสภาพอากาศนั้น โดยรวมประเทศเวียดนามตั้งอยู่ในเขตร้อนชื้นตะวันออกเฉียงใต้ของเอเชีย ระหว่างเส้นทรอปิคออฟแคนเซอร์กับเส้น

รูป 7.3 แผนที่ประเทศเวียดนาม
(ที่มา : Joachim Schliessinger, 1998:.)

ศูนย์สูตร ซึ่งก่อให้เกิดสภาพอากาศชุ่มชื้นอันมีลักษณะที่แปรเปลี่ยนไปตามภูมิภาคต่างๆ โดยมีอุณหภูมิเฉลี่ยในราว 22°C ซึ่งไม่เปลี่ยนแปลงมากนักจากฤดูหนึ่งไปอีกฤดูหนึ่ง แต่ก็อาจมีการเปลี่ยนแปลงฉับพลันได้ในบางครั้งทางภาคใต้และชายฝั่งอุณหภูมิค่อนข้างคงที่โดยจะมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงมรสุมและฤดูฝนตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม อากาศจะค่อนข้างแล้งตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนจนถึงมีนาคมก่อนจะเข้าฤดูฝน ในภาคใต้เดือนที่ร้อนที่สุดจะอยู่ช่วงประมาณมีนาคมถึงพฤษภาคมโดยมีอุณหภูมิประมาณ 35°C สำหรับสภาพอากาศทางตอนเหนือ นั้น ได้รับอิทธิพลจากกระแสลมของเอเชียตอนกลางทำให้มีอากาศคล้ายคลึงกับในประเทศจีน มีฤดูหลักๆ อยู่ 2 ฤดูคือฤดูหนาว ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเมษายนซึ่งมีอากาศเย็นและชุ่มชื้น มีกระแสอากาศจากขั้วโลกที่พัดผ่านไซบีเรียเข้ามาทำให้อุณหภูมิลดต่ำมาประมาณ 0°C และมีฝนตกปรอยๆ ในบริเวณเทือกเขาตลอดช่วงเดือนในฤดูหนาวนี้ ส่วนฤดูร้อนทางภาคเหนืออยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงตุลาคม จะมีอุณหภูมิสูงและมีฝนตกมาก เดือนที่ร้อนที่สุดจะเป็นมิถุนายนถึงสิงหาคม โดยเขตที่ราบสูงส่วนใหญ่จะมีอากาศเย็นกว่าชายฝั่งทะเลและอุณหภูมิจะลดลงในตอนกลางคืนตลอดปี (เวียดนาม หน้าต่างสู่โลกกว้าง, 64)

สำหรับประชาชนนั้น ชาวเวียดนามมีวิวัฒนาการมาจากการผสมผสานของเผ่าพันธุ์ต่างๆ มากมายมาเป็นเวลานานนับพันปี อันเกิดจากการ

ศึกสงครามรุกรานจากภายนอกและการอพยพย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมักเป็นการอพยพจากเหนือลงใต้

แม้ว่าชาวเวียดนามหรือกิงห์ (Kinh) เป็นชนกลุ่มใหญ่ของประเทศมีจำนวนประมาณ 90% ของประชากร แต่ก็ยังมีชนกลุ่มน้อยอีกหลายกลุ่มเช่นชาวจีนซึ่งมีอยู่ประมาณ 1 ล้านคน ชาวจามและเขมรราว 400,000 คน และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นอีกกว่า 50 กลุ่มอาศัยอยู่ในบริเวณเทือกเขา

ชนกลุ่มน้อยในเทือกเขานี้ที่สำคัญกลุ่มหนึ่งคือชาวเขา ที่ประกอบไปด้วยเผ่าเมือง (Muong) รา เด (Ra De) ยาราย (Jarai) บันนาร์ (Banhar) และเซดัง (Sedang) นอกจากนี้ยังมีพวกไต (Tay) ประมาณเกือบล้านคน และนุง (Nung) ประมาณ 340,000 คนซึ่งมีวัฒนธรรมและภาษาใกล้เคียงกัน มักอาศัยอยู่ในหุบเขาใกล้แม่น้ำ ชาวฮม่ง (Hmong) มีประมาณ 400,000 คน ชาวยาว (Dao) ผู้พูดภาษาฮม่ง-ยาว (Hmong-Dao) ประมาณ 35,000 คน สำหรับชาวไทนั้นมีประมาณ 76,000 คนอาศัยอยู่ในภาคพายัพของเวียดนามแถบลุ่มน้ำแดง โดยมักอาศัยปะปนกับชนกลุ่มน้อยพวกอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีชาวลานจีประมาณ 77,000 คน ผู้ซึ่งพูดภาษากลุ่มไต-ไท ที่อพยพมาจากจีนช่วงต้นศตวรรษที่ 19 ชาวยาย (Giai) ประมาณ 30,000 คน ที่อพยพมาจากจีนและพูดภาษากลุ่มไต-ไท เช่นเดียวกัน ซึ่งมักตั้งหมู่บ้านใกล้กับชาวไต นุง และชาวไท นอกจากนี้ยังมีชาวลู (Lu) ผู้ซึ่งพูดภาษากลุ่มไต-ไทประมาณ 3,000 คนอพยพมาจากจีนมาอาศัยอยู่แถบเมืองเดียน เปียน ฟู่ (เวียดนาม หน้าต่างสู่โลกกว้าง, 69-74)

ชนกลุ่มน้อยในเทือกเขานี้มีการดำรงอยู่ที่ค่อนข้างห่างไกลจากกระแสสังคมเมืองของชาวเวียดนามทำให้สามารถดำรงเอกลักษณ์และวิถีชีวิตของตนเองได้ค่อนข้างมาก

สำหรับการตั้งถิ่นฐานของชาวไทดำนั้น แม้จะแบ่งแยกเป็นหลายหมู่บ้านในดินแดนสิบสองจุไท ถึงกระนั้นการแบ่งแยกเขตการปกครองดั้งเดิมจะไม่มีการเขียนแผนที่แน่นอน แต่เป็นไปตามลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ เช่น ภูเขา ลำห้วย ซึ่งกั้นระหว่างเขตพื้นที่ การที่บ้านใดจะอยู่กับเมืองใดถือสายสัมพันธ์ของความเป็นเครือญาติและความสะดวกทางพื้นที่เป็นเกณฑ์ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2521 : 3) จากลักษณะเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่า สำหรับชาวไทดำในดินแดนพายัพของเวียดนามนั้น สิ่งที่มีอิทธิพลต่อวิถีการปกครอง ตลอดจนวิถีชีวิตและโลกทัศน์ คือลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ สภาพแวดล้อม และความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ปัจจัยดังกล่าวนอกจากจะมีผลต่อลักษณะเฉพาะทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ของชาวไทดำ ยังส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่การสร้างสภาพแวดล้อม บ้านเรือน และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตอันเรียบง่าย เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติ

7.4 ภูมิทัศน์ถิ่นฐาน

7.4.1 สภาพแวดล้อม

ที่ภาคพายัพอันเป็นหลักแหล่งที่คนไทตั้งถิ่นฐานอยู่นั้นมีสภาพเป็นแถบที่สูงที่รายรอบไปด้วยเทือกเขาน้อยใหญ่สลับซับซ้อนอันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ (รูป 7.4) มีแม่น้ำแดงและแม่น้ำดำเป็นสายเลือดหลักทอดแนวคู่ขนานผ่านภูมิภาคนี้ จากเบื้องตะวันตกเฉียงเหนือสู่ตะวันออกเฉียงใต้ นำความอุดมสมบูรณ์สู่แผ่นดินตลอดแนวที่ลำน้ำไหลผ่าน นอกจากนี้ ยังมีธารน้ำลำคลองแขนงอีกมากมายไหลกระจายหล่อเลี้ยงทุ่งราบหุบเขาสะแวกนี้ พื้นที่ประมาณสามในสี่ของประเทศเวียดนามเป็นภูเขาและที่ราบสูง ดินแดนสิบสองจุไทก็เป็นดินแดนที่มีลักษณะเด่นเป็นภูเขา พื้นที่มีทั้งที่ราบหุบเขาไปจนถึงป่าทึบในเขตเทือกเขาโดยมีเทือกเขาที่สูงที่สุดในประเทศเวียดนามคือเทือกเขาฟานชีปัน (Fansipan 3,143 เมตร สูงสุดในอินโดจีน) และเทือกเขาหวางเลียนซัน (Hoang Lien Son) ให้น้ำปริมาณมากแก่แม่น้ำแดง

รูป 7.4 หมู่บ้านไทดำ ณ บริเวณหุบเขาที่มีลำน้ำไหลผ่าน

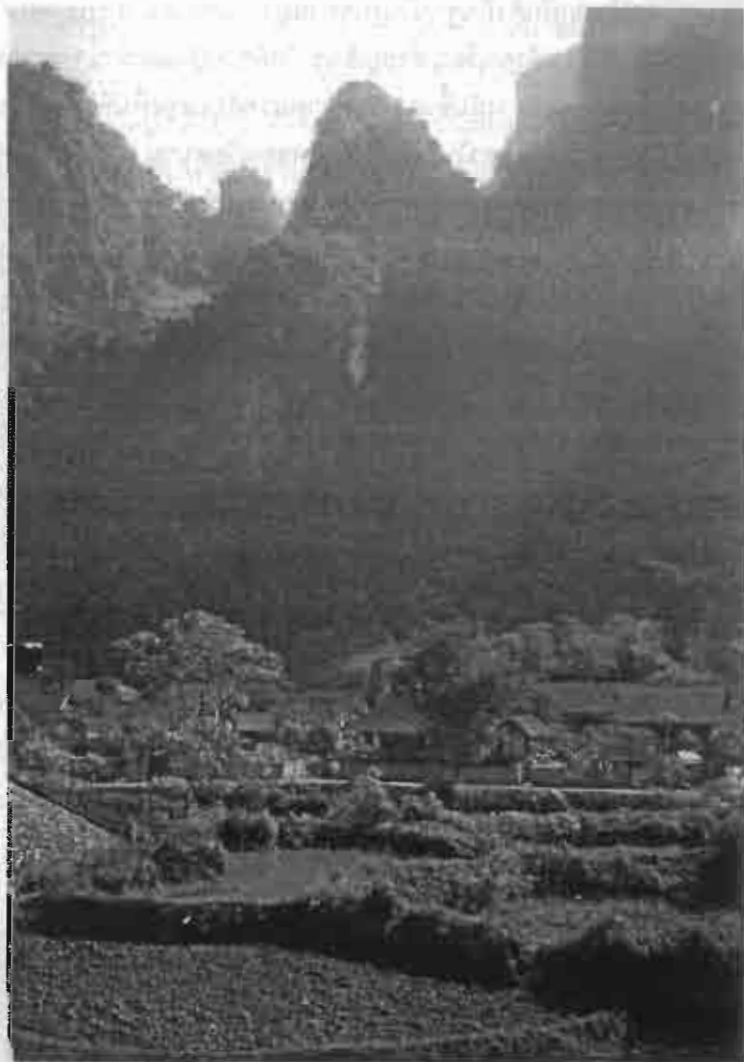
ภูมิประเทศของดินแดนสิบสองจุไทยนั้นมีทั้งที่เป็นเทือกเขาสูงป่าเชิงเขาและทุ่งราบที่เป็นที่ราบหุบเขา ชนหม่มม่าง ม้ง เย้า และชาวเขาก็นานาชาติเผ่าพอใจที่จะยึดพื้นที่ชนดอยสูงเป็นแหล่งพำนักอาศัย ทำมาหากินตามวิถีทางของตน แต่สำหรับชาวไทดำผู้ดำรงตนอยู่ในสังคมเกษตรกรรมทำนาค้าเลือกที่จะปักหลักอยู่หุบเขา อันเป็นที่ราบกันกะทะเสมอ อาศัยทุ่งราบอันมีน้ำหล่อเลี้ยงอุดมเพื่อทำน่าน้ำขัง ทำเลเยี่ยงนี้ยังถูกจริตกับควาย สัตว์เลี้ยงเพื่อนยากของชาวไทดำที่ช่วยผ่อนแรงในการทำนาได้เป็นอย่างมาก เพราะมันชอบที่จะแช่อยู่ในหนองน้ำหรือปลักโคลน

ทุ่งราบกันกะทะอันอุดมด้วยน้ำท่าที่ทอดตัวอยู่ตามหุบเขาในดินแดนพ่ายพของเวียดนามีนี่มักถูกจำกัดขอบเขตด้วยดงภูเขาที่ผุดขึ้นรายล้อมแต่หากบริเวณทุ่งราบหุบเขาในมีขนาดใหญ่พอต่อการก่อตัวของชุมชนและสามารถพัฒนาเป็นท้องทุ่งปลูกข้าวได้ ก็มักมีคนไทจับจองครองพื้นที่ลงหลักปักฐานอยู่ไม่ว่าจะวัน เมืองไทดำในบริเวณนี้มีลักษณะเป็นทุ่งราบโอบล้อมด้วยภูเขา ชาวไทดำจึงเปรียบเสมือนชนหมู่ที่ซ่อนตัวอยู่ระหว่างหุบเขาอันห่างไกล (รูป 7.5)

ความเป็นส่วนตัวของพื้นที่ปกป้องชาวไทดำส่วนใหญ่ไว้จากการกล้ำกรายของโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี ธรรมชาติแวดล้อมเปล่งอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของเขาย่างเต็มพลัง เหตุนี้กระมังทำให้ชาวไทดำดำรงวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่น จวบจนทุกวันนี้ เขายังคงนับถือผีเป็นศาสนาประจำหมู่บ้านดังเช่นที่เป็นมาแต่อดีตโดยไม่มีศาสนาอื่นใดเข้าไปเคล้าปน

เนื่องจากถิ่นฐานของไทดำในภาคพ่ายพของเวียดนามีสภาพเป็นทุ่งราบสลับทิวเขา ซึ่งมักเป็นทุ่งราบขนาดไม่ใหญ่ (รูป 7.6) ความจำกัดของที่ดินทำกินทำให้ชุมชนไทดำมีสภาพเป็นบ้านเล็กเมืองน้อย มากกว่าที่จะขยายตัวเป็นชุมชนขนาดใหญ่ หากทุ่งราบบริเวณใดมีขนาดกว้างใหญ่ ศักยภาพในการที่จะพัฒนาเป็นเมืองได้ก็มีสูงตามไปด้วย ดังเช่นทุ่งราบเมืองแฉงเป็นต้น

บริเวณพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานตามโลกทัศน์ของไทดำ คือพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นทุ่งราบ มีลำน้ำไหลผ่าน เหมาะแก่การทำนา ไทดำจึงเลือกลงหลักปักแหล่งอยู่บริเวณทุ่งราบกันกะทะเสมอ เขาจะกันบริเวณพื้นที่ราบอันมีอยู่น้อยไว้เป็นผืนนาเสียแทบทั้งสิ้น โดยตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยบนพื้นที่ลาดเชิงเขาถัดจากนาขึ้นไป การตั้งบ้านเรือนอยู่บนที่สูงขึ้นไป นอกจากจะเป็นการสงวนพื้นที่ราบไว้เป็นที่ทำกินแล้ว ยังเป็นโอกาสเลี้ยงกัยน้ำท่วมไปในคราวเดียวกัน

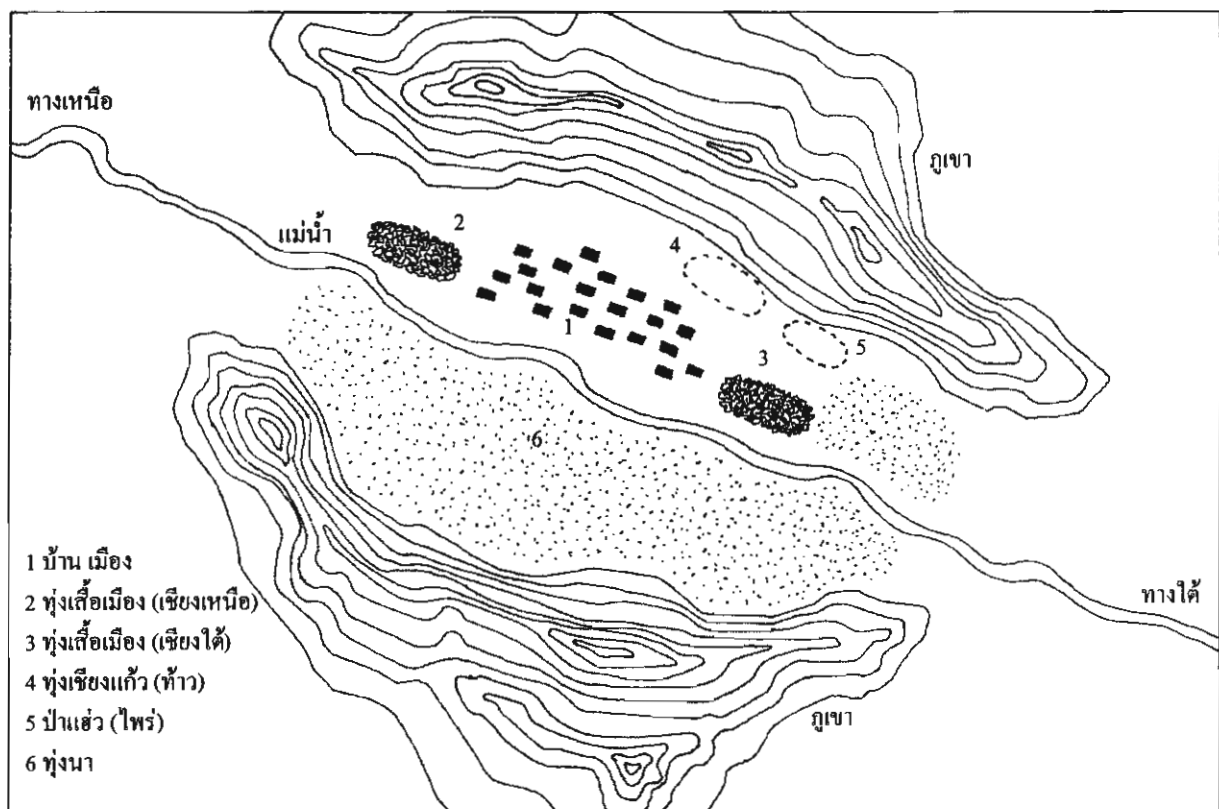

รูป 7.5 หมู่บ้านไทดำ บ้านบ้อ

รูป 7.6 ชุมชนไทดำซึ่งเลือกทุ่งราบหุบเขาเป็นผืนนา ตั้งบ้านอยู่เชิงเขา

ชาวไทดำมักตั้งถิ่นฐานในรูปของหมู่บ้านขนาดเล็ก ประกอบด้วยประมาณ 20 ถึง 50 หลังคาเรือน ตั้งอยู่เชิงเขาใกล้ชายป่าและลำน้ำ ขนาดของหมู่บ้านจะมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ที่เลือกอำนวยการ เนื่องจากลักษณะของหุบเขาในดินแดนพ่ายพของเวียดนาม เป็นพื้นที่ซึ่งค่อนข้างจะแคบ ขนาดพื้นที่ที่เหมาะสมกับการตั้งหมู่บ้านจึงมีจำกัด ทำให้ลักษณะของหมู่บ้านกระจายตัวเป็นหมู่บ้านเล็กๆ มากกว่าที่จะเกาะตัวกันเป็นชุมชนใหญ่ ด้านหนึ่งของหมู่บ้านไทดำมักอยู่ติดเชิงเขา ในขณะที่อีกด้านหนึ่งตรงกันข้ามจะเป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำไหลผ่าน ณ บริเวณที่ลุ่มใกล้ลำน้ำนี้เองจะเป็นทำเลของทุ่งนาของชาวไทดำ ซึ่งมักมีลักษณะเป็นแถบยาวแคบๆ หรือเป็นแผ่นผืนนาเล็กๆ มากกว่าที่จะเป็นผืนนาขนาดใหญ่ติดต่อกัน เนื่องด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ ลักษณะทางกายภาพ รูปแบบ การจัดระบบ และทิศทาง การตั้งถิ่นฐานของชาวไทดำนี้มักมี ลักษณะคล้ายคลึงกัน เพราะมีธรรมชาติของสภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนด (รูป 7.7)

รูป 7.7 แผนภูมิแสดงการตั้งบ้านบริเวณหุบเขาของไทดำ

ความใหญ่เล็กของพื้นที่ทุ่งราบหุบเขาย่อมหมายถึงความใหญ่เล็กของบ้านเมืองในเวลาเดียวกัน หากทุ่งราบหุบเขาใดมีขนาดเล็กก็จำกัดเกิดได้เฉพาะชุมชนขนาดเล็กด้วย ไทดำจึงมีคำกล่าวว่าเพียงมีเรือนสามหลังก็ก่อตัวเป็นชุมชนบ้านได้แล้ว หากทุ่งราบใดมีขนาดกว้างใหญ่ ชุมชนนั้นก็อำนวยความสะดวกให้ชุมชนนั้นสามารถพัฒนาเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ได้ตามไปด้วย ดังเช่นทุ่งราบเมืองแดง ปัจจุบันยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดเตียนเบียน (Dien Bien) ชาวไทดำจะสงวนบริเวณทุ่งราบกันกระแทกที่มีอยู่จำกัดไว้เป็นผืนนา ที่ลาดเชิงเขาซึ่งอยู่สูง ถัดขึ้นไปถูกกำหนดให้เป็นที่อยู่อาศัย เขาจะปลูกเรือนเกาะกลุ่มเรียงรายไปตามความยาวของเชิงเขา เกิดเป็นชุมชนบ้าน ภูมิทัศน์ถิ่นฐานของไทดำ จึงประกอบด้วยผืนนาเป็นฉากหน้าอยู่เบื้องล่าง กลุ่มเรือนเกาะตัวเป็นแนวยาวตามพื้นที่เชิงลาดภูเขาอยู่ถัดขึ้นไป ฉากหลังเป็นภูเขาที่โอบล้อมอยู่ ภูเขานั้นเล่าเป็นทั้งแหล่งไม้ไผ่ในการปลูกสร้างเรือนและแหล่งอาหารสารพัดชนิด นอกจากนั้นยังเป็นปราการป้องกันการรุกรานจากโลกภายนอกอีกโสดหนึ่ง (รูป 7.8)

ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่าวิถีทางของไทดำถูกกำหนดด้วยสภาพแวดล้อมของถิ่นฐาน ทำให้นักวิชาการชาวเวียดนาม เรียกวัฒนธรรมของหมู่คนไทว่า "วัฒนธรรมหุบเขา" (valley culture) เพราะภูมิลักษณะหุบเขานี้เองที่เป็นปัจจัยหล่อหลอมวัฒนธรรมของคนไท รวมถึงวัฒนธรรมนาดำด้วย

รูป 7.8 โลกของชาวไทดำซึ่งมีภูเขาเป็นอาณาเขต

7.4.2 ถิ่นฐานและวิถีไทดำ

ตามวิถีไทดำนั้น นานาเป็นสมบัติร่วมกันของชุมชน ไม่ใช่สมบัติส่วนบุคคล ทุกคนในบ้านเป็นเจ้าของร่วมกัน นานาจึงอยู่ชิดกับบ้านเสมอหากเห็นเรือนไทดำเกาะกลุ่มเรียงรายกันเป็นบ้านอยู่ ณ เชิงลาดภูเขาแห่งใด ย่อมหมายถึงท้องทุ่งนาที่อยู่ถัดมาเบื้องล่างคือสมบัติของบ้านนั้น จนกระทั่งการปฏิวัติสิงหา 2488 (August Revolution 1945) ที่นาก็ตกเป็นสมบัติของรัฐตามระบบคอมมิวนิสต์ อย่างไรก็ตามบ้านกับนาก็ยังเป็นของคู่กันในความเป็นไทดำ เพียงแต่แต่ละครอบครัวกลายเป็นหน่วยผลิตที่แยกครองกรรมสิทธิ์ที่นาทำกินที่อยู่ใกล้บ้านแต่เดิมนั้น มากน้อยตามขนาดของครอบครัว เพื่อผลิตข้าวส่งให้รัฐส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้กินในครัวเรือน

ไทดำทำนาคาเช่นเดียวกับการทำนาในสังคมไทย นาประเภทนี้เป็นน่าน้ำขังต้องอาศัยที่ลุ่มที่มีน้ำพอเพียง โดยการยกคันดินเป็นขอบคันนาเพื่อกักเก็บน้ำไว้หล่อเลี้ยงต้นข้าว เป็นเงื่อนไขให้ไทดำเลือกชัยภูมิทุ่งราบหุบเขาที่มีธารน้ำไหลผ่านเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน ขณะที่ชนหมู่อื่นซึ่งอยู่ในสังคมทำไร่หรือสังคมล่าสัตว์เลือกเอาพื้นที่บนดอยเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน สัมพันธ์กับวิถีการหาอยู่หากินขอบเขา (รูป 7.9)

ในอดีตไทดำกินข้าวเหนียวเป็นหลัก เช่นเดียวกับผู้คนทางแถบอีสานและล้านนาของไทย แต่ทุกวันนี้ชาวไทดำแถบสิบสองจุไทหันมานิยมกินข้าวเจ้ากันเป็นส่วนใหญ่ เช่นเดียวกับคนเวียดนาม อย่างไรก็ตามข้าวเหนียวยังครองความนิยมกินกันในหมู่นักเก่าคนแก่ และใช้ในการประกอบพิธีกรรม ผืนนาที่ลาดเป็นพรมต้นข้าวอยู่เบื้องหุบเขาในถิ่นไทดำโดยทั่วไปจึงเป็นนาข้าวเจ้าเสียเป็นส่วนใหญ่

ความสูงต่ำไม่ราบเรียบเสมอกันของพื้นที่ทำนาตามสภาพภูมิลักษณะทุ่งราบหุบเขา ทำให้ไม่สามารถปั้นคันนาเป็นแนวตรงได้เหมือนในถิ่นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำสายใหญ่ได้ คันนาของไทดำจึงไม่เป็นแนวตรงหากแต่คดเคี้ยวเลี้ยวตลอดคล้ายกับความสูงต่ำต่างกันของผืนดิน เพื่อคุมให้ระดับขอบคันนาแต่ละกระทงมีความสูงอยู่ในระดับเดียวกัน สัมพันธ์กับคุณสมบัติของน้ำที่รักษาระดับอยู่เสมอไม่มีซอกยกเว้น ทั้งนี้ทั้งนั้นความสูงต่ำต่างกันของทุ่งราบหุบเขามีไม่มากนัก นาของไทดำจึงไม่มีลักษณะเป็นนาขั้นบันไดเหมือนเช่นนาของชุมชนที่ยึดพื้นที่ไหล่เขาเป็นที่ปลูกข้าว ทุ่งราบหุบเขาที่มีดินดีและน้ำอุดมของถิ่นไทดำเอื้อให้ทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง โดยมีพักต้องพึ่งระบบชลประทานอันทันสมัยแต่ประการใด หมู่ชนชาวไทดำได้พัฒนาภูมิปัญญาในการทดน้ำแบบธรรมชาติขึ้นท่ามกลางขุนเขาที่ห่างไกล และนั่นก็เพียงพอต่อการจัดสรรน้ำเจือจางต่อการทำนา 2 ครั้งต่อปีได้อย่างไม่ยากเย็น

แม้ว่าดินและน้ำจะอำนวยให้ทำนาได้ปีละ 2 ครั้งไทดำแต่ละครอบครัวก็เน้นการทำนาเพื่อกินอยู่ในครัวเรือนเป็นหลักใหญ่พร้อมกับกันบางส่วน

รูป 7.9 พุ่มนาของไทดำเป็นน่าน้ำขัง หรือนาลุ่ม ที่ต้องยกขอบคันนา

ส่งให้รัฐ สะท้อนความเป็นสังคมในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพที่ยังดำรงอยู่ต่อมาในสังคมไทดำ เล้าข้าวสำหรับเก็บข้าวเปลือกในบริเวณที่อยู่อาศัยจึงมีขนาดเล็ก หรือไม่ก็เก็บข้าวเปลือกไว้ในภาชนะสานใบไม้ใหญ่นักตั้งไว้บนเรือน ไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องปลูกเล้าข้าวขนาดใหญ่เพื่อบรรจุข้าวเปลือกปริมาณมากไว้รอขายเฉกเช่นชาวนาในสังคมระบบเศรษฐกิจการค้า ไทดำยังคงยึดมั่นอยู่กับการใช้ควายช่วยผ่อนแรงในการไถนา ทำให้เรียกนาเช่นนี้ว่านาบวควาย และระบบทดน้ำทำนาของเขาก็เป็นระบบที่เกิดจากภูมิปัญญาของเขา โดยเน้นการอิงอาศัยธรรมชาติโดยแท้

ระบบทดน้ำทำนาของไทดำพัฒนาขึ้นท่ามกลางภูมิประเทศที่เป็นทุ่งราบหุบเขา เรียกว่าเหมือง ฝ่าย ราย ริน (ภักทิยา ยิมเรวัต, 2544:129) เหมืองคือลำรางชักน้ำเข้าสู่นา (รูป 7.10) ฝ่ายเป็นคันกันน้ำเพื่อยกระดับน้ำเหนือฝ่ายให้สูงขึ้น (รูป 7.11) รายหมายถึงแนวซึ่งทำจากดินหรือหินหมายเบนทางน้ำให้ไหลไปในทางที่ต้องการ ส่วนริน คือรางน้ำไหลทำจากลำไผ่ฉีก ทะลวงปล้องออกก็กลายเป็นรางส่งน้ำได้เป็นอย่างดี (รูป 7.12) ทั้งสี่อย่างที่กล่าวนี้เป็นองค์ประกอบหลักสำหรับใช้งานร่วมกันจนเกิดเป็นระบบทดน้ำเพื่อการทำนาของชาวไทดำขึ้นมา

ความเป็นสังคมเกษตรกรรมทำน่าน้ำขังของไทดำ ทำให้เหมืองฝ่ายมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตอย่างแยกไม่ออกเพราะแม้ว่าไทดำจะอาศัยทุ่งราบหุบเขาเป็นที่หาอยู่หากินและตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย แต่พื้นที่ก็ไม่ได้มีความราบเรียบเหมือนที่ราบลุ่มน้ำสายใหญ่ คงมีความสูงต่ำต่างกันตามธรรมชาติของภูมิลักษณะหุบเขา ความสูงต่ำลาดเอียงของพื้นที่นี้เองที่ไทดำกลับพลิกผันเป็นประโยชน์ในการสร้างระบบทดน้ำในแบบเฉพาะตัวขึ้นมา ทั้งเหมือง ฝ่าย ราย ริน ล้วนเป็นสิ่งที่ทำขึ้นจากน้ำมือคนด้วยวิธีการอย่างง่าย ๆ อาศัยเพียงเครื่องมือพื้นฐาน ก็สามารถประสานกันเป็นระบบทดน้ำจากธารน้ำลำคลองธรรมชาติเข้าสู่ผืนนา

การพึ่งประโยชน์จากความไม่ราบเรียบของแผ่นดิน ยังพบได้จากการปล่อยน้ำเข้าสู่กระตงนาที่อยู่ระดับสูงกว่านากระตงอื่น เมื่อน้ำไหลอาบท้องนาจนนองแล้วก็ปล่อยให้น้ำไหลรินทางช่องที่เปิดคั่นนาไว้สู่กระตงนาที่อยู่ต่ำลงไป และไหลกระจายสู่นากระตงอื่นๆ ด้วยวิธีเดียวกันนี้ น้ำก็สามารถกระจายไปยังพื้นที่นาทั่วทั้งท้องทุ่งได้โดยง่าย ประการสำคัญในลำดับแรกก็คือ จะต้องชักน้ำจากธารน้ำลำคลองธรรมชาติเข้าสู่ลำเหมืองให้ได้เสียก่อนหากแหล่งน้ำธรรมชาติไหลรินมาจากภูเขาซึ่งอยู่สูงกว่าเหมือง เพียงสร้างเข่งรับน้ำและเบนทิศทางให้น้ำไหลลงสู่ลำเหมือง ระบบทดน้ำหล่อเลี้ยงทุ่งนาก็สมบูรณ์แบบได้อย่างไม่ยากเย็น หากแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นธารน้ำที่ไหลอยู่ในส่วนต่ำของทุ่งราบหุบเขา อาจใช้วิธีทำฝ่ายกันเพื่อยกระดับน้ำเหนือฝ่ายให้สูง แล้วผันเข้าสู่เหมือง เพื่อลำเลียงไปสู่ผืนนาโดยทั่วไป กังหันน้ำจะกลายเป็นทางออกโดยอาศัยเพียงการไหลของน้ำในลำธารเป็นแรงขับให้กังหันหมุนไป การหมุนของกังหันเป็นการตักน้ำที่ระดับต่ำสุดและหมุนขึ้นมาที่ระดับสูงสุด ก็กลายเป็นการวัดน้ำที่อาศัยธรรมชาติของน้ำนั่นเองเป็นกลไก การชักน้ำด้วยกังหันน้ำสามารถชักน้ำได้สูงเท่ากับเส้นผ่าศูนย์กลางของกังหันน้ำทีเดียว ด้วยวิธีนี้น้ำจากลำธารที่อยู่ต่ำลงไปก็สามารถไหลเข้าสู่เหมืองได้ด้วยดี (รูป 7.13)

สำหรับบางบ้านที่มีน้ำธรรมชาติไหลจากเชิงเขา เช่นบ้านแจกัน ตำบลเหมืองฟาง อำเภอเดียนเบียน จังหวัดเดียนเบียน (BAN CHE CAN XA MO'ONG PHANG HUYEN DIEN BIEN TINH DIEN BIEN) ชาวบ้านที่นั่นทำแอ่งรับน้ำ กักน้ำไว้แล้วเปิดทางให้น้ำไหลลงสู่เหมืองที่ทอดแนวยาวอยู่คู่เส้นทาง

รูป 7.10 เหมือง

รูป 7.11 ฝ่าย

รูป 7.12 ริน

รูป 7.13 กังหันน้ำ

เชื่อมหมู่บ้านกับถนนสายหลัก ผ่านทุ่งนาที่แผ่พื้นที่อยู่สองฟาก

ในกรณีที่บ้านมีแม่น้ำกั้นทุ่งราบและมีความกว้าง เช่นบ้านบ้อ ตำบลเชียงสิง อำเภอมืองควาย จังหวัดเดียนเบียน ระบบท่อน้ำนั้นจะต่างออกไปในประการที่แม่น้ำกั้นทุ่งราบและมีความกว้าง ชาวไทดำบ้านบ้อจึงทำกังหันน้ำวิดน้ำจากระดับต่ำขึ้นสูงเทใส่อิน รวงลำไ้รับน้ำจากกังหันน้ำไหลเข้าสู่เหมืองที่เลียบคูขนานทางเดินที่เป็นของคันทนาด้วยในเวลาเดียวกันทำให้น้ำจากแม่น้ำที่อยู่ต่ำกว่าสามารถทดเข้าสู่ผืนนาที่อยู่ขึ้นไปได้ด้วยวิธีธรรมชาติโดยแท้

ในบางบ้านก็มีการพึ่งพาเครื่องยนต์กลไกช่วยด้วยเช่นกรณีระบบท่อน้ำของบ้านห่ม ตำบลเชียงโสม อำเภอมือง จังหวัดเตินลา การนำน้ำจากลำธารขึ้นสู่เหมืองนั้นใช้เครื่องสูบน้ำ เหมืองทำอย่างมั่นคงด้วยการก่ออิฐฉาบปูนเลียบขนานไปกับเส้นทางสายหลักของบ้าน ที่บ้านห่มนี้ใช้รินเป็นรางลำเลียงน้ำจากเหมืองเข้าสู่ผืนนาอีกทีหนึ่ง

ตำแหน่งของทุ่งนาไทดำ ซึ่งเป็นนาดำมักอยู่ถัดจากหมู่บ้านโดยอาจมีส่วนผกผันไม่อยู่ใกล้ๆ หากหมู่บ้านใดมีการใช้ระบบการปลูกพืชหมุนเวียน ตำแหน่งทุ่งนาหรือสวนหมุนเวียนนี้จะอยู่บริเวณเชิงเขาถัดออกไป โดยอาจมีกลุ่มที่อยู่อาศัยเล็กๆ คั่นระหว่างหมู่บ้านและทุ่งนาเพื่อใช้เป็นที่พักพิงของชายชาวไทดำชั่วคราวระหว่างการเพาะปลูก

ณ ดินแดนสิบสองจุไทในเขตพ่ายของเวียดนาม ชาวไทดำผู้มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมร่วมกระแสเดียวกับคนไทย อาศัยอยู่ที่นั่นด้วยวิถีทางที่อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ หนึ่งในประจักษ์พยานที่ยืนยันความจริงข้อนี้ได้จากวิธีท่อน้ำทำนา ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่พัฒนาขึ้นอย่างตอบรับกับวิถีชีวิตของผู้คนและกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม แม้กาลเวลาจะหมุนเดินพร้อมกับการก้าวไปของสังคมทั่วโลก แต่สังคมไทดำยังธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่นหลายประการ ทุกวันนี้เขายังคงสถานะภาพเป็นสังคมเกษตรกรรมทำนาคาเหมือนเช่นที่บรรพบุรุษทำมาแล้วนับพันปี วิถีแบบเกษตรกรรมทำนาคาลักคั่นให้เหล่าพวกเขาเลือกที่จะจับจองถิ่นฐานบริเวณกันกระตะของหุบเขา เพราะในดินแดนแห่งทะเลภูเขาของสิบสองจุไทนั้นจะมีทุ่งราบที่สามารถพัฒนาเป็นผืนนาได้ก็จำเพาะบริเวณหุบเขาเท่านั้น ส่วนทำเลที่ลาดเชิงเขาอันเป็นบริเวณอยู่อาศัยนั้น ชาวไทดำจะตั้งบ้านเรือนเกาะกลุ่มเรียงรายกันไปตามแนวเชิงเขา บ้านไทดำโดยทั่วไปจึงเห็นเรือนรวมกลุ่มเป็นแนวยาว โดยมีผืนนาเป็นฉากหน้า ภูเขาเป็นฉากหลัง (รูป 7.14) เว้นแต่บ้านที่ค่อนข้างหนาแน่นเท่านั้นที่อาจมีเรือนตั้งอยู่ในระดับที่สูงจากเชิงเขาขึ้นไปบ้าง จึงไม่แปลกที่นักวิชาการชาวเวียดนาม รวมทั้งชาวตะวันตกจัดรวมเอาชาวไทดำเข้าเป็นชนชาวเขาด้วย

รูป 7.14 เรือนไทดำรวมกลุ่มเป็นแนวยาวตลอดเชิงเขา

แม้ว่าชาวไทดำจะแยกกันตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเล็กละเลิงอยู่กระจายอยู่ตามหุบเขา แต่ก็มิได้หมายความว่าเขาเหล่านั้นอยู่อย่างโดดเดี่ยว ตัดขาดจากบ้านอื่นเมืองอื่น เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบ้านต่างๆ เป็นไปอย่างแนบแน่น โดยมีสังคมระบบเครือญาติกระชับความห่างเข้าด้วยกัน ทั้งมีสายน้ำร้อยรัดผู้คนต่างบ้านต่างถิ่นเข้าเป็นพวกกลุ่มน้ำเดียวกัน เมื่อถึงคราวมีงานประเพณีพิธีกรรมพวกเขาจะเดินทางไปมาหาสู่กันอย่างกว้างขวาง จนก่อเกิดความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม สามารถธำรงไว้ซึ่งความมีอัตลักษณ์ของกลุ่มชนได้อย่างงดงาม

บทที่ 8

บ้านไทดำในเวียดนาม

ประเทศเวียดนามถือได้ว่าเป็นถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวไทดำโดยเฉพาะดินแดนในภาคพายัพของประเทศเวียดนาม แถบแม่น้ำดำ ซึ่งมีเมืองเดียนเบียนเป็นเมืองหลักที่สำคัญที่สุดของชาวไทดำในประเทศเวียดนาม ภูมิประเทศโดยทั่วไป มีลักษณะเป็นภูเขาอยู่เรียงราย มีทุ่งราบระหว่างหุบเขาเป็นพื้นที่ทำเกษตรกรรมถือเป็นภูมิลักษณะที่ชาวไทดำได้ปักหลักอยู่อาศัยทำมาหากินอย่างผาสุกตามอัตภาพ สืบทอดพงศ์พันธุ์สร้างสรรค์ชุมชนจนมีความมั่นคงสืบมาจนทุกวันนี้

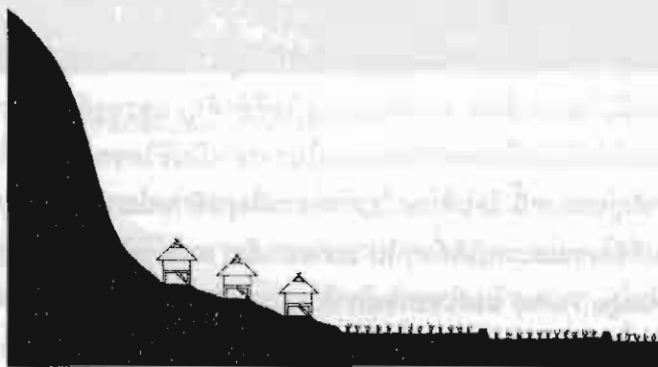
การศึกษาว่าบ้านของชาวไทดำในภูมิภาคตะวันตกของประเทศเวียดนามมีลักษณะเช่นไร มีองค์ประกอบใดที่สำคัญ และองค์ประกอบเหล่านั้นสะท้อนให้เห็นในเรื่องของวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของชาวไทดำ เป็นสาระสำคัญของบทนี้ โดยศึกษาในภาพรวมถึงรูปลักษณะและองค์ประกอบของบ้านที่ชัดเจนและพบได้ทั่วไป แยกออกเป็น 4 หมวดได้แก่ ลักษณะของบ้าน (Village Form) องค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก (Main Land-use Types) ผังและเส้นทางสัญจรภายใน (Road Network) และประเภทของสิ่งปลูกสร้างที่อยู่ภายในอาณาบริเวณรั้ว (Building Types within a House Compound)

8.1 ลักษณะของบ้านไทดำ (Village Form)

เนื่องจากชาวไทดำในภาคพายัพของประเทศเวียดนาม มักตั้งบ้านอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาหรือที่ราบระหว่างหุบเขาดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 7 โดยทั่วไปลักษณะพื้นฐานของบ้านจะมีแนวยาวไปตามสันเขา มีเรือนรวมกลุ่มกันเป็นก้อนอย่างหนาแน่น ติดกับพื้นที่เกษตรกรรมโดยรอบ ขอบเขตของบ้านมักสิ้นสุดโดยองค์ประกอบทางธรรมชาติ เช่น แนวสันเขา ลำธาร หรือต้นไม้ใหญ่ การตั้งถิ่นฐานเช่นนี้ ก่อให้เกิดลักษณะที่สำคัญในทางภูมิทัศน์ของบ้านไทดำเมื่อมองจากภายนอกคือ มีทุ่งนาเป็นฉากหน้า มีบ้านและกลุ่มเรือนของบ้านอยู่ตรงกลางเกาะอยู่บริเวณตีนเขา และมีภูเขาอยู่เป็นฉากหลัง (รูป 8.1)

ในเรื่องของขนาด โดยทั่วไปแต่ละบ้านมีจำนวนครัวเรือนประมาณไม่ถึง 20 หลังคาเรือน บ้านที่มีจำนวนครัวเรือนประมาณ 50-70 หลังคาเรือนถือเป็นบ้านขนาดใหญ่และมีอยู่ไม่มากนัก ทั้งนี้คนไทดำถือว่าจำนวนครัวเรือน 3 หลังคาเรือนก็คิดเป็นหนึ่งบ้านแล้ว (Nguyen Huu Ung, 1997: 294) เหตุที่จำนวนครัวเรือนของบ้านไทดำมีไม่มากนัก น่าจะเกิดมาจากการที่พื้นที่ทำกินมีจำนวนจำกัด เนื่องจากพื้นที่ราบหุบเขาหรือระหว่างเชิงเขามีน้อย จนอาจเป็นผลให้มีระบบการจัดการที่ดินทำกินระหว่างบ้านขึ้น ดังที่มิ้นกวีวิชาการแสดงรายละเอียดไว้ว่าแต่ละบ้านมีที่ทำกินรวมร่วมกัน ประกอบไปด้วย พื้นที่ป่า พื้นที่เกษตรกรรม แม่น้ำหรือลำธาร ชาว

บ้านมีหน้าที่ช่วยกันทำกินจากพื้นที่เหล่านี้ โดยมีการกำหนดพื้นที่ทำการเกษตรของแต่ละคนแต่ละครอบครัวอย่างชัดเจน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ชาวบ้านไม่มีสิทธิ์เหนือพื้นที่ทำกินเหล่านี้อย่างเอกเทศ พื้นที่ทำกินของแต่ละบ้านจะมีการแบ่งสลับปันส่วนกัน และเป็นที่ยอมรับกันตามจารีตคนจากต่างบ้านจะไม่มีการมีสิทธิ์เหนือที่ดินทำกินของบ้านอื่น บ้านใดที่มีพื้นที่ทำกินมากก็จะมีฐานะดี ในทางกลับกันบ้านใดที่มีพื้นที่ทำกินน้อย ความเป็นอยู่ของชาวบ้านก็จะค่อนข้างลำบาก (Nguyen Huu Ung, 1997: 294; ภัทริยา ยิมเรวัต, 2544: 107)

รูป 8.1 รูปตัดแสดงการตั้งบ้านไปตามเชิงเขาของชาวไทดำในภูมิภาคพายัพของประเทศไทย

ลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของบ้านชาวไทยดำในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยได้แก่ การที่บ้านของชาวไทดำเหล่านี้มักประกอบไปด้วยครัวญาติใกล้ชิดทั้งสิ้น โดยมากมักเป็นครัวญาติของชนชั้นปู่-ย่า (ชาวไทดำสืบเชื้อสายเน้นความสำคัญของเชื้อสายฝ่ายพ่อ) ที่จะมีแตกต่างไปก็เป็นครัวญาติฝ่ายแม่ของน้องสาวคนเล็กของพ่อ (Nguyen Huu Ung, 1997: 295) ในชั้นต้นครัวญาติที่ใกล้ชิดกัน เช่น พ่อ-แม่ ลูกชายคนโต-เมีย ลูกชายคนรอง-เมีย ลูกชายคนเล็ก-เมีย ลูกสาว-ผัว ก็จะอยู่อาศัยในเรือนเดียวกันก่อน หากเมื่อพ่อเสียชีวิตลง ลูกชายคนโตขึ้นมาเป็นหัวหน้าครอบครัวแทน ลูกของลูกชายคนโตที่มีครอบครัวได้ ก็จะมีพื้นที่สำหรับครอบครัวตัวเอง ซึ่งก็คือยังอยู่ในเรือนเดียวกันเรือนเดิมที่อาจขยายออก สำหรับครอบครัวของลูกชายคนรองและลูกคนอื่นๆ เมื่อมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นก็จะแยกออกไปตั้งเรือนของตัวเอง

ด้วยลักษณะเช่นนี้ผสมกับความไม่พร้อมในทางเศรษฐกิจที่จะแยกครัวเรือนออกไป น่าจะเป็นสาเหตุทำให้เกิดเรือนยาวขนาดใหญ่ ดังจะเห็นได้จากบันทึกถึงเรือนยาวที่เมืองเจียน จังหวัดเฮินลา เมื่อปี พ.ศ. 2510 ที่มีผู้อาศัยถึง 12 ครอบครัว มีสมาชิกทั้งหมด 60 คน ประกอบด้วยคน 3 ช่วงอายุ ในเรือนขนาดยาว 11 ห้อง กว้าง 10 เมตร ยาว 60 เมตร (คนไทในภาคพายัพเวียดนาม, 266-267; ภัทริยา ยิมเรวัต, 2544: 88) จำนวนคนอาศัยในเรือนยาวถือได้ว่ามีขนาดเป็นหนึ่งบ้านเลยทีเดียว อย่างไรก็ตามในการเก็บข้อมูล

ภาคสนามในครั้งนี้อะไรที่พบที่บ้านที่ประกอบไปด้วยเรือนยาวเพียงเรือนเดียว สำหรับเรือนยาวที่พบ พบยาวสุดว่ามี 7 ห้อง

โดยทั่วไปหากบ้านใดมีประชากรเพิ่มมากขึ้นจนที่ดินทำกินเดิมไม่พอ ชาวบ้านจะไปบุกเบิกที่ดินทำกินใหม่ที่ยังไม่มีใครเป็นเจ้าของ และตั้งบ้านใหม่ขึ้น อนึ่ง สำหรับระบบการรวมตัวของบ้านในลำดับการปกครองที่อยู่สูงขึ้นไป จนถึงระดับเมืองของชาวไทดำนั้น ไม่ใช่สาระสำคัญที่ต้องการศึกษา จึงไม่ขอกล่าวถึงในที่นี้

8.2 องค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก (Main Land-use Types)

เมื่อจะกล่าวถึงองค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก (Main Land-use Types) ซึ่งแยกได้เป็น 3 กลุ่มหลักๆ ได้แก่ กลุ่มเรือน พื้นที่สาธารณะ และพื้นที่สำคัญทางศาสนาและความเชื่อต่างๆ ควรกล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของการจัดวางองค์ประกอบของบ้านในภาพรวมก่อน อย่างที่ได้กล่าวถึงแล้ว บ้านไทดำจะตั้งอยู่บริเวณที่ราบเนินเขา เกาะไปตามเนินเขา และใกล้ลำน้ำตามธรรมชาติ ลำน้ำนี้ถือเป็นตัวกำหนดทิศทางของบ้าน โดยที่ทิศเหนือ คือทิศเหนือน้ำเป็นทิศสายน้ำเริ่มต้นไหลผ่านเข้ามายังขอบเขตของบ้าน และทิศใต้เป็นทิศได้น้ำ เป็นทิศที่ลำน้ำไหลผ่านออกจากบ้านไป ในแง่ของผังกลุ่มเรือนที่ประกอบกันเป็นบ้านจะตั้งอยู่ตรงกลางพื้นที่ ด้านหน้าบ้านคือหน้าด้านหลังเป็นภูเขา และมีป่าแอ่วซึ่งเป็นป่าช้าตั้งอยู่ใกล้เขา บริเวณกลางม้งยังเป็นที่ตั้งของเสื้อเมืองซึ่งจะกล่าวถึงความสำคัญต่อไป

8.2.1 กลุ่มเรือน

บ้านไทดำประกอบไปด้วยเรือนเสาสูงก่อสร้างด้วยไม้และวัสดุตามธรรมชาติเป็นหลัก ตั้งอยู่เป็นกลุ่มหนาแน่น เรียงรายไปตามขั้นระดับของพื้นที่ราบเนินเขา มีลานดินแทรกอยู่ระหว่างกลุ่มเรือน (รูป 8.2) ระหว่างเรือนและลานดินของแต่ละกลุ่มเรือนบ้างก็มีรั้ว บ้างก็ไม่มีรั้วกัน กลุ่มเรือนเสาสูงนี้ถือว่าเป็นลักษณะที่เด่นที่สุดของบ้านไทดำ แต่เดิมเรือนเหล่านี้จะเป็นเรือนหลังคาทรงโค้งที่เรียกว่าหลังคาทรงกระดองเต่า ปัจจุบันนี้เรือนในลักษณะนี้ให้น้อยลงมากแล้ว นอกจากนั้นในหลายๆ บ้านเริ่มพบเรือนก่ออิฐถือปูนที่มีลักษณะเป็นเรือนติดดินแทนที่จะเป็นเรือนเสาสูงเป็นจำนวนพอประมาณที่เห็นได้เด่นชัด รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องของเรือนนั้นจะกล่าวถึงในบทถัดไป

8.2.2 พื้นที่สาธารณะต่างๆ

พื้นที่สาธารณะของบ้านไทดำพอจะแยกย่อยออกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

รูป 8.2 กลุ่มเรือนไทดำที่ปลูกบนที่ราบเชิงเขา

ก. นาและเหมือง

ชาวไทดำในเวียดนามไม่มีพื้นที่ทำกินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตัวเอง ในแง่ของสิทธิในการขาย ให้เช่า หรือถ่ายโอนให้ผู้ใด พื้นที่นาเป็นพื้นที่ทำกินรวมของบ้าน ซึ่งชาวบ้านแต่ละคนจะได้รับการปันส่วนพื้นที่ทำกินที่มีขอบเขตชัดเจนเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การทำนาถือเป็นหัวใจที่กำหนดวงจรชีวิตของชาวไทดำ เวลาในหนึ่งวัน เวลาเช้าคือเวลาที่ออกไปทำนา เว้นคือเวลาที่กลับจากนา เวลาตามฤดูในการทำนา เช่น หนานา และหน้าที่ว่างจากการทำนา ซึ่งจะเป็นช่วงเวลาที่ม้งานรื่นเริง หรือช่วงเวลา 5-10 วัน ที่ต้องทำพิธีเล่นเรือนแสนบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้วิถีในการทำนาของชาวไทดำ ยังพัฒนาไปจนมีการทำนาได้ 2 ระบบ ได้แก่ระบบนาหว่านและนาดำ ทำร่วมกันทั้งชายหญิง และทำปีละ 2 ครั้ง ครั้งแรกระหว่างเดือน 1-6 และครั้งที่สองระหว่างเดือน 7-9

เมื่อการทำนาคือหัวใจของวิถีชีวิตของชาวไทดำ หัวใจของการทำนาคือระบบส่งและกักน้ำสำหรับข้าวที่อยู่ในนา ชาวไทดำพัฒนาระบบส่งน้ำ ที่เรียกว่าระบบเหมือง-ฝาย ไปอย่างก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพ มีคลองส่งน้ำที่เรียกว่าเหมือง เชื่อมกันและกักน้ำที่เรียกว่าฝาย อีกทั้งมีระบบย้ายทางน้ำ และระบบท่อนส่งน้ำอีกด้วย ในภาพรวม ระบบนี้เป็นระบบที่ไม่ยุ่งยาก ไม่ต้องการเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ทันสมัยหรือพิเศษแต่อย่างใด ใช้กำลังชาวบ้าน และวัสดุที่จัดหาได้รอบๆ ตัวก็ก่อสร้างระบบนี้ได้ เช่น การขุดลำเหมือง การกักน้ำด้วยคันดินเป็นฝาย หรือการใช้ลำไม้ไผ่วางเป็นรางหรือเป็นท่อนส่งน้ำ นอกจากนี้ระบบนี้ยังส่งน้ำไปในที่นาที่อยู่ต่างระดับกันได้อีกด้วย

ข. ลานบ้าน

ทุกๆ บ้านไทดำในภูมิภาคตะวันตกของประเทศเวียดนามจะมีลานของบ้านอยู่หนึ่งลาน (รูป 8.3) ลานนี้เป็นลานกลาง หลักๆ ใช้เป็นลานประชุม ลูกบ้านจะมีระสัง (บางครั้งเป็นเพียงแค่แผ่นเหล็กเพียงหนึ่งแผ่น) อยู่ที่มุมใดมุมหนึ่งของลานบ้านเอาไว้สำหรับตีเรียกลูกบ้านให้มาประชุมร่วมกัน (รูป 8.4)

รูป 8.3 ลานบ้านของบ้านแจกัน จังหวัดเดียนเบียน

รูป 8.4 ระสังที่เอาไว้ตีเรียกประชุมลูกบ้าน ทำมาจากแผ่นเหล็กชิ้นหนึ่ง และตั้งอยู่ที่มุมของลานบ้านแจกัน

ลานบ้านยังใช้เป็นที่เล่นของลูกบ้านชายหญิง เมื่อว่างจากการทำงาน ในหน้านา เมื่อมีงานรื่นเริง หรือเมื่อมีงานตามประเพณีต่างๆ โดยทั่วไป และลานบ้านนี้มักจะอยู่ในตำแหน่งตรงกลางของพื้นที่บ้านอีกด้วย

ค. ศูนย์วัฒนธรรม

ศูนย์วัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบแห่งใหม่ของบ้านเกิดขึ้นมาพร้อมกับการเปิดพื้นที่ให้กับการท่องเที่ยว ในปัจจุบันบ้านไทดำที่มีขนาดประมาณ 30-40 หลังคาเรือนขึ้นไปหลายๆ บ้าน มักจะมีศูนย์วัฒนธรรมประจำบ้าน เป็นสถานที่เก็บวัตถุต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวไทดำ และบางครั้งยังใช้เป็นเรือนแรมให้นักท่องเที่ยวที่ไปเยือนอีกด้วย ลักษณะของอาคารศูนย์วัฒนธรรมมักจำลองมาจากเรือนเสาสูงขนาดเท่าจริง (รูป 8.5) และศูนย์วัฒนธรรมมักตั้งอยู่บริเวณลานบ้านหรือทางเข้าหลักของบ้านมีหน้าตาเหมือนๆ กันทุกบ้าน

ง. ร้านค้า

หากคำนึงถึงว่าบ้านไทดำและชาวไทดำเองเป็นผู้ที่มีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและธรรมชาติรอบตัว โดยที่ความจำเป็นต่างๆ สำหรับดำเนินชีวิตประจำวันหาเอาได้รายรอบตัว ร้านค้าขายของเป็นองค์ประกอบใหม่ของบ้านอีกอย่างหนึ่งที่เพิ่งพบในการออกสำรวจครั้งนี้ ร้านค้าเหล่านี้เป็นร้านค้าขนาดเล็กทั้งสิ้น ลักษณะอาคารเป็นอาคารที่ปลูกติดพื้นดิน ไม่ใช่เรือนเสาสูงเหมือนเรือนพักอาศัย เหตุคงเป็นเพราะต้องการอำนวยความสะดวกให้กับผู้ซื้อที่เดินเท้าเข้ามาซื้อ (รูป 8.6) ร้านค้าโดยมากขายของอุปโภคบริโภค อย่างเช่น ผงซักฟอก ยาสีฟัน สบู่ เป็นต้น พบเป็นจำนวนน้อยและไม่พบในทุกบ้าน อย่างไรก็ตามพบว่ามีพ่อค้าเร่ขี่มอเตอร์ไซด์นำของมาขายถึงยังบ้านต่างๆ ด้วย

รูป 8.5 ศูนย์วัฒนธรรมที่ปลูกสร้างขึ้นใหม่บริเวณลานบ้านของบ้านเม่น

รูป 8.6 ร้านค้าย่อย

พื้นที่จากพื้นที่สาธารณะทั้ง 4 ประเภทที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็ไม่พบพื้นที่สาธารณะอื่นๆ เหตุนี้น่าเป็นเพราะการสำรวจมุ่งเน้นเข้าสำรวจในหมู่บ้านที่แยกอยู่โดดๆ หากเข้าสำรวจในหมู่บ้านที่อยู่รวมกลุ่มกับถึงขั้นที่เป็นเมืองย่อยๆ ก็อาจพบพื้นที่สาธารณะอื่นๆ เช่น อาคารที่ทำการของรัฐบาลในระดับต่างๆ ตลาด สถานีอนามัย โรงเรียน ฯลฯ เป็นต้น

8.2.3 พื้นที่สำคัญทางศาสนาและความเชื่อต่างๆ

พื้นที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อต่างๆ ของชาวไทดำ พอจะจัดออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกำเนิดของบ้าน และการตายของชาวไทดำ อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตที่เด่นชัดข้อหนึ่งเกี่ยวกับพื้นที่สำคัญทางศาสนาและความเชื่อต่างๆ ของบ้านไทดำในภาคพายัพของประเทศไทย ได้แก่ การที่ทุกบ้านไม่มีวัด ไม่ว่าจะเป็นวัดของศาสนาใดก็ตาม ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับการไม่พบศาสนสถานนี้มีอยู่ 2 ประเด็น ประเด็นแรกอาจเป็นเพราะชาวไทดำนับถือผี การที่จะมีศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอื่นๆ คงไม่มีความจำเป็น ถ้ามีก็อาจเป็นการทำผิดผีไปเสียอีก ประเด็นที่สองอาจเป็นเพราะอิทธิพลของระบบการปกครองในระบบคอมมิวนิสต์ที่ไม่สนับสนุนให้ประชาชนนับถือศาสนา เนื่องจากเห็นว่าเป็นการมอมเมาประชาชนให้มีความเชื่อที่ขัดกับรัฐได้ ดังนั้นจึงไม่อนุญาตให้มีอาคารทางศาสนา สำหรับพื้นที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อต่างๆ ในบ้านไทดำในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยมีรายละเอียดดังนี้

ก. เสือบ้าน

จากการศึกษาของ ภทริยา ยิมเรวัต ที่สรุปจากบทสัมภาษณ์ของชาวไทดำ (2544: 89-91) พบว่าตามประเพณีแต่เดิมผู้อาวุโสที่สุดของตระกูล (โดยมากมักเป็นปู่) จะเป็นหัวหน้าปกครองบ้านของเครือญาติเดียวกัน มีหน้าที่ดูแลการทำมาหากินให้เป็นไปอย่างเรียบร้อยและปกครองในเรื่องอื่นๆ หากพื้นที่นาและที่ทำกินของบ้านเริ่มให้ผลผลิตไม่เพียงพอกับจำนวนประชากรของบ้านก็จะเป็นเวลาที่หัวหน้าจะพาคนทั้งหลายจะออกไปบุกเบิกที่ทำกินและที่ปลูกเรือนใหม่ให้กับลูกบ้าน เมื่อออกไปบุกเบิกที่และพบที่มีชัยภูมิเหมาะสมกับการตั้งบ้านแล้ว หัวหน้าจะเอามีดฟันต้นไม้บริเวณที่จะให้เป็นศูนย์กลางของบ้าน และต้องตัดต้นไม้หนึ่งต้นปักลงในดินบริเวณนั้น แล้วเอาเสือของตัวพันธุ์ไม่ไว้ ถือว่าเป็นการรวมขวัญของหัวหน้าบ้านเข้ากันกับขวัญของดินและน้ำในบริเวณนั้น หลังจากนั้นจะมีการเสี่ยงทายว่าพื้นที่นั้นจะใช้เป็นที่อาศัยได้หรือไม่ ถ้าได้ก็จะตั้งบ้านใหม่ขึ้นที่นั่น และหลังจากนั้นอีก 2-3 ปี ก็จะจัดให้มีพิธีบูชาผีบ้านที่บริเวณหลักที่ตอกนี้ เรียกว่าพิธีเสนบ้าน หลังจากนั้นก็มีพิธีเสนบ้านเป็นประจำดังที่ได้กล่าวไปแล้ว หลักที่ฟันเสื่อไว้เรียกว่าเสือบ้าน และถือเป็นพื้นที่ที่สำคัญที่สุดของบ้านไทดำ เป็นพื้นที่ที่เป็นที่กำเนิดของบ้าน

ข้อมูลจากการศึกษาที่กล่าวมาแล้ว จากการศึกษาอื่นๆ ที่เผยแพร่เกี่ยวกับตำแหน่งของหลักปักเสือบ้าน และจากการสำรวจในครั้งนี้ถึงผังองค์ประกอบบ้าน ในภาพรวมพบว่า โดยทั่วไปเสือบ้านนอกจากจะมีตำแหน่งอยู่ที่บริเวณศูนย์กลางของหมู่บ้านแล้ว ขอบเขตของบ้านจะขยายตัวออกไปจากศูนย์กลางนี้ อย่างไรก็ตามในการสำรวจครั้งนี้ยังสังเกตพบว่า หลายๆ บ้านไม่ปรากฏเสือบ้านแล้ว และในหลายๆ บ้านเสือบ้านไม่ได้อยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของหมู่บ้านอีกต่อไปแล้ว ลักษณะเสือบ้านในปัจจุบันมักเป็นศาลเล็กๆ ทำเป็นซุ้มก่อด้วยอิฐฉาบปูนทาสี (รูป 8.7)

รูป 8.7 เสือบ้านแห่งหนึ่ง

ข. ป่าแส่ว

ป่าแส่วคือป่าช้าของชาวไทดำ เป็นสถานที่ที่สำคัญเกี่ยวกับความตายของชาวไทดำ เมื่อชาวไทดำตายลงก็จะมีพิธีที่เรือน แต่เดิมมีการตั้งศพที่เรือนเป็นเวลา 2 วัน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์) แต่ในปัจจุบันมีการตั้งศพเพียง 24 ชั่วโมง การเคลื่อนย้ายศพจะแบ่งแยกระหว่างชาย-หญิง ออกกันคนละด้านของเรือน และประเพณีเป็นผู้กำหนดว่าใครเป็นผู้แบกศพ เมื่อเคลื่อนย้ายศพออกจากเรือนแล้วก็นำไปฝังยังป่าแส่ว อย่างไรก็ตามนายลอ ฟัน เนือง แห่งบ้านกอมิ (บ้านต้นขนุน) ให้สัมภาษณ์ว่า แต่เดิมนั้นจะเผาศพก่อน แล้วเอากะดุกใส่หม้อ ก่อนจะนำหม้อไปฝังอีกที ในปัจจุบันนี้จะใช้วิธีฝังศพเลย เพราะขาดแคลนพื้นที่ที่จะใช้เผา

ป่าแส่วมีพบในทุกบ้าน และตำแหน่งของป่าแส่วมักอยู่ท้ายบ้านห่างออกไปจากกลุ่มเรือน โดยอยู่ใกล้กับด้านสันเขาภูเขา อยู่ระหว่างกลุ่มเรือนและภูเขา มีระยะที่เดินถึง แต่ไม่มีทิศทางการกำหนดแน่นอนว่าต้องอยู่ทิศเหนือหรือใต้บ้าง แต่ก็ยังพบว่าบางบ้านมีป่าแส่วอยู่หัวบ้านด้วย เช่นที่บ้านส้ม จังหวัดเตียนเบียน (ซึ่งเป็นบ้านที่ไม่มีเสือบ้านด้วย) โดยทั่วไปพื้นที่ป่าแส่วจะถูกทิ้งร้างจนหญ้าขึ้นรก เมื่อถึงคราวมีพิธีกรรมก็จะมีการถางหญ้าปิดกวาดให้

โล่งขึ้น ชื่อนาสังเกตอีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับป่าแล้วได้แก่บริเวณป่าแล้วของบ้านไทดำในภาคพายัพของประเทศเวียดนามไม่พบศาลผีซึ่งเป็นสิ่งที่ให้วิญญาณผู้ตายมาอยู่ ซึ่งทางป่าแล้วในบ้านไทดำที่อยู่ในประเทศไทยจะมีทุกหมู่บ้าน

8.3 ถนนหนทาง / เส้นทางสัญจรภายในบ้าน (Road Network)

เมื่อกล่าวถึงผังถนน หรือเส้นทางสัญจรภายในบ้าน สาระหลักที่คำนึงถึงได้แก่ การเข้าถึงหลัก รูปลักษณะของผังถนน (ทางสัญจร) และการขยายตัวของบ้าน

8.3.1 การเข้าถึงหลักของบ้านต่างๆ

การที่ชาวไทดำในภาคตะวันตกของประเทศเวียดนามตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเนินเขา การเข้าถึงจึงทำได้โดยทางรถเป็นหลัก โดยมากถนนทางเข้าหลักมักจะเป็นถนนดิน ที่แยกมาจากถนนลาดยางซึ่งเป็นถนนสายสำคัญวิ่งระหว่างเมืองใหญ่ๆ หรือข้ามระหว่างสันเขาอีกที ถนนทางเข้าหลักนี้มีขนาดประมาณ 2 เลน กว้างพอให้รถสวนกันได้ และการจราจรบนถนนก็ไม่ค่อยคับคั่งนัก ในหลายบ้านพบว่าถนนทางเข้าหลักจะผ่านเข้าสู่ตัวบ้านแล้วเลยออกไปด้านหลัง สำหรับถนนทางเข้าหลักที่เข้าสู่บ้านขนาดเล็กๆ มักจะเป็นทางดินกว้างพอให้รถเล็กผ่านหรือเดินได้เท่านั้น การเข้าถึงบ้านที่มีขนาดเล็กๆ เหล่านี้ ก็ต้องทำด้วยการเดินไปตามทางเล็กๆ หรือตามคันนา

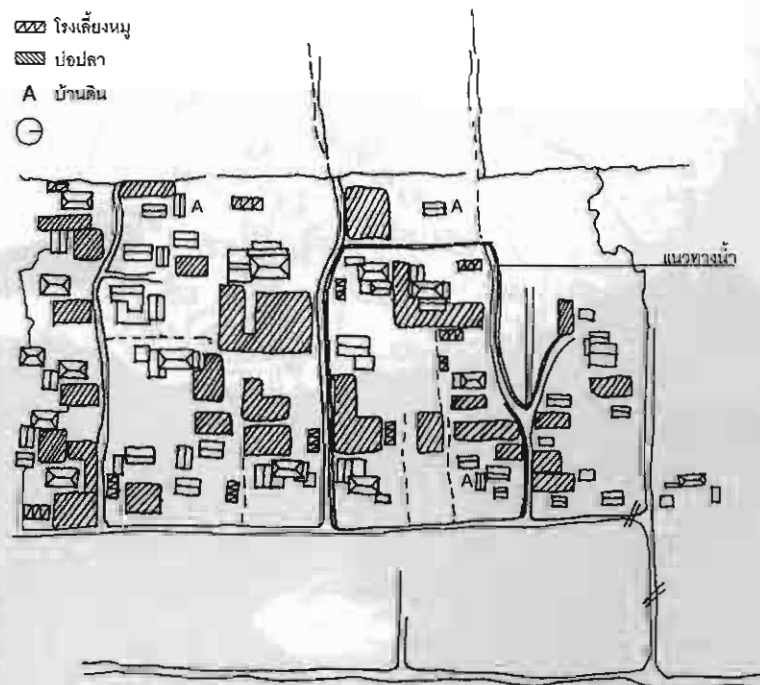
ถนนทางเข้าหลักนี้ เมื่อใกล้จะเข้าสู่เขตพื้นที่ของบ้าน มักจะผ่านพื้นที่ส่วนที่เป็นทุ่งนา ก่อน โดยมากถนนเหล่านี้ต้องข้ามลำน้ำด้วย ตัวสะพานที่ข้ามลำน้ำนำเข้าสู่บ้านนั้น ในนัยยะหนึ่งทำหน้าที่เหมือนเป็นประตูทางเข้าจากโลกภายนอก ลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของถนนทางเข้าหลักคือมักจะมีลำเหมืองสำหรับส่งน้ำเข้าสู่นาขนาบไปตลอดแนวเมื่อเข้าสู่เขตพื้นที่บ้าน

8.3.2 ถนนหนทาง (ผังเส้นทางสัญจรภายในบ้าน) และแนวการขยายตัว

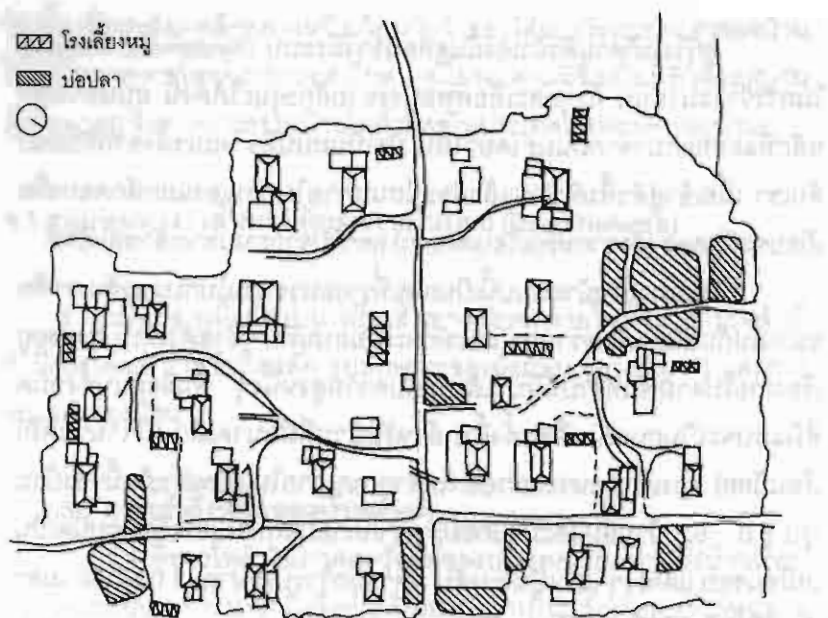
ชุมชนไทดำเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากการบุกเบิกพื้นที่ใหม่เพื่อหาที่ทำกินจากบ้านเดิมที่เคยอยู่ โดยเมื่อพบที่ที่มีทำเลเหมาะสมก็มีการลงหลักปักเสาขึ้น แล้วค่อยๆ มีการสร้างบ้านปลูกเรือนต่อมา การสำรวจลักษณะทางกายภาพของผังถนนหนทางหรือเส้นทางสัญจรภายในบ้านก็สะท้อนให้เห็นลักษณะพิเศษดังกล่าวคือ ผังถนนของบ้านไทดำโดยทั่วไปมีลักษณะที่เป็นธรรมชาติ (Organic Plan) โดยที่ผังไม่ได้มีแนวถนนตัดกันเป็นตาราง (Grid-like Pattern) อย่างมีการวางแผนให้เห็นได้อย่างเด่นชัด ถึงแม้ว่าถนนในผังบางเส้นจะดูเป็นเส้นคดๆ ที่ค่อนข้างตรง หรือมีถนนแยกต่อหรือเชื่อมกันเกือบเป็นมุมฉาก เนื่องจากถนนเหล่านั้นเป็นถนนลื่นๆ และสิ้นสุดความยาวเสียก่อนที่จะเชื่อมต่อกันจนเป็นตาราง

อย่างไรก็ตามตัวผังเองนั้นดูค่อนข้างมีระบบ (Systematic Pattern) ในการวางแนวดถนน มีรายละเอียดพอบรรยายลักษณะได้ดังนี้ ถนนทางเข้าหลักที่แยกออกมาจากถนนรายนั้น มักเป็นถนนที่วางแนวตั้งฉากกับแนวสันเขา เมื่อเข้าสู่ตัวพื้นที่บ้านแล้วก็มีถนนภายในบ้านเองแยกหักศอกหรือเกือบจะหักศอก (ตั้งฉากหรือเกือบตั้งฉาก) ออกไปจากถนนทางเข้าหลักอีกที

ถนนภายในบ้านแบบนี้เป็นถนนที่วางแนวขนานไปกับแนวสันเขา คือขนานไปกับเส้นระดับความสูง และมักจะเป็นถนนที่นำเข้าสู่ตัวเรือน ซึ่งตั้งอยู่เรียงรายไปตามพื้นที่ราบที่มีบันเส้นระดับความสูงหนึ่งๆ พื้นผิวถนนทั้งหมดที่มีแทบจะเป็นถนนดินเกือบทั้งสิ้น สำหรับบ้านที่มีขนาดเล็ก (มีจำนวนครัวเรือนน้อย) ทางเข้าเรือนจะแยกออกไปจากถนนภายในเส้นหลักเส้นนี้ของบ้าน (รูป 8.8 - 8.9, บ้านส้มและบ้านกอมิ) ดูจากภายนอกทางแยกเข้าเรือนนี้ดูเป็นเหมือนซอย แต่จริงๆ แล้วเป็นทางตัน มีความกว้างประมาณ 1.00-1.50 เมตร บ้างก็มีรั้วต้นไม้หรือรั้วไม้ไผ่สองข้างทาง (รูป 8.10)

รูป 8.8 ผังบ้านส้ม จังหวัดเดียนเบียน

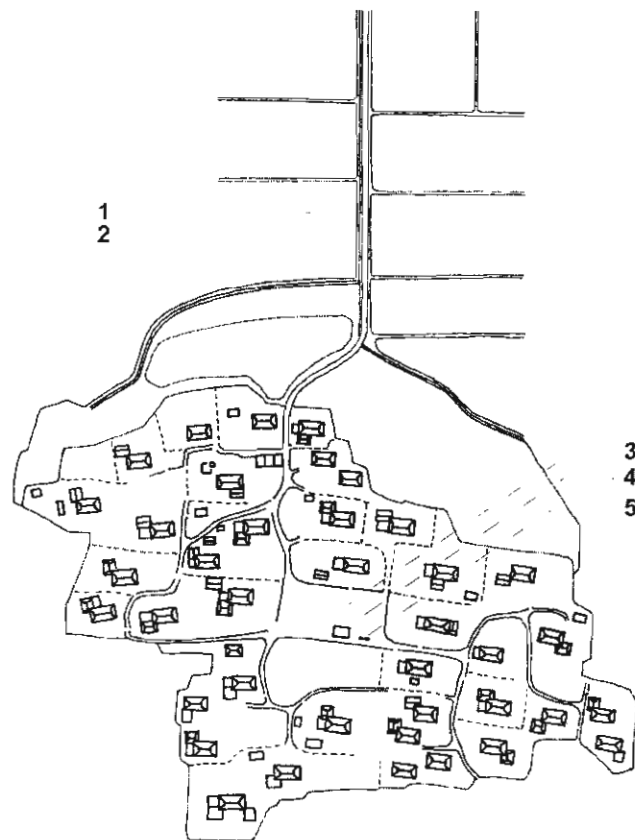

รูป 8.9 ผังบ้านกอมิ (บ้านนาเนน) จังหวัดเขินลา

รูป 8.10 ลักษณะและบรรยากาศของถนนที่มีรั้วสองข้างทางในบ้านไทดำ

ในบ้านที่มีขนาดใหญ่ (มีจำนวนครัวเรือนมาก) ทิศทางของการขยายตัวของบ้านเป็นการขยายตัวไปตามแนวสันเขาเป็นส่วนใหญ่ โดยการเพิ่มจำนวนถนนที่วางแนวตัดตั้งฉากไปกับถนนภายในที่ขนานกับแนวสันเขาขึ้น (มีแนวขนานกับแนวถนนหลักเข้าบ้าน) โดยซอยไปเป็นระยะๆ จากถนนที่ขนานไปกับแนวสันเขาถนนแรก ที่แยกออกจากถนนทางเข้าบ้าน และหากบ้านมีขนาดใหญ่มาก ก็จะพบถนนที่ขนานไปกับแนวสันเขาในระดับอื่นเกิดขึ้น ซึ่งถนนประเภทนี้เมื่อวางไปตามที่ราบแนวระดับได้ระยะจนสุดที่ราบแล้ว หรือไกลเกินจากถนนหลักเข้าสู่บ้านมากแล้วก็จะหยุดลง ในบางครั้งอาจจะวกขึ้นหรือลง ไปเชื่อมกับถนนที่ขนานกับแนวสันเขาในระดับอื่นๆ เช่นที่บ้านแจกัน (รูป 8.11) ซึ่งมีให้เห็นน้อยมาก

- 1 ถนนเชื่อมกับภายนอก
- 2 เหมือง
- 3 ลานบ้าน
- 4 ถังเก็บน้ำ
- 5 ระวัง

รูป 8.11 ผังบ้านแจกัน จังหวัดเซินลา

ในภาพรวมจะเห็นว่า ผังเส้นทางสัญจรของบ้านไทดำต่างๆ มีลักษณะเป็นเหมือนพุ่มไม้ ประกอบไปด้วยกิ่งไม้ชั้นเล็กๆ ที่แตกแขนงออกมาจากกิ่งใหญ่ (คือถนนทางเข้าหลัก) ก่อให้เกิดลักษณะพิเศษของผังได้แก่ เป็นผังที่แทบไม่มีถนนภายในบางสายเชื่อมต่อกันเป็นวง เพื่อสร้างทางเดินที่เลือกเดินได้มากกว่าหนึ่งทางไปยังจุดหมายปลายทาง และรูปลักษณะ (Pattern) ของผังนั้นไม่มีลักษณะแน่นอนตายตัว หรือเหมือนกันในทุกบ้าน แต่แตกต่างกันไปในบ้านต่างๆ

อย่างไรก็ตามการที่ชาวไทดำที่อาศัยในบ้านเดียวกันเป็นญาติใกล้ชิดและตัวบ้านเองประกอบกันขึ้นจากเรือนหรือกลุ่มเรือนที่มีลานดินแทรกอยู่ทั่วไป ตัวลานดินหรือทางเดินรอบเรือนของครอบครัวครอบครัวหนึ่ง จึงเป็นเหมือนทางผ่านไปสู่เรือนอื่นได้ด้วย โดยที่เรือนอื่นนั้นไม่มีความจำเป็นต้องมีทางเข้าจากถนนได้โดยตรง (รูป 8.12) ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อลานดินหลายๆ ลานเชื่อมต่อกัน ทางเดินของลานดินนั้นๆ ก็รวมตัวกันกลายเป็นเหมือนถนนเส้นเล็กๆ ที่ร้อยผังที่ดูเหมือนไม่มีทางเชื่อมต่อกันเป็นวงหรือเป็นตารางเข้าด้วยกัน เป็นการสร้างระบบทางเชื่อมเสมือนที่เกิดขึ้นจากลักษณะเฉพาะของชุมชนโดยแท้ (รูป 8.13)

รูป 8.12 ทางเดินดินเข้าเรือนผ่านมาจากเรือนอื่น

รูป 8.13 ถนนเสมือนที่เกิดขึ้นจากลานดินของเรือนต่างๆ มาเชื่อมกัน

8.4 สิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในอาณาบริเวณกลุ่มรั้ว (Building Types within a House Compound)

สิ่งต่างๆ ที่กำหนดขอบเขตและปลูกสร้างอยู่ในอาณาบริเวณกลุ่มเรือน มีอยู่ด้วยกันหลักๆ 3 ประเภทดังนี้

8.4.1. รั้ว

รั้วเป็นสิ่งปลูกสร้างที่ล้อมขอบเขตของเรือนหรือกลุ่มเรือนภายในบ้านไทดำ เป็นขอบเขตหลวมๆ ที่พบว่าเรือนหลายๆ เรือน หรือกลุ่มเรือนหลายๆ กลุ่ม ไม่มีรั้วเลย และหากมีรั้วก็พบว่า ในรั้วหนึ่งๆ อาจมีเรือนหลายๆ หลัง หรือ

รูป 81.4 รั้วไม้ไผ่รวมไม้ไผ่ล้อมแซมกันทางเดิน
ระหว่างเรือน

รูป 8.15 ใต้ถุนเรือนไทดำเรือนหนึ่งที่มีการกัน
ผ้าไว้สำหรับเก็บของ

กลุ่มเรือนหลายๆ กลุ่มปลูกอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้บางหลังคาเรือนยังมีรั้วไม้
ครบทุกด้านอีกด้วย โดยอาจมีเพียงสองหรือสามด้านเท่านั้น สำหรับประตูรั้ว
นั้นบ้างก็มีบ้างก็ไม่มี สำหรับเรือนที่มีประตูรั้ว ก็มักพบว่าประตูรั้วจะเปิดทิ้งไว้
ตลอดเวลาเกือบทั้งสิ้น

สำหรับตัวรั้วเองนั้นทำมาจากวัสดุที่หาได้ตามธรรมชาติรอบๆ บ้าน
ไทดำ เช่น ไม้ไผ่รวก ซึ่งจะมีการนำเอามาขัดกันตามตั้งและตามนอนอย่าง
โปร่งๆ บางหลังคาเรือนก็มีการปลูกต้นไม้ เป็นไม้พุ่มเตี้ยๆ แทนรั้วไปเลย และ
บางหลังคาเรือนรั้วก็มีลักษณะผสมระหว่างรั้วไม้ไผ่และรั้วต้นไม้ (รูป 8.14)

ลักษณะที่น่าสนใจของรั้วของชาวไทดำได้แก่การที่รั้วเหล่านี้เป็นรั้ว
โปร่งๆ มีพอกันอาณาเขตหลวมๆ ทั้งสิ้น แทบไม่พบเลยว่าจะมีรั้วของเรือนใด
เป็นรั้วที่มีความทึบแน่น ปิดกันสายตาระหว่างพื้นที่ภายในและภายนอก
อาณาบริเวณรั้วเช่นดังรั้วก่อกองหรือป้อมของชาวเมือง ลักษณะเช่นนี้น่าจะสะท้อน
ให้เห็นถึงความเป็นชุมชนที่ประกอบไปด้วยเครือญาติใกล้ชิดอีกลักษณะหนึ่ง
ของชาวไทดำได้อีกด้วย โดยหากมีใครแปลกหน้าเข้ามาใกล้รั้วกันทั้งสิ้น และเป็น
การช่วยระวังรักษาความปลอดภัยซึ่งกันและกันเองระหว่างเครือญาติ

8.4.2. สิ่งปลูกสร้างที่อยู่ภายในอาณาเขตของรั้ว

ก. เรือนเสาสูง

เรือนเสาสูงเป็นประธานของสิ่งปลูกสร้างที่มีอยู่ในอาณาบริเวณรั้ว
ก่อสร้างด้วยไม้มีโครงสร้างมั่นคงแข็งแรง ซึ่งจะมีการกล่าวถึงอย่างละเอียด
ในบทต่อไป ใต้ถุนของเรือนเสาสูงนั้นเป็นพื้นดินอัดแน่นถมสูงกว่าลานดินภาย
นอกบ้านประมาณหนึ่งคืบหรือหนึ่งฝ่ามือ พื้นที่ใต้ถุนนั้นพบว่าใช้เป็นที่เก็บ
เครื่องมือทำการเกษตร ตลอดจนที่เก็บของอื่นๆ เช่น ฟืน เป็นส่วนใหญ่ หากเก็บ
ของที่มีความสำคัญ พื้นที่ส่วนนั้นก็จะมีการล้อมผนังด้วยไม้ไผ่สานกันเป็นผนัง
โปร่งบ้างทึบบ้าง (รูป 8.15) แต่ก็พบว่ามีบางบ้านเรือนล้อมพื้นที่ใต้ถุนไว้ด้วย
ไม้จริงดีเป็นโครงคร่าวไม้โปร่งๆ อย่างแน่นหนา (พบว่ากันไว้เก็บไม้และรถ
มอเตอร์ไซด์) หากของที่เก็บมีความสำคัญน้อยลงไป ก็วางไว้บนแท่นไม้เฉยๆ
หรืออาจใส่กระบุงตะกร้าวางไว้บนพื้นดินนั่นเองเลย

ลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของใต้ถุนเรือนเสาสูงในบ้านไทดำในภาค
ตะวันตกของประเทศเวียดนามได้แก่ ไม่ค่อยพบว่าใต้ถุนเรือนใช้เป็นที่ทอดผ้า
หรือมีม้านั่งไว้ใช้พักผ่อนยามว่างจากการทำการเกษตรกรรม แต่ทั้งนี้ทุกทอดผ้า
และที่นั่งพักนั้นพบว่ามีอยู่บนเรือนทั้งสิ้น สาเหตุที่ก่อให้เกิดลักษณะเช่นนี้น่าจะ
มาจากภูมิอากาศของที่ตั้งบ้านไทดำ ที่มีอากาศหนาวเย็น ทำให้ต้องทำ
กิจกรรมต่างๆ ในเรือน

ข. เล้าข้าว

จากที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ชาวไทดำเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพการ
ทำเกษตรกรรม และการเกษตรกรรมที่สำคัญได้แก่การทำนา ดังนั้นสิ่งก่อสร้าง

ที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งในอาณาบริเวณรั้วของชาวไทดำได้แก่เล้าข้าว แต่ทั้งนี้การทำนาของชาวไทดำนั้นเป็นการปันส่วนที่ดินกันทำ ที่ดินทำกินมีจำกัด ดังนั้นผลผลิตข้าวจึงมีไม่มากนัก ทำให้พบว่าเรือนไม่มีเล้าข้าวทุกเรือน สำหรับเรือนที่มี เล้าข้าวก็มักมีขนาดเล็ก ปลุกเป็นโครงสร้างแน่นหนามั่นคงแยกออกมาจากเรือนนอน ปลุกไว้ด้านชานและต้องมีพื้นต่ำกว่าเรือนนอน ตัวผนังของเล้าข้าวก็ใช้ไม้ไผ่สานกันแน่นลอมไว้ทั้งสี่ด้าน และมีหลังคาทรงเหมือนกันกับเรือนนอนและมุงด้วยวัสดุเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ สำหรับเรือนที่ไม่มีเล้าข้าวก็มาใช้เล้าข้าวกลางได้ ซึ่งจะมีขนาดใหญ่เป็นพิเศษ ปลุกแยกโครงสร้างออกมาต่างหากจากเรือนนอน และอาจปลุกไว้ในบริเวณของเรือนใดเรือนหนึ่ง (รูป 8.16) อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์พบว่าในหลายๆ ครัวเรือนไม่มีการทำนากันแล้ว ครัวเรือนนั้นๆ จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีเล้าข้าวอีกต่อไป เช่น เรือนของนายลู พัน เหยา แห่งบ้านกอมิ (บ้านต้นขนุน) ยิ่งกว่านั้นหลายหลายครอบครัวยังเปลี่ยนไปกินข้าวเจ้าตามคนเวียตนามแทนกินข้าวเหนียวซึ่งเป็นข้าวพื้นเมืองอีกแล้วด้วย

รูป 8.16 เล้าข้าวหลังหนึ่งที่ปลุกแยกออกจากเรือนนอน

ค. เรือนแฝก

เรือนต่างๆ ของชาวไทดำแต่เดิมจะมีหลังคาที่มุงด้วยหญ้าแฝก และเพราะเหตุนี้แฝกจึงเป็นวัสดุก่อสร้างที่สำคัญของชาวไทดำ ถึงแม้ว่าการสำรวจในครั้งนี้จะพบว่า เรือนนอนของชาวไทดำเล็กให้แฝกเป็นวัสดุมุงหลังคาไปมากแล้ว โดยเปลี่ยนไปใช้กระเบื้องดินเผาเป็นวัสดุมุงหลังคาแทน เรือนย่อยๆ ต่างๆ ที่ปลุกเป็นเพิงเล็กๆ ในนาหรือในเขตรั้วยังคงมุงด้วยแฝกอยู่ และต้องมีการเปลี่ยนแฝกที่มุงหลังคาบ่อยๆ ตามอายุการใช้งานของแฝกที่มีไม่ยาวนานนัก ด้วย

เหตุนี้ที่เก็บแฝกจึงเป็นที่จำเป็นต้องมีที่หนึ่งสำหรับครอบครัวชาวไทดำ โดยมากเรือนแฝกมักปลูกแยกออกมาจากเรือนนอน ยกพื้นขึ้น ไม่มีฝา มีหลังคาคลุม และมีขนาดไม่ใหญ่นัก บางครอบครัวที่ไม่มีเรือนแฝกปลูกแยกออกมา ใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือน หรือ ยกเป็นแคร่ที่ผืนงานด้านใดด้านหนึ่งของเรือนเป็นที่เก็บแฝกแทน

ง. เล้าสัตว์ (กรงไก่/เล้าหมู/บ่อปลา)

บ้านของชาวไทในภาคพายัพของประเทศเวียดนามไม่มีตลาดขนาดใหญ่ อย่างมากก็มีแต่เพียงร้านค้าย่อยขนาดเล็ก การดำรงชีพในชีวิตประจำวันจึงต้องมีการพึ่งพาตัวเองเป็นหลัก ดังนั้นการเลี้ยงสัตว์จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องเตรียมหาอาหารประเภทเนื้อสัตว์ให้กับตัวเอง สัตว์ที่เลี้ยงทั่วไปก็มีสัตว์ปีกเช่น ไก่และเป็ด ภายในรั้วจึงต้องมีกรงไก่กรงเปิดอยู่ที่มุมใดมุมหนึ่งของใต้ถุนหรือลานดิน นอกจากไก่และเป็ดแล้วหมูเป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับงานพิธีกรรมของชาวไทดำมากที่สุด โดยเฉพาะในพิธีเสนบ้าน ใต้ถุนบ้านหรือริมลานดินของทุกครัวเรือนอีกเช่นกัน มักจะมีเล้าหมูอยู่เสมอ ในหลายๆบ้านแต่ละเรือนยังมีบ่อปลาเพิ่มไปจากกรงไก่เปิดและเล้าหมู เนื้อบ่อปลาหลายๆ แห่งจะมีกรงไก่อยู่ เพื่อใช้มูลไก่เป็นอาหารของปลา นอกจากกรงและเล้าสัตว์เหล่านี้แล้ว บางครัวเรือนยังมีคอกควาย ซึ่งเป็นสัตว์ที่ใช้ช่วยทำนา บ้างก็ผูกควายไว้ใต้เรือนแฝกหรือเรือนนอนเองเลย

รูป 8.17 บ่อน้ำขุดและบึงน้ำ

จ. บ่อน้ำขุด

บ้านไผ่ดำในภาคพายัพของประเทศเวียดนามถึงแม้จะมีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ แต่ยังไม่มียระบบสาธารณูปโภคน้ำประปากลางที่จ่ายด้วยระบบท่อไปยังเรือนต่างๆ ดังนั้นทุกๆ ครัวเรือนจะมีบ่อน้ำขุด ตั้งอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งของลานดิน ตัวบ่อมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.00-1.50 เมตร ตัวปากบ่อที่โผล่พ้นดินขึ้นมาเป็นคอนกรีตและจะมีคันโยก ใช้สำหรับโยกน้ำขึ้นมาไว้ใช้ในการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่างๆ (รูป 8.17) ข้างๆ บ่อน้ำขุดจะมีตึอบน้ำ พบว่าเป็นที่อาบน้ำของคนในครัวเรือน

ฉ. ส้วม

ส้วมเป็นสิ่งก่อสร้างสิ่งใหม่ของครัวเรือนไทดำ ปลูกแยกออกไปจากเรือนนอนอย่างชัดเจน ลักษณะที่สำคัญของส้วมคือจะเป็นเรือนประเภทเดียวที่ปลูกติดดินมีผนังล้อมรอบทั้งสี่ด้าน มีประตูเข้าที่ผืนงานด้านใดด้านหนึ่ง ด้วยส้วมเป็นอาคารที่ก่อสร้างขึ้นมาในภายหลัง จะพบว่าตัวส้วมมักจะสร้างขึ้นจากวัสดุที่ค่อนข้างมีความคงทนถาวร เช่น ก่ออิฐถือปูน (รูป 8.18) อย่างไรก็ตามพบว่า ส้วมบางหลังก็ใช้วัสดุจากธรรมชาติเป็นวัสดุก่อสร้าง เช่น หญ้าคาและไม้ไผ่ แม้กระทั่งใช้ดินฉาบผนัง

รูป 8.18 ส้วมหลังหนึ่ง

ช. เรือนเซอ

ในอาณาเขตครัวของบางเรือนจะพบว่ามียูนิคอร์นเล็กๆ มีลักษณะเหมือนศาลตั้งอยู่ เป็นเรือนที่สร้างด้วยไม้ไผ่และมุงด้วยหญ้าแฝกอย่างง่าย ๆ เรือนนี้คือเรือนเซอ เป็นศาลผีสำหรับฝ่ายหญิงที่แต่งเข้ามาในครอบครัว ซึ่งฝ่ายหญิงนี้จะนำกระดูกญาติของตัวเองขึ้นไปใส่ในกะลอบของบ้านไม่ได้ เพราะเป็นที่สำหรับผีของฝ่ายชายเท่านั้นเป็นที่น่าสังเกตว่าไม่พบศาลผีหรือศาลเจ้าที่ประจำบ้านในอาณาบริเวณครัว ทั้งนี้สาเหตุน่าจะเป็นเพราะชาวไทดำเป็นกลุ่มชนที่นับถือบรรพบุรุษ และในเรือนนอนทุกเรือนจะมีห้องและหิ้งไว้สำหรับเก็บกระดูกบรรพบุรุษและแขวนสัญลักษณ์ของขวัญของคนในครอบครัวไว้แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมียูนิคอร์นอีก

8.4.3 ต้นไม้

บ้านไทดำมีความร่มรื่นเรือนต่างๆ นั้นมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นเรียงรายจนเป็นเหมือนร่มไม้ เวลามองเข้ามาจากภายนอกแล้ว ไม้เหล่านี้จะสร้างให้ภูมิทัศน์ของบ้านไทดำดูชุ่มชื้น ติดกับผืนนาสีเขียวขจีกว้างใหญ่ที่รายล้อมตัวหมู่บ้าน ต้นไม้ที่ปลูกอยู่ในอาณาเขตครัวของบ้านไทดำนั้น หากจะจำแนกก็พอจะแยกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ พวกแรกได้แก่ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่เป็นไม้ใบเขียวเข้มมีทรงพุ่มกว้างที่ให้ร่มเงาแก่เรือนได้ ไม้ยืนต้นนี้นิยมปลูกบริเวณริมลานดินด้านใดด้านหนึ่ง ไม้ประเภทที่สองที่นิยมปลูกเป็นพวกพืชผักสวนครัว ปลูกเพื่อเป็นแหล่งอาหารเป็นหลักของครอบครัว ที่ที่ปลูกนั้นอาจใช้บริเวณบางส่วนของลานดิน ยกขึ้นเป็นแปลงปลูกผักสวนครัว (รูป 8.19)

ไม้ประเภทที่สามเป็นไม้ที่นิยมปลูกริมรั้ว เป็นไม้เถาหรือไม้กึ่งไม้พุ่มขนาดย่อมๆ ปลูกแซมไปกับรั้วไม้ไผ่ หรือไม้ก็ปลูกให้เลื้อยไปตามลำไม้ไผ่ที่ทำรั้วนั้น จุดประสงค์หลักคือใช้เป็นการกั้นอาณาเขตของเรือนอย่างหยาบๆ อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว

รูป 8.19 แปลงผักสวนครัว

บ้านไทดำในพื้นที่ภาคพายัพของประเทศไทยเป็นบ้านของเครือญาติใกล้ชิด ที่ปลูกเรือนเกาะกลุ่มอยู่ใกล้ๆ กัน มีความเชื่อในเรื่องของบรรพบุรุษและครอบครัวเป็นเหมือนสายใยยึดเหนี่ยวชีวิตของทุกคนไว้ด้วยกัน และส่งอิทธิพลถึงการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดไปจนตาย นอกจากนี้ความสำคัญของครอบครัวยังก้าวล่วงไปจนถึงการตั้งถิ่นฐานและก่อสร้างบ้านผ่านระบบอาวุโสเป็นใหญ่ แต่อย่างไรก็ตามเป็นไปตามความเอื้ออำนวยและความรู้ที่จะจัดการและปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ

ด้วยความรู้ที่มีในการจัดการธรรมชาติที่ต้องปรับเปลี่ยนไปตามภูมิศาสตร์ย่อยเฉพาะตำแหน่ง ส่งผลให้ผังถนนหนทางและการสัญจรในบ้าน

ของชาวไผ่ดำไม่มีรูปแบบที่ตายตัวและเฉพาะเจาะจง ที่คงมีเหมือนกันในทุกหมู่บ้านก็คือองค์ประกอบหลักๆ ในการใช้ที่ดินต่างๆ ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความเป็นคนที่มีความยืดหยุ่นของชาวไผ่ดำ

อย่างไรก็ตามพัฒนาการของบ้านไปตามสมัยนิยมและอิทธิพลภายนอกอื่นๆ ส่งผลให้ลักษณะของการใช้ที่ดินหลักของบ้านเริ่มเปลี่ยนไปแล้ว เลื้อบ้านเริ่มหายไป ในขณะที่ศูนย์วัฒนธรรมเริ่มเข้ามา และเรือนเสาสูงเริ่มเปลี่ยนไปเป็นเรือนติดดิน ร้านค้าเริ่มเกิดขึ้น การเปลี่ยนไปของบ้านไผ่ดำในอนาคตนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าจะติดตามศึกษาต่อไป ว่าสังคมที่มีโครงสร้างที่เข้มแข็ง ยึดเหนี่ยวกันด้วยประเพณีและความเชื่อ มีความรู้และความยืดหยุ่นสูงในการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ จะคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของบ้านตัวเองได้อย่างไร

บทที่ 9

เรือนไทดำในเวียดนาม

เสื้อผ้าที่หม่ร่างกายมิใช่เพียงอาภรณ์ปกปิดความอายและกันร้อนหนาวเท่านั้น ลึกลงไปในสายใยที่ทักทอกันขึ้นมาจนเป็นผืนผ้าซ่อนความหมายเกี่ยวกับโลกทัศน์ของหมู่ชน บริบทของถิ่นที่และแม้กระทั่งกาลเวลาที่ไม่เคยหยุดนิ่งไว้อย่างเต็มปรี่ เสื้อผ้าที่เห็นเป็นวัตถุ แท้จริงแล้วคือผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ชนแต่ละหมู่ถักทอขึ้นเป็นการเฉพาะจนเป็นลักษณะประจำหมู่ชน ความแตกต่างของเสื้อผ้าจึงบ่งบอกถึงความแตกต่างของหมู่ชนในเวลาเดียวกัน ลักษณะเหมือนๆ กันของเสื้อผ้าของชนหมู่หนึ่งๆ บ่งบอกถึงเผ่าพันธุ์ และรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกันไปในส่วนกลางความเหมือนนั้นก็บ่งบอกถึงตัวตนของคนทีสวมใส่

เรือนก็เหมือนเสื้อผ้าที่หม่ตน ต่างกันที่เรือนนั้นหม่ผู้คนทั้งครัวเรือนไว้ในคราวเดียวกัน การสร้างสรรค์อาภรณ์หม่ครัวเรือนของชนหมู่หนึ่งๆ ย่อมขึ้นอยู่กับพื้นเพของผู้คน และพื้นภูมิของถิ่นที่ ทำให้เกิดลักษณะคล้ายคลึงคล้อยไปทางเดียวกัน อันเป็นที่มาของอัตลักษณ์แห่งหมู่ชน พร้อมกันนั้นก็มีความแตกต่างระหว่างชนแต่ละหมู่ เรือนนับเนื่องเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกับเสื้อผ้า ภาพรวมของเรือนที่เหมือนๆ กันของชนหมู่ใดก็ตามเกิดจากการกล่อมเกล่าอันยาวนาน จนหล่อหลอมเป็นลักษณะประจำชนเผ่า รายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกันในเรือนแต่ละหลังคือรสนิยมเฉพาะของแต่ละครอบครัว

การทำความเข้าใจในสาระเกี่ยวกับเรือนไทดำ ชาวไทหมู่หนึ่งที่มีภูมิลำเนาอยู่ทางภาคพายัพของเวียดนาม ตามที่จะกล่าวในลำดับต่อไปนี้ จึงพิจารณาทั้งเนื้อหาหลักเกี่ยวกับ **รูปลักษณ์เรือน** ลักษณะทางกายภาพอันเป็นผลจากแรงผลักดันด้านสภาพแวดล้อมธรรมชาติหรือพื้นภูมิแห่งถิ่นที่ และความเป็น **เรือนแห่งชีวิต** การปรุงเรือนให้ตอบรับกับวิถีทางดำเนินชีวิตหรือพื้นเพของผู้คน พร้อมกันนี้ ได้พิจารณาเชิงการสร้างสรรค์ ซึ่งทำให้เรือนมิเพียงปลูกขึ้นเพื่อตอบสนองการอยู่อาศัยเท่านั้น แต่ล้ำเลยถึงขั้นการสร้างลักษณะเฉพาะจนกลายเป็น **อัตลักษณ์เรือนไทดำ** สามารถบ่งบอกชนชาติผู้สร้างสรรค์ผ่านงานสถาปัตยกรรมออกมาได้อีกด้วย

9.1 รูปลักษณ์เรือน

9.1.1 ลักษณะทั่วไป

ชาวไทดำอยู่ร่วมในวงศาความญาติทางภาษาตระกูลไท-กะได เช่นเดียวกันคนไทยเรา ดังนั้น หากเข้าใจเรือนไทยดีแล้ว ก็น่าจะเข้าใจเรือนไทดำได้ดี สำหรับเรือนไทยนั้นเป็นที่ยอมรับกันว่าได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับ

ชีวิตของผู้คนและสอดคล้องกับถิ่นที่ด้วยระยะเวลายาวนาน จนเป็นที่อยู่อาศัยอันสมบูรณ์แบบ ดังที่สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ (2505/25 : 43-44) ทรงสรุปคุณสมบัติของเรือนไทยไว้ ดังนี้

"ก. ทำด้วยทิวสัณหาอันหาได้ง่าย

ข. อยู่ได้ทั้งในเวลาแผ่นดินแห้งและเวลาน้ำท่วม

ค. จะย้ายถิ่นไปอยู่ไหนก็อาจเอาเรือนไปด้วยได้

ฅ. เรือนหลังเดียวมีบริเวณทั้งห้องนอน ห้องนั่งข้างใน..... มีห้องรับแขกและครัวไฟอยู่ที่เฉลียง และที่สุดมีที่ทำการงาน เช่น สี่ข้าว และทอหูกเป็นต้น อยู่ข้างใต้พื้นเรือน ไม่เสียที่ให้ว่างเปล่า

ง. แม้รูปทรงสัณฐานเรือนก็ถูกต้องตามทางอนามัย เป็นต้นแต่หลังคาทำให้สูงให้น้ำฝนไหลเร็ว ไม่ทันร่วงลงตามซอกแผ่นหรือใบจากที่มุงหลังคา....."

สิ่งต่างๆ เหล่านี้ผลักดันให้เรือนไทยมีลักษณะเฉพาะตามที่ ฤทัยใจจงรัก (2518 : 55) สรุปไว้ ประกอบด้วย

"ก. ใต้ถุนสูง

ข. ชายคายื่นยาว

ค. ชานกว้าง"

หากถือเอาลักษณะดังกล่าวข้างต้นเป็นบรรทัดฐานในการพิจารณารูปลักษณะเรือนไทดำ ข้อสรุปที่เด่นชัดที่สุดคือ ลักษณะโดยรวมของเรือนไทดำยังคงดำรงความเป็นเรือนของคนไทไว้โดยสมบูรณ์ ด้วยความเป็นเรือนไม้ที่มีลักษณะ ก. ใต้ถุนสูง ข. หลังคาชัน และ ค. มีชานเปิด (รูป 9.1) แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากเรือนของชาวเวียดนามที่นิยมปลูกติดดิน แม้จะอพยพมาอาศัยอยู่ร่วมถิ่นฐานย่านเดียวกัน

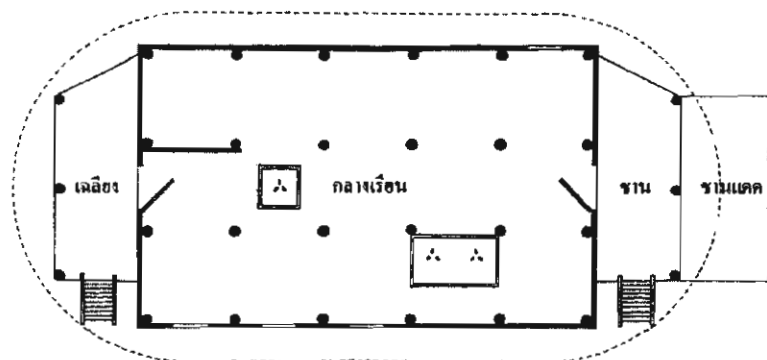
รูป 9.1 เรือนไทดำมีลักษณะทั่วไปเป็นเรือนเสาสูง หลังคาชัน มีชานเปิด

ชาวไทดำมีภาษิตบทหนึ่งกล่าวว่า *เข็ด ทิน มี เวน เข็ด เทน มี มี* [เขียดกินมีเปื้อน เขียดเหียนมีมี้อ] ถอดความได้ว่า ทำกินมีเหียน ปลุกเรือนมีวัน บ่งบอกถึงวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นการหาอยู่หากินหรือสร้างรังสร้างเรือน ต้องกระทำให้สอดคล้องกับจังหวะของฤดูกาล จึงจะสำเร็จผลดังปรารถนา

ในถิ่นฐานเขาลำเนาไพรอย่างภูมิภาคพายัพของเวียดนามอันเป็นบ้านของชาวไทดำนั้น ธรรมชาติให้ไม้ยอดมุดเพื่อการก่อสร้างที่คุ้มภัย ได้ทุนสูงเป็นความจำเป็นของที่อยู่อาศัยสำหรับผู้คนในสังคมเกษตรกรรมทำนาค้า ต้องยกพื้นเรือนให้สูงเพื่อหนีน้ำที่มักนองท่วมอยู่เนืองๆ ขณะที่หลังคามุงด้วยใบหญ้าคาหรือไม้ไผ่ค้ออันเป็นพืชประจำถิ่น เป็นเงื่อนไขต้องเอียงระนาบให้หลังคาชัน เพื่อเร่งระบายน้ำฝนที่กระหน่ำลงมาให้ไหลพ้นไปโดยพลัน มิฉะนั้นก็ไม่วายเล็ดร่วเข้าสู่ภายในเรือน ส่วนการ มีชานเปิด นั้นเป็นความจำเป็นเช่นกัน ในถิ่นฐานที่มีฝนชุกน้ำนองเช่นนี้จำเป็นต้องมีพื้นที่รับแดดไว้ผึ่งพื้นที่ซักล้างให้แห้งผาก นอกจากนี้ ยังใช้เป็นพื้นที่ตากข้าวปลาอาหาร เป็นการถนอมไว้เก็บกินได้นานวันอีกด้วย

โดยทั่วไปแล้ว เรือนไทดำเป็นเรือนเดี่ยวหลังโดดๆ มีหลังคาผืนใหญ่อันสูงชันและแผ่กว้างปกคลุมอยู่เบื้องบน ความกว้างของเรือนคงที่อยู่ 3 ห้องเสาเหมือนๆ กันทั้งหมด ความยาวนั้นเป็นเรือน 5 เสาเสียเป็นส่วนมาก แต่ที่เป็นเรือนยาวเพียง 3 ห้องเสาก็มี และที่ยาวมากกว่า 5 ห้องเสาก็มีเช่นกัน เรือนทั้งนั้นแบ่งพื้นที่บนเรือนออกเป็น 3 ส่วน (รูป 9.2) อย่างชัดเจน ประกอบด้วย

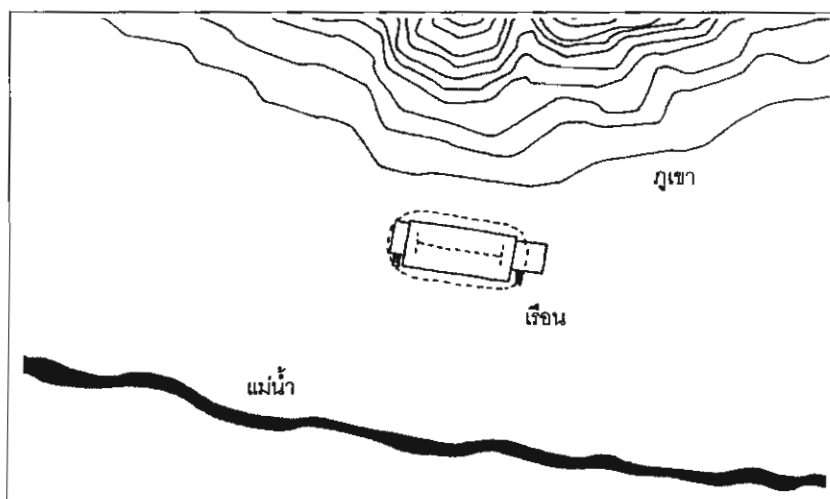
- ก. *ทวน* [กว้าน] หรือเฉลียง
- ข. *ท6 เวน* [กางเหียน] หรือกลางเรือน
- ค. *ดูน* [จาน] หรือ ชาน

รูป 9.2 แผนผังเรือนไทดำ

เจเลียง เป็นพื้นที่เล็กๆ ที่ต่อยื่นออกไปทางด้านหัวเรือ น อยู่ใต้ชายคา สำหรับเป็นที่นั่งเล่น พักผ่อน ชาน นั้นอยู่ทางด้านท้ายเรือ ส่วนหนึ่งอยู่ภายใต้ชายคา อีกส่วนหนึ่งต่อพันเลยออกไปเป็นชานแดด ใช้เป็นที่ซักล้าง ตากผ้า บันท้าย ฯลฯ โดยมี กลางเรือ อันเป็นส่วนอยู่อาศัยคั่นแบ่งแยกพื้นที่เจเลียง และชานออกจากกัน มีบันไดทางขึ้นแยกเป็น 2 ทาง ทางหนึ่งอยู่ด้านเจเลียง อีกทางหนึ่งอยู่ด้านชาน เป็นที่น่าสังเกตว่า เจเลียงทางด้านหัวเรื่อนั้นกินพื้นที่เล็กๆ ขณะที่ชานทางด้านท้ายเรือก็มีขนาดไม่ใหญ่โต ทั้งสองส่วนนี้เป็นพื้นที่เปิด คือไม่มีฝาเรือนปิดล้อม ส่วนกลางเรือครองพื้นที่เกือบทั้งหมดของเรือ ทั้งหลังไว้ โดยมีฝาเรือนปิดล้อมพื้นที่ไว้ทั้งสองด้าน ซอนตัวอยู่ใต้ผืนหลังคาอัน สูงชันและแผ่กว้างอย่างมิดชิด ภาพรวมของเรือนไทดำทั้งหลังจึงมีลักษณะ ค่อนข้างปิด ไม่ผิดอะไรกับเสื้อผ้าชุดประจำชนเผ่าที่เราสวมใส่ สะท้อนการ ปกป้องอากาศอันหนาวเย็นของพื้นที่หุบเขาบริเวณเส้นรุ้งที่ 21 องศาออกมา อย่างชัดเจน

ทั้งหมดนี้ย่อมชี้ชัดว่า รูปลักษณะของเรือนไทดำ เป็นผลจากแรงผลักดันของปัจจัยแวดล้อมธรรมชาติ อีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นได้ในทำนองเดียวกัน นี้คือการวางทิศทางเรือนอย่างคล้อยตามภูมิลักษณะของถิ่นฐาน เรือนทุกหลัง ในบ้านแห่งหนึ่งๆ ล้วนวางหันหลังคาไปในทิศทางเดียวกันทั้งหมด ทำเล ที่ตั้งบ้านบนพื้นที่เอียงเชิงลาดชันเขา เป็นเงื่อนไขให้ต้องวางแผนยาวของเรือน หรือหันหลังคาเรือนไปในทิศทางเดียวกับแนวเส้นระดับความสูงของที่ลาด วิธี นี้เป็นการคุมให้ตลอดความยาวของที่ดินปลูกเรือนอยู่ในระดับเท่าๆ กัน หาก อดรวางเรือนขวางกับแนวเส้นระดับความสูง ด้านสกัดหัวเรือและท้ายเรือ จะวางอยู่บนพื้นที่สูงต่ำต่างกัน ยิ่งเรือนยาวมากปัญหานี้ก็ยิ่งเพิ่มขึ้น การ ปราบที่ดินปลูกเรือนให้ราบเรียบย่อมยากยิ่ง เขาจึงไม่ทำกัน

รูป 9.3 แผนผังแสดงทิศทางการวางเรือนของชาวไทดำ

ทิศทางการวางเรือนของไทดำจึงขึ้นอยู่กับแนวที่ลาดเชิงเขา และมักเป็นแนวเดียวกับลำน้ำที่ไหลรินหล่อเลี้ยงทุ่งราบที่อยู่ต่ำลงไปเสมอ (รูป 9.3) มิได้วางอิงกับทิศทางของดวงตะวันเหมือนอย่างเรือนของชนหมู่อื่น ด้วยเหตุนี้ การวางแนวสันหลังคาเรือนของบ้านแต่ละแห่งจึงแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับว่าแนวที่ลาดเชิงเขาอันเป็นที่ตั้งของบ้านหมุ่นั้นทอดแนวไปในทิศทางใด หรือแม้แต่บ้านแห่งเดียวกัน หากเป็นหมู่ใหญ่ย่านบ้านจะทอดแนวแผ่ไปตามความยาวและคดโค้งของที่ลาดเชิงเขา สันหลังคาเรือนแต่ละหลังก็พลอยวางแนวเลี้ยวลดคล้ายตามพื้นภูมิของถิ่นที่นั้นๆ ทั้งนี้ ทิศทางของลำน้ำที่ไหลเลียบขนานกันไปมีความสำคัญยิ่ง เป็นสิ่งกำกับความเป็นหัวเรือนหรือท้ายเรือน โดยหัวเรือนอยู่ทางทิศเหนือ น้ำ ส่วนท้ายเรือนอยู่ทางทิศท้ายน้ำ

9.1.2 วิธีการปลูกสร้าง

ถิ่นฐานที่แวดล้อมด้วยป่าเขาของสิบสองจุไทเอื้อให้มีไม้อย่างอุดมเพื่อใช้ในการปลูกเรือน อย่างไรก็ตาม ในอดีตสามัญชนไทดำทั่วไปคงจำกัดใช้จำเพาะไม้ไผ่ทำเรือน ทั้งในส่วนของโครงสร้าง พื้น และฝา ส่วนด้านบนมุงปิดด้วยหญ้าคา อันเป็นที่มาของคำว่า หลังคา นั้นเอง

ครั้งที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) กริธาทัพไปปราบฮ่อตามพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ 120 ปีที่แล้วนั้น ท่านได้บันทึกบรรยายถึงเรือนของชาวไทดำในสิบสองจุไทไว้ว่า “พื้นเรือนนั้นก็ใช้ไม้ไผ่เย็บ เป็นไม้อย่างบาง สานเป็นลาย 2-3 มิได้มีไม้จริงใช้เลย” (ม. ศรีบุษรา 2522 : 23) วิถีเช่นนี้น่าจะเป็นไปในการทำนองเดียวกับคนไทกลุ่มอื่นๆ เดิมทีชาวไทลื้อในสิบสองปันนาก็มีข้อห้ามสามัญชนทำเรือนพื้นกระดาน ฝากระดาน หรือใช้กระเบื้องมุงหลังคา (จุเหลียงเหวิน 2537 : 99) เรือนของคนทั่วไปจึงเป็นเรือนไม้ไผ่ ส่วนไม้จริงและกระเบื้องสงวนไว้ใช้เฉพาะเรือนของเจ้านั้น ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อแสดงฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมตามชนชั้นทางสังคม จนเมื่อพ้นยุคศักดินา (พ.ศ. 2492) มาแล้วข้อห้ามดังกล่าวจึงคลายไป

สำหรับชาวไทดำที่สิบสองจุไท ระบบชนชั้นทางสังคมดำรงอยู่ต่อมา แม้ว่าฝรั่งเศสได้เข้ายึดครองดินแดนในปลายปี พ.ศ. 2431 แล้วก็ตาม สัญญาการค้าระหว่างฝรั่งเศสกับอังกฤษระหว่างชนชั้นน่าจะมีความชัดเจนขึ้นในปี พ.ศ. 2460 เมื่อฝรั่งเศสได้ลดอำนาจของพวกท้าวเพี้ยที่ปกครองดินแดนไทลงจนหมดสิ้น (ภักทิยา ยิมเรวัต 2544 : 179) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2473 เป็นต้นมา ระบบคอมมิวนิสต์ก็เริ่มซึมซาบเข้าสู่ดินแดนแถบนี้ และกลายเป็นข้อตรงข้ามที่ทำสงครามกับฝรั่งเศสเรื่อยมา กระทั่งปี พ.ศ. 2497 ฝรั่งเศสก็พ่ายแพ้อย่างราบคาบ ทำให้ดินแดนสิบสองจุไทเข้าอยู่ภายใต้ร่มการปกครองระบบคอมมิวนิสต์โดยสมบูรณ์

ทุกวันนี้ เรือนของชาวไทดำในสิบสองจุไทส่วนใหญ่ใช้ไม้จริงทำโครงสร้างเรือน พื้นและฝานั้นที่ใช้ไม้ไผ่ก็มี ใช้ไม้จริงก็มี บ้างก็ใช้ร่วมกันทั้งไม้ไผ่

และไม่จริง ตามแต่สภาพของแต่ละครอบครัว และตามแต่ป่าไม้ใกล้ดินจะอำนวยความสะดวกมาให้ ส่วนหลังคายังคงมุงคาเป็นประจักษ์พยานการสืบทอดความเป็นเรือนพื้นดินแท้มาถึงทุกวันนี้ แต่ก็มีไม่น้อยที่เปลี่ยนวัสดุหลังคาเป็นกระเบื้องดินเผา ความเป็นเรือนไม้ไผ่มุงคาหรือเรือนไม้จริงมุงกระเบื้อง จึงมิใช่ความแตกต่างระหว่างสามัญชนกับชนชั้นเจ้าอีกต่อไป แต่ก็มีนัยยะบ่งบอกถึงความจนมียู่ดี

ความคงทนของกระเบื้องดินเผามีมากกว่าตึบลายหลายเท่าตัว ปลดภาระการเปลี่ยนหลังคาใหม่ ทุก 2-3 ปี ไปได้อย่างหมดสิ้น จึงไม่น่าแปลกใจที่เรือนมุงกระเบื้องจะได้รับความนิยมทบทวี พร้อมกับที่เรือนมุงคาเหลือน้อยลงทุกที เมื่อ ศรีศักร วัลลิโภดม และ สุจิตต์ วงษ์เทศ (2534 : 61) ไปเยือนแดนคนไทในเวียดนามในปี พ.ศ. 2534 เล่าว่า "แต่สิ่งที่ทำให้แลเห็นว่ากลุ่มชนไทดำแถวเมืองซอนลาต่างไปจากชุมชนไทดำแถบเมืองแถนก็คือมีการสร้างบ้านเรือนด้วยไม้จริงและมุงหลังคาด้วยกระเบื้องแทนแฝกหรือคา" มาวันนี้ เพียงสิบกว่าปีให้หลัง เรือนไทดำแถบเมืองเดียนเบียน ที่คนไทยเรียกว่า เมืองแถน หรือ เมืองแถน นั้นมากมิดด้วยเรือนมุงกระเบื้อง เปียดเรือนมุงคาให้กลายเป็นของหายากมากขึ้นเรื่อยมาโดยลำดับ

อย่างไรก็ตามกระเบื้องดินเผาแผ่นสี่เหลี่ยมอย่างที่ใช้กันทั่วไปในหมู่ไทดำ ทำจากดินท้องถิ่น เผาด้วยเตาขนาดเล็ก ให้พื้นเป็นเชื้อเพลิง เข้าลักษณะอุตสาหกรรมพื้นบ้าน จึงนับเนื่องเป็นวัสดุท้องถิ่นได้เช่นกัน แต่ก็มีความเป็นสากลอยู่ในที่ เพราะไม่ว่าจะผ่านไปขุนเขาใดในละแวกเมืองเซินลาและเดียนเบียน ก็เห็นกระเบื้องที่ขึ้นรูปจากแม่พิมพ์แบบเดียวกัน (รูป 9.4) คาดเป็นผืนหลังคาป้องแดดคุ้มฝนกันลมแก่ผู้คนบนเรือนอยู่ทั่วไป

มาเซียล ดัสเซ และ ไพฑูรย์ ดัสเซ (2519 : 7) กล่าวถึงคนไทยในเวียดนามว่า "นับเป็นเวลาหลายศตวรรษมาแล้วที่คนไทยรู้จักวิธีการขุดคลองท่อน้ำ เพื่อปลูกข้าวหรือทำนาแบบท่อน้ำ แต่ทว่าในสายตาของคนเวียดนามนั้นมองคนไทยเหล่านี้ว่าเป็นคนชาวเขา แม้ว่าคนไทยจะเป็นคนที่ราบก็ตาม แต่ในที่บางแห่งเป็นพื้นที่ราบสูง" แผ่นดินแดนพ่ายของเวียดนามอยู่ในอ้อมกอดของขุนเขา ทำให้ที่ราบจำกัดมีจำเพาะบริเวณหุบเขาเท่านั้น ผลักดันให้ชาวไทดำจำต้องตั้งบ้านบนที่ลาดเชิงเขา เพื่อกันทุ่งราบไว้เป็นผืนนาแต่เมื่อถึงคราจะปลูกเรือน ผืนดินบริเวณที่ตั้งเรือนจะถูกปราบให้เรียบเป็นลำดับแรก สะท้อนวิถีคนพื้นราบที่มุ่งใช้ประโยชน์ได้ฤๅนเรือนอย่างชัดเจน ต่างจากเรือนยกพื้นของชนชาวเขาบางเผ่าที่ปลูกเรือนคร่อมลงไปบนความลาดเอียงของผืนดินโดยตรง คงปล่อยให้ได้ฤๅนเรือนเป็นพื้นที่สูงต่ำตามสภาพเดิม

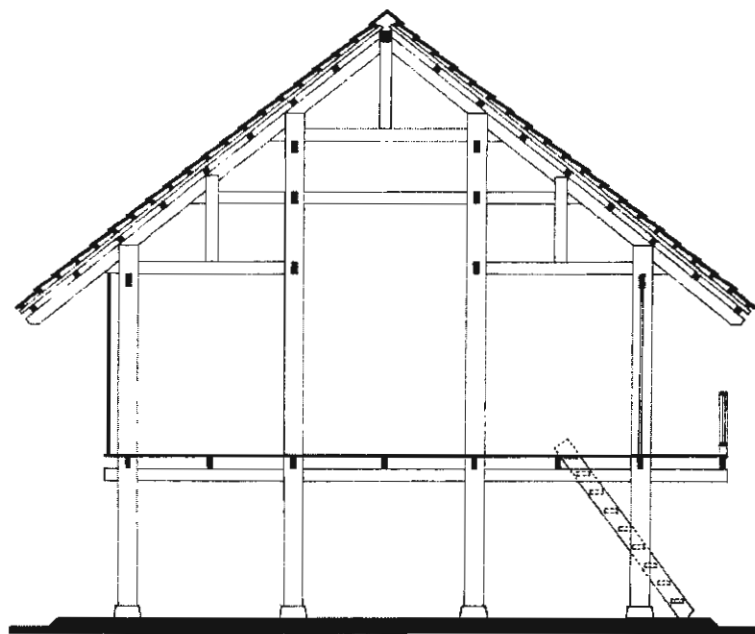
บริเวณที่ปลูกเรือนที่มีการปราบเรียบ ซึ่งต่อไปจะกลายเป็นได้ฤๅนเรือนนั้น แม้ยังคงสภาพเป็นพื้นดินอยู่ แต่พื้นที่ถูกแยกออกจากบริเวณโดยรอบด้วยการยกให้สูงขึ้นไปราว 1 ฟามือ นอกเหนือจากการแบ่งพื้นที่เชิงประโยชน์ใช้สอยแล้ว วิธีนี้ยังเป็นการกันน้ำฝนไหลนองเข้าอาบได้ฤๅนเรือนจนเปียกและได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

รูป 9.4 กระเบื้องดินเผาที่นิยมใช้มุงเรือนไทดำในละแวกเมืองเซินลาและเดียนเบียน

การที่พื้นดินได้ถูกรื้อถอนได้รับการปรับให้เรียบ ทำให้เสาเรือนทุกต้นตั้งอยู่บนพื้นระดับเดียวกัน ไม่เขย่งสูงต่ำต่างกัน ชาวไทดำไม่ฝังเสาเรือนลงดินอย่างที่คนไทยนิยมทำกัน หากแต่ตั้งไว้บนฐานหิน สำหรับเรือนที่ปลูกในระยะหลังหันมานิยมใช้แท่งคอนกรีตหล่อทำเป็นฐานเสาแทนก้อนหินธรรมชาติ การมีฐานเสาเป็นการตัดความชื้นจากดินซึมสู่เสา กันเสายุ ทั้งยังช่วยกันปลวกได้ในคราวเดียวกัน มิใช่เพื่ออำนวยความสะดวกโยกย้ายเรือนด้วยการเคลื่อนไปทั้งหลังทำได้สะดวกเช่นที่ชนบางเหล่าทำกันเป็นแน่ ขนาดเรือนอันใหญ่โต ได้ถูกสูงเหนือหัว และทำเลที่ลาดเชิงเขา ล้วนเป็นข้อจำกัดทั้งสิ้น ทำให้เรือนไทดำไม่อยู่ในวิสัยที่จะเคลื่อนย้ายได้แต่ประการใด

โครงสร้างไม้ในเรือนไทดำ ประกอบประกอบกันขึ้นตามระบบเสาและคาน ด้วยวิธีการเจาะเสาร้อยคาน เรียกกันตามภาษาถิ่นว่าแบบ นอ ทิ [ตอก] ซึ่งหมายถึง กี่ทอผ้า นั่นเอง โครงสร้างทางขวางประกอบด้วยเสา 4 ต้น วางห่างพอๆ กัน เกิดเป็นห้อง 3 ห้องเสา (รูป 9.5) เสาแต่ละต้นสูงขึ้นไปจรดหลังคา โดยเสาคู่กลางสูงกว่าเสาริมนอกทั้งสองข้างสัมพันธ์กับความลาดเอียงของหลังคาที่วางแนวสันไปตามแนวยาวของเรือน ส่วนโครงสร้างทางด้านยาวก็คือการซ้ำโครงสร้างทางขวางออกไปเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นเรือน 3 ห้องหรือ 5 ห้องหรือยาวออกไป

รูป 9.5 รูปตัดขวางแสดงโครงสร้างเรือน

การวางเสาไว้บนฐานหินโดยไม่มีการยึดติด เท่ากับว่าไม่มีการตรึง โคนเสาให้มั่นคงแต่ประการใด ความแข็งแรงของโครงสร้างเรือนไทดำขึ้นอยู่กับ การยึดโยง 2 ระดับ คือที่ช่วงกลางเสาอันเป็นโครงรับพื้นและที่ยอดเสาอัน เป็นโครงหลังคา นอกเหนือจากตัวไม้ที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่แล้ว การยึดโยง องค์ประกอบทางโครงสร้างเข้าด้วยกันด้วยวิธีร้อยคานทะลุเสาทั้งทางขวาง และทางยาว คือหัวใจของความแข็งแรงที่ดำรงอยู่ในโครงสร้างของเรือนไทดำ ในการปลูกเรือนจึงต้องขึ้นโครงสร้างทั้งหมดให้เสร็จสิ้นเสียก่อน แล้วจึงทยอย มุงหลังคาปูพื้น หรือประกอบฝาในลำดับต่อไป

วันเวลาผ่านไปพร้อมๆ กับการพراกความอุดมของไม้จากป่าใน ละแวกบ้าน สัญญาณการเปลี่ยนแปลงในวัสดุปลูกสร้างเรือนเริ่มปรากฏชัด มีการใช้คอนกรีตและอิฐเปลี่ยนเข้าแทนที่ไม้ในบางส่วน โดยเฉพาะบันไดเรือน และชานเป็นส่วนแรกๆ ที่จะถูกเปลี่ยนวัสดุใหม่เข้าทดแทน ขณะที่ส่วนอื่นของ เรือนยังทรงสภาพเป็นเรือนไม้ตามเดิม ไม่เพียงเป็นการเปลี่ยนส่วนที่ผุพังง่าย ให้คงทนเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ยังมีนัยยะของความทันสมัยเป็นแรง กระตุ้นอีกด้วย บ้านที่อยู่ไม่ห่างจากเมืองและเชื่อมโยงกันได้ด้วยเส้นทาง คมนาคมที่สะดวก จึงปรากฏการเปลี่ยนแปลงทำนองนี้ให้เห็นได้หนาตา

ในทางตรงกันข้าม ข้อจำกัดในแง่การขาดแคลนไม้ได้ผลักดันให้บาง ครวเรือนหันกลับไปหาดิน ซึ่งมีอยู่ทั่วไปอย่างไม่จำกัด เข้าผสมผสานเพื่อลด ทอนการใช้ไม้ซึ่งกลายเป็นของหายากและมีราคาแพง ดินใช้ทำฝาเรือนได้เป็น อย่างดี โดยใช้ผสมกับเศษหญ้าหรือฟางให้มีเส้นใยประสาน แล้วพอกโปะเข้า กับแผงไม้ไผ่สานเป็นตาตารางทั้งด้านนอกและด้านใน นับเป็นการสรรหาวัสดุ ใกล้เคียงที่ไม่ต้องซื้อหามาใช้ได้อย่างอำนวยประโยชน์ยิ่ง

9.1.3 แบบอย่างทางสถาปัตยกรรม

ภาพบ้านเรือนไทดำในแดนพ่ายของเวียดนามที่พบเห็นโดยทั่วไป สะกดให้คนต่างถิ่นอย่างพวกเราตะลึงพรึงเพริดไปชั่วขณะ ความรู้สึกคล้าย กับการได้ดูรูปถ่ายสมัยเก่าผุดขึ้นในมโนคติ รวบรวมว่ากาลเวลาของที่นี่ยัง เดินทางมาไม่ถึงปัจจุบัน สภาพโดยรวมยังดำรงความเป็นบ้านเล็กท่ามกลาง ธรรมชาติอันไพศาล เรือนทั้งนั้นยังดำรงความเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ล้วน ปรุงขึ้นจากวัสดุธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ร่องรอยของผลผลิตอันเป็นนวัตกรรม ใหม่ๆ แทบไม่มีเจือปนแต่อย่างใดก็ตาม เรือนไทดำมิได้ตรึงตนหยุดนิ่งดังซาก โบราณสถาน มีการปรับเปลี่ยนไปคล้อยตามการเปลี่ยนแปลงแห่งปัจจัย แวดล้อม ทำให้ปรากฏแบบอย่างทางสถาปัตยกรรมแตกต่างกัน 2 ประเภท ตามพัฒนาการคือ

ก. เรือนแบบแผนเดิม

ข. เรือนแบบพัฒนา

เรือนแบบแผนเดิม : เรือนอันเป็นแบบฉบับไทดำดั้งเดิมนี้ แม้จะปรากฏอยู่ในปัจจุบันสมัย แต่ยังคงดำรงลักษณะที่สะท้อนความเป็นเรือนแห่งชนบทกาลไว้อย่างเด่นชัด ได้แก่ ความเป็นเรือนไม้มุงคา ซึ่งสร้างขึ้นจากวัสดุธรรมชาติ ที่หาได้ในท้องถิ่นโดยล้วนประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งคือการมีเตาไฟอยู่ภายในเรือน (รูป 9.6) ซึ่งใช้ทั้งเป็นที่หุงต้มอาหารและเพื่อผิงเอาให้อุ่นไล่ความหนาวเหน็บ เรือนประเภทแรกนี้แบ่งตามรูปทรงของหลังคาได้เป็น 2 แบบประกอบด้วย

1) *แทน ถูว โทม ขั้ 6 เคา* [เรือนตึบโคมสหลังเต่า] หรือเรือนตึบกกลมสันหลังเต่า เรียกสั้นๆ ว่า เรือนตึบกกลม (รูป 9.7)

2) *แทน ถูว ซัด* [เรือนตึบลัด] หรือเรือนตึบลาด (รูป 9.8)

รูป 9.6 เตาไฟภายในเรือนไทดำ

รูป 9.7 เรือนตึบกกลม

รูป 9.8 เรือนตึบลาด

เรือนตึบกกลมสันหลังเต่านั้น ชื่อก็บ่งบอกอยู่ในตัวแล้วว่ามีความเกี่ยวข้องกับเตา ประการหนึ่งเป็นความเกี่ยวพันทางตำนาน ชาวไทดำถือว่าเตาเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณต่อมนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้สอนบทสวดบูชาแก่นให้ จึงทำหลังคาเป็นทรงกระดองเตาเพื่อรำลึกถึงบุญคุณ ซึ่งทำให้เกิดความเกี่ยวพันประการที่สอง คือความเกี่ยวพันเชิงรูปทรง ความเป็นเรือนตึบกกลมอยู่ที่การมีหลังคาลายกับกระดองเตา ในประการที่ด้านสกัดทั้งหัวเรือนและท้ายเรือนมีความโค้งมน จนมาบรรจบและกลืนเป็นผืนเดียวกับกระนาบหลังคาด้านข้าง ขณะที่เรือนตึบลาด แตกต่างออกไปตรงที่หลังคาด้านสกัดทั้งสองไม่โค้งมน หากแต่ลาดลงมาตรงๆ ทั้งผืน ก่อให้เกิดสันหลังคาระหว่างรอยต่อกับกระนาบหลังคาด้านข้าง

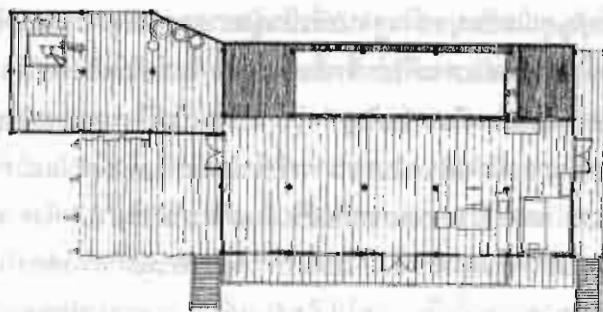
เชื่อกันว่า เรือนตึบกกลมเป็นเรือนไทดำแบบแผนดั้งเดิมโดยแท้ ขณะที่เรือนตึบลาดเป็นรูปแบบที่หยิบยืมมาจากเรือนไทขาว แต่ก็กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของชนชาวไทดำได้อย่างไม่เคอะเขิน ซึ่งความจริงแล้วชนทั้งสองหมู่นี้ก็มี

วัฒนธรรมร่วมที่ใกล้เคียงกันอยู่แล้ว การปรับจากเรือนตูปกลมมาใช้รูปแบบเรือนตูปลาด นอกจากจะทำหลังคาได้ง่ายขึ้น ด้วยไม่ต้องทำด้านสกัดโค้งแล้ว อย่างอื่นก็ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ชาวไทดำจึงหันมาทำเรือนตูปลาดกันอย่างแพร่หลาย

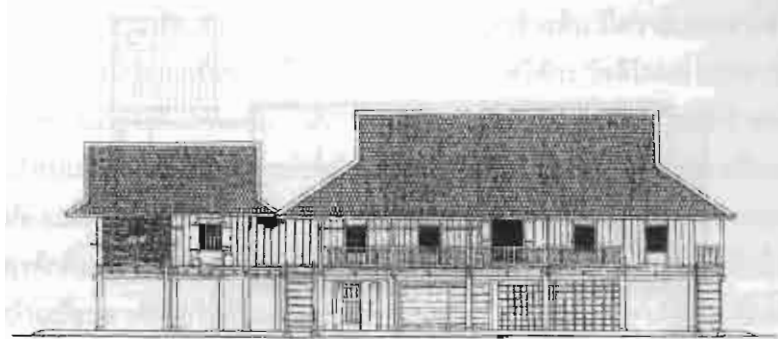
เรือนแบบพัฒนา : แม้ว่าพัฒนาการเรือนไทดำในเวียดนามดำเนินไปอย่างช้าๆ แต่การเปลี่ยนแปลงแบบแผนด้านรูปลักษณะเรือนก็ปรากฏให้เห็นได้ชัด โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากผลของปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ วัสดุก่อสร้างอย่างใหม่และการย้ายเตาไฟออกจากส่วนกลางเรือน

วัสดุก่อสร้างอย่างใหม่อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อรูปลักษณะเรือนไทดำคือกระเบื้องมุงหลังคานั้นเอง กระเบื้องดินเผาอันคงทนทำให้เรือนมุงคาที่เสมือนเป็นของชั่วคราวลดจำนวนน้อยลงทุกที พร้อมๆ กับการหมดไปของเรือนตูปกลม เพราะกระเบื้องดินเผาไม่เอื้อให้มุงหลังคาเป็นวงโค้งได้ เรือนตูปลาดหลังคามุงกระเบื้องจึงทยอยทวีจำนวนเพิ่มขึ้นโดยปริยาย เมื่อประกอบกับการเปลี่ยนบันไดและชานไม้ อันเป็นส่วนที่ถูกแดดเลียและฝนชะอยู่เนืองๆ จนผุพังเป็นวัสดุประเภทคอนกรีตและอิฐก่อฉาบปูน เรือนไทดำที่เคยมีภาพลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมชั่วคราวพลันเปลี่ยนเป็นสถาปัตยกรรมที่ดูมั่นคงถาวรขึ้นทันที

อีกประการหนึ่งที่ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญด้านพัฒนาการของเรือนไทดำ คือการย้ายเตาไฟออกจากส่วนกลางเรือน มาปลูกเป็นเรือนไฟหลังเล็กๆ ทางด้านชาน (รูป 9.9) เป็นการแยกส่วนหุงหาอาหารอันมีควันคลุ้งออกจากส่วนอยู่อาศัยหลับนอน ถือเป็นพัฒนาการด้านสุขอนามัยในการอยู่อาศัยที่ก้าวข้ามจากความเป็นชนบทพหุกาลขึ้นมา พร้อมกันนี้แบบแผนเรือนไทดำก็ถูกปรับเปลี่ยนจากการเป็นเรือนเดี่ยว กลายเป็นเรือนประกอบ โดยมีเรือนใหญ่สำหรับอยู่อาศัยเป็นเรือนประธาน และมีเรือนไฟหลังน้อยเป็นที่ทำครัวประกอบอยู่ทางด้านชาน วางหันหลังคาทอดไปในแนวเดียวกัน แต่ที่วางขวางแนวกับหลังคาเรือนประธานก็มีเช่นกัน

รูป 9.9 ก ผังพื้น

รูป 9.9 ข รูปด้าน

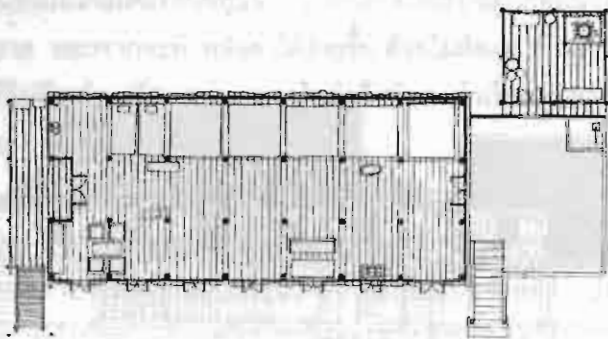
รูป 9.9 ค ทศนิยมภาพ

รูป 9.9 เรือนคูปลาด หลังคามุงกระเบื้อง ที่พัฒนาแยกเรือนไฟมาอยู่ทางด้านขวา
ที่บ้านแจกัน

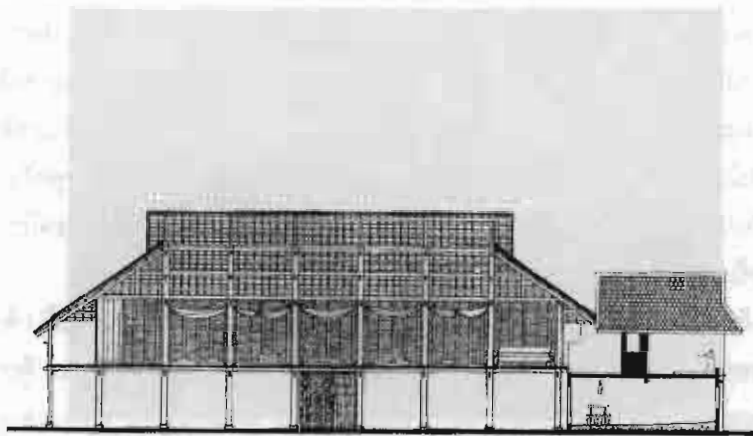
9.2 เรือนแห่งชีวิต

9.2.1 การเติบโตของเรือน

เรือนไทดำที่ตั้งสงบเหนือทุ่งราบหุบเขาแห่งสิบสองจุไทล้วนมีลักษณะคล้ายกันไปเสียทั้งหมด บ่งบอกถึงความเป็นชนหมู่เดียวกันอย่างหนักแน่น เรือนทั้งนั้นต่างกว้าง 3 ห้องเสาเหมือนกัน ความใหญ่เล็กของเรือนซึ่งสะท้อนจำนวนสมาชิกมากน้อยในครัวเรือน จึงมิได้อยู่ที่ความกว้างของเรือนหากแต่อยู่ที่ความยาว ทั้งนี้เรือนที่พบเห็นเป็นสามัญในละแวกเมืองจินลาและเดียนเบียนทุกวันนี้ ส่วนใหญ่เป็นเรือนขนาดยาว 5 ห้องเสา ที่เป็นเรือนเล็กขนาด 3 ห้องเสาพอมิบ้าง ส่วนที่ขยายยาวออกไปเป็นเรือนขนาด 7 ห้องเสา เช่นเรือนของ เลื่อง วิน นู๊ด (Luòng Văn Nutt) บ้านโรมลา ตำบลแพงเซื่อง อำเภอเดียนเบียน จังหวัดเดียนเบียน (รูป 9.10) นั้นมิให้เห็นบางตา

รูป 9.10 ก ผังพื้น

รูป 9.10 ข รูปตัดตามขวาง

รูป 9.10 ค รูปด้าน

รูป 9.10 เรือนขนาดยาว 7 ห้องเสาคู่ที่บ้านโหมลา

ภาพที่ปรากฏในปัจจุบันตามที่กล่าวมาข้างต้น มีความแตกต่างจากอดีตอย่างมีนัยยะสำคัญ เมื่อสืบกว่าปีที่ผ่านมา ศรัศกร วลลิโถม (2534 : 29) บรรยายเกี่ยวกับเรือนยาวของชาวไทดำละแวกเดียวกันนี้ไว้ว่า "แต่ที่ข้าพเจ้าได้พบเห็นบนเส้นทางที่ผ่านไปเป็นส่วนมากนั้น อย่างมากก็พบเพียงเรือน 9 ห้องและ 7 ห้อง" หากย้อนไปเมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว คำบรรยายที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) เขียนไว้ทำให้เห็นภาพชัดว่า "พวกผู้ไทดำนี้ ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ในดินแดนแขวงสิบสองจุไทย ทำโรงเป็นที่อาศัยเช่นเดียวกับลาวตามธรรมดา แต่แปลกกันอยู่ที่เฉลี่ยทางด้านสกัดนั้น ทำเป็นวงโค้งกลมเหมือนกระโถมโรงหีบ ใหญ่ยาวถึง 9 ห้อง 11 ห้องก็มี เรือนหลังหนึ่งก็อยู่ด้วยกันได้หลายครัว ลูกเขย ลูกสะใภ้ และพวกญาติพี่น้องมักรวบรวมอยู่เรือนหลังเดียวกัน" (ม. ศรีบุษรา 2522 : 23)

เมื่อนำภาพต่างช่วงเวลามาเรียงต่อกัน แนวโน้มก็ปรากฏชัดว่า ความยาวของเรือนมีขนาดน้อยลงโดยลำดับ สะท้อนขนาดของครัวเรือนที่เล็กลงตามสภาพสังคมในระยะหลังๆ อนึ่ง จากการสำรวจของนักวิชาการไทดำในเวียดนามเมื่อเกือบ 30 ปีที่ผ่านมา พบเรือนยาวของชาวไทดำแห่งบ้านเดือด ตำบลหงอกเจียน อำเภอเมือง จังหวัดเซินลา (bản Đuốt xã Ngọc Chiến huyện Mường La - Sơn La) มีความยาวถึง 60 เมตร โอบอุ้มสมาชิกไว้รวมถึง 60 ชีวิตทีเดียว (Cầm Trọng 1967 : 271)

เรือนเมื่อแรกปลูกล้วนเป็นเรือน 3 ห้องเสา หรืออย่างมากก็ไม่เกิน 5 ห้องเสา ความเป็นเรือนยาวเกิดจากการเพิ่มห้องเสาทงด้านชาน เพื่อขยายพื้นที่ส่วนกลางเรือนให้ยาวออกไป สำหรับรองรับการเพิ่มสมาชิกจากการแต่งงานและรับสะใภ้เข้ามาอยู่ภายในเรือน กลายเป็นเรือน 7 ห้อง 9 ห้อง และยาวออกไปตามลำดับ โดยมีด้านเฉลี่ยซึ่งเปรียบเสมือนหัวเรือนคงที่อยู่เช่นเดิม

เรือนยาวนั้นมีหลังคาโค้งมนคลุมเฉพาะทางด้านเฉลี่ยหรือหัวเรือนเท่านั้น ส่วนด้านชานอันเป็นท้ายเรือนไม่มี เรื่องนี้มีที่มาจากนิทานเล่ากันมาว่า มีผัวเมียคู่หนึ่ง แรกทีเดียวไม่มีลูกชายไว้เชยชม ครั้นต่อมาได้ลูกชายก็รักมาก วันหนึ่งขณะที่ผัวออกไปข้างนอก ฝ่ายเมียเล่นอยู่กับลูกบนเรือน นางโยนลูกขึ้นไปกระแทกโครงหลังคาจนถึงแก่ความตายแต่นั้นมาผู้คนเลยพากันปลูกเรือนยาวโดยไม่มียหลังคาโค้งคลุมทางด้านชาน (Cầm Trọng 1967 : 272) ทั้งนี้ การไม่มีหลังคาโค้งคลุมทางด้านชานนั้น เท่ากับเป็นการเปิดทางให้การต่อเติมเรือนยาวออกไปในวันข้างหน้าทำได้โดยสะดวก

ความเป็นเรือนยาวจึงหมายถึงการลงหลักปักฐานมานานปีมีการต่อเรือนออกไปหลายครั้งจนยาวขึ้นเป็นลำดับ เรือนไทดำจึงมิใช่สถาปัตยกรรมเบ็ดเสร็จตั้งแต่แรกสร้าง มีการขยายตัวเติบโตไปพร้อมๆ กับการเติบโตของครอบครัว ในทางตรงกันข้าม เจ้าของเรือนบางหลังเล่าให้ฟังว่าในอดีตเรือนที่เขายู่อาศัยก็เป็นเรือนยาว ภายหลังเมื่อสมาชิกขยับขยายย้ายออกไปอยู่ที่อื่น

จนเหลืออยู่จำนวนไม่มาก เพื่อลดการแบกภาระดูแลเรือนขนาดใหญ่ เขาได้รื้อเรือนบางส่วนออกเปลี่ยนสภาพจากเรือนยาวเป็นเรือนธรรมดา พอเหมาะสมพอดีกับจำนวนสมาชิกของครัวเรือนในปัจจุบัน

ทุกวันนี้เรือนไทดำเป็นเรือนขนาดธรรมดา ที่มีความยาว 5 ห้องเสา สำหรับการอยู่อาศัยของครอบครัวขนาดไม่ใหญ่นักเป็นส่วนใหญ่ และการมีเรือนไฟเพิ่มขึ้นทางด้านชานนั้นเป็นนัยแสดงว่าเจ้าของไม่คิดจะต่อเติมเรือนให้ยาวออกไปแต่ประการใด สะท้อนสภาพสังคม ที่คลายความนิยมการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวขนาดใหญ่เช่นในอดีตที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี

9.2.2 มิติในเรือน

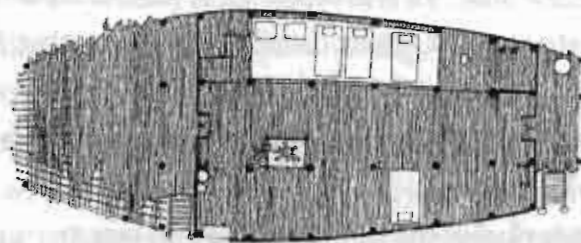
มิติทางตั้ง : ความเป็นเรือนเสาสูงของเรือนไทดำ ทำให้พื้นที่ทางตั้งถูกแบ่งออกเป็น 3 ระดับอย่างชัดเจน นับจากเบื้องล่างขึ้นไป ประกอบด้วย ก. ได้ทุน ข. บนเรือน และ ค. ได้หลังคา (รูป 9.11 ข และ 9.11 ค) ได้ทุนนั้นมีพื้นเป็นดินเช่นเดียวกับลานบ้านและบริเวณโดยรอบ ส่วนบนเรือนปูด้วยฟากหรือไม้กระดาน ขณะที่ได้หลังคาซึ่งเพิงอยู่ด้านบนสุดเป็นห้วงพื้นที่ที่มีโครงหลังคาเป็นกรอบอย่างหลวมๆ พื้นที่ทั้งสามระดับสัมพันธ์โดยตรงกับการแบ่งหน้าที่ให้สอยอย่างเห็นได้ชัด

พื้นที่ได้ทุนเรือนซึ่งคงสภาพเป็นพื้นดินอยู่ดั้งเดิม ถูกจัดไว้เป็นพื้นที่สำหรับสัตว์ที่ไทดำทุกครัวเรือนนิยมเลี้ยงไว้ มีหมู เป็ด ไก่ เป็นหลัก หมูมักผูกไว้กับเสาเรือนหรือไม้กั้นคอกให้อยู่ สำหรับเป็ดไก่เลี้ยงในกรงโดยใช้ไม้ตีเป็นฝาโปร่งๆ นอกเหนือจากนี้ ก็ใช้เป็นที่เก็บข้าวของต่างๆ โดยเฉพาะเครื่องมือเกษตรกรรม ในบางครัวเรือนกันพื้นที่ส่วนนี้ไว้ตั้งเล้าข้าวด้วย อย่างไรก็ตามพื้นที่ได้ทุนนี้มีพื้นที่ให้สอยประจำของผู้คนแต่อย่างใด

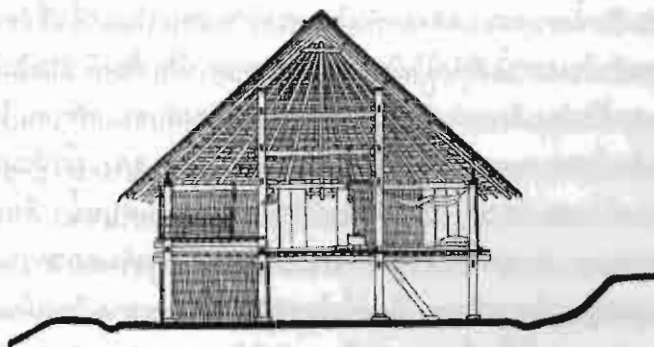
ส่วนให้สอยหลักของคนคือพื้นที่บนเรือน ที่สอยอยู่เหนือระดับดินขึ้นไปราวๆ หัวคน ชาวไทดำจึงมีคำพูดติดปากเชิงแซกที่ไปเยียนถึงที่อยู่อาศัยว่า “ขึ้นเฮือน” เสมอ ชีวิตในรอบวันเขานั่ง นอน หุงหาอาหาร ล้อมวงกินอาหาร รับแขก ปั่นด้าย ทอผ้า ฯลฯ ล้วนสาละวอนอยู่บนเรือนโดยตลอด พิธีกรรมในรอบปีหรือการจัดงานประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการเกิด การแต่งงาน การตาย หรืออื่นใด ซึ่งมีผู้คนจำนวนมากมาร่วมงาน มีพื้นที่บนเรือนเป็นส่วนรองรับทั้งสิ้น สอดคล้องต้องกันกับการปูพื้นด้วยไม้ โดยมีโครงสร้างอันแข็งแรงรองรับอยู่เบื้องล่าง

สำหรับพื้นที่ได้หลังคาซึ่งอยู่เหนือส่วนอื่นๆ นั้น มีนัยยะของการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มากกว่า เช่นใช้เป็นที่เสียบ ใต้ และ หอ อันเป็นสัญลักษณ์ประจำตัวของไทดำแต่ละคน เสาที่ตั้งอยู่บนชื่อเหนือเสาด้านนั้นเล่าก็ถูกกำหนดให้เป็นทางลงของผีเรือน ขณะที่บางเรือนยกเอาห้องผีขึ้นไว้ในส่วนของพื้นที่ได้หลังคานี้เลยก็มี พื้นที่ส่วนนี้ยังเอื้อประโยชน์ให้เป็นที่เก็บของได้เป็นอย่างดีอีกด้วย แต่ก็ยังเป็นของสำหรับใช้บนเรือน เช่น เสื้อลำแพน ภาชนะจักสาน เป็นต้น

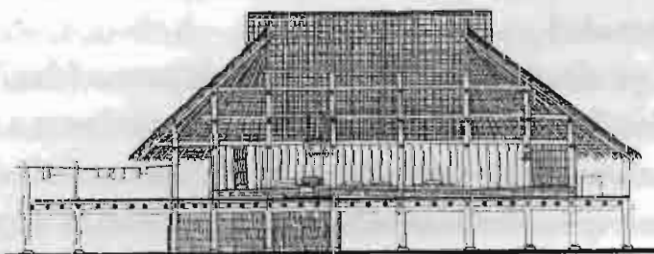
มิติทางราบ : เมื่อพิจารณาพื้นที่บนเรือนอันเป็นส่วนอยู่อาศัยหลักของบรรดาสมาชิกทั้งหมดในครัวเรือนพื้นที่ตามแนวยาวของเรือนถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ เจลียง หรือหัวเรือน ถัดมาเป็น กลางเรือน และท้ายเรือนมีชาน เล่นยื่นออกไป (รูป 9.11ก) ในเชิงกายภาพนั้นลักษณะปิด-เปิดของพื้นที่มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ เจลียงอันเป็นพื้นที่พักผ่อนมีลักษณะเปิดแต่อยู่ใต้ร่มเงาของชายคา ชานสำหรับซักล้าง ตากผ้าเป็นพื้นที่เปิดรับแดดจ้าอยู่นอกชายคา ขณะที่กลางเรือนอันเป็นพื้นที่อยู่อาศัยหลักบนอนมีลักษณะปิดรอบด้าน ส่วนการลำดับศักดิ์ในเชิงนามธรรมความเป็นหัวเรือนถือเป็นส่วนสำคัญและไล่ลำดับลดความสำคัญลงไปตามความยาวของเรือน จนถึงชานท้ายเรือนซึ่งนับเป็นส่วนที่มีความสำคัญน้อยที่สุด

รูป 9.11 ก ผังพื้น

รูป 9.11 ข รูปตัดตามขวาง

รูป 9.11 ค รูปตัดตามยาว

รูป 9.11 ผังพื้นและรูปตัดเรือนไทดำ ตามแบบแผนดั้งเดิม (เรือนตูปกลม) ที่บ้านดาเก็น

เมื่อจำกัดกรอบพิจารณาเฉพาะพื้นที่ส่วนกลางเรือน ส่วนนี้เป็นห้องขนาดใหญ่ที่มีลักษณะปิด ด้วยมีหลังคาคลุมอยู่ด้านบน และด้านข้างมีฝาล้อมไว้รอบด้าน ฝาด้านสกัดทั้งทางเจดียง (หัวเรือน) และชาน (ท้ายเรือน) เจาะประตูเข้า-ออก ในตำแหน่งที่ตรงกัน ส่วนฝาด้านข้างนั้น ทางปากหลังเรือนปิดทึบเสียดแทบทั้งเส้น มีการเจาะช่องเปิดน้อยมาก ขณะที่ปากหน้าเรือนเจาะหน้าต่างเป็นระยะตลอดความยาว จึงมีหน้าต่างอยู่หลายบาน ลักษณะที่สะท้อนออกมาทางสถาปัตยกรรมเช่นนี้ ย่อมไม่มีความหมายใดๆ หากไม่ย้อนกลับไปพิจารณาหาคติชนและการใช้สอยของเขาภายในพื้นที่นั้น

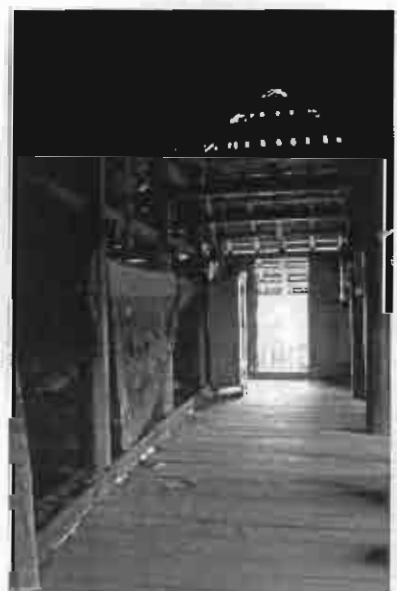
ภายในห้องของพื้นที่ส่วนกลางเรือนทรงสภาพเป็นโถงโล่ง มีเสากระจายอยู่อย่างเป็นระบบอยู่โดยทั่ว ด้วยความกว้างคงที่อยู่ที่ 3 ห้องเสา ส่วนความยาวต่างกันไปตามความสั้นยาวของเรือน อาจมีจำนวนห้องเสาเป็น 3 5 7 หรือมากกว่าก็ตามแต่ ขนาดของห้องเสาค่อนข้างแคบและไม่แตกต่างกันนักระหว่างด้านขวางและด้านยาว โดยทั่วไปแล้วมีระยะแปรเปลี่ยนอยู่ระหว่าง 2.10 - 2.50 เมตร ทำให้พื้นที่ส่วนกลางเรือนทั้งหมดถูกกำกับด้วยแนวเสา โดยแบ่งย่อยออกเป็น 3 ส่วนตามจำนวนห้องเสาทางขวางของเรือน (รูป 9.12)

ส่วนของพื้นที่ช่วงกว้างหนึ่งห้องเสาตรงกลางตลอดความยาวของเรือน ซึ่งอยู่ในตำแหน่งตรงกับประตูเรือนทั้งด้านเจดียงและชาน ถูกใช้เป็นทางสัญจรภายในไปโดยปริยาย สำหรับพื้นที่อีกห้องเสาหนึ่งทางปากหลังคือที่นอนของสมาชิกทั้งหมดตลอดตั้งแต่หัวเรือนจรดท้ายเรือน เว้นแต่พื้นที่ห้องเสาแรกทางด้านหัวเรือนเท่านั้นที่จัดไว้เป็นห้อง *๓๖6* (ห้อง) หรือ ห้องผี อันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นห้องเดี่ยวเท่านั้นที่มีการกันฝาเป็นห้องหับอย่างชัดเจน ไทดำมีความเชื่อในเรื่องการนอนว่าต้องให้ *๓ ร ม น อ น ค น ร ม น นั* [หัวมุนดิน ตีนมุนน้ำ] (คำจอง 2538 : 195) หรือ หัวมุนดิน ตีนมุนน้ำ คือนอนหันหัวไปทางภูเขา เอาปลายเท้าชี้ไปทางแม่น้ำ หากสร้างจินตภาพว่าเรือนไทดำนั้นปลูกอยู่บนที่ลาดเชิงเขา มีแม่น้ำไหลขนานอยู่เบื้องล่าง ก็จะได้เห็นภาพได้ชัดเจน ด้วยเหตุนี้พื้นที่ส่วนนอนจึงถูกจัดให้อยู่ทางปากหลังของเรือน อันเป็นด้านประชิดภูเขา และฝาเรือนทางปากนี้ก็ได้รับการปรุงให้ตอบรับกับการนอนยามกลางคืน คือปิดทึบเป็นส่วนใหญ่ แสดงการปกป้องนงภัยจากภายนอกอย่างเต็มที่

คู่มือเมียแต่ละคู่ ซึ่งเป็นครอบครัวย่อยภายในครอบครัวใหญ่ที่อยู่ร่วมครัวเรือนเดียวกัน ต่างครอบครอง คูหาสำหรับหลับนอนกว้างยาว 1 ห้องเสาเท่ากันทั้งหมด การแสดงลำดับความสำคัญทางสังคมในครอบครัว จึงมิใช่อยู่ที่การครอบครองพื้นที่ขนาดใหญ่หรือเล็กกว่ากัน หากแต่แสดงออกจากการอยู่ในตำแหน่งห้องเสาที่ใกล้หรือไกลออกไปจากห้องผีมากกว่ากัน โดยคูหาของพ่อ-แม่ อยู่ติดกับห้องผี คูหาของคู่มือเมียลูกชายอยู่ถัดไป เรียงตามลำดับอาวุโส ส่วนนอนนี้ยังบอกความเป็นพื้นที่ส่วนตัวด้วยการยกระดับสูงขึ้นมาจากพื้นที่ส่วนอื่นเล็กน้อยและใช้ม่านกันไว้มิดชิด (รูป 9.13)

รูป 9.12 ภายในห้องของพื้นที่ส่วนกลางเรือน

รูป 9.13 ส่วนนอนภายในเรือนไทดำใช้ม่านกันที่นอนแต่ละคูหาไว้

พื้นที่ที่เหลืออีกห้องเสานึงทางปากด้านหน้าของส่วนกลางเรือน เป็นที่วางกระเบเตาไฟ มีทั้งเตาไฟเพื่อเผื่ออุ่นไล่ความหนาวเหน็บและเตาไฟสำหรับหุงหาอาหาร ในเรือนขนาดธรรมดาอาจมีกระเบเตาไฟเพียง 1-2 แห่ง หากเป็นเรือนยาวจำนวนกระเบเตาไฟก็เพิ่มขึ้นสัมพันธ์กับความมากของผู้คน คล้อยตามความยาวของเรือน พื้นที่ส่วนนี้เป็นพื้นที่สำหรับชีวิตบนเรือนยามกลางวัน หันประจันกับทุ่งราบและลำน้ำเบื้องล่าง ความเป็นพื้นที่ค่อนข้างเปิดของส่วนนี้ตอบรับกับฝาเรือนที่มีหน้าต่างหลายบานเป็นอย่างดี

9.2.3 เรือนแห่งผี

เช่นเดียวกับที่คนไทยเรามีห้องพระอยู่ในเรือนแสดงความเป็นพุทธศาสนิกชน คนไทดำก็มีห้องผีอยู่ในเรือน แสดงตนว่าเป็นผู้นับถือผีเป็นเสมือนศาสนาประจำใจ การมีห้องผีในเรือนไทดำ มีทิศทางเลือกที่จะมีหรือไม่มีก็ได้ หากแต่เป็นสิ่งที่จักขาดเสียมิได้ เหตุนี้จึงมีห้องผี (รูป 9.14) อยู่คู่เรือนทุกหลังไม่มีเว้น และมีข้อกำหนดเกี่ยวกับการวางตำแหน่งห้องผีภายในเรือนไว้ตายตัวเป็นที่รู้กันทั่วไป คือบริเวณคูหาของห้องเสารากด้านหัวเรือน

ความสำคัญของห้องผี สะท้อนออกมาจากการครองพื้นที่คูหาแรกด้านหัวเรือน แม้แต่คูหาสำหรับพ่อแม่ซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวก็อยู่ลำดับที่สอง ห้องผีเป็นที่สถิตของผีเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเรือนที่สงวนไว้สำหรับสมาชิกภายในครัวเรือนเท่านั้น คนต่างตระกูลจักกล้ากราบมิได้โดยเด็ดขาด

ผีที่สถิตอยู่ในห้องผีบนเรือนของไทดำคือผีปู่ย่า หมายถึงผีผู้พิทักษ์ตนนั่นเอง ซึ่งมีฐานะเป็นผีด้า อันหมายถึงผีบรรพบุรุษผู้ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของกลุ่มคนที่รวมกันเป็นครอบครัวหลายชั่วอายุคน บรรดาบรรพบุรุษที่สิ้นอายุขัยไปแล้ว วิญญาณจะกลับมาสสถิตอยู่ที่เรือนคอยปกป้องผองภัยให้มวลสมาชิกทั้งหลายภายในครัวเรือน ในทางปฏิบัติแล้วสมาชิกทุกคนจักต้องเคารพยำเกรงต่อผีเรือน ด้วยการปฏิบัติตนอยู่ในครรลองที่ถูกที่ควร ส่วนในทางพิธีกรรมนั้น ต้องจัดการเช่นสรวงตามวาระมิให้ขาดตกบกพร่อง ผีบรรพบุรุษจึงจะบันดาลสิ่งดี ๆ มาให้

ภายในห้องผีมี *ເຂົ້າ ທອດ* [เสาร่อง] หรือเสาดี้ เป็นหัวใจของห้อง เพราะเป็นเสาที่ผีบรรพบุรุษสถิตอยู่นั่นเอง เสาี้กำหนดเอาจากเสาริมนอกด้านหัวเรือนต้นแรกที่รับชื่อ แม้ว่าระดับพื้นเรือนที่คนอยู่จะเป็นระดับเดียวกับห้องผี แต่มีความต่างกันที่คนนั้นต้องขึ้นจากข้างล่างทางบันได ส่วนผีลงมาจากข้างบนทางเสาดี้ เสาี้จึงสัมพันธ์กับการเป็นเสารับชื่อ ซึ่งมีตั้งอันเป็นทางลงของผีตั้งอยู่บนชื่ออีกทีหนึ่ง โดยทั่วไปแล้วมักเป็นเสาต้นที่สองนับจากหัวเรือน (เสาต้นแรกไม่มีชื่อและตั้งเพราะรับส่วนลาดต่ำของหลังคา) เสาี้เป็นเสาสำคัญของเรือนในฐานะเสาศักดิ์สิทธิ์ และเป็นคนละต้นกับเสาเอกหรือเสาแรกที่ไทดำเรียกว่า *ເຂົ້າ ແພດ* [เสาเอก] อันเป็นเสาต้นแรกที่ยกขึ้นเป็นสัญลักษณ์การเริ่มลงมือสร้างเรือน กล่าวได้ว่า เสาี้คือสัญลักษณ์แสดง

รูป 9.14 ห้องผีภายในเรือนไทดำ

เป็นชนในสังคมที่นับถือผีของไทดำ ทำนองเดียวกับการวัดความเป็นพุทธศาสนิกชนของคนไทยได้จากการมีหิ้งพระหรือโต๊ะหมู่บูชาประดิษฐานอยู่บนเรือน

ที่ฝ้าด้านหนึ่งของห้องผีมีการเจาะรูเล็กๆ ไว้เป็นช่องสำหรับส่งอาหารให้แก่ผีในการพิธีเซ่นสรวงประจำปี บางเรือนเปลี่ยนมาเจาะรูนี้ไว้ที่พื้นห้องก็มี นอกเหนือจากลักษณะเชิงกายภาพตามที่กล่าวมาแล้ว ความเป็นห้องผีจะสมบูรณ์ได้ก็ต้องประกอบด้วย **๖6 น้ เหว ๑๖** [บั้งน้ำ เต้า โดง] บั้งน้ำ - กระบอกน้ำ เต้า - น้ำเต้า โดง - โคตรเหง้า สำหรับโคตรเหง้า คือบรรพบุรุษตั้งแต่ต้นตระกูลเป็นลำดับมา แม้ร่างจะลาโลกนี้ไปแล้วแต่ชื่อจะได้รับการบันทึกไว้ในสมุดผีเรือนทั้งหมด สมุดผีเรือนนี้แขวนหรือเหน็บอยู่คู่เสาผีเสมอ

วาระการเซ่นสรวงประจำปีเรียกว่า **๗๑ ๑๖** [ปาดโดง] ต้องกระทำทุก 10 วัน โดยมีข้าวและเหล้าเป็นพื้น พร้อมทั้งการเปลี่ยนน้ำในกระบอกใหม่ ในรอบปีต้องทำพิธี **๕๙ เชน** [เสนเฮือน] หรือเซ่นเรือนครั้งหนึ่ง พิธีกรรมนี้ถือเป็นเรื่องใหญ่ของครอบครัว ต้องมีการจัดหาเครื่องเซ่นพลีไว้อย่างพร้อมมูล จึงผูกพันกับการใช้เงินจำนวนมากอย่างแยกไม่ออก ดังนั้นหากปีใดเจ้าของเรือนขาดความพร้อมก็อาจขอเลื่อนการเซ่นเรือนไปก่อนได้ โดยเข้าไปบอกกล่าวและร้องขอกับผีบรรพบุรุษให้รับรู้ ผีก็จะผ่อนปรนโอนอ่อนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของครอบครัวแต่โดยดี

แม้ว่าในทางกรณัณระบบชนชั้นในสังคมไทดำจะถูกยกเลิกไปจนหมดสิ้นแล้วก็ตาม แต่ในเบื้องต้น ร่องรอยของความเป็นเจ้าและสามัญชนยังคงดำรงอยู่ต่อมา เป็นที่รู้แก่ใจในหมู่ชนพวกเดียวกัน หนึ่งในหลายๆอย่างแสดงผ่านห้องผีนี้เอง ห้องผีในเรือนชนชั้นผู้ท้าวเรียกว่า **๓๐๖ น๑๖** [ห้องจงก่า] ความแตกต่างอยู่ที่การมี จงก่า เป็นก้อนหินหรือถาดไม้วางเครื่องเซ่นบูชา และไม่จำเป็นต้องเจาะรูไว้ที่ข้างฝา การส่งอาหารให้ผีในพิธีเซ่นเรือนใช้วิธีโยนออกทางหน้าต่างได้ เพราะผีผู้ท้าวรู้จักที่จะแบ่งปันอาหารกันได้เอง โดยไม่ต้องแก่งแย่งกัน (คำจง 2547) ส่วนการเซ่นสรวงประจำปีนั้นต้องกระทำทุกๆ 5 วัน เป็นนัยบ่งบอกความสูงชันทางสังคมโดยอ้อมที่ยังคงถือปฏิบัติกันอยู่แม้จนทุกวันนี้

ทุกครั้งที่มีเหตุการณ์ต่างจากวิถีปกติเกิดขึ้นบนเรือน ไม่ว่าจะเป็นการจัดงานประเพณี พิธีกรรม หรืออื่นใดก็ตาม จำต้องจัดเครื่องเซ่นไปบูชาผีบรรพบุรุษในห้องผีพร้อมบอกกล่าวให้รับรู้เสมอทุกครั้ง แม้เพียงมีแขกแปลกหน้าอย่างพวกเขาไปเยือน เจ้าของเรือนก็ต้องจัดรูปเข้าไปบอกกล่าวถึงการมาของคนต่างตระกูลจากต่างถิ่น เขาถือเป็นเรื่องที่ละเลยมิได้โดยเด็ดขาด หากแนวปฏิบัติเช่นนี้มีข้อขาดตกบกพร่อง ก็เป็นที่วันเกรงว่าจะเกิดเภทภัยนานาได้ ผีบรรพบุรุษซึ่งสถิตเป็นผีเรือนจึงเปรียบเสมือนนุตาคอยเฝ้าดูสมาชิกทั้งผองให้ปฏิบัติตนตามครรลองของไทดำโดยไม่นอกกลุ่ม outgoing

คราใดก็ตามที่มีการประกอบพิธีกรรม ห้องผีซึ่งโดยตำแหน่งแล้วเป็นพื้นที่สงบทางมุมด้านหัวเรือน จะกลายเป็นศูนย์กลางทางพิธีกรรมขึ้นทันที

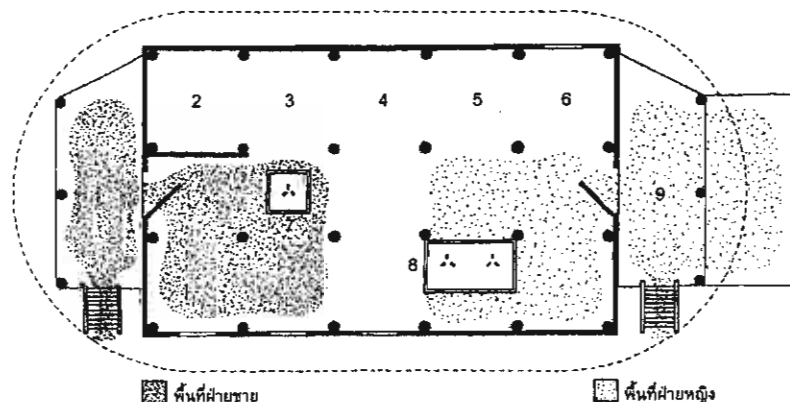
การเซ่นพริด้วยข้าวปลาอาหารอย่างดี ความไทดำที่ท่องดังจากปากของหมอผู้ทำพิธี ผู้คนมากมายที่ห้อมล้อมอยู่โดยรอบ ทั้งหมดนี้ ทำให้ห้องมีชีวิตชีวา และเปล่งความสำคัญออกมาอย่างเป็นรูปธรรม

9.2.4 พื้นที่แห่งเพศ

ไทดำมีคำโบราณวลีหนึ่งว่า *๗๖ โหว โหว อุว โหว ๖* [ญิงตอยฮาย จายตอยด้า] หมายความว่า หญิงตามฮาย ชายตามด้า คือข้างฝ่ายหญิงเข้าร่วมอยู่ในกลุ่ม ฮาย ส่วนฝ่ายชายเข้าร่วมอยู่ในกลุ่ม ด้า นี่คือร่องรอยของชุมชนบุพกาลที่ยังหลงเหลือติดมาในสังคมไทดำที่มีการแบ่งกลุ่มทางสังคมโดยใช้เพศเป็นสิ่งที่กำหนด ต่อมาภายหลังสังคมไทดำได้พัฒนาเป็นการแบ่งกลุ่มตามการสืบสายโลหิต เข้าลักษณะสังคมด้า เรียกกลุ่มข้างฝ่ายชายว่า ด้าบุ ส่วนกลุ่มข้างฝ่ายหญิงเรียกว่า ด้านาย (ภักทิยา ยิมเรวัต 2544 : 61-63)

สังคมไทดำถือการนับญาติข้างฝ่ายพ่อเป็นสำคัญ ลำดับการสืบเชื้อสายในเทือกเถาเหล่ากอเดียวกันยึดฝ่ายชายเป็นหลัก คือจากบรรพบุรุษต้นตระกูลสู่ลูกชายของบรรพบุรุษ สู่ลูกชายของลูกชายบรรพบุรุษ สู่ลูกชายของลูกชายของลูกชายบรรพบุรุษ เป็นเช่นนี้เรื่อยไป ไทดำจึงถือธรรมเนียมแต่งงานเอาลูกสะใภ้เข้าเรือน ส่วนลูกสาวเมื่อแต่งงานต้องออกจากเรือนไปอยู่ยังเรือนของฝ่ายชาย

ฐานะทางสังคมภายในครอบครัวของไทดำสะท้อนลงสู่การจัดลำดับคูหาที่ครอบครองภายในเรือนอย่างเป็นรูปธรรม โดยห้องเสาแรกทางด้านหัวเรือนถูกกำหนดให้เป็นห้องผี ซึ่งเปรียบเสมือนคูหาของบรรพบุรุษ ถัดจากห้องผีเป็นคูหาของพ่อแม่ แล้วต่อด้วยคูหาของคู่ผัวเมียลูกชาย หากมีลูกชายหลายคนก็ไล่ลำดับกันไปตามอาวุโส จากนั้นจึงเป็นคูหาของคู่ผัวเมียลูกชายของลูกชาย ต่อไปเช่นนี้ตามลำดับ สำหรับลูกสาวถูกจัดให้อยู่คูหาท้ายๆ เรือน (รูป 9.15) ระยะเวลาที่จะแต่งงานและย้ายออกจากเรือนไป

รูป 9.15 ผังพื้นเรือนหน้าห้อง
เสาแสดงการจัดพื้นที่บนเรือน
(ปรับปรุงจาก Cẩm Trọng, 1978:271)

1 เถียง 2 ห้องผี 3 คูหาพ่อแม่ 4 คูหาผู้ลูกชายคนโต 5 คูหาผู้ลูกชายคนรอง
6 คูหาลูกสาว 7 เคาสำหรับแขกชาย 8 เคาหุงหาอาหาร 9 ฐาน

ด้วยวิธีนี้ การจัดพื้นที่ภายในเรือนของไทดำจึงสัมพันธ์โดยตรงกับ ลักษณะทางสังคมของเขา ความเป็นเรือนยาวอยู่เพื่อการต่อท้ายเรือนออกไป เพื่อเป็นคูหาสำหรับคู่แต่งงานใหม่ในลำดับหลังๆ คูหาใหม่ย่อมอยู่ห่างจากห้อง ฝั่มมากขึ้น สะท้อนลำดับการสืบเชื้อสายที่ห่างออกไปในเวลาเดียวกัน

นอกเหนือจากนี้ร่องรอยของการแบ่งกลุ่มทางเพศระหว่างชายและ หญิงในสังคมระดับครอบครัว ยังปรากฏลงสู่ลักษณะทางกายภาพของเรือน อย่างชัดเจน และนี่เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ยืนยันการให้ความสำคัญกับฝ่ายชายใน สังคมไทดำ ด้วยการกำหนดให้พื้นที่ด้านหัวเรือนเป็นพื้นที่สำหรับฝ่ายชาย ขณะที่ฝ่ายหญิงครองพื้นที่ด้านท้ายเรือน กล่าวคือ เฉลียงเป็นพื้นที่เฉพาะของ ฝ่ายชาย ชานเป็นพื้นที่เฉพาะของฝ่ายหญิง ที่แยกขาดจากกันอยู่คนละด้าน ของเรือน ในการนี้ บ้านไคเรือนที่มี 2 แห่งเสมอ (รูป 9.16) คือบ้านไคด้านเฉลียง กับบ้านไคด้านชาน จึงกลายเป็นทางขึ้นลงที่ระบุเพศผู้ใช้อยู่ในตัว แม้จะไม่มี สัญลักษณ์ใดๆ ระบุไว้ให้เห็นก็ตาม แต่เป็นที่รู้ใจแก่ใจของทุกคนว่า ฝ่ายชาย ต้องใช้บ้านไคทางเฉลียง ขณะที่ฝ่ายหญิงต้องเลี้ยวไปใช้บ้านไคทางชานเท่านั้น

ไม่จำเพาะพื้นที่ภายนอกอย่างเฉลียงและชานเท่านั้นที่แยกการใช้ สอยระหว่างกลุ่มเพศชายและกลุ่มเพศหญิง การแบ่งแยกพื้นที่ตามเพศอย่าง ชัดเจนยังปรากฏต่อเนื่องเข้าไปในส่วนกลางเรือน ซึ่งเป็นพื้นที่ภายในด้วย โดย กระบะเตาไฟสำหรับต้มน้ำและผิงไอร้อนของกลุ่มฝ่ายชายอยู่ค่อนข้างด้าน เฉลียง ขณะที่กระบะเตาไฟสำหรับหุงหาอาหารที่กลุ่มฝ่ายหญิงใช้ประจำนั้น อยู่ค่อนข้างด้านชาน สมาชิกทุกคนภายในครัวเรือนต่างได้รับการปมเพราะ ครรลองการใช้สอยพื้นที่ตามเพศเป็นอย่างดีแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการแยกพื้นที่ เรือนตามกลุ่มเพศอันเคร่งครัดเช่นนี้ คือร่องรอยของความเป็นชุมชนนุพกาลที่ ยังดำรงอยู่ในสังคมไทดำ ทั้งนี้ เรือนของไทดำมักประกอบด้วยสมาชิกชาย หญิงหลายคนอยู่ร่วมกัน ยิ่งเป็นเรือนยาวด้วยแล้วยังมีผู้อยู่อาศัยมากขึ้นเป็น ทวีคูณ มีครอบครัวย่อยหลายครอบครัวอยู่ร่วมกันภายใต้ชายคาเรือนเดียวกัน ทำให้เรือนอันเป็นพื้นที่ส่วนตัวมีความเป็นพื้นที่สาธารณะแฝงอยู่ การแบ่งแยก พื้นที่ใช้สอยอิงตามเพศมิให้ปะปนกันจึงเป็นอุปสรรคในการสร้างความสุขสงบของ การอยู่ร่วมกัน ปิดป้องมิให้เกิดโอกาสอันจักนำไปสู่การผิดผิดผิดเมียมได้ง่าย

ความจริงแล้ว แนวปฏิบัติทำนองเดียวกันนี้ ก็ยังคงปรากฏมีต่อมาแม้ ในสังคมที่พัฒนาจนทันสมัยแล้ว เพียงแต่มิได้ปรากฏในเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัย หากแต่ปรากฏในอาคารทั้งสาธารณะหรือสาธารณะเท่านั้น เช่น การแบ่งแยก ระหว่างห้องพักชายและหญิง การแบ่งแยกห้องน้ำสาธารณะระหว่างชายและ หญิง เป็นต้น โดยมีเหตุผลที่หนุนอยู่เบื้องหลังไม่ต่างกันเลย

รูป 9.16 เรือนไทดำมีบ้านไคทั้งทางด้านเฉลียง และด้านชาน

9.3 อัตลักษณ์เรือนไทดำ

9.3.1 ลักษณะเด่น

เรือนไทดำสืบทอดความเป็นเรือนเสาสูงต่อเนื่องมาถึงทุกวันนี้ นักวิชาการผู้มีโอกาสผ่าเส้นทางทूरกันดารเข้าไปศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับไทดำ เมืองวาดแห่งลุ่มน้ำแด่ (แม่น้ำดำ) เมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมามีให้ฟังว่าสามารถรู้ได้ทันทีว่าได้เดินทางผ่านเข้าสู่ถิ่นของคนไทแล้ว โดยสังเกตจากที่อยู่อาศัยที่เปลี่ยนจากเรือนติดดินของชาวเวียดนามเป็นเรือนใต้ถุนสูง (มนู อุดมเวช 2546) สำหรับคนไทยแล้ว เรือนเสาสูงเป็นสิ่งที่คุ้นเคยกันดีจนเห็นเป็นของธรรมดา แต่ที่ดินแดนพ่ายของเวียดนามนั้นไม่ใช่มีเฉพาะคนไท สิ่งนี้จึงเป็น "อีกลักษณะที่โดดเด่นเป็นอย่างมากสำหรับพวกคนไทยดำและไทยขาว ที่แตกต่างไปจากบรรดาชนเผ่าและชนชาติอื่นๆ ก็คือลักษณะของเรือนที่เป็นเรือนใต้ถุนสูง" (ศรีศักร วัลลิโภดม 2544 : 29)

อาจสงสัยกันว่า ทำไมชาวไทดำในสิบสองจุไทจึงปลูกเรือนอยู่บนเสาสูง ทั้งๆ ที่ตั้งบ้านเกาะตัวอยู่บริเวณเชิงเขาอันปราศจากน้ำท่วมถึง ด้วยต้องสงวนทุ่งราบหุบเขาอันมีจำกัดไว้เป็นผืนนา ต้องไม่ลืมว่า โดยธาตุแท้แล้วคนไทที่กระจายตัวเหมือนพรมผืนใหญ่แผ่คลุมภูมิภาคเอเชียอาคเนย์และเหนือขึ้นไปอยู่ในถิ่นฐานที่มีสภาพสะเทินน้ำสะเทินบกมาแต่เดิม การปลูกเรือนเสาสูงจึงเป็นวัฒนธรรมการปลูกสร้างที่ติดตัวมาแต่อดีต (สุนทร ชุมสาย ณ อยุธยา 2539 : 95) ไม่ว่าจะเคลื่อนย้ายไปอยู่ถิ่นไหนก็ยังสะท้อนวัฒนธรรมการปลูกเรือนเสาสูงเป็นที่อยู่อาศัยสืบไป เช่นเดียวกับชาวจ้วง ชนชาติไทหนี่งผู้ซึ่งปักหลักตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนใต้ของจีน ก็ปลูกเรือนเสาสูงเป็นที่อยู่อาศัย แปรลกแยกจนโดดเด่นจากเรือนติดดินของชาวจีน ผู้มีรากฐานมาจากวัฒนธรรมบกอย่างเห็นได้ชัด

ความเป็นเรือนเสาสูงนั้น เป็นลักษณะเด่นของเรือนชาวไทยขาวและไทดำ ที่แตกต่างจากเรือนของชนหมู่อื่นอีกหลายเหล่าที่อาศัยอยู่ในถิ่นฐานละแวกเดียวกัน แต่ระหว่างเรือนไทขาวกับเรือนไทดำ นักวิชาการทั้งหลายกล่าวพ้องกันในความไม่เหมือนกันว่า เรือนไทขาวมีหลังคาเป็นทรงสี่เหลี่ยม (เรือนตูปลาด) ส่วนเรือนไทดำมีหลังคาเป็นทรงโค้งกลมแบบกระดองเต่า (เรือนตูปกลม) เช่นที่ Joachim Schliesinger (1998 : 63) กล่าวว่า *"The roof of a White Thai house is rectangular, whereas the roof of a Black Thai house has the shape of a tortoise"*

ในอดีตรูปทรงของหลังคาคงเป็นเครื่องหมายแบ่งแยกเรือนของไทดำออกจากเรือนของไทขาวอย่างชัดเจน ภาพถ่ายเรือนไทดำแถบจังหวัดเตียนเบียน และเซินลาที่บันทึกไว้เมื่อ 40 กว่าปีที่ผ่านมา เป็นประจักษ์พยานแสดงให้เห็นว่า เรือนไทดำล้วนเป็นเรือนหลังคาทรงกระดองเต่า ที่เรียกกันว่า เรือนตูปกลมทั้งสิ้น (รูป 9.17) ณ วันนี้เรือนไทดำจำนวนมากปรับมาใช้รูปทรงหลังคาแบบ

สืบทอดอย่างไทขาว ความแตกต่างของรูปทรงหลังคาจึงไม่สามารถใช้เป็นเครื่องบ่งชี้ความแตกต่างทางวัฒนธรรมการปลูกสร้างระหว่างชนหมู่ทั้งสองได้อีกต่อไป แม้ว่าพวกไทขาวจะมีได้หันมาใช้หลังคาทรงกระดองเต่าคลุมเรือนเลยก็ตาม

รูป 9.17 เรือนไทดำบ้านแก่งเย็น อำเภอเดียนเบียน จังหวัดไลเจา เมื่อ พ.ศ.2503 ล้วนเป็นเรือนหลังคาทรงกระดองเต่า (วาดจากภาพถ่ายใน Phan Ngoc khuê, 2003:25)

อย่างไรก็ดีเรือนตลบกลมที่มีหลังคาทรงกระดองเต่าของชาวไทดำที่ยังหลงเหลืออยู่บ้างในละแวกนี้ เป็นประจักษ์พยานยืนยันความเป็นของแท้ดั้งเดิม และความโดดเด่นเป็นอัตลักษณ์ที่ไม่เหมือนใครได้อย่างดีที่สุด

ข้อเปรียบเทียบระหว่างเรือนไทขาวและเรือนไทดำอีกประการหนึ่งที่มักยกขึ้นมาถกเถียงกันเสมอคือจำนวนห้องเสา โดยเรือนไทขาวมีห้องเสาเป็นจำนวนเลขคู่ ขณะที่เรือนไทดำมีห้องเสาเป็นจำนวนเลขคี่ ตามคตินิยมเลขมงคลที่ต่างกันไป ชาวไทขาวนั้นนิยมเลขคู่ "ที่เป็นเช่นนี้เพราะพวกไทขาวมีความสัมพันธ์กับพวกคนจีน เลยรับวัฒนธรรมบางอย่างจากพวกคนจีนทำให้นิยมบ้านเรือนเป็นห้องคู่ไป" (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534 : 29) ความแตกต่างระหว่างชนหมู่ทั้งสองในประการหลังนี้ยังคงปรากฏอยู่ไม่จางหาย เรือนไทดำโดยทั่วไปจึงเป็นเรือน 3 ห้องเสา 5 ห้องเสา หรือไม่กี่ 7 ห้องเสา การถือเลขคี่เป็นเลขมงคลของไทดำยังยืนยันได้จากการนิยมทำบันไดเรือนให้มีจำนวนชั้นเป็นเลขคี่ บันไดเรือนของไทดำ จึงมีจำนวนชั้นแปรผันอยู่ระหว่าง 7 ชั้น 9 ชั้น หรือ 11 ชั้น สัมพันธ์กับความสูงของพื้นเรือนจากระดับดิน

9.3.2 เขากูด : สัญลักษณ์เหนือจั่วเรือน

เหนือจั่วเรือนตูปกลมหรือเรือนหลังคากระดองเต้าของไทดำประดับด้วยไม้ไขว้ เรียกว่า *mei hu* [เขากูด] เสริมส่งให้เรือนของไทยต่างามเด่นเหนือเรือนของชนหมู่ใดในดินแดนพหัพพของเวียดนาม เรือนหลังคากระดองเต้ากับเขากูดเสมือนเป็นของคู่กันโดยแท้ แม้เรือนไทยขาวมีความละม้ายเรือนไทดำหลายประการ แต่ก็ไม่มีเขากูดประดับไว้ รวากับไม้ไขว้ของค้ำประกอบของเรือนตูปลาด ด้วยเหตุนี้ เรือนไทดำจึงอวดโฉมงามสง่าท่ามกลางขุนเขาและราวป่าแห่งสิบสองจุไทที่ไม่มีใครเหมือน

โดยความหมายของคำแล้ว เขากูด ประกอบด้วยคำว่า เขาชึ่งหมายถึงถึงรยางค์คู่อันแข็งแรงและโค้งงอที่ยื่นออกมาจากหัวของสัตว์ ในที่นี้ก็คือเขาควาย เขาของสัตว์เลี้ยงคู่เรือนไทดำที่ช่วยลงแรงไถดินทุกๆ ฤดูกาลทำนา ส่วนคำว่า กูด แปลว่าหมายไว้เป็นสัญลักษณ์ รวมความแล้ว เขากูด คือรูปเขาควายที่ทำไว้เป็นสัญลักษณ์ อนึ่ง คำว่า กูด ยังพ้องกับกับชื่อเพิ่นชนหนึ่ง ซึ่งไทดำนิยมเก็บมาทำกับข้าว ที่คนไทยรู้จักกันในนาม ผักกูด นั่นเอง

การหมายรูปเขาควายไว้เป็นสัญลักษณ์เหนือจั่วเรือนไทดำมีเรื่องเล่าที่ร้อยเรียงขึ้นเป็นตำนานอยู่หลายสำนวน สำนวนหนึ่งมีความสังเขปว่า เมื่อครั้งที่ฟ้ากับดินยังเชื่อมต่อกันได้นั้น ผู้หญิงอยู่เมืองน้ำบนดิน ส่วนผู้ชายอยู่เมืองฟ้าเบื้องบน คืนวันหนึ่ง หญิงนางหนึ่งได้แอบขึ้นไปบนเมืองฟ้า เกิดพบและชอบพอกับชายผู้หนึ่งจนมีสัมพันธ์สวาทกัน ต่อมานางได้ให้กำเนิดลูกชาย แต่ภายหลังเมืองดินกับเมืองฟ้าตัดขาดจากกัน ไม่สามารถไปมาหาสู่กันได้ง่ายดังเดิม เพื่อให้ชายคนรักที่ลงมาจากเมืองฟ้าหานางได้พบ นางจึงทำเขากูดติดไว้ที่จั่วเรือนเป็นเครื่องหมายให้สังเกตเห็นได้ง่าย (คำจอง, 2547)

อีกสำนวนหนึ่งเล่าต่อกันมาว่า ครึ่งที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะระส่ำระสาย โยกย้าย พลัดพราก การอพยพเคลื่อนย้ายเข้าสู่ดินแดนสิบสองจุไทนั้นกระทำกันยามกลางคืน หมู่คนไทดำด้วยกันจึงนัดแนะกันว่า หากพลัดแยกแตกสลายไปตั้งบ้านสร้างเรือนอยู่หนใดก็ให้ทำรูปพระจันทร์เสี้ยวติดไว้ที่จั่วเรือน หากเคลื่อนผ่านไปพบเห็นจะได้รู้ว่าเป็นพวกเดียวกัน (ทวี สว่างปัญญางกูร, 2547) พึงสังเกตว่า รูปโค้งเรียวยาวของพระจันทร์เสี้ยวหงายนั้นละม้ายเหมือนกับรูปเขาควายที่โค้งเป็นวงมากที่สุด (รูป 9.18)

รูป 9.18 รูปโค้งเรียวยาวของพระจันทร์เสี้ยวและเขาควาย

พระจันทร์เสี้ยว

เขาควาย

นอกเหนือจากนี้ ยังมีสำนวนที่เกี่ยวข้องกับผักกูดอีกด้วย เรื่องมีอยู่ว่า สะใภ้ไทดำนางหนึ่ง ออกไปหาเก็บผักกูดในป่าเพื่อนำมาทำอาหารเลี้ยงปู่ย่า นางจนท้อจนทว่าก็ไม่มียอดผักกูดให้เก็บกลับบ้าน ความเสียใจที่ไม่ได้ยอดผักกูดเลยทำให้นางนั่งร้องไห้ในป่านั้น เหล่าผักกูดทั้งหลายได้รู้ได้เห็นโดยตลอดก็ซึ่งแกล้งใจในความกตัญญู จึงพากันแย่งยอดอ่อนให้นางได้เก็บ เพื่อเป็นการรำลึกถึงบุญคุณของผักกูด นางจึงนำลวดลายของผักกูดมาทอประทับไว้บนผืนผ้า ทั้งยังประดิษฐ์เป็นลวดลายบนเขากูดประดับไว้เหนือจั่วเรือนอีกด้วย (สุนันท์ อุดมเวช, 2537 : 63)

เรื่องเล่าอันเป็นตำนานของชุมชนเช่นที่กล่าวมาบ่งบอกถึงความสำคัญของเขากูดได้เป็นอย่างดี พร้อมกันนี้ ยังแสดงถึงความเป็นสังคมพื้นถิ่นโดยแท้ ที่มักมีการผูกเรื่องราวเป็นนิทานเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ

โดยส่วนประกอบแล้ว เขากูดเกิดจากการนำไม้ขนาดเดียวกัน 2 อันวางประกบไขว้ทแยงกันเป็นรูปกากบาท ส่วนล่างของจุดประกบซึ่งเป็นส่วนที่ทำหน้าที่เป็นขาสำหรับยึดติดกับจั่วเรือนคงความเรียบของไม้ไว้ดังเดิม ส่วนบนที่ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ของเขากูดขึ้นเหนือจั่วเรือน ส่วนหลังนี้เองที่มีการประดิษฐ์ลวดลายตกแต่งอย่างงดงาม

แม้ว่าการใช้ไม้ไขว้ประดับเหนือยอดจั่วจะปรากฏเป็นสามัญในเรือนของชุมชนหลายเหล่าที่ครองถิ่นฐานอยู่แถบคาบสมุทรอินโดจีนรวมทั้งหมู่เกาะทางตอนใต้ โดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรมทำนาที่มีความเป็นสัตว์คู่ยากยิ่งเห็นได้ชัด แต่ชื่อเรียกและลักษณะแปลกแยกแตกต่างกันไปตามเพศภาษาและวัฒนธรรมการปลูกสร้างของแต่ละชุมชน

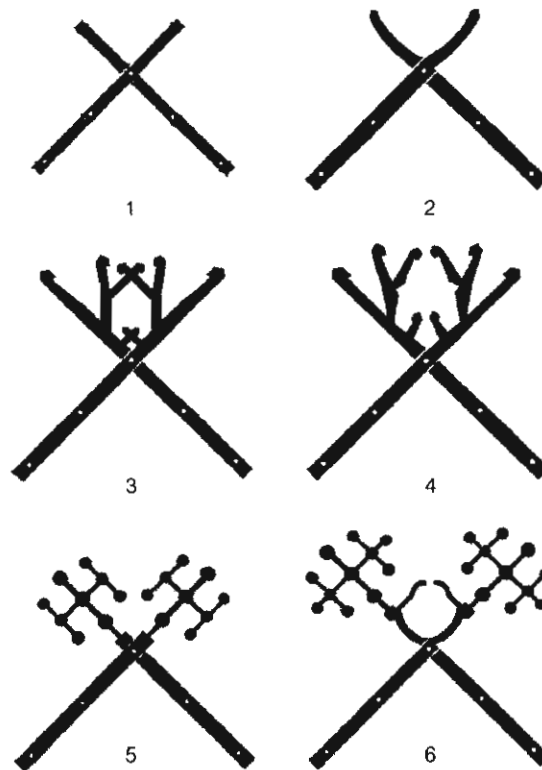
ความพิเศษของไม้ไขว้เหนือจั่วเรือนของไทดำในแดนพำยัพของเวียดนาม อยู่ที่ไม้ไม่ได้มีจำเพาะรูปกากบาทเท่านั้น แต่ได้มีการดัดแปลงเสริมแต่งจนมีหลายลักษณะ ได้แก่

ก. *ແຂ ທູດ ພາຍ* [เขากูดหม้าย]

ข. *ແຂ ທູດ ນົມ* [เขากูดจิม]

ค. *ແຂ ທູດ ຂາວ ບຳ* [เขากูดลายบัว]

ทั้งหมดนี้ เขากูดหม้ายมีลักษณะเรียบง่ายที่สุด เป็นเพียงไม้ไขว้ทแยงธรรมดาที่ส่วนบนแยกออกเป็น 2 กิ่ง เขากูดประเภทนี้ที่ทำจากลำไม้ไผ่มีลักษณะไม่แตกต่างจากไม้ไขว้เหนือจั่วเรือนเครื่องผูกทั่วไป ที่พบได้ในชนหลายเผ่าพันธุ์ แสดงให้เห็นถึงการมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมการปลูกสร้างร่วมกัน ต่อเมื่อไม้จริงมาประดิษฐ์และมีการแต่งลายประกอบแม้เพียงเล็กน้อยลักษณะเฉพาะกลับแสดงออกอย่างง่ายดาย ยิ่งเขากูดจิมและเขากูดลายบัวซึ่งก็คือ เขากูดลายบัว นั้น มีการเสริมแต่งเป็นพิเศษ ก็ยิ่งสำแดงความเป็นตัวตนของไทดำออกมาอย่างเด่นชัด (รูป 9.19)

รูป 9.19 เชากุด 1-2 เชากุดหม้าย 3-4 เชากุดจิม
5-6 เชากุดลายบัว

เชากุดจิมมิใช่เป็นเพียงไม้ไขว้ทแยงรูปกากบาทที่ส่วนบนแตกออกเป็น 2 กิ่งหลักเท่านั้น แต่ยังมี การแต่งเป็นกิ่งย่อยแตกแขนงออกไปอย่างแปลกตา ส่วนเชากุดลายบัวนั้นบ่งบอกอยู่ในตัวแล้วว่าแต่งเป็นลายบัว ลักษณะเป็นตุ้มกลมประดับอยู่ และนี่เป็นอีกครั้งหนึ่งที่ความเป็นชุมชนที่ถือเลขคี่เป็นเลขมงคลแสดงออกมาให้ประจักษ์เห็น ด้วยการกำหนดตุ้มกลมบนเชากุดต้องให้มีจำนวนเป็นเลขคี่ เช่น 7 9 หรือ 11 เสมอ ทั้งเชากุดจิมและเชากุดลายบัวนี้เองเป็นที่มาของลวดลายผักกูดที่ปรากฏอยู่บนเชากุด

ทั้งนี้ เชากุดแต่ละประเภทมีธรรมเนียมกำหนดใช้ไม่เหมือนกัน เชากุดหม้ายใช้เฉพาะเรือนของหญิงโสดหรือไม่ก็หญิงหม้ายตามชื่อเรียกเท่านั้น เชากุดจิมใช้ประดับเรือนของคนธรรมดาสามัญทั่วไป แต่สำหรับเชากุดลายบัวนั้นหากประดับเหนือจั่วเรือนหลังใด มีนัยยะแสดงถึงความเป็นครอบครัวที่มีบุตรหลานหลายคน มีความมั่งคั่ง และมีอำนาจ หมายถึงสำหรับเรือนชนชั้นผู้ท้าวโดยเฉพาะ (คำจอง ,2547)

เชากุดอันงามเด่นเหนือเรือนไทดำจึงมิใช่เพียงเชาควาย เสี้ยวจันทร์ หรือผักกูดอันเป็นสัญลักษณ์ แสดงความเป็นพวกเดียวกัน หรือแสดงความเป็นคนเชื้อชาติที่มีความกตัญญูอยู่ในสายเลือด ลึกลงไปเชากุดยังซ่อนความหมายถึงเชิงสัญลักษณ์ ที่บ่งบอกฐานะทางสังคมของเจ้าของเรือนไว้อีกด้วย

เขากุดจิมมิไซเป็นเพียงไม้ไผ่วัชพืชรูปกากบาทที่ส่วนบนแตกออกเป็น 2 กิ่งหลักเท่านั้น แต่ยังมีกิ่งแตกแขนงออกไปอย่างแปลกตา ส่วนเขากุดลายบัวนั้นบ่งบอกอยู่ในตัวแล้วว่าแต่งเป็นลายบัว ลักษณะเป็นตุ้มกลมประดับอยู่ และนี่เป็นอีกครั้งหนึ่งที่ความเป็นชุมชนที่ถือเลขคี่เป็นเลขมงคลแสดงออกมาให้ประจักษ์เห็น ด้วยการกำหนดตุ้มกลมบนเขากุดต้องให้มีจำนวนเป็นเลขคี่ เช่น 7 9 หรือ 11 เสมอ ทั้งเขากุดจิมและเขากุดลายบัวนี้เองเป็นที่มาของลวดลายผักกูดที่ปรากฏอยู่บนเขากุด

ทั้งนี้ เขากุดแต่ละประเภทมีธรรมเนียมกำหนดใช้ไม่เหมือนกัน เขากุดหม้ายใช้เฉพาะเรือนของหญิงโสดหรือไม่ก็หญิงหม้ายตามชื่อเรียกเท่านั้น เขากุดจิมใช้ประดับเรือนของคนธรรมดาสามัญทั่วไป แต่สำหรับเขากุดลายบัวนั้นหากประดับเหนือจั่วเรือนหลังใด มีนัยยะแสดงถึงความเป็นครอบครัวที่มีบุตรหลานหลายคน มีความมั่งคั่ง และมีอำนาจ หมายถึงสำหรับเรือนชนชั้นผู้ท้าวโดยเฉพาะ (คำจอง ,2547)

เขากุดอันงามเด่นเหนือเรือนไทดำจึงมิใช่เพียงเขาควย เสี้ยวจันทร์ หรือผักกูดอันเป็นสัญลักษณ์ แสดงความเป็นพวกเดียวกัน หรือแสดงความเป็นคนเชื้อชาติที่มีความกตัญญูอยู่ในสายเลือด ลึกลงไปเขากุดยังซ่อนความหมายถึงเชิงสัญลักษณ์ที่บ่งบอกฐานะทางสังคมของเจ้าของเรือนไว้อีกด้วย

9.3.3 ศิลปะในเรือน

เรือนไทดำก่อรูปก่อร่างขึ้นมาจากวัสดุปลูกสร้างที่เขากันมาเองจากปาริภคณาธิปไตยในท้องถิ่น มีไม้ไผ่และไม้จริงเป็นหลัก และจากน้ำมือของเขาเองด้วยการร่วมแรงร่วมใจกันปลูกสร้าง โดยอาศัยเพียงเครื่องมือช่างพื้นบ้านธรรมดาเท่านั้น ทั้งหมดนี้ ทำให้เรือนไทดำดำรงลักษณะความเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้อย่างครบถ้วน คือมีลักษณะตอบรับกับพื้นฐานแห่งชีวิตมีลักษณะเฉพาะถิ่นเฉพาะที่ มีความเรียบง่ายเป็นสภาวะ และมีอัตลักษณ์เฉพาะตัวไม่เหมือนใคร

สุนทรียภาพในเรือนไทดำจึงมิใช่ความงามอันเกิดจากความประณีตบรรจง หรือการประดับประดาให้วิจิตร หรือการใช้วัสดุผลิตภัณฑ์มาตรฐานสูง หากแต่เป็นความงามที่เกิดจากความเป็นธรรมชาติ ความธรรมดาและความจริง เรือนทั้งหลังเปลี่ยผิววัสดุแท้โดยไม่ฉาบพาดด้วยวัสดุเคลือบผิวใดๆ สีน้ำตาลหม่นของผิวไม้และใบไม้แห้งหลังคาคือสีทั้งหมดของเรือน ร่องรอยของเครื่องมือช่างปรากฏอยู่บนผิวของเสา ตัวไม้ และแผ่นกระดานอย่างมีจงใจปกปิด เสาบางต้นคงความคดโค้งของต้นไม้ไว้เช่นที่มันเป็น ยิ่งทำให้กลิ่นอายธรรมชาติกรุ่นอยู่ในตัวเรือน แม้เรือนที่เปลี่ยนไปมุ่งหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผาสีน้ำตาลแดงของกระเบื้องดินเผาพื้นบ้านที่ไม่มีการเคลือบผิว ยิ่งตึงเรือนไทดำไว้ในขอบข่ายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และท้ายที่สุด ร่องรอยของกาลเวลาที่ปรากฏผ่านการผุกร่อนและคราบคล้ำบนผิวไม้และแผ่นกระเบื้อง ก็ถูกปล่อยไว้แสดงสัจจะของเรือนโดยไม่มีการลบกลบแต่ประการใด

ครั้นมองผ่านภาพรวมอันหยาบกร้านและเรียบง่ายเข้าไปการประดิษฐ์ประดอยด้วยฝีมือก็ปรากฏให้เห็นได้เช่นกัน นอกเหนือจากเขาฤดูเหนือจั่วเรือนที่มีการประดิษฐ์ลวดลายอย่างเต็มฝีมือแล้ว ยังพบเห็นการแต่งลายได้อีกที่แผงหน้าจั่ว หลังคาเรือนไทดำไม่ว่าจะเป็นทรงตุงกลมหรือทรงตุงลาดก็ตามต่างมีช่องสามเหลี่ยมเล็กๆ ที่ด้านสกัดทั้งหัวและท้ายเรือน เรียกตามภาษาถิ่นไทดำว่า *ดฺร๑6 แมว* [จวงแมว] ไว้ช่วยระบายควันไฟออกจากภายในเรือนได้เป็นอย่างดี ในระยะหลังนิยมทำแผงจั่วด้วยไม้ไผ่สานบ้างไม้จริงบ้าง มาปิดช่องนี้เสีย ซึ่งย่อมช่วยกันฝนสาดเข้าภายในเรือนได้ดีทีเดียว และเพื่อให้คุณสมบัติในการระบายควันไม่สูญเสียไป จึงมีการเจาะช่องเล็กๆ ไว้ที่แผงจั่วด้วยรูปร่างของช่องเจาะนี้เองที่ฉายแววของศิลปะในเรือนไทดำออกมา แทนการเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมที่อื่นๆ กลับนิยมเจาะเป็นช่องรูปดาวห้าแฉกกันเป็นส่วนใหญ่ บ้างก็เลือกที่จะเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็กหลายรูอย่างมีจังหวะสัมพันธ์กับลายขัดของไม้ไผ่สาน

รูป 9.20 ลูกกรงกันตงของหน้าต่างเปิดติดพื้น
ประดิษฐ์ลวดลายอย่างง่าย ๆ

อีกสิ่งหนึ่งที่สื่อถึงอารมณ์สุนทรียะของช่างพื้นบ้านชาวไทดำได้ดี คือ หน้าต่างเรือน ซึ่งนิยมเจาะสัมพันธ์กับจังหวะของห้องเสาดลดความยาวของฝาเรือนด้านหน้า หน้าต่างที่เปิดออกสู่ท้องทุ่งและธารน้ำเบื้องล่างนี้เอง ที่เปิดให้เห็นศิลปะในเรือนของไทดำด้วยในเวลาเดียวกัน บางเรือนเจาะเป็นหน้าต่างยาวติดพื้น แม้จะเป็นช่องเปิดรูปสี่เหลี่ยมเช่นเดียวกับประตู แต่ลูกกรงกันตงมักได้รับการประดิษฐ์ลวดลาย (รูป 9.20) จนดูพิเศษออกไปจากองค์ประกอบส่วนอื่น ขณะที่บางเรือนเลือกเจาะเป็นหน้าต่างสูงจากพื้น แต่รูปร่างของช่องเปิดกลับไม่ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมธรรมดา มีการเจาะเป็นรูปร่างโค้งเว้าดูแปลกตา กลายเป็นลักษณะเฉพาะ จะหาเรือนของชนชาติอื่นแนบเหมือนนั้นไม่มี นัยว่าลวดลายของหน้าต่างเรือนนี้สัมพันธ์กับลวดลายของเขาฤดู ทั้งยังดำรงความเป็นสัญลักษณ์แสดงฐานะทางสังคมของเจ้าของเรือนอีกด้วย (Phan Ngoc Khuê, 2003 : 27)

เป็นที่น่าสังเกตว่าวิธีการสร้างลวดลายบนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของไทดำทำอย่างง่าย ๆ สำหรับการสร้างลวดลายบนเขาฤดูและลูกกรงหน้าต่าง ใช้การตัดเนื้อไม้ส่วนที่ไม่ต้องการออก ให้ส่วนที่เหลือเข้ารูปเข้าร่างอย่างทีสร้างจินตภาพไว้ ส่วนการสร้างลายที่แผงจั่วใช้วิธีตรงกันข้าม โดยการตัดส่วนที่เจาะจงเปิดเป็นช่องระบายอากาศออกตามลวดลายที่สร้างไว้ ทั้งสองวิธีเป็นการสร้างลวดลายจากเส้นรอบรูปอันเป็นวิธีพื้นฐานเกิดเป็นลวดลายอย่างง่าย เช่น ส่วนโค้ง วงกลม รูปดาว เป็นต้น ด้วยการทำเป็นลายซ้ำจังหวะเป็นหลัก มิได้ประดิษฐ์ด้วยกรรมวิธีเชิงช่างชั้นสูง อย่างการฉลุลายจำหลักลายลงโนเนื้อไม้ หรือแต่งแต้มสีสันทัดประการใด ศิลปะที่ปรากฏบนเรือนของไทดำจึงยังคงลักษณะพื้นบ้านโดยแท้ไว้อย่างครบถ้วน

เรือนอันเป็นอาภรณ์ห่มครวเรือนของชาวไทดำในแดนพำพของ เวียดนาม ได้รับการสร้างขึ้นมาจากน้ำมือของเจ้าของเอง การปรุงแต่งตาม พื้นเพของผู้คนทำให้บรรลุผลเป็นสถาปัตยกรรมที่ตอบรับวิถีชีวิตอย่างกลมกลืน สอดคล้องต้องตามคติชนและความต้องการในการอยู่อาศัย ทั้งนี้ เรือนทั้งนั้น ถูกห่มไว้ด้วยเทือกเขาราวป่าอีกชั้นหนึ่ง ทำให้เรือนมิใช่สิ่งที่ดีดขาดจากพื้นภูมิ ของถิ่นที่ ทั้งพืชพรรณไม้ในถิ่น ภูมิลักษณะของแผ่นดิน ลมฟ้าอากาศที่ห้อมล้อม แผ่พลังหล่อหลอมเรือนให้คล้ายตาม เรือนไทดำจึงเป็นสถาปัตยกรรมอันเป็น ผลผลิตจากแรงขับเคลื่อนของพลังชีวิตและพลังธรรมชาติพร้อมๆ กัน

ท่ามกลางหมู่ชนหลากหลายเผ่าพันธุ์ในแดนพำพของเวียดนาม เรือนไทดำตั้งสงบดำรงอัตลักษณ์ประจำชุมชนได้อย่างเหนียวแน่น ประกาศ ความเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นภายใต้วัฒนธรรมไทดำยืนยาวสืบมา ถึงทุกวันนี้ ความเป็นถิ่นฐานอันห่างไกลปกป้องคุณสมบัติในความเป็นสถา- ปัตยกรรมพื้นถิ่นให้ดำรงอยู่ไม่จางหาย อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมการปลูก สร้างของชาวไทดำที่นั่นก็ไม่เคยหยุดนิ่ง คงเดินทางเรื่อยมา พร้อมกับการวิวัฒน์ ไปตามกาลเวลา

ตอนที่ 4 ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อม
ที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม

บทที่ 10

การเปรียบเทียบสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ

กล่าวกันว่า แม้จะอยู่ในถิ่นฐานที่มีสภาพแวดล้อมแบบเดียวกัน ผู้คนต่างวัฒนธรรมก็จะสร้างบ้านแปงเมืองด้วยวิถีทางที่ต่างกันไปในทางกลับกัน สภาพแวดล้อมของถิ่นฐานนับเป็นปัจจัยอันมีอิทธิพลหล่อหลอมวิถีทางดำเนินชีวิต การประกอบสัมมาชีพ นิสัยใจคอของชุมชน ตลอดจนสิ่งต่างๆ ที่ชนหมู่นั้นสรรค์สร้างขึ้น ตั้งแต่หน่วยเล็กๆ ที่เป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เรือนที่อิงอาศัย ไปจนถึงลักษณะของชุมชนในระดับบ้านและเมือง

ด้วยเหตุผลเกี่ยวกับสงครามและการเมือง ชาวไทดำผู้มีถิ่นฐานบ้านเกิดอยู่ ณ ดินแดนสิบสองจุไทยส่วนหนึ่งถูกกวาดต้อนอพยพลงมาตั้งหลักปักกิ่งยังแผ่นดินดินตะวันตกของไทย แผ่นดินใหม่อันห่างไกลจากแผ่นดินแม่สุดกู่ แม้จะมีบางส่วนของคล้ายคลึงกับที่เดิม ก็ย่อมมีอีกหลายส่วนที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง อีกทั้งการเดินทางของเวลาก็พกพาเอาความเปลี่ยนแปลงติดไปด้วยทุกอย่างก้าว ทั้งหมดนี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของความเป็นชาวไทดำอย่างแน่นอน

การเปรียบเทียบสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำทั้งสองแหล่งที่จะกล่าวในลำดับต่อไปนี้ ครอบคลุมทั้งด้าน โลกทัศน์ไทดำ ถิ่นฐานไทดำ บ้านไทดำ และ เรือนไทดำ ซึ่งหากมีการเปลี่ยนแปลงในด้านใดด้านหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงส่วนอื่นต่อเนื่องกันไปอย่างเป็นลูกโซ่

10.1 โลกทัศน์ไทดำ

10.1.1 อัตลักษณ์ของชาวไทดำ

การถูกกวาดต้อนเข้าสู่ไทยจากภัยสงคราม ทำให้ชาวไทดำอยู่ในฐานะชนหมู่น้อยผู้มีวัฒนธรรมแปลกแยกจากคนหมู่มาก ความไม่เหมือนกันนี้เองที่กลายเป็นลักษณะพิเศษของชุมชนด้วยในเวลาเดียวกัน ดังที่คนไทยเรียกพวกเขาเพื่อแยกออกจากกลุ่มของตนเองว่า “ลาว” สถานะของไทดำในสิบสองจุไทยไม่แตกต่างกันนัก แม้ที่นี่จะเป็นแว่นแคว้นที่สถาปนาขึ้นโดยคนไทย แต่เมื่อถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศเวียดนาม เขาก็กลายเป็นชนหมู่น้อยผู้มีถิ่นอาศัยอยู่ในดินแดนแห่งขุนเขา ทำให้นักวิชาการชาวเวียดนามจัดคนไทยไว้ในกลุ่มชน “ชาวเขา” รวมอยู่ในพวกเดียวกับชาวเขากลุ่มอื่นๆ

สิ่งที่เป็นสัจธรรมของไทดำซึ่งนำไปสู่การมีอัตลักษณ์ประการสำคัญอย่างหนึ่ง คือ การนับถือผีเป็นศาสนาประจำใจ ไทดำมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติและโลกหลังความตาย โดยปราศจากอิทธิพลจากศาสนาพุทธ คริสต์ หรืออื่นใดเข้าไปครอบงำ อันเป็นที่มาของวิถีคิด ประเพณี และพิธีกรรม อีกหลายประการ ที่มีลักษณะเฉพาะชุมชน แตกต่างไปจากคนหมู่มากที่เป็น

ชาวเวียดนาม และแม้ว่าชาวไทดำในไทยจะหันมานับถือพุทธศาสนาเจกเซนที่คนไทยยึดถือกัน หากแต่การถือผีที่มีมาแต่เดิมก็ยังคงดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของเขาไม่เสื่อมคลาย

ไทดำถือว่าถ่านหรือผีฟ้าเป็นผีสูงสุดเหนือผีทั้งปวง มีผีบรรพบุรุษเป็นผีประจำเรือน ส่วนบ้านและเมืองก็มีผีบ้านและผีเมืองตามลำดับคอยปกป้องคุ้มครองอยู่ แล้วยังมีผีอื่นๆ อีกมากมาย นำไปสู่พิธีกรรมเช่นสรวงบูชาที่ต้องกระทำเป็นประจำเพื่อให้ผีบันดาลความร่มเย็นเป็นสุขมาให้

ความเชื่ออีกประการหนึ่งที่เกี่ยวพันแนบชิดกับวิถีชีวิตไทดำ คือความเชื่อเรื่องขวัญ ไทดำเชื่อว่าคนทุกคนมีขวัญอยู่คู่กับกาย ความเป็นไปต่างๆ นานาที่เกิดขึ้นกับกายล้วนเกี่ยวข้องกับขวัญทั้งสิ้น การเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นเพราะขวัญส่วนหนึ่งไม่อยู่กับตัว การตายคือการที่ขวัญทั้งหมดออกจากร่างไปอยู่ยังดินแดนหลังความตาย ความเชื่ออันเป็นเรื่องจำเพาะกลุ่มชนเช่นนี้นำไปสู่วิถีชีวิตที่แตกต่างไปจากผู้คนในสังคมอื่น

การมีภาษาและหนังสือเป็นของตนเอง ทำให้ศัพท์สำเนียงในการพูดจาและการขีดเขียนเป็นที่รู้เข้าใจกันเฉพาะในหมู่พวกเดียวกัน แปรลกแยกออกจากชนหมู่อื่น แม้จะอยู่ในตระกูลภาษาไท-กะได เช่นเดียวกับภาษาไทย แต่ก็มี ความแปลกประหลาดพิี้ยนผิดกันไป ภาษาพูดของไทดำมีความคล้ายคลึงกับผู้คนทางภาคอีสานและเหนือมากกว่า ส่วนภาษาเขียนนั้นบ่งชี้ว่ามีรากเหง้าร่วมกับภาษาไทยโบราณ หากเทียบกับภาษาเวียดนาม ซึ่งอยู่ในตระกูลภาษาจีน-ทิเบตด้วยแล้ว ยิ่งมีความแตกต่างไม่เหมือนกันในประการใดเลย ภาษาของไทดำจึงบ่งบอกความเป็นสมบัติจำเพาะหมู่ชนได้เป็นอย่างดี

แม้ไทดำจะมีภาษาเขียนเป็นของตนเองแต่ก็มิได้มีการบันทึกประวัติศาสตร์อย่างเป็นกิจจะลักษณะ การอธิบายความเป็นมาของตนอิงการสร้างตำนาน นิทาน มากกว่าที่จะกล่าวถึงลำดับเหตุการณ์ตามความเป็นจริง ตำนานสร้างโลกของไทดำกล่าวว่าคนเกิดจากผลน้ำเต้า โดยมีจุดกำเนิดอยู่บริเวณเมืองแดง *ดวณ เท เม* [ความโตเมือง] หรือ เล่าเรื่องเมืองที่บันทึกไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น แม้จะเป็นเรื่องราวของบ้านเมือง แต่ก็เริ่มต้นด้วยตำนานสร้างโลกและนิทานปรัมปรา แล้วจึงกล่าวถึงเมืองต่างๆ แต่ก็มีไว้เพื่อให้ท่องประกอบในพิธีศพ ที่เรียกว่า *พว๋ อี อี๋ ขาน แทบ* [พับใส่สังสานแดง] หรือหนังสือส่งสารถึงแดง ซึ่งใช้อ่านเพื่อส่งคำนำทางวิญญาณผู้ตายสู่สวรรค์

นิทานอีกเรื่องหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีไทดำ เป็นเรื่องเกี่ยวกับเต่า เล่าขานสืบมาว่า เต่าเป็นผู้มีบุญคุณต่อคน ในฐานะผู้ช่วยให้คนไม่ต้องถูกคำสาปจากถ่าน อีกทั้งยังสอนให้คนสร้างเรือนทรงกระดองเต่าอีกด้วย นอกจากความเป็นเต่าจะอยู่ในรูปลักษณะเรือนทั้งหลังแล้ว ไทดำยังนิยมเอากระดองเต่าหรือไม่ก็ไม้สลักรูปเต่าแขวนไว้ที่หัวเสาเอกภายในเรือนด้วย

นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว ความเป็นชุมชนที่สามารถธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่น จนกลายเป็นความแตกต่างจากชนหมู่มาก ส่งผลให้สิ่งที่เห็นเป็นธรรมดาในหมู่ไทดำพลิกเป็นความพิเศษสำหรับคนอื่น อีกหลายประการ

10.1.2 ความเหมือนของโลกทัศน์ไทดำในไทยและในเวียดนาม

ความจริงแล้วไทดำในเมืองไทยเป็นกลุ่มเดียวกับไทดำในสิบสองจุไทย ที่ต้องพลัดพรากจากแผ่นดินแม่มายังแผ่นดินใหม่ แม้เวลาที่ลงหลักปักฐานบนต่างถิ่นจะล่วงเลยมาแล้วนับร้อยๆ ปี แต่การสืบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้หลายชั่วอายุคน ทำให้ไทดำในไทยมีโลกทัศน์หลายแง่มุมเหมือนกับไทดำบนแผ่นดินเดิม

ไทดำยังดำรงตนอยู่ในสังคมนับถือผีอย่างเหนียวแน่น แม้โลกภายนอกจะก้าวไปในอัตรารวดเร็วเท่าไร สังคมไทดำที่สิบสองจุไทยก็ยังไม่มีความหลักใดๆ ของโลกเข้าไปแต่คลุม ต่างไปจากสังคมในซีกโลกอื่น การนับถือผีเป็นที่มาของพิธีกรรมหลายอย่าง มีการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษตามพิธีปาดตงกัน ทุกครัวเรือนทุกรอบ 10 วัน ในรอบ 2-3 ปีมีพิธีเซ่นผีบรรพบุรุษ คือเซ่นเรือน และแม้ว่าไทดำในไทยจะเปลี่ยนมาเป็นพุทธมามกะแล้วก็ตาม การถือผีที่มีมาแต่เดิมมิได้ถูกลบล้างไปจากวิถีชีวิตของเขา การทำพิธีปาดตงทุกรอบ 10 วัน การทำพิธีเซ่นเรือนยังคงถือปฏิบัติสืบมาจนทุกวันนี้

แต่เดิมนั้น สังคมไทดำเป็นสังคมชนชั้น ผู้ปกครองจัดอยู่ในพวกเพี้ย-ท้าว ส่วนไพร่ คือสามัญชนคนทั่วไป การสิ้นสุดความเป็นสังคมชนชั้นเกิดขึ้นเมื่อไทดำถูกผนวกเข้าอยู่ใต้ระบบการปกครองของชนหมู่มาก แต่นั่นก็เป็นเพียงระบบตามทางการ ในทางปฏิบัติแล้ว ผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลท้าว ยังคงได้รับการยกย่องจากสังคม ร่องรอยของความแตกต่างยังปรากฏให้เห็นได้ในการประกอบพิธีกรรมบางอย่าง เช่น ชนชั้นท้าวจะทำพิธีปาดตงทุกรอบ 5 วัน ไม่ใช่ 10 วันเหมือนชนชั้นไพร่ พิธีเซ่นเรือนจะกระทำเป็นพิธีใหญ่กว่าการเซ่นเรือนของคนทั่วไป นี่เป็นความเหมือนกันที่ประจักษ์ได้ในสังคมไทดำทั้งสองแห่งที่อยู่ห่างกันราวคนละโลก

ยังมีความเหมือนกันอย่างน่าประหลาดระหว่างไทดำในไทยกับในเวียดนามอีกบางประการ แม้จะอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ไทดำทั้งสองถิ่นยังดำรงความเป็นสังคมเครือญาติอย่างเข้มข้น พวกเขาถือการสืบเชื้อสายทางฝ่ายพ่อเป็นหลัก ลูกชายจึงได้รับความสำคัญเป็นพิเศษ เนื่องจากจะกลายเป็นผู้นำของครอบครัวและผู้นำในการเซ่นเรือนบูชาบรรพบุรุษคนต่อไป โดยพิธีกรรมแล้วการเซ่นเรือนเป็นการให้ความเคารพบูชาเครือญาติที่ล่วงชีวิตไปแล้ว แต่โดยพฤตินัยนั้นเป็นการรวมเครือญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้มาพบกัน

เด็กน้อยชาวไทดำทุกคนที่เกิดมาไม่ว่าจะเป็นในไทยหรือในเวียดนาม จะมีการทำสัญลักษณ์แห่งชีวิต “ได้” เก็บไว้ในห้องผี ร่วมกับสัญลักษณ์แห่งชีวิตของสมาชิกคนอื่นๆ ในครัวเรือน สัญลักษณ์แห่งชีวิตจะยังคงถูกเก็บรักษาไว้ตลอดไปตราบเท่าที่ชีวิตเจ้าของยังอยู่ และจะเอาออกไปเผาพร้อมกับเจ้าของเมื่อจบชีวิตลง จำนวนสัญลักษณ์แห่งชีวิตในห้องผีจึงหมายถึงจำนวนสมาชิกในครัวเรือนนั่นเอง

วัฒนธรรมภาษายังคงไม่ตายหายไปจากสังคมไทดำ พวกเขาชอบที่จะพูดคุยกันด้วยภาษาแม่ แม้ว่าจะสามารถพูดภาษาของผู้คนในวัฒนธรรมกระแสหลักได้ด้วยก็ตาม ไทดำในไทยบางคนเล่าด้วยความภูมิใจว่า ครั้งที่เขามีโอกาสเดินทางไปพบญาติเก่าที่สิบสองจุไทย เขาสามารถพูดคุยด้วยภาษาเดียวกันเป็นที่เข้าใจได้โดยตลอด แม้เวลาที่แยกขาดออกจากกันนั้นเนิ่นนานมาเป็นร้อยปีแล้วก็ตาม แต่ภาษาของไทดำทั้งสองแห่งก็ได้เพี้ยนผิดไปจากกันมากนัก

ความเหมือนที่ประจักษ์ได้ชัดอีกประการหนึ่งคือการนิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำอันเป็นที่มาของชื่อไทดำ โดยเฉพาะจีนพื้นครามเข้มหรือดำ มีเส้นสีขาวหรือฟ้าพาดเป็นลายทาง ที่เรียกว่าจีนลายแตงโม นั้น มีความเหมือนกับชนชาวไทดำเมืองวาดแห่งสิบสองจุไทยไม่มีผิด เครื่องแต่งกายที่มีความสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือเสื้อฮี ซึ่งไทดำทุกคนจักต้องมีไว้ประจำตัว ใช้ใส่เฉพาะโอกาสออกงานพิธีกรรมสำคัญของชนเผ่าเท่านั้น ลักษณะเป็นเสื้อคลุมยาวสีดำ ที่ซ่อนลายปักสีสันสดใสไว้ภายใน ด้านที่มีความสวยงามนั้นจะเผยให้เห็นต่อเมื่อเจ้าของสั่นลมแล้วเท่านั้น ด้วยการกลับเอาด้านที่มีลายออกสวมใส่ให้ผู้ตายหรือใช้คลุมโรงศพ

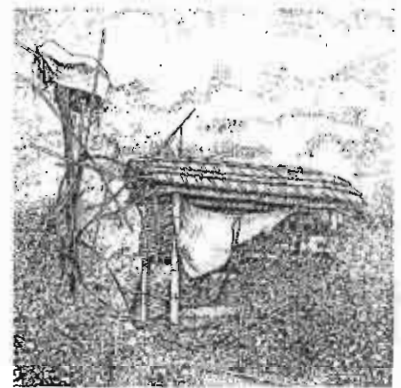
ไทดำในไทยยังคงสืบทอดประเพณีเกี่ยวกับชีวิตคล้ายคลึงกับในอดีต ตั้งแต่การเกิด การแต่งงาน จนกระทั่งการตาย โดยเฉพาะการตายนั้นถือเป็นงานสำคัญ เมื่อมีการตายพิธีศพจะประกอบขึ้นที่ป่าช้า ป่าช้าของชุมชนไทดำ โดยทำพิธีเผาแล้วฝังกระดูก จากนั้นทำเนินดินเหนือที่ฝังกระดูกนั้น แล้วสร้างเรือนแถวขึ้นบนเนินดินเพื่อเป็นที่อยู่หลังความตาย ไกลๆ เรือนแถวปักเสาออกแถว ประดับด้วยร่ม ธงทิว สัตว์จำลอง และของอื่นๆ นับว่าเป็นพาหนะนำผู้ตายไปสู่เมืองฟ้า (รูป 10.1) ประเพณีเช่นนี้ยังคงเป็นแนวปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเช่นกันในสังคมไทดำสิบสองจุไทย (รูป 10.2)

10.1.3 ความต่างระหว่างโลกทัศน์ไทดำในไทยกับในเวียดนาม

เมื่อไทดำอพยพลงมากปักหลักในไทยราวต้นพุทธศตวรรษที่ 24 นั้น ไทดำกลุ่มเดิมได้ตั้งมั่น ณ สิบสองจุไทยในภาคพายัพของเวียดนามมาแล้วนับพันปี สภาพของผู้มาใหม่ในฐานะคนหมิ่นน้อย และอยู่ในกำกับเข้มของสยาม ทำให้ไทดำตั้งชุมชนได้ในระดับบ้านเท่านั้น โดยรวมกลุ่มกันอยู่ที่เพชรบุรีเพียงแห่งเดียว มีหน้าที่ทำนาเพื่อส่งส่วยให้รัฐภายใต้การควบคุมของมูลนายสยาม

รูป 10.1 เรือนหลังความตายของไทดำในไทย

รูป 10.2 เรือนหลังความตายของไทดำในเวียดนาม (วาดจากภาพถ่ายของ ภักทิยา อิมเรวัต)

จนเมื่อมีการยกเลิกระบบไพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ไทดำจึงมีเสรีในการประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐาน ขณะที่ไทดำสิบสองจุไทรวมตัวกันเป็นเมือง จัดการปกครองกันเอง จนกระทั่งการปฏิวัติสิงหา 2488 การเปลี่ยนแปลงเป็นระบบคอมมิวนิสต์ในเวียดนามครอบคลุมดินแดนไทดำเข้าไว้ภายใต้ร่มการปกครองเดียวกัน

มีเพียงความต่างด้านระบบการปกครองที่มองไทดำต้องเผชิญเท่านั้น การมีถิ่นฐานใหม่ในไทย ย่อมหมายถึงการมีสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ต่างออกไปจากเดิมด้วย ยังผลให้เกิดการรับถ่ายอิทธิพลเข้าไว้ทุกวันนี้ ไทดำในไทยส่วนใหญ่ผันตนเป็นพุทธศาสนิกชน ทำให้มีแนวปฏิบัติใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในวิถีชีวิตแบบเก่า มีการไปวัด ทำบุญ รักษาศีลมีทั้งพระไว้ในบ้านเพื่อกราบไหว้บูชา ชายไทดำเมื่ออายุครบบรรพชาได้ก็อุทิศตนเข้าอยู่ภายใต้ร่มผ้ากาสาวพัสตร์ ต่างไปจากชาวไทดำในดินแดนหุบเขาภาคพายัพของเวียดนาม ที่มีการนับถือผีเป็นสรวงแห่งชีวิตไม่เปลี่ยนแปลง

การย้ายถิ่นฐานลงมาอยู่ใกล้เส้นศูนย์มากขึ้นทำให้ฤดูกาลต่างออกไปจากถิ่นฐานที่เคยอยู่ ในรอบปีมีการหมุนเวียนเปลี่ยนฤดูถึง 3 ครั้ง จากฤดูฝน ไปฤดูหนาว แล้วฤดูร้อน วันเวลาในการเริ่มต้นทำนาเคลื่อนไปจากที่คุ้นเคยมาในถิ่นฐานเดิม ซึ่งมีเพียงฤดูหนาวกับฤดูร้อนที่มาพร้อมกับสายฝนจ๋า ไทดำมีคติชนในการนับถือวันปีใหม่ในวันเริ่มการทำนา นั่นทำให้ไทดำในไทยถือเอาวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 ซึ่งตกอยู่ในเดือนพฤษภาคมเป็นวันขึ้นปีใหม่ ก่อนวันขึ้นปีใหม่ของไทดำในเวียดนามประมาณ 2 เดือน เพราะที่นั่นไทดำเริ่มฤดูกาลทำนาเมื่อฝนมาเยือนในราวเดือนกรกฎาคม

ความเป็นบ้านเป็นเมืองของไทดำในแคว้นสิบสองจุไทในแดนพายัพของเวียดนาม นอกจากการมีพิธีกรรมเล่นเรือนและเล่นบ้านแล้วการเล่นเมืองถือเป็นพิธีสำคัญของไทดำโดยทั่ว มีการจัดเป็นพิธีใหญ่ที่มีผู้มาร่วมงานจากบ้านบิรวารโดยรอบ และแม้กระทั่งคนต่างบ้านต่างเมืองก็มาร่วมพิธีด้วย จนเมื่อมีการปฏิวัติเวียดนาม ทำให้ความเป็นแคว้นสิบสองจุไทอันเป็นปีกแผ่นมายาวนานถึงกาลล่มสลายลง การเล่นเมืองพลอยคลายความสำคัญไป สำหรับชุมชนไทดำในไทยนั้นไม่มีแห่งใดที่ใหญ่โตถึงขั้นพัฒนาเป็นเมืองเหมือนที่แผ่นดินแม่ได้ จึงไม่มีพิธีเล่นเมืองในไทยเลย มีเพียงการเล่นเรือนและเล่นบ้านเท่านั้น

หลายชั่วอายุคนมาแล้วที่ไทดำย้ายจากแผ่นดินแม่มาอยู่ในไทย แต่การหวนคำนึงถึงถิ่นฐานเดิมที่เขาจากมายังดำรงอยู่ในมโนคติมีจางหายความรู้สึกเช่นนี้ปรากฏให้ประจักษ์ได้ในการประกอบพิธีศพของไทดำ ในพิธีศพของไทดำที่สิบสองจุไทนั้นจะมีพิธีอ่านหนังสือส่งคำนำทางวิญญาณของผู้ตายไปสู่เมืองฟ้า แต่การอ่านหนังสือส่งคำนำทางวิญญาณของไทดำที่จบชีวิตลงในไทยนั้น กลับเป็นการนำทางวิญญาณของผู้ตายออกจากแดนไทยผ่านลาว กลับสู่เมืองแดง อันเป็นแผ่นดินแม่ของเขา และที่กอแหว่ต้นหนึ่งจะ

แขวนเสื้อของผู้ตายไว้ โดยหันด้านหน้าของเสื้อไปที่ตั้งเมืองแกง (รูป 10.3) นับว่าให้มุ่งหน้ากลับไปนั้น แม้ไม่ได้อยู่อาศัยบนผืนดินแม้ขณะยังมีชีวิตอยู่ ก็ได้กลับไปอยู่อาศัยในชีวิตหลังความตาย

ด้านการแต่งกายนั้น ชาวไทดำทั้งในไทยและในเวียดนามหันไปแต่งกายคล้ายชนหมู่มากันหมดแล้ว ขณะที่ฝ่ายหญิงยังรักษาวัดมนกรรมการแต่งกายไว้ได้เหนียวแน่น นุ่งซิ่นดำ ใส่เสื้อก้อม โปกผ้าเปียว เป็นแบบแผนการแต่งกายในชีวิตประจำวันของหญิงไทดำในเวียดนาม ขณะที่ชุดแต่งกายแบบประเพณีชนเผ่าของหญิงไทดำในไทยมีข้อแตกต่างออกไปบ้าง ในประเพณีที่นิยมนุ่งซิ่นลายแดงไหม ใส่เสื้อก้อม แต่ไม่นิยมโปกผ้าเปียว กลับเอามาพาดบาในลักษณะเดียวกับสไบของคนไทย

10.2 ถิ่นฐานไทดำ

10.2.1 อัตลักษณ์ของถิ่นฐาน

แม้เมื่อแรกที่ชาวไทดำอพยพเข้าสู่ไทย พวกเขาถูกกำหนดให้ตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ จังหวัดเพชรบุรี แต่ก็ยังพอมีเสรีในการเลือกทำเลหลักแหล่งเพื่อตั้งบ้านอยู่อาศัย ทำมาหากินตามวิถีที่ตนถนัด เป็นที่แน่ชัดว่าพวกเขาไม่ได้ยึดแม่น้ำสายหลัก คือแม่น้ำเพชรบุรีในการตั้งชุมชน หากแต่ยึดห้วยน้ำลำธารแขนง หรือไม่กี่หนองบึงเป็นแหล่งอิงในการอยู่อาศัย นอกเหนือจากน้ำจะมีความสำคัญต่อการกินใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว น้ำยังเป็นปัจจัยหลักที่จักขาดเสียมิได้ในการทำมาตามวิถีทางของสังคมเกษตรกรรมของไทดำ เป็นเงื่อนไขให้เขาต้องเลือกถิ่นฐานที่มีน้ำท่าอุดม

ต้องไม่ลืมว่าชาวไทดำรอนแรมเข้ามายังไทยในฐานะผู้ถูกกวาดต้อนจากภัยสงคราม ผู้มาใหม่ซึ่งมีจำนวนไม่มากนักจึงเป็นเพียงชนหมู่น้อย พลอยพาให้การตั้งถิ่นฐานเป็นไปในลักษณะบ้านเล็ก บ้านน้อย ไม่มีสถานะเป็นเมืองท่ามกลางเมืองหลักของคนไทยที่ตั้งมานานานปียุริมแม่น้ำสายหลัก ภายหลังเมื่อไทดำขยายยถินฐานออกไปอยู่อาศัยในจังหวัดราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี หรือจังหวัดอื่นๆ สถานการณ์ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกัน ทุกถิ่นล้วนมีเมืองหลักของคนไทยได้แก่ คุบัว นครชัยศรี สุพรรณภูมิ ตามลำดับ ก่อตัวเป็นปึกแผ่นมาก่อนหน้าแล้วตั้งแต่โบราณกาล ชาวไทดำจึงต้องอิงธารน้ำสาขาหรือหนองบึงที่ห่างจากเมืองหลักออกไปสักหน่อยเป็นแหล่งลงหลักปักฐาน ต่างไปจากชนหมู่มากผู้เป็นเจ้าของแผ่นดินอย่างชัดเจน

บ้านของไทดำมักเลี้ยงไปเกาะกลุ่มรวมตัวกันเป็นกระจุก อยู่ห่างออกไปจากชุมชนคนต่างกลุ่ม โดยมีผืนนากว้างโอบล้อมอยู่ชั้นนอกเสมือนเป็นเขตกันชน บริเวณที่ตั้งบ้านเรือนนั้นเล่าก็มากมีด้วยไม้ไผ่หน่อใหญ่ขึ้นปกคลุมจนมีลักษณะเป็นบ้านเล็กอันสงบเงียบท่ามกลางธรรมชาติอันไพศาล การซ่อนตัวอยู่ท่ามกลางพรมต้นข้าวทำให้บ้านไทดำมีความเป็นส่วนตัวสูง และสามารถปกป้องพวกเขาจากการรุกร้ากรายของโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

รูป 10.3 ในพิธีศพมีการนำเสื้อผู้ตายแขวนหันหน้าไปทางเมืองแกง

ห่างออกไปที่แผ่นดินแม่ของไทยดำ ภูมิภาคพายัพของเวียดนามเชื่อมต่อกับทางตอนเหนือของลาวและตอนใต้ของจีน คืออาณาบริเวณที่แว่นแคว้นสิบสองจุไทยแผ่ปกคลุมอยู่ แม้โดยภาพรวมแล้วไทยดำเป็นเพียงชนหมู่น้อยกลุ่มหนึ่ง แต่สำหรับภาคพายัพของเวียดนามคงไม่ผิดหากจะกล่าวว่า ไทยดำเป็นเจ้าของแผ่นดิน ที่นั่นมีจำนวนชาวไทยดำรวมกับชาวไทยเชื้อสายอื่นๆ ถึงราว 3 ล้านคน มีการตั้งถิ่นฐานมั่นคงมาแล้วกว่า 2000 ปี มีการสถาปนาเมืองหลักของคนไทยขึ้นกว่า 10 แห่ง จึงมีสภาพเป็นเมืองอันมั่นคงเป็นปึกแผ่น โดยมีเมืองเล็กบ้านน้อยกระจายตัวอยู่รายรอบเป็นบริวาร

สำหรับสิบสองจุไทยเป็นถิ่นที่มีภูมิลักษณะของพื้นที่พิเศษ ด้วยเป็นดินแดนในอ้อมกอดของขุนเขา ประกอบด้วยเทือกเขา ราวป่า สลับกับทุ่งราบหุบเขา ผู้คนในสังคมทำไร่หรือล่าสัตว์เลือกเอาพื้นที่บนดอยสูงเป็นแหล่งพำนักอาศัย ทำมาหากินตามวิถีทางของตน แต่สำหรับชาวไทยดำรวมทั้งชาวไทยเชื้อสายอื่นๆ ผู้ดำรงตนอยู่ในสังคมเกษตรกรรมทำนาดำมาแต่ดั้งเดิม พอใจที่จะปักหลักอยู่เบื้องล่าง โดยยึดทุ่งราบกันกระเพาะอันอุดมด้วยน้ำท่าซึ่งทอดแนวไหลรินอยู่เบื้องหุบเขาเป็นที่ตั้งบ้านเมือง ต่างไปจากชนหมู่อื่น และไม่เหมือนชาวเวียดนามที่ชอบอยู่อาศัยบนที่ราบกว้างใหญ่ ทำให้นักวิชาการเวียดนามเรียกวัฒนธรรมของคนไทยว่า “วัฒนธรรมหุบเขา” (Valley Cultures)

ทุ่งราบกันกระเพาะอันอุดมด้วยน้ำท่าที่แผ่อาณาบริเวณอยู่ในดินแดนพายัพของเวียดนามนี้ถูกจำกัดขอบเขตด้วยดงภูเขาที่ผุดขึ้นรายล้อม และไม่ว่าทุ่งราบหุบเขาแห่งใด หากมีพื้นที่ขนาดใหญ่พอต่อการก่อตัวของชุมชน และสามารถพัฒนาเป็นท้องทุ่งปลูกข้าวได้ ก็มักมีคนไทยไปจับจองครองพื้นที่ลงหลักปักฐานไม่ว่างเว้น บ้านเมืองไทยดำในสิบสองจุไทยจึงมีลักษณะเป็นชุมชนแห่งหุบเขา

หุบเขาอันไม่มีที่สิ้นสุดของถิ่นนี้เอง เปรียบเสมือนปราการที่ซ่อนชนหมู่อันดำไว้เบื้องหลัง จนห่างไกลจากโลกภายนอก และกลายเป็นสิ่งหล่อหลอมชีวิตของชาวไทยดำ จนทุกวันนี้ เขายังคงนับถือผีเป็นสรณะโดยไม่มีศาสนาหรือความเชื่อใดเข้าไปเคล้าปน เขาพัฒนาระบบท่อน้ำเหมือนฝายรายริน ขึ้นท่ามกลางท้องทุ่งหุบเขาในแบบเฉพาะตนไม่เหมือนใคร รวมทั้งสรรค์สร้างวัฒนธรรมจำเพาะอื่นๆ ขึ้นอีกหลายประการ ทั้งหมดนี้ ร่วมก่อเกิดเป็นถิ่นฐานอันมีอัตลักษณ์โดดเด่นเหนือชนหมู่อื่นใดที่ร่วมอาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน

10.2.2 ความเหมือนของถิ่นฐานไทยดำในไทยและในเวียดนาม

ในระดับถิ่นฐานนั้น หลักแหล่งที่อาศัยของชาวไทยดำในไทยและในเวียดนามมีความเหมือนกันในประการสำคัญ คือต้องเป็นภูมิประเทศที่มีลักษณะเอื้อต่อการทำเกษตรกรรมนาดำ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการทำมาหากินเป็นปัจจัยหลักในการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยดำ ความเป็นสังคมเกษตรกรรมแต่

ครั้งบุพกาลมา ยังคงถ่ายทอดส่งผ่านมายังคนรุ่นหลังอย่างไม่ขาดสาย ไทดำส่วนใหญ่สืบต่อความเป็นเกษตรกรจากบรรพบุรุษของเขา มีการทำนาเป็นอาชีพหลัก ทำไร่บ้าง รวมทั้งเลี้ยงสัตว์ด้วย ถิ่นฐานของไทดำจึงบริบูรณ์ด้วยน้ำท่า และอุดมด้วยพรรณไม้นานาพันธุ์

จะเป็นความบังเอิญหรือความโชคดียังคงของชาวไทดำก็ตามแต่ ที่เพชรบุรีอันเป็นหลักแหล่งแรกของเขาในแผ่นดินสยาม มิใช่มีแต่ชายฝั่งทะเลทางปากตะวันออกเท่านั้น หากแต่ปากตะวันตกกลับเป็นเทือกเขาและป่าทึบ ส่วนพื้นที่ตรงกลางที่อยู่ระหว่างภูมิลักษณะต่างขั้วทั้งสอง กลับเป็นทุ่งราบที่มีภูเขาลูกโดดๆ ผุดขึ้น นอกจากจะเป็นทุ่งราบอันอุดมเหมาะแก่การทำเกษตรกรรมตามวิถีทางไทดำแล้ว การเป็นถิ่นฐานที่มองเห็นภูเขาอยู่ไม่ห่าง ยังทำให้ภูมิทัศน์ที่ละม้ายเหมือนถิ่นฐานท่ามกลางทะเลภูเขาของแผ่นดินแม่ปรากฏขึ้นในมโนคติอย่างเด่นชัด

บ้านของไทดำในไทยมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวเกาะกลุ่มอยู่รวมกันท่ามกลางพื้นที่เกษตรกรรม การรวมตัวกันอย่างใกล้ชิด ย่อมเป็นผลมาจากการเผชิญโชคชะตาร่วมกันในฐานะผู้ถูกกวาดต้อนจากภัยสงคราม ประกอบกับความเป็นสังคมระบบเครือญาติอันแน่นแฟ้นบ้านของไทดำจึงมีความหนาแน่น มีขอบเขตที่ชัดเจนแยกออกจากผืนนาไร่ที่แผ่พื้นที่อยู่โดยรอบ ภูมิทัศน์บ้านไทดำเมื่อมองจากภายนอกมีพรมแดนข้าวผืนใหญ่เป็นฉากหน้า มีบ้านประกอบด้วยกลุ่มเรือนเรียงรายสลับตงไม่ร่มครึ้มอยู่เหนือพรมธรรมชาติ และมีภูเขาเป็นฉากหลัง (รูป 10.4)

รูป 10.4 ถิ่นฐานของไทดำในไทยเลือกอยู่ใกล้ภูเขา

รูป 10.5 ถิ่นฐานไทดำในเวียดนามอยู่บริเวณ
ทุ่งราบหุบเขา

ความเป็นสังคมเกษตรกรรม ทำให้บ้านของไทดำถูกจำกัดอาณาบริเวณด้วยขอบเขตธรรมชาติของธารน้ำ ห้วย หนอง และขนาดพื้นที่ของท้องทุ่งเกษตรกรรม บ้านของไทดำแต่ละแห่งมีขนาดไม่ใหญ่โตนักและมักกระจายกันอยู่ห่างๆ โดยมีความกว้างของท้องทุ่งนาไร้เป็นสิ่งที่กำหนดระยะห่างของบ้านต่างๆ อย่างไรก็ตามบ้านเหล่านั้นไม่ได้แยกตัวโดดเดี่ยวออกจากกัน ความสัมพันธ์อันกระชับแน่นในหมูชนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันเป็นสายใยเชื่อมโยงบ้านต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยมีเครือข่ายถนนที่เชื่อมต่อถึงกันได้โดยตรงเป็นประจักษ์พยาน

ภายใต้เงื่อนไขแห่งสภาพแวดล้อมที่แตกต่างออกไปในดินแดนภาคพายัพของเวียดนาม บ้านของชาวไทดำกลับมีการตั้งถิ่นฐานในลักษณะเกาะกลุ่มรวมกันเป็นหย่อม กระจายอยู่กันเป็นแห่งๆ ด้วยขนาดไม่ใหญ่โต แต่กลับมีสภาพเป็นบ้านเล็กๆ เป็นส่วนใหญ่เช่นเดียวกัน แม้พวกเขาเหล่านั้นไม่ได้อยู่ในฐานะเชลยสงครามก็ตาม ความเป็นพื้นที่ค่อนข้างแคบตามลักษณะทุ่งราบหุบเขา ขนาดพื้นที่เหมาะสมสำหรับการตั้งบ้านจึงมีจำกัด (รูป 10.5)

ชาวไทดำที่สิบสองจุไทต้องการพื้นที่ทุ่งราบกันกระทะเลไว้เป็นผืนนา ความใหญ่เล็กของทุ่งราบกันกระทะเลจึงหมายถึงความใหญ่เล็กของบ้านเมืองในเวลาเดียวกัน ผลักดันให้พวกเขาต้องตั้งบ้านสร้างเรือนบนที่ลาดเชิงเขาที่อยู่ถัดจากผืนนาขึ้นไป ลักษณะแคบยาวของพื้นที่เชิงลาดดินดอนนี้เองที่เบียดเรือนในย่านบ้านให้อยู่ใกล้ชิดกัน ภูมิทัศน์ถิ่นฐานของไทดำมีสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นสิ่งที่กำหนด โดยมีทำเลที่ตั้งบ้านอิงชิดเชิงเขา ซึ่งผุดขึ้นเป็นฉากหลัง เบื้องหน้าต่ำลงไปคือทุ่งราบอันเป็นทุ่งนา อันเป็นแบบฉบับภูมิทัศน์ถิ่นฐานให้ไทดำในไทยอิงเป็นแบบแผนดำเนินรอยตามนั่นเอง

ขอบเขตของบ้าน ขอบเขตของเมือง หรือเขตการปกครองไม่มีแผนที่แน่นอน หากแต่เป็นไปตามแนวแบ่งตามธรรมชาติ อย่าง ลำห้วย ภูเขา การเชื่อมโยงระหว่างบ้านกับบ้านและบ้านกับเมือง ขึ้นอยู่กับความสะดวกของเส้นทางติดต่อและความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ สำหรับชาวไทดำที่สิบสองจุไทแล้ว ชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมประเพณี คือบทสรุปจากการหล่อหลอมของสภาพแวดล้อมธรรมชาติและระบบสังคมแบบเครือญาติ

10.2.3 ความต่างระหว่างถิ่นฐานไทดำในไทยกับในเวียดนาม

ในความคล้ายคลึงกันของภูมิทัศน์ถิ่นฐาน อันเกิดจากการเลือกสรรและสรรค์สร้างของชาวไทดำในไทยโดยอิงแบบแผนมาจากแผ่นดินแม่ ที่จริงแล้วสภาพแวดล้อมที่ชาวไทดำทั้งสองแห่งอาศัยอยู่นั้น มีความแตกต่างกันอยู่ไม่น้อย ขณะที่ภาคพายัพของเวียดนามอันเป็นแผ่นดินแม่ของไทดำ มีสภาพเป็นที่สูง ดารดาษด้วยภูเขาราวไม่มีที่สิ้นสุด ในรอบปีภูมิอากาศหมุนเวียนเพียง 2 ฤดู คือ ฤดูหนาวและฤดูร้อนที่มีฝนตกชุก ส่วนที่ภาคตะวันตกของไทยอยู่ได้ลงมาจนใกล้กับเส้นศูนย์สูตร มีสภาพเป็นที่ราบลุ่มน้ำสายนหลักอันกว้าง

ใหญ่ การหมุนเวียนเปลี่ยนฤดูในรอบปีมี 3 ครั้ง ได้แก่ ฤดูหนาว ฤดูฝน และฤดูร้อน สภาพแวดล้อมธรรมชาติที่แตกต่างกันนี้ย่อมส่งผลต่อลักษณะของถิ่นฐานให้พัฒนาก้าวไปในทิศทางเฉพาะตน

ขนาดของชุมชนไทดำในไทยหลายแห่งประกอบด้วยจำนวนครัวเรือน 100-200 หลังคา ขณะที่บางแห่งที่ตั้งมานานช้านานจนขยายตัวเป็นหมู่บ้านใหญ่ มีประชากรไทดำปลูกเรือนอาศัยอยู่ในแหล่งเดียวกันถึงราว 500 หลังคาก็มี อย่างบ้านหนองปรัง บ้านห้วยท่าช้าง เป็นตัวอย่าง การขยายตัวของชุมชนบ้านจนมีหลังคาเรือนรวมกันมากเช่นนี้จำเพาะภูมิลักษณะถิ่นฐานที่เป็นที่ราบขนาดใหญ่เท่านั้นที่อำนวยให้เป็นไปได้ (รูป 10.6)

ต่างออกไปในภูมิลักษณะถิ่นฐานที่เป็นทะเลภูเขาของภาคพายัพ เวียดนาม ความจำกัดของที่ดินทำกินและที่ตั้งบ้าน ณ ที่ราบหุบเขาทำให้ชุมชนไทดำมีสภาพเป็นบ้านเล็กเมืองน้อยมากกว่าที่จะขยายตัวเป็นชุมชนขนาดใหญ่ บ้านแต่ละแห่งมักประกอบด้วยประชากร 20-50 หลังคาเรือนเสียเป็นส่วนใหญ่ (รูป 10.7) ทુંรบกั้นกระทะบางแห่งมีขนาดเล็กมาก พลอยพาให้จำนวนครัวเรือนที่จะไปตั้งหลักอาศัยทำกินมีจำนวนน้อยตาม ไทดำจึงมีคำกล่าวที่ *ชาวเขม* *แทน เวิน เวิน* [สามเฮือนแปนบ้าน] จำเพาะทુંรบกั้นเขาขนาดใหญ่เท่านั้นที่ศักยภาพในการพัฒนาเป็นเมืองได้สูง อย่างทુંรบกั้นเมืองแดง ทુંรบกั้นเมืองล่อ เป็นต้น

รูป 10.6 บ้านไทดำในไทยมีเรือนรวมกลุ่มกันนับร้อยหลังคา

รูป 10.7 บ้านไทดำในเวียดนามมีเรือนรวมกลุ่มกันไม่กี่สิบหลังคา

ความจำกัดมีของพื้นที่ทુંรบกั้นเขา ทำให้ไทดำบนแผ่นดินถิ่นเกิดต้องสงวนพื้นที่ส่วนนี้ไว้เป็นผืนนา และขึ้นไปสร้างเรือนตั้งบ้านเรียงรายยาวไปตามแนวเชิงเขา บ้านของไทดำจึงมีลักษณะเป็นแถบบ้านสลับน้ำตลที่วางพาดอยู่เชิงเขาเหนือทุ่งข้าวเขียวขจี การขยายตัวของชุมชนบ้านออกไปในแนวกว้างเป็นไปได้ยาก เพราะติดขัดความสูงชันของภูเขาที่ประชิดอยู่ด้านหลังและความจำกัดของทુંรบกั้นเขา

เงื่อนไขของที่ตั้งถิ่นฐานที่กล่าวมานี้คล้ายข้อจำกัดลงแทนหมดสิ้น เมื่อไทดำอพยพเข้ามาอยู่ในถิ่นฐานใหม่ในไทย ภูมิลักษณะที่ราบลุ่มน้ำของ จังหวัดเพชรบุรีและจังหวัดอื่นๆ ในภูมิภาคตะวันตก ทำให้ไม่จำเป็นต้องตั้งบ้าน เกาะกลุ่มเป็นแนวยาวเสมอไป เว้นแต่บ้านที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมห้วยน้ำลำธาร บางแห่งที่มีลักษณะเรียงรายเลียบไปตามแนวสายน้ำ สำหรับบ้านที่เกาะตัว อยู่ริมหนองบึงหรือรวมกลุ่มอยู่กลางท้องทุ่งที่ทำกิน ก็คล้ายลักษณะการเป็น บ้านตามแนวยาวไปโดยปริยาย

การตั้งถิ่นฐานอยู่บนที่ราบลุ่มน้ำกว้างใหญ่ที่มีความอุดมทั้งน้ำฝน และน้ำท่า เอื้อให้ชาวไทดำสานต่อความเป็นสังคมเกษตรกรรมทำนาได้ เป็นอย่างดี ผืนนาของไทดำในไทยแผ่ขยายกว้างออกไปสุดสายตา สำหรับ สภาพแวดล้อมถิ่นฐานที่สิบสองจุไทยนั้นต่างออกไปอย่างสิ้นเชิง ทุ่งราบกัน กระตะในแต่ละหุบเขามีขนาดเล็กไม่กว้างขวางนัก มีความสูงต่ำของพื้นที่ ต่างกัน แต่นั่นกลับผลักดันให้พวกเขาใช้ภูมิปัญญาพัฒนาระบบท่อน้ำทำนา แบบธรรมชาติอย่างน่านิยม เกิดเป็นระบบท่อน้ำ เหมือง ฝ่าย ราย ริน ที่อาศัย ประโยชน์จากความสูงต่ำไม่เท่ากันของแผ่นดินและคุณสมบัติการไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำของน้ำ ระบบนี้ก็สามารถชักน้ำเข้าสู่เหมืองลำเลียงไปหล่อเลี้ยงนาข้าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังใช้ได้อย่างเป็นอิสระจากกันในแต่ละหุบเขา

ความแตกต่างที่เด่นชัดประการหนึ่งระหว่างถิ่นฐานไทดำในไทยกับ ในเวียดนาม อยู่ที่ความมั่นคงเป็นปึกแผ่นของบ้านเมือง ที่ดินแดนสิบสองจุไทย นั้นเป็นเสมือนแผ่นดินแม่ของไทดำที่ตั้งมั่นมาช้านาน จนชุมชนหลายแห่ง พัฒนาขึ้นเป็นเมือง มีเจ้าเมืองปกครองแผ่นดิน มีไพร่ฟ้าเป็นข้าแผ่นดิน เช่น เมืองแกลง เมืองลา เมืองลอ เป็นต้น ขณะที่การตั้งถิ่นฐานของไทดำในไทยอยู่ในฐานะผู้มาใหม่ ซึ่งมีเมืองหลักของคนไทยสถาปนาขึ้นอยู่ก่อนหน้ามาแล้ว ช้านาน ชุมชนไทดำมีฐานะเป็นบ้านเล็กบ้านน้อยเสียทั้งสิ้น ชุมชนขนาดใหญ่ ที่พัฒนาขึ้นเป็นเมืองนั้นไม่มี

10.3 บ้านไทดำ

10.3.1 อัตลักษณ์ของบ้านไทดำ

ในฐานะชนหมู่ผู้ร่วมชะตากรรมเดียวกันบนแผ่นดินถิ่นของคนไทย และระบบสังคมเครือญาติอันแน่นแฟ้น ต่างก็เป็นปัจจัยหนุนให้ชาวไทดำเกาะกลุ่มรวมตัวตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่พวกเดียวกัน บ้านของคนไทดำจึงแยกตัวออกจากบ้านของคนไทยรวมทั้งบ้านของคนกลุ่มอื่นอย่างชัดเจน เมื่อประกอบกับ ลักษณะทางกายภาพเฉพาะตัวหลายประการทำให้บ้านของชาวไทดำมีอัตลักษณ์โดดเด่น

บ้านของชาวไทดำมีภาพลักษณ์เป็นธรรมชาติสูง ความเป็นผู้คนใน สังคมเกษตรกรรมสะท้อนให้เห็นได้จากการมีหมู่บ้านน้อยใหญ่ในถิ่นที่อยู่อาศัย

อย่างร่มครึ้ม เมื่อเสริมกับการมีทุ่งเกษตรกรรมล้อมรอบบริเวณบ้าน บรรยากาศสงบ ร่มเย็น จึงแผ่คลุมทั่วทั้งบริเวณ ความชอบที่จะเลือกอยู่ในบริเวณที่มีภูเขา ยิ่งเพิ่มลักษณะกำลังระหว่างความเป็นชุมชนกับความเป็นป่าให้กับบ้านไทดำมากขึ้นไปอีก

ชาวไทดำไม่นิยมแยกครอบครัวออกไปปลูกเรือนอยู่ในที่ทำกินของตนห่างจากเรือนของเพื่อนบ้าน เรือนแต่ละหลังเกาะกลุ่มอยู่ใกล้ๆ เรียงรายต่อเนื่องกันไปทั้งหมด ด้วยลักษณะเรือนเสาสูงที่มีรูปลักษณะคล้ายคลึงคล้อยตามกัน แทรกด้วยหมู่ไม้งาม การประกอบกันแน่นด้วยหมู่เรือนและต้นไม้ทำให้เกิดความแตกต่างอย่างชัดเจนของบรรยากาศระหว่างย่านบ้านและทุ่งเกษตรกรรมที่รายรอบ

การเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ก่อตัวมานานและมักอยู่ห่างออกไปจากเส้นทางคมนาคมสายหลัก ยังผลให้ชุมชนเกิดจากการเกาะตัวและเติบโตอย่างเป็นธรรมชาติ เครือข่ายทางสัญจรภายในชุมชนสะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดี ถนนสายหลักที่มีเพียงหนึ่งหรือสองเส้นตัดคดเคี้ยวยาวไปตลอดแนวย่านบ้าน และเชื่อมต่อกับโลกภายนอก มีถนนสายรองเส้นเล็กๆ แยกจากถนนสายหลักสู่กลุ่มเรือน แล้วยังมีทางเดินบนลานดินที่ไม่ปรากฏเป็นแนวเส้นทางอย่างชัดเจนทำหน้าที่เชื่อมระหว่างกลุ่มเรือน เส้นสายการสัญจรทั้งสามระดับนี้ร้อยรัดเรือนทั้งย่านบ้านไว้เป็นเครือข่ายเดียวกัน ยืนยันความเป็นสังคมเครือญาติของไทดำได้เป็นอย่างดี

ลักษณะพิเศษเฉพาะตนอีกอย่างหนึ่งของบ้านไทดำ คือการมีศาลผีประจำชุมชน ศาลผีเป็นอาคารขนาดเล็กตั้งอยู่บนเสา 4 ต้น มีลานกว้างอยู่ด้านหน้าเพื่อรองรับผู้คนจำนวนมาก เมื่อถึงคราวประกอบพิธีกรรมเช่นสงกรานต์ ดำเนินที่ตั้งศาลผีมักอยู่บริเวณปากทางเข้าสู่ชุมชน

บรรยากาศภายในชุมชนไทดำมีความเฉพาะตัวอย่างน้อย 2 ประการ ประการแรกนั้นคือความเป็นชุมชนแห่งเครือญาติ สังเกตได้จากรั้วบ้านซึ่งมักสร้างในลักษณะลาลอง มากกว่าที่จะเน้นความมั่นคงแข็งแรง มีทั้งรั้วต้นไม้ รั้วไม้ไผ่ ที่มั่นคงขึ้นมาสักหน่อยเห็นจะเป็นรั้วขัดแตะ แต่ก็เปิดให้พื้นที่ภายในเชื่อมต่อกับพื้นที่ภายนอกได้ด้วยความโปร่งที่ไม่ปิดกั้นสายตา และมักมีช่องทางติดต่อกับเพื่อนบ้านที่เปิดอยู่เสมอ อีกประการหนึ่งคือความเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่นิยมการพึ่งพาตนเอง ซึ่งแสดงออกมาให้เห็นได้จากการมีสิ่งต่างๆ ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตภายในที่อยู่อาศัย ได้แก่ แปลงพืชผักสวนครัว เล้าข้าว คอกสัตว์ เตาเผาถ่าน โรงเก็บแปก และอื่นๆ

บ้านไทดำในแดนพายุพของเวียดนามก็มีอัตลักษณ์โดดเด่นเช่นเดียวกับบ้านไทดำในไทย แม้ที่นี่จะเป็นแผ่นดินแม่ แต่ความแตกต่างทางวัฒนธรรมผลักดันให้ชาวไทดำชอบที่จะตั้งบ้านรวมกลุ่มกันอยู่เฉพาะในหมู่ของพวกตน ไม่ปะปนกับชนหมู่อื่น บ้านของชาวไทดำจึงมีความแตกต่างจากชุมชนของคนหมู่อื่น รวมทั้งชุมชนชาวเวียดนามอย่างชัดเจน

ในเวียดนามนั้น ไทดำได้ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ในวัฒนธรรมหุบเขา อันเป็นภาพลักษณ์ที่เกิดจากการเลือกที่ตั้งบ้านบริเวณทุ่งราบกันกระทะเสมอ เพราะในภูมิลักษณะของพื้นที่แบบภูเขาจะมีทุ่งราบที่เอื้อต่อการทำนาดำก็จำเพาะบริเวณหุบเขาเท่านั้น และเมื่อบริเวณทุ่งราบกันกระทะถูกกันไว้เป็นผืนนา ยังผลให้ชาวไทดำต้องเลือกตั้งบ้านบริเวณตีนเขาที่อยู่ถัดขึ้นไปเหนือผืนนา บ้าน ณ หุบเขาของชาวไทดำมีทุ่งนาเป็นฉากหน้า ด้านหลังอิงภูเขาแทบทุกหมู่บ้านไม่มีเว้น จนกลายเป็นภูมิทัศน์อันเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนคนไทดำ

การมีถิ่นฐานตั้งอยู่บริเวณพื้นที่เชิงลาดของภูเขาเหนือทุ่งราบกันกระทะ ทำให้บ้านของไทดำทั้งหมดมีความโดดเด่นอยู่เหนือท้องทุ่งนา บ้านอันประกอบด้วยหมู่เรือนลักษณะเดียวกัน โดยเฉพาะเรือนเสาสูงนั้นเป็นความแตกต่างอย่างมากจากชุมชนคนหมู่มากของชาวเวียดนาม ซึ่งเป็นผู้อยู่ในวัฒนธรรมบกกที่นิยมปลูกเรือนติดดินเป็นที่อยู่อาศัย ยิ่งเพิ่มอัตลักษณ์ให้บ้านไทดำมีลักษณะเฉพาะไม่เหมือนใคร

บ้านไทดำที่นั่นเกิดจากการเกาะกลุ่มของเรือนเรียงรายไปตามพื้นที่เชิงลาดของภูเขา บ้างสูง บ้างต่ำ สัมพันธ์กับความลาดเอียงของพื้นที่ ขอบเขตของชุมชนถูกจำกัดด้วยที่ราบของทุ่งนาเบื้องหน้าและที่ชันของภูเขาเบื้องหลัง ทำให้บ้านไทดำมีความเป็นธรรมชาติ มักมีถนนสายหลักตัดผ่าท้องทุ่งเป็นแนวตรง เชื่อมบ้านไทดำเข้ากับโลกภายนอก ขณะที่เส้นทางสัญจรภายในชุมชนมีขนาดเล็กกว่า และตัดลัดเลาะลดเลี้ยวคล้อยตามความไม่ราบเรียบของที่ลาดเชิงเขา มีทางสัญจรสายย่อยกระจายเชื่อมไปยังกลุ่มเรือนที่มีเครือข่ายต่อเนื่องถึงกันได้ทั่วทั้งย่านบ้าน ทั้งหมดเป็นถนนที่มีพื้นผิวเป็นดินโดยล้วน

เหนือสิ่งอื่นใด บ้านไทดำที่นั่นมีลักษณะทางกายภาพที่สะท้อนความเป็นสังคมเครือญาติอันแน่นแฟ้น จากการกันรั้วบ้านไว้อย่างหลวมๆ ส่วนใหญ่เป็นรั้วเตี้ยๆ ที่ทำจากไม้ไผ่สาน ลำไผ่สะกัน ต้นไม้ตัดเป็นแนว และมีช่องทางเปิดเชื่อมต่อได้กับเพื่อนบ้านโดยรอบ พร้อมกันนี้ ในบริเวณที่อยู่อาศัยมักมีบ่อน้ำ ต้นไม้ พืชผักสวนครัว คอกหมู กรงไก่ ที่เลี้ยงไหม และอื่นๆ ที่พร้อมมูลสำหรับเกื้อกูลวิถีชีวิตอันเรียบง่ายของเขา สะท้อนความเป็นชุมชนในสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาตนเองสูง

10.3.2 ความเหมือนของบ้านไทดำในไทยและในเวียดนาม

เมื่อเปรียบเทียบบ้านไทดำในไทยกับในเวียดนาม ปรากฏว่ามีความเหมือนกันอย่างน่าประหลาดหลายประการ แม้ว่าจะต่างแยกกันอยู่โดยไม่มีความสัมพันธ์ติดต่อกันมานานนับร้อยๆ ปีแล้วก็ตาม

ความเหมือนกันที่ชัดเจนที่สุดของบ้านไทดำทั้งสองแหล่งคือความเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยที่มีความใกล้ชิดธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง ในระดับของคิรวนั้น บ้านไทดำในบริเวณทุ่งราบภาคตะวันตกของไทยรายล้อมด้วยพื้นที่เกษตรกรรม ขณะที่บ้านไทดำในพื้นที่หุบเขาภาคพายัพของเวียดนามมีทุ่งเกษตรกรรม

อยู่เบื้องหน้า มีป่าเขาอยู่เบื้องหลัง ส่วนในระดับกลุ่มเรือนนั้นต่างก็มีต้นไม้ไม่น้อยใหญ่แทรกปนอยู่ทั่วไป นิยมปลูกพืชผักสวนครัว ชอบปลูกแนวต้นไม้เป็นรั้วรอบอันเป็นผลมาจากความเป็นสังคมเกษตรกรรมที่พัฒนาอย่างยาวนานและมั่นคง

การก่อตัวและเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไปของบ้านไทดำบนพื้นที่ลาดเชิงเขาในเวียดนามทำให้เรือนเกาะกลุ่มเรียงรายกันอย่างเป็นธรรมชาติ เครือข่ายถนนภายในตัดคดเคี้ยวแทรกไปในระหว่างกลุ่มเรือน (รูป 10.8) สะท้อนการพัฒนาจากเส้นทางเดินเท้าเมื่อเริ่มแรก ขอบเขตของบ้านไม่เป็นแนวตรง จึงแอบตามลักษณะธรรมชาติของที่ลาดเชิงเขา นำแปลกที่บ้านไทดำในไทยก็มีลักษณะเป็นธรรมชาติคล้ายคลึงกันนี้ (รูป 10.9) แม้ว่าบ้านจะตั้งอยู่บนพื้นที่ที่มีภูมิลักษณะต่างกันโดยสิ้นเชิง การเปลี่ยนมาตั้งบ้านอยู่ท่ามกลางบริเวณทุ่งราบ มิได้ทำให้บ้านไทดำห่างไกลจากความเป็นธรรมชาติลงไปแม้แต่น้อย

บ้านไทดำเกิดจากการรวมกลุ่มกันอยู่อาศัยของผู้คนชนชาติเดียวกัน ทั้งยังมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติอย่างกระชับแน่น จึงมักทำอะไรคล้ายคลึงกันจนเกิดเป็นแบบแผนที่ชัดเจน เขาต่างปลูกเรือนเสาสูงที่มีรูปลักษณะคล้ายไปทางเดียวกันเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย กล่าวได้ว่า บ้านไทดำคือที่รวมกลุ่มเรือนร่วมลักษณะกันไว้ในที่แห่งเดียว ทำให้เป็นชุมชนบ้านที่มีเอกภาพสูง และแม้ว่าบ้านไทดำในดินแดนไทยจะพัฒนาไปจนมีความต่างในรูปลักษณะเรือนกันอยู่บ้าง แต่ก็ยังมีลักษณะร่วมกัน เช่น ความเป็นเรือนเสาสูง การใช้วัสดุประเภทเดียวกัน เป็นต้น โดยภาพรวมแล้วบ้านไทดำยังรักษาความมีเอกภาพอยู่ได้

ความเหมือนกันอีกประการหนึ่งของบ้านไทดำทั้งสองแหล่ง คือการมีป่าแหว่อยุ่ท้ายบ้าน (รูป 10.10, 10.11) ป่าแหว่เป็นที่ประกอบพิธีศพของไทดำ จึงมีอยู่คู่บ้านไทดำทุกแห่ง โดยปกติแล้ว ป่าแหว่เป็นพื้นที่สูงสุดที่ไม่มีใครย่างกรายเข้าไป ต่อเมื่อมีการตายเกิดขึ้นเท่านั้นป่าแหว่จึงจะมีผู้คนพร้อมกับมีชีวิตชีวาอันเกิดจากเรือนแหว่ เรือนแก้ว และกอแหว่ รวมทั้งเครื่องประกอบพิธีศพอื่นๆ ที่ล้วนมีสีสันสดใส รวบรวมจะปลูกให้พื้นที่ที่ร่างผู้คนของชุมชนตื่นขึ้นมาและไม่มานอนสับสนต่างๆ จะค่อยๆ ซีดจาง ผุพัง เสื่อมสลายไปตามกาลเวลารอพิธีศพครั้งต่อไปมาปลูกชีวาอีกครั้ง หมุนเวียนเป็นวัฏจักร

นอกเหนือจากนี้ ยังมีความเหมือนกันของบ้านไทดำในไทยและในเวียดนาม ในด้านความเป็นสังคมชนบท ภายในบ้านดำรงสภาพสงบเงียบด้วยเป็นที่อยู่อาศัยที่แท้จริง ไม่มีกิจกรรมอันจกก่อให้เกิดความพลุกพล่านปนอยู่ มีความร่มรื่นด้วยมีร่มไม้ บ่อน้ำ ที่ผู้คนในสังคมเกษตรกรรมชอบปลูกสร้าง มีแต่คนในเพราะไม่ใช่ชุมชนการค้าหรือทางผ่าน กลิ่นอายความเป็นชุมชนพื้นถิ่นยังดำรงอยู่คู่บ้านไทดำมิคลาย

รูป 10.8 ถนนหนทางภายในบ้านไทดำในเวียดนาม

รูป 10.9 ถนนหนทางภายในบ้านไทดำในไทย

รูป 10.10 ป่าแถวที่บ้านส้มในเวียดนาม

รูป 10.11 ป่าแถวที่บ้านหนองเขินไทย

10.3.3 ความต่างระหว่างบ้านไทดำในไทยกับในเวียดนาม

ต้องไม่ลืมว่า ดินแดนภาคพายัพของเวียดนามคือแคว้นลือสอง จุไทในอดีต การตั้งรกรากมาเป็นเวลานานและการขยายตัวของประชากรจนมีจำนวนมากพอ ผลักดันให้เกิดระบบการปกครองดูแล จนชุมชนไทดำสามารถพัฒนาจากบ้านเป็นสง เวียง และเมือง ตามลำดับ ต่างจากสถานการณ์ในไทยที่ไทดำมาตั้งถิ่นฐานภายหลังจากการก่อตัวเป็นบ้านเป็นเมืองของคนหมู่มากเป็นเวลานาน ชุมชนไทดำจึงมีสภาพเป็นเพียงบ้านเท่านั้น ที่มีขนาดใหญ่ขึ้นมาจากการขยายตัวจนมีผู้คนหนาแน่น ก็เทียบเคียงได้กับระดับตำบลภายใต้การปกครองของไทยเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบในระดับบ้านด้วยกันแล้ว บ้านไทดำในไทยก็มีความต่างกับบ้านไทดำในเวียดนามหลายประการเช่นกัน

การตั้งถิ่นฐานบริเวณทุ่งราบหุบเขาที่ภาคพายัพของเวียดนามนั้น ทำให้มีที่ทำนาได้จำกัด จำนวนเรือนในบ้านหมู่หนึ่งพลอยถูกจำกัดด้วยปริมาณพื้นที่ทำนา บ้านไทดำที่นั่นจึงมีขนาดเพียง 20-30 หลังคาเรือนเสียเป็นส่วนใหญ่ หรืออย่างมากอาจมีถึง 50 หลังคาเรือน ภูมิลักษณะของถิ่นฐานผลักดันให้ชาวไทดำตั้งบ้านบนที่ลาดเชิงเขา เป็นผลให้เรือนต้องปลูกสร้างสูงต่ำลดหลั่นกันตามความลาดเอียงของพื้นที่ บ้านของไทดำในเวียดนามจึงมีความโดดเด่นอยู่เชิงดอยเหนือท้องทุ่งและธารน้ำที่ไรยตัวอยู่เบื้องล่าง ขณะที่บ้านไทดำในไทยมักมีขนาด 100-200 หลังคาเรือน และตั้งอยู่บนพื้นที่ราบโดยล้วนมีลักษณะบ้านที่เรียงรายเป็นทิวอยู่เหนือท้องทุ่งกว้าง

เรือนในบ้านไทดำที่แผ่นดินแม่นั้นยังอ้างความเป็นเอกภาพ สะท้อนความเป็นชนหมู่เดียวกันไว้อย่างเหนียวแน่น ด้วยลักษณะเรือนเดี่ยวเสาสูงที่มีรูปลักษณะคล้ายคลึงกัน และวางหันหลังคาไปทางเดียวกันทั้งหมดอย่างพร้อมเพรียงกัน การปลูกเรือนบนที่ลาดเชิงเขาเป็นเงื่อนไขให้ต้องวางเรือนยาวขนานไปตามแนวระดับความสูงของพื้นที่ เพื่อคุมให้เสาเรือนทุกต้นที่ยังลงดินมีความยาวเท่าๆ กัน ลักษณะของพื้นที่ดังเช่นนี้อาจเป็นอิทธิพลให้มีการขยายตัวเป็นเรือนยาว ซึ่งไปสอดคล้องกับความเป็นสังคมเครือญาติพอดี

การลงหลักปักฐานของสังคมไทยดำในไทยระยะแรก หมู่เรือนในชุมชนบ้านก็มีลักษณะเป็นเรือนเดี่ยวที่หันหลังคาไปในแนวเดียวกันทั้งหมด โดยหันแนวด้านหลังคาขวางตะวัน เพราะไทดำถือคติไม่หันอกไก่ชี้ดวงตะวัน ที่สืบทอดมาจากการพรพบุรุษบนแผ่นดินแม่ ต่อมาในระยะหลังเรือนในหมู่บ้านไทดำซึ่งไม่มีข้อจำกัดด้านความลาดเอียงของพื้นที่ปลูกสร้างหันมาเลือกที่จะขยายตัวเป็นเรือนแฝดและเรือนหมู่ตามอิทธิพลของเรือนชาวไทย พลอยพาให้หมู่เรือนในบ้านแต่ละแห่งมีรูปลักษณะต่างกันไปบ้าง ทั้งยังวางหันหลังคาไม่ไปในทิศทางเดียวกันทั้งหมด ด้วยมีเรือนขวางเกิดขึ้นเมื่อขยายตัวเป็นเรือนหมู่

มีข้อที่น่าสนใจเกี่ยวกับ บ้านไทดำในไทยนั้นไม่ปรากฏมีลานบ้านอยู่กลางชุมชน มีแต่เรือนครอบครองพื้นที่ต่อเนื่องกันไปโดยตลอดทั่วทั้งบริเวณ บริเวณพื้นที่โล่งมีเฉพาะบริเวณศาลผี (รูป 10.12) ซึ่งมักอยู่ชายขอบในตำแหน่งใกล้ปากทางเข้า สะท้อนให้เห็นว่ามีการรวมกลุ่มกันตั้งชุมชนเป็นลำดับแรกเมื่อมีความเป็นปึกแผ่นแล้วจึงร่วมกันหาบริเวณที่เหมาะสมสำหรับสร้างศาลผี

ลานบ้านกลางชุมชนนี้มีปรากฏอยู่คู่บ้านไทดำทั่วไปในเวียดนาม (รูป 10.13) ลานดินอันโล่งเตียนที่มีเส้นทางสัญจรสายหลักของชุมชนพาดผ่านเป็นพื้นที่สาธารณะ ใช้เป็นที่ชุมนุมผู้คนในการประกอบพิธีกรรมแสดงการละเล่น ช้างๆ ลานบ้านบางแห่งยังมีเสื่อบ้านตั้งอยู่ แสดงความเป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งในเชิงนามธรรมและในทางกายภาพ ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงจุดกำเนิดของบ้าน ที่เริ่มต้นก่อตัวด้วยการตอกหลักปักเสื่อของหัวหน้าจั่วเรือนจั่วต่ำลง ณ ตำแหน่งนี้ แล้วค่อยๆ ขยายตัวออกไปโดยรอบจากการเพิ่มจำนวนเรือนขึ้นทีละหลังสองหลัง จนกลายเป็นบ้านอันเป็นปึกแผ่นในที่สุด

รูป 10.12 ศาลผีของบ้านกวยบริเวณชายขอบของหมู่บ้าน

รูป 10.13 ลานกลางบ้านไทดำที่บ้านแจกัน

ชาวไทดำที่ถิ่นฐานเดิมนิยมขุดบ่อน้ำไว้ภายในบริเวณที่อยู่อาศัย เพื่อใช้เป็นน้ำรดพืชผักสวนครัว และเลี้ยงกุ้งปลา ทำให้มีบ่อน้ำกระจายอยู่หลายแห่งในย่านบ้าน แตกต่างไปจากบ้านไทดำในถิ่นฐานใหม่ที่ไทยไม่มีใครมีใครขุดบ่อน้ำไว้ภายในบริเวณที่อยู่อาศัย เขาเพียงเจาะเป็นบ่อลึกเพื่อดึงน้ำได้ดินขึ้นมาใช้ แต่ภายในบริเวณที่อยู่อาศัยของไทดำในไทยก็มีองค์ประกอบใหม่เพิ่มเข้ามา ชนิดที่ไม่เคยมีมาก่อนในถิ่นฐานเดิม ได้แก่ ศาลพระภูมิและศาลผี ซึ่งตั้งอยู่คู่กันที่ริมด้านหนึ่งของบริเวณ ทั้งสองสิ่งนี้เป็นอิทธิพลจากคติความเชื่อของคนไทยที่ถ่ายทอดลงสู่ชาวไทดำ ทำให้ที่อยู่อาศัยของไทดำมีทั้งห้องผีและห้องพระบนเรือน แล้วยังมีศาลพระภูมิกับศาลผีอยู่นอกเรือน สะท้อนการหลอมรวมคติชนของคนไทยเข้าไปในตัวตนของไทดำที่เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม

10.4 เรือนไทดำ

10.4.1 อัตลักษณ์เรือนไทดำ

ในแผ่นดินภูมิภาคตะวันตกของไทย เรือนเสาสูง หลังคาทรงกระดองเต่า ประดับไม้ไผ่หรือจั่วเรือนของชาวไทดำ ย่อมโดดเด่นแปลกแยกแตกต่างจากเรือนของชนทั้งผอง เพราะเรือนรูปลักษณะนี้ไม่มีปรากฏในถิ่นนี้มาก่อน เทียบกับเรือนของคนไทยที่รายล้อม แม้จะเป็นเรือนเสาสูงเหมือนกัน แต่ลักษณะร่วมประการนี้ก็ได้ทำให้ความโดดเด่นเฉพาะตัวของไทดำลดลง เพราะความสำคัญของเรือนอยู่ที่ระนาบหลังคาอันสูงชันมากกว่า เรือนของคนไทยแตกต่างออกไปด้วยลักษณะหลังคาจั่วทรงจอมแหประดับด้วยปั้นลม ยอดแหลม ปลายด้านล่างทั้งสองตัวขึ้นงอนเป็นหาง

แม้การพัฒนาที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในระยะต่อมา มีเรือนตามแบบแผนประเพณีของคนไทยเป็นต้นแบบ เปลี่ยนผืนให้เรือนของไทดำมีรูปลักษณะเป็นเรือนเสาสูงหลังคาจั่วทรงจอมแห ไม่แตกต่างจากเรือนของคนไทย เป็นที่น่าสังเกตว่าในความเหมือนนั้นกลับมีความต่างเฉพาะตัวอย่างเห็นได้ชัด ไทดำนิยมปลูกเสาข้าวขนาดใหญ่ไว้เคียงคู่เรือนและแล่นชานเชื่อมต่อกัน ประการสำคัญพื้นเสาข้าวต้องมีความสูงกว่าพื้นเรือนเสมอ ตามคติชนในการยกเอาแม่โพสพที่สถิตอยู่ในข้าววางไว้เหนือพื้นเรือนระดับที่คนอยู่อาศัย ขณะที่คนไทยนิยมปลูกขี้ข้าวแยกออกจากเรือนและชอบที่จะทำพื้นยังไม่สูงนัก

นอกเหนือจากนี้ ไม่ว่าไทดำจะปลูกเรือนเป็นทรงกระดองเต่าตามแบบแผนดั้งเดิมของเขา หรือทรงจอมแหคล้ายตามเรือนของคนไทย หรือแบบอื่นใด พื้นที่อยู่ภายในเรือนยังคงกันส่วนหนึ่งไว้เป็นห้องผี เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเรือนเสมอ แม้ไทดำจะหันมานับถือพุทธศาสนาตามคนไทยแล้วก็ตาม แต่ห้องผีไม่เคยหายไปจากเรือน ยังคงครองพื้นที่มุมหนึ่งบ่งบอกถึงความเป็นเรือนของไทดำเสมอมา

ณ ท่ามกลางขุนเขาราวป่าของสิบสองจุไท เรือนหลังคาทรงกระดองเต่าอันเป็นแบบแผนการปลูกสร้างเฉพาะตนของชาวไทดำก็มีอัตลักษณ์ไม่เหมือนใคร ความเป็นเรือนเสาสูงซึ่งสะท้อนที่อยู่อาศัยของผู้คนในวัฒนธรรมน้ำ เป็นความพิเศษผิดแผกจากเรือนของชาวเวียดนาม ซึ่งนิยมปลูกที่อยู่อาศัยเป็นเรือนติดดินสะท้อนวิถีของผู้คนในวัฒนธรรมบก

แม้เมื่อเทียบกับเรือนชนหมู่น้อยกลุ่มอื่นๆ ที่ร่วมอยู่ในละแวกเดียวกัน เรือนแบบแผนไทดำก็ยังดำรงลักษณะเฉพาะตนที่แตกต่างออกไป ทั้งหลังคาทรงกระดองเต่า เขากูดที่ประดับเหนือจั่วบันไดขึ้นลงสองทางที่หัวเรือนและท้ายเรือน ล้วนเป็นเครื่องหมายแสดงที่อยู่อาศัยของคนเฉพาะกลุ่ม ในภายหลังเมื่อไทดำพัฒนาที่อยู่อาศัยเป็นเรือนตupaลาด ละม้ายเรือนของชาวไทขาวผู้มีวัฒนธรรมใกล้ชิดกับชาวไทดำ ความนิยมเลขสี่ซึ่งตรงข้ามกับชาวไทขาวยังคงปรากฏแสดงอัตลักษณ์ชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดห้องเสาเรือนจำนวนชั้นบันได หรือจำนวนตุ้มของเขากูดเหนือจั่วเรือน

ยิ่งเรือนยาวของชาวไทดำด้วยแล้ว ยิ่งสร้างความตื่นตาตื่นใจให้แก่ผู้คนต่างวัฒนธรรมได้มาก การขยายตัวของครอบครัวสะท้อนลงสู่รูปลักษณะของที่อยู่อาศัย ด้วยการต่อเรือนหลังเดิมให้ยาวออกไปตามลำดับ เกิดเป็นเรือนยาว 7 ห้อง 9 ห้อง 11 ห้อง หรือ 13 ห้องนั้น แตกต่างจากเรือนของชาวเวียดนามอย่างลิบลับ การขยายเรือนเยี่ยงนี้มีในชนกลุ่มอื่นในเวียดนามเช่นกัน เช่น เรือนยาวของชาวเอเด (Ede) เรือนยาวของชาวเกียราย (Gia Rai) เป็นต้น แต่ต่างก็มีแบบแผนการปลูกสร้างตามแบบฉบับเฉพาะตน บรรลุผลเป็นเรือนยาวที่มีอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน แตกต่างกันไป

10.4.2 ความเหมือนของเรือนไทดำในไทยและในเวียดนาม

เมื่อไทดำเริ่มลงหลักปักฐานในไทย วัฒนธรรมการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยที่ติดตัวมาจากสิบสองจุไทแผ่นดินแม่ได้รับการสานต่อบนแผ่นดินถิ่นฐานใหม่ด้วย พวกเขาทั้งหมดล้วนปลูกสร้างเรือนทรงกระดองเต่า ยอดจั่วประดับไม้ไขว้เหมือนกัน แม้ว่าแผ่นดินเมืองเพชรบุรีอันเป็นถิ่นฐานใหม่จะอยู่ไกลจากสิบสองจุไทลงมาทางใต้นับพันกิโลเมตร แต่กลับมีทั้งไม้จริง ไม้ไผ่และหญ้าคา อันเป็นวัสดุปลูกสร้างเรือนเช่นเดียวกับที่แผ่นดินถิ่นเกิด จึงเป็นเรื่องง่ายในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ให้เหมือนกับที่เขาเคยอยู่ก่อนจากมา

น่าประหลาดใจอยู่ไม่น้อยที่การพัฒนาคีลคล้ายรูปแบบเรือนจากทรงกระดองเต่าที่มีหลังคาโค้งมนทางด้านสกัดทั้งหัวและท้ายเรือนมาเป็นผืนหลังคาระนาบตรง เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งในไทยและที่สิบสองจุไท ในไทยนั้นมีความชัดเจนว่าหลังคาทรงสี่เหลี่ยมมี 5 สันและด้านบนเปิดจั่วที่เรียกว่าทรงมนิลานั้น เป็นผลพวงจากการรับอิทธิพลตะวันตก ซึ่งเข้ามาแพร่หลายย่านเมืองเพชรจนเป็นที่นิยมทั่วไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่ทางภาคพายัพของเวียดนามนั้นหลังคาทรงตupaลาดอันมีรูปทรงพ้องกับ

หลังคาทรงมนิลา เป็นรูปแบบที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในหมู่ชาวไทยขาวและรวมทั้งชาวเวียดนามด้วย เมื่อไทดำปรับมาใช้รูปทรงหลังคาเป็นทรงตูบลาดตามแบบไทขาว (10.14) ยังกลายเป็นความเหมือนกับการแปลงรูปแบบเรือนมาเป็นหลังคาทรงมนิลาของชาวไทยดำในไทยด้วย (10.15)

รูป 10.14 เรือนหลังคาตูบลาดของชาวไทยดำ บ้านนาใต้
ในเวียดนาม

รูป 10.15 เรือนหลังคาทรงมนิลาของชาวไทยดำ
บ้านหนองชุมพล ในไทย

ปฏิเสธไม่ได้ว่า ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ผลักดันให้การปรับเปลี่ยนรูปทรงเรือนดำเนินไป คือวัสดุปลูกสร้างใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะวัสดุมุงหลังคาที่ผลิตเชิงอุตสาหกรรม ที่ให้ความคงทนกว่าหญ้าคาหลายเท่าตัว เช่น กระเบื้องดินเผา กระเบื้องลอน สังกะสี วัสดุประเภทนี้มีความเป็นสากล ใช้กันแพร่หลายทั่วไปไม่ว่าจะเป็นในไทย ในเมืองใหญ่ของเวียดนาม หรือแม้กระทั่งดินแดนที่ห่างไกลออกไป การคมนาคมติดต่อที่ทันสมัยเป็นสื่อนำสิ่งเหล่านี้แพร่กระจายไปถึงทั่ว วัสดุอย่างใหม่ไม่อำนวยความสะดวกให้มุงหลังคาได้งบน้อยเหมือนมุงด้วยตับคาที่มีความยืดหยุ่นในตัวเองได้ หลังคาตูบลาดจึงเป็นทางออกสำหรับการปรับรูปทรงหลังคาเรือนให้สอดคล้องกับวัสดุใหม่ที่มีทั้งความทันสมัยและความคงทนเป็นแรงจูงใจ

ทั้งนี้ แม้มีการปรับเปลี่ยนรูปทรงเรือนออกไปจากแบบแผนดั้งเดิม เรือนของชาวไทยดำทั้งที่ในไทยและในสิบสองจุไทก็ยังคงสภาพเป็นเรือนเสาสูง รักษาแบบแผนเรือนของผู้คนในวัฒนธรรมน้ำไว้ดั้งเดิม

ในประการสำคัญ ไม่ว่ารูปลักษณะภายนอกของเรือนจะเหมือนเดิมหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ภายในเรือนยังคงสงวนพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้เป็นห้องผี พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเรือนส่วนนี้ครองความสำคัญตลอดมา บ่งบอกถึงความเป็นผู้คนที่มีความเชื่อมาจากการนับถือผีเป็นศาสนา และแม้ว่าไทดำในไทยจะหันมานับถือพุทธกันถ้วนทั่วแล้วก็ตาม แต่การนับถือผีที่มีมาแต่เดิมยังคงดำรงอยู่ในตัวตนของพวกเขาเสมอ จริงอยู่ที่หิ้งพระกลายเป็นสิ่งที่พึงมีอยู่ในเรือน แต่ห้องผีนั่นยังคงเป็นสิ่งที่จักขาดเสียมิได้ และห้องนี้ก็จะกลายเป็นศูนย์กลางของพื้นที่เมื่อถึงคราวมีการประกอบพิธีกรรมเช่นเดียวกับที่เป็นอยู่ที่สิบสองจุไท

10.4.3 ความต่างระหว่างเรือนไทดำในไทยกับในเวียดนาม

จากจุดเริ่มต้นภายใต้วัฒนธรรมการปลูกสร้างอย่างเดียวกัน ไทดำในไทยจึงปลูกเรือนเสาสูงหลังคาทรงกระดองเต่าเป็นที่อยู่อาศัยเหมือนกับเครือญาติของเขาที่สิบสองจุไท ครั้นกาลเวลาล่วงเลยมา การขยายตัวของเรือนรองรับการขยายตัวของครอบครัวที่มีขนาดใหญ่ขึ้น กลับไม่เป็นลักษณะการเพิ่มความยาวของเรือนออกไปทางด้านชานจนกลายเป็นเรือนยาว ความแตกต่างกลับปรากฏชัดบนแผ่นดินถิ่นฐานใหม่ ด้วยการขยายตัวเป็นเรือนแฝดและเรือนหมู่ การขยายตัวในลักษณะหลังนี้จะไปไม่ได้เลยบนพื้นที่ปลูกเรือนที่อยู่บนที่เชิงลาดของภูเขาอย่างถิ่นฐานที่สิบสองจุไท เอื้อให้ทำได้เฉพาะในถิ่นฐานที่เป็นพื้นราบอย่างถิ่นตะวันตกของไทย

แม้ว่าวันเวลาพาให้เรือนพัฒนาปรับเปลี่ยนไปจากแบบแผนดั้งเดิมสำหรับที่สิบสองจุไทนั้นการพัฒนาได้หมุนไปเร็ว บ้านเรือนที่พัฒนาเป็นหลังคาทรงตูปลาดยังคงมีความใกล้เคียงกับแบบแผนเดิมอยู่มาก การยึดถือแนวปลูกสร้างตามอย่างกันยังปรากฏอยู่อย่างเหนียวแน่น เรือนหลายหลังทั้งย่านบ้านจึงมีลักษณะคล้ายคลึงคล้อยไปทางเดียวกัน จนแสดงควมมีเอกภาพออกมาให้ปรากฏอย่างชัดเจน ลักษณะเช่นนี้เคยปรากฏในบ้านไทดำทั่วไปในไทยเมื่ออดีต แต่ทุกวันนี้ รูปลักษณเรือนพัฒนาแปลกแยกออกไปอีกหลายแบบ จนดูหลากหลาย ต่างออกไปจากที่สิบสองจุไทอยู่ไม่น้อย

ข้อที่ทำให้เรือนไทดำในไทยมีความแตกต่างจากเรือนไทดำในสิบสองจุไทที่เวียดนามอีกประการหนึ่ง คือ การนิยมปลูกเสาขาวไว้เคียงคู่เรือน ซึ่งมักปลูกเป็นลักษณะอาคารเสาสูงที่มีความมั่นคงแข็งแรง ยกพื้นสูงกว่าพื้นเรือน (รูป 10.16) ตามคติชนในการยกแม่โพสพที่สถิตอยู่ที่ขาวให้สูงกว่าพื้นเรือนที่คนอยู่อาศัย และมักมีขนาดใหญ่เพื่อเพิ่มปริมาณพื้นที่เก็บให้ข้าวได้มาก เพื่อเก็บไว้ขายด้วย สะท้อนการเปลี่ยนแปลงจากสังคมในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นสังคมในระบบเศรษฐกิจการค้า ขณะที่ไทดำที่สิบสองจุไทนั้นปลูกข้าวเพื่อใช้กินอยู่ในรอบปีเป็นหลัก จึงไม่จำเป็นต้องมีที่เก็บข้าวขนาดใหญ่ มีเพียงเสาขาวขนาดเล็กที่ได้ถุนเรือนหรือไม่ก็เก็บใส่ภาชนะสานขนาดใหญ่โตนัก สะท้อนความเป็นสังคมในระบบเศรษฐกิจยังชีพที่ยังดำรงอยู่ต่อมา

เมื่อวกเข้าไปพิจารณาภายในเรือนไทดำที่สิบสองจุไท กระบะเตาไฟที่ยังคงวางอยู่กลางเรือนหลายหลัง บ่งบอกถึงลักษณะดั้งเดิม การแยกที่ปรุงอาหารภายในเรือนออกมา ปลูกเป็นเรือนไฟด้านชาน (10.17) ที่ปรากฏในเรือนไทดำที่นั่นหลายหลัง แสดงถึงรอยต่อการปรับเปลี่ยนที่จะทยอยดำเนินไป ขณะที่การวางกระบะเตาไฟภายในเรือนไม่พบแล้วในไทย

นอกจากนี้ การหันมานับถือศาสนาพุทธของชาวไทดำในไทย ทำให้เขาเหล่านั้นพากันติดตั้งหิ้งพระไว้ภายในเรือนด้วย เป็นสิ่งใหม่ที่แปลกแยกจากเรือนไทดำที่สิบสองจุไท ซึ่งยังยึดมั่นในการนับถือผีไม่เปลี่ยนแปลงมาจนทุกวันนี้

รูป 10.16 เรือนไทดำในไทยมีเล้าข้าวขนาดใหญ่ปลูกอยู่เรือน

รูป 10.17 เรือนไทดำในเวียดนามแยกครัวไฟออกมาปลูกไว้ทางด้านขวา

ภายใต้รากเหง้าทางวัฒนธรรมร่วมกัน แม้สังคมไทดำในไทยจะแยกไกลออกมาตั้งถิ่นฐานใหม่จนขาดความสัมพันธ์กับไทดำบนแผ่นดินแม่ แต่กลับมีความเหมือนกันหลายประการในวิถีชีวิตของผู้คนและการปรับปรนสภาพแวดล้อมของที่อยู่อาศัยทั้งในระดับเรือนและบ้าน เป็นประจักษ์พยานยืนยันความเป็นสังคมที่สามารถธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่นเป็นอย่างดี

การรักษาความเป็นตัวตนของไทดำไว้ได้ มิได้หมายถึงการปฏิเสธการเปลี่ยนแปลง สังคมไทดำทั้งสองแหล่งยังคงเดินทางก้าวไปตามวิถีทางของตน โดยมีความแตกต่างด้านสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมกระแสหลักเป็นแรงผลักดัน การยึดถือกระทำตามสิ่งที่บรรพบุรุษปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในโลกส่วนตัวของชาวไทยดำ การรับเอาสิ่งใหม่ๆ จากโลกภายนอกเป็นอีกส่วนหนึ่งที่หลีกเลี่ยงเข้ามาสู่วิถีชีวิต จนก่อให้เกิดความแตกต่างทางวัฒนธรรมของผู้คนกลุ่มเดียวกันที่จำต้องแยกกันอยู่ราวคนละมุมโลก

บทที่ 11

การเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ

ระยะเวลาที่ผ่านมา โลกของชาวไทดำหมุนไปไม่เร็วนัก วัฒนธรรม ประเพณีที่ค้ำจุนวิถีไทดำให้อยู่รอดหลายประการยังดำรงอยู่ต่อมาจนถึงทุกวันนี้ หากแต่วันหน้าที่ยังมาไม่ถึงนั้น กลับมีสัญญาณบ่งบอกที่ค่อนข้างชัดเจนว่า สังคมไทดำจะถูกดึงเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์เฉกเช่นสังคมอื่นในโลกที่แคบลง จึงน่าจะกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงที่เริ่มปรากฏในสังคมไทดำไว้ในที่นี้ด้วย เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแม้เพียงบนพื้นที่เล็กๆ ของโลกแห่งชาวไทดำ อาจเป็นครชนิษฐ์ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาที่จะตามมา

เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในภาพกว้าง ท่ามกลางปัจจัยแวดล้อมที่แตกต่างกันจะได้กล่าวในเชิงเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกของไทดำทั้งสองแห่ง ทั้ง การเปลี่ยนแปลงด้านโลกทัศน์ไทดำ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในถิ่นฐานไทดำ การเปลี่ยนแปลงในบ้านไทดำ จนถึงระดับ การเปลี่ยนแปลงในเรือนไทดำ ไปพร้อมๆ กัน

11.1 การเปลี่ยนแปลงด้านโลกทัศน์ไทดำ

จริงอยู่ที่ชาวไทดำได้ชื่อว่าเป็นชนหมู่ผู้ซึ่งธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่นกว่าชนชาติอื่นใด หากแต่การเดินทางของเวลาก็นำพาให้วัฒนธรรมไทดำผันแปรไปจากเดิมอย่างมีอาจหยุดยั้ง แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทดำจะดำเนินไปอย่างช้าๆ ร่องรอยการหมุนเปลี่ยนไปก็ปรากฏชัด

การเข้าอยู่ภายใต้ร่มการปกครองของชนหมู่มาก ทำให้ไทดำต้องคล้อยตามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทุกวันนี้ระบบกรรมสิทธิ์ที่นาทำกินมิได้เป็นของส่วนกลางที่ทุกคนในชุมชนมีหน้าที่ช่วยกันผลิตอีกต่อไป การเป็นประชากรไทยโดยสมบูรณ์ของชาวไทดำรุ่นหลัง ร่องรับสิทธิในการครอบครองที่ดินทำกินเป็นการเฉพาะตนเฉพาะครอบครัว ไทดำแต่ละครอบครัวต่างทำมาหากินเพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตเป็นสมบัติส่วนตัว ระบบนี้ นำพาให้สังคมแบบเครือญาติของไทดำที่นิยมอยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่ค่อยๆ ล่มสลายไป หันมานิยมการแยกออกมาเป็นครอบครัวขนาดเล็กมากกว่า

ภายใต้ระบบการปกครองที่ต่างออกไปในเวียดนามกลับก่อให้เกิดผลลัพธ์ต่อระบบสังคมเครือญาติของไทดำที่ไม่แตกต่างกันนัก แนวคิดของระบบคอมมิวนิสต์ถือว่าที่ดินทั่วทุกหนแห่งเป็นของส่วนกลางหรือของรัฐก็จริง แต่รัฐจัดสรรมอบกรรมสิทธิ์การทำกินกระจายไปในแต่ละครอบครัว ฝอยน้อยต่างกัน ไปสัมพันธ์กับขนาดของครอบครัว เพียงแต่ไม่สามารถซื้อขายเปลี่ยนมือกันได้โดยเสรีเท่านั้น นำไปสู่การยกเลิกความเป็นสมบัติสาธารณะของผืนนาที่เคย

ดูแลร่วมกันของคนในชุมชนไป สังคมไทดำเปลี่ยนแปลงตอบรับแนวคิดใหม่ อย่างเห็นได้ชัด ด้วยการนิยมแยกเป็นครอบครัวขนาดเล็กเพื่อเอาสิทธิในการครอบครองที่นาทำกิน มากกว่าการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ตามแบบบรรพบุรุษ

การปฏิวัติเวียดนาม นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ยังเป็นการปฏิวัติวัฒนธรรมและการปฏิรูปเศรษฐกิจด้วย ยังผลให้ชาวไทยดำถูกดึงเข้าสู่ระบบการผลิตรวม ทำให้ต้องทำนาปีละ 2 ครั้ง จากที่เคยทำนาปีละครั้งในสมัยบรรพบุรุษของเขาเพื่อเพิ่มผลผลิตให้กับสังคม วงจรชีวิตในรอบปีที่แปรไป กระทั่งให้ประเพณีพิธีกรรมที่เคยปฏิบัติในรอบ 12 เดือนเปลี่ยนตาม การเล่นเมืองอันเป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ยิ่งใหญ่และสำคัญของชาวไทยดำต้องเลิกลาไป ทำนองเดียวกันกับการเล่นบ้าน ยังอยู่เพียงการเล่นเรือนอันเป็นพิธีกรรมในระดับครัวเรือนซึ่งเล็กลงกว่าเดิม และมักกระทำ 2-3 ปีต่อครั้งตามโอกาสอำนวย ไม่ได้ทำกันทุกปีเหมือนเช่นในอดีตที่ผ่านมา

ชาวไทยดำในไทยหันมาทำนาปีละ 2 ครั้งเช่นเดียวกัน ด้วยเงื่อนไขแนวคิดที่ต่างออกไป การถูกเชื่อมโยงเข้ากับระบบเศรษฐกิจการค้าเสรีของคนหมู่มาก ผลักดันให้ชาวไทยดำผันตนจากความเป็นสังคมเศรษฐกิจแบบยังชีพเข้าสู่กระแสสังคมแบบการค้าด้วย การทำนาปีละ 2 ครั้ง โดยพึ่งพาระบบชลประทานของรัฐที่อำนวยให้ ย่อมหมายถึงการเพิ่มผลผลิตของครอบครัว หลังจากการกันส่วนหนึ่งไว้กินอยู่ในครัวเรือนแล้ว ส่วนที่เหลือก็นำออกขาย วิถีชีวิตในระบบเศรษฐกิจการค้า ทำให้พิธีกรรมในรอบปีถูกละเลยและคลายความสำคัญลงไป การเล่นบ้านของไทยดำในไทยไม่เคยมีปรากฏมานานแล้ว แต่การเล่นเรือนยังคงกระทำกันต่อมา ด้วยความถี่ในรอบ 2-3 ปีต่อครั้งเช่นเดียวกัน

การอาศัยอยู่ท่ามกลางชนหมู่มากที่แวดล้อมอยู่โดยรอบ สังคมไทดำที่ค่อนข้างปิดตัวก็มีอาจด้านทานกระแสวัฒนธรรมหลักที่หลั่งไหลเข้ามาผสมผสานอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันไปได้ ไทดำทุกวันนี้จึงเป็นบุคคลพลวิสัย คือมีทั้งลักษณะตัวตนที่เป็นไทดำซึ่งยังคงรักษาไว้ได้ประการหนึ่ง และลักษณะของชนหมู่มากที่หลั่งไหลเข้ามาเคล้าระคนอยู่ในตัวตนอีกประการหนึ่ง

ภาพชาวไทยดำที่เห็นกันทุกวันนี้ มิใช่ผู้ที่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีครามเข้มหรือดำตามแบบแผนประเพณีนิยมของเขาแล้ว ทั้งชายและหญิงไทดำรุ่นใหม่แต่งกายเชกเช่นคนไทยทั่วไป จะเห็นการแต่งกายในแบบฉบับดั้งเดิมได้เฉพาะในหญิงสูงวัยเท่านั้น (รูป 11.1) แต่ถึงคราวมีงานประเพณีพิธีกรรมสำคัญครั้งใด ครานั้นจะเป็นโอกาสที่หญิงไทดำทุกรุ่นพร้อมใจกันแต่งกายด้วยเสื้อผ้าในชุดประจำชนชาติ แสดงตนเป็นคนไทดำผ่านเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายกันโดยถ้วนหน้า

ในการพูดคุย คำชาย หรือติดต่อราชการกับคนไทย ไทดำสามารถใช้ภาษาไทยได้อย่างไม่ขัดเขิน แต่ทันทีที่เขาหันกลับไปคุยกันเองเขาก็ส่งภาษาไทดำได้โดยไม่อายใคร ทุกวันนี้ บุตรหลานไทดำเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนที่

รูป 11.1 หญิงไทดำในไทยปัจจุบัน

สอนด้วยภาษาไทย การใช้ภาษาไทยในหมู่ไทดำจึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง หากแต่ในการประกอบพิธีกรรม เช่น เสนเวียน เสนแก้เคราะห์ ส่งคำบอกทาง ในพิธีศพ ฯลฯ เขายังคงรักษาการใช้ภาษาอันเป็นรากเหง้าของเขาไว้อย่างเหนียวแน่น

ไทดำมีเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ 2 ชิ้นในเวลาเดียวกัน เขานับถือผีมาแต่ดั้งเดิม เมื่อมาอยู่ร่วมกับคนไทย เขาก็รับเอาพุทธศาสนาเข้าไว้ในตัวตนด้วย ดังนั้น จึงไม่แปลกที่จะเห็นเขาทำบุญ ไหว้พระ รักษาศีล แต่ก็เชิสรวงบูชาผีด้วยพร้อมๆ กัน บนเรือนเขามีทั้งห้องผีและห้องพระอยู่ไม่ห่างกัน ในการประกอบพิธีศพของไทดำทุกวันนี้ นิยมนำศพไปเผาและทำพิธีบำเพ็ญกุศลที่วัดประจำชุมชน หลังจากนั้นก็นำเถ้ากระดูกไปทำพิธีต่อที่ป่าแล้ว เวียนแล้วและกองแล้ว ถูกสร้างขึ้นพร้อมทั้งมีพิธีสงฆ์ตามประเพณีไทดำเป็นการรวบรวมพิธีกรรมทั้งแบบไทยที่รับเข้าไปภายหลังและแบบไทดำที่มีมาแต่เดิมเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน

แม้ว่าสังคมไทดำในเวียดนามจะเปลี่ยนแปลงไปในอัตราที่ช้ากว่า ดังเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องผียังคงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจไม่เสื่อมคลาย แต่บุคลิกทวิลักษณ์ก็ปรากฏในหมู่ไทดำในเวียดนามอย่างชัดเจนทำนองเดียวกัน จริงอยู่ที่หญิงไทดำยังคงรักษาการแต่งกายแนวประเพณีนิยมไว้ได้ในวิถีชีวิตประจำวัน ด้วยชุดซิ่นดำ ใส่เสื้อก้อม แต่เสื้อก้อมทุกวันนี้ตัดเย็บด้วยผ้าสีด้นสดสีที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งหาซื้อได้ง่ายและราคาไม่แพง แทนการนิยมใส่เสื้อก้อมสีครามเข้มหรือดำที่ทอขึ้นเองเช่นในอดีต หญิงไทดำยังนิยมพกผ้าเปี้ยวสีมาจนทุกวันนี้ แต่การสวมงอบญวนครอบไว้เหนือผ้าเปี้ยวอีกชั้นหนึ่ง (รูป 11.2) เป็นภาพแปลกตาที่พบได้บ่อยเช่นกัน

ไทดำในแดนขุนเขาแห่งภาคพายัพของเวียดนามปัจจุบัน สามารถสื่อสารกันได้ทั้งภาษาไทดำอันเป็นภาษาแม่และภาษาเวียดนามอันเป็นภาษาหลักของประเทศ ภาษาไทดำยังคงเป็นภาษาหลักในการพูดคุยในหมู่พวกเดียวกัน และใช้ในการประกอบพิธีกรรม ขณะที่ภาษาเวียดนามกลายเป็นภาษาหลักที่เขาสามารถอ่าน เขียน และพูดได้อย่างเป็นปกติวิสัย การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ดำเนินไปพร้อมๆ กับการหาคนเขียนอ่านภาษาไทดำได้น้อยลงไปที่

11.2 การเปลี่ยนแปลงในถิ่นฐานไทดำ

แม้ถิ่นฐานของไทดำมีลักษณะที่ซ่อนตัวจากโลกภายนอกเมื่อประกอบกับการมีโครงสร้างทางสังคมที่เข้มแข็ง ยังผลให้สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองและไม่จำเป็นต้องพึ่งพาโลกภายนอกมากนัก ทำให้หมู่ชนไทดำดำรงวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่น อย่างไรก็ตาม การเดินทางของกาลเวลาย่อมพาให้ปัจจัยแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป กระแสการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เคยหยุดนิ่งแผ่

รูป 11.2 หญิงไทดำทุกคนในเวียดนามนั้นนิยมใส่เสื้อก้อมสีด้นสดใส่พกผ้าเปี้ยวและสวมงอบญวน

‘พลั้งซิมซามเข้าสู่ถิ่นฐานไทดำด้วยเช่นกัน และเกิดการปรับเปลี่ยนค่อยตาม แม้ทุกอย่างในถิ่นไทดำจะดำเนินไปอย่างช้าๆ แต่ทุกวันนี้ ถิ่นฐานไทดำก็เดินทางห่างจากอดีตมากขึ้นทุกขณะ

สำหรับไทดำแล้ว การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่สุดได้เริ่มขึ้นตั้งแต่มีการอพยพย้ายถิ่นฐานมายังดินแดนใหม่ในฐานะชนหมู่น้อย และลงหลักตั้งถิ่นฐานอยู่ท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมหลักของคนไทย จากวิถีทางดำรงชีวิตและการตั้งบ้านสร้างเรือนแบบเดียวกับที่สิบสองจุไทเมื่อแรกเริ่ม และผลักดันซ่อนตัวอยู่ห่างจากชุมชนคนเจ้าของถิ่น ชุมชนไทดำถูกดึงให้เข้าใกล้และกลายเป็นเครือข่ายเดียวกับชุมชนหลัก ด้วยโครงสร้างพื้นฐานที่พัฒนาขึ้นในภูมิภาคอย่างถนนหนทาง ระบบสาธารณูปโภค และรวมถึงระบบชลประทานด้วย

ชาวไทดำหลายแห่งไม่ได้ทำน่าน้ำฝนอีกต่อไปแล้ว ด้วยสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง โดยอาศัยน้ำจากระบบชลประทานของรัฐ คลองส่งน้ำคาคคองกริตกลายเป็นสิ่งคุ้นตาที่พุ่งแนวผ่าท้องทุ่งนาไทดำแทนที่ห้วยละหานและหนองบึง การลดบทบาทของแหล่งน้ำธรรมชาติอย่างรวดเร็ว ทำให้แหล่งน้ำที่เคยอยู่คู่ถิ่นฐานไทดำค่อยๆ ถูกกลืนเลือนและกลายสภาพ ดินเงิน แควลง จนถึงขั้นสูญหายไปเป็นที่สุด หนองเข้แห่งบ้านหนองเข้เปลี่ยนสภาพจากหนองน้ำใหญ่กลายเป็นบ่อน้ำเล็กๆ ลำห้วยท่าช้างสายเลือดหลักของบ้านห้วยท่าช้างสิ้นสภาพของธารน้ำแล้วโดยสิ้นเชิง

บ้านใดถิ่นใดที่มีถนนสายหลักผ่าแนวพาดผ่าน ชุมชนไทดำก็ไม่อาจคงความเป็นเอกเทศอยู่ได้ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ธุรกิจ และสภาพแวดล้อมกายภาพตามมา ชาวไทดำรุ่นลูกหลานแม้จะยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางภาษาและวัฒนธรรมบางประการไว้ได้ แต่ก็เป็นการยากที่ไทดำรุ่นหลังจะยึดอาชีพทำนาตามเดิม บางครัวเรือนขยับขยายไปสู่การผลิตเชิงอุตสาหกรรม บางครัวเรือนหันมาค้าขาย หรือแม้แต่การทอดผ้าที่เคยมุ่งทำเพื่อใช้สอยในครัวเรือนก็กลายเป็นการผลิตเชิงการค้า บางแห่งถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ก็มี การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เกิดขึ้นต่อภาพลักษณ์ของชุมชนด้วย เพราะมีสิ่งปลูกสร้างเพื่อการค้า สิ่งปลูกสร้างเพื่อการผลิตเป็นของใหม่แทรกปนอยู่ นอกเหนือไปจากการมีถนนที่รกรากวัช-ไชว และเป็นเส้นทางนำพากระแสความเป็นเมืองหลังไหลเข้าสู่ถิ่นฐานไทดำ

การเปลี่ยนแปลงอันประจักษ์ได้ชัดในถิ่นฐานไทดำตามที่กล่าวมานี้ มีตัวอย่างให้เห็นได้ที่บ้านหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรีซึ่งมีถนนเพชรเกษมที่เชื่อมกรุงเทพมหานครกับภาคใต้ตัดผ่าน (รูป 11.3) ทำนองเดียวกับที่เกิดขึ้นที่บ้านสระยายโสม อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ภายหลังจากการมีถนนมาลัยแมนพาดผ่าน

การเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปดำเนินอยู่ที่ถิ่นฐานไทดำในภาคพายัพของเวียดนาม ที่นั่นภาพบ้านเมืองของไทดำวันนี้แทบจะไม่มี ความแตกต่างไปจากเมื่อหลายสิบปีที่ผ่านมามากนัก ชุมชนไทดำยังคงซ่อนตัว

อย่างสงบ ณ หุบเขาภาคพายัพของเวียดนาม ภูมิทัศน์พื้นฐานยังคงมีธารน้ำ ผืนนา กลุ่มเรือน และทิวเขา เป็นสำคัญ ความเป็นดินแดนแห่งทะเลภูเขา ประกอบกับความเป็นภูมิภาคชายแดนของเวียดนาม ปกป้องถิ่นฐานไทดำไว้จากการรบกวนของโลกภายนอก สภาพการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือถนนที่ตัดพาดผ่านแนวเขา ที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์ในปัจจุบัน แต่กระนั้นก็ตาม ขนาดและทิศทางของถนนที่ตัดขึ้นก็ถูกกำหนดด้วยลักษณะทางกายภาพของสภาพแวดล้อม ทำให้ถนนสายหลักโค้งตัววัดเลาะเกาะไปตามแนวเขาเช่นเดียวกับบ้านของไทดำ (รูป 11.4)

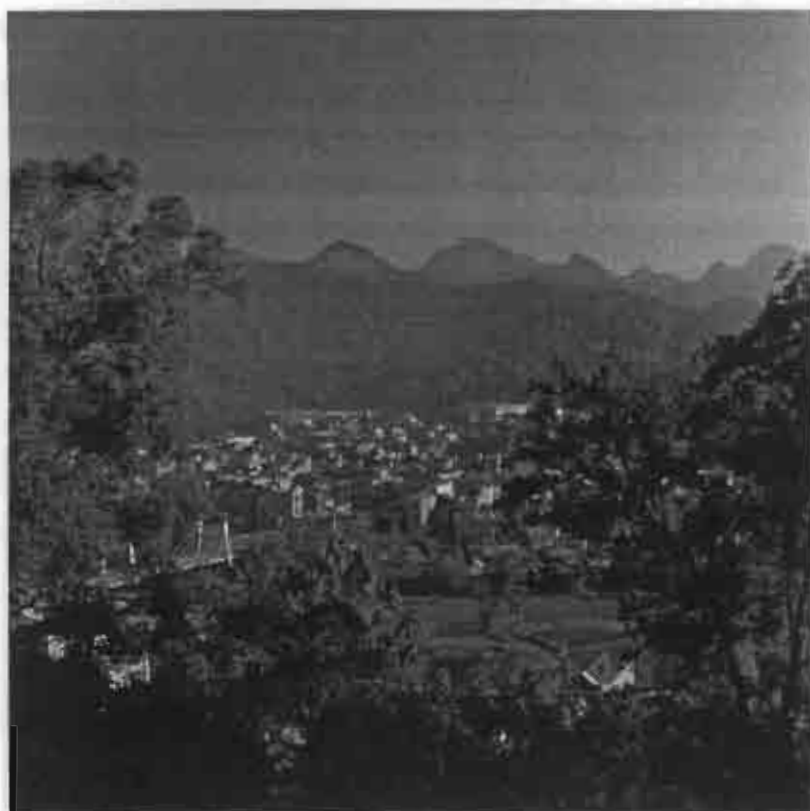

รูป 11.4 ถนนและชุมชนที่พัฒนาขึ้นภายหลังการตัดถนนใกล้กับบ้านแจกัน จังหวัดเดียนเบียน

จริงอยู่ที่ชาวไทดำเป็นผู้รักความสงบ แต่ก็ถูกดึงเข้าสู่สมรภูมิรบพุ่งแย้งชิงชัยอำนาจการปกครองอย่างมิอาจหลีกเลี่ยงได้ เมื่อสิบสองจุไทกลายเป็นดินแดนสำคัญในประวัติศาสตร์การปฏิวัติเวียดนาม การปฏิวัติสิงหา 2488 (August Revolution 1945) ลากโยงสิบสองจุไทผนวกเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของเวียดนามภายใต้ระบบคอมมิวนิสต์ อันนับเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญด้านการเมืองการปกครองของแคว้นแค้วนไท่นั้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามมาถูกกำหนดโดยรัฐบาลกลางเป็นหลัก

แม้บ้านเมืองไทดำหลายแห่งจะมีความเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่บางเมืองก็พัฒนาขึ้นเป็นชุมชนระดับอำเภอ เช่น เมืองควาย ปัจจุบันเป็นอำเภอต่วนย้าว (Tuàn Giáo) สังกัดจังหวัดเดียนเบียน (Điện Biên) เมืองวาด ปัจจุบันเป็นอำเภอเยียนเจา (Yên Châu) ขึ้นกับจังหวัดจินลา (Sơn La) ขณะที่จังหวัดเดียนเบียนและจินลา (รูป 11.5) คือเมืองแดงและเมืองลา ตามลำดับ การพัฒนาเช่นนี้หมายถึงการเปิดตัวของชุมชนเข้าเชื่อมกับโลกภายนอกอย่างเต็มที่ มิใช่โลกจำเพาะของชาวไทดำอีกต่อไป

สำหรับชุมชนไทดำในไทย อย่างมากพัฒนาขึ้นเป็นระดับตำบลเท่านั้น ตัวอย่างเช่น ตำบลหนองปรือ ตำบลห้วยท่าช้าง เป็นต้น แต่นั่นก็มาก

รูป 11.5 เมืองลาหรือจังหวัดเงินลาในปัจจุบัน

พอที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัด ตามระบบการปกครองของไทย ชุมชนเหล่านี้จึงต้องมีอาคารสถานที่เพื่อใช้เป็นสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล สถานีอนามัย หรือแม้กระทั่งการมีวัด โรงเรียน และอื่นๆ สิ่งปลูกสร้างสาธารณะต่างๆ คือสิ่งแปลกใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในบ้านไทดำดั้งเดิม และต้องการพื้นที่ครอบคลุมบริเวณกว้างขวาง ที่บ้านหนองปร่งนั้นเปลี่ยนพื้นที่ราว 11 ไร่ของป่าแควซึ่งถือเป็นสมบัติสาธารณะของชุมชนเป็นที่ปลูกสร้างศูนย์ราชการประจำตำบล เป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ของชุมชนอย่างพลิกฝ่ามือ และการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของบ้านไทดำหลายแห่งกำลังดำเนินรอยทำนองเดียวกันนี้

11.3 การเปลี่ยนแปลงในบ้านไทดำ

ทุกวันนี้บ้านไทดำมีฐานะเป็นชุมชนระดับหมู่บ้านหรือระดับตำบล ตามลักษณะการปกครองของไทย และได้รับการพัฒนาก้าวหน้าไปอย่างทัดเทียมกับชุมชนอื่นๆ ทั่วไปในอาณาจักรไทย ยิ่งผลให้บ้านไทดำมีการเปลี่ยนแปลงคล้อยตามอิทธิพลของกระแสวัฒนธรรมคนหมู่มากโดยปริยาย

การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้เป็นลำดับแรกในบ้านไทดำทั่วไป คือการที่ถนนสายหลักของชุมชนปรับเปลี่ยนจากดินอัดแน่นเป็นคอนกรีตหรือแอสฟัลต์

ซึ่งเรียกกันอย่างสามัญว่าถนนลาดยาง การเปลี่ยนแปลงพื้นผิวถนนที่ดูเสมือนเรื่องน้อยนิดนี้ กลับเป็นปัจจัยนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย พื้นผิวถนนอย่างใหม่ทำให้ข้อจำกัดด้านความไม่สะดวกและการใช้งานได้ดีเฉพาะบางฤดูกาลหมดไป ดั่งบ้านไทดำเชื่อมกับโลกภายนอกได้ตลอดเวลาทุกฤดูกาลไม่มีข้อยกเว้น

บ้านไทดำที่เคยมีจำเพาะเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัยและสิ่งปลูกสร้างเสริมการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาตนเอง เดียวนี้มีสิ่งปลูกสร้างเพื่อการค้าเกิดขึ้น เช่น ร้านขายกล้วยเตี๋ย ร้านขายของชำ ร้านซ่อมจักรยาน ร้านซักรีด เป็นต้น สิ่งปลูกสร้างใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมนี้ นำพาให้สังคมไทดำละจากการพึ่งพาตนเองเข้าสู่สังคมบริโภคนิยมที่ละน้อยเรื่อยมาเมื่อบ้านไทดำเชื่อมต่อเข้ากับโลกภายนอก การเข้าถึงที่เป็นไปได้โดยสะดวกจากคนต่างถิ่น ส่งผลให้ที่อยู่อาศัยที่อยู่ใกล้ถนนสายหลักหรืออยู่บริเวณปากทางเข้าชุมชนอันเป็นด่านแรกจำต้องปิดกันมากขึ้น รั้วรอบที่เคยมียาวลาลงด้วยวัสดุพื้นบ้านหมายเพื่อแสดงแนวเขตของที่ดิน ถูกเปลี่ยนเป็นอิฐก่อฉาบปูน คอนกรีตบล็อก หรือวัสดุสมัยใหม่อย่างอื่นด้วยความสูงเทียมหัวคน ที่มีคุณสมบัติมั่นคงแข็งแรงและปิดกันสายตาจากคนภายนอก รวมทั้งจากคนภายในด้วยในเวลาเดียวกัน

อิทธิพลของกระแสวัฒนธรรมไทยที่ไหลบ่าเข้าสู่สังคมไทดำ รวมถึงด้านศาสนาด้วย ทุกวันนี้ ไทดำหันมานับถือพุทธกันเป็นส่วนใหญ่ และไทดำก็เป็นพุทธมามกะที่ติดด้วย เป็นผลให้ชุมชนไทดำที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่สร้างวัดประจำชุมชนขึ้นเป็นการเฉพาะ ดังมีตัวอย่างให้เห็น เช่น วัดหนองปรัง วัดบ้านแม่ประจันต์ เป็นอาทิ สำหรับชุมชนขนาดเล็กก็ไปใช้วัดร่วมกับชุมชนอื่น วัดประจำชุมชนไทดำนั้นอยู่นอกบริเวณหมู่บ้าน มิได้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงพื้นที่ โดยมีกลุ่มเรือนรายรอบเหมือนเช่นชุมชนของคนไทย เพราะวัดของชุมชนไทดำเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังการตั้งถิ่นฐาน จึงมีความเป็นศูนย์กลางในเชิงจิตใจเป็นสำคัญ

นอกเหนือจากวัด ซึ่งไม่เคยมีในบ้านไทดำแบบฉบับดั้งเดิมแล้ว สำหรับชุมชนขนาดใหญ่ยังอาจมีโรงเรียนรวมถึงอาคารบริหารราชการเพิ่มขึ้น อีกบ้านไทดำที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยอันงามสงบและซ่อนตัวอยู่กลางทุ่งเกษตรกรรม หากอยู่ไม่ห่างจากทางคมนาคมสายหลัก และมีศักยภาพในการพัฒนาสูง ก็เปลี่ยนเป็นชุมชนอันเป็นศูนย์กลางได้ จึงไม่เพียงเป็นที่อยู่อาศัยเท่านั้นแต่ยังเป็นที่ศึกษาเล่าเรียน ที่ติดต่อราชการ ที่ซื้อสินค้าที่ส่งมาจากเมือง และที่ขายสินค้าของชุมชนแก่คนภายนอก ทั้งหมดนี้ เหนียวนาให้ชุมชนไทดำเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกับชุมชนของคนไทย

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดนิ่ง บ้านของไทดำโดยรวมก็ยังดำรงความเป็นชุมชนของคนเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมไว้ได้ นั่นทำให้บ้านไทดำหลายแห่งสร้างศูนย์วัฒนธรรมประจำชุมชนขึ้นเพื่ออวดวัฒนธรรมดั้งเดิม

ที่ไม่เหมือนใครต่อสายตาผู้คนทั่วไป ที่ศูนย์ประเพณีพวกเขานิยมจำลองเรือนทรงกระดองเต๋านาขนาดเท่าจริงมาตั้งแสดงไว้เป็นสัญลักษณ์ (รูป 11.6) ทั้งยังจัดให้มีการแสดงประเพณี พิธีกรรม การละเล่น ตามแบบฉบับไทดำตามวาระเป็นทั้งการเผยแพร่วัฒนธรรมของตนเองออกไป ทั้งยังเป็นการดึงดูดความสนใจผู้คนให้เข้าเยี่ยมชมในเวลาเดียวกัน

รูป 11.6 เรือนทรงกระดองเต๋านาจำลองขนาดเท่าจริง ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

ในโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ ไทดำยอมเปิดบ้านต่อคนต่างถิ่น บ้านบางแห่งต้อนรับคนนอกให้เข้ามาสัมผัสชีวิตความเป็นอยู่ที่มีความเฉพาะตนของไทดำ ด้วยการสร้างเรือนแรม (homestay) ไว้รองรับอาคันตุกะ นับเป็นการเปิดบ้านต่อผู้คนภายนอกอย่างไม่เคยมีมาก่อน

การเปลี่ยนแปลงในอัตราที่น้อยกว่าเกิดขึ้นที่บ้านไทดำในดินแดนพ่ายพของเวียดนาม จริงอยู่ที่ชุมชนไทดำที่นั่นมีความรุ่งเรืองเป็นเวียงเป็นเมือง เมื่อครั้งเป็นแคว้นสืบลองจู่ไท ทำให้ทุกวันนี้หลายเมืองพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนระดับอำเภอ และบางเมืองเป็นระดับจังหวัดของประเทศเวียดนาม มีความคึกคัก มีความเจริญ มีความเป็นศูนย์กลาง มีคนเวียดนามหลั่งไหลเข้ามาประกอบธุรกิจตามความถนัดของตน เทียบได้กับชุมชนระดับอำเภอและจังหวัดของไทย แต่หากพิจารณาในระดับบ้านที่ยังดำรงความเป็นชุมชนอยู่อาศัยของชาวไทดำ ที่กระจายอยู่ตามทุ่งราบหุบเขาแล้ว ปรากฏว่าร่องรอยความเป็นบ้านดั้งเดิมยังคงอยู่อย่างชัดเจน

เช่นเดียวกับบ้านไทดำในไทย ที่มีถนนเป็นสายใยเชื่อมโยงชุมชนไทดำเข้ากับโลกภายนอก บ้านไทดำที่มีถนนตัดผ่านเริ่มมีอาคารเพื่อการค้าอันแปลกไปจากเรือนผุดขึ้นริมทาง สนองการพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนที่นำผู้คนจากภายนอกผ่านไปมา รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงในเรือน เมื่อชาวไทดำรุ่นใหม่เริ่มหันมาปลูกเรือนติดดินแบบที่อยู่อาศัยของชาวเวียดนามที่แพร่อิทธิพลพร้อมกับการมาถึงของถนน

สำหรับบ้านที่เกาะตัวอยู่บริเวณเชิงลาดภูเขา และมีทุ่งนาฉลี่ยะห่างจากถนนสายหลัก แม้จะมีถนนตัดตรงผ่าทุ่งนาเข้าสู่ชุมชน ก็มักไม่สร้างผลกระทบมากมายนัก เพราะเป็นถนนที่ใช้กันเฉพาะในหมู่ชาวไทดำที่อาศัยอยู่ในชุมชนหนึ่งๆ เท่านั้น นอกจากจะทำให้ไทดำติดต่อกับโลกภายนอกได้สะดวกขึ้น อย่างไรก็ตาม การออกไปติดต่อกับภายนอกได้ย่อมหมายถึงการแพร่เข้ามาของอิทธิพลจากภายนอกด้วย อันจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

ภายในบ้านไทดำโดยภาพรวมมีการพัฒนาด้านสุขอนามัยขึ้นมาในระดับหนึ่ง ในบริเวณที่อยู่อาศัยของเขาเริ่มมีห้องซี้ (ห้องส้วม) อย่างเป็นทางการให้เห็นได้ประปราย ขณะที่ในระดับเรือนนั้น การแยกกระเบเตาไฟภายในเรือนออกมาปลูกเป็นครัวไฟทางด้านชานเป็นปรากฏการณ์ที่พบได้ทั่วไป

การเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนในบ้านไทดำทั่วไปเห็นได้ที่บริเวณลานกลางบ้าน อันเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชน แม้ลานดินยังคงสภาพเป็นลานโล่งอยู่ดังเดิม แต่เลื้อบ้านที่เคยมีอยู่กลับหายไปอย่างถาวร บ้านไทดำน้อยแห่งที่ยังมีเลื้อบ้านตั้งอยู่ยืนยันยืนยันความเป็นศูนย์รวมศรัทธาของผู้คนมาแต่อดีต เลื้อบ้านหายไปแต่ก็มีสิ่งใหม่มาแทนที่ นั่นคือ เรือนวัฒนธรรม (Nhà Văn Hoá) (รูป 11.7) เรือนวัฒนธรรมของไทดำในเวียดนามไม่ทำเป็นเรือนทรงกระดองเต่า หากแต่นิยมสร้างเป็นเรือนเสาสูง ใช้ไม้จริง หลังคาทรงตูปลาดแบบเดียวกับเรือนในปัจจุบัน เพื่อให้เป็นที่ประชุมชน พร้อมกันนี้ ลานดินก็ถูกปรับเป็นลานคอนกรีตและกลายเป็นลานแสดงวัฒนธรรม เป็นนัยแสดงการเปิดรับอาคันตุกะจากต่างถิ่น

การมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันโดดเด่น ทำให้บ้านไทดำบางแห่งที่เข้าถึงได้ง่ายจากเส้นทางคมนาคมสายหลักถูกพัฒนาเป็นบ้านวัฒนธรรม (Bản Văn Hoá) เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าเยี่ยมชม หรือหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั่นเอง

รูป 11.7 เรือนวัฒนธรรมที่บ้านแดน จังหวัดเดียนเบียน

11.4 การเปลี่ยนแปลงในเรือนไทดำ

แม้วงล้อการพัฒนาของสังคมไทดำจะหมุนไปไม่เร็วเท่าสังคมอันเป็นวัฒนธรรมกระแสหลัก แต่การเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏในเรือนไทดำก็ประจักษ์ได้ชัด โดยมีการพัฒนามาตรฐานความเป็นอยู่ให้ก้าวพ้นจากความเป็นชุมชนบุพกาลผลักดันอยู่เบื้องหลัง และการพัฒนาไปสู่ความนิยมกระแสทันสมัยดึงดูดอยู่เบื้องหน้า

มิใช่เรื่องแปลกอันใด ที่เรือนเสาสูงหลังคาทรงกระดองเต๋าดำตามแบบฉบับการปลูกสร้างอย่างไทดำโดยแท้และดั้งเดิมจะเหลืออยู่ในประเทศไทยเป็นหลังสุดท้าย เพราะไทดำทั้งหลายผละหนีจากการปลูกเรือนไม้ไผ่มุงคาที่ดูเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราว มาปลูกด้วยวัสดุสมัยใหม่ที่ดูมั่นคงถาวรกันถ้วนหน้า สถานการณ์ที่เรือนหลังคาทรงกระดองเต๋าค่อยๆ ปิดฉากลงเรื่อยมากำลังเป็นไปในสิบสองจุไทเช่นกัน ทุกวันนี้เรือนมุงคาทรงกระดองเต๋ากลายเป็นของหายาก เพราะถูกแทนที่ด้วยเรือนไม้จริง หลังคามุงกระเบื้อง ตามลักษณะเรือนตบลาดที่ผุดขึ้นแทนที่เรือนแบบแผนดั้งเดิมตลอดมา

พร้อมกันนี้ เรือนยาวในถิ่นฐานไทดำที่เคยปรากฏเป็นสามัญที่สิบสองจุไท พลอยลดจำนวนลงจนแทบไม่เหลืออยู่ ตามลักษณะของสังคมปัจจุบันที่คนนิยมแยกครัวออกมาปลูกเรือนใหม่สำหรับครอบครัวขนาดเล็ก การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่นั่น ยังนำพาให้จารีตในการแบ่งแยกการใช้พื้นที่ใช้สอยบนเรือนตามเพศชายหญิงคลายลง ทุกวันนี้แม้เรือนจำนวนมากยังคงมีบันได 2 แห่งเป็นประจักษ์พยานการแบ่งแยกเพศในการใช้สอย แต่ในการใช้สอยจริงใครจะขึ้นบันไดไหนก็ได้ ไม่มีข้อจำกัดเคร่งครัดเช่นในอดีต

วัสดุปลูกสร้างใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นทดแทนวัสดุธรรมชาติที่ร่อยหรอลงไปให้คุณสมบัติที่ทนทานได้นานกว่าเดิม และทำให้รูปลักษณะเรือนดูทันสมัย เป็นแรงจูงใจให้ไทดำปรับเปลี่ยนแบบแผนการปลูกสร้างเรือนไปจากเดิม เรือนตึกทาสีประติษฐ์ หลังคามุงกระเบื้อง บานหน้าต่างกรุกระจกใส ค่อยๆ ผุดแซมเรือนไม้มุงคา (รูป 11.8 11.9 และ 11.10) โดยเฉพาะบ้านไทดำที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางความเจริญ มีเรือนแบบใหม่ผุดให้เห็นได้หนาตา สภาพการณ์เช่นนี้กำลังเกิดขึ้นในดินแดนสิบสองจุไท ขณะที่ในไทยนั้นเห็นการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ได้ชัดเจนในบ้านไทดำทั่วไป

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้แบบของการเปลี่ยนแปลง คือแบบแผนการปลูกสร้างอย่างผู้คนในวัฒนธรรมกระแสหลัก การที่ไทดำในไทยพัฒนารูปลักษณะเรือนมาโดยลำดับ โดยปรับจากเรือนทรงลาว มาเป็นเรือนทรงไทย และเรือนทรงฝรั่งนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เดินรอยตามบ้านเรือนของคนไทย ทุกวันนี้ เรือนของไทดำแสดงแนวโน้มหันมานิยมปลูกเป็นเรือนตึกติดดิน หลังคามุงกระเบื้องสีสด (รูป 11.11) ตามแบบที่คนเมืองนิยมกัน รากเหง้าของผู้คนในวัฒนธรรมนี้ ที่จำเป็นต้องปลูกเรือนเสาสูงเป็นที่อยู่อาศัยอันอบอุ่น ค่อยๆ ถูก

รูป 11.8 เรือนยาว 7 ห้องที่บ้านโหมลาเมื่อ พ.ศ.2538 ยังเป็นเรือนมุงคาอยู่

รูป 11.9 เรือนยาว 7 ห้อง ที่บ้านโหมลา ใน พ.ศ.2547 เปลี่ยนเป็นเรือนมุงกระเบื้องแล้ว

รูป 11.10 เรือนโตดำที่ปรับเปลี่ยนมาใช้วัสดุสมัยใหม่
ที่บ้านก้อมี จังหวัดเดียนเบียน

เลื่อนลิ้มทิ้งไว้ข้างหลัง ทำนองเดียวกับที่ชาวไทดำรุ่นใหม่ไม่นิยอ่านเขียนภาษาไทยได้ โดยที่ไม่สามารถอ่านเขียนภาษาไทยดำได้แล้ว

โลกของชาวไทดำส่วนหนึ่งหมุนคล้อยตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของชนหมู่มาก ในทางกลับกันชาวไทดำที่พัฒนาตนจนห่างไกลจากรากเหง้าเดิมอีกส่วนหนึ่งกลับโหยหาอดีตที่เลือนหายไป บางรายลงทุนลงแรงค้นหาและรื้อฟื้นเรือนหลังคาทรงกระดองเต่าขึ้นมาปลูกสร้างใหม่อีกวาระเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยในโลกปัจจุบัน ดังเช่นเรือนของชาวไทดำที่บ้านดอนมะนาว จังหวัดสุพรรณบุรี (รูป 11.12) อย่างน้อยก็ทำให้วัฒนธรรมการปลูกสร้างดั้งเดิมถูกปลูกชีวิตให้กลับคืนมาอีกครั้งอย่างเป็นรูปธรรม

สำหรับในเวียดนามนั้นหลังคาโค้งมนแบบกระดองเต่าถูกแทนที่ด้วยหลังคาทรงสี่เหลี่ยมตามเงื่อนไขการมุงด้วยวัสดุใหม่ เข้าลักษณะเดียวกับหลังคาทรงมณิลดา ด้วยลักษณะผืนหลังคากระดองทั้งสี่ด้านเอียงขึ้นไปบรรจบกันที่ศูนย์กลาง โดยมีจั่วเล็กๆ เปิดอยู่ที่ด้านบน ความจริงแล้ว ลักษณะหลังคาแบบที่พ้องกับหลังคาเรือนไทชาวเช่นนี้ มีความเหมือนกับรูปทรงหลังคาเรือนของชาวเวียดนามด้วย การเปลี่ยนแปลงที่ส่วนบนของเรือนนี้มีได้ประจักษ์เห็นเฉพาะรูปลักษณะภายนอกเท่านั้น โครงสร้างภายในก็มีระบบที่ประกอบด้วยช่อหลัก ช่อรอง และตุ๊กตา โดยไม่มีใบดั่ง แสดงอิทธิพลของโครงสร้างไม้แบบเวียดนามที่แพร่เข้ามาผสมผสานกับการปลูกสร้างของไทดำอย่างมีนัยสำคัญ

รูป 11.11 เรือนติดดินหลังคามุงกระเบื้องสี่สัดของไทดำรุ่นปัจจุบัน ปลูกอยู่ใกล้ๆ เรือนเดิมที่บ้านห้วยท่าช้าง

รูป 11.12 เรือนทรงกระดองเต่าของชาวไทดำบ้านดอนมะนาว ปลูกเป็นที่อยู่อาศัย

ภาพการเปลี่ยนแปลงที่หลังคาคลุมเรือนของไทดำ อาจเทียบได้กับการปรับเปลี่ยนที่คลุมหัวของหญิงไทดำ เธอทั้งหลายยังคงแต่งกายด้วยชุดประจำชุมชนเป็นอาจีน (ขณะที่ชายเปลี่ยนไปแต่งตัวแบบชาวเวียดนามกันหมดแล้ว) คือนุ่งซิ่น ใส่เสื้อก๊อม โปกผ้าเปี้ยว แต่ที่เหนือผ้าเปี้ยว พวกเธอนิยมที่จะสวมงอบญวน (nón) ทับไว้อีกหนึ่งชั้น

ทุกวันนี้ เริ่มมีเรือนของชาวไทยดำปลูกเป็นเรือนตึกติดดิน (รูป 11.13) กันประปราย โดยมีแบบอย่างเรือนของชาวเวียดนามอันเป็นลักษณะที่อยู่อาศัยของผู้คนในวัฒนธรรมกบเป็นต้นแบบให้ชาวไทยดำเดินรอยตาม แม้แต่เรือนหลังความตาย เรือนแสด ในปัจจุบันก็มีการปลูกสร้างเป็นเรือนติดดินให้เห็นบ้างแล้ว (รูป 11.14)

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น จนไม่มีไทดำครอบครัใดในไทยปลูกเรือนทรงกระดองเต่าเป็นที่อยู่อาศัยอีกต่อไป แต่เรือนแบบดังกล่าวกลับได้รับความสนใจในวงกว้าง ในความโดดเด่นเป็นพิเศษไม่มีใคร และกลายเป็นสัญลักษณ์อ้างอิงถึงความเป็นไทดำ นำพาให้มีการจำลองเรือนเยี่ยงนี้ขนาดเท่าจริงด้วยวัสดุปลูกสร้างและรูปลักษณะเหมือนเมื่อครั้งอดีต ตั้งแสดงไว้ตามแหล่งอันเป็นศูนย์กลางของบ้านไทดำ เช่น ศูนย์วัฒนธรรม วัดโรงเรียน เป็นต้น เพื่อดึงดูดให้ผู้สนใจเข้าชมสัมผัสที่อยู่อาศัยตามแบบแผนวัฒนธรรมไทดำ ซึ่งหาดูไม่ได้ในเรือนที่ใช้อยู่อาศัยจริงอีกแล้ว

รูป 11.13 เรือนติดดินของชาวไทยดำในเวียดนาม ที่บ้านส้ม

รูป 11.14 เรือนแสด ที่อยู่หลังความตาย มีการปลูกเป็นเรือนติดดินกันแล้วในปัจจุบัน

ขณะที่บ้านไทดำในเวียดนามก็นิยมสร้างเรือนวัฒนธรรม ไว้บริเวณศูนย์กลางหมู่บ้าน แต่กลับให้รูปแบบเรือนเสาสูง ปลูกสร้างด้วยไม้จริงหลังคามุงกระเบื้องดินเผา แบบเดียวกับเรือนอันเป็นที่อยู่ของเขาที่แพร่หลายอยู่ทุกวันนี้ มิได้ใช้รูปแบบเรือนไม้มุงคาทรงกระดองเต่าตามแบบแผนดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม เรือนตามแบบปัจจุบันสมัยของไทดำมีอัตลักษณ์โดดเด่นเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมการปลูกสร้างพื้นถิ่นของภูมิภาคพายัพแห่งเวียดนาม นั่นทำให้โรงแรมทันสมัยในเมืองของย่านนี้ที่เน้นการต้อนรับอาคันตุกะจากต่างเมืองหรือชาวต่างชาตินิยมปลูกเรือนไม้เสาสูงเช่นนี้ไว้เคียงคู่อาคารสมัยใหม่ของโรงแรม (รูป 11.15) เพื่อให้คนต่างถิ่นได้สัมผัสและชื่นชมกับสิ่งปลูกสร้างตามแบบวัฒนธรรมพื้นถิ่นของที่นี่

รูป 11.15 โรงแรมแห่งหนึ่งในจังหวัดเดียนเบียนฟูเรือนเสาสูง
หลังคามุงกระเบื้องไผ่ด้วย

อิทธิพลของวัฒนธรรมกระแสหลักที่ไหลเข้าระคนกับความเป็นไทดำดั้งเดิม เปลี่ยนให้ไทดำสายพันธุ์ใหม่กลายเป็นบุคคลที่มีทิวทัศน์อยู่ในตัวตน จุดเปลี่ยนสำคัญที่มีต่อโลกทัศน์ของชาวไทดำในไทยน่าจะเป็นการรับเอาพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจอย่างใหม่ แทนการนับถือผีที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจอย่างเดิม ทำให้มีคำถามที่ยังไม่มีคำตอบในวันนี้ว่าชาวไทดำในเวียดนามจะเปลี่ยนจากการยึดมั่นในการนับถือผีของเขาไปเป็นอย่างอื่นตามชาวเวียดนามหรือไม่

การยังคงยึดมั่นในการนับถือผีของไทดำในเวียดนามเป็นสัญญาณแสดงการเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปช้ากว่าสังคมไทดำในไทย สิ่งที่ย้ำยืนยันข้อสรุปนี้ได้เป็นอย่างดี คือ ลักษณะทางกายภาพของถิ่นฐาน บ้าน และเรือน ที่มีความเก่าแก่ตามแบบแผนดั้งเดิมปรากฏอยู่ทั่วไป โดยมีอัตราการเปลี่ยนแปลงที่ช้ากว่าทำหน้าที่รักษาไว้ ขณะที่สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว

มีความจริงข้อหนึ่งเกี่ยวกับความแตกต่างด้านชัยภูมิที่ตั้งหลักแหล่งของไทดำทั้งสองกลุ่ม คือหลักแหล่งของไทดำในไทยแถบภูมิภาคตะวันตกนั้นอยู่ไม่ห่างจากเมืองหลวงอันเป็นเมืองศูนย์กลางนัก ตามนโยบายแต่ครั้งอดีตในการกำหนดการกระจายผู้คนที่ถูกกวาดต้อนมาได้ ให้อยู่กันในห้องถิ่นที่ไม่ไกลเมืองหลวง เพื่อสะดวกในการกำกับควบคุม หากแต่หลักแหล่งของไทดำในเวียดนามนั้น คือแผ่นดินแม่ที่พวกเขาก่อตั้งกันขึ้นมา มีระยะทางห่างไกลจากเมืองหลวงของเวียดนามมาก ดังที่เมืองแดง เมืองศูนย์กลางของไทดำที่นั่น ถูกชาวเวียดนามเรียกว่า Điện Biên Phủ (เดียนเบียนฟู) อันหมายถึงอำเภอชายแดนอันห่างไกล ความห่างไกลเมื่อประกอบกับภูมิลักษณะหุบเขาของหลักแหล่ง เป็นปราการป้องกันโลกของชาวไทดำไว้จากการกล้ำกลายของโลกภายนอก

ทุกวันนี้การเชื่อมโลกของชาวไทดำเข้ากับศูนย์กลางความเจริญ ดำเนินไปอย่างเร่งรัดและแข็งขัน ภายใต้แนวทางที่เรียกว่าการพัฒนา ไทดำจึง ยืนอยู่บนทางสองแพร่งว่าจะดำรงความเป็นตนเองอยู่บนความหลากหลายทาง วัฒนธรรม หรือกระโจนเข้าสู่กระแสธารวัฒนธรรมภายใต้ระบอบรวมของโลก

ตอนที่ 5 ปัจจัยลบ

บทที่ 12

บทสรุป

12.1 บทนำ

12.1.1 ความเป็นมา

ไทดำคือคนไทหมู่หนึ่งผู้ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกับคนไทหมู่อื่นอีกหลายเหล้ามานมนานจนสร้างบ้านแปงเมืองเป็นแคว้นแคว้นสิบสองจุไท ขึ้นท่ามกลางดินแดนแห่งขุนเขา ที่แผ่อาณาบริเวณอยู่ทางภาคพายัพของเวียดนาม ต่อเนื่องกับทางเหนือของลาว และคลุมเลยไปถึงทางตอนใต้ของจีน เหล่าพวกเขานิยมชมชอบการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีครามเข้มหรือดำ อันเป็นที่มาของชื่อ “ไทดำ” ครั้งหนึ่งสิบสองจุไทเคยเป็นดินแดนปลายพระราชาณาเขตของไทย เป็นเหตุให้ชาวไทดำส่วนหนึ่งถูกกวาดต้อนมายังเมืองศูนย์กลาง จากภัยสงครามปราบปรามความไม่สงบที่ปะทุขึ้นอยู่ในแคว้นแห่งนี้เสมอๆ และถูกกำหนดให้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ เมืองเพชรบุรี สืบทอดวิถีทางไทดำต่อมาอย่างไม่ขาดสาย ทุกวันนี้จึงมีไทดำตั้งหลักแหล่งอยู่ทั้งในแผ่นดินแม่ทางภาคพายัพของเวียดนาม และในไทยโดยเฉพาะที่ภูมิภาคตะวันตกนั้นมีชนหมู่นี้กระจายตัวกันอยู่หนาแน่น

ชาวไทดำถือเป็นผู้มีรากเหง้าทางกระแสวัฒนธรรมร่วมกับคนไทย หากแต่ไทดำมีข้อเด่นในฐานะผู้ธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่น โดยเฉพาะวัฒนธรรมการปลูกสร้างที่ยังคงความเป็นแบบท้องถิ่นแท้ไว้ได้ แสดงให้เห็นความเป็นสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมที่หลอมรวมเอาวิถีชีวิตของผู้คนและระบบนิเวศของถิ่นฐานเข้าไว้ เป็นความสนใจใคร่รู้ของงานวิจัยนี้

12.1.2 วัตถุประสงค์

คำถามแรกที่ผุดขึ้นในมโนคติ คือ เรือนอันเป็นสิ่งปลูกสร้างเพื่ออยู่อาศัยของชาวไทดำนั้นเป็นอย่างไร เรือนไทดำในไทยกับในเวียดนามมีความเหมือนหรือต่างกันอย่างไร เพื่อให้การแสวงหาคำตอบครอบคลุมทั้งด้านวิถีชีวิตของผู้คนและสภาพแวดล้อมของถิ่นฐาน อันร่วมก่อให้เกิดความเป็นสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม จึงขยายสาระหลักของการวิจัยให้ครอบคลุมเนื้อหา 4 ประเด็น ได้แก่ โลกทัศน์ของผู้คน หลักแหล่งถิ่นฐาน การตั้งบ้าน และการสร้างเรือน ซึ่งรวมเรียกว่าสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย และท้ายที่สุดก็จะนำสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับเวียดนามมาศึกษาเชิงเปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกัน

12.1.3 วิธีการวิจัย

การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้างของไทดำนี้ เน้นการวิจัยเชิงสำรวจ ด้วยการเก็บข้อมูลปฐมภูมิจากภาคสนามในถิ่นไทดำภาคตะวันตกของไทยและภาคพายัพของเวียดนามเป็นสำคัญ พร้อมทั้งมีการศึกษาข้อมูล

หัตถิยภูมิจากภาคเอกสารประกอบ มุ่งศึกษาสิ่งปลูกสร้างในขอบข่ายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แต่ก็ครอบคลุมสิ่งปลูกสร้างอย่างใหม่บ้าง เพื่อให้เห็นทิศทางการเปลี่ยนแปลง โดยมีแหล่งพื้นที่ศึกษา คือ ในภาคตะวันตกของไทย มีศูนย์กลางพื้นที่ศึกษาอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี อันเป็นถิ่นฐานแรกของไทดำในไทย สำหรับในภาคพายัพของเวียดนาม มีศูนย์กลางพื้นที่ศึกษาอยู่ที่จังหวัดเดียนเบียนหรือเมืองแดงของไทดำ อันเป็นเมืองศูนย์กลางของแคว้นแคว้นสิบสองจุไท เท่ากับว่าศูนย์กลางแหล่งพื้นที่ศึกษาในไทยนั้นได้เลือกเอา "บ้านเก่า" ของไทดำ และ "บ้านเกิด" สำหรับศูนย์กลางแหล่งพื้นที่ศึกษาในเวียดนาม

12.1.4 กรอบแนวคิด

สิ่งปลูกสร้างอันเป็นประเด็นหลักของงานวิจัยนี้ ก่อรูปก่อร่างขึ้นจากน้ำมือของชาวไทดำ มิใช่สถาปัตยกรรมที่รังสรรค์โดยฝีมือการออกแบบของสถาปนิกใด แนวทางการวิจัยจึงหลีกเลี่ยงการนำกรอบทฤษฎีการออกแบบไปเป็นบรรทัดฐานในการศึกษาวิเคราะห์ผลงานของช่างนิรนามนี้ หากแต่เป็นการไปเก็บรวบรวมความรู้จากท้องถิ่น ทั้งนี้ โดยอิงกรอบแนวคิดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและนิเวศวัฒนธรรม เพื่อเป็นแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมการปลูกสร้างของเขา

12.2 สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทย

12.2.1 โลกทัศน์ไทดำในไทย

ชาวไทดำในไทยเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในนาม "ลาวโซ่ง" มากกว่าชนหมู่น้อยกลุ่มนี้มีภาษาและหนังสือเป็นของตนเอง แสดงให้เห็นความเป็นชุมชนที่มีอารยธรรมมาเก่าแก่ ชื่อ "ไทดำ" เป็นนามที่พวกเขาเรียกตัวเองตามความนิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีครามเข้มหรือดำรากเหง้าของไทดำอยู่ในสังคมเกษตรกรรมทำนาปลูกข้าวเช่นคนไทยเรา วิถีชีวิตของเขาผูกพันอยู่กับการทำนาค้ำหรือนาลุ่มนั่นเอง

สังคมไทดำดั้งเดิมเป็นสังคมชนชั้น ประกอบด้วย "เพี้ย" หรือ "ผู้ท้าว" เป็นชนชั้นปกครอง และ "ไพร่" หรือ "ผู้น้อย" เป็นสามัญชน โดยมี "หมอ" ทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม แม้ระบบชนชั้นในสังคมไทดำจะหมดไปอย่างเป็นทางการนานมาแล้ว แต่ร่องรอยความต่ำสูงยังดำรงอยู่ต่อมา เป็นต้นว่าผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลผู้ท้าว "ลอคำ" ยังได้รับการยอมรับนับถือจากสังคมต้องทำพิธีบาคตงทุกรอบ 5 วันต่อครั้ง ขณะที่ชนชั้นผู้น้อยทำพิธีนี้ทุก 10 วันต่อครั้ง ลักษณะเฉพาะของสังคมไทดำอีกประการหนึ่ง คือความเป็นสังคมเครือญาติอันแน่นแฟ้น ให้ความสำคัญกับการสืบเชื้อสายทางฝ่ายพ่อ และถือลำดับอาวุโสเป็นสำคัญ

ศาสนาของไทยคือการนับถือผี โดยมี "ແດງ" เป็นผีฟ้าที่อยู่เหนือผี ไตทั้งปวง ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติเช่นนี้ ส่วนหนึ่งมีพื้นฐานจากการ คำนวณบุคคลที่มาก่อนหรือระบบอาวุโสนั่นเอง อาทิ แดงเป็นผู้ให้กำเนิดชนชั้น ปกครอง ผีบ้านเป็นผู้สร้างบ้าน ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษคือผู้คุ้มครองเรือน ต่อมา ภายหลังไทดำรับเอาศาสนาพุทธเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเช่นเดียวกับคนไทย แต่การนับถือผีที่ฝังรากลึกอยู่ในจิตใจยังคงดำรงอยู่ไม่จางหายทำให้ชาวไทดำ มีทั้งความเป็นพุทธและการถือผีอยู่ในตัวตน จึงไม่แปลกที่บนเรือนของเขาจะมี ทั้งห้องผีและหิ้งพระอยู่ด้วยกัน

ความเป็นผู้คนในสังคมเกษตรกรรม ยังผลให้การประกอบประเพณี พิธีกรรมของไทยดำ สัมพันธ์กับช่วงเวลาแห่งการเพาะปลูก สำหรับพิธีปาดตง เสนเรือน เสนบ้าน ฯลฯ นั้นสืบเนื่องมาจากการนับถือผีเป็นสรวง ส่วนประเพณีสงกรานต์ ทำบุญสารท ทำบุญกฐิน ฯลฯ คือประเพณีแบบอย่างชาวพุทธ ที่รับอิทธิพลมาจากคนไทย ประเพณีพิธีกรรมของไทยดำจึงเป็นการผสมผสานคติชน แบบผีและพุทธเข้าด้วยกัน แม้แต่ในพิธีกรรมเดียวกันก็อาจเห็นสายธารความ เชื่อทั้งสองกระแสไหลมาบรรจบกันได้

12.2.2 ถิ่นฐานไทดำในไทย

ในช่วงสมัยธนบุรีต่อเนื่องมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทดำจำ ต้องย้ายครัวจากแผ่นดินแม่สิบสองจุไท อันเป็นดินแดนปลายพระราชอาณา- เขตเมืองตะวันออกเฉียงเหนือ ลงมาทางใต้ตามเส้นทางเดินทัพ โดยผ่านลาว แล้วเข้าสู่ไทย มุ่งสู่เมืองหลวง แล้วเดินทางต่อไปตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัย ณ จังหวัดเพชรบุรี

ระยะแรกของการตั้งหลักแหล่ง ไทดำถูกจำกัดให้อยู่จำเพาะใน จังหวัดเพชรบุรีเท่านั้น และในฐานะไพร่บ้าน ต้องทำงานส่งส่วยหรือให้แรงงาน แก่รัฐภายใต้การกำกับเข้ม กระทั่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูปการปกครอง ระบบไพร่ถูกยกเลิก ยังผลให้ชาวไทดำเป็นไทแก่ตัว การขยับขยายย้ายถิ่นฐานออกนอกจังหวัดเพชรบุรีค่อยเป็นค่อยไปโดยกว้าง ขวางและเสรี ทุกวันนี้ มีไทดำกระจายตัวตั้งถิ่นฐานในจังหวัดต่างๆ ในภูมิภาค ตะวันตก หลายจังหวัดในภาคกลาง และบางจังหวัดในภาคอีสาน แม้แต่ที่ภาค ได้ก็มีไทดำกระจายไปตั้งหลักแหล่งอยู่บางท้องที่ ด้วยเหตุนี้ ไทดำในจังหวัด ต่างๆ จึงถือว่าเพชรบุรีคือ "บ้านเก่า"

ไทดำเลือกตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่เอื้อต่อการทำเกษตรกรรมเสมอ ตาม นิสัยของผู้คนในสังคมนาदा มีเรื่องเล่าขานจนกลายเป็นตำนานในหมู่ไทดำว่า แรกทีเดียวนั้นไทดำได้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านท่าแล้ง ซึ่งเป็นตำบลชายทะเล แต่ไทดำไม่อาจอยู่ได้ เพราะไทดำไม่ใช้ลูกทะเล ไม่รู้จะหาอยู่หากินอย่างไร จึง ต้องย้ายลึกเข้ามาในแผ่นดินอันเป็นบริเวณทุ่งราบที่มีน้ำท่าอุดม เหมาะแก่การ

ทำเกษตรกรรม อย่างไรก็ตาม ไทดำผู้มาใหม่ไม่ได้เลือกตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำสายหลัก คงยึดธารน้ำลำคลองหรือหนองบึงที่ยังไม่มีใครจับจองเป็นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของไทดำเป็นแบบกระจุกตัว เกาะกลุ่มกันอยู่บนที่ดอนสักหน่อย ล้อมรอบด้วยทุ่งเกษตรกรรมผืนกว้าง พวกเขาชอบที่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ในชัยภูมิที่มองเห็นภูเขาตามความคั่นเคยที่ติดมาจากแผ่นดินแม่ อันมีสภาพเป็นทะเลภูเขา ภูมิทัศน์ถิ่นฐานไทดำจึงมีทุ่งนาเป็นฉากหน้า กลุ่มเรือนเรียงรายเป็นทิวเหนือท้องทุ่งงามตา และมีภูเขาเป็นฉากหลัง สะท้อนความเป็นสังคมเกษตรกรรมและการหวนรำลึกถึงแผ่นดินถิ่นเกิดที่เขาจากมา

12.2.3 บ้านไทดำในไทย

บ้านไทดำเป็นถิ่นอยู่อาศัยร่วมกันเฉพาะกลุ่มชนในหมู่เดียวกัน สมาชิกภายในบ้านแต่ละแห่งมักมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ เรือนจึงถูกปลูกสร้างเรียงรายใกล้ๆ กันต่อเนื่องเป็นหมู่ใหญ่ แสดงนัยยะของการปกป้องตนเองจากสังคมภายนอก บ้านที่ประกอบด้วยเรือนน้อยกว่า 50 หลังคามีอยู่บ้าง แต่มักประกอบด้วยประชากร 100-200 หลังคาเรือนมากกว่า และที่รวมกันเป็นชุมชนขนาด 400-500 หลังคาเรือนก็มี ทั้งย่านบ้านมีผืนนากว้างล้อมรอบ ทำให้บ้านไทดำเหมือนถิ่นอาศัยที่ซ่อนตัวอยู่กลางทุ่งเกษตรกรรม

สำหรับชาวไทดำแล้ว ความเป็นชุมชนบ้านอยู่ที่การมีเรือนปลูกรวมกลุ่มอยู่ด้วยกัน กลุ่มเรือนถือเป็นองค์ประกอบหลักของความเป็นบ้าน พื้นที่สาธารณะของบ้าน นอกเหนือจากแหล่งน้ำอันเป็นสิ่งจำเป็นในการตั้งหลักแหล่งแล้ว ยังมีป่าแถวเป็นป่าช้าของชุมชน แล้วยังมีศาลผีเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ชุมนุมชนเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีไทดำ ทั้งหมดนี้อยู่ที่ชายขอบของกลุ่มเรือน โดยป่าช้าอยู่ท้ายบ้าน ส่วนศาลผีมักตั้งอยู่บริเวณใกล้ปากทางเข้า สภาพเช่นนี้ยังทำให้บ้านไทดำมีความเป็นพื้นที่ส่วนตัวสูง

เส้นทางสัญจรภายในดัดเลี้ยวลดเลี้ยวเลาะไปในระหว่างหมู่เรือนแสดงถึงการพัฒนาจากทางคนเดินที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ แต่กลับมีลำดับขั้นค่อนข้างชัดเจน ถนนสายหลักที่ผ่าแนวตลอดตั้งแต่หัวจรดท้ายของย่านบ้าน มักแสดงความสำคัญด้วยการทำพื้นผิวเป็นคอนกรีตหรือไม้ก็แอสฟัลต์ ขนาดกว้างพอต่อการเดินรถคันเดียวได้สะดวก หากสวนกันต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ และมักเป็นถนนเส้นเดียวที่เชื่อมบ้านไทดำกับโลกภายนอก มีถนนสายรองซึ่งส่วนใหญ่เป็นทางดินแยกจากถนนสายหลักสู่กลุ่มเรือนเป็นระยะ แล้วยังมีทางเดินบนลานดินที่ไม่ปรากฏแนวชัดเจนกระจายอยู่ระหว่างกลุ่มเรือน เครือข่ายเส้นทางสัญจรภายในบ้านไทดำเป็นเสมือนใยแมงมุมที่โยงใยร้อยเรือนทั้งย่านบ้านเข้าไว้ด้วยกัน

เครือข่ายเส้นทางสัญจรที่ติดต่อกันได้ทุกหย่อมทั้งย่านบ้านสะท้อนความเป็นสังคมเครือญาติอันแน่นแฟ้น ตอกย้ำด้วยการมีรั้วรอบเขตที่อยู่

อาศัยแต่ละครอบครัวอย่างหลวมๆ มีลักษณะเป็นรั้วลาลองที่เปิดทางเข้าไว้เสมอ ภายในรั้วรอบนั้น นอกเหนือจากเรือนแล้วยังมีเล้าข้าว ลู่วม กรงไก่ โรงเก็บผัก ศาลพระภูมิ และศาลเจ้าที่ให้เห็นเป็นสามัญ ที่จักขาดเสียมิได้คือการปลูกไม้น้อยใหญ่ไว้มากมาย ทั้งไม้พื้นถิ่นที่ขึ้นเอง ไม้ผล พืชผักสวนครัว แสดงความเป็นนักเพาะปลูกที่ฝังรากลึกอยู่ในวิถีไทดำ และมักมีกอกพลูอยู่ด้วยเสมอเพื่อใช้ในพิธีกรรมเช่นสรงผิบรรพบุรุษที่ไทดำทุกครัวเรือนกระทำเป็นประจำ

12.2.4 เรือนไทดำในไทย

เรือนแบบแผนดั้งเดิม ซึ่งเป็นแบบที่สร้างกันในหมู่ไทดำเมื่อแรกลงหลักปักฐานในไทย คือเรือนเสาสูง หลังคาทรงกระดองเต่า โดยมีทิศทางการวางเรือนขวางตะวัน ตามคติไม่หันอกไก่วางตัวที่ติดมาจากแผ่นดินแม่ แต่เรือนทรงกระดองเต่ามีคุณลักษณะพิเศษ ในประการที่ด้านข้างเรือนมีชายคาลาดต่ำเหมาะแก่การกันแดดด้านตะวันออก-ตะวันตก ขณะที่ด้านสกัดหัว-ท้ายเรือนนั้นชายคาเปิดสูงขึ้นไป สอดคล้องกับการรับกระแสลมที่พัดมาจากทางทิศใต้ การวางเรือนขวางตะวันของไทดำจึงเหมาะสมกับสภาพลมฟ้าอากาศของไทยพอดี ในระยะต่อมา เมื่อมีการรับอิทธิพลจากแบบแผนเรือนของชาวไทย ทำให้เรือนไทดำคลี่คลายรูปแบบจนกระทั่งมีทั้ง เรือนทรงลาว ตามแบบแผนเดิม เรือนทรงไทย หลังคาจั่ว และ เรือนทรงฝรั่ง ที่แพร่อิทธิพลผ่านคนไทยสู่ไทดำอีกทอดหนึ่ง

ชาวไทดำมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับเรือนมาก เมื่อเกิดก็เกิดบนเรือน เมื่อตายแล้ววิญญาณก็กลับมาสถิตบนเรือนในฐานะผิบรรพบุรุษ บนเรือนจึงต้องมีห้องผิอยู่เสมอ ถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเรือน และเป็นส่วนเดียวที่มีการกันห้อง พื้นที่ที่เหลือนอกจากนั้นคงไว้ซึ่งความโล่ง พร้อมรองรับญาติพี่น้องจำนวนมากที่จะมาร่วมงานเมื่อถึงคราวประกอบพิธีกรรมต่างๆ ไทดำทำพิธีปาดตงเพื่อเซ่นบูชาผิบรรพบุรุษเป็นวาระประจำทุก 10 วันครั้ง (หรือระยะ 5 วันครั้งในครอบครัวตระกูลผู้ท้าว) และมีพิธีเสนเรือนเป็นงานใหญ่ทุกๆ 2-3 ปี ทั้งยังมีประเพณีพิธีกรรมอีกหลายอย่างซึ่งล้วนจัดขึ้นบนเรือนทั้งสิ้น

เรือนไทดำเสมือนสิ่งปลูกสร้างที่มีชีวิต มีการเติบโตไปเรื่อยๆ จากเรือนเดี่ยว เมื่อแรกสร้าง เป็น เรือนแฝด ในระยะถัดมา และท้ายที่สุดก็กลายเป็น เรือนหมู่ เมื่อขยายตัวต่อไป สัมพันธ์กับการขยายตัวเพิ่มสมาชิกของครอบครัวตามลำดับ

ยิ่งเรือนไทดำในระยะหลังคลี่คลายจากรูปแบบดั้งเดิมไปเป็นอย่างไร เรือนเสาสูงหลังคาทรงกระดองเต่าก็ยิ่งเปลี่ยนคุณค่า ในฐานะสิ่งปลูกสร้างอันเป็นสัญลักษณ์ของไทดำที่หาตัวที่ไหนไม่ได้อีกแล้ว เรือนหลังสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติโดยล้วน แสดงความจริงตามเนื้อแท้ของวัสดุ ระบายหลังคาสูงชันและโค้งมนทางด้านสกัดทั้งหัวและท้าย ยอดจั่วติดไม้ไขว้แทน

สัญลักษณ์เขาควาย เรียกว่า **ขอกุด** นิยมใช้ไม้งามทำเสาเรือน ทั้งหมดนี้เสริม
 ส่งให้เรือนแบบแผนไทดำดั้งเดิมเปี่ยมด้วยอัตลักษณ์อย่างหาที่เปรียบมิได้
 แม้ในปัจจุบันไม่มีใครนิยมปลูกเรือนเยี่ยงนี้เป็นที่อยู่อาศัยอีกต่อไปแล้ว แต่พวก
 เขากลับพากันปลูกขึ้นใหม่ในถิ่นไทดำหลายแห่งเพื่ออวดโฉมอันโดดเด่นให้
 ผู้อื่นได้ชื่นชม

12.3 สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในเวียดนาม

12.3.1 โลกทัศน์ไทดำในเวียดนาม

ไทดำเป็นชาวไทหมู่หนึ่งในจำนวนชาวไทอีกหลายหมู่เหล่า ที่ตั้งถิ่น
 ฐานอยู่ทางภาคพายัพของเวียดนาม ไทดำเป็นกลุ่มที่มีภาษาและหนังสือเป็น
 ของตนเอง อยู่ในตระกูลภาษาไท-กะได ชนหมู่นี้เป็นเกษตรกรที่มีหัวอนุรักษ์
 นิยมโดยสายเลือด หญิงยังนิยมแต่งกายด้วยชุดแบบประเพณีของชนเผ่า
 (ขณะที่ชายสูญเสียอัตลักษณ์การแต่งกายไปหมดแล้ว) คือนุ่งซิ่นดำ ใส่เสื้อ
 ก้อม โปกผ้าเปียวจีนดำปักลายสีสด และชอบสะพายย่ามหลากสีเมื่อออก
 จากบ้าน

พื้นเพดั้งเดิมของสังคมไทดำเป็นสังคมชนชั้น ประกอบด้วย **เพี้ยท้าว**
 เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง **หมอ** เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม **ไพร่** เป็นสามัญชนและ
 ถือว่าพวก **ข้า** หรือสาเป็นชนชั้นทาส การปฏิวัติเวียดนามที่ขึ้นในปี พ.ศ.2488
 ทำให้สังคมไทดำภายใต้ร่มการปกครองของเวียดนามสิ้นสุดความเป็นสังคม
 ชนชั้นลง อย่างไรก็ตาม ร่องรอยความมีชนชั้นในสังคมยังคงดำรงอยู่ต่อมา
 สังคมไทดำเป็นสังคมเครือญาติอันแน่นแฟ้น มีลักษณะครอบครัวขยายที่ประ-
 กอบด้วยสมาชิกหลายรุ่นอยู่ร่วมกัน ถือการสืบเชื้อสายทางฝ่ายพ่อเป็นสำคัญ
 โดยเรียงตามลำดับอาวุโส การแบ่งแยกเพศชาย-หญิงปรากฏชัดในการใช้-
 สอยพื้นที่บนเรือน นำไปสู่การแยกบันไดขึ้น-ลงเป็น 2 ทาง การมีกระเบเตาไฟ
 ภายในเรือน 2 ที่เป็นตัวอย่าง

ไทดำในเวียดนามยึดมั่นในการนับถือผีเป็นศาสนาประจำใจ เชื่อกัน
 ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นทั้งโดยธรรมชาติ เช่น ภูเขา แม่น้ำ ผืนดิน ฯลฯ และ
 สิ่งที่มีมนุษย์สร้าง เช่น เมือง บ้าน เรือน ฯลฯ ล้วนมีผีสถิตประจำอยู่ โดยมีผีแถง
 หรือผีฟ้าเป็นผีสูงสุด การเกิดสิ่งดีหรือสิ่งร้ายล้วนเกิดจากการบันดาลของผี
 อันเป็นที่มาของพิธีกรรมเช่นพลีบูชา หามายมุ่งให้ผีบันดาลแต่สิ่งที่ดีมาสู่เหล่า
 พวกตน

ประเพณีพิธีกรรมสำคัญของไทดำเกี่ยวเนื่องกับการเล่นผี หรือการ
 เล่นบูชาผีเป็นหลัก พิธีกรรมเนื่องในการเพาะปลูก เช่น การเล่นผีน้า การเล่นผีน
 นา เป็นต้น ส่วนพิธีกรรมอันสำคัญและยิ่งใหญ่ที่มีการจัดขึ้นเป็นประจำเป็นประ-
 เเพณีคือการเล่นเมือง ด้วยเชื่อว่าจะนำความร่มเย็นและความสมบูรณ์มาสู่หมู่
 ไทดำถ้วนหน้า ที่เล็กลงมาคือการเล่นบ้าน ส่วนพิธีกรรมสำคัญประจำครอบ-

ครัวคือการเสวนา ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ถูกกำหนดไว้อย่างสอดคล้องกับวงจรชีวิตเกษตรกรในรอบปี

12.3.2 ถิ่นฐานไทดำในเวียดนาม

ในเชิงประวัติศาสตร์นั้นเป็นที่เชื่อกันว่ามีการตั้งถิ่นฐานโดยคนไทยในดินแดนสิบสองจุไทยมาแล้วกว่า 2000 ปี หากว่าตามตำนานแล้ว ถือกันว่าถิ่นกำเนิดของคนไทยอยู่ที่เมืองแกลง ความกลมกลืนระหว่างประวัติศาสตร์และตำนานก็คือ เมืองแกลงผ่านพัฒนาการอันยาวนานจนกลายเป็นถิ่นฐานอันมั่นคง และกลายเป็นเมืองศูนย์กลางแห่งแคว้นสิบสองจุไทย อย่างไรก็ตาม แคว้นแห่งนี้เป็นดินแดนรอยต่อระหว่างจีน ลาว และเวียดนาม ที่มีความแข็งแกร่งเหนือกว่า ทำให้สิบสองจุไทยต้องส่งส่วยแก่ทั้งสามมหาอำนาจ จนได้ชื่อว่าเป็นดินแดนสามฝ่ายฟ้า

สิบสองจุไทยเป็นแคว้นที่สถาปนาขึ้นโดยคนไทย ประกอบด้วยไทดำ ไทขาว และไทกลุ่มย่อยอื่นๆ คำว่า **สิบสองจุไทย** นั้น หมายถึงสิบสองเขตการปกครองของไทย ประกอบด้วยเมืองต่างๆ ได้แก่ เมืองสอ เมืองไล เมืองแกลง เมืองควาย เมืองหม่วย เมืองถาน เมืองลา เมืองมวก เมืองวาค เมืองลอ เมืองเติก และเมืองสาง สอง เมืองแรกกับสองเมืองหลังเป็นเมืองของชาวไทขาว ส่วนอีก 8 เมืองนั้นเป็นเมืองของชาวไทดำ นอกจากนี้ ยังมีเมืองเล็กเมืองน้อยอีกหลายเมือง โดยมีเมืองแกลงเป็นศูนย์กลาง ปัจจุบันคือจังหวัดเตียนเบียนของเวียดนาม

ดินแดนสิบสองจุไทยมีภูมิลักษณะเป็นทะเลภูเขา มีลักษณะเป็นที่สูงที่รายล้อมด้วยเทือกเขาสลับซับซ้อนไม่มีที่สิ้นสุด มีแม่น้ำแดงและแม่น้ำดำเป็นสายเลือดหลัก ทอดแนวคูขนานจากเบื้องตะวันตกเฉียงเหนือลงสู่พื้นที่ต่ำกว่าทางตะวันออกเฉียงใต้ มีธารน้ำแข็งแตกสาขามากมายกระจายนำความอุดมมาสู่ผืนดิน พื้นที่ประกอบด้วยภูเขาสูง ป่าเชิงเขา และทุ่งราบหุบเขาสลับกันไปตลอดทั่วทั้งอาณาบริเวณ ชาวไทดำผู้อยู่ในสังคมเกษตรกรรมทำนา เลี้ยงสัตว์ตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ทุ่งราบกันกระทะของหุบเขา อาศัยความอุดมของดินและน้ำเพื่อทำนาค้า

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของไทดำเป็นแบบรวมกลุ่มกระจุกตัวเรียงรายไปตามที่ลาดเชิงเขา ความจำกัดมีของพื้นที่ทุ่งราบกันกระทะ เป็นเงื่อนไขให้ไทดำต้องสงวนบริเวณอันอุดมสมบูรณ์ไว้เป็นผืนนาของชุมชน ผลักดันให้ต้องตั้งบ้านเรือนบริเวณเชิงเขาที่อยู่สูงขึ้นไป บ้านของไทดำจึงอิงแอบอยู่เชิงภูเขาเสมอ ที่บริเวณผืนนาทุ่งราบกันกระทะอันมีธารน้ำไหลผ่านไทดำได้พัฒนาระบบท่อน้ำตามธรรมชาติ เรียกว่า **เหมือง ฝ่าย ราย ริน** เพื่อชักน้ำจากลำธารลำเลียงไปหล่อเลี้ยงผืนนา จนกลายเป็นพรมต้นข้าวคาดทั่วทุ่งราบหุบเขาละแวกสิบสองจุไทย

12.3.3 บ้านไทดำในเวียดนาม

ร่องรอยการกำเนิดบ้านของไทดำคือเสื่อบ้าน เริ่มจากการมีผู้นำครอบครัวออกไปแสวงหาที่ทำกินใหม่ ครั้นพบแล้วก็ตอกหลักปักเสื่อ เป็นนิมิตหมายแสดงการหลอมรวมขวัญตนซึ่งมีเสื่อเป็นตัวแทนเข้ากับผืนดิน แล้วปลูกเรือนอยู่อาศัยทำมาหากิน เมื่อครอบครัวขยาย เรือนหลังใหม่ก็ได้รับการปลูกเพิ่มทีละหลังสองหลังโดยลำดับ จนเติบโตเป็นชุมชนบ้าน ผู้นำการก่อตั้งบ้านก็จะกลายเป็นหัวหน้าจัวเรือนจัวดำในที่สุด โดยมีบรรดาลูกหลานที่ทยอยเกิดมาและบรรดาเครือญาติเป็นสมาชิก บ้านไทดำจึงเป็นชุมชนแห่งสังคมเครือญาติอันแน่นแฟ้น ในกรณีที่มีการขยายตัวของเรือนเพื่อรองรับการเพิ่มขึ้นของสมาชิก กระทำโดยการต่อเรือนเดิมออกไปเรื่อยๆ ก็จะกลายเป็นเรือนยาวที่มีสมาชิกรวมกันอยู่หลายรุ่น ประกอบด้วยครอบครัวย่อยหลายครอบครัว นั่นหมายความว่าเรือนยาว 1 หลังก็คือชุมชนบ้าน 1 แห่งทีเดียว

ความจำกัดของขนาดทุ่งราบกั้นกระเพาะพลอยทำให้ขนาดของบ้านถูกจำกัดตามไปด้วย เพราะปริมาณพื้นที่ทำน่าย่อมต้องสัมพันธ์กับจำนวนผู้อยู่อาศัย หากมีที่น้อยแต่มีผู้คนมากหมายถึงการขาดแคลน บ้านของไทดำในเวียดนามจึงมักมีขนาดไม่ใหญ่ ประกอบด้วยสมาชิกราว 20-30 หลังคาเรือนเสียเป็นส่วนใหญ่ โดยปลูกอยู่ใกล้ๆ กัน เรียงรายสูงต่ำลดหลั่นกันไปตามความลาดเอียงของพื้นที่ลาดเชิงเขา

บ้านที่ตั้งอยู่เชิงเขาปากตรงข้ามกับเส้นทางคมนาคมสายหลัก เชื่อมกับโลกภายนอกได้ด้วยถนนที่ตัดตรงผ่าทุ่งนาเข้าสู่บ้าน โดยทั่วไปมีสภาพเป็นทางดิน ภายในบริเวณหมู่เรือนมีลานกลางบ้านเป็นพื้นที่สาธารณะ มีเครือข่ายทางสัญจรกระจายออกไปสู่กลุ่มเรือนโดยรอบ ระหว่างเรือนต่อเรือนเชื่อมต่อกันถึงกันได้ตลอดด้วยทางเดินบนลานดิน ทั้งหมดเป็นเครือข่ายเส้นทางสัญจรภายในที่สานสัมพันธ์ทุกครอบครัวไว้เป็นเครือข่ายเดียวกัน สะท้อนความสัมพันธ์อันเครือญาติของผู้คนในชุมชนบ้านเล็กๆ ได้เป็นอย่างดี บ้านทุกแห่งมีป่าแอ่วเป็นดินแดนหลังความตาย ซึ่งมักกำหนดไว้บริเวณป่าละเมาะเชิงเขาท้ายชุมชน

ความสัมพันธ์อันแนบแน่นของสมาชิกภายในบ้านไทดำ ยังปรากฏให้เห็นผ่านรั้วล้อมบริเวณที่อยู่อาศัยที่ทำไว้อย่างง่ายๆ เป็นรั้วไม้ไผ่สานบ้างใช้กิ่งไม้มาขัดกันบ้าง ใช้ต้นไม้ปลูกเป็นแนวบ้าง โดยมีช่องทางเปิดหลายด้านเพื่อเชื่อมตนเองเข้ากับครัวเรือนที่อยู่แวดล้อม ชาวไทดำนิยมเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ เลี้ยงผึ้ง ปลูกพืชผักสวนครัวและไม้เนื้อใหญ่ไว้ในบริเวณที่อยู่อาศัยมักมีการขุดบ่อน้ำไว้เพื่อใช้รดพืชผัก รวมทั้งมีการชักน้ำได้ดินขึ้นมาใช้ในครัวเรือนด้วย นอกจากนี้ ยังมีกองเพือง (กองฟาง) ไว้ให้ควายกินด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่า เล้าข้าวประจำครัวเรือนของไทดำมีขนาดไม่ใหญ่ บ้างก็เก็บข้าวเปลือกไว้ในภาชนะสานตั้งไว้บนเรือน บ่งบอกถึงลักษณะของผู้คนในสังคมเกษตรกรรมที่มีวิถีชีวิตแบบพออยู่พอกิน

12.3.4 เรือนไต้ในเวียดนาม

รูปลักษณะเรือนไต้ดำรงลักษณะความเป็นเรือนเสาสูง หลังคาชั้น มีฐานเปิด ตามแบบฉบับเรือนพื้นถิ่นของผู้คนในวัฒนธรรมน้ำไว้อย่างครบถ้วน พื้นที่บนเรือน ไม่ว่าจะเป็นเรือนเดี่ยวสำหรับครอบครัวขนาดเล็ก หรือเรือนยาว สำหรับครอบครัวขนาดใหญ่ แบ่งออกเป็น 3 ส่วนอย่างชัดเจน ประกอบด้วย เฉลียง (กว๋าน) ทางด้านหัวเรือน กลางเรือน (กางเฮือน) อันเป็นบริเวณอยู่อาศัยหลับนอน และ ฐาน (จาน) พื้นที่เปิดทางด้านท้ายเรือน โดยมีส่วนกลาง เรือนเป็นพื้นที่ปิดล้อมด้วยฝาทั้งสี่ด้าน และมีหลังคาคลุมมิดชิดติดต่อกับสภาพภูมิอากาศอันหนาวเย็น

เรือนตามแบบแผนไต้แท้คือเรือนหลังคาทรงกระดองเต่าหรือเรือน ตูบกกลม ที่มีความผูกพันกับตำนานเรื่องเต่า ปลูกสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่นโดยล้วน เรียกกันว่า เฮือนมุงคา หรือ เรือนมุงคา นั้นเอง ร่องรอย ความเป็นชุมชนบุพกาลยังปรากฏให้เห็นได้จากการมีกระเบเตาไฟอยู่กลาง เรือน เป็นทั้งที่หุงหาอาหารและแผ่ไออุ่นไล่ความหนาวเย็น เรือนที่ปรับทรง หลังคามมาเป็นตูลาดซึ่งเกิดขึ้นภายหลัง เป็นผลจากการรับอิทธิพลของไทยมา เข้ามา การพัฒนาก้าวสำคัญคือการแยกกระเบเตาไฟออกจากพื้นที่กลาง เรือน มาปลูกเป็นเรือนไฟทางด้านฐาน พร้อมๆ กับการใช้วัสดุใหม่ๆ อย่างคอนกรีต อิฐก่อฉาบปูน ในส่วนบันได ฐาน ส่วนหลังคามีกระเบื้องไม้ กระเบื้อง ดินเผา อีกทั้งกระเบื้องลอน เข้าแทนที่คานซึ่งผูกเรือนไว้

ในอดีต การขยายตัวของครอบครัวไต้ได้สังเกตได้จากการขยายตัวของเรือน เริ่มจากเรือน 3 ห้องเสาเมื่อแรกสร้าง กลายเป็นเรือน 5 ห้องเสาในเวลาต่อมา แล้วขยายต่อเป็นเรือน 7 ห้องเสา 9 ห้องเสา และมากขึ้นไป แต่ทุกวันนี้เงื่อนไขทางสังคมเปลี่ยนไปจากเดิม ทำให้ชาวไต้านิยมแยกครอบครัว ออกมาปลูกเรือนใหม่เป็นเรือนเดี่ยวสำหรับครอบครัวขนาดเล็กมากกว่า ส่วนใหญ่จึงเป็นเรือน 3-5 ห้องเสา ขณะที่เรือนยาวลดจำนวนลงโดยลำดับ

สำหรับพื้นที่บนเรือนนั้นถูกจัดไว้อย่างสอดคล้องกับระบบสังคมเครือญาติที่ให้ความสำคัญกับลำดับอาวุโส กล่าวคือ ห้องเสาแรกด้านหัวเรือนเป็น ห้องผี หรือคูหาของบรรพบุรุษ ห้องเสาถัดไปเป็นคูหาของพ่อแม่ แล้วตามด้วย คูหาครอบครัวของลูกชายคนโตและคนรองถัดไปตามลำดับ นอกจากลำดับ อาวุโสแล้ว การให้ความสำคัญกับเพศชายก็ปรากฏชัดในการจัดพื้นที่บนเรือน โดยกำหนดให้เฉลียงทางด้านหัวเรือนเป็นพื้นที่สำหรับฝ่ายชาย ฐานด้านท้าย เรือนเป็นพื้นที่เฉพาะของฝ่ายหญิง บันไดทางขึ้นลงซึ่งมีอยู่ 2 ทางนั้นฝ่ายหญิง ต้องแยกไปใช้บันไดทางด้านฐาน ขณะที่บันไดทางด้านเฉลียงสงวนไว้สำหรับการใช้สอยของฝ่ายชายเท่านั้น

คติความเชื่อของไต้ในการถือเลขคี่เป็นเลขมงคลถ่ายทอดลงสู่ เรือนของเขาด้วย เห็นได้จากการนิยมปลูกเรือนให้มีจำนวนห้องเสาเป็นเลขคี่ การทำชั้นบันไดให้มีจำนวนเป็นเลขคี่ บันไดเรือนจึงมีจำนวนชั้นอยู่ระหว่าง 7-9

หรือไม่ก็ 11 ชั้น และสิ่งนี้ได้กลายเป็นอัตลักษณ์ประการหนึ่งของเรือนไทดำ ด้วย ซึ่งต่างกับเรือนของไทขาวผู้มีคตินิยมถือเลขคู่เป็นเลขมงคล

12.4 ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม

12.4.1 การเปรียบเทียบสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ

โลกทัศน์ไทดำ : ชาวไทดำทั้งในไทยและในเวียดนามต่างดำรงตนในสถานะชนหมู่น้อยของสังคม คนไทยจัดเขาอยู่ในกลุ่ม “ลาว” เช่นเดียวกับผู้ที่อพยพมาจากฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มอื่นๆ แม้นบนแผ่นดินแม่ของเขาซึ่งต่อมาภายหลังกลายเป็นส่วนหนึ่งของเวียดนาม เขาก็ถูกจัดอยู่ในหมู่ “ชาวเขา” รวมอยู่กลุ่มเดียวกันกับชาวเขาพวกอื่น ในฐานะชนหมู่น้อยที่มีวงล้อการพัฒนาหมุนไปไม่เร็ว ไทดำกลับมีความโดดเด่นด้านการธำรงรักษาวฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่น

ความเป็นสังคมเกษตรกรรมนาดำและลักษณะสังคมแบบเครือญาติที่ถือการนับญาติทางฝ่ายพ่อเป็นสำคัญ ยังคงดำรงอยู่คู่สังคมไทดำทั้งสองแหล่ง ไทดำนับถือผีเป็นสรณะแห่งชีวิต ไทดำในเวียดนามสืบทอดการนับถือผีไม่เปลี่ยนแปลงตราบนานทุกวันนี้ ขณะที่จุดเปลี่ยนสำคัญของไทดำในไทย คือ การรับเอาพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ แต่อย่างไรก็ตามการนับถือผีอันเป็นรากเหง้าเดิมก็มิได้จางหายไปจากใจของเขา ความต่างอย่างมีนัยสำคัญอีกประการหนึ่ง คือไทดำในไทยนั้นเป็นผู้ที่พลัดพรากจากแผ่นดินแม่มา การหวงรำลึกถึงถิ่นที่จากมายังฝังอยู่ในจิตใจเสมอ ดังแสดงออกมาให้ประจักษ์ได้ในการประกอบพิธีศพที่ต้องมีการส่งค่านำทางวิญญาณของผู้ตายกลับสู่มาตุภูมิ

ถิ่นฐานไทดำ : ในฐานะชนหมู่น้อยทำให้ไทดำในไทยตั้งถิ่นฐานรวมกลุ่มกันอยู่จำเพาะในหมู่บ้านเดียวกัน แยกห่างออกไปจากสังคมคนหมู่มาก แม้ที่เวียดนามไทดำมีความเป็นเจ้าของแผ่นดินมาแต่เดิม หากแต่เงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมและความแตกต่างทางวัฒนธรรม พาให้คนไทดำรวมกลุ่มกันอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันเช่นกัน ถิ่นฐานไทดำทั้งสองแหล่งมีลักษณะร่วมกันในประการที่เป็นแหล่งเอื้อต่อการทำนาดำ คือเป็นทุ่งราบที่มีน้ำท่าอุดม ในพื้นที่แห่งขุนเขาแถบภาคพายัพของเวียดนาม ไทดำจึงจับจองตั้งถิ่นฐานบริเวณกันกระตะของหุบเขาที่มีธารน้ำไหลผ่าน เขาจะกันพื้นที่ทุ่งราบอันมีจำกัดไว้เป็นผืนนา โดยยึดพื้นที่เชิงลาดภูเขาที่อยู่สูงขึ้นไปเป็นที่ตั้งบ้าน ถิ่นฐานไทดำจึงกระจายอยู่เป็นหย่อมๆ ตามบริเวณทุ่งราบหุบเขา

ต่างออกไปในถิ่นฐานไทดำย่านภูมิภาคตะวันตกของไทยทุ่งราบเพชรบุรีอันอุดมด้วยน้ำท่า แผ่นอาณาบริเวณไปจรดเทือกเขาทางฟากตะวันตกและชายฝั่งทะเลทางฟากตะวันออก การตั้งถิ่นฐานของไทดำเป็นลักษณะเกาะกลุ่มรวมตัวกันอยู่ท่ามกลางทุ่งเกษตรกรรมที่แผ่พื้นที่โอบล้อมโดยรอบ

แต่ทุ่งราบดินไทดำนั้นมีภูเขาสูงโดดๆ ผุดขึ้นประปราย นำพาให้เป็นถิ่นฐาน
สี่เหลี่ยมที่มีความคล้ายเหมือนถิ่นฐานบนแผ่นดินแม่อยู่บ้างไม่มากนัก

บ้านไทด้า : ชุมชนของชาวไทด้าเป็นถิ่นอาศัยที่มีความเป็นธรรมชาติสูง มีเพียงการมีทุ่งนาผืนกว้างอยู่คู่บ้านไทด้าทุกแห่งเท่านั้น ภายในย่าน
บ้านยังมากมีด้วยมวลไม้ไผ่ใหญ่ขึ้นแซมสลับกับเรือนตามวิถีของผู้คนใน
สังคมเกษตรกรรม ความเป็นสังคมเครือญาติอันแน่นแฟ้นสะท้อนลงสู่การ
ปลูกเรือนเกาะกลุ่มกันอยู่ใกล้ๆ ต่อเนื่องกันไปทั้งหมด โดยมีเครือข่ายถนนที่แผ่
กระจายดั่งใยแมงมุมร้อยเรือนทั้งหมดเข้าอยู่ในเครือข่ายเดียวกัน ที่ป่าละเมาะ
ท้ายชุมชนจะถูกกันไว้เป็นป่าช้า ป่าช้าของชุมชน ลักษณะดังกล่าวมานี้ยังคง
อยู่คู่บ้านไทด้าทั้งในไทยและในเวียดนาม

ด้วยเงื่อนไขทางด้านสภาพแวดล้อม บ้านไทด้าในเวียดนามถูกจำกัด
ด้วยขนาดทุ่งราบหุบเขา ทำให้บ้านแต่ละแห่งประกอบด้วยหมู่เรือนเพียง
20-30 หลังคาเป็นส่วนใหญ่ โดยตั้งเรียงรายไปตามแนวที่ลาดเชิงเขา สูงต่ำ
ลดหลั่นกันไปตามสภาพความลาดเอียงของพื้นที่ ขณะที่บ้านไทด้าบนทุ่งราบ
ในไทยไม่มีข้อจำกัดดังกล่าว บ้านแต่ละแห่งมักประกอบด้วยหมู่เรือนนับร้อย
หลังคาที่ไร้วัดอยู่บนพื้นที่ราบ และยืนยันความเป็นสังคมที่มีรากเหง้ามาจาก
การนับถือผี ด้วยการมีศาลผีประจำบ้านแต่ละหมู่ ซึ่งมักตั้งอยู่ในตำแหน่ง
ใกล้ๆ กับปากทางเข้าสู่ชุมชน

เรือนไทด้า : เมื่อแรกที่ไทด้าลงหลักปักฐานในไทยนั้นวัฒนธรรม
การปลูกสร้างที่ติดตัวมาจากแผ่นดินแม่ได้รับการสานต่อในทันที เรือนเสาสูง
หลังคาทรงกระดองเต่า ที่มีปรากฏอยู่ทั้งสองแหล่งเป็นประจักษ์พยานยืนยันได้
เป็นอย่างดี ระยะเวลาราว 200 ปีที่แยกขาดจากกันทำให้เส้นทางการพัฒนา
ถ่างออกห่างจากกัน

เรือนหลังคาทรงกระดองเต่าในไทยเหลืออยู่เป็นหลังสุดท้ายที่บ้านแม่
ประจันต์ จังหวัดเพชรบุรี ขณะที่เรือนแบบเดียวกันนี้ในเวียดนามกำลังกลาย
เป็นของหายาก แม้อาจเหมือนว่าสถานการณ์จะพัฒนาไปในทิศทางเดียวกัน
แต่เรือนไทด้าในเวียดนามยังคงรักษาเค้าเรือนแบบแผนเดิมไว้ได้มาก เรือนของ
ผองไทด้าทั้งมวลล้วนมีรูปแบบคล้ายไปในแนวเดียวกันทรงสภาพเป็นเรือน
เดี่ยวเสาสูง มีเพียงการนิยมนับหลังคาจากทรงตุงกลมมาเป็นตุงลาด ที่ปรับ
มากกว่านี้คือการย้ายครัวไฟออกมาอยู่ทางด้านชาน เปลี่ยนจากเรือนเดี่ยวมา
เป็นเรือนประกอบ ขณะที่ส่วนอื่นๆ คงสภาพดั้งเดิม

ส่วนเรือนไทด้าในไทยนั้นพัฒนาเปลี่ยนไปจนมีรูปแบบหลากหลาย
มีการขยายเป็นเรือนแฝดและเรือนหมู่ ทั้งยังมีแบบอย่างแปรไปจากของเดิม
คือมีทั้งเรือนทรงลาวตามเค้าเดิม เรือนทรงไทย และเรือนทรงฝรั่ง ซึ่งเป็นอิทธิ-
พลจากภายนอก อย่างไรก็ตาม ยังคงมีห้องผีเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเรือน และ
พื้นที่บนเรือนทรงสภาพโล่งพร้อมรับญาติพี่น้องจำนวนมากเมื่อถึงคราวประกอบ
พิธีกรรม ตามลักษณะของสังคมเครือญาติ อันเป็นแบบแผนแต่ดั้งเดิมของเรือน
ไทด้าที่ยังคงอยู่เสมอมา

12.4.2 การเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ

การเปลี่ยนแปลงด้านโลกทัศน์ไทดำ : การเลิกระบบไพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากจะเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญในสังคมไทยแล้ว ไทดำยังได้รับอานิสงส์นี้ด้วย พวกเขาพลอยมีเสรี สามารถจับจองเป็นเจ้าของที่ดินทำกินได้ และผันตนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการค้าที่ละน้อยเรื่อยมา ทุกวันนี้ เขาทำนาปีละ 2 ครั้ง โดยมุ่งให้เกิดผลผลิตเพื่อขายเป็นส่วนใหญ่ ผลักดันให้วงจรชีวิตในรอบปีเปลี่ยนไป โดยเฉพาะประเพณีพิธีกรรมอันสัมพันธ์กับฤดูกาลเพาะปลูกถูกละเลยไปหลายอย่าง สำหรับไทดำในเวียดนาม แม้จะอยู่ภายใต้การปกครองต่างระบบออกไป แต่พวกเขาก็ต้องหันมาทำนาปีละ 2 ครั้งเช่นกัน ตามนโยบายเพิ่มผลผลิตของรัฐ ความเป็นแว่นแคว้นภายใต้การปกครองตนเองล่มสลายไป ไม่มีการเล่นเมืองอันเป็นพิธีกรรมสำคัญและยิ่งใหญ่มานานแล้ว เช่นเดียวกับการเล่นบ้านที่เลิกลากันไป ยังเหลือเพียงการเล่นเรือนเท่านั้นที่ยังถือปฏิบัติกันอยู่สืบมา

ในฐานะชนหมู่ชนน้อยพลอยพาให้ได้รับกระแสวัฒนธรรมหลักไหลเข้ามามาก ไทดำ ทั้งในไทยเช่นเดียวกับในเวียดนาม กลายเป็นบุคคลที่มีทวิลักษณ์อยู่ในตัวตน พวกเขายังคงใช้ภาษาแม่ในการสื่อสารกับคนพวกเดียวกัน ทั้งยังสามารถใช้ภาษาของผู้คนในวัฒนธรรมกระแสหลักได้อย่างคล่องแคล่ว การแต่งกายสมัยนิยมของหญิงไทดำในเวียดนาม แสดงให้เห็นความมีทวิลักษณ์อยู่ในตัวตนได้อย่างเป็นรูปธรรมที่สุด ด้วยชุดนุ่งซิ่นดำ ใส่เสื้อก้อม โปกผ้าเปียตามแบบไทดำ แต่เสื้อก้อมนั้นมีสีสันสดใสจากการใช้ผ้าสมัยนิยมตัดเย็บ และที่เหนือผ้าเปียยังมีขอบยวนสวมทับไว้อีกชั้นหนึ่ง ส่วนในไทยนั้นเปลี่ยนไปมากกว่า หญิงไทดำไม่แต่งกายชุดประเพณีในชีวิตประจำวันแล้ว จะเห็นได้ก็เฉพาะเมื่อมีงานประเพณีพิธีกรรมสำคัญ พวกเขาจะนุ่งซิ่นลายแดงโม ใส่เสื้อก้อมสีดำ แต่ไม่โปกผ้าเปีย หากแต่นำผ้าแถบมาพาดบ่าคล้ายสไบของคนไทย

การเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญของไทดำในไทยอีกประการหนึ่ง คือการที่พวกเขาหันมาเป็นพุทธมามกะ เมื่อผสมกับรากเหง้าแห่งการนับถือผีที่ฝังแน่นอยู่เดิม พวกเขาจึงมีทั้งความเป็นชาวพุทธและผู้ถือผีอยู่ในตัวตนในเวลาเดียวกัน

การเปลี่ยนแปลงในถิ่นฐานไทดำ : ถิ่นฐานไทดำในไทยได้รับการใส่ใจในการพัฒนาเสมอเหมือนถิ่นฐานของคนไทย ความเป็นชุมชนที่ค่อนข้างปิดตัวในอดีตถูกเปิดเชื่อมกับโลกภายนอกด้วยระบบโครงสร้างพื้นฐานที่โยงใยไปถึง เช่น ถนน ประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ รวมทั้งระบบชลประทาน การหันมาอาศัยน้ำจากระบบชลประทานเพื่อการทำนา ทำให้คู คลอง หนอง บึง ที่เคยเป็นแหล่งน้ำในการทำนาถูกละทิ้งจนกลายเป็นสภาพและบางแห่งถึงกับสิ้นสภาพ

แหล่งใดที่มีเส้นทางคมนาคมสายหลักพาดผ่าน มิเพียงทำให้ภูมิทัศน์ถิ่นฐานเปลี่ยนไปเท่านั้น แต่ยังทำให้ถิ่นฐานนั้นมีศักยภาพในการพัฒนา

ขึ้นเป็นชุมชนการค้า เป็นศูนย์กลางการปกครองระดับท้องถิ่น แหล่งศึกษาเล่าเรียนและอื่นๆ ผลักดันให้ถิ่นฐานไทดำมีใช้เพียงแหล่งเพื่ออยู่อาศัยเพียงอย่างเดียวตั้งแต่ก่อนอีกต่อไป

ในเวียดนาม ถิ่นฐานไทดำที่ถูกดึงเข้าใกล้ความเป็นเมืองด้วยการเชื่อมโยงของเส้นทางคมนาคมสายหลัก ก็มีการเปลี่ยนแปลงก้าวไปในการทำงานเดียวกัน ชุมชนไทดำที่นั่นมีความเป็นเมืองอยู่ก่อนแล้วหลายแห่ง บางแห่งได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนระดับอำเภอ บางแห่งเป็นระดับจังหวัดและกลายเป็นแหล่งที่มีผู้คนหลั่งไหลเข้ามาสู่จนเปลี่ยนโฉมหน้าไปอย่างมีอากาจำได้ อย่างไรก็ตาม ถิ่นฐานไทดำแห่งหุบเขาที่อยู่ห่างไกลออกไปจากอิทธิพลเมืองยังคงสภาพเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยอันงามสงบท่ามกลางธรรมชาติ คงความเป็นถิ่นฐานไทดำดั้งเดิมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปน้อยมาก

การเปลี่ยนแปลงในบ้านไทดำ : หากย่างกรายเข้าสู่บ้านแห่งไทดำทั่วไปในไทย สิ่งแรกที่สัมผัสได้ถึงการพัฒนาคือการที่ถนนสายหลักของชุมชนมีพื้นผิวเป็นคอนกรีตหรือแอสฟัลต์ เป็นนัยแสดงการเข้าถึงได้สะดวก หรืออีกนัยหนึ่งคือการเปิดตัวเชื่อมกับโลกภายนอกมากขึ้น พร้อมๆ กับการมีอาคารร้านค้าหรือบริการเป็นกิจกรรมอย่างใหม่ แทรกอยู่ในย่านบ้านที่เคยมีแต่เรือนอยู่อาศัย สภาพการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้พบได้ในบริเวณปากทางเข้าสู่ชุมชนเป็นลำดับต้นๆ

การหันมานับถือพุทธศาสนาในหมู่ไทดำ นำมาซึ่งการมีวัดอยู่ใกล้ๆ ชุมชนเป็นศูนย์กลางทางจิตใจอย่างใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน นอกจากนี้ในชุมชนที่มีขนาดใหญ่ยังอาจมีอาคารบริหารราชการ สถานือนามัย โรงเรียน ฯลฯ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังจากการก่อตั้งชุมชนมั่นคงเป็นปึกแผ่นแล้วทั้งสิ้น จึงมักตั้งอยู่ภายนอกบริเวณกลุ่มเรือนที่มีอยู่ก่อนเสมอ

อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมแล้วความเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมเฉพาะยังคงเป็นความโดดเด่นของบ้านไทดำ และกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถถอดคนต่างถิ่นได้เป็นอย่างดี หลายแห่งจึงสร้างศูนย์วัฒนธรรมประจำชุมชนขึ้น หรืออาจใช้วัด โรงเรียนเป็นศูนย์วัฒนธรรมไปในตัวเป็นสถานที่เชิญชวนให้ผู้สนใจเข้าเยี่ยมชม บางแห่งถึงกับสร้างเป็นเรือนแรมไว้เพื่อเปิดรับผู้คนที่ต้องการสัมผัสวัฒนธรรมไทดำอย่างใกล้ชิดให้เข้ามาค้างแรมในชุมชนได้

การเปลี่ยนแปลงย่านบ้านจากกระแสการพัฒนา โดยมีถนนหนทางและสาธารณูปโภคเชื่อมบ้านเข้ากับโลกภายนอกดำเนินไปในชุมชนไทดำในเวียดนามบางแห่งเช่นกัน อาคารร้านค้าและบริการเป็นกิจกรรมใหม่ที่เกิดขึ้นริมถนนสายหลักที่พาดผ่าน หากแต่บ้านไทดำในเวียดนามไม่มีศาสนสถานใหม่ๆ เกิดขึ้น เพราะเหล่าพวกเขายังยึดมั่นในการนับถือผีเช่นบรรพบุรุษสืบมา

ทั้งนี้ทั้งนั้น ความเป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมนำพาให้บ้านไทดำบางแห่ง ที่อยู่ชายเข้าถึงได้สะดวกจากเส้นทางคมนาคมสายหลัก

ได้รับการพัฒนาให้เป็นบ้านวัฒนธรรม ที่มุ่งหมายให้นักท่องเที่ยวแวะเยี่ยมชม การละเล่นแบบไทดำที่เคยมีเฉพาะในวาระการจัดงานประเพณีพิธีกรรม กลายเป็นการนำมาแสดงเป็นวาระประจำ เพื่ออวดสายตานักท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงในเรือนไทดำ : เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวไทดำ รุ่นใหม่หันมาสนใจปลูกเรือนตามกระแสนิยมร่วมสมัยแบบเดียวกับคนไทยทั่วไป มากขึ้น ขณะที่ในชุมชนไทดำบนแผ่นดินแม่ก็พบเห็นเรือนติดดินตามแบบชาว เวียดนามได้บ้างแล้ว แม้แต่ที่อยู่หลังความตาย “เรือนแฮ่ว” ในระยะหลังก็มี การสร้างเป็นเรือนติดดินด้วยเช่นกัน แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า กระแส วัฒนธรรมหลักแผ่อิทธิพลให้ชนหมู่น้อยชาวไทดำคล้อยตามอย่างมีนัยสำคัญ

เรือนเสาสูงทรงกระดองเต้าตามแบบแผนไทดำดั้งเดิมค่อยๆ ปิดฉาก ตัวเองลงโดยลำดับ จนเหลืออยู่เป็นหลังสุดท้ายที่บ้านแม่ประจันต์ เหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นกับเรือนไทดำในไทยนี้มีแนวโน้มว่าจะเกิดซ้ำรอยกับเรือนทรงกระดอง เต้าของชาวไทดำในเวียดนาม ที่นั่นเรือนเอียงนี้กลายเป็นของหายากแล้ว ทุกวันนี้ ชาวไทดำไม่นิยมใช้หญ้าคามุงเรือนแล้ว เมื่อวัสดุมุงหลังคาชนิดใหม่ที่ ผลิตในระบบอุตสาหกรรมมีทั้งความคงทนและให้ภาพลักษณ์ทันสมัยเข้ามา เป็นที่นิยมแทน แต่วัสดุสมัยใหม่มีข้อจำกัดไม่สามารถมุงหลังคาแบบตลบโด่งได้

ขณะที่เรือนมุงคาทรงกระดองเต้าหมดไปจากการให้อยู่อาศัยในชีวิต ประจำวัน ความมีอัตลักษณ์โดดเด่นไม่เหมือนใคร ทำให้เรือนแบบนี้กลายเป็น สัญลักษณ์แห่งไทดำ ตามศูนย์วัฒนธรรมไทดำในไทยหลายแห่ง จึงมีการปลูก เรือนจำลองขนาดเท่าจริงตั้งแสดงไว้ นอกเหนือจากนี้ หลังคาตลบโด่งยังถูก ประยุกต์ใช้ในอาคารอื่นๆ เพื่อแสดงความเป็นสิ่งปลูกสร้างอย่างไทดำให้ผู้พบ เห็นรับรู้ได้ เช่น ศาลา ร้านอาหาร ชุมทางเข้า เป็นอาทิ

หากแต่สถานการณ์ในเวียดนามนั้นต่างออกไปเรือนวัฒนธรรมที่ ปลูกไว้ตามลานบ้านของไทดำหลายแห่งล้วนเป็นเรือนเสาสูง หลังคาตบลาด มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ที่มีได้หมายปลูกไว้เพื่ออวดโฉมเพียงอย่างเดียว ยังใช้ เป็นที่ประชุมและจัดงานประเพณีของชุมชนอีกด้วย และกลายเป็นสัญลักษณ์ เรือนของคนไทยในถิ่นพำนักของเวียดนาม โรงแรมทันสมัยในเมืองที่เน้นการ ต้อนรับอาคันตุกะจากต่างแดน นิยมปลูกเรือนเสาสูงหลังคาตบลาดนี้ไว้เคียง คู่อาคารทันสมัยเพื่ออวดสิ่งปลูกสร้างภายใต้วัฒนธรรมท้องถิ่นแก่ผู้มาเยือน จากแดนไกล

12.5 บทสรุป

12.5.1 ข้อสรุปจากผลการวิจัย

การศึกษาสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ ซึ่งครอบคลุมด้าน โลกทัศน์ ถิ่นฐาน บ้าน และเรือน นี้ ให้ความสนใจในสภาพแวดล้อมกายภาพ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นสำคัญ แต่ก็ขยายขอบเขตการศึกษาถึงเรื่องราวในอดีต

รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เริ่มเกิดขึ้นซึ่งเป็นดัชนีชี้วัดแนวโน้มในอนาคตอีกด้วย โดยมีประเด็นสรุปที่น่าสนใจ คือ

1) มีข้อสรุปที่ชัดเจนว่า ถิ่นฐานบ้านเรือนภายใต้วัฒนธรรมไทดำที่ยังมีอยู่อย่างครบถ้วนบนแผ่นดินแม่ที่ภาคพายัพของเวียดนามนั้น เป็นผลจากอิทธิพลของสภาพแวดล้อมธรรมชาติและวิถีชีวิตของผู้คนที่ร่วมหล่อหลอมลงสู่แบบแผนทางกายภาพ ก่อเกิดเป็นถิ่นฐานสี่เหลี่ยมเบื้องหุบเขา บ้านตั้งอยู่บนที่ลาดเชิงเขา เรือนนั้นแลลั่นเป็นเรือนเสาสูง หลังคาชัน มีชานเปิด ทั้งหมดนี้ทำให้สิ่งปลูกสร้างภายใต้วัฒนธรรมไทดำมีความเป็นสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมโดยสมบูรณ์

2) เมื่อวัฒนธรรมการปลูกสร้างอย่างไทดำ ก่อตัวขึ้นในไทยระยะแรก แบบแผนไทดำที่ถูกนำมาใช้บนแผ่นดินใหม่อย่างเต็มรูปแบบ บ้านเกิดจากการรวมกลุ่มกันของเรือนทรงกระดองเตาโดยลั่น แม้ว่าสภาพแวดล้อมของถิ่นฐานในไทยจะต่างจากแผ่นดินแม่ของเขาอย่างมากก็ตาม แสดงว่าวัฒนธรรมการปลูกสร้างมีความสำคัญกว่าสภาพทางกายภาพของถิ่นฐาน ต่อเมื่อกาลเวลาล่วงเลยไปการคลี่คลายจึงตามมา

3) หากนำภาพเรือนไทดำที่เป็นอยู่ในเวียดนามมาเรียงต่อกันกับเรือนไทดำในไทยจะช่วยเติมเต็มภาพแห่งอดีตของเรือนไทดำในไทยได้ดีทีเดียว พร้อมกันนี้ ก็พอจะทำให้เห็นภาพเรือนไทดำในเวียดนามในอนาคตได้บ้าง ในประการสำคัญยังให้ภาพพัฒนาการอันยาวนานจากเรือนเดี่ยวที่มีเตาไฟอยู่ภายในตามแบบชุมชนบุพกาลในสังคมเกษตรกรรมแบบยังชีพ สูเรือนที่พัฒนาด้านสุขอนามัยในชีวิตความเป็นอยู่ด้วยการแยกครัวไฟออกมา ซึ่งมีให้เห็นทั่วไปในเวียดนาม มาเป็นเรือนประกอบที่มีเล้าข้าวขนาดใหญ่ไว้กักเก็บข้าวเปลือกตามแบบแผนของผู้คนในสังคมเกษตรกรรมแบบค้าขายที่เห็นได้ทั่วไปในไทย

4) โดยภาพรวมแล้ว สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในเวียดนามมีความเปลี่ยนแปลงไปน้อยกว่าในไทยอย่างเห็นได้ชัด มีข้อสังเกตเบื้องต้นว่า ถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในภูมิภาคตะวันตกของไทยอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครอันเป็นเมืองศูนย์กลางความเจริญนัก ขณะที่ถิ่นไทดำในเวียดนามนั้นซ่อนตัวอยู่ท่ามกลางหุบเขาภาคพายัพของเวียดนาม ซึ่งอยู่ห่างออกไปจากฮานอยอันเป็นเมืองศูนย์กลางมาก พลอยทำให้กระแสความเจริญแผ่คลุมไปถึงช้ากว่า

5) พัฒนาการที่ปรากฏแก่ถิ่นฐานบ้านเรือนของไทดำทั้งสองแหล่ง มีข้อบ่งชี้แน่ชัดว่าได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมกระแสหลักหลังไหลเข้าผสมผสาน ทำให้ชนหมู่เดียวกันมีทิศทางการเปลี่ยนแปลงไปคนละทาง ไทดำในไทยคล้อยตามคนไทย ไทดำในสิบสองจุไทคล้อยตามคนเวียดนาม เส้นแบ่งพรมแดนระหว่างประเทศกลายเป็นเส้นแบ่งชั่ววัฒนธรรมกระแสหลัก ที่ส่งอิทธิพลต่อชนหมู่น้อยชาวไทดำในทิศทางที่ต่างกัน

12.5.2 ข้อเสนอแนะการวิจัยขั้นต่อไป

1) งานวิจัยนี้เน้นการเก็บรวบรวมความรู้จากท้องถิ่น เพื่อประมวลวัฒนธรรมการปลูกสร้างอย่างไทดำ ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรม สภาพแวดล้อมธรรมชาติ และวิถีชีวิตของผู้คนเป็นสำคัญ ยังมิได้ก้าวล่วงไปถึงขั้นการประยุกต์เอาความรู้ที่ได้กลับไปสู่การพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่การก่อประโยชน์จากผลการวิจัยอย่างเป็นรูปธรรม แต่ขั้นตอนหลังนี้ต้องกระทำอย่างรอบคอบ และการพัฒนาเปลี่ยนแปลงใดๆ จักต้องเกิดจากกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ชุมชนคนในมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มิใช่สรุปจากมุมมองของนักวิจัยซึ่งเป็นคนนอกถ่ายเดียว

2) การยึดเอาจังหวัดเพชรบุรีเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ศึกษาในไทย ทำให้ยังขาดการศึกษาอย่างจริงจังในถิ่นที่อยู่อาศัยของไทดำในจังหวัดอื่นๆ ของภูมิภาคตะวันตก รวมทั้งยังมีไทดำตั้งหลักแหล่งอยู่ในภูมิภาคอื่นอีกที่งานวิจัยนี้ไม่ได้ครอบคลุมถึง ซึ่งน่าจะทำการวิจัยให้ครอบคลุมทุกถิ่น เพื่อบูรณาการความรู้เกี่ยวกับการสรรค์สร้างที่อยู่อาศัยภายใต้วัฒนธรรมจำเพาะของหมู่ชนชาวไทดำจากทุกแห่ง เช่นเดียวกับในเวียดนามที่งานวิจัยนี้จะลึกเฉพาะถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในจังหวัดเดียนเบียน ทั้งที่แคว้นแค้วนสิบสองจุไทนั้นแผ่กว้างออกไปอีกมากมายนัก น่าจะดำเนินงานวิจัยขั้นต่อไปให้ครอบคลุมโดยทั่ว

3) ในภาพที่กว้างกว่านั้น ยังมีหมู่ชนชาวไทดำที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในจีน ทางตอนใต้และลาวทางตอนเหนือ ที่อยู่นอกขอบข่ายของงานวิจัยนี้ ซึ่งน่าจะได้มีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยภายใต้วัฒนธรรมการปลูกสร้างของไทดำถิ่นต่างๆ ที่ถูกเส้นพรมแดนระหว่างประเทศแบ่งความเป็นคนเชื้อชาติเดียวกันให้กลายเป็นคนต่างสัญชาติกัน เพื่อประมวลความรู้ในวิถีทางการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมการปลูกสร้างและการพัฒนาคลี่คลายไปตามบริบทของถิ่นที่และเวลา

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

กรมยุทธโยธาทหารบก (ผู้จัดพิมพ์). "เรือนลาวโซ่ง" ใน **เรือนไทย**. พระนคร : กรมยุทธโยธาทหารบก, 2514.

เก็ม จอง. "คนไทยชาวและคนไทยดำในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม ชื่อนั้นสำคัญไฉน." ในเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง **คนไทยนอกประเทศ: พรหมแดนความรู้**. แปลโดย พรเพ็ญ อันตระกูล. 1-31. กรุงเทพมหานคร (28-29 มกราคม): สมาคมประวัติศาสตร์, 2532.

ขวัญใจ เอ็มใจ. "ปลูกเรือนใหม่ไทยชาว ลองเรือนใหม่ไทดำ ที่จำลองและเลียน-เบียนฟู." **สารคดี** 11, 121 (มีนาคม 2538) : 30-32.

คำจอง (เรณู วิชาศิลป์ ถอดความและเรียบเรียง). "ประวัติศาสตร์และเอกสารไทดำในเวียดนาม." ใน **การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไทย**. (การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "สถานภาพและแนวทางการศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท" ณ โรงแรมดิ เอ็มเมอรัลด์ 10 กันยายน 2536) 193-196. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538.

ฐิธิ์พ อุดมชัย, จิรพร แสงศิลป์ และเรืองยุทธ ตีระวนิช. "ลาวโซ่ง," **เมืองโบราณ** 1, 4 (กรกฎาคม - กันยายน 2518) : 22-33.

โชติมา จตุรงค์. **เรือนไทดำ : กรณีศึกษาเพชรบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

ถนอม คงอิมละมัย. **เอกสารประกอบการสอน วิชา ส. 071 ท้องถิ่นของเรา 1. เพชรบุรี: โรงเรียนเขาย้อย**, 2544 (อัดสำเนา).

ถวิล เกษรราช. **ประวัติผู้ไทย**. พระนคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2512.

ทวี สว่างปัญญากร. "ระบบเมืองไทยในเวียดนาม," **เมืองโบราณ** 17, 3 (กรกฎาคม - กันยายน 2534): 36-41.

_____. "คนไทยในเวียดนาม: การแบ่งกลุ่ม." 2539 (สำเนา)

_____. "อักขระไทดำในเวียดนาม." **ศิลปวัฒนธรรม** 18, 12 (ตุลาคม 2540) : 178-181.

_____. "ไทดำศึกษา: อักษรปฏิทินบ้าน." 2547 (สำเนา)

_____. "เรือนไทดำในเวียดนาม: ความเชื่อและประเพณี." 2548 (สำเนา)

ธีรภาพ โลหิตกุล. **คนไทในอุษาคเนย์**. กรุงเทพฯ : ผู้จัดการ, 2538.

_____. "ไทดำเลียนเบียนฟูกับสังคมยุคพระศรีอริย์." **THE EARTH**. 2, 16 (2538) : 67-68.

- น. ณ ปากน้ำ. **แบบแผนบ้านเรือนในสยาม : เรือนไทย เรือนปั้นหย่า เรือนมะนิลา เรือนขนมปังขิง.** (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพฯ : ด้านสุทธา, 2535.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. "คนไทยมาจากไหนด้วยและคนไทยอยู่ที่ไหนด้วย," **ศิลปวัฒนธรรม** 11, 12 (ตุลาคม 2533): 76-82.
- นุกูล ชมภูนิช. **การศึกษาประเพณีของชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านเกาะแรด.** กรุงเทพมหานคร: กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, 2538.
- บงกช ปิยะพันธุ์. **ประวัติศาสตร์ของชุมชนลาวในหัวเมืองชั้นใน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. **เวียตนาม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2504.
- ประคอง นิมนานเหมินทร์. "ประเพณีสิบสองเดือน: วิถีชีวิตไทในรอบปี," ใน เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการ เรื่อง **ชนชาติไทกับวัฒนธรรมข้าว.** 1-23. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4..** พระนคร: ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2506.
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9** (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 9 และภาคที่ 10 ตอนต้น) พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2507.
- ภัททิยา ยิมเรวัต. **ประวัติศาสตร์สิบสองจุไท.** กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2544.
- ม.ศรีบุษรา (มนตรี ศรีบุษรา). **ไทดำรำพัน.** กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2522.
- มาเจียล ดัสเซ และ ไพฑูรย์ ดัสเซ. **ปัญหาการเมืองของชนเชื้อชาติเผ่าไทยในเอเชีย เวียดนาม พม่า จีน.** กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2519.
- มนู อุดมเวช. "ไทดำเมืองวาด" **THE EARTH.** 2, 16 (2538) : 69-76.
- _____. **ประวัติศาสตร์ไทดำในประเทศไทย.** เพชรบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, 2547.
- วิโรฒ ศรีสุโร. "เยี่ยมเยือน เรือนไท-ดำ" **อีสาน-สถาปัตยกรรม** (วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น) เล่มที่ 11 ฉบับที่ 1 (2543) : 3-9.
- เรณู เหมือนจันทร์เชย. **การศึกษาอิทธิพลของความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชาวไทยโซ่งที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต : กรณีศึกษาหมู่บ้านแหลมกะเงา 2 ตำบลลำลูกบัว อำเภอคอนตูม จังหวัดนครปฐม.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.
- เรไร สืบสุข, สุขมาน ยอดแก้ว, และ รัชฎาพรรณ เศรษฐวัฒน์. **วรรณกรรมพื้นบ้านไทยทรงดำ** อ. เข้าย้อย จ. เพชรบุรี. ภาควิชาภาษาไทย คณะศึกษามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเพชรบุรี, 2524 (สำเนา).

โรงเรียนชุมชนวัดดอนคลัง. ไทยทรงดำดอนคลัง. ราชบุรี : โรงเรียนชุมชนวัดดอนคลังมิตรภาพที่ 178, 2524.

ฤทัย ใจจรรักษ์. "เครื่องใช้ไม้สอยของพวกเขา." เมืองโบราณ 2, 3 (เมษายน-มิถุนายน 2519) : 78-84.

ศรีศักร วัลลิโภดม. "ความเชื่อเรื่องแกนในไทดำ ศาสนาดั้งเดิมของคนไทย". เมืองโบราณ (ฉบับไทดำ) 17, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2534) : 12-35.

ศรีศักร วัลลิโภดม และสุจิตต์ วงษ์เทศ. ไทยน้อย ไทยใหญ่ ไทยสยาม. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2534. สมชาย นิลอาธิ. เรือนซ่ง บ้านซ่ง ตำบลสระยายโสม อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี. สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรชั้นสูง ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521.

สมทรง บุรุษพัฒน์. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทยซ่ง. นครปฐม : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ภาควิชาภาษาไทย, 2540.

สถานเอกอัครราชทูตเวียดนามประจำประเทศไทย, ประเทศเวียดนามโดยสังเขป. กรุงเทพฯ: 2516.

สุนี คำวนวลศิลป์, พัทธ์ชัย ศิริวงศ์ และพิชิตาภา ทับทอง (บรรณาธิการ). สารานุกรมไทดำลำคำ. เพชรบุรี: เพชรภูมิการพิมพ์, 2547.

สุมิตร ปิติพัฒน์, บัณฑิต อ่อนดำ, และพูนสุข ธรรมาภิมุข. ลาวซ่ง : รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร, แผนกอิสระสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: 2521.

_____. "ศาสนาและความเชื่อของไทดำ" เมืองโบราณ (ฉบับไทดำ) 17, 3 (กรกฎาคม – กันยายน 2534) : 42-49.

_____. ศาสนาและความเชื่อไทดำในสิบสองจุไทย สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม. กรุงเทพมหานคร, สถาบันไทคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: 2545.

สุลิ. ประวัติ-ลัทธิของผู้ไทซ่งดำ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2519.

เหียนคักเวียน. เวียดนาม ประวัติศาสตร์ฉบับพิสดาร. แปลโดย เพ็ชรสุมิตร. กรุงเทพฯ: The Toyota Foundation และ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2545.

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Be Viet Dang. "Some Questions on Tay and Thai Ethnos Histories and Main Cultural Features," in Proceedings on the 4th International Conference on Thai Studies Vol. 3. pp. 188-197, Kunming. (11-13 May), 1990.
- Condominas, G. **From Lawa to Mon, from Saa' to Thai**. translated by Anderson, S.; Magannon, M.; and Wijeyewardene, G. Canberra: The Australian National University, 1990.
- Dang Nghiem Van. "The Lac Muong (Territorial Pillar) A Power Fetish of Thai Seigneurs," in Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies Vol. 3. pp. 69-82 Kunming. (11-13 May), 1990.
- Joachim Schliessinger. **Hill Tribes of Vietnam : Volume 2 – Profiles of Existing Hill Tribe Groups**. Bangkok : Write Lotus, 1998.
- Hickey, G. C. **Social Systems of Northern Vietnam**. Ph.D. dissertation, University of Chicago, 1958.
- Nguyen Huu Ung. "The Thai in Vietnam : Some Similarities and Differences with the Thai in Thailand" seminar on Vietnamese Studies, The Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University. Bangkok, February 1997.
- Placzek, J. A. "Phii Miang: Black Thai Symbols of State and Leadership," in Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies Vol. 3. pp. 69-82 Kunming. (11-13 May), 1990.
- Schrock, J. L.; Gosier, D. E.; Marton, D. S.; McKenzie, V. S.; and Murfin, G. D. **Minority Groups in North Vietnam**. Washington D. C.: Department of Army, 1972.

เอกสารภาษาเวียดนาม

- Cầm Trọng. **Người Thái Ở Tây Bắc Việt Nam**. Hà Nội : Nhà Xuất Bản Khoa Học Xã Hội, 1978.
- Phan Ngọc Khuê. **Mỹ Thuật Dân Tộc Thái Ở Việt Nam**. Nhà Xuất Bản Mỹ Thuật, 2003.

การสัมภาษณ์

กว่าง ติ เฟื่อง (Quàng Thi Phương). เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานประจำเมือง
เซินลา. สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2548.

กานดา มุสิกวัฒน์. ชาวไทดำบ้านกวย ตำบลไร่โคก อำเภอบ้านลาด
จังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2546.

ชิน ทิศวงศ์. ผู้อาวุโสไทดำบ้านหนองชุมพล ตำบลหนองชุมพล อำเภอเขาย้อย
จังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2546.

คำจอง. นักวิชาการชาวเวียดนามเชื้อสายไทดำ. สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2547
ณ ประเทศเวียดนาม.

นก แปดทิศ. ผู้อาวุโสไทดำบ้านกวย ตำบลไร่โคก อำเภอบ้านลาด จังหวัด
เพชรบุรี. สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2546.

ถนอม คงอัมละมัย. ชาวไทดำอดีตข้าราชการครูโรงเรียนเขาย้อยวิทยา อายุ
61 ปี. สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2548.

บุญเลิศ อุปมา. ชาวไทดำบ้านหนองเข้ ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย
จังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์, 2 เมษายน 2546.

โพธิ์ ตือพงษ์. ผู้อาวุโสไทดำบ้านหนองเข้ ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย
จังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์, 2 เมษายน 2546.

ไพรัช แยมภู. ชาวไทดำบ้านน้อย ตำบลห้วยท่าช้าง อำเภอเขาย้อย จังหวัด
เพชรบุรี. สัมภาษณ์, 2 เมษายน 2546.

เรือง แยกกรัง. ผู้อาวุโสไทดำบ้านกวย ตำบลไร่โคก อำเภอบ้านลาด จังหวัด
เพชรบุรี. สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2546.

ลอ วัน เนือง (Lô Văn Nê). ไทดำบ้านก้อมี ตำบลแทงเจิว อำเภอเดียนเบียน
จังหวัดเดียนเบียน. สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2547.

ละม่อม แสงสาย. ชาวไทดำบ้านดอนขวาง ตำบลหนองพลับ อำเภอเมือง
จังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2546.

แว น่วมวัตร. ผู้อาวุโสไทดำบ้านท่าตะคร้อ ตำบลท่าตะคร้อ อำเภอหนองหญ้า
ปล้อง จังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2546.

สมชาติ วงศ์เวช. ชาวไทดำบ้านหนองแห่น ตำบลห้วยท่าช้าง อำเภอเขาย้อย
จังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์, 2 เมษายน 2546.

สายทอง บุญชุ่ม. ชาวไทดำบ้านแม่ประจันต์ ตำบลวังไคร้ อำเภอท่ายาง
จังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2546.

แอ รอดดี. ผู้อาวุโสไทดำบ้านหนองเข้ ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย
จังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์, 23 มีนาคม 2546.

ประวัติผู้วิจัย

วีระ อินพันทัง

การศึกษา	สถ.บ. (เกียรตินิยม) มหาวิทยาลัยศิลปากร	2518
	สถ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	2524
ตำแหน่งปัจจุบัน	รองศาสตราจารย์ ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร	
ผลงานวิจัย	วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร กอบกุล อินทรวิจิตร สันติ จันทวิลาสวงศ์ และ วีระ อินพันทัง. พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบ ของงานสถาปัตยกรรม : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536. อรศิริ ปาณินท์ วีระ อินพันทัง ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล และ มาณพ อิศรเดช. การประเมินสถานภาพไทศึกษาสาขาสถา- ปัตยกรรม ศิลปกรรม และหัตถกรรม. กรุงเทพฯ : คณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541. วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร วีระ อินพันทัง และ สันติ จันทวิลาสวงศ์. สถาน ภาพผลงานทางวิชาการสาขาสถาปัตยกรรมในประ- เทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่ง ชาติ, 2544. วีระ อินพันทัง. เหย้าเรือนพื้นบ้านย่านตะวันตก. กรุงเทพฯ : คณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545. วีระ อินพันทัง. สถาปัตยกรรมเนื่องในวัฒนธรรมข้าว. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.	

ต้นข้าว ปาณินท์

การศึกษา	สถ.บ. มหาวิทยาลัยศิลปากร	2534
	M.Arch University of Houston	1995
	M.S. (Theory & History) University of Pennsylvania	1997
	Ph.D. (Theory & History) University of Pennsylvania	2003

ตำแหน่งปัจจุบัน	ผู้ช่วยศาสตราจารย์
	ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
	มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผลงานวิจัย	ต้นข้าว ปาณินท์ จิรัชฎา จิตติรัตนกร อุปถัมภ์ รัตนสุภา และ จิโรจ กาญจนภรณ์. คติความเชื่อและระบบสังคมที่ สัมพันธ์กับเรือนและการอยู่ ในชุดโครงการ ภูมิปัญญา ท้องถิ่นในเรือนชุมชนและนิเวศวิทยาการอยู่อาศัยที่ยั่งยืน ของคนไทยในภาคตะวันตก. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตย- กรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.
------------	--

อภिरดี เกษมสุข

การศึกษา	สถ.บ. มหาวิทยาลัยศิลปากร	2532
	M.Arch The Catholic University of America, Washington DC, USA	1991
	M.Sc (Advanced Architectural Studies) University College London, UK	1996
	Ph.D. (Spatial Morphology) University College London, UK	2003

ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
-----------------	--

ผลงานวิจัย	อภिरดี เกษมสุข และคณะ การศึกษาเพื่อการประเมินศักยภาพ และกำหนดรูปแบบการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อ จัดทำแผนเชื่อมโยงการคมนาคมด้านการท่องเที่ยว กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการ ท่องเที่ยวและกีฬา
	อภिरดี เกษมสุข และคณะ การศึกษาเพื่อวางกรอบในการปรับปรุง และพัฒนาชุมชนกาดกองต้า (ตลาดจีน) อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ลำปาง: สำนักงานจังหวัดลำปาง
	อภिरดี เกษมสุข และคณะ ผังโครงสร้างทางสัญจรโดยการใช้วิธี การวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม Space Syntax เพื่อวางแผน และจัดทำผังเมืองเฉพาะจังหวัดภูเก็ต พื้นที่เทพ กระษัตรี/ศรี-สุนทร/ป่าคลอก พื้นที่เกาะแก้ว/รัชฎา/ กะทู้ และพื้นที่ท่าเรือน้ำลึก/วิชิต ภูเก็ต: จังหวัดภูเก็ต
	อภिरดี เกษมสุข และคณะ ผังโครงสร้างทางสัญจรโดยการใช้วิธี การวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม Space Syntax เพื่อพัฒนา ทุ่งศรีเมือง อุดรธานี อุดรธานี: เทศบาลเมืองอุดรธานี

โชติมา จตุรวงศ์

การศึกษา	สศ.บ. มหาวิทยาลัยศิลปากร	2533
	สศ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	2537
	Ph.D. Cornell University	2003
	(Ph.D. Dissestation : The Architecture of Burmese Buddhist Monasteries in Upper Burma and Northern Thailand, The Biographics of Trees)	
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์	
	ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร	
ผลงานวิจัย	สมคิด จิระทัศนกุล โชติมา จตุรวงศ์ และ ชาญวิทย์ สรรพศิริ. รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนา ในชุมชนท้องถิ่น ในชุดโครงการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นใน เรือนชุมชนและนิเวศวิทยา วัฒนธรรมการอยู่อาศัยของ คนไทยในภาคตะวันตก. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.	